

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Doktora Tezi

**MEHMET SAİT HÂLET EFENDİ
HAYATI İDARİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ
(1760–1822)**

**SÜHEYLA YENİDÜNYA
NO:2502020195**

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

İstanbul 2008

ÖZ

Bu çalışmada XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Osmanlı Devlet adamlarından Mehmet Sait Halet Efendi'nin (1760–1822) biyografisi ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıya açılma, reform programına model arayışları, isyanlar ve merkezîyetçilik politikalarının ağırlık kazandığı bu sürecin en önemli simalarından olan Halet Efendi'nin biyografisi aynı zamanda bir dönemin panoramasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada Halet Efendi merkez alınarak III. Selim devri sonlarından II. Mahmut devri ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nin dış siyaseti, içeride yaşanan siyasi, askeri ve sosyal çalkantıların perde arkası sunulmaktadır

ABSTRACT

Within this study, the biography of Mehmed Said Halet Efendi (1760-1822), Ottoman statesman, who lived in the first quarter of the nineteenth century, has been examined. His biography, at the same time, the panorama of a period which is characterized by inclination to the West, searching model for reform program, rebellions and policy of centralization in the Ottoman Empire. That's why, considering Halet Efendi as the center, this study also tries to shed light on background of domestic political, military and social problems and foreign policy of Ottoman Empire, from ending period of Selim III. to the midterms of Mahmud II.

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl Osmanlı Tarihi, araştırmacılar açısından gittikçe artan bir ilgi ve çalışma alanı haline gelmiştir. Bu çalışmaların büyük ölçüde Tanzimat ve sonrasında ilgili olması, yüzyılın başlangıcındaki dönemin nispeten gölgede kalmasına yol açmıştır. III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808) ve II. Mahmut'un saltanatının ilk yıllarını (1808-1822) kapsayan bu süreci arşiv belgeleri ışığında inceleyen çalışmalar azdır. Reform hareketlerinin ivme kazandığı ve muhteva bakımından önceki dönemlerden farklılaştığı bu dönemin aktörleri olan devlet adamlarına ait biyografiler ise oldukça ihmal edilmiştir. Devrin karakteristiğinin temel unsurları olan biyografik çalışmaların artması, önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bu sürecin arka planının aydınlanması açısından oldukça önemlidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıya açılma, reform programına model arayışları, isyanlar ve merkezîyetçilik politikalarının ağırlık kazandığı XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde; büyükelçilik, rıkab reisülküttaplığı ve kethüdalığı, mübaşirlik ve nişancılık gibi önemli görevleri nedeniyle devletin iç ve dış siyasetinde söz sahibi olan Halet Efendi (1760-1822) devrin en baskın siyasi figürlerindendi. Bu noktadan hareketle, idari, askeri ve mali politikaların şekillenmesindeki baskın unsur olarak öne çıkan ve 1811–1822 tarihleri arasında adeta ikinci adam olan Halet Efendi'nin biyografisi çalışma konusu olarak seçilmiştir.

Halet Efendi icraatları bakımından en fazla tenkide ve ithama maruz kalan devlet adamlarındandır. İsyan hazırlıkları içinde olan Rumlarla yakın ilişkisi, Eflak-Boğdan voyvodaları ile Divan tercümanlarının atanma ve azlindeki rolü, idari nüfuzu sayesinde elde ettiği büyük servet, yeniçeri ocağına istinat ederek Sultan II. Mahmut'u nüfuzu altına alması, merkez ve taşra kadrolarının belirlenmesindeki etkisi, iç içe geçen Tepedelenli Ali Paşa ve Rum isyanlarının yegâne müsebbibi

olarak takdimi onun biyografisini önemli kılan ve akademik bir çalışmanın konusu yapan önemli iddialardır. Bu iddialar daha çok devrin vakanüvislerinin tespitlerine dayanmaktadır ve çalışmada bu tespitler arşiv belgeleriyle beraber değerlendirilmiştir.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte; biyografi çalışmalarında karşılaşılan zorluklar ve Halet Efendi'nin hayatının ilk dönemleri, ailesi, Mevlevilikle münasebeti gibi konulara yer verilmiştir. Birinci bölümde; siyasi kariyerinin ilk basamağı olan Paris büyükelçiliği, ikinci bölümde İstanbul'da taht değişikliği ile sonuçlanan Kabakçı Mustafa İsyanı (Mayıs 1807) ve asilerle olan ilişkisi, bu dönemde atandığı rikab reisliği, üçüncü bölümde ise Bağdat mübaşirliği ele alınmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise Tepedelenli Ali Paşa ve Rum isyanları, genelde diplomatik krizlere yol açan Eflak-Boğdan voyvodalıklarına yapılan atamalarındaki rolü ve yeniçerilerin II. Mahmut'un iktidarı açısından arz ettiği tehdit gibi konularla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Her biri ayrı bir çalışmanın konusu olan bu başlıklar Halet Efendi merkezli ele alınmış ve özellikle bu süreçteki rolü sorgulanmaya çalışılmıştır.

Tez danışmanım olan ve altı yıl boyunca desteğini esirgemeyerek beni sürekli teşvik eden sayın hocam Doç. Dr. Mehmet Ali Beyhan'a tavsiyeleri ve tenkitleri için minnettarım. Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Sabahattin Özel ve Prof. Dr. Mahir Aydın'a da ilgilerinden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum. Değerli tavsiyeleri ve tenkitleriyle çalışmama büyük katkısı olan hocam sayın Prof. Dr. Ali Akyıldız'a, yine tezin her aşamasında yanımda olan ve eleştirileriyle olaylara değişik açıdan bakmamı sağlayan hocam Dr. Yüksel Çelik'e ve isimleri hayli yekûn tutan diğer dostlarıma da minnettarım. Araştırma sürecinin en önemli adresi olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi personelinden İlhan Ovalıoğlu, Fuat Recep ve Dilek Cansel'e güler yüzlü tavırları ve yardımlarından ötürü müteşekkirim. Son olarak, sadece doktora sürecinde değil eğitim hayatımın her aşamasında destek ve fedakârlıklarını esirgemeyen annem Fikret Hanım'a, eniştem Halil Bey ile ablam Sibel Hanım'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tüm gayret ve dikkatimize rağmen çalışmada karşılaşılabilecek eksikliklerin ve kusurların iyi niyetimize verilerek hoş görülmesini diliyoruz

Süheyla Yenidünya
İstanbul 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZ VE ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV-V
İÇİNDEKİLER.....	VI-VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PARİS BÜYÜKELÇİLİĞİ

1. Paris'e Büyükelçi Olarak Gönderilmesini Hazırlayan Sebepler.....	9
a.Fransa'nın Mısır'ı İşgali ve Sonraki Gelişmeler.....	9
b. Osmanlı Devleti ile Fransa Arasındaki İlişkilerin Düzelmesi.....	12
2. Hâlet Efendi'nin Paris Büyükelçisi Olarak Atanması.....	13
a.Elçiliğe Tayini.....	13
b. Misyonu.....	16
c. Maaşı ve Harcırahı.....	17
d. Paris'e Götürdüğü Hediyeler.....	19
3. Paris'e Varışı, Karşılanişı ve Hediyeleri Takdimi.....	21
4. Paris'teki Faaliyetleri.....	29
a. Napolyon'un Osmanlı Topraklarına Saldırması Yönündeki İhbarları.....	29
b. Konsolosluklar Açma Çabaları.....	35
c. Tarife Maddesi'nin Kabulüne Dair Görüşmeleri.....	38
d. Napolyon'un İmparatorluk Unvanı'nın Tasdiki.....	43
5. Maddi Sıkıntısı.....	56
6. Geri Dönüşü.....	65
7. Fransa Hakkındaki Gözlemleri.....	69

a. Fransız Basını Hakkındaki Yorumları.....	69
b. Fransa Hakkındaki Görüşleri.....	72

II. BÖLÜM

HÂLET EFENDİ’NİN RİKAB-I HÜMAYÛN REİSÜLKÜTTAPLIĞI

1. Merkezde Kaos: Kabakçı İsyanı ve Hâlet Efendi’nin Asilerle İlişkisi	81
2. Osmanlı-Rus Barış Görüşmeleri ve Fransa’nın Arabuluculuğu	92
a. Osmanlı-Rus Savaşı’nın Çıkması’nda Fransa’nın Rolü.....	92
b. Osmanlı-Rusya mütarekesi (Slobozia Mütarekesi)	96
c. Osmanlı-Rus Barışı’nın Ön Görüşmeleri.....	107
3. Hâlet Efendi ve Sebastiani Arasındaki Mücadele.....	121
a. Divan-ı Humayun Tercümanı’nın Katli Meselesi.....	121
b. Bağdat Valiliği Meselesi.....	127
c. Hâlet Efendi-İngiltere Arasında Yapılan Gizli Görüşmeler.....	130
4. Hâlet Efendi’nin Azli ve Kütahya’ya Sürgünü.....	141

III. BÖLÜM

HÂLET EFENDİ’NİN BAĞDAT MÜBAŞİRLİĞİ

1. Bağdat Valisi Süleyman Paşa’nın Azil Sebepleri.....	147
2. Hâlet Efendi’nin Mübaşir Olarak Atanması.....	150
3. Hâlet Efendi ve Süleyman Paşa Arasındaki Mücadele.....	152
a. Hâlet Efendi’nin Bağdat’a Yolculuğu.....	152
b. Süleyman Paşa’yla İlk karşılaşma.....	156
c. Musul Valisi ve Aşiret Şeyhleri İle İttifak	158
d. Süleyman Paşa ile Savaş.....	160
4. Bağdat’a Atanacak Valinin Seçimi.....	165
a. Bağdat Valiliği’ne Talip Olan Adaylar.....	165
b. Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa İle Mücadele.....	168

c. Abdullah Ağa'nın Bağdat Valiliği'ne Atanması	175
d. Muhallefat Bedeli.....	177
5. Halet Efendi'nin Bağdat ve Civarında Yaptığı İdari Değişikler.....	181
6. Sonraki Dönemde Bağdat Üzerindeki Kontrolü.....	190

IV.BÖLÜM

DEVLET KETHÜDASI

I.Tepedelenli Ali Paşa İsyanında Halet Efendi'nin Rolü.....	207
II. Para Kaynağı: Feneryotlarla İlişkisi.....	229
III. Rum İsyanı Ve Halet Efendi.....	238
IV. Askeri Dayanağı: Yeniçeri Ocağı.....	250
V. Halet Efendi'nin Sonu.....	255
1. Azli Sürgünü ve Ölümü.....	255
2. Mallarının Müsaderesi.....	261
3. Hayratı	268
4. Eserleri.....	272
SONUÇ.....	274
BİBLİYOGRAFYA.....	279
EKLER.....	292
ÖZGEÇMİŞ.....	310

KISALTMALAR

A.} MKT	: Bab-1 asafî Mektubi Kalemi
A.}AMD.	: Bab-1 asafî Amedi Kalemi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.}SKT	: Bab-1 Asafî Sadaret Kethüdalığı
bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.DH.	: Cevdet Dâhiliye
C.HR.	: Cevdet Hariciye
Çev.	: Çeviren
d.	: Defter
D.DRB. THR.	: Darphane Tahrirat
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
HAT	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
İA.	: İslam Ansiklopedisi
KK	: Kamil Kepeci
MAD	: Maliyeden Müdevver Defter
MHM.MKTM.	: Mühimme Mektume
Nr.	: Numara
SK	: Süleymaniye Kütüphanesi
SO.	: Sicill-i Osmani
TSMA:	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

GİRİŞ

XIX. yüzyılın ilk çeyreği, Osmanlı Devleti'nin batıya açıldığı, reform hareketlerinin ivme kazandığı ve muhteva bakımından önceki dönemlerden farklılaştığı bir sürecin başlangıcıdır. Reform programlarına model arayışları, isyanlar ve merkezi hükümetin gücünün artırılma çabaları da bu sürecin temel karakteristiğini oluşturur. III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808) devirleri ve II. Mahmut'un saltanatının ilk yıllarını (1808-1822) kapsayan süreci arşiv belgeleri ışığında inceleyen çalışmalar azdır. Bu sürecin aktörleri olan devlet adamlarına ait biyografiler ise oldukça ihmal edilmiştir. Devrin karakteristiğinin temel unsurları olan biyografik çalışmaların artması, önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bu sürecin arka planının aydınlanması açısından oldukça önemlidir.

Biyografik çalışmalar Osmanlı tarih yazıcılığında¹ oldukça geç başladığı gibi pek de aydınlatıcı olmayan bir çalışma sahası olarak kalmıştır. Osmanlı tarih yazıcılığının en önemli temsilcileri olan vakanüvislerin tarih yazıcılığından siyasi olayları gün be gün kaydetmeyi anlamaları, kendi dönemlerinde ki devlet adamları ile ilgili bilgileri genelde vezaret rütbesi aldıktan sonra kaydetmeye başlamaları, çoğu kez kaleme aldıkları olayların aktörlerinin hayatta olmasından dolayı suya sabuna dokunmamaları, resmi tarih külliyatında insan ögesinin kaybolmasına neden olmuştur. Söz konusu eserlerin yazımında devri idrak eden şahıslardan bilgi aktarımına gidilmesi verilen bilgilerin gerçekliğine gölge düşürmektedir. Çünkü bu şahıslar ya bahis konusu olan kişilere olan düşmanlıkları ya da yakınlıkları nedeniyle çoğu kez olayların örgüsünde yanlı davranmaktan çekinmemişlerdir. Bazen de vakanüvisler kendilerinden bir takım bilgilerin devlet politikası gereği saklanması nedeniyle olaylara vakıf olamamakta ve bu yüzden çok önemli bir olayı bir kaç

¹ .Osmanlı tarih yazıcılığının gelişimi hakkında bkz: Bekir Kütükoğlu, "Sultan .II. Mahmut Devri Osmanlı Tarihçiliği" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, **Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri, Bildiriler**, İstanbul 1990, s.11-19. ayrıca bkz: Mehmet Ali Beyhan, "Islahatlar ve Buhranlar Literatürü: III. Selim ve II. Mahmut Dönemi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.I, S.2, İstanbul 2003, s. 57-99; Erhan Afyoncu, **Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler**, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.I, S.2, İstanbul 2003, s."101-172.

cümle ile geçiştirmek zorunda kalmışlardır. Devlet adamları hakkında kaleme alınan biyografik eserlerin bir çoğunda vakanüvis geleneğinin aynen devam etmesi yaşadığı devre yön veren devlet adamlarının perde arkasındaki hayatlarının aydınlatılmasında en önemli engeli oluşturmaktadır².

Biyografi çalışmalarında siyasi olayların ön plana çıkarak çalışılan şahsın ikinci planda kalması ya da bunun tam aksi olarak şahsı ortaya koyma endişesiyle yaşadığı dönemin olgularının göz ardı edilmesi karşılaşılan zorlukların başında gelmektedir. Kaynak olarak kullanılan eserlerde çalışılan şahıs hakkında var olan bilgilerin arşiv vesikalarıyla karşılaştırılıp tenkit edilmeden tamamıyla doğru kabul edilmesi de araştırmacıyı yanılgıya düşürebilecek diğer bir husustur. Dolayısıyla kaynak bilgilerinin arşiv vesikalarıyla karşılaştırılarak yazarlarının öznelliğinden kurtarılması ve ortaya gerçek bilgilerin konulması biyografi çalışmalarının hakkettiği yere gelmesi için dikkat dilecek önemli bir noktadır.

Kaynak eserlerde yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı hasıl olan zaaflar Hâlet Efendi'ye ait olan bilgilerde de mevcuttur. Asım Efendi'nin 4.8.1791–28.7 1808 tarihleri arasını ihtiva eden ve Sultan II. Mahmut'a sunduğu eserinde taht değişikliği ile sonuçlanan 1807 isyanının görünen yüzü olan Kabakçı Mustafa ile yeni padişah IV. Mustafa'nın imzaladıkları ve iki tarafın da birbirine dokunmayacaklarına dair bir nevi senet olan hüccetin Reisülküttap Hâlet Efendi tarafından asilere teslimini anlatırken onu kıyasıya tenkit eder ve neredeyse hakarete varacak tabirler kullanır³. Eserini kaleme aldığı esnada Hâlet Efendi'nin sürgünde olması Reisülküttap gibi devletin üst düzey bir görevlisini bu derecede cesurane eleştirmesinde en büyük etkendir. Bu bahiste ona son derece yüklenen Asım Efendi, Hâlet Efendi'nin azledilme sürecini anlatırken ise çelişki yaşar. Bu sefer Hâlet Efendi'yi yere göğe koyamamakta, Fransa elçisi Sebastiani'ye karşı sergilediği dirayetkar tavrı takdir etmektedir⁴. Asım'ın bir hatası da devri idrak etmesine rağmen Rusya taraftarı olan ve bu yüzden sürgüne uğrayan Fenerli Rum

²Yüksel Çelik, **Hüsrev Mehmet Paşa'nın Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri(1756-1855)** (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2005, s.2-3.

³ Asım Efendi, **Tarih-i Asım**, İstanbul 1867, II/49-53

⁴ Asım Efendi, **a.g.e.**, II/146-147.

ailelerinden Mavrozileri Fransa taraftarı göstermesidir⁵. Hâlet Efendi hakkında bilgiler veren diğer bir eser de Şanizade'nin kaleme aldığı Şanizade Tarihi'dir. Hâlet Efendi'nin müdahalesi nedeniyle hekimbaşılığı Behçet Efendi'ye kaptıran Şanizade'nin küskünlüğü eserine de yansır. Hâlet Efendi'nin Bağdat mübaşirliği esnasında Bağdat'ta yaşanan olayların çok gizli tutulması ve Babıali'nin bu konu üzerinde hassasiyet göstermesi nedeniyle Şanizade eserinde bu olay hakkında sadece genele malum olan bir kaç söz edebilmiştir⁶. Yine Tepedelenli isyanını anlatırken Hâlet Efendi'nin Tepedelenli'den gelen parayı az bulması nedeniyle böyle bir olaya sebebiyet verdiğini yazması II. Mahmut'un ayanlara karşı olan siyasetine ve tepkisine yer vermemesi ve tamamen bu olayların dışında tutması eserini sultana takdim eden yazarın bir takım endişelerle bu yanlışa düştüğünü düşündürmektedir. Şanizade, Hâlet Efendi hakkında eleştirinin bir kısmında haklı olmasına rağmen onun dahlinin olmadığı bir konuda da kabahati ona yüklemekten çekinmemiştir. 1808 tarihinde hem devlet politikası olarak hem de söz konusu dönemin en etkin siması olan Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin onayıyla Eflak-Boğdan'a yeni voyvodalar atanmışken⁷, bu görev değişikliğinin sebebi olarak yine Hâlet Efendi'yi göstermektedir. Eserinde Hâlet Efendi'ye oldukça büyük bir yer ayıran Ahmet Cevdet Paşa da Şanizade'yi kaynak göstererek aynı hataya düşmüştür. Cevdet Paşa'nın, Hâlet Efendi'nin Bağdat mübaşirliğini kaleme aldığı satırlarda onun Bağdat valiliğini ele geçirmek için kasti olarak görev süresini uzattığını kaydetmesi

⁵ Asım Efendi Tarihi'nde Mavrozileri Fransa taraftarı olarak göstermiştir (Asım, a.g.e. I/158). Ancak Mavroziler Rusya taraftarı bir ailedir. Valide kethüdası Yusuf Ağa zamanında Divan Tercümanı olan Dimitraşko Mavrozi, Yusuf Ağa'yı tamamen etkisi altına almış ve Rus politikasının Babıali'de etkin olmasını sağlamıştır. (TSMA E 4171, Nicolea Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, İstanbul 2005, V/140.) Bu yüzden Fransa'nın Mavrozi ailesine karşı bir düşmanlığı vardır. Hatta azillerinden sonra uzunca bir süre Sebastiani peşlerini bırakmamış, karşılaştığı her sorunda onları sebep göstererek öldürülmelerini istemiştir. (BOA., Hat 14351) IV. Mustafa devrinin en güçlü simalarından olan Musa Paşa'da Sebastiani ile aynı görüşte olmasına rağmen Fransa'ya karşı Rusya kartını oynamak isteyen dönemin reisülküttabı Hâlet Efendi Mavrozilerin öldürülmelerini engellemiş hatta daha sonra sürgünden af edilmelerini sağlamıştır. (TSMA, E. 4171).

⁶ Şanizade, Mehmet Ataullah, **Tarih**, C.I, 1284/1867, s.406.

⁷ Şanizade, o dönemde iplerin şeyhülislam Ataullah ve Kaymakam Köse Musa'nın elinde bulunduğu gerçeğini atlamıştır. Ayrıca İpsilantiler ve Mavroziler hain damgasını yiyerek ya firar etmişler ya da sürgüne yollanmışlardı. Rusya taraftarı olan Soçoları da Fransa kesinlikle istemiyordu. Geriye bir tek Kallimaki ailesi kalıyordu ki atamaların mecburen o aileden yapılması gerekiyordu. Adaylar önce Şeyhülislam Ataullah'ın onayına sunulmuş ve onun tercih ettiği kişiler voyvodalıklara atanmıştı. Yani voyvodaların Kallimaki ailesinden seçilmeleri hem devlet politikası gereği mecburiyetten hem de Ataullah'ın onayıyla olduğundan burada Hâlet Efendi'nin en azından direkt bir dahli yoktu. (BOA., HAT 53458, 53069, 53705)

hem Bağdat'ta yaşanan olayların örgüsüne hem de Hâlet Efendi'nin genel stratejisine aykırıdır. Gözü çok daha yukarılarda olan ve iktidarı elinden tutmak için merkezden bir an bile ayrılmayı düşünmeyen Hâlet Efendi, 1814-1815 yılları arasında nişancılık gibi pasif bir görevi tercih ediyor ve 1815-1822 tarihleri arasında da hiç bir mansıb almayarak tamamen perde arkasında yönetimi elinde tutuyordu. Dolayısıyla Bağdat valiliği onun hem ideallerine hem de işleri yönetme tarzına aykırıydı. Ahmet Cevdet Paşa'nın Hâlet Efendi hakkında verdiği bilgilerin eleştirilmesine neden bir diğer husus da bir biri içerisine geçmiş olan Tepedelenli ve Rum isyanına dair Hâlet Efendi'nin ilgisini anlatırken kullandığı kaynaklar ve buradan aldığı bilgileri yansıtır şeklidir. Tepedelenli-Hâlet Efendi ilişkisini anlatırken Tepedelenli'nin torunun anlattıklarını esas almıştır. Mehmet Mansur Efendi'nin Rum İsyanı'na dair olan eserini de⁸ çok kullanmış ancak söz konusu eserde Tepedelenli'nin Rusya ve Avusturya aleyhine anlaşma yaptığını içeren ve bu konuda geniş ayrıntıların yer aldığı bölümlere yer vermemiştir. Yine Rum isyanını anlatırken sonuçta Hâlet Efendi olmasa bile Rumların isyan edeceğini ancak Hâlet Efendi'nin Tepedelenli isyanına neden olarak devletin askeri güç kaybına uğramasına ve Mora'ya yeterli miktarda asker sevk edilmemesine sebep verdiğini yazarken İsyanın genelini anlattığı yerlerde hemen her satırda Hâlet Efendi'yi suçlaması ve ne neredeyse isyanın tek müsebbibi olarak Hâlet Efendi'yi göstermesi çelişkiye düştüğü bir noktadır.

Hâlet Efendi hakkında kaleme alınan eserlerin hemen hepsinde bu hatalar aynen tekrar edilmiş ve neredeyse klişe haline gelmiştir. Yazarlar Cevdet Paşa Tarihi'nin VIII-XII. ciltlerindeki bilgileri transkripte ederek aynen kendi çalışmalarında kullanmışlar⁹ Cevdet Paşa'nın iddialarını arşiv vesikaları ile sorgulama gereğini hissetmemişlerdir. Hâlet Efendi hakkında arşiv vesikalarına dayalı olarak yapılmış olan iki eser mevcuttur. Bunlardan ilki Hâlet Efendi'nin azli ve sürgününe dair bir kaç arşiv vesikasının sadece çevirisinin verildiği bir

⁸ Serhat. Şahin Başkaya “ **Mehmet Mansur Efendi ve Rum Fetreti (Yunanistan İsyanı ve Teşekkülü) Adlı Eserinin Değerlendirilmesi**”, (Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997, s. 55-6

⁹ Ali Canibi Yöntem, “Hâlet Sait Efendi” **Çınaraltı** 1944, s.6-7; Ali Kemal Aksüt, “Yakın Tarihten Simalar: Hâlet Efendi ve Hayatı”, **Tarih-i Siyasi**, 1953, s.497-541; Yılmaz Öztuna, II. Mahmut, Ankara 1989, s.58

çalışmadır¹⁰ Diğer bir eser de Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınan ve Hâlet Efendi'nin Paris Büyükelçiliğini işlediği çalışmadır. Yazar çalışmasında Hâlet Efendi'nin Paris elçiliği esnasında uğraştığı konulardan sadece biri olan Napolyon'un imparatorluk unvanının tasdiki meselesini ele almış ancak onun büyük mesai sarf ettiği tarife maddesine hiç değinmemiştir, Konsolosluklar bahsinde de eksik bilgi vermiştir. Karal'ın yaşadığı dönemin araştırma şartları içerisinde ulaştığı belgeler ışığında bu konulara değinmemesi ve belgeleri okumadaki yanlışlıkları¹¹, makul olarak kabul edilebilir. Ancak bir kelimeyi tamamen değiştirerek belgede yer alan bilgilerin tam aksi bir anlam çıkarması¹² ve zaman zaman da yeterli bilgi

¹⁰ Şevki Uludağ, “Konya’da Hâlet Efendi’nin İdamı”, **Konya Halkevi Dergisi**, S.48, Konya 1942, s.8-20

¹¹ TSMA, E 4766; Enver Ziya Karal, **Hâlet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği** adlı eserinde bu belgeyi kullanmıştır. (s. 32-33). Ancak metinde okuma hataları vardır. Örneğin “bizi” kelimesi “sizi”; “iğra” kelimesi “iğva”, “belliyesiz” kelimesi “bilesiz”; “alimallah” kelimesi “ilim ile”; “akvam” kelimesi “akval” şeklinde okunmuş hatta daha önce de rastlanıldığı gibi araya metinde olmayan “bu” kelimesini eklemiştir Bu yüzden metnin Karal tarafından transkripte edilmiş hali dikkatli kullanılmalıdır. Daha önce de belirtildiği üzere bu belge Enver Ziya Karal tarafından da kullanılmıştır. Ancak diğer kısımlarında olduğu gibi Palais Royal gezisini anlattığı bölümde de Karal okuma hatası yapmıştır. Mahbubdost “Mahbubperest”, nasıl kelimesi ise “fasıl” şeklinde okunmuştur. Ancak en fahiş hatası “Hoca Abraham” olarak bahsedilen şahsı “Hoca İbrahim” şeklinde okumasıdır.

¹² Enver Ziya Karal, *Hâlet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği* adlı eserinde belgede yer alan bir kelimeyi tamamen değiştirerek cümlelerin Hâlet Efendi’nin kastettiğinin aksine bir mana kazanmasına neden olmuştur. Karal’a göre belge de Hâlet Efendi “*Rusyalu ile Fransaludan biri terk olunmak iktiza etse birincisinin terki daha elyaktır...*” şeklinde tercihini Fransa’dan yana kullanmış olarak gözükmektedir. . (bkz. **a.g.e.**, s. 80) Oysaki cümle başlangıcından itibaren okunduğunda Hâlet Efendi’nin Fransa’nın terkinden yana olduğu ortaya çıkmaktadır. Karal cümleyi başından vermeye gerek görmediği gibi Hâlet Efendi’nin Fransa’nın terk edilmesini işaret ettiği “**bunların**” kelimesini metinde olmayan “**birincisinin**” kelimesiyle değiştirerek okuyucuyu yanıltmıştır. Belge de Hâlet Efendi’nin ifadesi aslında şöyledir: “*....Fransalular bu sûreti yani cumhûriyet sûretini kesb ettiklerinden berû cemî’ düveli ızrâr kasdında oldukları ve gâyet mütekebbir ve hilekar ve mütellevvin oldukları ma’lûm-ı cümle-i enâm ise de câkerleri dahi her hallerini aralık aralık mevâd zımnında hâkipâ-yi ‘âlîlerine tahrîr eder idim. Yani Rusyalu ile Fransaludan bu mâdde zımnında biri terk olunmak iktizâ eder ise bunlar terke daha elyaktır...*” Ancak Hâlet Efendi ihtiyatı elden bırakmayarak sonraki ifadelerinde Rusya’nın Osmanlıya gösterdiği dostluğun sadece ve sadece Fransa-Osmanlı yakınlaşmasından kaynaklandığını, aksi takdirde Rusya’nın da bu dostluktan vazgeçeceğini bildirmiştir. Bununla birlikte Osmanlı elçisi bu ifadeleri kendi görüşü olarak değil “*...Frengistân etvârına vukûf ve utulâ da’vâsında olan bazıları.*” ağzından yazmıştır. Ancak en nihayetinde Rusya’nın biran önce ikna edilerek imparatorluk unvanının tanınmasını gerektiğini ifade etmiştir. (BOA, HAT 5616 B). Yine Enver Ziya Karal, takaddüm meselesinde Babıali tarafından Hâlet Efendi’ye gönderilen talimatı açık ve kesin bulmamaktadır. (**Hâlet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği**, s. 52). Ancak Hâlet Efendi’ye bu konuda gönderilen talimatta Babıali’nin ifadesi oldukça açık ve katidir. Şöyle ki: “*... işbu takaddüm maddesinde bi-hûde bir münâzaa çıkarılmayıp bu maddeden kil ü kal tekevvinü dahi gayrı câiz olmakla bu hususta bir güne münâzaa ve muâraza etmeyerek ve kil ü kali müeddî olmayacak vecihle nâzikâne hareket edip takaddüm esbabını yoluyla hakimâne istihsale dikkat ve münâzaa hudûsundan mücânebet eylemeniz iktizâ’ eylediği ve-l-hâsıl bu misillu husûsu bu tarafa tahrîr iktizâ’ etmeyip muktezâ-yı kanâ’at ve dirâyetiniz lâzimesince oltarafta iktizâ’-yı haline ve icâb-ı maslahata kıyâsen tanzim*

vermeyerek¹³ yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermesi Hâlet Efendi hakkındaki eserinin en büyük zaafıdır. Bernard Lewis de “Müslümanların Avrupa’yı Keşfi” adlı eserinde Enver Ziya Karal’ın çalışmasını kullanmış ancak Hâlet Efendi’nin Fransız eğlence hayatına değindiği ve Fransızları ahlak yapıları açısından kıyasıya eleştirdiği belgedeki bilgileri tamamen çarpıtarak vermiştir¹⁴. O yüzden dikkatli kullanılması gereken bir eserdir.

Hâlet Efendi’nin hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgi edinebileceğimiz bu eserlerin yukarıda bahsedilen eksiklikleri arşiv çalışmasının yapılmasını zorunlu kılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yaptığımız araştırma esnasında büyük bir ölçüde Hatt-ı hümayûnlar yolumuza ışık tutmuştur. Ancak tarihsiz olmaları ve özellikle bizim için çok önemli olan temel meselelerin tartışıldığı meşveret

buyurmanız usûl-ı memuriyetinizden olduğu...”(BOA, HAT 5741). Karal’ı yanılgıya düşüren Hâlet Efendi’nin İstanbul’dan ayrılmadan önce kendisine verilen talimatta bu hususun yer almadığı şeklindeki ifadesi olsa gerektir. Ancak Hâlet Efendi’nin Babîâli’ye bu durumu bildirdikten sonra gönderilen talimatname yukarıda belirtildiği gibi gayet açık ve kesindir.

¹³ Hâlet Efendi tarafından Napolyon’un gönderdiği kutunun değeri 6 kese 40.000 lira değerindeki banknot ise 52 kese olarak belirtilmiştir (Bkz: BOA, HAT 5616 D) Enver Ziya Karal (**Hâlet Efendi’nin Paris**...s. 24) kutunun değerini 6 kese olarak doğru belirtmiş ama paranın karşılığı olan 52 kese’yi 58 kese okumuştur. Üstelik bu meblağın Hâlet Efendi’nin bir senelik maaşına denk geldiğini ve bu şekilde Napolyon’un Hâlet Efendi’yi satın almak istediğini iddia etmiştir. Napolyon’un parayı içine koyduğu 6 kese değerindeki kutuyla birlikte gönderdiği hediyein toplam değeri 58 kese yani 29.000 kuruştur. Hâlet Efendinin bir senelik maaşı ise 100 kese, 50.000 kuruştur. Yani Napolyon tarafından gönderilen hediye bir senelik maaşı değil maaşının yarısından biraz fazlasına denk gelmektedir. Dolayısıyla Karal okuyucuyu yine yanılttığı gibi hemen her devlet yöneticisinin nezdinde bulunduğu elçilere zaman zaman hediyeler vermesi âdetini de atlamış görünmektedir. Bu hediyelerin elçilere temsil ettiği devlet ile arayı iyi tutmak için verildiği muhakkaktır. Ancak Hâlet Efendi’nin Paris’te elçiliği süresince Karal’ın yaptığı çalışmada ve bu çalışmada da tespit edilebildiği haliyle Fransızlardan aldığı tek hediye bahis konusu olmalıdır. Dolayısıyla Karal’ın vardığı bu hüküm oldukça zorlamadır.

¹⁴ Hâlet Efendi’nin Fransız ahlak yapısı hakkında kaleme aldığı satırlar Bernard Lewis tarafından Enver Ziya Karal’dan naklen kullanılmıştır. Ancak Lewis tarafından, Hâlet Efendi’nin ifadeleri tamamen çarpıtılmış Fransızlar hakkında yaptığı eleştiri sanki Osmanlı toplumuna aitmiş gibi gösterilmiştir. Şöyle ki Hâlet Efendi Fransız toplumu hakkında “*Ez cümle dünyada ne kadar Ermeni ve Rum var ise Müslimânlar mahbûbdostur. Bu nasıl ayıb şey mâzallah Frengistân’da olamaz ama olsa o saat ateşe yakarlar. Hem pek aybdır deyu işite işite cümlemiz bu i’tikadda idik. Meğer hiç ondan gayri maslahatları yok...*” şeklindeki eleştirisinde Müslümanları Rum ve Ermenilerin “mahbubdost”u olarak nitelendirmiş ancak Müslümanlar hakkında bu konuda bir genelleme yapmamıştır. Son cümleden de açıkça anlaşılacağı üzere burada tenkit edilen aslında Fransızlardır. Ancak Lewis’in Hâlet Efendi’den naklettiği ifadeler şöyledir: “*Bil ki, dünyada çok sayıda Ermeni ve Rum homoseksüel var olmasına rağmen Müslümanların hemen hepsi homoseksüeldir . Bu rezilce bir şeydir. Allah korusun , Frengistan’da böyle şey gerçekleşmez, gerçekleşse bunu şiddetle cezalandırılır ve büyük skandal olur vesaire Öyle ki bunları dinleyen kişi hepimizin başka şeylerle ilgilileri olmayan, bu yapıda insanlar olduğumuzu sanır*”. Lewis’in çevirisi aslına tamamen aykırıdır. Müslümanlar hakkında genellemeye gidilirken, Hâlet Efendi’nin Fransızlar hakkındaki ifadesi sanki Müslümanlar için söylenmiş gibi bir mana çıkmaktadır. Bu yüzden ilgili çalışmanın ihtiyatlı kullanılması gerekmektedir. (Bernard Lewis, **Müslümanların Avrupa’yı Keşfi**, İstanbul 2000, s. 348).

meclislerinde geçen tartışmaların kişi adı zikredilmeden genel bir şekilde verilmesi işimizi zorlaştırmıştır. Genellikle oldukça ketum ve formel bir ifadesi olan¹⁵ bu belgeler siyasi olayların ana hatlarının ortaya çıkarılmasında işimize yaramıştır. Tezin yönünü değiştirecek ve hatt-ı hümayunlarda üstü kapalı olarak yer alan olayların arka planını ortaya koyabilecek olan belgelere ise arşivde yeni açılmış olan Bab-ı Asaî ve Darphane dosyaları içerisinde rastlanmıştır. Taranması oldukça güç olduğu bu dosyalarda çıkan belgeler özellikle mektuplar Hâlet Efendi hakkında yeni bilgilerin ortaya konulmasını sağlamıştır. Yine Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde sayı olarak oldukça sınırlı olmasına rağmen çok değerli bilgiler içeren belgeler de çalışmaya farklı bir boyut katmıştır. Bu iki arşivde yapılan çalışma, özel hayatı ve fiziki görünümü hakkında fazla bilgi vermese de siyasi ve idari faaliyetlerini önemli ölçüde aydınlatmıştır.

Yukarıda da zikredildiği gibi kaynak eserlerde ve arşiv belgelerinde daha çok idari ve siyasi kişiliğini bulabildiğimiz Hâlet Efendi siyaset sahnesine çıkmasından önceki hayatına dair ulaşabildiğimiz bilgiler oldukça sınırlıdır. Kırımı Hüseyin Efendi ve Mihrimah Hanım¹⁶,ın oğlu olan Hâlet Efendi'nin Kırım'da 1760* tarihinde doğduğu tahmin edilmektedir. 3-4 yaşlarındayken ailesiyle beraber Kırım'dan İstanbul'a göç etmiş babası Kırımzade Hüseyin Efendi dönemin meşhur şeyhülislam ailesi Ebu İshak-zâde Şerif Mehmed Efendi''ye intisap etmiştir. Burada Şerif Efendi'nin oğlu ve geleceğin meşhur şeyhülislamı olan Ataullah Efendi ile birlikte yetişen¹⁷ Hâlet Efendi, Hanegi usulüne¹⁸ göre eğitim almıştır. İlk gençlik yıllarında da ikbal basamaklarını hızla tırmanmasının bir diğer anahtarı olan Galata Mevlevihanesi'ne devam etmeye başlamış, kariyerinde hızla yükselmesinin kapılarını açacak anahtarlardan biri olan intisab usulü¹⁹ ile burada tanışmıştır. Bu esnada dönemin reisülküttabı Mehmet Raşid Efendi'ye mühürdar yamaklığı yapmış,

¹⁵ Ali Akyıldız, "Yakınçağ Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi Araştırmalarında Kaynak Sorunları" **İslam Araştırmaları Dergisi**, S.2, İstanbul 1998, s. 166.

¹⁶ **Hâlet Efendi Vakfiyesi**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Kitaplığı No: 837, vrk.14a

* Enver Ziya Karal, **Hâlet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1802-1806)**, İstanbul 1940, s.9; Şehabettin Tekindağ, "Hâlet Efendi", **İslam Ansiklopedisi (İ.A)**, V/I, Eskişehir 2001; s. 123-125; Abdülkadir Özcan, "Hâlet Efendi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. XV, İstanbul 1997, s. 249-251.

¹⁷ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, Dersaadet 1309 (ikinci baskı), X/114-115

¹⁸ Konak Eğitimi (Hanegi Eğitimi) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: A. Haluk Dursun, "XIX. Yüzyılda Adam Yetiştirmede Hanegî- Himaye Usulü", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, S. IV, İstanbul 1996, 1-12.

¹⁹ Yüksel Çelik, **a.g.e.**, s.405.

zekası, kavrama üstünlüğü ve dirayetiyle takdir toplamışken görevinden ayrılarak Rumeli'ye gitmiş, Rumeli Valisi Ebubekir Sami Paşa ve Ohri'li Ahmet Paşa'nın katiplik hizmetlerinde bulunmuştur²⁰. Rumeli ve İstanbul arasında bu şekilde bir süre gidip gelen Hâlet Efendi, nihayetinde Galata Mevlevihanesi'nin şeyhi aynı zamanda Sultan III. Selim'in gözdesi olan²¹ tasavvuf edebiyatının meşhur şairlerinden Galip Efendi'ye intisab etmiştir²². Bu intisabı sayesinde Mevlevihanenin müdavimlerinden olan Zahir Nazırı Mustafa Efendi, Kasapbaşı Hacı Mehmet Ağa ve Tersane-i Amire tercümanı Kallimaki'nin kâtiplik hizmetlerinde bulundu. Kallimaki'nin, dönemin Rikâb kethüdası olan Mustafa Reşid Efendi'ye gönderdiği takrirleri aleme alan Hâlet Efendi, hattı imlası ve zekası kadar nüktedanlığı ve hazırcevaplığı ile de şöhret buldu²³ ve Reşid Efendi'nin teveccühünü kazandı. Bu sırada Rumeli'de katiplik yaptığı süreçteki gözlemlerine dayanarak Rumeli'deki bozuk gidişatın düzelmesine dair bir layiha kaleme aldı. Ülkede düzenin sağlanması için her şeyden önce merkezi idarenin kuvvetlenmesi ve imparatorluk coğrafyasının her bölgesine teşmil edilmesi savunan Hâlet Efendi'nin bu fikirleri Sultan III. Selim tarafından da takdir görmüş ve bunun bir nişanesi olarak 10.000 kuruş atıyye ile ödüllendirilmişti²⁴. Bu şekilde Sultan III. Selim'in de gözüne giren Hâlet Efendi, Reşid Efendi'nin de vasıtasıyla beylikçilik kesedarlığında istihdam edilmek üzere hâcegânlık sınıfına alınmıştır²⁵. Hâceganlığa girer girmez Paris Büyükelçisi olarak atanmasıyla siyaset sahnesindeki yerini resmen alacak ve her seferinde daha büyük adım atarak nihayetinde 1811-1822 tarihleri arasında siyasi-askeri-idari-mali güçleri elinde tutan yenilmez bir güç olarak karşımıza çıkacaktır.

²⁰ Fatin, **Tezkire**, s. 54; ayrıca bkz: Ahmet Resmi Efendi, **Sefinetü'r-Rüesâ**, İstanbul 1269, s. 157-160

²¹ Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul 1983, s. 271.

²² Abdülbaki Nasır Dede, **Defter-i Dervişan**, İSAM, Demirbaş no:18112, vrk. 30a, Ahmed Resmi Efendi **Sefinetü'r-Rüesâ**, İstanbul 1269, s. 157

²³ Abdurrahman Şeref, **Tarih Musahebeleri**, İstanbul 1339, s. 27-28.

²⁴ TSMA., E. 7147.

²⁵ Davud Fatin, **Tezkire**, İstanbul 1271, s. 54; ayrıca bkz: Ahmet Resmi Efendi, **a.g.e.**, s. 157-160.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARİS BÜYÜKELÇİLİĞİ

1. Paris'e Büyükelçi Olarak Gönderilmesini Hazırlayan Sebepler

a.Fransa'nın Mısır'ı İşgali ve Sonraki Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyıl sonlarıyla birlikte başlayan çözülme süreci içte ve dışta yaşanan olumsuz gelişmeler ile birleşmiş ve nihayetinde devletin bekasını ciddi biçimde tehdit eder hale gelmişti. Bu tehdidi bertaraf etmek maksadıyla girişilen ıslahatlardan istenen sonuçların alınmaması çözülme sürecini hızlandırdı. Bu durum XVIII. yüzyıl sonlarında imparatorluğun iç işlerine müdahaleyi (Küçük Kaynarca²⁶) ve hatta toprakların paylaşımını (Grek Projesi²⁷ ve sonra Godrika Planı²⁸) gündeme getirdi. Bu şartlar muvafakesinde gelişen 1768–74 Osmanlı Rus harbi ve iki ülke arasında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması bu vahameti bütün çıplaklığıyla gözler önüne seriyordu. Büyük güçlerin paylaşımına odaklandığı bu dönemde Fransa için, savaş halinde olduğu İngilizleri Akdeniz'in kuzey sahillerinden uzak tutmak, İstanbul'u Ruslara ve Balkan Yarımadası'nın batı sahillerini de Avusturya'ya karşı korumak kadar önemliydi. Akdeniz'de, dolayısıyla Doğuda üstünlük ise ancak Mısır'ın istilasıyla sağlanabilirdi²⁹. Fransa'da bu düşünce XIV. Lui (1638–1715) döneminde gündeme getirilmiş ancak hayata

²⁶ Küçük Kaynarca Anlaşması'nda Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalesine neden olan 7. ve 14. maddeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Roderic H. Davison, "Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Yeniden Tenkidi", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, (çev. Erol Aköğretmen), İstanbul 1981, s.343-368

²⁷ Grek Projesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Driault, **Selim-i Salis ve Napolyon, Sebastiani ve Gardan**, (terc. Köprülüzade Mehmet Fuat) Dersaadet 1329, s. 34-38.

²⁸ Godrika Planı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Niyazi Berkes, **Türkiyede Çağdaşlaşma**, İstanbul 2002, s.122-123.

²⁹ N.Jorga, **a.g.e.**, V/118.

geçirilememiştir³⁰. Kazandığı askeri zaferleri Campo Formio Antlaşması'yla taçlandıran ve Fransa'yı Avrupa'nın lideri konumuna getiren Napolyon söz konusu fikri yeniden gündeme getirmiş ve Talleyrand'ın da yardımıyla Direktuvar yönetimini Mısır'ın işgali konusunda ikna etmeyi başarmıştı³¹.

Direktuvar hükümetinin desteğini alan Napolyon İngiltere'ye karşı bir savaş hazırlığı yapıyormuş izlenimini vererek hakikati ustalıkla gizlemeyi başardı. O esnada Paris'te bulunan Osmanlı büyükelçisi Esseyid Ali Efendi'nin³² söz konusu hazırlıkları İngiltere'ye karşı büyük bir savaş hazırlığı şeklinde Babiâli'ye, yansıtması³³, onun basiretsizliği kadar Napolyon'un gizlilik konusundaki başarısından kaynaklanıyordu. İngilizlerin de Napolyon'a karşı savaş hazırlığına başlamaları yanıtılanın sadece Osmanlı elçisi olmadığını gösteriyordu.

1798 Mayıs'ında Mısır'ı istila etmek üzere harekete geçen Napolyon kısa süre de Malta'yı ele geçirdi. Mısır'ın istilası yönünde adımlar yaklaşırken Babiâli tarafından Malta'nın işgali haberi Napolyon'un Akdeniz'i korsanlardan temizlediği zannıyla sevinçle karşılanıyordu. 1798 Temmuzunda Fransızların İskenderiye'ye çıktığı haberi ise Babiâli'de tam anlamıyla bir şok etkisi yarattı.

Babiâli, işgalin yarattığı şok atmosferinde ilk anda ne yapacağına tam olarak karar veremedi³⁴. Fransa'dan izahat bekleyen Babiâli'ye işgalin sebeplerini açıklamak üzere bizzat dışişleri bakanı Talleyrand'ın geleceğinin bildirilmesine rağmen bunun sadece sözde kalması, öte yandan Rusya'nın Fransa'ya savaş ilan edilmemesi halinde Memleketeyn'e (Eflak-Boğdan) gireceğini bildirmesi durumu daha da zorlaştırıyordu. Ancak İngiliz Amiral Nelson'un Fransız donanmasını

³⁰ Alman filozof Leibniz, XIV. Lui'ye sunduğu bir planda Almanya ile Fransa arasında süregelen anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması için, iki ülkenin Türklere karşı yapacakları ortak bir harbin karşılığı olarak Fransa'nın Mısır'a yerleşmesini teklif etmiş ancak proje hayata geçirilememiştir. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. V, Ankara 1988, s. 26.

³¹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, , C.V, s. 27.

³² Seyyid Ali Efendi'nin Fransa sefaretnamesi için bkz: Faik Reşit Unat, , **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara 1992, s.179-181.

³³ Enver Ziya Karal, **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797–1802)**, İstanbul 1938, s. 60-63.

³⁴ Napolyon'un İskenderiye'deki Osmanlı gemilerine dokunmaması ve Fransız dışişlerinin Babiâli'ye Mısır'ı isyankâr kölemenlerden kurtarmak için işgal ettiğini bildirmesi Babiâli'yi kararsız bırakmıştır. Ayrıca III. Selim karşıtlarının ayaklanarak IV. Mustafa'yı tahta geçirme endişesi Babiâli'nin bir müddet işgali kamuoyundan gizlemesine neden olmuş bu durum ise alınması gereken tedbirlerin gecikmesine neden olmuştur. (N.Jorga, **a.g.e.**, V/119).

ortadan kaldırdığı Ebukır zaferi Babiâli'nin karar vermesini çabuklaştırdı ve 25 Eylül 1798 tarihinde Fransa'ya savaş ilan edildi³⁵.

Babiâli aldığı savaş kararına rağmen Mısır'da Fransızlarla başedebilecek güçten yoksundu. Bu sebeple müttefik arayışına giren Babiâli 23 Aralık 1798'de Rusya ile 5 Ocak 1799'da İngiltere ile ittifak anlaşmaları imzaladı³⁶. 21 Ocak 1799'da ise Sicilyateyn krallığı ile de bir ittifak anlaşması yapmış ve böylelikle Fransa'ya karşı dörtlü ittifak oluşmuştur³⁷.

Rusya ve Osmanlı Devleti'nin müttefik olarak ilk icraatları Campo Formio Anlaşması'yla Venedikten Fransa'ya miras kalan³⁸ Yedi Ada'yı ele geçirerek Doğu Akdeniz'de Fransız hâkimiyetine son vermek ve Birleşik Yedi Ada Cumhuriyeti'ni kurmak oldu³⁹. Öte yandan Ebukır'da donanması Amiral Nelson tarafından yok edilen Napolyon tam anlamıyla Mısır'a hapsolüyordu. Bu kısıkaçtan kurtulmak için Suriye'ye doğru ilerleyen Napolyon'un önüne bu defa Akka'da Cezzar Ahmet Paşa dikildi⁴⁰. Ancak Osmanlı paşasının bu başarısında kendisine denizden donanmalarıyla destek veren Rusya ve İngiltere'nin rolü de göz ardı edilmemelidir. Aldığı yenilgi üzerine geri çekilen Napolyon Ebukır'da Köse Mustafa Paşa ordusunu mağlup etti. Bu galibiyet Fransızları kısa bir süre için rahatlatırsa da Suriye

³⁵ Mısır'da Osmanlı-Fransa Mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet İlkin Erkutun, **Darendeli İzzet Hasan Zıyaname**, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004

³⁶ Osmanlı Devleti, Rusya ile Napolyon'un Mısır'ı işgali karşısında 20 Şubat 1799 (15 Ramazan 1213) ve 3 Nisan 1800 (8 Za 1214) tarihlerinde iki tane ittifak anlaşması imzalamıştır [İttifakların tam metni ve tasdikleri için bkz: **Muahadat Mecmuası**, IV/14-34 (1298) ; Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/338-347).

³⁷ Dörtlü ittifak 19. yüzyılda örnekleri daha da görülecek olan garip bir ittifak sistemiydi. Çünkü bu sistem birbirinin can düşmanı sayılabilecek devletlerin ittifakıydı. Ancak Napolyon'un ve ihtilal Fransa'sının her biri için ciddi olan tehlike arz etmesi bu ittifakın ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl .Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1999, s. 86).

³⁸ İsmail Soysal, "Fransız Devrimi ve Türk Dış Politikası", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu**, Ankara 1994, s. 187.

³⁹ Osmanlı ve Rus Donanması Korfo, Zanta, Ayamavro, İtaki, Pakso ve Çuka adalarını zapt etmişlerdir. Mora ve Arnavutluk kıyılarında Venediklilerden alınan adalarında bunlara ilavesiyle Birleşmiş 7 Ada Cumhuriyeti kurulmuştur. 21 Mart 1800 tarihinde Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşma ile cumhuriyetin karakteri belirlenmiştir. Buna göre Birleşmiş Yedi Ada cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nin himayesinde ve Rusya'nın kefaletinde bulunacaktır (Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VII/51).; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Arşiv Vesikalarına Göre Yedi Ada Cumhuriyeti", **Belleten I** (1937), s. 627-641.

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Başvekalet Arşivi'nde Bonapart'ın Akka Muharasasına Dair Bir Vekainame", **Tarih Semineri Dergisi**, 11/1, C.II, 5-6, İstanbul 1938. 3-32; İsmail Soysal, **Fransız İhtilali Ve Türk Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)**, Ankara 1987, s. 274-275.

kapısının kapanması ve donanmasının olmaması sebebiyle Mısır'da hiçbir şekilde tutunamayacağını anlayan Napolyon Mısır'ı gizlice terk etti⁴¹.

Her şey Fransızların aleyhine gelişirken Napolyon'un yerine bıraktığı Kleber yönetimindeki Fransız birliklerinin Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratması Fransa'nın Mısır'da tekrar avantajlı konuma gelmesini sağladı. Ancak bu durum kısa sürmüş; Kleber'in öldürülmesiyle yerine geçen Menou'un İngilizlere yenilmesi üzerine 30 Ağustos 1801 tarihinde imzalanan mütarekeyle Mısır'da Fransız işgaline son verilmiştir⁴². Ancak Osmanlı Devleti bu defa da Mısır'ın kendileri için hayati önemini bilen İngilizlerle mücadeleye başlamış ve nihayetinde iki yıllık bir uğraştan sonra 1803 yılında müttefikini Mısır'dan ihraç edebilmiştir⁴³.

b. Osmanlı Devleti ile Fransa Arasındaki İlişkilerin Düzelmesi

Mısır'da bu gelişmeler yaşanırken Fransa'da konsüllük rejimini⁴⁴ kuran Napolyon tekrar Avrupa devletleriyle savaşa başladı İlk etapta İngiltere'ye karşı Rusya ve Avusturya ile ittifak yapmayı düşünen Napolyon Rus Çarı Paul ile görüşüyor muahhtablarını ittifaka razı edebilmek için Osmanlı topraklarını teklif ediyordu. Ancak taraflar arasında anlaşma sağlanmak üzere iken Çar Paul'ün ölümü ve yerine geçen Aleksander'ın Rus kamuoyunun da baskısıyla Fransa yerine İngiltere'yle anlaşma imzalaması Napolyon'un planlarını alt üst ediyor⁴⁵, ve Babiâli'yle anlaşma yapmaya mecbur bırakıyordu.

Dış politika da bu gelişmeler yaşanırken Babiâli cephesinde de dengeler değişmişti. Fransa'yı Mısır'dan çıkarmak için Rusya ve İngiltere ile yakınlaşan Babiâli bu sefer de Mısır'da İngiltere ve Yediada Cumhuriyeti'nde ise Rusya tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu durum Babiâli'yi yeniden denge politikasına yöneltmiş bu esnada Napolyon'dan gelen barış teklifi de ilişkilerin yumuşamasına

⁴¹ Napolyon'un Mısır'dan kaçıışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Vasıf, **Tarih-i Vasıf**, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi No: 608, I/ vrk. 61a

⁴² Mütareke metni için bkz: Vasıf, **a.g.e.**, I/61b-67b.

⁴³ Osmanlı Devleti'nin İngilizlerle mücadelesi ve Mısır'da hâkimiyetinin yeniden tesisi için bkz: Yüksel Çelik, **a.g.e.**, s. 16-70.

⁴⁴ Napolyon'un Direktuar yönetiminin yerine Konsüllük rejimini getirmesi ve Başkonsolos olması hakkında: A. Aulard, **Fransa İnkılabı Siyasi Tarihi**, (Çev. Nazım Poroy), C.III, Ankara 1982, s. 957-965; Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VII./ 67-70.

⁴⁵ Ayrıntı için bkz: Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, V./43-46.

zemin hazırladı. 9 Ekim 1801 tarihinde Osmanlı Elçisi Seyyid Ali Efendi ve Talleyrand arasında ön barış protokolünün⁴⁶ imzalanmasından sonra Amedi Galip Efendi Fransa'ya gönderilmiş⁴⁷ ve Paris Antlaşması 26 Haziran 1802 tarihinde nihai şeklini almıştır⁴⁸. Böylece Napolyon Avrupa'ya karşı Babiâli'nin tarafsızlığını sağlıyor; Mısır seferi sonucunda devletlerarası münasebetlerde tek başına bir kuvvet olmaktan çıktığını anlayan Osmanlı Devleti ise günden güne artan Rus ve İngiliz tehdidine karşı Fransa'nın desteğini kazanıyordu.

2. Hâlet Efendi'nin Paris Büyükelçisi Olarak Atanması

a.Elçiliğe Tayini

Fransa ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Paris Antlaşmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler nispeten düzelmiş gibi olduğundan Babiâli Paris'e bir ikamet elçisinin gönderilmeye karar verdi⁴⁹.

III. Selim'in (1789-1807) şehzadeliliğinden beri yakından takip ettiği ve giriştiği askeri ıslahat sürecinde model almak istediği⁵⁰ Fransa'ya gönderilecek elçi bu görevi hakkıyla ifa edebilecek dirayete sahip olmalıydı. Zira yukarıda zikredildiği gibi daha önce bu görevde bulunan Seyyid Ali Efendi'nin basiretsizliği yüzünden devlet acı bir tecrübe yaşamıştı. Bu deneyim gönderilecek yeni elçinin tayini işini daha da nazik bir hale getiriyor ve siyasi gelişmeleri merkeze zamanında ve doğru bir biçimde aktarabilecek evsafi haiz olmasını çok daha önemli kılıyor; diğer Avrupa devletleriyle irtibat halinde ve onların Fransız makamlarıyla gizli-açık diplomatik temaslarını takip edebilecek niteliklere haiz olmasını gerektiyordu Diğer yandan, Napolyon'un idealindeki Büyük Batı İmparatorluğunu⁵¹ kurabilmek amacıyla attığı adımların Paris'i dünya siyasetinin odağı haline getirmiş olması söz konusu elçilik görevini daha da hassas bir konuma getiriyordu.

⁴⁶ Driault, **a.g.e.**, s. 29.

⁴⁷ Amedi Galip Efendi'nin Paris'te ki Murahhaslığı ve gönderdiği raporlar için bkz: İsmail Hakkı Uzuncharşılı "Amedi Galip Efendi'nin Murahhaslığı ve Paris'ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar", **Belleten**, I(1937), s.357-410.

⁴⁸ Ayrıntı için bkz: Vasıf, **a.g.e.**, II/10b-12a; Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VII/161-162; 361-363; **Muahedat Mecmuası**, I/35-39; 1294, Ceride-i Askeri Matbaası, s.14-34). Adı geçen kaynaklarda Paris Antlaşması'nın tarihi 26 Haziran 1802 (24 Safer 1217) olarak verilirken Driault bu tarihi 26 Temmuz 1802 olarak kaydetmişti (Bkz: Driault, **a.g.e.**, s. 29).

⁴⁹ Vasıf, **a.g.e.**, II, vrk.40a.

⁵⁰ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/45.

⁵¹ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/14.

Temas ettiğimiz sebeplerden ötürü Paris'e gönderilecek elçinin üstün vasıflara sahip, tecrübe ve mevki sahibi birisi olması gerekmektedir⁵² ve bu göreve kısa süre önce beylikçilik kesedarlığında istihdam edilmek üzere hâcegânlık rütbesi verilmiş olan Mehmet Sait Hâlet Efendi Muhasebe-i evvel⁵³ payesi verilerek 29 Aralık 1802 tarihinde⁵⁴ atandı.

Paris elçiliğinin önemi göz önüne alındığında Mehmet Said Hâlet Efendi'nin elçiliğe atanması oldukça ilginçtir ki aslında bu durum hâcegânlığa atanmasıyla başlamıştır. Çünkü hâcegânlık, Babîâli kalemlerinde çalışan kâtiplerin⁵⁵ yıllar süren disiplinli bir eğitimden sonra gelebilecekleri en üst noktaydı⁵⁶. Hâlet Efendi bu tarife uymamakla birlikte döneminin bir diğer ve etkili eğitim süreci olan konak eğitimi⁵⁷ çok sağladı. Okuma yazmayı babası Kırımî Hüseyin Efendi'nin hizmetkârlık yaptığı ve meşhur bir ulema ailesi olan Şeyhülislam Ebu İshak-zâde Şerif Mehmed Efendi'nin⁵⁸ konağında öğrendi. Şerif Efendi'nin oğlu ve geleceğin meşhur şeyhülislamı Ataullah Efendi⁵⁹ ile birlikte ilim tahsil ederken aynı zamanda hizmetkârlık görevini de yürütüyordu. Şerif Efendi'nin ölümünden sonra bir müddet daha Ataullah Efendi'nin yanında kalan Hâlet Efendi ilmiye tarikinden ayrılarak kalemiye hizmetine girdi⁶⁰. Mühürdar yamaklığını yaptığı dönemin reisülküttabı Mehmet Raşid Efendi'nin meclislerinde zekâ ve istidadıyla öne çıkmışken sebat edemeyerek⁶¹, Rumeli Valisi Ebubekir Sami Paşa dairesine intisap etmek amacıyla Manastır'a gitmiş fakat ondan iltifat göremeyince Ohri'li Ahmet Paşa'nın hizmetine girmiştir. Bu görevde de fazla tutunamayan Hâlet Efendi, Yenişehir Fener naibine kethüda oldu. Ancak orada da fazla duramayıp tekrar İstanbul'a dönmüş ve Galata

⁵² Elçi seçimde dikkat edilen hususlar için bkz: Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 23-24

⁵³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Cevdet Hariciye (C. HR.) 973.

⁵⁴ Vasıf, **a.g.e.**, C. II, vrk. 40a.

⁵⁵ Osmanlı Devleti'nde Katip yetiştirilmesi hakkında bkz: Gülten Sarıyıldız, "Osmanlı Bürokrasi'sinde Katip Yetiştirmek için Açılan Modern Bir Eğitim Kurumu: Mekteb-i Maarif-i Aklam (Mahrec-i Aklam)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.6, İstanbul 2002.

⁵⁶ Virginia Aksan, **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmet Resmi Efendi (1700-1783)**, İstanbul 1997 s.28-29.

⁵⁷ Konak Eğitimi (Hanegi Eğitimi) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: A. Haluk Dursun, "XIX. Yüzyılda Adam Yetiştirmede Hanegi- Himaye Usulü", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, IV/1-12.

⁵⁸ Şeyhülislam Şerif Efendi hakkında bkz: Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani (SO)**, (yay. haz. Nuri Akaybar) C. V, İstanbul 1996, s. 1588.

⁵⁹ Şeyhülislam Ataullah Efendi hakkında bkz: Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, C. I, s. 335-336.

⁶⁰ Abdülbaki Nasır Dede, **Defter-i Dervişan**, İSAM, Demirbaş no:18112, vrk. 30a, Ahmed Resmi Efendi **Sefinetü'r-Rüesâ**, İstanbul 1269, s. 157.

⁶¹ Abdurrahman Şeref, **Tarih Musahebeleri**, İstanbul 1339, s. 27-28.

Mevlevihanesi şeyhi Galip Efendi'ye intisab etmiştir. Bu esnada Zahir Nazırı Mustafa Efendi, Kasapbaşı Hacı Mehmet Ağa ve Tersane-i Amire tercümanı Kallimaki'nin kâtiplik hizmetini gördü. Kallimaki'nin, dönemin Rikâb kethüdası olan Mustafa Reşid Efendi'ye gönderdiği takrirleri kaleme alan Hâlet Efendi'nin hattı imlası ve zekası Galata Mevlevihanesi'nin müdavimlerinden olan Reşid Efendi'nin teveccühünü kazanmasını sağlayarak beylikçilik kesedarlığında istihdam edilmek üzere hâcegânlık sınıfına alındı⁶².

Hanegi usulüne göre eğitim alan ve bir görevde terfi edebilecek kadar sebat gösteremeyen Hâlet Efendi'ye hâcegânlık verilerek hemen arkasından da Büyükelçiliğe atanması, devlet kademelerinde ilerlemenin en etkin şekli olan “intisab” müessesinin ve devrin önde gelenlerinin meclislerinde alınan eğitimin de ne denli önemli ve belirleyici olduğunu gösterir⁶³. Özellikle Mevleviliğin dönem içerisinde en meşhur merkezi olan Galata Mevlevihanesi'nin III. Selim'e yakınlığıyla⁶⁴ tanınan şeyhi Galip Dede'ye olan intisabının Hâlet Efendi'nin hızla yükselişine zemin hazırladığı ortadadır. Galata Mevlevihanesi'nin ve Şeyh Galib'in meclislerinin müdavimi olan Rikâb Kethüdası Mustafa Reşid Efendi'ye olan intisabı ise hâcegânlık sınıfına dâhil edilmesini sağladı. Çalışmamız sonucunda ortaya çıkan yeni bilgiler Hâlet Efendi'nin yükselişinde hamilerinin rolü olduğu kadar kendi çabasının da olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kısa süreli de olsa taşra da Ebubekir Sami Paşa ve Ahmet Paşa'nın kâtiplik hizmetlerinde bulunduğu esnada Rumeli'deki gidişatı gözlemlemiş ve bozuk düzenin nasıl düzeleceğine dair bir layiha kaleme almıştır. Bu layihada bölgede isyan çıkaran ayanlara yola gelmeleri için vezirlik rütbesinin verilmesinin ne kadar yanlış olduğuna değiniyor, isyanların biran önce bastırılması ve bölgede kalıcı bir düzenin sağlanabilmesi için merkezi yönetimin güçlenmesini öneriyordu. Layihasını Sultan III. Selim'e sunan Hâlet Efendi büyük takdir gördü. Sultan layihadaki değerlendirmelerini gayet isabetli bularak 10.000 kuruş atıyye verdi⁶⁵. Görüldüğü üzere Hâlet Efendi hamilerinin desteği kadar kendi gayretiyle de Sultan'ın dikkatini çekmişti. Zekası ve olayları kavrayışı herkes

⁶² Davud Fatin, **a.g.e.**, s. 54; ayrıca bkz: Ahmet Resmi Efendi, **a.g.e.**, s. 157-160.

⁶³ Yüksel Çelik, **a.g.e.**, s.405.

⁶⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul 1983, s. 271.

⁶⁵ TSMA., E. 7147

tarafından takdir gören⁶⁶ Hâlet Efendi, hamilerine olan minnet borcunu asla unutmuyor Paris'ten gönderdiği bir takririnde “...devletlû veliyyün'ni'am reis Efendimize ve kethüda Efendimize bu kâğıdımı arz ve ifade buyurun. beni Efendilerimiz adam nazarıyla bakıp bu hizmete tayin buyurduklarından şerefi bana kâfidir ve inşallah cenab-ı kadir için hüsn-i himmetleri berekâtıyla yüzümün akıyla tekmil edip Âsitâne'ye varmak mukadder eyledikte yine hal-i âcizâneme çespan hizmetler ile kayıracaklarını dahi ümid ederim...” diyerek şükranları sunuyordu⁶⁷.

b. Misyonu

Hâlet Efendi, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında yapılan Paris Antlaşmasını (26 Haziran 1802) tebrik etmek⁶⁸ ve ilişkilerin düzeldiğini göstermek amacıyla, ikamet elçisi olarak atandı⁶⁹. Bir başka deyişle herhangi bir diplomatik sorunu çözümlmek için değil adeta bir iyi niyet elçisi olarak gönderiliyordu.

Napolyon'a sunmak üzere kendisine verilen name-i hümayûnda⁷⁰ da iki ülke arasındaki dostluğun bir nişanesi olarak gönderildiği vurgulanıyordu. Söz konusu name-i hümayûnda yeni elçinin iki devlet arasında mevcut ticari imtiyazların tatbikine nezaret edeceği de belirtilmişti.

İkamet ve iyi niyet elçisi olarak Paris'e gönderilen Hâlet Efendi'nin elçiliğiyle ilgili belgeler dikkatli incelendiğinde kendisine gizli görevler yüklendiği anlaşılmaktadır. Mesela Paris'e vardığında sadece Fransa'da değil; diğer Avrupa ülkelerinde meydana gelen gelişmeleri de merkeze bildirmesi isteniyordu⁷¹. Elçiliğe atandığında kendisine sıkıca tembih edilen bu husus daha sonra sadaret tarafından gönderilen yazılarda da hatırlatılıyordu⁷².

⁶⁶ Ahmed Vasıf, **a.g.e.**, II/, vrk. 40a.

⁶⁷ BOA, HH. 5702.

⁶⁸ BOA, HH. 5617.

⁶⁹ Hâlet Efendi Napolyon'la yaptığı bir görüşmede gönderiliş amacını şu şekilde ifade etmiştir: “...devleteyn beyninde derkar olan silm u savfetin te'kid için elçilik ile bu tarafta bulunduğumdan...” (BOA, HH. 5720).

⁷⁰ BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, nr: 9, s. 461-462, hkm: 482.

⁷¹ Hâlet Efendi'nin bu görevi Vasıf Tarihinde şu şekilde kaydedilmiştir: “...Paris'e vardıkda Françe ve sair Avrupa'da vâki' olan havâdisatı tasmi'm ve semtini tenkih ve hurûf-ı ma'hûde ile refte refte der devletmedara tahrîr eylemesi taraf-ı sadr-ı müşteri-i tedbîrden bilmuvâcehe mumâileyhe te'kid ve tezkîr olundu.” (Vasıf, **a.g.e.**, II/vrk. 40a).

⁷² BOA, HH. 5741; HH. 5721.

Hâlet Efendi Paris'te iken Fransa basının da Osmanlı Devleti aleyhinde çıkan yazılar, üzerine bir sorumluluğu daha almasını gerektirmiş, devlet aleyhinde yapılan söz konusu neşriyatı tekzip etmesi de görevleri arasında eklenmişti⁷³.

Osmanlı elçisinin, gizli ve aşikâr görevlerini ifa ederken takip edeceği üslup ise, Babîâli'nin o sıralarda hem müttefikleri İngiltere ve Rusya'yı hem de yakın bir tarihte anlaşma imzaladığı Fransa'yı elden kaçırmamak adına izlediği denge politikasının resmi adı olan "bîtarafılık"tı⁷⁴. Her iki tarafın da gücendirilmeyerek ve hiçbir şekilde açık verilmeyerek kullanılmaları Hâlet Efendi'ye de etraflıca açıklanarak bu usulden kesinlikle ayrılmaması talimatı verildi. Kabul veya reddedilmesi devleti zora sokabilecek bir konuda görüşü sorulduğunda ise yine bu usul çerçevesinde merkezin izni olmadan konuşamayacağı karşılığını verecekti⁷⁵. İleride görüleceği gibi bazı konularda sessiz kalmasının sebebi bilgisizliğinden veya cevap verebilecek kapasitesi olmayışından değil tamamen merkez tarafından verilen söz konusu talimat gereği idi⁷⁶.

c. Maaşı ve Harcırahı

Babîâli tarafından "başmuhasebe-i evvel" payesiyle Paris'e ikamet elçisi olarak atanan Hâlet Efendi'ye maaş tahsis edilirken selefi Seyyid Ali Efendi'nin maaşı baz alındı⁷⁷. 23 Nisan 1803 itibarıyla maaş tahsisıyla⁷⁸ harcırah atıye ve ilk

⁷³ BOA, HH. 5720.

⁷⁴ Osmanlı devletinin izlediği bu siyaset şu şekilde açıklanmaktadır. "... Devlet-i Aliyye'lerine göre bîtaraflık mesleğinin ihtiyar ve tervîci ferâiz-i maslahattan olduğuna binâen ." (BOA, HH. 7209). Ancak izlediği bu siyasetin Fransa tarafından kendine karşı kullanılmasını istemediğinden resmen ifade etmediği yine aynı belgedeki şu ifadelerden anlaşılmaktadır: "... Devlet-i Aliyye'nin bîtaraflık usûlünü ihtiyârı mersumlara def'aten işâa olunsâ tabiatıyla ümîdleri hâsıl olmuş olacağına nazaran kesb-i emniyet ederek mukteza-yı mizâc ve mişvârları üzere düvel-i müttefika ile Devlet-i Aliyye beynine ilka-yı bürûdet misillu aher fesad çıkaracakları led'e-l-mûlahaza şimdilik Devlet-i Aliyelerinin derdest olan usûlü üzere Rusya ve İngiltere devletleri müttehid ve müttefik ve Fransaluyu dahi dost ve musâlih bilip tarefeyni bu suretle kullanmak ve izhârı icâb etmedikçe bîtaraflık usûlünü Françeluye ilân etmemek..." (BOA, HH. 14480; Asım Efendi, a.g.e. , I/76)

⁷⁵ BOA, HH. 5741.

⁷⁶ Hâlet Efendi'nin Napolyon'la yaptığı bir mülakatta suskun kalması bundan dolayıdır. "...haşmetlu baş konsolos cenablarının irâd ve beyân eylediği sözlerin Devlet-i Aliyye tarafından verilmesi icâb eden cevaplarını vermeğe devletim tarafından izin ve ruhsatım olmadığından bir harf cevaba tasaddî edemem..." (BOA, HH. 5720); Babîâli, Cenova'nın İstanbul'a elçi tayin etmek için yaptığı teklifin reddine dair Hâlet Efendi'ye gönderdiği talimatta "...daha önce Dersaadet'te elçiniz olmadığından müceddeden elçi irsaline Devlet-i Aliyye'nin müsaadesini me'mul edemem ve hem bu husus benim memuriyetimden hariç olduğundan tarafımdan bu maddeyi tahrir eyleyemem deyu kati'ce cevap vermeniz lazım, geldiği ..." şeklinde kesin cevap vermesi emredilmiştir. (BOA, HH. 5741).

⁷⁷ Buna göre senelik 50.000 kuruş maaş tahsis edilmesi; 15.000 kuruş harcırah ve 10.000 kuruş atıye ile maaşının ilk altı aylık miktarı olan 25.000 kuruşun peşin verilmesi kararlaştırılmıştır 20 Şubat

altı aylık maaş bedeliyle* birlikte toplam 50.000 kuruş 12 Haziran 1803 tarihinde kendisine teslim edildi⁷⁹.

Paris'e gidecek olan Hâlet Efendi'ye, İstanbul'da tüm alacak verecek işlerini halledebilecek, gerektiğinde masrafları -borç kaydıyla- karşılayabilecek bir sarraf⁸⁰ bulamayınca işlerini emaneten yürütmeyi üstlenen sarraf Apostol Papa ile anlaştı. İkili arasında yapılan görüşmenin ardından, tahsis edilen maaşının vakti geldiğinde Apostol Papa tarafından (Darphane-i Amire'nin, zuhurat iradından) emaneten alınıp; Hâlet Efendi'nin verilmesini istediği yerlere teslim ve kalanını tarafına poliçe etmesi şartıyla 21 Haziran 1803 tarihinde bir mukavele imzalanmıştı⁸¹.

Maaşının ilk altı aylık taksiti Darphane'den peşin olarak ödenen Hâlet Efendi Apostol Papa'dan 25.000 kuruş borç alıyor⁸² ve buna mukabil tahsisatının ikinci altı aylık taksiti için Darphane'den verilen sureti teminat olarak sarraf Apostol'a bırakıyordu.⁸³ Dolayısıyla daha Paris'e hareket etmeden 1803 yılına ait

1803'de Başmuhasebe'den, Darphane'ye maaşın harcırahın ve atıyyenin verilmesi için gerekli olan suret gönderilmiştir(BOA, C.HR. 8984); 1 Mart 1803 tarihinde buyruldu çıkmıştır. Gönderilen buyruldu üzerine sözü edilen ödemeler Darphane-i Amire'nin Zuhurat İradı'ndan karşılanmıştır [BOA, Darphane-i Amire Muhasebe Dosyaları (D.DRB.MH) 35/48]; Ayrıca bakınız: BOA, Maliyeden Müdevver Defter (MAD) 8998 s.205-206.

⁷⁸ BOA, C.HR. 1359.

* Maaşı harcırahı ve atıyyesi hesaplanırken selefi Seyyid Ali Efendi'ye verilenler esas alınmış olmasına rağmen Darphane evrakı arasında çıkan ilgili kayıta Seyyid Ali Efendi'nin atıyyesi 10.000 kuruş iken Hâlet Efendi'nin atıyyesi 15.000 kuruş; Ali Efendi'nin ilk altı aylık maaşı 25.000 kuruşken Hâlet Efendi'nin ilk altı aylık maaşı 20.000 kuruş olarak kayd edilmiştir. Ancak Hâlet Efendi'nin bir senelik maaşının 50.000 kuruş olduğu ve bunun ilk altı aylık taksitinin 25.000 kuruş olduğundan yola çıkarak kâtibin atıyye ve maaş miktarlarını kaydederken hata yaptığı anlaşılmaktadır. (BOA., D.DRB.MH. 35/48).

⁷⁹ 15000 kuruş harcırah 14 Mart 1803 tarihinde 15000 kuruş atıyye 16 Mart 1803 tarihinde teslim edilmiştir. (BOA., D.DRB.MH. 35/48).

⁸⁰ Osmanlı Devleti'nde sarraflar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Yavuz Cezzar, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", **Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 2004.

⁸¹ Bu mukaveleye göre sarrafa maaşının ödenmesi gereken aylarda Darphane'den ödeme yapılmazsa Hâlet Efendi günlük gecikme faizi ödeyecektir. Sarraf maaştan ancak Hâlet Efendi'nin gönderdiği senetlere göre harcama yapacak bunun dışında yapılacak ödemelerden Apostol sorumlu olacaktır. Buna mukabil Hâlet Efendi ise 1804 Nisan'ından önce bir defaya mahsus olmak üzere 10000 kuruşluk poliçe gönderebilecek daha fazla gönderildiği takdirde sarrafı tarafından kabul edilmeyecektir. Apostol tarafından her ay düzenli olarak Hâlet Efendi'nin ailesine 160 kuruş verilecek bundan fazlası asla gönderilmeyecektir (BOA, C.HR. 8778).

⁸² Bu paranın 10 kesesini peşin almış 40 kesesini Viyana'ya poliçe etmiştir (BOA, HH. 5614).

⁸³ Sarraf, tüm gelir gider hesabını bir deftere kaydederek Hâlet Efendi'ye yollayacaktır. Hesap sonucunda Hâlet Efendi'nin alacağı çıkar ise yine kendisinin istediği yere verilecek sarraf alacaklı çıkar ise gelecek maaştan alacağını tahsil edecek ve kalanını Hâlet Efendi'ye gönderecektir. Sarraf yine bu usul çerçevesinde 1804 Nisan'ın da alacağı 25000 kuruşun 10000

maaşının ikinci altı aylık kısmını da harcayan Hâlet Efendi'nin elçiliği boyunca sürecek maddi sıkıntısı da başladı.

d. Paris'e Götürdüğü Hediyeler

Başkonsolos Napolyon ve Dışişleri Bakanı Talleyrand başta olmak üzere Fransa devlet erkânına Hâlet Efendi'yle gönderilecek hediyelerin hazırlanması hayli uzun bir süre aldı. Gönderilecek hediyelerin saltanatın şanına yakışır nitelikte olması endişesi nedeniyle Babîâlî titiz davranıyordu Zira Fransa ile Osmanlı Devleti arasında Mısır'ın işgalini sonlandırmak üzere yapılan anlaşma için Babîâlî'yi temsilen gönderilen Galip Efendi ile sadece dışişleri bakanı, başkâtibi ve tercümanına hediye gönderilmesi, bir takım dedikodulara ve hoşnutsuzluğa neden olmuştu. Yeni elçi ile Paris'e gönderilecek hediyelerin de dedikodu ya da hoşnutsuzluğa yol açmaması için bu defa daha dikkatli davranılması gerekiyordu⁸⁴. Devletin içinde bulunduğu mali durumun müsait olmayışı da⁸⁵ hediyelerin hazırlık evresini uzattı. Çünkü en az masrafla en iyi hediye alabilmek için hesaplamalar yapılıyor ancak bir türlü istenen sonuç elde edilemiyordu. Nihayetinde söz konusu hediyelere hazine mevcudundan karşılanmasına karar verildi. Bu doğrultuda Napolyon'a ve diğer devlet erkânına koşum takımı ve değerli kumaşlardan⁸⁶ oluşan

kuruşunu; Hâlet Efendi'nin Paris'ten bir defaya mahsus olarak göndereceği 10000 kuruşluk poliçeye karşılık olarak sayacaktır. Geri kalan 15000 kuruşun 2500 kuruşu Halili Lütfullah'a faiziyle beraber, 2618 kuruşu kumaşçı Anton'a ve 4500 kuruşu da kürkçü Anton'a verilecektir (BOA, C.HR. 8778).

⁸⁴ Sadrazam hediye seçimiyle ilgili telhisinde "...*Taife-i efrenciye'nin meşreb ve tama'ları edillesiyle aşikâr...*" diyerek bu konuda hayli dikkatli davranılması gerektiğinin altını çiziyordu (BOA, HH. 5770).

⁸⁵ Bu sebeple daha önce Fransa kralına hediye edilmek üzere yapımına başlanan çadırların tamamlanıp gönderilmesi düşünülmüş ancak bu işlemin yaklaşık bir seneyi bulacağı ve daha da önemlisi yüz-yüz elli bin kuruşluk maliyete mal olacağı düşünülerek vazgeçilmiştir (BOA, HH. 5770). Sadrazam tarafından yüksek değerde hediye göndermenin zamanı olmadığı bir kez daha vurgulanması üzerine hazine mevcudundan hediye hazırlanmasına kesin olarak karar verilmiştir (BOA, HH. 5611).

⁸⁶ Bu kumaşlar İstanbul veya Halep'te ipekten dokunmuş Sevayi ve Kemha olarak adlandırılan kumaşlardır. Söz konusu kumaş isimleri hakkında bkz: Özlem Öztoksoy, **16-18. Yüzyıl Osmanlı-Hint-Babür Kumaş Sanatları Etkileşimleri** (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007 s. 68-71

hediyeler gönderilecek diğerlerinden ayrıcalığını belirtmek üzere de bir yüzük veya benzer bir mücevherin ilave edilecekti. Eşine de İngiltere kraliçesine gönderildiği gibi ve değerli kumaşlar ve güzel kokulardan⁸⁷ oluşan on-onbeşbin kuruş değerinde bir bohça hazırlandı⁸⁸.

Geçmişte yaşanan nahoş duruma meydan vermemek için de hazırlanan hediyeler, İstanbul'daki Fransız elçisine gösterildi. Elçi, Başkonsolos ve Dışişleri Bakanı'na gönderilecek koşum takımlarını⁸⁹ beğenmekle birlikte diğer dört devlet adamına da koşum takımı gönderilmesini uygun görmedi. Elçi'ye göre Napolyon ve Talleyrand'ın ayrıcalığını vurgulamak adına söz konusu şahıslara, sadece birer bohça gönderilmesi daha isabetli olacaktı. Fransız elçisinin ikazını dikkate alan Bâbüali tarafından Napolyon'a iki koşum takımı ve bir adet çelenk* Talleyrand'a ise bir adet koşum takımı ve bir bohça⁹⁰, ve diğerlerini de sadece bohça hazırlandı⁹¹.

⁸⁷ Tütsü ve güzel kokuların genel adları olan bu kavramlar için bkz: İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul 2006, II/1196, III/2416-3116.

⁸⁸ Gönderilmesi öngörülen hediyeler içinde sadece kumaş, ve güzel kokulara para ödenecek olması ve hediyelerin ağırlıklı kısmını oluşturan koşum takımlarının hazine mevcudundan karşılanması masrafı azaltmıştı. Ancak III. Selim'in hediyelerin önce maliyetlerin hesaplanmasını ve masrafın nereden karşılanabileceğini bildirilmesine dair olan hatt-ı hümayunu cüz'i bir meblağ tutan bu paranın dahi temininde sıkıntı çekildiği göstermektedir. (BOA. HH. 5770)

⁸⁹ Hediyeler hazırlanmaya başlandığında diğer konsüllere de at takımı gönderilmesi düşünüldüğünden has ahırdan sekiz adet at takımı alınmıştır. BOA, HH. 5613'te at takımlarının sayısı 7 olarak belirtilirken, tamir masraflarını gösteren BOA, C.HR. 1449 nolu belgede bu sayı 8 olarak geçmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi daha sonra Napolyon'a iki ve Talleyrand'a bir at takımı gönderilmesi kararlaştırılmış ve geri kalan diğer at takımları has ahıra iade edilmiştir. Hepsinin tamiri ve yenilenmesi için 29 Nisan 1803 tarihinde buyruldu çıkmıştır. 1093,5 kuruş tutan tamir ve yenileme masrafından 23,5 kuruş indirim yapılarak 1070 kuruşa mal edilmiştir At takımlarının tamir ve yenilemesinin için yapılan bu masrafın Hazine-i Amire'den verilmesi hususunda 16 Haziran 1803'te buyruldu çıkmış ve 20 Haziran 1803 tarihinde ödemesi yapılmıştır. Belge de tamir ve yenilenmesi gerekli olan parçaların listesi mevcuttur ve liste incelendiğinde sekiz adet at takımının da tamir gördüğü ve yenilendiği anlaşılmaktadır. Ancak 5610 numaralı hatt-ı hümayunda at takımlarının tamir masrafı 3000 kuruş olarak belirtilmiştir. Tamir işlemi tamamlanan koşum takımları 6 Haziran 1803 tarihinde Hâlet Efendi'ye teslim edilmiştir.(BOA, C.HR. 1449).

* Muharebelerde yararlılık gösteren gazilere eskiden nişan karşılığı verilen gümüş, altın ve mücevher sorguç (Mithat Sertoğlu, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1986, s.72)

⁹⁰ Bohçalara, daha önce Rusya ve Fransa'ya sefirlerin götürdüğü hediyeler esas alınarak, işleme, şal, çevre, yağlık ve benzeri kumaşlar ile, güzel kokular konuldu(Ayrıntıları için bakınız: BOA, HH. 5764-F, BOA, MAD 8998, s. 207-208). Bu suretle, Napolyon'un eşine 15.000 bin kuruş Talleyrand'ın eşine 10.000 kuruş değerinde olmak üzere iki bohça ve diğer konsüllere sunulmak üzere ikisi 12.500, ikisi 10.000 ve biri 7.500 kuruşluk beş bohça hazırlandı. Hazırlanan bohçadaki eşyaların İskeriye bezirgânı tarafından temin edildiği anlaşılmaktadır Hediye olarak gönderilecek bohçaların fiyatları toplam 83.405 kuruş tutmuştur. 405 kuruşluk olan küsurat silinerek 83.000 kuruşun Darphane'i Amire'nin muhalefatlar gibi olağanüstü gelirlerinin oluşturduğu Zuhurat İradından taksit taksit ödenmesine dair 30 Haziran 1813 tarihinde buyruldu çıkmış, ödeme yapılabilmesi için gerekli suret ve tezkire 9 Temmuz 1803 tarihinde verilmiştir (BOA.C.HR., 8246).

Bu bohçalara ilaveten Hâlet Efendi'nin takriri üzerine, Fransa'da daha alt düzeydeki devlet görevlilerine hediye edilmek üzere selefi Ali Efendiye verildiği gibi⁹² 5.000 kuruş değerinde bir bohça daha hazırlanarak kendisine teslim edildi.

Yeni elçiyle gönderilmesi kararlaştırılan bu hediyelere daha sonra Napolyon ve diğer devlet adamlarına sunulmak üzere dört at da ilave edilmişti⁹³. Ancak Hâlet Efendi hızlı yol alabilmek için atları beraberinde götürmemiş kendisi Paris'e vardikten sonra atlar arkasından gönderilmiştir⁹⁴.

3. Paris'e Varışı, Karşılığı ve Hediyeleri Takdimi

Fransız devlet erkânına gönderilecek hediyelerin teslim edilmesinin ardından Hâlet Efendi bir doktor, bir Mevlevi dervişi iki tercüman, başkâtip, evlatlığı Osman ve Fransız maslahatgüzarının başkâtibi Keiffer'in de yer aldığı maiyetiyle⁹⁵ 12 Temmuz 1803 tarihinde İstanbul'dan hareket etti⁹⁶

Hâlet Efendi'nin yolculuğu hakkında ayrıntıları verebileceğimiz bir belgeye ulaşamamıştır. Bunun iki sebebi olabilir: Birincisi Paris'e varır varmaz gönderdiği tahrirattaki “*Zira yazacağım madde mûcib-i sıklet olduğundan okur okumaz yırtıp dizini kaşımaya başlayacaklarını bilirim.*”⁹⁷ ifadesinden anlaşıldığı üzere

⁹¹ Hazırlanacak olan bohçalar için gerekli olan akçe hazırda bulunmadığından, Darphane-i Amire'nin Zuhurat İradı'nın kaynaklarından olan muhallefet akçelerinden karşılanması kararlaştırılarak para meselesine bir çözüm bulunmuş ve hem hediyeler hususunda hem de para hususunda bulunan bu çözüm III. Selim tarafından da onaylanmıştır (BOA, HH. 5613, BOA. D.DRB.MH. 36/26.)

⁹² BOA, MAD 8998, s. 207. Ancak Selefi Ali Efendi verilen hediyelerin cinsi ve miktarları Hâlet Efendi'ye verilenlerden daha fazladır. (Bu husus hakkında bkz: BOA, C.HR. 1449).

⁹³ İki Napolyon'a ve biri Talleyrand'a olmak üzere 3 at gönderilmiştir (BOA, HH. 5809). Atların yol masrafı için 3000 kuruş 30 Ra 1218 tarihinde Hâlet Efendiye verilmiştir (BOA, D.DRB.MH. 36/19)

⁹⁴ Ancak atların getirilişi esnasında Talleyrand'a hediye edilmek üzere gönderilen at ölmüş diğerleri ise yolculuk esnasında çok zayıf düşüp bakımsız kaldıklarından birkaç gün veterinerine baktırdıktan sonra takdim edilmiştir (BOA, HH. 5809).

⁹⁵ Hâlet Efendi'nin İstanbul'dan hareket ederken maiyetinde kesin olarak kimlerin bulunduğu dair bir kayıt yoktur. Yukarıda verilen isimler daha sonra Paris'ten gönderdiği takrirlerden anlaşılmıştır (.Bkz: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 4766. BOA, HH. 5617, 5809). Ayrıca İstanbul'dan hareket ettiğinde yanında olup olmadıkları bilinmemekle birlikte Manisalı Derviş Mehmet, Emin, Hüseyin, Osman, Nuri, Halid, Ayvaz, Ömer, Ali' (Paris'te ölmüştür) isimli şahıslarında maiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. [BOA., Bab-ı Asafî Mektubi Kalemî Dosyaları (A{MKT}767/71.)]

⁹⁶ Hâlet Efendi'nin İstanbul'dan hareket tarihine dair bir kayıt bulunamamıştır. Hareket tarihine dair verilen tarih “...5 C 1218 tarihinde İstanbul'dan hareketimizden 72 gün sonra Paris'e vasil olduk...” ifadesinden yola çıkılarak hesaplanmıştır (BOA, HH. 5617).

⁹⁷ BOA, HH. 5614.

yazdıklarının sıkıntı vereceği endişesiyle yolculuk esnasında pek az tahrirat göndermiş olmasıdır. Bir diğer sebep ise yolculuğuyla ilgili tahriratlarının arşivlerde henüz araştırmacının hizmetinde sunulmayan fonlar arasında olma ihtimalidir. Ancak Hâlet Efendi'nin Paris'ten gönderdiği tahriratlar incelendiğinde büyük bir çoğunluğunda daha önceden gönderdiği yazılara işaret ettiği merkezden kendisine gönderilen yazılarda da aynı usulün takip edildiği görülmektedir. Paris'ten ilk anda gönderdiği yazılarda daha önce göndermiş olduğu tek bir yazıdan bahsetmektedir. Bu da yolculuğu esnasında çok az tahrirat gönderdiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Söz konusu tahriratlara ulaşamadığımız için, yolculuğunun ayrıntılarını bilemiyoruz. Ancak evlatlığı Osman'ın sıtmadan öldüğü ve Hâlet Efendi'nin bundan dolayı derin bir üzüntü duyduğu, yolculuk ederken yaşadıklarına dair elde edebildiğimiz yegâne bilgidir⁹⁸. Paris'e varınca gönderdiği bir mektupta ise Eflak ve Viyana'nın güzergâhı üzerinde olduğu anlaşılmaktadır⁹⁹.

Hâlet Efendi'nin Paris'e varışını ve karşılanışını bildirmek amacıyla kaleme aldığı yazıdan yolculuğunun son evreleri hakkında az da olsa bilgi edinmek mümkün olmuştur¹⁰⁰. Buna göre Paris'e varmadan konakladığı son yer Fransa hududunun başlangıcı olan Strassbourg'dur. Daha şehre varmadan mihmandar tayin edilmediğini öğrenen Hâlet Efendi, bu durumdan fazlasıyla rahatsız olmakla birlikte mihmandar tahsisinin onbeş gün kadar süreceğini ve bu süre zarfında da hayli masraf edeceğini düşünerek Strassbourg'a doğru yola koyulmuştur. Şehir girişinde belediye başkanı ve generallerden oluşan bir heyet tarafından karşılanan elçilik kafilesi bir arabayla şehrin merkezine nakledilmiş ve 11 pare top atışıyla selamlanmıştır. Hâlet Efendi'nin Strassbourg'daki ilk icraatı ise Osmanlı maslahatgüzarı Aleksandre Ralli'den Fransız makamlarına gelişinin resmen

⁹⁸ Hâlet Efendi üzüntüsünü şöyle dile getirmiştir: “...Çâkerlerinin halinden suâl buyuruluyor ise nice sinin germ u serd rüzgarlardan tabîatıma fütûr gelmiş iken bu def’a dahi bu kadar sene terbiyesine ikdâm ile evlâd makamında istihdâm eylediğim o edib-i âkil Osman biçaresi mahmûm olup esna-yı râhda vefât etmekle alimallah cemî’ umûruma fütûr geldiğinden başka hiç âlemde bir emelim ve bir zevkim kalmadı ve saçlarım ağarmaya başladı. Bu merteye sevdiğimi bilmez imişim Zannım siz dahi pek acırsız...” (TSMA., E 4766).

⁹⁹ BOA, HH. 5614.

¹⁰⁰ BOA, HH. 5617 Hâlet Efendi'nin Paris'e varışı karşılanışı ve Fransız Dışişleri ile ilk günlerde yaşadığı krize dair ulaşabildiğimiz tek belgedir. Bu yüzden bahsi geçen hususların açıklanmasında sadece bu belgeden yararlanılmıştır

bildirilmesini istemek oldu. Burada bir gece istirahat eden elçilik heyeti yine top atışları eşliğinde Paris'e hareket etti.

Paris'e yaklaştığında Fransız tercüman Franchini ve bir general tarafından karşılanan Hâlet Efendi ve maiyeti nihayet 22 Eylül 1803'te İstanbul'dan hareketinden 72 gün sonra Paris'e vardı. Akabinde selefi Ali Efendi ve o esnada Osmanlı maslahatgüzarı Aleksandre Ralli'nin ikamet ettiği konağa yerleşen Osmanlı elçisi, ertesi gün gelişini resmen bildirmek üzere başkâtip ve tercümanını Fransız dışişlerine gönderdi. Habercileri teşrifat kurallarını hiçe sayarak bir saat kadar dışarıda beklettikten sonra içeriye alan Talleyrand, nezaketsiz üslubunu sürdürerek oturacak yer dahi göstermemiş, Napolyon'un Büyük Okyanus sahiline gideceğini ve Hâlet Efendi'nin bir buçuk saate kadar gelmediği takdirde kendisiyle iki ay kadar görüşemeyeceğini ifade ederek habercileri geri göndermiştir.

Talleyrand'ın emrivakisine mukabil Hâlet Efendi nazik bir üslupla bu daveti reddediyordu. Teklifin yenilenmesi üzerine tavrını koruyarak ret cevabını Fransız dışişlerine iletmeye dahi tenezzül etmedi. Talleyrand'ın ikinci başkâtibi Verman'ı göndererek davetini tekrarlaması üzerine, Osmanlı elçisi Verman'ı, Talleyrand'ın, kendi adamlarına davrandığı gibi soğuk karşılayarak ikinci daveti de reddetti

Osmanlı elçisiyle Fransa dışişleri arasında tırmanan gerginlik Kieffer'in ziyareti esnasında zirveye ulaştı. Kieffer başlangıçta acil olarak görüşülmesi gereken konular olduğunu ileri sürerek Hâlet Efendi'nin alelacele Fransız hariciyesine davet edilmesine bir kılıf uyduysa da kelime oyunun farkına varan Hâlet Efendi, devleti ve kendisi açısından acil olarak görüşmeyi gerektirecek bir mesele olmadığını; ancak Fransa'nın böyle bir talebi varsa tercümanlar aracılığıyla bunun halledilebileceğini söyledi. Kieffer ise "gizlilik" kaygısını ileri sürerek tercümanların kullanılamayacağını belirmesi üzerine Hâlet Efendi, kendisi Fransızca bilmediği için tercümanlar olmaksızın görüşmenin zaten mümkün olmadığını ifade ediyordu.

Kieffer, Osmanlı elçisini ikna edemeyeceğini anlayınca "...siz bilirsiniz gitmezseniz fena olur..." diyerek açıkça tehditte bulundu. Talleyrand'ın küstahça tutumuna soğukkanlılıkla karşılık veren Hâlet Efendi, bu tehdit karşısında daha fazla dayanamayarak tutumunu sertleştirdi ve Fransa sınırına dâhil olduğu andan itibaren kendisine ve maiyetine yapılan kötü muamele yetmiyormuş gibi kaidelere aykırı

olan bu teklifte ısrar edilmesinin en kötü ihtimalle elçiliğinin kabul edilmemesiyle sonuçlanabileceğini ve buna hazır olduğunu belirterek sözlerinin Talleyrand’a aynen iletilmesini istedi. Ayrıca beraberinde getirdiği name-i hümayûnu da Babîâli’den izin almadıkça kesinlikle sunmayacağını ilave ederek konuyu bu şekilde kestirip attı ve Kieffer’in cevabını dahi beklemeden odasına çekildi.

Hâlet Efendi’nin bu resti kısa sürede etkisini gösterdi. Fransız Dışışleri Tercümanı Franchini gelip özür dileyerek gönlünü almaya çalışıyordu. Ancak Franchini’nin özür dilemesi sadece diplomatik nezaketten değildi; Fransız dışışlerinin bu ani manevrasının esas nedeni Kieffer’in, ziyareti esnasında muhtedi Selim Ağa’yı¹⁰¹ Hâlet Efendi ile sohbet ederken görmesiydi. İngiliz asıllı olan Selim Ağa’nın varlığından rahatsız olan Talleyrand, bu durumu Hâlet Efendi’ye de ilettil; ancak Hâlet Efendi, görüşeceği kişilere Fransız dışışlerinin müdahale hakkı ve yetkisi olmadığını belirterek yapılan uyarıyı dikkate almadı.

Franchini bunun üzerine elçilik heyetinin Fransa sınırlarına girdiği günden Paris’e varıncaya dek yaptığı masrafların defterini istiyor ve bunların karşılanacağını dile getirerek gergin havayı yumuşatmaya çalışıyordu. Hâlet Efendi ise sorunun maddi değil, elçilik heyetinin karşılanış biçimi ve muhatap oldukları diplomatik nezaketsizlikten kaynaklandığını belirterek söz konusu teklifi reddetti; ayrıca kendisine mihmandar tahsis edilmediği için bundan sonra Fransa’dan gönderilecek elçilere Babîâli tarafından mihmandar atanmasının şüpheli olacağını da sözlerine ekledi. Franchini ve Hâlet Efendi arasında yaşanan bu kriz iki taraf arasındaki diplomatik ilişkilerin üç gün süreyle askıya alınmasına neden oldu; ancak Talleyrand’ın Osmanlı elçisini dışışlerine resmen davet ederek geri adım atması ve bu davetin kabulüyle söz konusu kriz çözümlenebildi.

Bu suretle Hâlet Efendi Paris’te ilk resmi ziyaretini Fransız Dışışleri Bakanı Talleyrand’a yaptı. Talleyrand kendisiyle yakından ilgilendiği gibi¹⁰² ilk anda sergilenen soğuk tavrın Napolyon’u da kızdıran yanlış anlamalardan kaynaklandığını ifade ederek özür diliyor, aradaki buzları eritmek adına görüşmenin

¹⁰¹ Muhtedi Selim Ağa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Cabi Ömer Efendi, **Cabi Tarihi: Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani**, Haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003, I/59

¹⁰² Hâlet Efendi kendisine gösterilen ilgiyi şu şekilde nakletmiştir: “....madamasını Osmanlı kıyafetine koymuş gûyâ bir nev’i ikrâm imiş. Kendisi ayakta durup beni madamasının yanına oturttu. Geçen bir saat içerisinde asla oturmadı ve hatırlar sorulduktan sonra....” (BOA, HH. 5617)

bitiminde de Osmanlı elçisini bizzat uğurlayarak alttan almayı sürdürüyordu. İki gün sonra gerçekleşen ikinci görüşmede de Osmanlı elçisi aynı mükemmellikte ağırlanıyordu¹⁰³.

Fransa dışişlerinin iki ülke arasındaki dostluğu pekiştirmek amacıyla gönderilen Osmanlı elçisine karşı ilk anda sergilediği bu sert ve soğuk tavır gerçekten oldukça ilginçtir. Ancak meseleye Fransa cephesinden bakıldığında bu tavrın anlaşılabilir bir takım gerekçeleri mevcuttu. Şöyle ki; Napolyon bu dönemde Rusya'yı anlaşılmaya ikna edebilmek için tüm stratejisini Osmanlı topraklarının paylaşımı üzerine kurmuştu. Ancak tam planlarını hayata geçireceği sırada Rusya'da Çar Paul'un ölümü ve yerine Çar Aleksander'in geçmesiyle yaşanan taht değişikliği bütün girişimlerini sonuçsuz bırakmış, Rusya ile bir anlaşma imzalama ihtimali kalmayan Napolyon değişen dengeler doğrultusunda yine yüzünü Osmanlı Devleti'ne çevirerek 26 Haziran 1802 tarihinde Paris Muahedesi imzalanmıştı. Diğer bir deyişle Napolyon çoktan gözden çıkarmış olduğu bir devletle mecburen dostluk anlaşması imzalamış ve paylaşım planlarını bir süreliğine askıya almak zorunda kalmıştı. Cihangirlik iddiasındaki Napolyon'un bu durumdan pek memnun kalmadığını tahmin etmek pek güç olmasa gerektir. Ayrıca sultan III. Selim'le mektuplaşan ve Cezzar Ahmet Paşa gibi idareci ve askeri kimliği olan yüksek rütbelerdeki şahıslarla görüşen¹⁰⁴ Napolyon'un daha önceki muhataplarına nazaran daha düşük mevkide bulunan Hâlet Efendi'yi hor görmesi de ihtimaller arasındadır.

Hâlet Efendi ise İstanbul'a gönderdiği yazıda Paris'teki ilk günlerinde şahsına ve maiyetine yapılan kötü muameleye bir anlam veremediğini ifade ediyordu. Bununla birlikte olaylar karşısındaki tutumu incelendiğinde Fransız dışişleri tarafından sergilenen sert ve soğuk tavırla ilk anda kendisinin sindirilmek istendiğini sezdiği anlaşılmaktadır. Talleyrand'ın gerçek niyetini fark eden Hâlet Efendi, Osmanlı Devleti'ni temsil etmenin getirdiği vakarla taviz vermemiş; sergilediği tavizsiz tutum karşı tarafın geri adım atmasını hatta kendisinden özür dilemesini sağlamıştı. Osmanlı elçisi bahsi geçen yazıda Talleyrand'daki tavır değişikliğini dile getirerek memuriyetini hakkıyla ifa ettiğini ima etmekte; ayrıca selefleri Esseyid Ali Efendi ve Galip Efendilere gösterilenden çok daha fazla ilgi ve

¹⁰³ BOA, HH. 5617.

¹⁰⁴ İsmail Soysal, *a.g.e.*, 274-275

itibar gördüğünü dolaylı yoldan ileterek seleflerine göre üstünlüğünü de ortaya koymaya çalışıyordu.

Hâlet Efendi, Fransız hariciyesine yaptığı ziyaretlerin ardından Napolyon’la görüşmek ve name-i hümayûn ile beraberinde getirdiği hediyeleri takdim etmek üzere davet edildi. Söz konusu daveti, kendisinden önce hiçbir elçinin huzura alınmaması şartıyla kabul eden Osmanlı elçisinin aslında bir takım haklı gerekçeleri vardı. Zira Babiâli’nin yabancı elçilere uyguladığı protokolde Fransa elçisi daima ilk sırada kabul ediliyordu¹⁰⁵. Dolayısıyla Hâlet Efendi mütekabiliyet talep ederek Osmanlı elçisinin Fransa nezdindeki kıymetini diğer elçilere göstermek istiyordu. Bu şartı ileri sürmesindeki diğer bir sebep ise aralarındaki anlaşmazlığın çözülmesine rağmen dışişlerine karşı sergilediği dirayetkâr tavrını sürdürebilme endişesidir. Talebinin kabul edilmesiyle de amacına ulaşmıştır.

Sultan III. Selim’in Napolyon’a gönderdiği mektup ve hediyelerin takdimi töreninde Osmanlı Devleti’nin şanına yakışır bir etki bırakmak isteyen Hâlet Efendi maiyetinin kıyafetlerinden arabalara oturuş şekillerine kadar her ayrıntıyla bizzat ilgilendi¹⁰⁶. Buna mukabil Fransızlar da elçilik heyeti’nin davet edilmesinden, Napolyon’un huzuruna çıkarılmasına kadar her aşama da teşrifat kurallarını harfiyen uyguladılar¹⁰⁷.

Teşrifatçı eşliğinde Napolyon’un ve sair devlet erkânının hazır bulunduğu kabul salonuna getirilen Osmanlı elçisi, kısa bir konuşmadan sonra name-i hümayûnu ve Sadrazam Yusuf Ziya Paşa’nın mektubunu takdim etti. Napolyon her

¹⁰⁵ BOA, Bab-ı Asaî Amedi Kalemî Dosyaları (A { AMD) 47/38.

¹⁰⁶ Kendisi bol yenli sof ferace ve Horasani giyerek altı beygirli arabaya binmiştir. Sol tarafına teşrifatçıyı ve karşısına baştercümanın oturması gereken yere hasta olduğundan maslahatgüzarı oturtmuştur. Arabanın arkasına iki al kaputlu uşak yerleştirip birine tirkeş (okluk) ve birine de inam-ı şerif kesesiyle kılıç taktırmıştır. İkinci arabaya kerrake giydirdiği ve name-i hümayunu taşıyan Başkâtip ile Mevlevi dedesini oturtmuştur. Yine bu arabaya tek renk kaftanları ve bir örnek çarşafı ile dört adet orta kuşak çukadar yerleştirmiştir. Üçüncü arabaya ise hediyelere nezaret eden hazinekar makamında bir adamı ile ikinci tercümanını bindirmiştir. Hekimi ise dört at koşturduğu elçilik arabasına almıştır (BOA, HH. 5809).

¹⁰⁷ Bu doğrultu da ilk önce Talleyrand tarafından bir davetiye tezkiresi gönderilmiştir. Daha sonra Kieffer ve Franchini gelmiş, törenin ayrıntıları üzerinde durulmuştur. Karşılıklı olarak anlaşıldıktan sonra bu sefer bir teşrifatçı gelerek Napolyon’un selamını iletmiş ve maiyetinde bulunan Mevlevi dedesinin Napolyon tarafından özellikle davet edildiğini belirtmiştir. Ertesi gün teşrifatçı elçilik heyetini Napolyon’un sarayına götürmek için üç arabayla birlikte yine gelmiştir. Teşrifatçı eşliğinde saraya varıldığında tören salonuna götürülmeden önce kendisine kahve ikram edilmiş, Napolyon’un olduğu salona geçilirken sağda ve solda sıralanmış olan askerler tarafından selamlanmışlardır (BOA, HH. 5809).

iki mektubu da bizzat kendisi alarak Sultan III. Selim'in Fransa'ya karşı sergilediği dostluktan ve bunun bir tezahürü olarak elçi göndermesinden duyduğu memnuniyeti ifade etti. Hediyelerin takdiminden sonra Osmanlı elçisine sağ tarafında yer gösteren Napolyon özel olarak davet ettiği Mevlevi dervişini de “Maşallah derviş derviş” diyerek Türkçe selamlamış ve ona da Hâlet Efendi'nin yanında yer gösterdi. Felemenk elçisinin meclise katılmasıyla Napolyon bir kez daha Hâlet Efendi'yi selamlayarak görüşmeyi sona erdirmiştir. Hâlet Efendi saraydan ayrılmadan Napolyon'un eşine getirdiği hediyeleri de takdim etmiş ve ardından konağına dönmüştür.¹⁰⁸

Napolyon ve Osmanlı elçisinin ikinci karşılaşması hediye olarak gönderilen atların takdiminde gerçekleşmiştir. Fransızlar tarafından özel bir törene gerek duyulmadığından bütün elçilerin hazır bulunduğu Prada'da¹⁰⁹ atları takdim eden Osmanlı elçisi Prada'da kötü bir sürprizle karşılaştı. Şahsı ve temsil ettiği devletin itibarının zedelenmemesi adına oldukça çaba sarf ettiğini ve her adımını çok dikkatli attığını her fırsatta dile getiren Hâlet Efendi¹¹⁰ Papalık (Vatikan) ve Nemçe elçilerinden sonra huzura çağırılmıştı. Kendisi için bu durum bir yenilgi manasına geliyordu. Fransız Dışişleri ise böylelikle ilk anda yaşanan ve Osmanlı elçisinin galibiyetiyle son bulan restleşmenin rövanşını alıyordu. Hiç beklemediği bu durum

¹⁰⁸ Aynı gün diğer devlet erkânı için getirilen hediyeler de gönderilmiştir. Hâlet Efendi'nin hediyeleri sunduğu töreni anlattığı tahririn altında bir kısım şifre çözümlenmeden bırakılmıştır. Şifre çevrildiğinde yanında Osmanlı Devleti ve kendi tarafından resmi makamlara verilmek üzere götürdüğü hediyelerin yanı sıra başka hediyelerin de olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen hediyelerin bir kısmı Menheni isimli bir şahsa büyük bir gizlilik içerisinde takdim edilmiştir (BOA, HH. 5809).

¹⁰⁹ Hâlet Efendi Prada tabir edilen daveti şöyle tanımlamaktadır: “...Ayda bir kere Pazar günü Napolyon saray çevresinde kendine mahsûs olan askeri bizzat kendisi ta'lim ettirip belirtilen günde Paris'te mevcûd olan bütün devlet ve cumhûrların elçilerini da'vet edip asker ta'limi bittikten sonra elçileri odasına getirtip kendisi ve cümlesi ayakta olduğu halde görüşüp her birinin yanına varıp birer birer hatırlarını sorup ve bazı söyleyeceği var ise söyleyip herkes dağıldıktan sonra akşamüstü onbir buçukta yemeğe da'vetli olanlar gidiyorlar ve bu güne Prada diyorlar...” (BOA., A.} AMD. 47/38).

¹¹⁰ Daha böyle bir Prada'ya davet edilen Cezayir-i Garb Ocakları elçisine yapılan kötü muamelenin kendi başına da gelebileceğini düşüncesinde olan Hâlet Efendi aslında en Prada'da hediyelerini takdim etme fikrinden rahatsızlık duymuştu İstanbul'a gönderdiği yazıda, Napolyon'un böyle Prada günlerinde gövde gösterisi yapmak adına nezdinde bulunan elçileri istihfâf ettiğini belirten Hâlet Efendi “...bu tehlikeden Saltanat-ı Seniyye'nin nâmûsunu korumak için...” atları önceden gönderip kendisi sonradan gitmeğe karar vermişti. Nitekim Napolyon tarafından atları takdim etmek üzere acil olarak çağırılması bu konudaki düşüncelerini doğruluyordu. Bunun üzerine Hâlet Efendi rahatsızlığını bahane ederek hemen gidemeyeceğini ancak atları yollayabileceğini bildirdi. Bu teklifinin kabul edilerek kendisine ısrar edilmemesini ise daha önceki olaylarda sergilediği tavizsiz tutuma bağlıyordu (BOA., A.} AMD. 47/38).

karşısında şaşırarak beraber soğukkanlılığını koruduğu ve yeni bir gerginlik yaratmamak adına akşam yemeğine kadar davette kaldığı anlaşılmaktadır. Fakat yemeğe geçildiği sırada özür belirtmeden davetten ayrılarak tepkisini ortaya koymak isteyen Hâlet Efendi'nin bu tavrı Fransızların da gözünden kaçmamış ve ertesi sabah Franchini gönderilerek Osmanlı elçisinin tepkisinin sebebi sorulmuştur. Aslında takaddüm meselesinden oldukça rahatsız olan Hâlet Efendi bu konuyu hiç açmayarak, sağlık nedenlerinden dolayı erken ayrılmak zorunda kaldığını ifade etmişti.

Hâlet Efendi'yi böyle temkinli davranmaya iten, bu konuda takınması gereken tavrı kestirememesiydi¹¹¹. Aslında bir büyük elçi olarak bu konularda inisiyatif kullanarak Bâbîali'yi hiç karıştırmayabilirdi. Ancak büyükelçilik sıfatıyla attığı her adım kendisi kadar Bâbîali'yi de bağlıyordu. Çekimser kalması ise böyle bir durumda meydana çıkabilecek sonuçları göze alamadığını göstermektedir. Bu yüzden merkezden kesin bir cevap gelene dek biraz zaman kazanmak adına bu konuda sessiz kalmayı yeğledi¹¹². Bâbîali'den gelen cevap ise oldukça ilginçtir. Başlangıçta Osmanlı elçisinin diğer tüm elçilere takaddüm etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak devamında Hâlet Efendi'ye kati olarak¹¹³ bu konuyu hiçbir şekilde sorun haline getirmemesi ve içinde bulunduğu duruma uygun davranması emrediliyordu. Benzeri sorunları merkezi hiç karıştırmayarak kendi başına çözmesi gerektiği büyükelçiliğinin bir gereği olduğu ilave ediliyor¹¹⁴ ve böylece gerektiği zamanlarda inisiyatif kullanarak sorumluluğun altına girmesi isteniyordu.

¹¹¹ Hâlet Efendi'nin bu kararsızlığı daha İstanbul'dayken verilen talimatlarda bu konu hakkında bilgi olmamasından kaynaklanmıştır (BOA, HH. 5716).

¹¹² BOA, A { AMD 47/38.

¹¹³ Enver Ziya Karal merkezden gelen cevabı açık ve kesin bulmamaktadır. (**Hâlet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği**, s. 52). Ancak Hâlet Efendi'ye bu konuda gönderilen talimatta Bâbîali'nin ifadesi oldukça açık ve katidir. Şöyle ki: "... işbu takaddüm maddesinde bî-hûde bir münâzaa çıkarılmayıp bu maddeden kil ü kal tekevünü dahi gayrı câiz olmakla bu hususta bir güne münâzaa ve muâraza etmeyerek ve kil ü kali müeddî olmayacak vecihle nâzikâne hareket edip takaddüm esbabını yoluyla hakimâne istihsale dikkat ve münâzaa hudûsundan mücânebet eylemeniz iktizâ' eylediği ve-l-hâsıl bu misillu husûsu bu tarafa tahrîr iktizâ' etmeyip muktezâ-yı kanâ'at ve dirâyetiniz lâzimesince oltarafta iktizâ'-yı haline ve icâb-ı maslahata kıyâsen tanzim buyurmanız usûl-ı memuriyetinizden olduğu..." (BOA, HH. 5741). Karal'ı yanılgıya düşüren Hâlet Efendi'nin İstanbul'dan ayrılmadan önce kendisine verilen talimatta bu hususun yer almadığı şeklindeki ifadesi olsa gerektir. Ancak Hâlet Efendi'nin Bâbîali'ye bu durumu bildirdikten sonra gönderilen talimatname yukarıda belirtildiği gibi gayet açık ve kesindir.

¹¹⁴ BOA, HH. 5741.

4. Paris'teki Faaliyetleri

a. Napolyon'un Osmanlı Topraklarına Saldırması Yönündeki İhbarları

Yukarıda da değinildiği gibi Osmanlı Devleti ile Fransa arasında Mısır'ın işgalini sonlandırmak ve aradaki dostluğu yeniden tesis etmek amacıyla Paris anlaşması imzalanmıştı (26 Haziran 1802). Ancak Babiâli tecrübelerine dayanarak Fransa'ya karşı her an tetikteydi. Napolyon'un sözde ticari işlere nezaret etmek için¹¹⁵ Mısır'a gönderdiği Sebastian'ın geri dönmesinden sonra Fransız basınında çıkan yazılar Babiâli'nin bu endişesinde ne kadar haklı olduğunu göstermekteydi. Gazetelerden Fransa'nın Mora'yı işgal hazırlıkları içerisinde olduğunu öğrenen Babiâli, daha önce Mısır'da yaptığı hataya düşmeyerek derhal bölgenin muhafazası için gerekli tedbirlerin alınması hususunda Mora valisini uyarıyor¹¹⁶ ve zaman zaman bu tür uyarıları tekrarlıyordu. Hem Babiâli'den gelen talimatlar hem de Fransa'ya ticaret için gidip gelenlerin verdiği bilgiler doğrultusunda Mora ve civarında gerekli tedbirler büyük bir gizlilik içerisinde alınmaya başlandı¹¹⁷.

Fransa'nın olası bir saldırısına karşı Mora ve civarında alınan bu tedbirlerin ne kadar yerinde olduğu Hâlet Efendi'nin Paris'e varır varmaz yolladığı ilk takririn içeriğinden de anlaşıldı. Osmanlı elçisi yazısında Napolyon'un Mora ya da Arnavutluk civarına taarruz edeceğini ihbar ediyor ve bu bilgiyi delilleriyle de ispatlayabileceğini ilave ederek söz konusu yerlerin muhafazası için gerekli önlemlerin acilen alınmasını istiyordu. Ona göre Rusya'nın siyasi desteğinin sağlanması amacıyla bir takım girişimlerde bulunulması da yararlı olacaktı¹¹⁸.

Fransa'nın Mora üzerine yapacağı bir saldırıya karşı her zaman tetikte olan Bâbıali Hâlet Efendi'den gelen bu uyarıya üzerine bölgedeki müdafaa tedbirlerini

¹¹⁵ Sebastiani aslında Osmanlı Devleti ile bir ön anlaşma yapmak ve İngiltere'nin Mısır'daki konumu ve Osmanlı ile ilişkisini öğrenmek için gönderilmiştir (Nicolea Jorga, a.g.e., V/130-131; Driault, a.g.e., s.68.)

¹¹⁶ Mora Valisi Mustafa Paşa'dan gelen cevapta gerekli tedbirlerin emredildiği üzere büyük bir gizlilik içerisinde alındığı ifade edilmiştir. Buna karşın Babiâli hazırlıkların devam ettirilmesi yönünde talimat göndermiştir (BOA., HH. 7177).

¹¹⁷ BOA, HH. 7182.

¹¹⁸ BOA, HH. 5729 A.

arttırdı¹¹⁹. Ancak alınan bu tedbirlerin basına sızması üzerine Hâlet Efendi hemen merkeze bir takrir daha göndererek gizlice yapılması gereken hazırlıkların ortaya çıkmasının Fransızların eline koz vereceğini ve bunun ise “...yılanın kuyruğuna basmak gibi...” olduğunu bildiriyor¹²⁰.ve bu tedbirlerle ilgili talimatların güvenilir görevlilerle şifahen bölge valilerine intikal ettirilebileceğini dile getiriyordu Bu şekilde alternatif tedbirler öneren Osmanlı elçisi teamülleri zorladığının farkındadır ve bu endişesi satırlarına da yansır. “*Daire-i edeften hariç*” olarak tanımladığı tavrının sadakat ve hamiyetinden kaynaklandığını ifade ederek üslubundan doğabilecek tepkileri yumuşatmaya çalışıyordu¹²¹

Osmanlı elçisinde Fransa’nın Mora ve Arnavutluk sahillerine taarruz edeceğine dair kanaatin oluşmasında basında çıkan yazılar kadar Marsilya’daki Osmanlı tüccarları ve konsolosun verdiği haberler de etkili olmuştur. Fransız Dışişleri’nin, bu bilgileri nereden elde ettiğini öğrenmek maksadıyla Franchini’yi göndermesi üzere Hâlet Efendi, yuvarlak bir ifadeyle Paris’e geldiği günden beri bu tür rivayetlerin dolaştığını ancak iki ülke arasında mevcut dostluktan dolayı böyle bir olaya ihtimal vermediğini belirterek durumu ustalıkla geçiştirdi. Ancak bu söylentilere her ne kadar itimat etmese de memuriyeti gereği bunları Bâbıali’ye bildirmek zorunda olduğunu söylemekten geri durmadı. Buna mukabil Franchini, Fransa’nın Mora’ya saldırmak gibi bir niyeti olmadığını; olsa bile, bunu denizden değil Avusturya topraklarını kullanarak karadan yapacağını söyleyerek konuyu kestirip attı¹²²

Fransız dışişleri bu girişimden bir sonuç alamayınca bu sefer Napolyon Hâlet Efendi’yi davet etti. Görüşme esnasında sözü Mora’yla ilgili rivayetlere getiren Napolyon bu iddiaları kesin bir dille yalanlıyor, Sicilya ve Malta’yı bırakmayan İngiltere’ye karşı yaptığı savaş hazırlığının Avusturya ve Rusya tarafından kasıtlı olarak çarpıtıldığını ifade ediyordu. Babiâli’nin bu iddialarla

¹¹⁹ Derhal Mora ve Arnavutluk sahillerinin takviyesi için bölgedeki görevliler uyarılmıştır. Gönderilen talimatlarda birbirleriyle ittifak halinde çalışmaları ve tüm eksikliklerini tamamlamaları istenirken bu çalışmalarını büyük bir gizlilik içinde sürdürmeleri ve Fransa’nın dikkatini çekecek bir harekette bulunmamaları tembihlenmiştir (BOA, HH. 5726). Bölge valilerine gönderilen talimatlar için bkz. BOA, HH. 12027, 12029.

¹²⁰ BOA, HH. 5815.

¹²¹ BOA, HH. 5815.

¹²² BOA, HH. (5766)5715 D.

meşgul edildiğini belirten Napolyon’a göre, bilakis Rusya bu yolla Rumlar ile Osmanlı askerini karşı karşıya getirerek bölgede bir karışıklık çıkarmaya çalışıyordu. Napolyon bu durumu fark edemeyecek derece de bilgisizlikle suçladığı Osmanlı devlet adamlarını da sert bir dille eleştiriyordu¹²³.

Hâlet Efendi, Napolyon’un bu sözlerine karşısında kendisinin sadece aradaki dostluğu pekiştirmek adına Paris’te bulunduğu, bu konuda söz söylemeye yetkisi olmadığını ancak tüm konuşulanları harfiyen merkeze intikal ettireceği cevabını verdi.

Napolyon Hâlet Efendi’yle yaptığı görüşmeden hemen sonra III. Selim’e de bir mektup gönderiyor, Mora hakkında çıkarılan söylentilerin dost iki ülkenin arasını açmak için Rusya ve Avusturya tarafından yapılan hileden ibaret olduğu iddiasını tekrarlıyordu¹²⁴. Ancak Napolyon mektubunda sıraladığı teminatlara rağmen Mora’yı karıştırmaktan geri durmadı. Hâlet Efendi gönderdiği bir takrirden¹²⁵ buna değiniyordu. Osmanlı elçisi Fransa’nın ihtilalle birlikte ortaya çıkan milliyetçilik, eşitlik özgürlük gibi fikirleri* yaymaktaki başarısızlığını bölgeye gönderilen propaganda malzemesinin Fransızca olmasına ve halk tarafından anlaşılamamasına bağlıyordu. Ancak son zamanlarda bölgeye Türkçe, Ermenice ve Rumca neşriyatı gönderilmeye başlandığı yönünde uyarıda bulunuyordu. Fransızların ayrıca reayayı kışkırtmak amacıyla casuslar gönderdiklerine dair kendisine yazılı ihbarlar geldiğini ilave ediyordu.

Hâlet Efendi bu propagandanın önüne geçilmesi için adalarda tahkikat yapılmasını, söz konusu kitapların adalardaki halkın eline geçmesinin engellenmesini ve metropolit, papaz ve patriklerin halkı uyarmalarını istedi. Bu uyarıların yersiz olmadığı kısa bir süre sonra Fransa’nın Mora’daki reaya’yı kışkırtmak için gönderdiği bir takım beyannamelerin ele geçirilmesiyle anlaşıldı. Elçisinin böyle kritik bir konuda tam zamanında merkezi uyarması Sultan III. Selim’in takdirini mucip oldu ve padişah bölgedeki gelişmelerin sıkı bir biçimde denetlenmesini istedi¹²⁶.

¹²³ BOA, HH. 5766.

¹²⁴ BOA, HH. 5425 A.

¹²⁵ BOA, HH. 5763.

* Hâlet Efendi bunları “bazı söylentiler” olarak nitelendirmektedir.

¹²⁶ BOA, HH. 5763.

Napolyon'un imparatorluğunu ilanından sonra da Mora hakkında merkezi bilgilendirmeyi sürdüren ve özellikle Rusya'ya karşı bu konuda renk verilmemesini isteyen¹²⁷. Hâlet Efendi, ayrıca Fransa'nın Sicilya'yı işgalinin en az Mora'nın işgali kadar Osmanlı Devleti'ne zarar vereceği kanaatindeydi. .bu durumun bölgeye asker yerleştirmek bahanesiyle İngiltere'nin Mısır'a ve Rusya'nın da Girit ve Mora'ya yerleşmeleri sonucunu doğuracağını belirterek tehlikenin büyüklüğüne; bu konu da yaşanan huzursuzluklarda özellikle Rum tercümanların ve Rusya'nın parmağının olduğuna dikkat çekiyordu¹²⁸. Bu yüzden Fransa'ya ve müttefiklere hissettirilmeden bölgede savunma tedbirlerinin alınmasını tavsiye ediyordu istiyordu.

Franchini'yle yaptığı bir görüşmede geçen ifadelerden Fransa'nın Yedi Ada'ya müdahale niyetinde olduğu izlenimini edinen¹²⁹ Hâlet Efendi derhal Bâbüali'yi durumdan haberdar etti. Bu izlenimini güçlendiren bir diğer gelişme de; Fransızların Mısır'dan dönerken getirdikleri Firavun isimli bir şahsı Yedi Ada'nın Marsilya konsolosu olarak atamalarıydı. Yedi Ada yönetiminin konsolosu tanımayacağını bildirmesine rağmen Fransa geri adım atmadı. Bir ara Marsilya'daki Osmanlı Devleti konsolosu ile Firavun arasında bazı sorunlar çıktıysa da¹³⁰, ve Hâlet Efendi'nin duruma müdahale etmesiyle sorun çözüldü.

Osmanlı elçisi son gelişmeler ışığında Fransızların Rusya'nın himayesinde olan Yedi Ada'ya taarruz etmeyecekleri kanaatinde olmakla beraber bu durumun iki ülke arasında yeni bir gerginlik yaratacağının da farkındadır. Ancak konu hakkında fazla bilgisi olmayan Hâlet Efendi'nin bu düşünceleri faraziye kabilindeydi ki kendisi de bunu itiraf eder. Merkez'in ve Rusya'nın bu konu hakkında ne

¹²⁷ BOA, HH. 49588.

¹²⁸ BOA, HH. 49587 Hâlet Efendi'nin Fransa'nın Mora hakkındaki emellerine dair göndermiş olduğu bilgiler bölge valilerinin tüccar gemilerinde çalışan gemicilerden ve sair giden gelenlerden elde ettikleri bilgileri doğrulamaktadır. BOA, HH. 7432. Ayrıca Eflak Voyvodası Konstantin'(BOA, HH. 13767) ile Rus (BOA, HH. 1514) ve İsviçre (BOA, HH. 13769) sefirlerinin verdiği bilgiler de Hâlet Efendi tarafından gönderilen bilgileri teyit etmekle birlikte Fransa ile ilişkileri göz önüne alınarak dikkatli kullanılmalıdır.

¹²⁹ BOA, HH. 5715 D.

¹³⁰ Hâlet Efendi gönderdiği tahriratta bu sorunların ne olduğunu belirtmemiş ancak Firavun ve Osmanlı konsolosu arasındaki gerginliği. "...aralık aralık bizim konsolosumuz ile mersûm firavun arasında bazı muâraza-i cüz'îye güzêrân etmekle bizim konsolos Firavuna senin konsolos olduğun henüz neden malûm elinde sened yok dedikte mersûm firavun Marsilya'da Fransalı tarafından memur olan zabite teşekkî edüb o dahi bizim konsolosa ben bunu devletim tarafından siyânete memurum..." ifadeleriyle aktarmıştır (BOA, HH. 5715 D).

düşündüğünü bilmediği için gerekli adımları zamanında atamamaktan endişe duyan Osmanlı elçisi Babiâli tarafından bilgilendirilmeyi talep etmiştir¹³¹.

Fransa'nın, Rusya'nın himayesinde olan Cezair-i Seb'a'ya (Yedi Ada'ya) bu şekilde müdahalesi Hâlet Efendi'nin de tahmin ettiği gibi iki devletin arasının açılmasına neden oldu. Gerginliğin daha da artması halinde Babiâli'nin tavrının ne olacağını öğrenmek isteyen Talleyrand Hâlet Efendi'yle görüştü. Rusya ile Fransa arasında her an bir savaş çıkabileceğine dair söylentiler Hâlet Efendi'nin kulağına da gelmiştir. Vereceği cevabın daha sonra Babiâli'ye karşı bağlayıcı bir söz olarak kullanılacağını bilen ve Talleyrand'ın hilesini fark eden Hâlet Efendi, Osmanlı Devleti'nin dostluğunu devam ettirdiğini söylemekle yetindi¹³².

Rusya Osmanlı Devleti'yle Yedi Ada'yı muhafaza konusunda yaptıkları anlaşma gereği bu sırada bölgeye asker sevk etmişti. Merkezi hükümet Fransa'nın bu durumu sorun haline getireceğini bildiğinden Hâlet Efendi'nin böyle bir olay vuku'unda sergileyeceği tavır hakkında bir talimatname gönderdi. Hâlet Efendi , kendisine gönderilen talimatname gereğince meseleyi Talleyrand'la halletmesi gerekirken, Napolyon'la görüşmüştü. Napolyon'u Talleyrand'a göre daha yumuşak tabiatlı bulması ve *“bîtarafliğa münâfîdir denilir sözlerini dahi temyîze pek muktedir”*¹³³ görmemesi bu tercihte öne çıkan noktalar idi.

Napolyon müzakere esnasında Rusya'nın asıl amacının Akdeniz'i kontrol altına almak olduğunu Cezair-i Seb'a'nın merkezi sayılan Korfu'yu muhafaza bahanesiyle bu siyasetini gerçekleştirmeye çalıştığını ve Osmanlı devlet adamlarının bunu fark edecek basiretten yoksun olduğunu belirtti; hatta daha da ileri giden Napolyon, bu sebeple Babiâli kadrosunu sadakatsizlikle itham etti.

Bu gibi durumlarda, genellikle cevap verme yetkisi olmadığını belirterek konuşmaktan kaçınan Hâlet Efendi'nin bu defa karşılık vermek suretiyle üslubunu değiştirdiği görülüyor. Bununla birlikte ihtiyatı elden bırakmıyor ve amacının sadece fikrini beyan etmek olduğunu ve fikirlerinin Babiâli'yi bağlamayacağını belirterek, Yedi Ada'nın hâlihazırdaki statüsünün Mısır'ın işgalinden kaynaklandığını ima ediyordu. Napolyon ise Hindistan'a gitmek için Mısır'a

¹³¹ BOA, HH. 5715 D.

¹³² BOA, HH. 5816.

¹³³ BOA, HH. 5763 A.

girdiğini; ama asıl niyetini Osmanlı Devleti'ne bir türlü anlatamadığı için bu sonuçların ortaya çıktığını belirterek durumu kurtarmaya çalıştı. Hâlet Efendi muhatabının zayıf anından faydalanarak söz konusu bölgeye Rusya'nın asker sevkıyatı sırasında Osmanlı donanmasının da sorun çıkan Dürzîleri tedib için Akka'ya için gönderileceğini bildirmesi üzerine Napolyon, Osmanlı donanmasının Akka önlerine gitmesiyle savunmasız kalan Korfu ve civarını Rusların kolaylıkla ele geçireceğini cevabını veriyordu. Rusya'ya güvenildiğini beyan ederek Napolyon'u susturmaya çalışmanın tartışmayı alevlendireceğini anlayan Hâlet Efendi merkezden gönderilen yazılarda sık sık tekrarlandığı üzere tartışmalardan kaçınması ve mümkün mertebe Fransızları Osmanlı Devleti tarafına çekecek şekilde davranması yönündeki talimatları da göz önüne alarak sözlerini fazla uzatmadı; ancak onun suskun kalması Napolyon tarafından dile getirdiği hususların tasdiki şeklinde yorumlandı. Hatta “...hele şükür hayır-hâhlığımı elçiye anlattımsen benim dediklerimi hep anlarsın ama ne yapacaksın elçi bulunmuşsun me'muriyetin kadar suâl ve cevâb edebilirsin. Ama vaktinde devletine çok büyük hizmetler edeceksin ve devletinde pek büyük olursun zirâ ben işittim ministrolar seni çok beğenirler” diyerek memnuniyetini belirterek Hâlet Efendi'yi taltif etti¹³⁴. Napolyon'la görüşmesinin hemen ertesi günü Talleyrand'la da görüşen Hâlet Efendi konuyu ona da açtı; ancak durumdan Napolyon tarafından bilgilendirildiğini söyleyen Talleyrand başka bir yorum yapmadı¹³⁵.

Rusya'nın Yedi Ada'yı muhafaza için asker sevk etmesinin Fransızlar tarafından yeniden gündeme getirilmesi halinde durumu laf kalabalığıyla idare etmeye karar veren Hâlet Efendi, meseleyi halletmek üzere olduğunu İstanbul'a bildirdi.¹³⁶ Nitekim tahmin ettiği gibi konu bir kez daha gündeme gelmiştir. Napolyon Joubert isimli bir memuru özellikle bu konu için Hâlet Efendi'ye yollayarak memurunun ağzından Rusya'nın Yedi Ada da dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti hakkındaki emellerine dair düşüncelerini bir kez daha tekrarlıyor; Rusya'nın askerini tebdil-i kıyafetle tüccar gemileri vasıtasıyla bölgeye göndereceğini ve

¹³⁴ BOA., HH. 35065.

¹³⁵ BOA., HH. 5763 A.

¹³⁶ BOA., HH. 5763 A.

mühimmatını da yine tüccar gemilerinde saklayarak nakil edeceğini bildiriyordu¹³⁷. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'den Rusya gemilerinin geçişine asla izin vermemesini ve bu bilgilerin Hâlet Efendi tarafından olabildiğince süratli bir biçimde İstanbul'a ulaştırılmasını talep ediyordu¹³⁸. Osmanlı elçisi ve Joubert görüşmesinin hemen ardından Talleyrand'dan da benzer mealde bir tezkire gelmiştir¹³⁹.

Hâlet Efendi ise merkeze gönderdiği takrirde Napolyon tarafından öne sürülen iddiaların gerçek olmadığını ve sadece Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasını açmak için ortaya atıldığını belirtmiştir¹⁴⁰.

b. Konsolosluklar Açma Çabaları

Hâlet Efendi her ne kadar Fransa'ya aradaki dostluğu tesis etmek için gönderildiyse de Osmanlı tebaasının ticarî ve her türlü işlerine nezaret etmek de görevleri arasında idi. Marsilya ve Cenova'ya konsolos atamak üzere elinde isim yerleri açık iki ferman bulunan Hâlet Efendi, Paris'te ilk icraat olarak Hoca İskerlet'in¹⁴¹ yeğenini Marsilya'ya konsolos olarak atamaktı. Marsilya'da bulunan Osmanlı reayasının sözü edilen şahsın bu işi yapabilecek evsafa olduğunu bildiren mazharları bu atamada etkili oldu¹⁴².

Aynı şekilde Cenova'ya da uygun bir konsolos atamaya hazırlanırken Cenova elçisi Cezayir-i Garp ocaklarının tasallutundan kurtulmak ve ticari işlerini yürütmek üzere İstanbul'a elçi göndermek istediklerini bildirdi. Cenova'nın İstanbul'da elçilik düzeyinde temsil edilmesini Babîâlî'nin hoş karşılamayacağını

¹³⁷ Napolyon'un verdiği bu bilgi doğrudur. 1805 yılında Petersburg'da Fransa aleyhine yapılan üçüncü ittifakta Rusya'nın bu şekilde asker geçirmesi planlanmıştır. (Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/18).

¹³⁸ BOA, HH. 5616-C.

¹³⁹ BOA, HH. 5732.

¹⁴⁰ BOA, HH. 5616-C.

¹⁴¹ BOA, HH. 5716 da bu şahsın ismi "*İskender*" olarak belirtilmiştir. Hâlet Efendi'nin A.AMD. 47/38 numaralı belge de bu şahıstan "*...bizim Hoca İskerlet.*" diye bahsetmesi onu tanıdığını göstermektedir.

¹⁴² 17 günlük bir uğraşın sonucunda(Bu süre BOA., HH. 5716 nolu belgede 20 gün olarak belirtilmiştir) Fransız makamlarından gerekli tasdiknameyi alan Osmanlı elçisi Marsilya konsolosluğu meselesini halletmiştir (BOA, A.}AMD. 47/38 BOA, HH. 5716, 5764 D)

tahmin eden Hâlet Efendi'nin planlarını değiştirerek konsolos atama işini askıya aldı ve Babiâli'nin onayına başvurdu¹⁴³.

Merkezden gelen cevap Hâlet Efendi'nin isabetli bir karar verdiğini gösteriyordu. Cenova'nın Cezayir-i Garp ocakları ile arasını düzeltmek için böyle bir talepte bulunduğu hükmeden Babiâli, söz konusu teklifin kabulü halinde ocakların sorun çıkarabileceği gerekçesiyle bu talebi reddetti¹⁴⁴. Bu konuda Hâlet Efendi'ye gönderilen talimatta; teklifin yenilemesi halinde taleplerinin kabul olunmayacağını ve kendisinin bu konuda yetkisi olmadığını kesin bir dille bildirmesi emrediliyordu. Bu durumda Cenova'ya konsolos tayin etmesinin de münasip olamayacağı bildirilmiş ve konsolos tayininden vazgeçilmiştir.¹⁴⁵

Cenova'ya konsolos atama meselesinin halledildiği sıralarda İstanbul'daki Fransa Elçisi Guillaume Brune*, Varna'da bir konsolosluk açmak üzere Babiâli'ye müracaat etmişti. Osmanlı hükümeti teklifi reddetmekle birlikte, durumu Paris'e aktaracak olan Brune'in hadiseyi abartmasından endişeleniyordu. Bu sebeple muhtemel yanlış anlamaları önleyebilmek için Hâlet Efendi'ye bu konuda bir talimatname gönderildi.¹⁴⁶ Talimatnamede Hâlet Efendi Paris Anlaşması'nın konuyla ilgili hükmü hakkında bilgilendiriliyordu. Şöyle ki; Fransa Paris Anlaşması'yla Osmanlı topraklarında ticari işlerini yürütmek için konsolos veya bir memur bulundurma hakkını kazanmıştı¹⁴⁷ Buna dayanarak daha önce de Karadeniz sahilinde Ereğli, Trabzon, Sinop ve Kalas iskelelerine konsolosluklar açmayı talep etmiş ve elçilerinin ısrarcı tutumu sonucunda bu istekleri kabul görmüştü. Şimdi Aynı taktiği Varna konsolosluğu için de uygulayan Brune'ye bu defa da izin verildiği takdirde diğer devletlerin de aynı haktan yararlanmayı talep edecekleri

¹⁴³ BOA, HH. 5764-D.

¹⁴⁴ BOA, HH. 5764.

¹⁴⁵ BOA, HH. 5741.

* Fransa ve Osmanlı Devleti arasında 26 Haziran 1802 tarihinde imzalanan Paris Anlaşması'ndan sonra Guillaume Brune elçi olarak tayin edilmiş ve 1803 yılının Ocak ayında İstanbul'a varmıştır (Driault, **a.g.e.**, s. 29)

¹⁴⁶ BOA, HH. 5740.

¹⁴⁷ Ahidnamede her ne kadar Karadeniz sahilinde konsolos ikamesi mezkûr ise dahi bu husus Paris'te Galip Efendi ile tartışılıp kendisine Fransa tarafından Karadeniz'de konsolos ikamesinin gerekmeceği söylenmiştir. Gerektiği halde kabul edilmemesine vesile olmak için iktiza ederse lafi ilave edilmişti BOA, HH. 5740.

ortadaydı. Bu durumun bölgede ticari nizamın bozacağı aşikâr olduğundan Babıâli bu teklifi kesin bir dille reddetmişti¹⁴⁸.

Babıâli tarafından gönderilen talimat üzerine Talleyrand ile konuyu müzakere eden¹⁴⁹ Hâlet Efendi, Varna'da konsolosluğun açılmasına İstanbul hükümeti tarafından izin verilmediği halde gazetelerde çıkan gerçek dışı haberlerin sebebini sordu. Hâlet Efendi'nin sorusunu duymazdan gelen Talleyrand Varna'da Fransız konsolosluğu açılmasının iki devlet arasındaki anlaşmalara aykırı olmadığını ifade ediyordu. Yukarıda da değinildiği gibi Fransa'nın anlaşmaya göre böyle bir hakkı vardı ancak bunu kötü kullanmasını engellemek için anlaşma metnine “*gerekli görüldüğü hallerde*” ibaresi eklenmişti. İşte Talleyrand burasını atlıyordu. Hâlet Efendi'de savunmasını bu nokta üzerine kurarak Dışişleri Bakanı'nın haksızlığını ortaya koydu. Bunun üzerine söyleyecek söz bulamayan Talleyrand ise mecliste görüşülen diğer konularla birlikte bu maddeyi de kendisine yazılı olarak bildirmesini istemekle yetindi. Söz konusu talep yerine getirilmesine rağmen uzun bir süre Fransız dışişlerinden ses çıkmadı¹⁵⁰.

Hâlet Efendi görüşme için beklerken Fransız elçisinin konu hakkında dışişlerine bir yazısının ulaştığını ve cevabının da gönderildiğini öğrendi. Ancak kendisine hiçbir açıklama yapılmadığı için bir görüşme talebinde bulunmayı da uygun görmüyordu. Babıâli'ye gönderdiği yazıda¹⁵¹ en kısa zamanda konuyla ilgili ayrıntıları öğreneceğini ve şayet Varna'da konsolosluk açılmasından feragat etmemişlerse vaz geçirmeye gayret edeceğini bildiriyordu.

Hâlet Efendi Fransızların anlaşmalara aykırı olan bu tür ısrarlı taleplerinin kuru gürültüden ibaret “...boş yere yalandan kahramanlık ile bayrak göstermek...” olduğunu belirterek Babıâli'ye asla geri adım atılmamasını önerdi. İzlenecek istikrarlı bir politika sayesinde Fransa'nın zamanla talebinden vazgeçeceğini, aksi halde sadece Varna'ya değil Boğaz hisarlarına da konsolos atamayı ve gümrük vermemesi de gündeme getireceklerini ilave etti¹⁵² Yazı İstanbul'a ulaştığı esnada, Brune'nin ısrarından vazgeçmesi Hâlet Efendi'nin bu konudaki haklılığını ortaya

¹⁴⁸ BOA, HH. 5740.

¹⁴⁹ BOA, HH. 5810.

¹⁵⁰ BOA, HH. 5816.

¹⁵¹ BOA, HH. 5718.

¹⁵² BOA, HH. 5718.

koymuştur. Babiâli, bunun üzerine Hâlet Efendi'nin tavsiyesine uymaya karar vererek yine onun göndereceği tahriratlar doğrultusunda hareket etmeyi uygun gördü¹⁵³

c.Tarife Maddesi'nin Kabulüne Dair Görüşmeleri

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına dek ihrâc edilecek emtia, yerli (müslim veya gayrimüslim) tüccar tarafından iskelelere getirildiğinden dâhilî gümrükler bunlar tarafından ödenir, yabancı tüccar ise %3 ihrâc gümrüğü ödeyerek malı alıp götürürdü. Fakat XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren sanâyî inkılâbını geçiren Avrupa daha fazla ham maddeye ihtiyaç duyuyordu. Bu durum ise Osmanlı topraklarındaki yabancı tüccarın aracıları ortadan çıkararak malları bizzat kendilerinin almasına neden oldu. Malı daha ucuza alıp fazla kâr edebiliyorlardı. Ancak dâhilî ticarete alınan “âmediyye”, “reftiye” gibi vergileri ödemeyi reddediyorlardı. Çünkü malı memleket haricine çıkarıyorlardı dolayısıyla dâhilî ticâret diye bir şey söz konusu olamazdı. Böylece devlet, iki yönlü zarara uğramış oluyordu. Birincisi ham madde büyük çapta dışarı akıyor; ikincisi ise vergileri tahsil edemediğinden hazine gelir kaybına uğruyordu. Bu sebeplerden dolayı Babiâli 1802'de, yabancı ülkelerin elçilerine bir nota verdi. Artık Anadolu'da ticaret yapacak yabancılar da Osmanlı reâyası olan tüccarların ödemekle mükellef bulunduğu resimleri ödemeğe mecbur olacaklardı¹⁵⁴.

Yeni usul diğer devletler tarafından kâğıt üzerinde kabul edilmiş¹⁵⁵ ancak bu esnada savaş sürdüğü için sadece Fransa'nın durumu belirsiz kalmıştır. Paris Muahedesi'nin 7. maddesine göre yeni gümrük nizamnamesinin iki tarafın onayıyla kabul edilmesine kadar sorunlara neden olabilecek olayların önüne geçilebilmesi için iki tarafta eski usule uygun olarak davranacaklardı.¹⁵⁶ Ancak Fransa'nın sergilediği tavır yeni gümrük nizamının tam manasıyla uygulanmasına engel

¹⁵³ BOA, HH. 5718 Hâlet Efendi daha sonra defalarca Talleyrand ile görüşmesine rağmen Varna konsolosluğu bir daha gündeme gelmemiştir BOA, HH. 5763 A.

¹⁵⁴ Bu madde 1805 tarifesinde zikredildiği gibi, 1809 Kal'a-i Sultaniye muâhedesinin altıncı maddesinde de yer almıştır. Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri I (1580-1838)**, Ankara 1974, s. 56.

¹⁵⁵ BOA, HH. 14720

¹⁵⁶ Anlaşmada 7. madde şu şekilde yer almaktadır: “Yedinci madde: Resm-i gümrük maddesine dâir nizâmât-ı cedîdenin tarafeynin reiyle rabtına kadar bâis-i münzaa oalcak hâlatı def” için bu babda canibeyn memâlikinden uhûd-ı kadimeye tatbik hareket ederler”(Vasıf, **a.g.e.**, II/11b; Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/363).

olmuş¹⁵⁷ ve bu durum Osmanlı maliyesini hayli zarara uğratmıştı¹⁵⁸. Merkez tüm çabasına rağmen gayet açık ve net olan bu kuralı uzlaşmaz tavrı nedeniyle Fransa elçisine bir türlü kabul ettiremiyordu¹⁵⁹. Kendi çabasıyla çözüme yönelik girişimlerinden bir sonuç alamayan Babiâli Paris elçisi Hâlet Efendi'ye bir talimatname göndererek Fransız makamlarını ikna etmesini istedi¹⁶⁰.

Talleyrand'la görüşen Hâlet Efendi Brune'nin İstanbul'a vardığından beri tarife maddesi hakkında verdiği taahhütlerin hiç birini yerine getirmediğini ve Babiâli'yi oyaladığını belirtiyor, Talleyrand ise adeta onu başından savmak için bu konu da söz sahibi olmadığını ancak Dâhiliye nazırıyla görüştüktan sonra cevap vereceğini söylüyordu. İşin sürüncemede bırakılmak istendiğini anlayan Hâlet Efendi, tarife maddesini biran önce halletmek amacıyla dâhiliye nazırıyla bizzat görüşmek istedi; ancak bu talebi de reddedildi.

Konuyla ilgili olarak Fransız Dışişleri'nden uzun bir süre haber çıkmaması üzerine Hâlet Efendi'nin talebiyle Talleyrand'la yeni bir görüşme yapıldı¹⁶¹. Talleyrand göre iki devlet arasında mevcut anlaşmada 6. madde de yer alan ve savaş esnasında iki tarafın karşılıklı olarak el koydukları malların aynen iadesi ya da pahasının ödenmesi İstanbul'da yapılacak olan görüşmelerde düzenlenmesini kapsayan tazminat meselesi¹⁶² çözülmeden yedinci madde olan tarife maddesini görüşmek anlamsızdı. Üstelik tarife maddesinde bu kadar ısrar edilmesi halinde iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin bozulacağı da ortadaydı.

Talleyrand bu şekilde üstü kapalı tehditte bulunurken diğer yandan da anlaşmaya dayanarak Fransa'yı bu konuda haklı çıkarmaya çalışıyordu. Hâlet Efendi bu tehdidi görmezden gelip anlaşma üzerinden cevap vererek tarifenin niçin tazminat sorunundan önce çözülmesini gerektiğini özetle şu şekilde açıklıyordu:

¹⁵⁷ BOA, HH. 7742, 14821 Rus ve İngiliz elçileri Fransa ile tarife maddesi halledilmediği müddetçe eski tarife üzerinden gümrük vereceklerine dair Bâbîali'ye tahrir vermişlerdir (BOA, HH. 7219).

¹⁵⁸ BOA, HH. 7211.

¹⁵⁹ Brune 3 ay kadar talimatını incelediğini ileri sürerek Babiâli'yi bir müddet oyalamıştı. Daha sonra konu ile ilgili talimatının olmadığını ileri sürmüş ve Paris'ten gelecek talimatı bekleyeceğini belirtmekle beraber bu konuda Osmanlı Devleti'nin haklılığını itiraf ediyordu (BOA, HH. 1482).

¹⁶⁰ BOA, HH. 5740.

¹⁶¹ BOA, HH. 5709.

¹⁶² Paris Anlaşması'nın Tazminatla ilgili olan altıncı maddesi şöyledir: “*Altıncı madde: Tarefeynden esnâ-yı seferde süferâ-yı canibeyn ve ahâli ve tevâbi' tarafına aid emvâl olarak ahz ve zabt olunmuş emvâl ve eşyânın aynen ya semnen istirdâdı maddesi Asitane'de devleteyn tarafından hak ve adl üzere rü'yet ve tanzîm oluna*” (Vasıf, a.g.e., II/11b; Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 363)

Tazminat konusu sadece Fransa ve Osmanlı Devleti'ni ilgilendirdiğinden ertelenmesi halinde kimseye bir zarar gelmeyecekti. Buna mukabil tarife sorunu Osmanlı Devleti'yle ticari ilişkileri olan tüm devletleri bağlıyordu ve onlar prensipte tıpkı reaya gibi dâhili gümrükleri ödemeyi kabul etmişlerdi. Ancak uygulama aşamasına geçmek için Fransa'nın kararını bekliyorlardı. Bu durumda ise Osmanlı maliyesinin zararı günden güne artmaktaydı. Hâlet Efendi bu açıklama ile birlikte Fransa'nın tam olarak ne istediğine karar vermesine değin yeni tarifenin uygulanmasının ertelenebileceğini belirterek açık kapı da bırakıyordu.

Ancak Fransız Dışışleri bakanını ikna etmek için başvurduğu her yolun boşa çıkmasına rağmen Hâlet Efendi yılmayarak bu konudaki ısrarını sürdürüyordu. Bu ısrarı sonuca Talleyrand lafı daha fazla dolandırmayarak yeni vergilendirme sistemini kabul etmediklerini ancak eski usule uygun davranacakları taahhüdünü verdi.

Ancak eski tarifenin kaldırılmasından dolayı bu teklifin kabul edilmesinin mümkün değildi. Talleyrand'ın yine aynı ifadeleri tekrarlaması üzerine laf oyununa başvuran Hâlet Efendi, Babıâli nasıl bir yılda beri Fransa'yı kırmamak adına yeni usulü Fransız tüccarlarına uygulamadıysa bir yılda Fransız tüccarının mallarını gemilerinden çıkarmamalarını istedi. Talleyrand bu tuzağa düşerek böyle bir uygulamanın tüccarına eziyet olduğunu söyleyince Hâlet Efendi'de tarife konusunun ertelenmesinin de devleti için eziyet olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin gümrük almamayı hiç bir şekilde kabul etmeyeceğini bildirdi. Ancak Talleyrand, Hâlet Efendi'nin tüm manevralarına rağmen söylediğinden dönmedi ve İstanbul'daki elçilerini de bu şekilde bilgilendireceklerini ifade ederek müzakereyi sona erdirdi¹⁶³.

Hâlet Efendi İstanbul hükümetine gönderdiği bir taktirle tarife konusunda Paris'te yaşanan son gelişmeleri bildiriyordu. Ona göre Fransa, Babıâli'nin haklı olduğunu bilmekle birlikte vakit kazanmaya çalışıyordu. Buna karşılık İstanbul'da Brune ile yapılan müzakerelere hız verilmesi ve sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması gerekmekteydi. Ayrıca Fransa'nın sergilediği tavrın Rum tercümanların telkinleri ve Beyoğlu'ndan gelen haberler doğrultusunda şekillendiği

¹⁶³ BOA, HH. 5709.

kanaatindeydi. İstanbul'a gönderdiği diğer bir tahriratta bu tespitlerini tekrarladığı gibi özellikle tercümanlara yönünde uyarıda bulunuyordu¹⁶⁴.

Babîâlî Hâlet Efendi'den gelen bilgiler ve uyarılar doğrultusunda Brune ile temaslarını sürdürmekteydi¹⁶⁵. Ancak Fransız elçisi de devletinin ileri sürdüğü hususları kabul ettirmek çabasıındaydı. Başlangıçta bu konuda Osmanlı Devleti'nin haklı olduğunu ve sorunun çözümü için Paris'te de uğraşıldığını ifade ederek Babîâlî'yi uzun bir süre oyalayan Brune daha sonra merkezden aldığı talimat gereği tazminat maddesini ileri sürmeğe başlamıştı. Talleyrand ile Brune'nin takip ettikleri paralel ve uzlaşmaz politikayla eski tarifenin yürürlükte kalmasını sağlamaya çalıştıkları iyice açığa çıkmıştı.

Fransa tarafından ileri sürülen gerekçeler aslında yeni bir oyalama taktiği idi. Babîâlî buna fırsat vermemek için Prusya elçisini devreye sokarak konunun tekrar müzakeresi için Brune'nin ikna edilmesine karar vermiştir. Ayrıca müzakerelerin yeniden başlamasıyla Fransa ile Osmanlı Devleti arasında tarife sorununun çözümü için çaba sarf edildiği havası da yaratılacaktı. Böylelikle diğer devletlerin de bu konudaki şikâyetlerinin önü alınmış olacaktı¹⁶⁶. Hâlet Efendi'ye de bir talimatname gönderilerek hem son gelişmeler hakkında bilgi verilmiş hem de atacağı adımların çerçevesi çizilmişti.

Talimatta, Talleyrand'ın Osmanlı Devleti'yle ilgili ithamlarında haksız olduğu aksine Fransa'nın işi yokuşa sürmek istemesinden dolayı tarife sorununun çözülemediği belirtiliyordu. Babîâlî, elçisinden, haklı olduğu bu konuyu anlaşmalar çerçevesinde tanzim etmek istediğini Fransız makamlarına iletmesini talep ediyordu. Bu kesin talimatla birlikte yine nezaketli ancak konuya hâkim bir tavır sergilemesi gerektiği de bildirildi¹⁶⁷. Talimat Paris'e ulaştığı sıralarda Talleyrand İtalya'da bulunduğu için Hâlet Efendi kendisiyle görüşmemekle birlikte bu hususları yazılı

¹⁶⁴ BOA, HH. 5815. Hâlet Efendi Rum tercümanların bu konuda Fransa'yı nasıl etkilediğini şu şekilde ifade ediyordu: "...bu tercüman Frankiniler ki ikisi Asitane'dedir ve birisi Paris'te ekser esrârına mahremdirler. Mersûmların ne makule Beyoğlu sürtüklerinden oldukları ma'lûm-ı devletlerinizdir. Meselâ Frankini Sinop'a nefy bulunduğu tarihte gider iken gümrükçü ağa bir fenâ kayığa bindirmiş bulunsa gümrükçü ağaya nefsâniyyet edip tarife maddesini ve ticaret-i dâhiliyyeyi kabul etmeyin diye elçiye söyler ve bu tarafa karındaşına yazar Frankini bunun zararı gümrükçüye olmayıp Devlet-i Aliyye'ye râci' olduğunu bilmediği gibi bu tarafta maslahat mümeyyizleri dahi Alimallah idrâk edemezler ..." (BOA, HH. 5718).

¹⁶⁵ BOA, HH. 7742.

¹⁶⁶ BOA, HH. 14365.

¹⁶⁷ BOA, HH. 7742.

olarak Fransız hariciyesine sunabilirdi. Ancak tercümelerde meydana gelebilecek hatalardan dolayı işin çıkmaza girme ihtimalinden duyduğu endişe sebebiyle bundan kaçındı. Talleyrand'ın yerine vekil olarak bıraktığı Doteryo ile konuyu müzakere etmek için bir randevu talep ettiyse de vekilin elçilerle görüşme yetkisi olmadığı gerekçesiyle ret cevabı verilmesi üzerine Talleyrand'ın dönüşünü beklemek zorunda kaldı¹⁶⁸.

Doteryo'nun ifadeleri gerçekçi değildi, işi yokuşa sürmesinin sebebi 3 Mayıs 1804 tarihinde¹⁶⁹ imparatorluğunu ilan eden Napolyon'un yeni unvanının Osmanlı Devleti tarafından hemen tasdik edilmemesiydi¹⁷⁰. Fransızlar bu yüzden tarife maddesini askıya almışlardı. Hâlet Efendi'nin randevu talebinin reddi de bu sorunun bir tezahürüydü.

Babîâli bu durumda iki ateş arasında kaldı. Bir yandan Fransa'yla uğraşırken diğer yandan da hem yeni tarifenin adı geçen ülkeye kabul ettirilmesi hem de imparatorluğun onaylanmaması hususlarında baskısını günden güne arttıran Rusya karşısında eli kolu bağlandı. Çıkarlarını korumak adına her iki tarafı da kendinden uzaklaştırmamaya ve mümkün olduğu kadar kullanmaya¹⁷¹ gayret gösteren hükümet, Fransa ile tarife sorununu halletmek üzere son hamle olarak Rusya'dan 6 ay süre istemiş ve bu talebi kabul edilmişti. Ancak bunun karşılığında Rusya'ya sürenin bitiminde Fransa'ya yeni tarife'yi kabul ettireceğine bunu gerçekleştiremezse eski usulü uygulatacağına dair teminatta bulundu¹⁷².

Bu arada İstanbul'da tarife maddesi konusunda Fransa elçisiyle yapılan müzakerelerde hem elçinin hem de Fransız hariciyesinin tarifeyi yeni bir vergi zannettikleri kanaati uyandı. Bu yanılgıyı düzeltmesi için Hâlet Efendi'ye yeni bir talimat gönderildi¹⁷³. Ancak Babîâli tarafından da tahmin edildiği gibi Fransızlar

¹⁶⁸ BOA, HH. 7418.

¹⁶⁹ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/5.

¹⁷⁰ İlgili alt başlıkta konunun üzerinde ayrıntılarıyla durulacaktır.

¹⁷¹ Babîâli'nin süre talep etmesinde Prusya'nın telkinleri etkili olmuştur. Prusya başvekili orada bulunan Osmanlı elçisi Yakovaki'ye Babîâli'nin tarife maddesinde haklı olduğu ancak tam Fransa ile arasını düzeltmeye çalışırken bu madde üzerinde ısrar edilmesinin işleri zora sokacağı bunun için bu konunun başka bir zamanda gündeme getirilmesi gerektiğini ifade etmesi üzerine(BOA, HH. 52714-E) Babîâli bunu dikkate alarak biraz zaman kazanmak adına Rusya'dan altı ay müddet talebinde bulunmuştur.

¹⁷² BOA, HH. 7735, 15077.

¹⁷³ BOA, HH. 7735.

imparatorluk maddesini ileri sürerek uzun bir süre bu konuyu müzakereye yanaşmadılar¹⁷⁴.

Durum uzun bir süre bu şekilde belirsizliğini korumuştur. Bu arada Fransız elçisi Brune İstanbul'u terk ederek yerine katibi Ruffin'i maslahatgüzar olarak bıraktı. Fransa Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini kesmemekle birlikte maslahatgüzarlık seviyesine çekerek bu durumu protesto ediyorlardı. Çünkü maslahatgüzar'ın büyükelçi gibi etkili bir temsil yetkisi yoktu söylediği asla devletini bağlamazdı. Ancak Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetindeki son gelişmeler üzerine yüzünü Fransa'ya çevirmesi ve imparatorluğu tasdik edeceğine dair sinyaller vermesi üzerine tarife maddesinde hızla çözüm sürecine girildi. Nihayetinde tarife konusu Babiâli ve maslahatgüzar arasında yapılan bir dizi görüşme sonucunda çözüme kavuşturuluyordu. Buna göre yeni tarifeyi kabul eden devletlerin bu esas üzerinden gümrük vermesi ve kabul etmeyenlerin ise anlaşma gereğince zamanın rayicine göre %3 hesabıyla gümrük vermeleri kararlaştırılmıştı¹⁷⁵. Hâlet Efendi bu bilgiyi Fransız dışişlerine ulaştırdı ve böylece bu konu hakkında verdiği uzun uğraş da sona erdi.

d. Napolyon'un İmparatorluk Unvanı'nın Tasdiki

Napolyon Bonapart Mısır'dan döndükten sonra Fransa'daki Direktuvar yönetimine son vermiş ve Konsüllük rejimini kurarak kendisi de başkonsolos olmuştu. Ancak bu gücünü ve şöhretini daha da arttırmak ve devamını sağlamak isteyen Napolyon'a yeterli gelmemekteydi. İmparator unvanı hem bu amacına hizmet edecek hem de Alman imparatoru Şarlman gibi tüm Avrupa'yı idaresi altına alarak bir batı imparatorluğu kurma¹⁷⁶ yolunda ilk adımı atacaktı. Ancak ilk anda bunu doğrudan doğruya dile getirmemiştir. Çevresindekilere cumhuriyet idaresinin giderek genişleyen Fransa'nın yönetimi açısından yetersiz kaldığını, asayişin tam manasıyla sağlanabilmesi için imparatorluk unvanıyla idare olunması gerektiğini

¹⁷⁴ Hâlet Efendi Talleyrand İtalya'dan döndükten sonra defalarca tarife maddesini görüşmek istemiş fakat her defasında ret edilmiştir BOA, HH. 5725.

¹⁷⁵ BOA, HH. 13803.

¹⁷⁶ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/14.

ifade ederek zemin hazırlamaya başlamıştır¹⁷⁷. Bu esnada meydana gelen bir olay, Napolyon'un ileri sürdüğü fikirlerin taraftar bulmasını sağlamıştır. Şöyle ki;

Fransa'ya karşı koyabilecek kara askerinden yoksun olan İngiltere Avrupa'da Fransa'ya karşı bir ittifak oluşturmayı başaramamıştı. Bunun üzerine kendisine sığınan Bourbon hanedanı taraftarlarının lideri General George'yi destekleyerek Fransa'da ihtilal çıkarmayı denemiş ancak bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştı¹⁷⁸.

İngiltere'nin desteğini alan General George Napolyon'u ortadan kaldırma fikrinden vazgeçmeyerek nihayetinde bir suikast düzenlemeye karar vermişti. Fakat kendisi ve taraftarları bunu gerçekleştiremeden yakalanmış ve idam edilmişlerdir¹⁷⁹. Bu arada kamuoyunda Bourbon hanedanından birinin gelerek Fransa'nın idaresini ele geçirmeye çalışacağı şayiası yayılmıştır. Bunun üzerine Napolyon Fransa'ya sınırında Bad Dukalığı'nda kendi halinde bir yaşam süren Dük Danken'in sözü edilen şahıs olduğu fikrine kapılmış ve Paris'e getirterek idam ettirmiştir¹⁸⁰.

Napolyon'un bu hareketi Avrupa'da kendisine büyük itibar kaybettirirken¹⁸¹ Fransız kamuoyunda tam tersi bir etki yaratmıştır. Kraliyet taraftarlarının suikast girişiminde bulunabilecek kadar ileri gitmeleri, bir müddettir Napolyon'un yandaşlarının imparatorluk fikriyle işledikleri kamuoyunda, daha güçlü ve etkili bir yönetim biçimi uygulanması arzusunun ortaya çıkarmıştır. Bu durum Napolyon'un en büyük emellerinden biri olan imparatorluk fikrini hayata geçirmesi için uygun siyasi ve psikolojik ortamı hazırlamıştır.

Fransızlardan tam destek alan Napolyon dışarıda da kendine dayanak bulmak amacıyla Avusturya ve Prusya devletleriyle temaslarını yoğunlaştırdı. Prusya her zaman güçlü devletlerin yanında yer alan ve barışı savaşa tercih eden bir devlet olduğundan hiç sorun çıkarmamış ve imparatorluk unvanını tasdik edeceğini

¹⁷⁷ Vasıf, **a.g.e.**, II/vrk.151a.

¹⁷⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/2-3.

¹⁷⁹ Hâlet Efendi tarafından bu suikast planının ayrıntıları Babıâli'ye bildirilmiştir (BOA, HH. 5815).

¹⁸⁰ BOA, C.HR. 2506.

¹⁸¹ Avrupa devletleri, ülkelerinde bulunan Fransız elçilerine bu olaydan sonra soğuk davranmışlardır. Rusya'da yas ilan edilmiştir. Avusturya imparatoru Fransa ile bir ittifak anlaşması yapmaya hazırlanırken bu olay üzerine vazgeçmiştir. Avrupa'da rüzgârın bu şekilde Napolyon'un aleyhine esmesi ise İngiltere'ye beklediği fırsatı sunmuş ve Fransa aleyhine yeni ittifaklar oluşturmak için yeniden girişimlerde bulunmaya sevk etmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/4-5).

bildirdi¹⁸². Avusturya hükümdarı kendisinin de imparator unvanı alması şartıyla bu teklifi kabul etti. Napolyon iki ülkenin de onayını aldıktan sonra 3 Mayıs 1804 tarihinde unvanın veraseten kendi soyunda kalması şartıyla imparatorluğunu ilan etmiştir¹⁸³.

Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Brune Napolyon'un imparator unvanını aldığını Dersaadet'teki elçisi 21 Haziran 1804 tarihinde resmen Babiâli'ye bildirdi ve Osmanlı Devleti'nin bu unvanı biran önce tasdik ederek Hâlet Efendi'ye yeni itimatnamelerin gönderilmesini istedi¹⁸⁴.

Hâlet Efendi ise Napolyon'un imparatorluğu daha ilan edilmeden ortada dolaşan söylentileri Babiâli'ye iletmış; hatta böyle bir durum vaki olursa gereken itimatnamenin “*hemen gönderilmesi gerekeceğini zannettiğini*” de ilave etmişti¹⁸⁵. İmparatorluğun resmen ilanını ise 14 Ağustos 1804 tarihli tahriratıyla bildirdi¹⁸⁶. Babiâli'nin Hâlet Efendi'nin umduğu gibi hemen tasdikname göndermemesi Fransa ile Osmanlı Devleti arasında uzun sürecek sıkıntılı bir diplomatik sürecin başlayacağını da habercisiydi. Napolyon'un imparator unvanını alması Osmanlı Devleti açısından bir sakınca oluşturmadığından hemen tasdikinde bir mahzur yoktu. Ancak Fransa ile savaş halinde olan İngiltere ve onunla birlikte hareket eden Rusya ile yapmış olduğu ittifaklar ve müttefiklerinin Napolyon'un imparator unvanını almasına şiddetle karşı çıkması Osmanlı Devletini zor durumda bırakıyordu. Babiâli'nin Napolyon'un imparatorluk unvanını tasdik etmesi halinde Rusya tarafından, ittifakın bozulacağı ve savaş ihtimaliyle tehdit edilmesi elini kolunu bağlıyordu¹⁸⁷.

¹⁸² Vasıf, **a.g.e.**, II/151a.

¹⁸³ Napolyon'un imparatorluğunu ilan edebilmek için çıkarttığı ayan esaslı Kanunnamesi'nin ilk iki maddesinde “cumhuriyet hükümeti Fransızlar imparatoru ünvanı alacak bir imparator tevdi edildiğini ve cumhuriyet başkonsülü Napolyon Bonaparta'nın Fransız İmparatoru olduğunu” bildiriyordu (A.Aulard, **a.g.e.**, III/s.1069)Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/5 Ancak bununla birlikte Fransa'nın yönetim biçimi cumhuriyet olarak kalmış imparatorluk sadece bir unvan olarak Napolyon'a verilmiştir (**a.g.e.**, VIII/6).

¹⁸⁴ BOA, HH. 1499.

¹⁸⁵ BOA, HH. 5707.

¹⁸⁶ BOA, HH. 5705 E. Hâlet Efendi'nin gönderdiği bu takrir'in şifresi bulunmuş ve şifre çözülerek bu bilgiye ulaşılmıştır. Ancak Napolyon'un imparatorluğunu kabul eden ülkeleri belirtmek üzere kullandığı “ *Maznun, Sakız, Süt, Kıran, Lof* ” tabirlerinin hangi ülkelere karşılık olarak kullanıldığı anlaşılamadığından metin içinde belirtilememiştir.

¹⁸⁷ Bu konuda Rus ve İngiltere'nin Babiâli'ye karşı tutumları için bkz: BOA, HH. 1481, 11180, 13449, 1514, 7202.

Babîâli'yi tereddüde düşüren diğer bir sebep ise müttefiklerinin kendi çıkarları uğruna Osmanlı Devleti ile Fransa'nın arasını açmaya çalıştıklarını bilmesiydi. Üstelik müttefikleriyle arasını açmak adına Fransa'nın da aynı çabayı gösterdiğinin farkındaydı¹⁸⁸. Dolayısıyla iki tarafa da itimat edilemeyeceği gibi karşı durulamayacağı da ortadaydı. Bunun üzerine Babîâli yine hem Fransa'yı hem de müttefiklerini idare etmek ve gücendirmemek adına izlenen denge politikasını sürdürmeye karar verdi¹⁸⁹.

Bu doğrultuda Babîâli tarafından Brune'e, Napolyon'un imparatorluğu ile Fransa da asayişin sağlanmasından Osmanlı Devleti'nin memnun olduğu belirtiliyor ancak imparatorluk unvanının diğer devletler tarafından tanındığı takdirde Babîâli tarafından da tasdikinde tereddüt gösterilmeyeceği ifade ediliyordu¹⁹⁰. Öte yandan Babîâli hem imparatorluk unvanının tasdiki hakkındaki görüşlerini bildirmek hem de Brune'nin Paris'i yanlış bilgilendirmesini engellemek amacıyla Fransız elçisiyle yapılan mükâleme mazbataları ile birlikte Hâlet Efendi'ye bir talimat gönderdi¹⁹¹

Osmanlı elçisi Talleyrand'la yaptığı görüşmede gönderilen talimat gereği görüşlerini aktarırken aslında merkez tarafından söz konusu unvanın bir an önce tasdik edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Zira daha imparatorluk ilan edilmeden bunu Babîâli'ye bildirmişti. Ancak Hâlet Efendi'nin bu düşüncesi imparatorluğun biran önce tasdik edilmesini istediği şeklinde yorumlandı Kendini söz konusu töhmetten kurtarmak amacıyla bir açıklama yapma gereğini hisseden Hâlet Efendi merkeze bir takrir gönderiyor¹⁹².ve daha önce bu konu hakkındaki yazısında “...elçiler beyninde şöyle bir söz var vukû’ bulur ise tasdiknâme iktizâ eder zannederim ...” dediğini, imparatorluğun ilanını resmen bildirdiği yazısında ise “...iktizâ eden tasdiknamenin bir kadem akdem irsâline himmet buyurulmak...” ifadesini kullandığını belirtiyordu. Bu uyarıları İngiltere ve Rusya dışındaki tüm devletlerin Napolyon'un imparatorluğunu tasdik edeceğini tahmin ettiği için yapmıştı. Nitekim imparator unvanının diğer devletler tarafından ya hemen ya da sonra kabul görmesinin, hatta İspanya, Portekiz ve Avusturya ile diğer bazı

¹⁸⁸ Vasıf, **a.g.e.**, II/vrk. 153a.

¹⁸⁹ Vasıf, **a.g.e.**, II/vrk.151b-152b; Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/ 6-7.

¹⁹⁰ BOA, HH. 5616 C.

¹⁹¹ BOA, HH. 5616 C.

¹⁹² BOA, HH. 5707.

devletlerin tasdiknamelerini bile göndermesinin haklılığını ortaya koyduğunu iddia ediyordu.

İmparatorluk unvanını tasdik etmeyen İngiltere, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin bu konudaki tutumlarını ayrı ayrı ele alan Hâlet Efendi'ye göre, Fransa'yla savaş halinde olan İngiltere'den zaten böyle bir şey beklenemezdi. İngiltere'yle aynı kefedede değerlendirdiği Rusya'nın da imparatorluk unvanını hemen tasdik etmeyeceğini bildiğini ima eden Osmanlı elçisi nihayetinde sözü Bâbîali'ye getiriyordu. Bâbîali'nin tasdik meselesini Rusya'nın kabulü şartına bağladığı takdirde meselenin uzayacağını belirtiyor;. Fransızların “ *Devlet-i Aliyye öteden beru bu makûle umûru cevâb suretiyle tasdik ede gelmiştir*” sözünü bir senet olarak kabul edip bu hususta bir mektup göndermelerini de ihtimal dâhilinde görüyordu. Bekledikleri cevabı alamamaları halinde bu defa Bâbîali'nin tarafsızlık politikasına aykırı davrandığını iddia edeceklerdi. Üstelik istediklerini yaptırana kadar her gün kabulü mümkün olmayan başka tekliflerle Bâbîali'yi taciz edecekleri de ortadaydı.

Napolyon'un imparatorluk unvanının Rusya'dan sonra tasdik edilmesinin ise Fransa nezdinde makbul olmayacağını hatta daha da ileri giderek Osmanlı Devleti'ne ihanette bulunacakları hususunda uyarıda bulunuyordu. Buna karşın müttetifinin rızası olmadan Bâbîali'nin tasdik edemeyeceğinin farkında olan Hâlet Efendi, biran önce Rusya'nın razı edilerek imparatorluk unvanının tasdik edilmesinin tek çıkar yol olduğunu açıkça dile getiriyordu. Ancak siyasi gelişmelere ilişkin fikirlerini Bâbîali'ye bildirirken yine haddini aşmak endişesiyle olası bir yanlış anlamayı önlemek için en isabetli kararın Bâbîali tarafından verileceğini ve bunun tebliğine dek mevcut talimata uygun davranacağını altını çiziyordu. Fakat korktuğu olmadığı gibi gönderdiği bilgiler ve yaptığı uyarılar III. Selim tarafından da isabetli bulundu. Sultan elçisinin verdiği bilgiler doğrultusunda Bâbîali'ye Rusya'nın biran önce razı edilmesi için girişimlerde bulunulmasını emrediyordu¹⁹³.

Hâlet Efendi merkeze bu bilgileri ulaştırdıktan sonra Talleyrand ile Lukzini'nin de bulunduğu bir görüşmede sorunu tekrar müzakere etti¹⁹⁴. Talleyrand, Napolyon'un, “...*bu kadar yüz seneden beri Françelu ile olan dostluğu bir kuru vehme feda ederler...*” dediğini belirterek, imparatorunun, Osmanlı Devleti'nin

¹⁹³ BOA, HH. 5707.

¹⁹⁴ BOA, HH. 5616 E.

şanına ve bağımsız bir devlete yakışmayacak şekilde davranmasından dolayı duyduğu üzüntüyü dile getiriyor ve üç gün¹⁹⁵ içinde imparatorluk unvanının tasdik edilmediği takdirde İstanbul'daki elçilerini geri çekecekleri tehdidinde bulunuyordu.

Kendisine gönderilen talimat doğrultusunda elçinin geri çekilmemesi için Fransız dışişlerini ikna etmeye çalışan Hâlet Efendi ise başarılı olamadı. Prusya elçisi bu toplantıdan hemen sonra onu ziyaret etti. Güya Talleyrand'ı yatıştırmaya çalışmış ve Babiâli'nin bu konu da haklılığını savunmuştu. Lukzini'nin, Talleyrand tarafından aracı olarak gönderildiğini anlayan Hâlet Efendi toplantıdaki ifadelerini tekrarlamakla yetindi. Bu şekilde laf alamayacağını anlayan Prusya Elçisi Fransa Dışişleri tarafından Brune'ye geri çağırıldığına dair emrin gönderilecek olmakla birlikte her şeyin Hâlet Efendi'nin Bâbıali'ye yazacaklarına bağlı olduğunu söylüyor, dolayısıyla imparatorluğun biran önce tasdik edilmesi için Bâbıali'ye baskı yapmasını ima ediyordu. Babiâli'nin de Rusya'yı razı etmek için ileri sürebileceği gerekçeleri¹⁹⁶ sıralayan Lukzini, Bâbıali'ye yardım etmek için elinden geleni yapacağını taahhüt ederek konaktan ayrıldı.

Hâlet Efendi ise Lukzini'nin arabuluculuğundan şüphe duyuyordu. Bunun nedeni ise Babiâli ile Prusya arasındaki temasları bilmemesinden kaynaklanıyordu. Talleyrand ve Lukzini'yle yaptığı görüşmeleri merkeze naklettiği taktirinde de bu şüphelerine yer verdi¹⁹⁷.

Osmanlı elçisi söz konusu taktirini göndermek için kurye çıkardıktan hemen sonra Lukzini kendisine sürpriz bir ziyarette bulundu. Bu sırada Talleyrand ile tekrar görüşen Prusya elçisi arabuluculuk görevini hakkıyla ifa ettiğini iddia ediyordu¹⁹⁸. Ayrıca sözde Hâlet Efendi'nin iki devlet arasındaki dostluğu korumak için çabasından ve tarafsızlığından dem vurarak onu övmüş, Talleyrand ise şimdiye kadar kendilerini hiç yanıltmayan Osmanlı Elçisi'ne bu konuda da İstanbul'a gerekeni yazacağı hususunda güven duyduğunu ve elçilerini geri çekmekte acele

¹⁹⁵ Vasıf Tarihinde bu süre 33 gün olarak belirtilmiştir (Vasıf, a.g.e., II/vrk 152a).

¹⁹⁶ Lukzini Babiâli'nin Rusya'ya ifade edeceği sözleri şöyle belirtmiştir. "... *Fransalular ile sizin aranızda kıl ü kâl vardır tasdik etmezsiniz ama bizim musâlahadan beri beynimizde bürûdet edecek bir vaz' ettikleri yoktur. Böyle müsâleme üzere iken ve Avrupa'da bizden gayri cümle düvel tasdik etmiş ve Fransalunun hatırını sayar iken bizi bîhûde bunlar ile tebrîdden size ne fâide hâsıl olur velev olsa dahi kendi menâfi'niz için bizi böyle hatalara niçün sevk edersiz desunler. Rusyalunun bu babda ahden bir diyeceği yoktur...*" (BOA, HH. 5616 E).

¹⁹⁷ BOA, HH. 5616 E.

¹⁹⁸ BOA, HH. 5715 A.

etmeyeceklerini söylemişti. Ancak bu ziyaret Hâlet Efendi'nin kafasında Talleyrand-Lukzini ikilisinin birlikte hareket ettikleri fikrinin kesinlik kazanmasına neden oldu. Ona göre Bâbîali'ye baskı yapmasını isteyen Talleyrand, elçilerini geri çağırarakta müsamahakâr davranacaklarını ve kendisinden duyduğu memnuniyeti bildirmek için bile bile böyle bir zamanlama yapmıştı¹⁹⁹

Bu sıralarda Hâlet Efendi'ye Prusya'da Osmanlı maslahatgüzarı olan Yakovaki'den Brune'in İstanbul'dan ayrıldığına dair bir ihbar geldi²⁰⁰. Bu ihbar Hâlet Efendi'nin bir müddetten beri gazetelerde gördüğü haberleri doğruladığından işin aslını öğrenmek üzere Lukzini'yi Fransız dışişlerine gönderdi. Talleyrand'la görüşükten sonra Hâlet Efendi'nin yanına gelen Prusya Elçisi'nin, Fransa dışişlerinin olay hakkında bilgisi olmadığını söylemesine rağmen Hâlet Efendi onun hal ve hareketlerinden, bilakis Brune'in Paris'in talimatıyla İstanbul'dan ayrıldığı sonucuna vardı²⁰¹. Ancak Lukzini'ye hiçbir şey belli etmedi. Babiâli'den kendisine gönderilen talimatların hemen hepsinde infial göstermeyerek nazikâne bir üslupla davranması emredilmesi elini kolunu bağıyordu. Fransa dışişleriyle bu konuyu görüşmeye kalkıştığı takdirde ise mesele daha da uzayacaktı. Üstelik bu durumda Fransa'nın tabiatıyla elçisini haklı görerek kendisini İstanbul'a göndermelerinin de kuvvetli bir ihtimaldi ve bu durumda Babiâli tarafından suçlanacağı da ortaydı. Dolayısıyla bu endişeleri onu suskun kalmaya itti²⁰².

İstanbul'dan gelen tahriratlardan Babiâli'nin hem ittifaktan hem de sınırdaşıktan dolayı Rusya'ya daha yakın bir politika izlediği, Rusya'yı Fransa'ya karşı bir koz olarak elinde tutarken Fransa'yı da gözden çıkarmak istemediği ortaya çıkıyordu. Ancak Hâlet Efendi bu oyalama politikasının faydalı olmayacağını Babiâli'ye bildirmekten de çekinmedi²⁰³. Ona göre artık kesin bir tavır sergilemenin

¹⁹⁹ BOA, HH. 5715 A.

²⁰⁰ BOA, HH. 5715 C.

²⁰¹ Bu talimatın ise Brune ile Bebek'te yapılan son mükâlemde “...Devlet-i Aliyye imparatorluğun tasdikiinde asla tereddüd etmez ancak kendi maslahatına tatbik ile tanzim edecektir...” şeklinde verilen cevaptan Fransa dışişlerinin “...Devlet-i Aliyye kendi maslahatına tatbik edecektir lafzını Rusyalu ile istişâre edecek ma'nâsına haml...” etmelerinden kaynaklandığını düşünmektedir BOA, HH. 5715 C.

²⁰² BOA, HH. 5715 C.

²⁰³ Hatta daha da ileri giderek bu sonuca kendisinin daha önceden vardığını ama bunların Babiâli tarafından karar verilecek meseleler olduğunu bildiğinden bir talimat gelmeden bunları yazmayı “...daire-i edep'ten hariç...” görmesinden dolayı daha önce yazmadığını ifade etmiştir (BOA, HH. 5616 B).

vakti gelmişti. Hâlet Efendi Fransa dışişlerinin, imparatorluğun tasdiki için üç gün içinde kabul edilmesi için ısrarlarını sürdürmeler halinde ret cevabı verilmesi kanaatindeydi. Tabi o zaman iktidarını sürekli savaş haliyle ayakta tutabilen ve bu suretle daha da güçlenen Napolyon'un Osmanlı Devleti'ne ciddi zarar verebilecek olması riski ortaya çıkacaktı. Hâlet Efendi söz konusu riske rağmen Rusya ve Fransa arasında bir tercih yapılması gerekirse tercihin Rusya'dan yana kullanılması gerektiğini düşünüyordu²⁰⁴. Çünkü ona göre, cumhuriyetle idare edildiklerinden beri tüm devletlere zarar vermeğe çalışan ve kibirli hilekâr ve çok çabuk karar değiştiren bir yapıda olan Fransızlara, asla güvenilemezdi²⁰⁵

Bu ifadelerin kendisini tamamen Rusya yanlısı göstereceği endişesini taşıyan Osmanlı elçisi ihtiyatı elden bırakmayarak Rusya hakkında Avrupa kamuoyunda konuşulanları da bildiriyordu. Konuşulanlara göre Rusya'nın Babiâli'ye karşı sergilediği dostluk Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki yakınlıktan kaynaklanıyordu. İki devletin arasının açılması halinde Rusya da tavır değiştirecekti. Kendi fikirleri ve konuşulanlar arasında bir kıyaslama yapan Hâlet Efendi Fransızlar hakkındaki tüm olumsuz düşüncelerine rağmen Rusya hakkındaki bilgileri de göz önünde bulundurarak Rusya'nın bir şekilde razı edilip

²⁰⁴ Enver Ziya Karal, *Hâlet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği* adlı eserinde belgede yer alan ifadeleri değiştirmiştir. Karal'a göre belge de Hâlet Efendi " *Rusyalu ile Fransaludan biri terk olunmak iktiza etse birincisinin terki daha elyaktır...*" şeklinde tercihin Fransa'dan yana kullanmış olarak gözükmektedir. . (bkz. **a.g.e.**, s. 80) Oysaki cümle başlangıcından itibaren okunduğunda Hâlet Efendi'nin Fransa'nın terkinden yana olduğu ortaya çıkmaktadır. Karal cümleyi başından vermeye gerek görmediği gibi Hâlet Efendi'nin Fransa'nın terk edilmesini işaret ettiği "**bunların**" kelimesini metinde olmayan "**birincisinin**" kelimesiyle değiştirerek okuyucuyu yanıltmıştır. Belge de Hâlet Efendi'nin ifadesi aslında şöyledir: "....*Fransalular bu sûreti yani cumhûriyet sûretini kesb ettiklerinden berû cemi' düveli ızrâr kasdında oldukları ve gâyet mütekebbir ve hilekar ve mütellevvîn oldukları ma'lûm-ı cümle-i enâm ise de câkerleri dahi her hallerini aralık aralık mevâd zımnında hâkipâ-yi 'âlîlerine tahrîr eder idim. Yani Rusyalu ile Fransaludan bu mâdde zımnında biri terk olunmak iktizâ eder ise bunlar terke daha elyaktır...*" Ancak Hâlet Efendi ihtiyatı elden bırakmayarak sonraki ifadelerinde Rusya'nın Osmanlıya gösterdiği dostluğun sadece ve sadece Fransa-Osmanlı yakınlaşmasından kaynaklandığını, aksi takdirde Rusya'nın da bu dostluktan vazgeçeceğini bildirmiştir. Bununla birlikte Osmanlı elçisi bu ifadeleri kendi görüşü olarak değil "...*Frengistân etvârına vukûf ve utlâ da'vâsında olan bazıları.*" ağzından yazmıştır. Ancak en nihayetinde Rusya'nın biran önce ikna edilerek imparatorlun tanınmasını gerektiğini ifade etmiştir (BOA, HH. 5616 B).

²⁰⁵ Merkez de yapılan meşveretlerde sadrazam kethüda ve Hacı İbrahim Efendi'nin Rusya'dan yana tavır koymuşlardır. Sözü edilen meşveret mazbataları durumdan haberdar olması amacıyla Hâlet Efendiye gönderilmiştir. Hâlet Efendi'nin de meşveret mazbatalarında vükelanın Rusya taraftarı olduğunu anlayarak Rusya'dan yana tavır sergilemesi ihtimal dâhilindedir (Söz konusu meşveret için bkz: (BOA, HH. 1443).

imparatorluğun tasdikinin daha hayırlı olacağı kanaatine varmış²⁰⁶ ve bu kanaatini de Babiâli'ye bildirmiştir.

Osmanlı elçisinin bu kadar temkinli davranmasının altında Rusya'ya daha yakın bir politika izleyen merkezle ters düşmeme endişesi kadar, yazışmalarının başkaları tarafından görüldüğü şüphesi yatmaktaydı. Kendisine gelen yazıların çoğunun mührünün tahrif edilmesi, merkezden gönderilen yazıların kaleme alınış tarihleriyle eline geçtiği tarih arasında altmış günlük bir fark olması şüphelerini kuvvetlendiriyordu. Bu konudaki endişelerini bir takrirle Babiâli'ye ileten Hâlet Efendi, imparatorluk maddesi ve diğer konular hakkında elinden geldiği kadar merkezi bilgilendirmeye gayret sarf edeceğini ancak belirttiği sebeplerden dolayı bu yazıların gecikmesinden ve merkezi zamanında uyaramamaktan endişe ettiğini bildiriyordu. Bu yüzden Babiâli'nin diğer devletlerin hareketlerine ve özellikle bunların tercümanlık hizmetini yürüten şahıslara karşı dikkatli olmasını önceden ihtar ediyordu²⁰⁷

Hâlet Efendi, merkezden gönderilen ve eline bu sıralarda ulaşan belgelerden geç de olsa Prusya'nın Osmanlı Devleti'yle Fransa arasında arabulucu tayin edildiğini²⁰⁸ ve Brune'nin tüm çabalara rağmen²⁰⁹ İstanbul'dan 24 Aralık 1804'te ayrıldığını²¹⁰ öğreniyordu. Babiâli gönderdiği yazılarla elçisinden, Brune'in İstanbul'u terkinde kendilerinin bir hataları olmadığı yönünde Fransa dışişlerini ikna etmesini istiyordu²¹¹.

Söz konusu talimatı aldıktan sonra ilk iş olarak Prusya elçisini çağıran Hâlet Efendi Babiâli tarafından resmen arabulucu seçildiğini kendisine bildirdi²¹². Bundan duyduğu memnuniyeti dile getiren Lukzini'ye göre “...yularsız bir aslan...” a benzeyen Fransızları ikna etmek için kendi çabasının yeterli olmayacaktı. O,

²⁰⁶ BOA, HH. 5616 B.

²⁰⁷ BOA, HH. 52659.

²⁰⁸ BOA, HH. 1485.

²⁰⁹ Babiâli tarafından imparatorluk maddesi'nin ortaya çıkışından Brune'in İstanbul'dan ayrıldığı tarihe kadar elçi ile bu konu hakkında yapılan müzakereler hakkında bakınız: BOA, HH. 15312, 1483, 15760, 5734, 1484, 1532, 1471, 1448 E, 15352, 5735, 1536, 1442 H.

²¹⁰ Brune İstanbul'dan ayrılırken yerine maslahat.güzar olarak Pierre Jean Ruffin'i bırakmıştır. (Armand Goşu, “La Troisième Coalition Antinapoléonienne Et La Sublime Porte 1805”, **Studies in Ottoman Diplomatic History**, İstanbul 2003, XII/70).

²¹¹ Babiâli daha önce gönderdiği talimatlarda Hâlet Efendi'nin nasıl bir politika izlemesi gerektiğini belirtirken bu defa tercihi tamamen kendisine bırakmış ancak Fransızları ikna etmesi için her yolu denemesi ve gayreti sarf etmesi tembihlenmiştir (BOA, HH. 5616 G.)

²¹² BOA, HH. 49607.

Fransızlara karşı daima mülayimane davranıyor ve “...gerinmeğe başladıklarında...” hemen geri çekiliyordu ve Hâlet Efendi’nin de bu usul dairesinde hareket etmesini tavsiye ediyordu. Ancak Prusya elçisinin Fransa hakkında sarf ettiği sözler aslında Osmanlı elçisini tarafsız olduğuna inandırabilmek adına başvurduğu bir taktikti. Tarafsız bir dost rolü oynayarak Hâlet Efendi’nin Fransa’nın yanında yer almasını sağlamaya çalıştığı, Rusya’nın Osmanlı Devleti’nin düşmanı olduğunu, Fransa’nın ise Bâbıali için vazgeçilmez olduğunu tekrarlamasından anlaşıyordu. Prusya elçisinin gerçek niyetinin en başından beri farkında olan Hâlet Efendi, Rusya ile yapılan ittifakta yer alan “... bu iki devlet birbirinin dostuna dost düşmanına düşman olmak...” tabirinin Babiâli’nin elini kolunu bağladığını ve bu şekilde davranmaya mecbur ettiğini belirtmekle yetindi.

Lukzini, Hâlet Efendi’nin öne sürdüğü gerekçeyi sözde Fransız dışişlerini Babiâli’ lehinde ikna etmek için kullanmıştı. Ancak Talleyrand ikna olmak şöyle dursun aksine Osmanlı Devleti’nin, Rusya ile ittifakını bozmayarak hatalı davrandığını ortaya koymaya çalışmıştı. Ona göre ,Rusya, İngiltere, Osmanlı Devleti’yle savaşı bitirmek üzere yaptıkları anlaşmalar esnasında bu üç devletin temsilcilerinin görüşmelerde aynı anda yer almaması ittifakın bozulması için yeterli bir sebepti. Babiâli buna dayanarak, anlaşmadan sonra yapılan ittifakın geçersiz olduğunu ileri sürüp ittifaklarını feshedebilirdi ancak buna yanaşmaması Rusya’yi bu konu da ikna etmek istemediğini gösteriyordu. Yani Fransa, Rusya ve İngiltere ile ittifaklarını bahane göstererek imparatorluk ünvanını tasdik etmeyen Bâbıali’nin bu gerekçesini çürütüyordu. Onlara göre İstanbul’un taleplerini kabul etmekten başka çaresi yoktu ve Hâlet Efendi de bu yönde gayret sarf etmesi gerekiyordu. İstanbul’a gönderdiği taktirde²¹³ Lukzini hakkındaki mütalaasını aktaran Hâlet Efendi’de Fransa’nın ikna edilmesinin mümkün olmadığı kanaatindeydi ve kendisinin de Talleyrand karşısında çaresiz kaldığını itiraf ediyordu. Ancak merkezdeki devlet adamlarının “*oficiyal bozuntusu*” olarak tanımladığı ve sıradan bir elçi olan Brune’yi ikna edemezken kendisi gibi “...aciz bir kulun Talleyrand gibi Avrupa’da sanisi olmayan bir muannidi...” ikna etmesinin mümkün olmadığını ifade ederek, acizyet olarak görülebilecek bu durumun kendisinden

²¹³. BOA, HH. 49607.

kaynaklanmadığının altını çiziyordu. Hâlet Efendi'nin kendini savunmak adına kaleme aldığı bu ifadelerin merkezde şık bulunmayacağı muhakkaktı. Bununla birlikte Babîâli'nin sorunu çözmek için yeni girişimlerde bulunmaması ve bu yüzden aynı bahanelerle Talleyrand'ın karşısına çıkması nedeniyle bir sonuç elde edememesi Osmanlı elçisini bu noktaya getirmişti.

Fransız Hariciyesi'ne, Babîâli'nin İmparatorluk unvanının tasdik etmemesindeki özrünü açıklayabilmek için her yolu deneyen ancak bir sonuç elde edemeyen Osmanlı elçisi sonuç alamayacağını bile bile temaslarını devam ettiriyordu. Ancak bu sıralarda şiddetli bir nezleye tutulması nedeniyle Talleyrand'ın yanına gidememiş, Fransız dışişleri tarafından konağına gönderilen Joubert ile Brune'in İstanbul'dan ayrılması konusunda bir görüşme yapmıştı. Joubert, Babîâli'nin takip ettiği oyalama politikasından dolayı İstanbul'daki elçilerinin geri çekildiğini söylüyordu. Verecek cevap bulamayan Hâlet Efendi imparatorluk unvanının tasdiki için Babîâli'nin süre istediğini bildiriyor ve muhatabını ikna etmek için uzun uzadıya İngiltere ve Rusya'nın bu konuda ki tehditlerinden ve Osmanlı Devleti'nin çekincelerinden bahsediyordu. Joubert, Hâlet Efendi'nin sözlerini haklı buluyordu ancak ona göre Babîâli'nin mehil istemesi de bir oyalama taktığıydı. Joubert ile bu görüşmesinden sonra Bâbîâli'nin süre talebini bir kez daha Talleyrand'a ifade eden Hâlet Efendi'ye ancak Brune'nin Paris'e varmasından sonra bir cevap verilebileceği söyleniyordu²¹⁴. Ancak bu sırada sürpriz bir gelişme oldu. Fransa'nın İstanbul maslahatgüzarı Ruffin kendisiyle yapılan mükâleme mazbatasının üzerindeki hatt-ı hümayûnun Fransızca bir suretini Paris'e gönderdi. Hatt-ı hümayûnda Sultan III. Selim Ruffin'in uzlaşmacı tavrından duyduğu memnuniyeti dile getiriyor, Napolyon'dan imparator olarak bahsediyordu.²¹⁵ Bu ifade karşısında şaşırان Fransız Dışişleri hemen Hâlet Efendi'yle bir görüşme düzenledi. Hâlet Efendi, Fransa'ya karşı dostluktan başka bir gaye gütmeyen sultanın kendisi açısından unvanın tasdikinde hiçbir şekilde tereddüt duymadığı için imparator unvanını kullanmasının gayet doğal olduğunu söylüyordu. Fransız dışişlerini bir sorun olmadığına ikna edebilmek için güya sadrazamdan kendisine

²¹⁴ BOA, HH. 49607.

²¹⁵ BOA, HH. 49576.

gelen son talimatları da bildiriyor²¹⁶ hatta onları daha da inandırabilmek için kendi ifadesiyle “*Fıkırayı bazı yakışıklı yalanlarla tezyîn*” etmekten bile çekinmiyordu.

Hâlet Efendi’nin yaptığı bu manevra işe yaradı ve hemen ertesi gün Talleyrand’tan haber gelerek Babiâli’nin imparatorluğun tasdiki için mehil talebine Napolyon’un üç güne kadar cevap vereceği ve Prusya elçisinin arabuluculuğundan dolayı imparatorunun duyduğu memnuniyeti bildirdi.²¹⁷ Fransa dışişleri bakanından gelen bu haberden sonra İstanbul’a bir tahrirat gönderen Hâlet Efendi’ye göre Fransızlar vaat ettikleri cevabı²¹⁸ kızgınlıklarını ifade etmek için geciktiriyorlardı. Ancak Bâbîali temkini elden bırakmayarak dikkatli davranmalı ve Fransız maslahatgüzarını da mümkün olduğu kadar hoş tutmalıydı²¹⁹.

Osmanlı elçisinin bu son atağı Fransız dışişlerinin tavrının biraz yumuşamasını sağlamakla beraber ileriki günlerde durum eski halini aldı. Hem merkezin hem de kendisinin tüm çabasına rağmen imparatorluk unvanının tasdiki sorununun bir türlü halledilememesi Hâlet Efendi’yi günden güne artan bir sıkıntıya sokuyordu. İstanbul’a gönderdiği bir takrirden Fransızların tavırlarını tahammül edilemez derece de sertleştirdiklerinden bahseden Osmanlı elçisi içinde bulunduğu ortamdan dolayı adeta “*insan kılığından çıkmıştı*”. Ona göre Fransa’nın böyle uzlaşmaz bir tavır takınmasında Rum tercümanlar kadar Rusya’nın da etkisi²²⁰ rolü vardı. İngiltere, Rusya ve Fransa arasındaki çekişme, Osmanlı Devleti’ni zarara uğratiyordu ve hiç birine güvenilmemeliydi. İzlenen denge politikası durumu daha da güçleştiriyordu ve özellikle bu politik yaklaşımın Fransa açısından işe yaramadığı kanaatindeydi Hâlet Efendi, Babiâli’nin biran önce kendisini toparlayıp söz konusu

²¹⁶ Hâlet Efendi’nin Joubert’e teslim ettiği kâğıtta imparatorluğun tasdik edilmesinde tereddüt edilmediği sadece icrası için müddet istendiğini ve Brune’nin İstanbul’dan ayrılmasının sebebinin bazı şahısların fesatlarından kaynaklandığı yazmaktadır BOA HH. 52725 B.

²¹⁷ BOA, HH. 49607.

²¹⁸ Hâlet Efendi Joubert ve Talleyrand ile yaptığı bir görüşmelerde imparatorluk unvanının tasdiki için Babiâli tarafından süre istendiğini belirtmiş ancak muhatafları tarafından hemen cevap verilmemiş konu sürünceme de bırakılmıştır (Konu hakkında bkz.:BOA, HH. 49576) Hâlet Efendi’nin takririnde belirttiği cevap bu konuya dairdir.

²¹⁹ BOA, HH. 49576.

²²⁰ Hâlet Efendi Rusya’nın kendisini de etkilemek istediğini özellikle Talleyrand ve Napolyon ile yaptığı uzun görüşmelerden sonra posta kutusunda bulunduğu kâğıtların Rusya maslahatgüzarı tarafından gizlice gönderildiğini tespit ettiğini ifade etmiş ve bunlardan birini İstanbul’a göndermiştir (BOA, HH. 49607).

üç devletten birini tercih etmesi ve sabırla beklemesinden başka bir çözüm yolu görmüyordu²²¹.

Bu esnada Napolyon'un İtalya krallığını ilan etmesi²²² Avrupa siyasetinde dengelerin ve gündemin değişmesine neden oldu. Fransa ile birlikte hareket eden Avusturya ve Prusya'nın bu son gelişmelerden rahatsızlık duymaları Rusya'nın Fransa aleyhine yeni bir ittifak oluşturmaya zemin hazırladı. İngiltere tarafından kerhen destek verilen bu girişim sonucunda Rusya, Avusturya ve İsveç'i ittifaka dâhil etmeyi başarmış Prusya ise tarafsız kalmıştı.

Bu ittifak karşısında Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği tavizsiz tutumu değiştiren Napolyon Babiâli'ye yakınlaşmaya çalışmıştı. Bu amaçla uzun bir süredir, değil görüşmek cevap bile vermeye tenezzül etmediği Hâlet Efendi'ye haber göndererek Osmanlı elçisinin Fransa'dan ayrılacağına dair halk arasında yayılan dedikoduları bertaraf ettiğini bildirmiş ve hakkında takdirkar ifadeler kullanmıştı²²³.

Napolyon'daki tavır değişikliğinin Avrupa'daki son gelişmelerden kaynaklandığının Hâlet Efendi de farkındaydı. Babiâli'nin de tarafsızlığını devam ettireceğini²²⁴ bilen Osmanlı elçisi, düzelmeye yüz tutan ilişkilerin bozulmasına neden olabilecek hiçbir harekette bulunmayacağını Bâbıali'ye bildirdi²²⁵. Uzun süren sıkıntılı günlerden sonra rahat bir nefes alan Hâlet Efendi mümkün olabildiği kadar Fransa ve müttefiklerin savaş hazırlıklarını merkeze iletmeye başladı²²⁶.

Hazırlıklarını tamamlayan Fransa, Rus ve Avusturya orduları ise Austerlitz mevkiinde karşılaşmış, sonuç Rusya'nın tahmin ettiği gibi olmayarak Napolyon Austerlitz'te müttefiklere karşı büyük bir zafer kazanmıştır (2 Aralık 1805). Bu zafer tüm Avrupa siyasetinde dengeleri yerinden oynattığı gibi Osmanlı Devleti'nin de politikasında büyük değişikliklere neden oldu. Fransa'nın Avrupa'da tek güç haline gelmesi üzerine Babiâli tarafsızlıkta sabit kalmakla beraber yüzünü Paris'e çevirdi. Napolyon zaferini ilan etmek için gönderdiği namede Rusya'nın barışa razı olmadığı takdirde Lehistan'a gireceğini belirtiyor ve Osmanlı Devleti'ne duyduğu

²²¹ BOA, HH. 49607.

²²² BOA, HH. 52714-N. Ayrıca bkz: Cevdet, **a.g.e.**, VIII/16.

²²³ BOA, HH. 14623 ayrıca bkz: BOA, HH. 52714 L.

²²⁴ BOA, HH. 13803.

²²⁵ BOA HH. 14623.

²²⁶ Hâlet Efendi'nin bu doğrultuda gönderdiği takrirler için bkz: BOA, HH. 5725, 5733; 47089.

dostluktan bahsediyordu²²⁷. Napolyon'un Rusya'ya karşı vermiş olduğu bu teminat karşısında imparatorluk unvanı resmen tasdik edilerek bu unvanı havi bir de name-i hümayun yazıldı. Fransa'nın yanında yer almasının kısa bir süre önce ittifakını yenilemiş olduğu Rusya²²⁸ ve onunla birlikte hareket eden İngiltere'yi hoş karşılanmayacağını bilen Babıâli, aldığı riske karşılık Napolyon'dan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne riayet edeceğine dair taahhüt istiyor, Eflak ve Boğdan'a dair daha önce Rusya ile yapmış olduğu mukavelenin iptalinde Fransa'nın yardımını talep ediyordu. Babıâli bu konudaki isteklerini zafer haberini getiren elçilik görevlisine birkaç defa gizli olarak yapılan görüşmelerde bildirerek Napolyon'a iletmesini istedi. Ayrıca İmparatorluk unvanının resmen tasdik edildiğini Fransız makamlarına tebliğ etmesi için Hâlet Efendi'ye de bir talimatname gönderiyor ve. Muhip Efendi'nin de imparatorluğu tebrik etmek üzere elçi tayin edildiği de bildiriyordu²²⁹

Hâlet Efendi'nin bu haberi tebliğinden sonra imparatorluk meselesinin ortaya çıktığından beri Fransızlardan gördüğü soğuk tavır birden değişti. Davetlere yeniden çağırılmaya başlanan Hâlet Efendi'yle Talleyrand bizzat kendisi ilgileniyor, Napolyon ise askerî bir talim esnasında Osmanlı elçisinin kendisini izlediğini fark ederek onu Osmanlı usullerine göre selamlıyordu²³⁰. Hâlet Efendi'nin bu takririnden kısa bir süre sonra Muhip Efendi Paris'e ulaşmış ve name-i humâyun ile getirdiği hediyeleri takdim etmesiyle imparatorluğun tasdiki meselesine dair nihai adım da atılmıştır.

5. Maddi Sıkıntısı

Babıâli tarafından 29 Aralık 1802'de "başmuhasebe-i evvel" payesiyle Paris'e ikamet elçisi olarak atanan Hâlet Efendi'ye 23 Nisan 1803 itibarıyla maaş tahsis edilerek²³¹, harcırah, atıye ve ilk altı aylık maaş bedeliyle birlikte toplam

²²⁷ Ruffin'in bu konudaki ısrarı ve teminatı için bkz: Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/46.

²²⁸ Osmanlı Devleti, Napolyon'un Asterlitz zaferi kendisine ulaşmadan kısa bir süre önce 29 Aralık 1805 tarihinde Rusya ittifakını yenilemiştir (**Muahedat Mecmuası** , IV/35-49)

²²⁹ BOA. HH. 14198.

²³⁰ Hâlet Efendi Napolyon'un kendisini selamlamasını şöyle tarif ediyordu: "...bizim kaidemizce *beyn'e-l akran cari olan temenna gibi elini başına koyup aşinalık eti...*" (BOA HH. 14426)

²³¹ BOA, C.HR. 1359.

50.000 kuruş 12 Haziran 1803 tarihinde kendisine verildi²³². Hâlet Efendi işlerini emaneten yürütmeyi kabul eden sarraf Apostol Papa ile anlaşmış ve ikili arasında 21 Haziran 1803 tarihinde bir mukavele imzalanmıştı²³³.

Maaşının ilk altı aylık taksiti Darphane'den peşin olarak ödenen Hâlet Efendi bunun dışında sarrafindan 25.000 kuruş borç almış ve karşılığında 1803 yılına ait tahsisatının ikinci altı aylık taksiti için Darphane'den verilen sureti teminat olarak bırakmıştı²³⁴. Paris'e hareket etmeden 1803 yılına ait maaşının tamamını harcayan²³⁵ Hâlet Efendi'nin İstanbul'dayken ortaya çıkan ve elçiliği boyunca sürecektir maddi sıkıntısı bu suretle başlamış oluyordu.

Hâlet Efendi'nin Paris'e gider gitmez parasız kalmasının sebebi yol masrafının tahmininden çok daha fazla olmasından kaynaklanmıştı²³⁶. İstanbul'dan Paris'e varıncaya kadar 74 kese akçe 300 kuruş masraf eden²³⁷. Hâlet Efendi'ye Fransa tarafından mihmandar tayin edilmemesi²³⁸ yol masrafının artmasına neden oldu. Paris'e vardığında ise elçilik konağının yenilenmesi²³⁹ araba ve yemek takımı

²³² BOA, D.DRB. MH. 35/48.

²³³ BOA, C.HR. 8778.

²³⁴ BOA, C.HR. 8778; Hâlet Efendi'nin süresi dolmadan maaşının ikinci taksitini de istemesi üzerine içinde bulunduğu maddi sıkıntı göz önünde bulundurularak ödeme yapılmasına karar verilmiştir. (BOA, MAD 10437 s. 273).

²³⁵ BOA, HH. 5614.

²³⁶ Hâlet Efendi bu durumu “...Allah bilir kulunuz zannederdim ki kırk kese akçe masârif-ı râha bol bol yetişir, otuz kadarı artar bî-hûde niçin evliyâ-yı umûru ta’cîz edeyim der idim. Meğer bildiğim gibi değil...” şeklinde ifade etmiştir (BOA, HH. 5614).

²³⁷ Hâlet Efendi söz konusu meblağı nereden bulduğuna dair bir açıklama yapma gereği duymuştur Bu doğrultuda söz konusu meblağın 50 kesesini Apostol Papadan aldığı 25.000 kuruşun oluşturduğunu, 10 kesesini Eflak voyvodasından ve 10 kesesini de Dimitraşko'nun kefaletiyle sarrafindan aldığını belirtmiştir. 4 kese ise maiyetinde bulunan hekimden aldığı 2.500 kuruşun karşılığıdır (BOA, HH. 5614).

²³⁸ Hâlet Efendi mihmandar tayin edilmemesi ve bunun sonucunda yaptığı masrafı şu şekilde anlatmaktadır: “...bunlardan kati’u’l nazar Ali Efendi’ye ve Galip Efendi’ye mihmandar tayin olunmuş. Kulunuza olunmadı. Yalnız Fransa hududunda masarîf-ı saireden başka [Baride] tabir ettikleri yol geçti akçesi olarak iki bin kuruşa yakın akçe verdim...”(BOA, HH. 5702)

²³⁹ BOA, HH. 5702.

gibi gerekli bazı şeylerin alınması için 10.000 kuruş²⁴⁰ daha harcamış hatta bu da yetmeyince, yanında getirdiği şallardan satmak zorunda kalmıştı²⁴¹.

Paris'e varır varmaz yaptığı masraflar nedeniyle 1804 yılı yılının Ekim'ine kadar alacak maaşı da kalmayan Osmanlı elçisinin kısa bir süreliğine de olsa geçimini Fransızların vereceği hediyelerle sağlamayı düşündüğü anlaşılmaktadır. Ancak sonuç beklediği gibi olmadı. Fransızların, "...bir çekim enfiye..." vermek şöyle dursun aksine "...hemen bir şey kapmaktan gayri işleri..." olmadığından şikâyetçidir. "Kutu ya da saat gibi bir hediye verilmiş ol olsaydı sattırıp sizi taciz etmezdim" diyen Hâlet Efendi'nin büyük bir hayal kırıklığı yaşadığı anlaşılmaktadır²⁴².

Hâlet Efendi kimseden hediye gelmediği gibi aksine kendisinin gelene gidene hediye vermek zorunda kalması ve masraflarını karşılamak üzere yanında götürdüğü eşyaları satması nedeniyle elinde fazla eşya kalmamıştı. Babîâli'ye gönderdiği takirde diğer elçilere benzer bir yaşantı sürebilmesi için yüz bin kuruş gerektiğini ancak böyle bir talebi olmadığını sadece geçinebilmek için otuz kırk bin kuruşa muhtaç olduğunu yazıyor bir kaç daha elindeki eşyaları satarak geçinebileceğini ancak en kısa sürede 25.000 kuruş gönderilmesini istiyordu.

Merkezden para talep ederken sığındığı nokta ise parasızlığının şahsından çok devletin şanını zedeleyecek olmasıydı. Diğer elçileri davet edemeyeceği gibi gelene gidene bir kahve sunacak durumda bile değildi. İçinde bulunduğu bu durumu ise "...gayet zil ve rezalet olur..." şeklinde açıklıyor ve bu rezaletin aslında Osmanlı Devleti'ne ait olacağını ima ediyordu. Hâlet Efendi'ye göre gönderilmesini talep ettiği 25.000 kuruş devlete yük olmayacağı gibi "...namûsunu tekmlî..." edecekti. Haddini aştığının farkında olan Hâlet Efendi, parayı ticaret yapmak ya da safahat

²⁴⁰ Apostol Papa ile yaptığı anlaşma gereği en erken Paris'e vardıktan üç ay sonra poliçe gönderebilecek olan Hâlet Efendi (BOA, C.HR. 8778).yol masrafı tahminin çok üzerinde olmasından dolayı Paris'e varır varmaz poliçe göndermek zorunda kalmıştır (BOA, HH. 5614). Söz konusu 10.000 kuruş 1804 yılının ilk altı aylık tahsisatı olan (12 Nisan 1804-5 Ekim 1804) 25.000 kuruşdan karşılanmak üzere Apostol'a poliçe edilmiş, bu kesintiden sonra geri kalan 15.000 kuruş da İstanbul'daki borçlarını karşılamak üzere bırakılmıştır.

²⁴¹ Hâlet Efendi kurye gönderebilmek için gerekli olan 1500 akçeyi tedarik edebilmek için yanında götürdüğü eşyalardan satmak zorunda kalmıştır ve gerektiği halde başka bir kurye gönderebilmek için hiç parası kalmamıştır.(BOA, HH. 5702).

²⁴² BOA, HH. 5614, 5702.

sürmek için istemediğini ekliyor ve talebinin kabul edilmemesi halinde “...iş çamur...” diyerek durumunun vahametini ortaya koymaya çalışıyordu²⁴³

Hâlet Efendi'nin Paris'te maddi sıkıntı çekmesinin bir diğer sebebi ise sadrazam, hazinedar ağa ve bazı şeyhlerin de dâhil olduğu oldukça kalabalık bir grup tarafından kendisinden genellikle “tuhaf” olarak nitelendirilen tabak çanak çeşitli kumaşlar, kutu saat ve gözlük gibi eşyalar istenmesidir. Talep edilenlerin çoğunu hediye olarak yollaması gerekmiş ve bu durum Hâlet Efendi'nin maddi durumunun günden güne bozulmasına neden olmuştur. Hediye talebiyle gelen iki mektubun hemen hemen her cümlesinin yanına esprili bir üslupla aldığı notlar bu sıkıntısını göstermektedir. Söz konusu mektupların birinde²⁴⁴ sadrazamın istediği eşyaların bedelini ödemeyi teklif ettiği ancak takriri yazan kişinin “...*Hâlet Efendi sizin kulunuzdur.....paha tabiri nedir...*” diyerek bunu reddetmesi Hâlet Efendi'yi oldukça kızdırmış ve “...*ah Efendim ah niçin dersin...*” diyerek bu kızgınlığını dile getirmiştir. Parasızlıktan o kadar muztaribdir ki söz konusu takrirden rakamlardan oluşan şifreyi neden kullanmadığının sorulması üzerine “...*Darılma Efendim elime çoktan akçe geçmediğinden sayıyı unuttum...*” şeklinde bir not düşmüştür. Bir diğer notu da “*çend ruz*” ifadesi üzerine almıştır şöyle ki: “*şu çend ruz tabirini her zaman ben de yazardım da kaç gün eder bilmez idim Meğer binbir gün imiş kuriyerin gelmesinden anladım*”.

Aynı konuyla ilgili bir diğer mektupta²⁴⁵ kaleme alan kişinin Paris'ten “*abur cubur*” diye nitelediği şeyleri buldukça alıp göndermesini talep etmesi üzerine “...*kalmadı bütün İtalya'ya götürdüler...*” şeklinde aldığı not en ilginçlerinden bir tanesidir. Hediye isteyenler işi o kadar abartmışlardır ki istedikleri eşyaların bazılarının bedellerini ödemeyi daha çok eşya gönderilmesini talep etmek için teklif etmişlerdi. Hâlet Efendi ise “...*Keder veren burası mı...*” diyerek bu talep karşısındaki şaşkınlığını dile getiriyordu. Muhtemelen Galata Mevlevihanesi'nden bir dedenin saniyeli saat talep etmesi üzerine “...*müneccim desenize...*” şeklinde aldığı not da ilginçtir. Ancak söz konusu şahsın “...*Elhasıl sizin elçiliğiniz*

²⁴³ BOA, HH. 5614 Hâlet Efendi bu fikrini ve hamilerinden inayet talebini gönderdiği diğer takrirlerde de yinelemiştir (BOA, HH. 5702; 5718 A, TSMA., E 4766).

²⁴⁴ BOA, HH. 5744.

²⁴⁵ BOA, HH. 5739.

müddetince biz biraz şey becermeliyiz...” ifadesi üzerine “...*Artık beni yem yeri ettiniz...*” yazması hediye bahsinin onu ne derecede zora soktuğunu ve bu husustaki kızgınlığını açıkça göstermektedir. İstenen eşyaların bazılarının bedellerinin sarrafa ödeneceğinin belirtildiği cümlelerin yanına aldığı “... *oh oh ne şüphe Efendim ne şüphe...*” şeklindeki notu Hâlet Efendi’nin bunu pek inandırıcı bulmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Hâlet Efendi’nin tüm sıkıntısına rağmen Paris’te olduğu müddetçe İstanbul’a hediyelerin yanı sıra nakit de göndermiştir²⁴⁶.

Paris’te bir yandan elçilik maiyetini geçindirmeye çalışırken bir yandan da istenen hediyeleri temin etmeye çalışan Hâlet Efendi yanında götürdüğü eşyaları satarak bir süre idare etmeye çalışmış ancak bu yeterli olmadığından 20.000 akçesi poliçe karşılığı ve 15.000 kuruş nakit olarak tüccara borçlanmıştı. Babiâli’ye gönderdiği takrirda selefi Ali Efendi ile kendi maddi durumu arasında kıyaslama yapan Hâlet Efendi kimseye bir kahve bile ikram etmediği halde zaman zaman ziyafetler ve davetler düzenleyen selefinden iki kat fazla masrafı olduğundan şikâyet etmekte ve buna gerekçe olarak Paris’teki pahalılığı göstermektedir. Ayrıca Paris’te Osmanlı Devleti’ndeki gibi borçlanmanın mümkün olmadığını ilave etmiş ve merkezden inayet talebinde bulunmuştur²⁴⁷.

Hâlet Efendi’nin bu talebini değerlendirmeye alan Babiâli elçinin ödenmesi gereken maaşında zaten beş-altı aylık bir gecikme olduğunu göz önünde tutarak hem söz konusu maaşın ödenmesini hem de 10.000 kuruş atıye verilmesini uygun görmüş ve teklif olarak Sultan III. Selime sunulmuştur. Telhis’te geçen “*inayet-i şahaneye kalmıştır*” ifadesinin Sultan’ı çok kızdırdığı “...*Darphane’den akçeleri tahsil ve mahalline vaz’a hiç kimesne sarf eylemeyip akçe iktiza ettikçe inayet-i şahaneye kalmıştır derler...*” şeklindeki ifadesinden anlaşılmaktadır. “...*Darphane hali bu surette olunca ben akçe nereden bulurum...*” şeklindeki ifadesi ise devletin için de bulunduğu maddi durumu ortaya koymaktadır. III. Selim kati bir dille bütün alacakların tahsil olunmasını ve hazinenin içinde bulunduğu maddi sıkıntıya rağmen

²⁴⁶ BOA, Babıasafı Mektubi Kalemî Dosyaları (A{MKT}767/77.

²⁴⁷ BOA, HH. 5718 A.

Hâlet Efendi ve diğer elçilerin de maaşlarının ödenmesini emretmesi²⁴⁸, teklif edilen ödeneği de onaylaması üzerine Hâlet Efendi'nin sarrafına gerekli ödeme yapıldı²⁴⁹.

Bu esnada Napolyon Polonya'dan Hâlet Efendi'ye altı kese (3.000 akçe) değerinde mineli ve üzerinde pırlanta ile kendi ismi işlenmiş bir kutu içerisinde 40.000 lira değerinde bir banknot yani 52 kese akçe göndermişti. Hediye yerine konulan paranın ise bulunduğu yerde elçiye layık bir şey bulamadığından yüzük pahası olarak kabul edilmesini istemişti²⁵⁰. Osmanlı elçisi hediye getiren adama 3.000 kuruş değerinde bir bohça hediye etmişti. Bâbıali'den ve Napolyon'dan gelen bu paralarla borçlarını ödeyen Hâlet Efendi bir süreliğine rahata kavuşmuştu²⁵¹. Ancak bu esnada Fransa ile Osmanlı Devleti arasında ortaya çıkan imparatorluk unvanının tasdiki sorunu Fransa elçisi Brune'in İstanbul'dan ayrılması nedeniyle diplomatik bir krize dönüşmüş ve iki ülke arasındaki ilişkiler askıya alınmıştı. Bu durum İstanbul'daki sarrafının krediyi kesmesine neden olmuş ve Paris'teki yaşamını kredi ile sürdüren Hâlet Efendi çaresiz kalmış, Napolyon'a bir mektup yazarak bir senelik maaşı olan 50.000 kuruşun Darphane tarafından Fransız Hariciyesine ödenmesi karşılığında 60.000* frank avans istemiştir. Hâlet Efendi'nin isteği Napolyon tarafından kabul edilerek gerekli ödeme tarafına yapıldı²⁵². Gelen para ile bir müddet düzlüğe çıkan Hâlet Efendi merkezden para gelmemesi üzerine mecburen tekrar Talleyrand'dan borç istemek zorunda kaldı. Talebinin kabul

²⁴⁸ BOA, HH. 5723.

²⁴⁹ 10.000 kuruş atıye 5000 kuruşu 25 Temmuz 1804 ve 5.000 kuruşu 4 Ekim 1804'te olmak üzere iki taksitte ödenmiştir (BOA., D.DRB.MH. 40/12, 40/18) Hâlet Efendi'ye inayet olarak verilen 10.000 kuruşun yarısından fazlası sarrafı tarafından kendisine gönderilmiştir (BOA, HH. 5744).

²⁵⁰ Hâlet Efendi tarafından Napolyon'un gönderdiği kutunun değeri 6 kese 40000 lira değerindeki banknot ise 52 kese olarak belirtilmiştir (Bkz: BOA, HH. 5616 D) Enver Ziya Karal (**Hâlet Efendi'nin Paris**....s. 24) kutunun değerini 6 kese olarak doğru belirtmiş ama paranın karşılığı olan 52 kese'yi 58 kese okumuştur. Üstelik bu meblağın Hâlet Efendi'nin bir senelik maaşına denk geldiğini ve bu şekilde Napolyon'un Hâlet Efendi'yi satın almak istediğini iddia etmiştir. Napolyon'un parayı içine koyduğu 6 kese değerindeki kutuyla birlikte gönderdiği hediye toplam değeri 58 kese yani 29.000 kuruştur. Hâlet Efendinin bir senelik maaşı ise 100 kese, 50000 kuruştur. Yani Napolyon tarafından gönderilen hediye bir senelik maaşı değil maaşının yarısından biraz fazlasına denk gelmektedir. Dolayısıyla Karal okuyucuyu yine yanılttığı gibi hemen her devlet yöneticisinin nezdinde bulunduğu elçilere zaman zaman hediyeler vermesi âdetini de atlamış görünmektedir. Bu hediyelerin elçilere temsil ettiği devlet ile arayı iyi tutmak için verildiği muhakkaktır. Ancak Hâlet Efendi'nin Paris'te elçiliği süresince Karal'ın yaptığı çalışmada ve bu çalışmada da tespit edilebildiği haliyle Fransızlardan aldığı tek hediye bahis konusu olmalıdır. Dolayısıyla Karal'ın vardığı bu hüküm oldukça zorlamadır.

²⁵¹ BOA, HH. 5616 D.

* Eflak voyvodası tarafından gönderilen takirde de bu miktar 50.000 frank olarak belirtilmiştir (BOA, HH. 52652 B).

²⁵² Enver Ziya Karal, **Hâlet Efendi'nin Paris**...., s. 22-23.

edilmesine rağmen Talleyrand'ın İtalya'ya gitmesinden dolayı ödeme gerçekleşmemesi²⁵³ üzerine Hâlet Efendi Prusya'dan 60.000 Frank (43.200 kuruş) borç para almış, bu durum Eflak voyvodası Konstantin tarafından Babıâli'ye bildirilmiştir²⁵⁴. Bâbıali Prusya'nın bu tavrının Osmanlı Devleti'ne karşı duyduğu dostluk ve itibarı gösterdiğini, borcun ödenmemesi halinde devletin itibarını zedeleyeceğini düşünerek borcu ödemeye karar verdi. Ancak söz konusu meblağın nereden karşılanacağı bilinemiyordu. Çünkü Hâlet Efendi'nin 1805 senesinin I. altı aylık (1 Nisan- 31 Ekim) maaşı olan 25.000 kuruşun; 11.000 kuruşu daha önce gönderdiği poliçeye geri kalanı ise Ruffin'e havale ettiği 14.000 kuruşluk poliçeye verilmişti. Sarrafi Hâlet Efendi ile ilişkisini kestiğinden ondan da para temin edilemiyordu*. Bunun üzerine Prusya'ya ödenecek paranın 25.000 kuruşunun Hâlet Efendi'nin 1805 senesinin II. Altı aylık (1 Ekim-31 Mart) maaş taksitinden karşılanması geri kalan miktarın ise ya atıye ile yada 1806 yılının I. Altı aylık taksitinden tamamlanması düşünülmüş ve III. Selimin onayına sunulmuştur. Osmanlı Devleti'ni dışarıda temsil eden elçilerinin maddi sıkıntı içerisinde olmasını devletin bir ayıbı olarak nitelendiren sultan özellikle kendisi için ayrı bir önemi olan Fransa'daki elçisinin maddi sıkıntı çekmesini itibar kaybı olarak görüyordu ve böyle bir duruma müsaade etmeyeceğini belirterek²⁵⁵ borcun hemen ödenmesini emretti. Söz konusu meblağ ise Hâlet Efendi'nin 1805 senesi Ekim'i ile 1806 senesi Ekim'i arasındaki toplam 50.000 kuruş olan maaşından karşılandı²⁵⁶

Paris'te her geçen gün biraz daha borçlanarak yaşamını sürdüren Hâlet Efendi, Muhip Efendi'nin Napolyon'un imparatorluğunu tasdik etmek için fevkalade elçi olarak gönderilmesini bir nevi kurtuluşu olarak görmüş ve hemen dönüş hazırlıklarına başlamıştı. Ancak dönüşüne dair Muhip Efendi ile şifahi ya da yazılı bir emir gönderilmediği gibi yeni elçinin işini tamamlayınca geri döneceğini ima etmesi Hâlet Efendi'yi telaşlandırdı. Babıâli'ye gönderdiği takdirde 1804 Mayıs'ından 1805 Mayıs'ına kadar maiyetini borçla geçindirdiğini ifade eden Osmanlı elçisi yaklaşık 60.000 kuruş borcu olduğunu, bir müddet daha Paris'te

²⁵³ BOA, HH. 52652 B.

²⁵⁴ BOA, HH. 52652 B.

* Hâlet Efendi'nin emaneten işlerini görmediği kabul eden Apostol Papa'nın sarraflık hizmetinden ayrılmasından sonra Hâlet Efendi'nin işleriyle Amedçi Efendi ilgilenmiştir.

²⁵⁵ BOA, HH. 5808 S.

²⁵⁶ BOA, D.DRB.MH. 42/59, 50/43.

kalırsa borcunun faiziyle birlikte artacağından ödenemeyecek hale geleceğinden yakınıyordu. Yine iki elçilik heyetinin bir konakta kalması mümkün değildi ve kendisinin başka bir konağa taşınması gerekecek bu durum ise masraflarını iyice arttıracaktı. Ayrıca alınan bir kararla artık maaşların Darphane'den peşin olarak değil de işlemiş olarak ödenecek olması kendisini tamamen çaresiz bırakıyordu. Bu sıkıntılardan dolayı için dönüş ruhsatıyla birlikte 1806 yılına ait maaşının ilk taksitini de ödenmesini talep etti²⁵⁷. Ancak bu isteği söz konusu maaşın Prusya'dan aldığı borca karşılık olarak alıkondduğu gerekçesiyle kabul edilmedi. Bununla birlikte içinde bulunduğu maddi sıkıntı göz önüne alınarak kendisine dönüş harcırahı olarak 7500 kuruş tahsis edildi²⁵⁸.

Görüldüğü üzere Hâlet Efendi'nin İstanbul'dayken başlayan ve Paris'te olduğu müddetçe devam eden maddi sıkıntısının en büyük sebebi aslında elçilik için tahsis edilen maaşından başka gelir kaynağı olmamasından kaynaklanıyordu. "...Alimallah sair hademe-i devlet gibi hiç olmazsa bir evim yada bir sehmim olsa satıp Efendilerimize sıklet vermem." şeklindeki ifadesi de bu durumu açıkça ortaya koymaktaydı²⁵⁹. Divan-ı hümayûn hâcegânlığına atanmasından önceki işlerinde birikim yapabilecek kadar sebat etmeyen Hâlet Efendi'ye hâcegânlığa atandıktan sonra bir zeamet de tahsis edilmemiştir. Hâcegân olduktan çok kısa bir süre sonra elçi olarak atanan Hâlet Efendi'nin kendisine asli bir sarraf bulamaması ve mali işlerini muvakketen yürütmek üzere Apostol Papa ile anlaşması da bu sebeplerden ötürüdür²⁶⁰. Bu yüzden maaşının ilk yarısını peşin aldığı gibi diğer yarısını da talep etmiş ve içinde bulunduğu maddi zorluk göz önünde bulundurularak gerekli ödeme

²⁵⁷ BOA, HH. 14624.

²⁵⁸ BOA, D.DRB.MH.50/43, BOA, HH. 57965,

²⁵⁹ BOA, HH. 5815 C

²⁶⁰ Maddi sıkıntısını selefi Ali Efendi ile arasında bir kıyaslama yaparak açıklamaya çalışan Hâlet Efendi'nin maddi durumuna dair bilgilere kendi ifadelerinden ulaşılmıştır: "...Çâkerlerinin hali mumâileyh Ali Efendi'ye vechen min-el-vucüh kıyâs olunmayacağı evliyay'ü-n-niam Efendilerimizin dahi ma'lûm-ı devletleridir ki mumâileyh asıldan bir sadrazamın cümlet'e-l mülkü olup müddet-i vâfire dahi defterdâr kisedârlığı etmekle kendine lâzım olan sipâhiliği mükemmel ve sefârete memur olduktâ baş muhâsebe dahi kendine tevcîh olunup Asitane'de tevkîfî müddetinde mansûb-ı mezkûr ile kendini idâre edip on sekiz yirmi kese kadar îrâdı ve konağı ve yalısı olduğundan Dimitraki gib i bir mu'teber sarrafı var idi. Çâkerlerinde bu zikr edilen şeylerden biri mevcûd olmadığından bir sarraf tedariki mümkün olmayıp Apostol Papa emaneten idâre etmek üzere yani maâşlarım Darphane'den verildikçe alıp havâle eylediğim düyûna verdikten sonra akçe artar ise bana gönderecektir..." (BOA, HH. 5702).

yapılmıştı²⁶¹. Tahsis edilen maaşının yarısından fazlasının İstanbul'daki borçlarına gitmesi de bu durumu ortaya koyan diğer bir göstergedir²⁶². Hâlet Efendi'nin Paris'ten gönderdiği bir taktirinde “İşte surası iyidir ki borçdan gayrı mâ-melek olmadığımdan onu hele üstlerine iş alıyorlar...” şeklindeki ifadesi de oldukça dikkat çekicidir²⁶³.

Hâlet Efendi'yi sıkıntıya sokan bir diğer nokta ise İstanbul'dan 5000 kuruş olarak gönderilen maaşının Paris'e eksik olarak gitmesiydi. O dönemde 1 Osmanlı kuruşu 1.38 Fransız Frangına denk geliyordu. Ancak buna rağmen sarrafların aracı olması nedeniyle maaş eksik gidiyordu. Şöyle ki: sarraflar 5000 kuruş olarak teslim aldıkları parayı 5000 frank olarak gönderiyorlardı. Oysa ki 5000 bin kuruş 6.900 franka tekabül ediyordu, yani aradaki 1900 franklık fark sarraflara gidiyordu²⁶⁴. Yine maaşının ona havale edilmeksizin İstanbul'daki borçlarına karşılık olarak tutulması²⁶⁵ ve ödemelerde ²⁶⁶ zaman zaman aksamalar olması²⁶⁷ borçlanmasına sebep olmuştur²⁶⁸. Bu aksamalar Hâlet Efendi'yi Paris'te poliçelerinin kabul

²⁶¹ BOA, MAD 10437, s.273, BOA, D.DRB.MH. 38/27.

²⁶² BOA, HH. 5723, 5614; BOA, C.HR 8778.

²⁶³ BOA, HH. 5744.

²⁶⁴ İki ülke para birimleri arasındaki kur farkı “...akçenin Frengistan'a naklinde olan noksan ile...” şeklindeki ifadesinden anlaşılmaktadır. (BOA, HH. 5702). Hâlet Efendi'nin Paris'te bulunduğu dönemde 1 frank 1.38 kuruşa denk gelmekteydi. (Kuruş ile frank arasındaki bu fark Hâlet Efendi'nin Prusya'dan borç olarak aldığı 60000 frankın 43200 kuruş olduğu bilgisinden yola çıkarak hesaplanmıştır BOA, HH. 5808 S). Aynı dertten muztarib olan halefi Muhip Efendi'de C 1223 tarihinde Babîâli'ye gönderdiği bir taktirde sarraflardan şu şekilde yakınmaktadır: “5000 gurus İsa cenapları tarafından poliçe olunduğu iş'ar buyurulmuş lakin zikr olunan 5000 gurus mersum İsa tarafından Asitane'de mukim Revana nam tacir vasıtasıyla bu tarafda Anton Lui nam bezirgana 5000 frank olmak üzere poliçe edilmiş olmağla bizim guruslar tamam yirmişer para ya gelmiş olduğu zahir ve bu suretle canib-i miriye zarar ve mersum tarafına külli faide hasıl olup 5000 gurus nihayet 6000 Frank poliçe olunmak iktiza ederdi. İşte zamane böyledir. Mersum Antonu celb ile keyfiyeti ifade eylediğimde bana 5000 frank verilmesi için poliçe temessükü gelmiştir. Vakıa Revana tarafına gurus 26'şar paraya olmak ve noksan ve ziyadeye olmamak üzere oltarafda dahi bilmüzakere karar verilirse poliçe geldiği gibi teslim ederim deyu ifade etmekle bu keyfiyet ol tarafda mersumlarla söyleşub karar-ı mezkur üzere yani 26'şar paraya bizim kuruşu kabul ederler ise bu hesap ile poliçe olundukta canib-i miri siyanet olunmuş olur”. (Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., VIII/140-141).

²⁶⁵ BOA, HH. 14624

²⁶⁶ 1218, 1219, 1220 yıllarına ait maaş ödemeleri için bkz:BOA, D.DRB. MH. 40/68, 42/50, 44/22, 58/8, BOA, C.HR.962, MAD 10435 s. 273,289.

²⁶⁷ BOA, HH. 5815 C, 5723.

²⁶⁸ Bu sıkıntıdan sadece Hâlet Efendi muztarib değildir. Osmanlı Devleti'ni kendisinden önce maslahatgüzarlık seviyesinde temsil eden Aleksander Ralli'de benzer bir sıkıntı yaşamıştır. C:HR. 1291;8884. Ayrıca Hâlet Efendi ile aynı dönemde Berlin'de Osmanlı Devleti'ni temsil eden Esat Efendi'de çok büyük maddi sıkıntı çekmiştir (BOA, HH. 5808 S).

edilmemesi²⁶⁹ ve yüksek faiz²⁷⁰ endişesine sürüklemişti. Kendisinden istenilen hediyeler ise çektiği maddi zorluğun en büyük sebeplerinden bir olmuştur²⁷¹.

6. Geri Dönüşü

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında neredeyse iki yıl süren “imparatorluğun tasdiki” meselesi Fransa’nın Austerlitz zaferinin(2 Aralık 1805) ardından Avrupa siyasetinde dengelerin değişmesiyle hal yoluna girdi. Napolyon’un zaferini bildirmek üzere gönderdiği subayıyla kendisine imparator unvanını içeren bir name gönderilmiş ve böylece tasdik resmen gerçekleşmişti²⁷². Bu esnada Fransa maslahatgüzarı Ruffin, imparatorluğu tebrik için özel bir elçi gönderilmesinin Napolyon’u memnun edeceğini Babıâli’ye telkin etmekteydi. Üstelik Fransa ve Rusya arasında yapılacak anlaşmada imparatorunun Osmanlı Devleti’nin tüm çıkarlarını koruyacağına dair teminat da vermişti²⁷³. Fransa’nın Mısır’ı tahliyesinden sonra İngiltere ve Rusya tehdidiyle karşı karşıya kalan Babıâli takip ettiği denge politikası gereği bu teklifi kabul ederek Abdurrahman Muhip Efendi’yi fevkalade büyükelçi sıfatıyla Paris’e atadı²⁷⁴. Meydana gelen bu gelişmeler merkez tarafından Hâlet Efendi’ye iletilmekle beraber elçiliğinin devam edip etmediğine dair bir bilgi verilmedi²⁷⁵.

²⁶⁹ BOA, HH. 5815 C

²⁷⁰ BOA, HH. 14624

²⁷¹ Elçiliği döneminde yaşadığı maddi zorluğa dair verilen bu bilgiler değerlendirilirken dillere destan bir servete sahip olan Hâlet Efendi’nin çekmiş olduğu sıkıntı gerçeklerden uzak gibi görünebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki Hâlet Efendi gerçekten de büyük olan servetini, elçiliği, Reisülküttaplığı ve Bağdat Mübaşirliği esnasında edinmemiştir. Hattta Bağdat’a giderken kendisine sarraf bulmak için yaptığı girişimler reisülküttaplığı dönemindeki borçlarını ödeyemediği gerekçesiyle sonuçsuz kalmıştır. Söz konusu serveti Bağdat’tan döndükten sonra yani Rikâb-ı Hümayun kethüdalığına getirildiği 1811 tarihinden sonra kazandığı siyasi ve idari iktidar sayesinde kazanmıştır. Dolayısıyla elçiliği döneminde çektiği sıkıntı söz konusu servetine bakılarak değerlendirilmemelidir.

²⁷² Babıâli Fransa’nın Rusya ile savaşı devam ettirmesi halinde tarafsızlığını sürdüreceğini ancak karşılık toprak bütünlüğünün korunması Eflak ve Boğdan’a dair daha önce Rusya ile imzalanan şartların lağv edilmesi gibi bazı konularda Napolyon’un yardımını istemiştir (Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, VIII/ 46).

²⁷³ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, I/80.

²⁷⁴ Muhip Efendi 6 Mart 1806’da Paris fevkalade büyükelçisi olarak atanmış ve 30 Mart 1806’da İstanbul’ dan hareket etmiştir. 20 Mayıs 1806’da Paris’e varan yeni elçinin tayini ve tevdi edilen görevlerin ayrıntıları için bkz: Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, I/78-90.

²⁷⁵ BOA, HH. 14198.

Bu esnada Ruffin, Hâlet Efendi'nin, Paris'te "fuhşa ve içkiye dadanıp edep ve hürmet dairesinden uzaklaştığını" ileri sürerek ciddi bir ithamda bulundu. Ruffin ayrıca Muhip Efendi'nin Paris'e vardiktan sonra ikamet elçisi olarak atanmasının ve Hâlet Efendi'nin azl edilmesinin uygun olacağını belirtiyordu. Ancak Babıâli'nin, Paris'te hâlihazırda bir ikamet elçisi varken yenisini ataması iki ülke arasındaki yakınlaşmadan zaten rahatsız olan devletlerin tepkisini çekecek bir durumdu. Bunun farkında olan Ruffin, Hâlet Efendi'nin Paris'te ikamet süresinin dolduğunun belirtilmesi halinde bu tepkilerin önünün alınabileceğini düşünmekteydi.²⁷⁶

Maslahatgüzarın Osmanlı elçisi hakkında öne sürdüğü iddiaların altında muhtemelen iki sebep bulunmaktaydı ki ilki Fransız hariciyesinin kendisine Hâlet Efendi'yle çalışmak istemediklerini bildirmesiydi Çünkü Ruffin'in Hâlet Efendi'yi Paris'in talimatı olmadan bu denli ağır bir biçimde itham etmesi imkânsızdı. Ayrıca elçi değişiminin nasıl olacağına dair tavsiyelerde bulunması ve diğer devletlerin göstereceği tepkilerin önlenmesi konusunda yol göstermesi merkezin talimatıyla hareket ettiğini göstermektedir. İkinci sebep ise Napolyon'un imparatorluğunu tebrik etmek için özel bir elçi gönderilmesi, Fransa'nın yeniden Babıâli'nin yükselen değeri olduğunu gösterecekti. Dolayısıyla Ruffin'in Hâlet Efendi'yi amacının önünde bir engel olarak görmüş olması muhtemeldir. Maslahatgüzarın yeni elçinin bir an önce gönderilmesi için ısrar etmesi²⁷⁷ hatta zaman kaybetmemek adına hediyelerin hazine mevcudundan hazırlanmasını salık vermesi²⁷⁸ de bu ihtimali güçlendirmektedir. Ruffin'in daha sonra Babıâli'ye Hâlet Efendi'nin döndüğünde iyi bir makama yerleştirilmesinin Napolyon'u ziyadesiyle memnun edeceği bildiren bir takrir sunması²⁷⁹ da bu cümledendir. Napolyon'un özellikle imparatorluğun tasdiki meselesinden dolayı araları açılan Hâlet Efendi hakkında böyle bir talepte bulunması ise oldukça ilginçtir. Ancak "...vaktinde devletine çok büyük hizmetler edeceksin ve devletinde pek büyük olursun zira ben işittim ministrolar seni çok beğenirler..."²⁸⁰ şeklindeki ifadesi Hâlet Efendi'nin

²⁷⁶ BOA, HH. 15264.

²⁷⁷ Asım Efendi, a.g.e., I/80.

²⁷⁸ BOA, HH. 15264.

²⁷⁹ BOA, Babıasafı Düvel-i Ecnebiye Dosyaları (A.DVN.DVE.). 442/64.

²⁸⁰ BOA, HH. 35065.

ülkesine döndükten sonra her halükârda bir makama getirileceğini tahmin ettiğini ve arayı düzeltmek amacıyla böyle bir yazı gönderdiğini düşündürmektedir.

Babîâli ise Ruffin'in Hâlet Efendi hakkındaki iddialarını değil ciddiye almak üzerinde bile durmadı²⁸¹. Zira elçisini hemen geri çağırması beklenen merkezin buna yeltenmemesi hatta Muhip Efendi ile birlikte bu hususa dair gerek şifahi gerekse yazılı herhangi bir talimat göndermemesi²⁸² ve yeni elçinin Paris'e vardıktan sonra Hâlet Efendi'nin bir müddet daha elçiliğini sürdürmesi bu görüşümüzü kuvvetlendirmektedir.

Babîâli'nin elçisini hemen geri çağırmamasının altında Ruffen'in teklifine teslim olmamak kadar, iki devlet arasında düzelmeye başlayan diplomatik ilişkilerin yeni elçinin tecrübesizliği nedeniyle yeniden bozulabileceği endişesi de rol oynamıştır. Nitekim Muhip Efendi'nin, Napolyon'a sunacağı itimatname de yer almayan İtalya İmparatorluğu'nu sözlü olarak da söylemeyi reddetmesi ve gider gitmez bir krize neden olması Babîâli'nin bu endişesinin yersiz olmadığını göstermektedir. Sultan III. Selim'in Muhip Efendi'nin bu tavrına tepkisi oldukça sert oldu: *"Muhib'in irsal eylediği evrakı görüp azim infial eyledim. Böyle vakitte Paris'e gidecek elçi değilmiş. İtalya krallığını nutka alma deyu bu herife tenbih mi olundu; Subhanallah ne acayip adam imiş iptida memuriyetinde erbabı değildir deyu herkes imza etmişti. Gaflet olunmuş, bir doğru sözü var ki Paris'te durmam devlete muzırdır diyor, amenna bu pek eşek herifin ikameti muzırdır"*²⁸³ diyerek kızgınlığını dile getiriyordu. Son cümleden de anlaşılacağı gibi Muhip Efendi'nin Paris'te ikamet elçisi olarak kalmasına Sultan III. Selim de taraftar değildi. Zaten İmparatorluğun tasdiki gibi diplomatik ilişkilerin uzun süre askıya alınmasına neden olan kriz henüz atlatılmışken bir yenisinin ortaya çıkmasına Babîâli de hiçbir şekilde tahammül edemezdi. Bu endişeye yeni elçi hakkındaki memnuniyetsizlik de eklenince diplomatik tecrübesi göz önünde bulundurularak Hâlet Efendi bir müddet daha yerinde bırakıldı.

Selef ve halefin Paris'te yaklaşık beş ay birlikte görev yapması ise ikili arasında gerginliğe neden oldu. Kendisinin de rahatlıkla ifa edebileceği bir görev

²⁸¹ BOA, HH. 15264.

²⁸² BOA, HH. 14624.

²⁸³ Enver Ziya Karal, **Hâlet Efendi'nin Paris**., s.86

olan imparatorluğun tebriki için merkezden özel bir elçi gönderilerek ikinci plana atılması Hâlet Efendi'yi oldukça rencide etmiş olmalıdır. Üstelik yeni elçi daha gelmeden “...rical-i Devlet-i Aliyye'den bir büyük adam Paris'e gelecek imiş...”²⁸⁴ şeklinde övülmesi ve halefinin gelmesiyle elçilik konağının “bir muhtasarca dairesine” geçmek zorunda kalması duyduğu rahatsızlığı had safhaya çıkardı²⁸⁵. Bu rekabet ve hoşnutsuzluk ilginç manevralarına da neden olmuştu. Hâlet Efendi Muhip Efendi'ye, Babîâlî'ye yolladığı yazıların birer suretlerinin kendisine gönderildiğini beyan etmek suretiyle üzerinde hâkimiyet tesis etmeye çalışıyordu

Hâlet Efendi cephesindeki hal böyle iken Muhip Efendi'nin de selefinden pek memnun olmadığı görülmektedir. Merkeze gönderdiği bir tahriratta Hâlet Efendi'den açıkça şikâyet etmesi aralarındaki gerginliğin boyutlarını göstermektedir. Muhip Efendi selefinin karakterinin yirmidört saatte bir değiştiğini tutarsız davrandığını ve kendisinden habersiz bir takım yerlere gizli tahriratlar gönderdiğini öne sürer. Ayrıca merkeze gönderdiği yazılara müdahale ettiğini kendisi ile ilgili olanları ise dikte ettirdiğini iddia eder²⁸⁶

Muhip Efendi selefinin hal ve hareketlerinden bu denli şikâyetçi iken imdadına reisülküttaptan²⁸⁷ gelen bir takrir yetmiş ve Hâlet Efendi'nin dönüşüne ruhsat verilmiştir²⁸⁸. Hâlet Efendi'nin Paris'ten tam olarak hangi tarihte hareket ettiğine dair elimizde bir kayıt olmamakla birlikte Muhip Efendi'nin gönderdiği tahriratlardan 11 Ekim 1806 tarihinde Paris'ten ayrıldığı anlaşılmaktadır²⁸⁹.

²⁸⁴ BOA, HH. 14426.

²⁸⁵ Hâlet Efendi Babîâlî'ye gönderdiği takririnde halefinin gelmesiyle birlikte başka bir konağa taşınmayı düşündüğü anlaşılmaktadır Bu talebini “...iki daire bir konakta olabilmek muhalattan olmağla ahir mahale nakle ihtiyacıyla...” şeklinde açıklamıştır (BOA, HH. 14624)

²⁸⁶ Muhip Efendi sıkıntısını şöyle dile getirmiştir: “...yirmi dört saatte bir etvar ve ifadesi tahvil etmekte olmakla...” (BOA, HH. 15650).

²⁸⁷ Reisülküttaplık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Recep Ahışalı, **Osmanlı Devleti'nde Reisülküttaplık**, İstanbul 2001

²⁸⁸ BOA, HH. 6007.

²⁸⁹ Hâlet Efendi'nin Paris'ten hareket tarihini halefi Muhip Efendi'nin Babîâlî'ye gönderdiği tahriratlardan tespit edebilmekteyiz. Muhip Efendi 11Ekim 1806 tarihli taşıyan tahriratında “...işbu vak'anın zuhûru Hâlet Efendi'nin hareketi gününe tesâdüf etmiş olmakla bu kadarca işâret olunarak yedine teslim...” olunduğunu bildirmektedir BOA, HH. 5884; Yine başka bir tahriratında “...28 Recep 1221 tarihinde Hâlet Efendi vasıtasıyla.” bir yazı gönderdiğini belirten Muhip Efendi'nin yukarıda referansı verilen belgeyi kastettiği anlaşılmaktadır (BOA, HH. 5936)

Ortalama 72 gün süren yolculuktan sonra yine aynı yılın Aralık ayı sonlarında* İstanbul'a varmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Hâlet Efendi'nin İstanbul'a varır varmaz ilk işi Napolyon'un gönderdiği mektubu²⁹⁰ takdim etmek olmuştur. Elçisini zaman zaman öven ve uyarıları doğrultusunda Babîâli'yi yönlendiren²⁹¹ III. Selim ise döndüğünde onu bir makama yerleştirmeyi önceden planlamıştır.²⁹² Dönüşünden kısa bir süre sonra beylikçilik makamına atanması III. Selim'in kendisinden duyduğu memnuniyetin bir tezahürüdür.

7. Fransa Hakkındaki Gözlemleri

a. Fransız Basını Hakkındaki Yorumları

Hâlet Efendi Avrupa'da çıkan gazetelerin gerçekleri yansıtmadığını devletlerin politik çıkarları ve öncelikleri doğrultusunda kamuoyunu yönlendirdikleri kanaatinde²⁹³. Bu sebeple Avrupa basınında çıkan bütün haberleri uydurma olarak kabul etmektedir ki gerek Fransa dışişleriyle temaslarında gerekse Babîâli'ye gönderdiği yazılarda gazete haberleri hakkında “*eracıf*” (uydurma, yalan sözler) kelimesini kullanması bu kanaatinin bir tezahürüdür. Bununla birlikte Paris'te o sıralar yayınlanan Populist ve Monitör²⁹⁴ gazetelerinde Osmanlı Devleti hakkında çıkan haberlerin kayda değer olanlarını Babîâli'ye göndermiştir²⁹⁵

Osmanlı elçisi tarafından Babîâli'ye gönderilen gazete kupürlerinde Mısır'daki gelişmeler, Rumeli isyanları ve Osmanlı Devleti'nin izlediği politika

* Paris'ten hareket 11 Ekim 1806 tarihinden sonra yolculuk süresi tam olarak 72 gün alındığı takdirde İstanbul'a varışı 22 Aralık 1806 olarak hesaplanmaktadır. Ancak yolculuk süresi ortalama 72 gün olarak alındığı için kesin tarih verilmemiştir.

²⁹⁰ BOA, *Name-i hümayun Defteri*, nr :10

²⁹¹ III. Selim'in Hâlet Efendi'yi öven ve uyarılarını dikkate aldığını gösteren ifadeleri için bkz: BOA, HH. 5763; 5707; 5815.

²⁹² BOA, HH. 5736.

²⁹³ BOA, HH. 5763; BOA, HH. 5815.

²⁹⁴ Monitör Gazetesi Fransa'nın resmi gazetesidir BOA, HH. 13803 A.

²⁹⁵ BOA, HH. 5766 D Hâlet Efendi Babîâli ile ilgili çıkan haberleri genellikle gazete adlarını belirtip üzerine gazete tercümesi olduğunu yazarak kendi ifadesiyle “*tek bir harf dahi eklemeyen göndermiştir*” (BOA, HH. 5763). Ancak bazen “*...gazete göndermekte vakte göre mahzûr olmakla bu şukâyı bilâ elkâb size tahrir mecbûr oldum.*” şeklinde bir açıklamada bulunarak ilgili habere takririnin içinde yer vermiştir. (BOA, HH. 49587),.

hakkında²⁹⁶ aleyhte ve gerçeği yansıtmayan bilgiler bulunmaktaydı. Bunun üzerine merkez, Avrupa'nın kendisini yıpratmak için kullandığı basını kendi lehine kullanmaya karar veriyor²⁹⁷ ve elçisine bir talimatname göndererek söz konusu yazıları tekzip etmekle görevlendiriyordu²⁹⁸.

Kendisine gönderilen talimatlar doğrultusunda Talleyrand'la bu konuyu müzakere eden Hâlet Efendi, Fransa basınında Osmanlı devleti hakkında çıkan asılsız haberleri tekzip ediyordu²⁹⁹. Haberleri tekzip etme amacı ise Rusya ve İngiltere'nin bu yazıları bahane ederek iki devletin arasını açmaya çalışmalarını önlemektir. Talleyrand ise Fransız gazetelerinde yer alan haberlerin İngiltere ve Avusturya basınından alındığını ileri sürerek devletini temize çıkarmaya çalışıyordu. Ancak Hâlet Efendi İngiltere'den İstanbul'a giden gazetelerde böyle haberler yer almadığını ifade ederek Talleyrand'ın gerekçesini çürütmüştü, ancak İngiltere'nin iki ülkenin arasını açmak için kasıtlı olarak bu haberleri Fransa'ya ulaştırabileceğine dikkat çekerek konunun bir tartışmaya dönmesini engelledi.³⁰⁰

Hâlet Efendi, Talleyrand ile görüşükten bir süre sonra Fransa dışişlerine bir takrir yollayarak asılsız haber yayınlayan gazetecilerin uyarılmasını istedi³⁰¹. Bu girişimden bir süre sonra Duba isimli bir şahıs, gazetesinde Osmanlı Devleti lehinde bir makale yayınladı. Makalede Mısır ve Rumeli de çıkan isyanlar karşısında Osmanlı Devleti'nin yetersiz kaldığını iddia eden Avrupa gazeteleri bilgisizlikle suçlanıyordu. Osmanlı Devleti kurulduğu günden beri zaman zaman isyanlarla karşılaşmış ancak hepsini bastırmayı başarmıştı. Duba; sözlerini şöyle sürdürüyordu: “...bundan maâdâ gerek paşalardan ve gerek a'yânlardan biri devlete isyân eyledikde Devlet-i Aliyye ânın izâlesine mazhar oldukda başında olan

²⁹⁶ Hâlet Efendi tarafından gönderilen gazete tercümeleri için bkz: BOA, HH. 5763 B; 5764 C; 5766 A; 5721 B; 5815 B; 6900; 5815-D; 13803 A.

²⁹⁷ Bu doğrultuda Mısır'ın ele geçirildiği gibi Rumeli'den de dağlı eşkıyasının temizlendiğine dair gazetelerde neşredilmesi III Selim tarafından emredilmiş ve Hâlet Efendi'ye tekzip konusunda gönderilen emir tekrarlanmıştır. (BOA, HH. 5764).

²⁹⁸ BOA, HH. 5741.

²⁹⁹ Hâlet Efendi yazıları tekzip ederken aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin asilere karşı tutumuna da temas etmiştir. Şöyle ki: “... Devlet-i Aliyye Rumeli de aralık aralık zuhûr eden eşkıyâyı def'aten kahr u tedmîre kâdir iken ehl-İsîlâmdan olduklarıçûn bu kadar nüfusun telef olmasını revâ görmeyub istimâlet semtine sülûk ile teskîn ve sonra birer sergerdelerini katl ile sâire ibret vergeldiklerinin sır ve sebebi asker telef olmayup bir sefer iktizâ' eder ise muhârebede istihdâm içindir. ...” (BOA, HH. 5816).

³⁰⁰ BOA, HH. 5816.

³⁰¹ BOA, HH. 5764 B

*asâkir sergerdelerinin izâle olunduklarını gördükleri gibi be-her-hâl Devlet-i Aliyye'ye tâbiyyet etmeğe mecbûr olurlar Devlet-i Aliyye bu maddeden mualllem ve işe yarar ve cenk u harbe kadir asâkire mâlik olmuş olur...*³⁰² Makalede yer alan bu ifadeler Hâlet Efendi'nin Talleyrand'la görüşmesinde sarf ettiği ifadelerle birebire örtüşmektedir³⁰³. Bu durum Osmanlı elçisinin görevini en azından ilk anda hakkıyla yerine getirdiğini göstermektedir. Buna mukabil Babîâli çıkan bu yazının Paris'teki elçisinden ziyade kendi girişimlerinden kaynaklanan bir başarı olduğu kanaatindeydi. Şöyle ki: Dağlı İsyanı'nın yayıldığı esnada Babîâli İstanbul'da bulunan elçileri toplayarak “...*bu eşkiyâ takımı her ne kadar sûret-i zâhirde Devlet-i Aliyye'ye isyân etmekte ise de lede'l-iktizâ' Devlet-i Aliyye'nin askeri olduğu ve esfâr-ı sâbika da kati külli işe yaradıkları*” şeklinde bir açıklama yapmış bir nevi görüntüyü kurtarmak istemişti. Dolayısıyla Babîâli elçilerin bu ifadeleri kendi dışişlerine ilettiklerini ve söz konusu makalenin de bundan dolayı kaleme alındığını düşünüyordu.³⁰⁴ Ancak söz konusu makalenin sadece Paris'te çıkması ve muhtevasının Osmanlı elçisinin ifadeleriyle birebir örtüşmesi bu makalenin neşrinde onun da payı olduğunu düşündürmektedir.

Hâlet Efendi sadece Talleyrand'la görüşüp dışişlerini yazılı olarak uyarmakla yetinmemiş gittiği bazı toplantılarda uygun bir dille Osmanlı Devleti hakkında basında çıkan yazıları tekzip etmiştir. Çabası sonuç vermiş hatta Fransız makamları da bu tür haberlerin gazetelerde yayınlanmasını “...*ayıp ve bî-edeblik...*” olarak nitelendirmişlerdi³⁰⁵.

Fransız basınında Osmanlı Devleti'nin iç politikasının yanı sıra İngiltere'nin Osmanlı toprakları hakkındaki emellerine dair haberler de çıkmıştır³⁰⁶. Ancak bu yazılar Fransızların kendisini ve dolayısıyla Babîâli'yi kandırmak için başvurdukları hilelerden biri olarak görmüştür. Merkeze gönderdiği taktirde³⁰⁷ bu görüşünü dile getiren Hâlet Efendi bu tür haberlerle Osmanlı Devleti ile müttefiklerinin arasının açılmak istendiğini de ifade eder. Ancak oyuna

³⁰² BOA, HH. 5763 C

³⁰³ Krş: BOA, HH. 5816

³⁰⁴ Sultan III. Selim'e konuyla ilgili sunulan telhistede bu görüş “...*işbu gazetenin menşei bu husûs olmak ıktizâ' edeceği.*” şeklinde açıkça belirtilmiştir. BOA, HH. 5763 C.

³⁰⁵ BOA, HH. 5718.

³⁰⁶ BOA, HH. 5764 C, 5721 B.

³⁰⁷ BOA, HH. 5763.

gelmeyeceğini belirtmek için “...ama bu def’a sanırım ki inşaallah istedikleri Türk elçisine düşemediler...” ifadesini kullanmıştır. Hâlet Efendi bu cümleyle aynı zamanda selefi Seyyid Ali Efendi’nin Mısır’ın işgali (1798) esnasında Fransa’nın hilesini fark edemeyerek Babiâli’yi yanlış bilgilendirmesine gönderme yapmış ve bu suretle kendi dirayet ve basiretine pay çıkarmak istemiştir³⁰⁸.

Osmanlı elçisinin gazetelerde çıkan haberler hakkındaki olumsuz düşüncesine rağmen Avrupa’da hatta İstanbul’da meydana gelen bazı olayları gazetelerden öğrendiğini görmekteyiz. Mesela Fransa’dan kovulan Rusya maslahatgüzarının tutuklanması³⁰⁹; Fransız elçisi General Brune’in Dersaadet’ten hareket ettiği ve Osmanlı Devleti ile Fransa’nın arasını bulmak için Prusya’ya müracaat edildiğini³¹⁰ gazetelerden öğrenmiştir³¹¹.

Fransız basının da çıkan haberler zaman zaman Osmanlı elçisine sıkıntılı anlar da yaşatmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin tarafsızlıktan ayrılarak Fransa’ya karşı Rusya İngiltere, Avusturya ve İsveç’ten oluşan dördü ittifaka katıldığına dair çıkan haberler onu oldukça zor duruma sokmuştur. Merkezden bu konuda herhangi bir bilginin ulaşmaması nedeniyle öne sürülen iddiaları tekzip edememiştir³¹².

b. Fransa Hakkındaki Görüşleri

Hâlet Efendi 1803–1806 yılları arasında elçi olarak görev yaptığı Fransa’nın yönetim biçimi, ekonomisi, idarecileri ve toplumun ahlak yapısına dair oldukça sert hatta zaman zaman hakarete varan eleştirilerde bulunmuştur. Yetiştigi ortam Hâlet Efendi’nin Hristiyan bir toplum hakkında önyargılı olmasının nedenlerinden biri olarak görülebilir. Üstelik Osmanlı devletindeki intisap müessesesi göz önüne alındığında hamilerinin Fransa ve Avrupa hakkındaki olumsuz düşüncelerinin Hâlet Efendi’yi etkilemiş olması da gözardı edilemez.

³⁰⁸ BOA, HH. 5763.

³⁰⁹ BOA, HH. 1465.

³¹⁰ BOA, HH. 5715 C.

³¹¹ Ancak yine de bunları ilk anda “*eracif*” olarak nitelemiş ve doğrulattıktan sonra itibar etmiştir Hâlet Efendi’nin gazete haberlerini doğruluğunu teyit için bazen Prusya elçisi Lukzini’ye başvurduğu görülmektedir. (BOA, HH. 1465)Bazen de diğer Avrupa devletlerinde bulunan Osmanlı maslahatgüzarlarının yazıları ona bu konuda yardımcı olmuştur (BOA, HH. 5715 C).

³¹² İstanbul’a gönderdiği tahririnde içinde bulunduğu sıkıntılı durumu “...gazetelerdeki erâcifi bir mertebeye resîde ettirdiler ki tahammülü tavk-ı beşerden hâric oldu ve dışarı çıkmak âr gelmeye başladı...” şeklinde nitelendirmiştir. BOA, HH. 5725.

Ancak söz konusu tavrının en önemli sebebi Fransa'nın son dönemlerde Osmanlı Devleti'ne karşı sergilediği saldırgan tutumdur. Yedi Ada'daki hâkimiyeti süresince bölgede ihtilalin getirdiği serbestlik, eşitlik hürriyet fikirlerini yayması³¹³, daha sonra Mısır'ı istilaya kalkışması, Babiâli'yi İngiltere ve Rusya ile ittifak yapmak zorunda bırakması hem devlet adamlarında hem de kamuoyunda Fransızlara karşı genel bir nefret hissi uyandırmıştır. Bunun tabii bir tezahürü olarak Fransa yanlıları Babiâli'de hızla itibar kaybederken yerlerini Rusya taraftarları almıştır. Hâlet Efendi'nin merkezle ters düşmeme endişesi de doğal olarak Fransızlar hakkındaki düşüncelerine ve satırlarına yansımıştır.

Gözardı edilmemesi gereken bir diğer nokta ise Mısır'ın işgalinden önce İstanbul'da esen Fransa rüzgârıdır³¹⁴. Kaleme aldığı satırlardan daha önce Avrupa ve Fransa hayranlarıyla görüştüğü anlaşılan Hâlet Efendi'nin adı geçen yerleri gözünde çok büyütmüş olması muhtemeldir. Ancak Paris'e vardığında zihnindeki Avrupalı imajını bulamamıştır. Osmanlı elçisinin “...*Subhanallah bu nâsın akıl ve itikâdları bir ‘acayib şey ki bu kadar müddetten beri medh u senâsıyla kulağımızı doldurdukları Frengistân Hüda hakkı için söyledikleri gibi olmadığından başka ekserî hilâfını bulduk...*”³¹⁵ ve “...*Zirâ Paris’e kadar geldik halkın nakl ve medh ettikleri Frengistân’ı dahi göremedik. O tuhaf şeyler ve o akıllı Frenkler kangı Avrupa’dadır bilmem...*”³¹⁶ şeklinde ki ifadeleri yaşadığı şaşkınlığı açıkça göstermektedir.

İlk intibaları olumsuz olan Osmanlı elçisinin Fransız hariciyesinden gördüğü diplomatik nezaketsizlik, önyargısını besleyen önemli unsurlardan biri olmuştur. Sahip olduğu bu olumsuz kanaatle Fransızları akıl ve dirayet noktalarında yargılayan Hâlet Efendi, Osmanlılar ile aralarındaki farkı “...*kayıkçılar ile kâtipler arasındaki farkla...*” açıklamakta ve onların bazı alanlardaki üstünlüklerini ülkesindeki gayretsizliğe bağlamaktadır. Fransızları küçük düşürmek ve kendi devleti ve milletini yüceltmek çabasında olan Hâlet Efendi, aslında Osmanlı Devleti'nin en büyük zaaflarından birine temas ederek önemli bir tespit

³¹³ Fransa Avusturya ile 17 Ekim 1797’de imzaladığı Campo Formio anlaşması ile Venedik’e ait Yedi Ada Cumhuriyeti’ni almıştır. Fransa’nın Osmanlı Devleti ile komşuluğu ihtilal fikirlerinin bölgeye ve Balkanlara yayılmasına neden olacaktır. Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 54-55.

³¹⁴ Asım Efendi, **a.g.e.**, I/374-376.

³¹⁵ TSMA., E 4766

³¹⁶ BOA, HH. 5729 A,

bulunmuştur. İşi o kadar abartmıştır ki Fransız devlet adamlarını Osmanlı devlet adamlarıyla karşılaştırmaya değer dahi bulmamış ve “topçu çorbacılarıyla” kıyaslamış hatta onlardan da aşağıda olduklarına hükmetmiştir³¹⁷

Osmanlı elçisinin eleştirilerinden Avrupalılar ve Fransızlar kadar İstanbul’da onların sözcülüğünü yapanlar da nasiplerini almışlardır. Avrupa’da bir süre bulunup da onları övenleri, düpedüz yordakçılık hatta casuslukla suçlar. Avrupa’ya görmeden Batı uygarlığını övenler hakkındaki yorumu çok daha sert ve acımasızdır: “*Frengistan’ı bizi ihâfe ve yahut iğrâ için her kim senâ eder ise suâl buyurasız. Sen Avrupa’ya gittin mi.... Gitmedim der ise iki kısımdır ya eşektir, Frenklerin yazdıklarını tamama dinler yahut gayret-i diniyesinden nâşî Frenkleri medh eder ki zımnında ehl-i İslâmı tahkir çıksın deyu işte bu kaide-i külliyei belliyesiz*”³¹⁸ Hâlet Efendi’nin bu son cümlesiyle gösterdiği adres şüphesiz ki İstanbul’daki gayrimüslimlerdir.

Avrupalılar ve Fransızlara olduğu kadar, taraftarlarına da oldukça sert eleştiriler getiren Hâlet Efendi, elçi olarak bulunduğu ülkenin yönetim biçimini eleştirirken de tavrını yumuşatmamıştır. “....gayet mütekebbir hilekâr ve mütelevvin....” bulunduğu Fransızların cumhuriyet rejimiyle birlikte bütün dünyanın düzenini bozma niyetinde olduklarını iddia eder³¹⁹. Fransa’nın, krallık rejimini ortadan kaldırmakla devlet olma özelliğini yitirdiği³²⁰ kanaatindedir. Çünkü ihtilalden sonra, devlet yönetimini bilen aristokrat zümreden geriye çok az kişi kalmıştır. Onlar da Hâlet Efendi’ye göre, “*esâfil ve erâzil takımı*” ve “*fie-i bağiye*”(eşkiya guruğu) “*it döneği*” (köpek dönmesi) olan yeni yönetim kadrolarına boyun eğmektedirler³²¹. Bu ifadelerinden krallık rejimini desteklediği anlaşılan Hâlet Efendi* Fransa’nın yeni yönetim kadrosunu diplomatik nezaketten yoksun

³¹⁷ TSMA, E 4766

³¹⁸ TSMA, E 4766; Enver Ziya Karal, **Hâlet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği** adlı eserinde bu belgeyi kullanmıştır. (s. 32-33). Ancak metinde okuma hataları vardır. Örneğin “bizi” kelimesi “sizi”; “iğra” kelimesi “iğva”, “belliyesiz” kelimesi “bilesiz”; “alimallah” kelimesi “ilim ile”; “akvam” kelimesi “akval” şeklinde okunmuş hatta araya metinde olmayan “bu” kelimesini eklemiştir Bu yüzden metnin Karal tarafından transkripte edilmiş hali dikkatli kullanılmalıdır.

³¹⁹ BOA, HH. 5616 B.

³²⁰ BOA, HH. 5763.

³²¹ BOA, HH. 5763.

* Hâlet Efendi’nin krallık rejimini desteklediği Napolyon’a suikast girişiminde bulunan kral taraftarlarını tasvir ederken kullandığı ifadelerden iyice ortaya çıkmaktadır (bkz: BOA, HH. 5815 A.)

görmektedir. Açgözlülükle itham ettiği Napolyon ve bakanlarının tavırlarını “*Berberiler gibi levendâne*”³²² bulmakta ve “*eşkiyâ sergerdelerine*”³²³ benzetmektedir. Fransız hariciyesindeki muhataplarının politikalarını da kaba ve sığ bulmakta³²⁴ özellikle uzlaşmaz tavırlarından şikâyet etmektedir³²⁵. Bu tavırlarına karşılık aradaki gerginliği yumuşatmak adına ılımlı bir politika takip edilmesinin ise işe yaramadığı tespitleri arasındadır³²⁶.

Hâlet Efendi, gizliliğe çok önem veren³²⁷ Fransızların diplomatik ilişkilerinde oyalama taktiği uyguladıklarını bu üslubun ise hiçbir devlet tarafından tasvip edilemeyeceği görüşündedir. Sözlerinde durmamakla itham ettiği muhataplarının söz konusu üslup ve tavırlarının oluşmasında Rum tercümanların telkinlerinin etkili olduğu fikrindedir³²⁸. Hâlet Efendi’ye göre tüm devletleri “*köle gibi kullanmak isteyen*” Fransızların tavırlarına Rus elçisi tahammül edememekte buna mukabil Avusturya elçisi boyun eğmektedir. Gayet zeki ve usta bir diplomat olarak tanımladığı³²⁹ Prusya elçisi Lukzini’yi ayrı bir yere koymaktadır. Lukzini’nin yetkinliğini ve gördüğü itibarı ise iki devlet arasındaki ittifaka bağlamaktadır.³³⁰ Nihayetinde sözü kendisine getiren Hâlet Efendi görev süresi dolana kadar Fransızların bu tür tavırlarına tahammül etmekte oldukça zorlanacağını ifade

³²² BOA, HH. 5716.

³²³ BOA, HH. 5718.

³²⁴ TSMA, E 4766.

³²⁵ BOA, HH. 5763 A.

³²⁶ BOA, HH. 5718.

³²⁷ BOA, HH. 5716; 15152.

³²⁸ BOA, HH. 5815 Hâlet Efendi bir başka belgede de Rum tercümanlar hakkındaki bu iddialarını yinelemekte ve Babiâli’nin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Şöyle ki: “...*bu tercüman Frankiniler ki ikisi Asitane’dedir ve birisi Paris’te ekser esrârlarına mahremdirler. Mersûmların ne makule Beyoğlu sürtüklerinden oldukları ma’lûm-ı devletlerinizdir. Mesala Frankini Sinop’a nefy olduğu tarihte gider iken gümrükçü ağa bir fenâ’ kayığa bindirmiş bulunsa gümrükçü ağaya nefsâniyyet edip tarife maddesini ve ticaret-i dâh<iliyeyi kabul etmeyin diye elçiye söyler ve bu tarafa karındaşına yazar Frankini bunun zararı gümrükçüye olmayıp Devlet-i Aliyye’ye râci’ olduğunu bilmediği gibi bu tarafta maslahat mümeyyizleri dahi Alimallah idrâk edemezler ...*” (BOA, HH. 5718). Ayrıca Niyazi Berkes Osmanlı toprakları üzerinde bir paylaşım projesini Napolyon’a sunan şahsın Esseyid Ali Efendi’nin maiyetinde Paris’e gelen ve o sıralarda Fransız Dışişleri Bakanlığı’nın özel müşaviri mevkiinde olan Rum Kodrika olduğunun Hâlet Efendi tarafından tespit edildiğini belirtmektedir (Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2002, s. 123). Ancak Hâlet Efendi’nin tespit edebildiğimiz yazılarında Rumlar hakkındaki görüşlerini açıkça ile getirmesine rağmen Kodrika hakkında bir yorumu bulunmamaktadır.

³²⁹ BOA, HH. 14623.

³³⁰ BOA, HH. 5718 A.

etmektedir. Paris'e vardığı günden itibaren geri dönmek isteyen³³¹ Osmanlı elçisinin bu ifadesinin altında muhataplarından gördüğü umursamaz ve küçük düşürücü tavırlar yatmaktadır³³². Babıâli'nin imparatorluğu tasdik meselesini uzatması kendisine karşı sergilenen nezaketsiz tavrı had safhaya ulaştırmıştır. Hâlet Efendi Fransız hariciyesi ile bir maddeyi müzakere etmek şöyle dursun randevu taleplerine cevap bile alamamıştır³³³. Bu dönemde konağında “mahpus gibi oturan”³³⁴ Osmanlı elçisi özellikle Fransız basınında Babıâli aleyhinde çıkan yazılardan dolayı sokağa dahi çıkmaktan utanır hale gelmiştir³³⁵.

Paris'te sıkıntılı günler yaşayan Hâlet Efendi'nin Napolyon ve Talleyrand'a dair görüşleri de oldukça ithamkârdır. Yalancılıkla suçladığı³³⁶ Napolyon'un, iktidarını korumak için daima bir sefer galesi ile askeri meşgul ettiğini ve böylece Fransa içinde toplanmalarını engellediği düşüncesindedir³³⁷. Askerine güvenemediğini öne sürdüğü Napolyon'un kişiliğinde bulunan cihangirlik sevdasıyla “kelb-i akur”(kuduz köpek) gibi çevresindeki devletlere saldırdığı kanaatindedir³³⁸. Ancak Napolyon'u Talleyrand'a göre kendisine daha yakın bulmaktadır. Bunun altında, defalarca müzakerede bulunduğu ve Avrupa'da inatçılığıyla meşhur bir diplomat olan Talleyrand'ı çoğu kez ikna edememesi yatmaktadır ki İstanbul'a gönderdiği bir takrirden bunu açıkça itiraf etmektedir³³⁹. İki arasında bir kıyaslama da yapan Hâlet Efendi Talleyrand'ı “...papaz

³³¹ 22 Eylül 1803 tarihinde Paris'e varan Hâlet Efendi'nin varış tarihinden 12 gün sonra kaleme aldığı tahriratta Paris'ten bir an önce kurtulması için arkadaşlarının dua etmesini istemektedir. BOA, HH. 5729 A 4 Ekim 1804 tarihli belge.

³³² Kimseyi adam yerine koymadıkları için işini de görmediklerini belirttiği Fransızlardan Marsilya'ya atadığı konsolusun tasdiknamesini alabilmek için yirmi gün uğraşması buna sadece bir örnektir. (BOA, HH. 5716)

³³³ BOA, HH. 13803, 5725; 7418; 5715 C.

³³⁴ BOA, HH. 15152.

³³⁵ BOA, HH. 5725.

³³⁶ Hâlet Efendi bu ithamda bulunurken, Napolyon'un sadece İngiltere'ye yakın olan Polonya iskelesine giderek askerini denetlemişken halka İrlanda tarafına 30 bin asker geçirdiğini ilan etmesini ve bunu kutlamak için şenlikler tertip etmesini örnek olarak vermektedir BOA, HH. 5763 Hâlet Efendi'nin bu iddiası Cevdet tarihinde ki bilgilerle de örtüşmektedir (bkz: Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e. C.VIII., s.13) Yine başka bir tahriratında bu düşüncesini açıkça ifade etmiştir şöyle ki “... *Fransalı bizi böyle cevap veririz deyu iğfâl ile kendi kârlarına bakmaları mişvârlarına nazaran baîd değildir...*” (BOA, HH. 49587).

³³⁷ BOA, HH. 5616 B.

³³⁸ BOA, HH. 5763.

³³⁹ BOA, HH. 49607.

bozuntusu...³⁴⁰ olarak nitelendirmekle birlikte Napolyon'dan daha zeki bulunmaktadır³⁴¹.

Sert bir dille eleştirdiği ve aslında mütekebbir bulduğu her iki devlet adamının; Napolyon' a karşı yapılan suikast girişiminden sonraki hallerini ise adeta küçümser bir dille Babiâli'ye aktarmıştır³⁴². Bu olaydan sonra gölgelerinden bile çekinir hale gelen ikilinin güvenlik tedbirlerini abartmaları halk arasında alay konusu olduğu kadar güvensizlik ortamı da yaratmıştır³⁴³. Bundan etkilenen Hâlet Efendi de elçilik konağına giriş çıkışlardaki denetimi arttırmıştır³⁴⁴.

³⁴⁰ Hâlet Efendi Talleyrand'ı diğerlerinden daha asil ve akıllı görmekle birlikte “ *devlet lisanı ve refâtârını ...*” bilmemekle suçlamaktadır (BOA, HH. 5718).

³⁴¹ Hâlet Efendi'nin bu konu hakkındaki ifadeleri şöyledir: “...*Talleyrand'ın eline girdiği surette cibiliyetinde olan [...] muktezasınca altı ayda güç ile iskat olunabilir. Ama Napolyon'u ona nispetle dahi leyyin'ü-l canib bulduğumdan başka böyle bitaraflığa münafidir denilir sözlerini dahi temyize pek muktedir olamadığından ...*” (BOA ., HH. 5763 A) .

³⁴² Hâlet Efendi'nin bu konu hakkında yazdıkları özetle şöyledir: Napolyon kendisine karşı kraliyet taraftarlarının yaptığı suikast girişiminden sonra gazetelere “...*ben kolay ölmem Ben ölürsem Paris'te çok kan akar...*” gibi demeçler vermiştir (BOA, C.HR. 2506) Osmanlı elçisi düşmanlarına ve halka böyle gözdağı veren Napolyon'un gerçekte bu durumdan üzüntü duyduğunu hatta emniyetinden endişe ettiği için Paris'ten gizlice ayrılarak bir müddet Paris'e iki saat mesafede bir köyde kaldığını bildirmiştir. Meydana gelen bu olaylar Fransızlar arasında dedikoduların artmasına ve huzursuzluğun baş göstermesine neden olmuştur. Suikastçıların sarayının içerisine kadar girmeleri Napolyon'u oldukça tedirgin etmiştir. Bunun üzerine güvenlik önlemlerini artırarak gideceği yeri önceden kontrol ettirmeye başlamıştır. Güvenliğine çok dikkat etmesine rağmen eskisi gibi çok dışarıya çıkamayarak olaydan sonra yalnızca bir gece “komedyaya” gitmiştir. Her ay gövde gösterisinde bulunduğu ve elçilerle uzun uzadıya konuştuğu daveti bu olaydan sonra oldukça kısa tutmuştur. Elçilerle sohbeti esnasında ise miskin bir görüntü çizmiştir. Sarayının muhafazasına oldukça dikkat edip devamlı sarayında oturmuştur. Talleyrand ise daha önce geceleri arkadaşları ile eğlenip ve her kim gelse görüşür iken olaydan sonra kimse ile görüşmeyip sadece birkaç arkadaşıyla kağıt oynamakla yetinmektedir. Napolyon'a yapılan suikast girişiminden sonra Fransız hükümeti kral yandaşlarının ülke hakkındaki kötü niyetlerine halkı inandırmak için çaba sarf etmiştir. Suikast girişiminde bulunanların yakalanmasına rağmen taraftarlarının elbet bir gün amaçlarına ulaşabilecekleri endişesiyle güvenliğe aşırı önem vermektedirler. Hta bunun konuşulmasını dahi yasaklamışlardır. Bu konuları konuşan Fransız ileri gelenlerinin hatta bazı hatırı sayılı kadınları bile hapis ile tehdit ederek susturmuşlardır (BOA. HH. 5815).

³⁴³ Osmanlı elçisi bu ortamı şöyle rapor etmektedir: “...*Corci ceneral ahz olunmazdan evvelce Paris'in preftosu olan küberâdan biri bir gece büyük operada kendisine mahsûs manika da oyun temâşasına meşgul iken veled'ü-l zinânın biri ceneral Corci budur diye soltâtlara usûlle mersûmu gösterip kendisi savuştukta soltâtlar herifin manikasına hucûm ile ahz ve keşân keşân götürmeğe başlayub herif ben filanım deyu feryâd ettikçe operada olanların ba'zıları dahi maddeden bî-haber mersûmu dahi dâhil-i ittifâk zannıyla havâdis-i cedîde zuhûruna terakkub ile hayrân ve anlayabilenler hele ne hâl ise mersûmu tahlîs ile götürmüşler. Lakin kati fâhiş havâdis oldu. Bunun emsâli günâ gün istihzâlardan bir mertebe bîzâr oldular ki Bonaparta vak'adan sonra hezâr tekellûf ihtiyârıyla ilerü adamlar filan göndererek ne hâl ise celâdet edip bir gece komedyaya çıkabildi...*” (BOA, HH. 5815) Bir başka taktirinde de yine söz konusu durum hakkında bilgi vermektedir. Şöyle ki: “... *bu tarafta zuhûr eden ihtilâlden nâşi maktûl kralın karındaşı oğlu Paris'te mukim Nemçe Elçisi Kobzil'in konağında olmak zu'muyla mersûmun konağını taharrî ve ba'dehû odasında olan kâğıdlarına yegân yegân bakıp kral-ı muşârün-ileyhin karındaşı oğlunu bulamadılar ise dahi bu husûsa dair bir kâğıd bulunmuş olmakla Napolyon'a*

Napolyon'a karşı yapılan suikast girişiminin yarattığı güvensizlik ortamı siyasi ve sosyal düzeni etkilediği gibi Fransız maliyesini de zora sokmuştur Hâlet Efendi'nin ifadesine göre sermayesini halktan karşılayan Fransa ekonomisi tütün, kâğıt, kristal, kumaş ve porselen üretimine dayanmaktadır. Osmanlı elçisi bu maddeleri üretecek beş imalathane ile dil ve coğrafya eğitimi verecek bir okul yaptırılması halinde Avrupa'yla baş edilebileceği kanaatindedir³⁴⁵. Ancak savaş ortamı Fransız maliyesini darboğaza sokmuştur. Fransız parası değer kaybettiği gibi sirkülasyonunda da sorun yaşanmıştır* Osmanlı elçisi bu gelişmeler üzerine darphaneye yaptığı son ziyaretinde Fransız maliyesinin içinde bulunduğu krizi apaçık görmüştür.³⁴⁶

Hâlet Efendi'nin Fransız maliyesi hakkında çizdiği bu olumsuz tabloyu Nazmi Efendi'nin³⁴⁷ raporu³⁴⁸ da desteklemektedir. Ancak söz konusu raporda Fransa ordusu hakkında Osmanlı elçisinin ifadeleriyle taban tabana zıt bilgiler de mevcuttur. Fransız askeri Hâlet Efendi tarafından Osmanlı askeri gibi “şeci” (cesur) bulunmaz ve “hayvanat-ı aceme”³⁴⁹ olarak tanımlanırken Nazmi Efendi tarafından adeta övülmektedir³⁵⁰. Rapordaki çelişkili bilgiler bir yana o dönemde Fransız ordularının kazandığı başarılar göz önüne alındığında Hâlet Efendi'nin, Fransızlara

karındaşını bu hususta Nemçe imparatorunun medhali yok ise de elçisini te'dibe ruhsat vermez ise muhârib oluruz gibi sözler ile Beç'e irsâl.... bu sûretten yine Fransız milleti paralanıp envâ' erâcif tazeleniğinden başka herkes kendi halinden havf ve acz ile mütehayyir ve tahaffuz üzere olduklarından ...” (BOA, C.HR. 2506)

³⁴⁴ Hâlet Efendi aldığı tedbirleri şu şekilde nakleder: “...çakerleri dahi kapıcı ve bahçevân ve sâir öyle bîgâne müsâfiri bizzat tarafımdan istîzân etmedikçe konağa almamalarını tenbîh ve te'kîd ederek kemâl-i tahaffuz üzereyim ...” (BOA, HH. 5718 A).

³⁴⁵ TSMA., E. 4766.

* Söz konusu tahriratta savaştan önce Banko tabir edilen evrakın değer kaybetmeden anında nakde çevrilebilirken savaştan dolayı binde elli noksanıyla ve 15-20 günde zorla paraya çevrilebildiğini yazmıştır (BOA, HH. 5733).

³⁴⁶ Hâlet Efendi Fransız darphanesinin içinde bulunduğu durumu “...Çakerleri mukaddemâ darphanelerini temâşâ etmiş iken bu günlerde tekrar kasten vardım fakat bir sikke işleyub gerek sebab ki ve derdest-i minhayı'l mecmu' bin keselik nukûd mevcûd değil idi...” şeklinde açıklamaktadır. (BOA, HH. 5733)

³⁴⁷ Hâlet Efendi'nin maiyetinde başkatip olarak Paris'e giden Nazmi Efendi arasında sorun yaşanmıştır. (BOA, A{MKT 767/71).

³⁴⁸ Nazmi Efendi Fransa'nın maliyesi hakkında şu bilgileri vermektedir:“...Bu İngiltere seferi Paris aliş verişinin killetine bâdi olduğundan tüccarın kar ve kesblerine halel târî ve İngilterelinin sehâvet-i tâbî'lerine nazaran musâlaha vaktinde yedi sekiz binden mütecâviz tüccar ve bezirgân Paris'te olduğundan musâlaha sureti gerek Fransa tüccarına ve gerek ahâliye enfa' olduğundan başka üç seneden beru bu İngiltere seferinden asakire futur geldiği Paris'te söylenir idi.” (BOA, HH. 15702)

³⁴⁹ TSMA., E 4766.

³⁵⁰ BOA, HH. 15702.

karşı olumsuz bakış açısının buraya da yansıdığı ve ülkesini yüceltmek adına haksız yaklaşımlar sergilediğini belirtmek gerekir.

Hâlet Efendi'nin Avrupa medeniyeti hakkında verdiği en ilginç bilgilerden bir tanesi de buharlı gemiden bahsetmesidir. Divançesindeki 10 beyitlik mesnevisinde buharlı gemiyi tasvir etmektedir³⁵¹. Buharlı geminin İstanbul'a ilk defa Hâlet Efendi'nin ölümünden altı yıl sonra yani 1828 tarihinde geldiği düşünülürse Elçiliği esnasında buharlı gemiyle tanışması kuvvetli bir ihtimaldir

Hâlet Efendi'nin, Fransa'nın idari, siyasi ve mali yapısına dair ayrıntılar yakalayabileceğimiz gözlemleri mevcutken, sosyo-kültürel alanda bu pek mümkün olamamaktadır. Fransa'daki kültür ortamını görmesine rağmen tahriratlarında detaya girmemiş bu konudaki yorumlarını döndükten sonraya bırakmıştır³⁵². Bu arada Osmanlı elçisinin ziyaretleri arasında şüphesiz en ilginç Palais Royal' gezisidir. Fransız toplumunun ahlak anlayışını kıyasıya eleştirisi ve kendi ülkesinin değer yargılarıyla mukayesesi oldukça ilginçtir:

“Ez cümle dünyada ne kadar Ermeni ve Rum var ise Müslîmânlar mahbûbdostur. Bu nasıl ayb şey maâzallah Frengistân'da olamaz ama olsa o saat ateşe yakarlar. Hem pek ayıptır deyu işite işite cümlemiz bu i'tikadda idik. Meğer hiç ondan gayri maslahatları yok Paris'de Palais Royal ta'bîr ederler bezestân gibi bir mahall var. Ama gayet vus'atli dört tarafı dükkân. Dükkânlarda enva' metâ' var üstleri oda, odalarda bin beşyüz karı ve beşyüz oğlan var ki kârları puştluğa münhasır. Gece gitmek muayyebden gündüz beis olmamakla mahsûs temâşâsına vardık. İçeri girildikte cânib-i erba'adan karılar ve erkekler gelene bir basma kâğıd veriyorlar İçlerinde biraz ki şu kadar karılarım var odam filan yerde şu kadar akçeyedir. Biri dahi şu kadar oğlanım var, yaşları şu kadardır, şu kadar akçe narhı var deyu mahsûs basılmış kâğıdları var ve bunlardan gerek oğlan gerek karı frengi illetine uğrarlar ise timâr etmek için devlet tarafından muvazzaf hekimler var ve karılar ve oğlanlar her bir adamın dört yanını muhasaraya alıp kangımızı beğenir deyu beraber gezerler ve kibârı Palais Royal'e vardınız mı karıları ve oğlanları beğendiniz mi deyu iftihâr ederek suâl ederler. Buracığını Hoca Abraham'a

³⁵¹ Söz konusu mesnevi için bkz: İbrahim Çetin Derdiyok; **a.g.e.**, s.64

³⁵² BOA, HH. 5614.

okursuz. *El-hamd'ü-lillah memâlik-i İslâmiyede bu kadar oğlan ve gulampare yoktur.*"³⁵³.

Hâlet Efendi kaleme aldığı bu satırlarla Fransız ahlak yapısını şiddetle eleştirdiği gibi aynı zamanda Osmanlı ahlak yapısı konusunda İstanbul'da tartıştığı anlaşılan bazı gayrimüslimlere de gönderme yapmak ve adeta haddini bildirmek ister gibidir³⁵⁴.

Fransızlar hakkında yukarıda belirtilen sebeplerden kaynaklanan olumsuz düşüncelerine ve zaman zaman abartılı eleştirilerine rağmen Hâlet Efendi'nin bu ifadeleri tamamıyla göz ardı edilmemelidir. Nihayetinde bir dönem Avrupa siyasetine yön veren Napolyon ve Talleyrand ikilisiyle bizzat görüşmüş ve bu görüşmelerdeki gözlemleri sonucunda oluşan kanaatlerini rapor etmiştir.

³⁵³ TSMA., E 4766 Daha önce de belirtildiği üzere bu belge Enver Ziya Karal tarafından da kullanılmıştır. Ancak diğer kısımlarında olduğu gibi Palais Royal gezisini anlattığı bölümde de Karal okuma hatası yapmıştır. Mahbubdost "Mahbubperest", nasıl kelimesi ise "fasıl" şeklinde okunmuştur. Ancak en fahiş hatası "*Hoca Abraham*" olarak bahsedilen şahsı "*Hoca İbrahim*" şeklinde okumasıdır. Karal, Hâlet Efendi'nin Fransa'nın toplumsal, mali, siyasi ve askeri müesseseleri hakkında incelemeler yapıp İstanbul'a bu doğrultu da bilgi göndermesi gerekirken Palais Royal gibi bir yeri ziyaret etmesini ve bu konuda bir takrir kaleme almasını da yakışıksız bulmaktadır. Karal'ın Hâlet Efendi'nin gördüklerini aktarmaması hakkındaki eleştirisine kısmen katılabiliriz. Çünkü Fransız sanat ortamını görüp sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen bizzat tarif ederek anlatabilmek için detayları yazmamış İstanbul'a döndüğü zaman anlatacağını bildirmiştir. Ancak belirtilen sahalarda hiçbir inceleme yapmadığı ve rapor sunmadığı noktalarında yaptığı eleştiri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Zira Hâlet Efendi sadece Palais Royal'ı ziyaret etmemiştir. Fransız maliyesinin içinde bulunduğu krizi yerinde incelemek için özellikle darphaneye gitmiştir. Yine bizzat Napolyon tarafından icra edilen askeri talimleri incelemiş, özellikle Fransız diplomasisi ile devlet adamlarına ve Osmanlı devleti hakkındaki niyetlerine dair gözlemlerde bulunmuş ve bunların çoğunu Babîâli'ye aktarmıştır.

³⁵⁴ Hâlet Efendi'nin Fransız ahlak yapısı hakkında kaleme aldığı satırlar Bernard Lewis tarafından Enver Ziya Karal'dan naklen kullanılmıştır. Ancak Lewis tarafından, Hâlet Efendi'nin ifadeleri tamamen çarpıtılmış Fransızlar hakkında yaptığı eleştiri sanki Osmanlı toplumuna aitmiş gibi gösterilmiştir. Şöyle ki Hâlet Efendi Fransız toplumu hakkında "*Ez cümle dünyada ne kadar Ermeni ve Rum var ise Müslimânlar mahbûbdostur. Bu nasıl ayıb şey mâzallah Frengistân'da olamaz ama olsa o saat ateşe yakarlar. Hem pek aybdır deyu işite işite cümlemiz bu i'tikadda idik. Meğer hiç ondan gayri maslahatları yok...*" şeklindeki eleştirisinde Müslümanları Rum ve Ermenilerin "mahbubdost"u olarak nitelendirmiş ancak Müslümanlar hakkında bu konuda bir genelleme yapmamıştır. Son cümleden de açıkça anlaşılacağı üzere burada tenkit edilen aslında Fransızlardır. Ancak Lewis'in Hâlet Efendi'den naklettiği ifadeler şöyledir: "*Bil ki, dünyada çok sayıda Ermeni ve Rum homoseksüel var olmasına rağmen Müslümanların hemen hepsi homoseksüeldir. Bu rezilce bir şeydir. Allah korusun, Frengistan'da böyle şey gerçekleşmez, gerçekleşse bunu şiddetle cezalandırırılar ve büyük skandal olur vesaire Öyle ki bunları dinleyen kişi hepimizin başka şeylerle ilgilileri olmayan, bu yapıda insanlar olduğumuzu sanır*". Lewis'in çevirisi aslına tamamen aykırıdır. Müslümanlar hakkında genellemeye gidilirken, Hâlet Efendi'nin Fransızlar hakkındaki ifadesi sanki Müslümanlar için söylenmiş gibi bir mana çıkmaktadır. Bu yüzden ilgili çalışmanın ihtiyatlı kullanılması gerekmektedir. (Bernard Lewis, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, İstanbul 2000, s. 348)

II. BÖLÜM

HÂLET EFENDİ’NİN RİKAB-I HÜMAYUN REİSÜLKÜTTAPLIĞI

1. Merkezde Kaos: Kabakçı İsyanı Ve Hâlet Efendi’nin Asilerle İlişkisi

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren askeri alanda aldığı yenilgiler Osmanlı Devleti’nin geleceğini tehdit etmeye başlamıştı. Gittikçe büyüyen bu tehdidi bertaraf etmek maksadıyla girişilen ıslahatlardan istenen sonuçların alınamaması sorunun kronikleşmesine neden oldu. XVIII. yüzyılın sonlarında III. Mustafa(1757–1774), bir takım ıslahat hareketlerine³⁵⁵ giriştiği gibi oğlu III. Selim’i de bu fikirlere aşına olarak yetiştirdi. Cihangirlik umutlarıyla yetiştirilen³⁵⁶ şehzade sorunun temelinde yeniçeriliğin tasfiyesi meselesi olduğu fikriyle de babası vasıtasıyla tanıştı³⁵⁷. Amcası I. Abdülhamit (1774–1789) saltanatının³⁵⁸ ilk yıllarında da iyi muamele gören III. Selim, bu süre zarfında Avrupa medeniyeti hakkında bilgi sahibi olmuş, hatta Fransa kralı ile yazışarak tahta geçtiğinde yapmayı tasarladığı ıslahatlar için fikir almıştır³⁵⁹. Şehzade’nin bu tür faaliyetleri, babası III. Mustafa’nın yenilikçi kadrosu ve tahtta olan amcası I. Abdülhamit’in sadrazamı Halil Hamit Paşa (1782-1785) tarafından da desteklenmiştir. Ancak Halil Hamit Paşa’nın, reform sürecini daha etkin hale getirmek amacıyla III. Selim’i tahta geçirmeyi planladığının I.

³⁵⁵ Bekir Sıtkı Baykal, Mustafa IV, **İslam Ansiklopedisi (İ.A)** , VIII(2001) Eskişehir, s. 700-701

³⁵⁶ Cevdet, **a.g.e.**, VIII/148

³⁵⁷ Enver Ziya Karal , **Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları**, Ankara 1999, s. 7.

³⁵⁸ I.Abdülhamit’in saltanat süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Fikret Sarıcalıoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)**, İstanbul 2001.

³⁵⁹ III. Selim, şehzadeliliği esnasında, Safiye Sultan’ın üvey oğlu olan ve Fransa’ya gidip gelen İshak Bey vasıtasıyla Fransa hakkında bilgi ediniyordu. Fransa’nın III. Selim’in tahta çıktığı zaman yardım edeceğine dair vaatlerde bulunduğu ve İshak Bey’in bunları sultana ilettiği de Cabi’nin verdiği bilgiler arasındadır [(Cabi Ömer Efendi, **a.g.e.**, I/18) Ancak Faik Reşit Unat, şehzade elçisi olarak örneğine bir daha rastlanmayan İshak Bey’in sultanzade olmaktan daha çok Fransızların gizli siyaset işlerinde kullandıkları ajanlardan biri olduğu iddiasındadır (Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s.22)] Ayrıca dönemin Fransa büyükelçisi Saint Periest ve Choiseul Gouffier Şehzade Selim’i etkisi altına alabilmek için hareme sorunsuzca girip çıkabilen şehzadenin hekimi Lorenzo’yu kullanmaktaydı. Bunun yanı sıra Rus yanlısı olan Şakir Ağa ve Sırrı Selim, İngiltere ile Avusturya yanlısı olan Küçük Hüseyin ve İzzet Bey, Fransız taraftarı olan İshak Ağa ve Ebubekir Efendiler şehzadenin haber kaynakları arasındaydılar(Stanford J.Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul 2008, s.18. Şehzade Selim ve XVI. Lui arasındaki mektuplaşmalar için bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “III. Selim’in Veliiaht İken Fransa Kralı Lui XVI ile Muhabereleleri” **Belleten II** (1938), 191-246.

Abdülhamit tarafından öğrenilmesi, sadrazamın katline şehzade Selim'in ise kafes hayatına mahkum edilmesine neden olmuştur³⁶⁰. Bu dönemi musikiyle ilgilenerek geçiren III. Selim devam eden Rus savaşından yenilgi haberleri aldıkça taht için daha çok hırslanıyor ve devleti eski parlak günlerine kavuşturmak için sıranın kendisine gelmesini bekliyordu³⁶¹. I. Abdülhamit'in ölümüyle beklediği fırsatı elde eden III. Selim, devam eden Rus ve Avusturya seferleri nedeniyle ıslahat projelerini bir süre daha askıya alacaktır. Nihayetinde her iki ülkeyle de barış anlaşmaları imzalaması sultana ıslahat projelerini hayata geçirme fırsatı vermiştir.

Nizam-ı Cedit adıyla anılan yenileşme süreci ilk olarak Levent Çiftliği'nde temeli atılan Nizam-ı Cedit ordusu ve bu ordunun maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere ihdas edilen İrad-ı Cedit ile başladı³⁶². Kısa sürede asakir-i şahane adını alan Nizam-ı Cedit askeri ilk anda halkın da teveccühünü kazanmıştı. Gidişattan hoşnut olanların yanı sıra Avrupalı usullerin askeri, siyasi ve sosyal hayata yansımalarından³⁶³ ve özellikle İrad-ı Cedit hazinesi için konulan yeni vergilerden rahatsız olanların sayısı da günden güne artmaktaydı³⁶⁴. III. Selim, tüm iyi niyet ve samimiyetine rağmen Nizam-ı Cedit programını başarıya ulaştırabilecek dirayetten yoksundu³⁶⁵. Bilhassa, Valide Sultan'ın etkisiyle³⁶⁶ yönetimi tamamıyla kurena ve devlet adamlarının eline bırakması³⁶⁷ işleri içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Sultan Selim'in genç kadrosu ıslahatları gerçekleştirmek için gerekli dinamizme sahip olmakla birlikte, tecrübesiz ve devlet geleneğinden habersizdi³⁶⁸. Tavır ve hareketleri ise zamanla Nizam-ı Cedit karşıtlarının yanında yer alacak olan küskünler grubunun oluşmasına da sebebiyet verdi³⁶⁹. Ayrıca bu kadronun, büyük bir debdebe içerisinde yaşamaları, adeta Lale Devri'ni (1717-1730) hatırlatır tarzda eğlence hayatına dalmaları³⁷⁰ savaş ve yeni vergiler yüzünden sıkıntı çeken İstanbul halkında, günden

³⁶⁰ **Netayicül'l-Vukû'ât**, Dersaadet 1327, V/5-6; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sadrazam Halil Hamit Paşa", **Türkiyat Mecmuası (TM)**, V(1935), s. 213-267

³⁶¹ Ahmet Cevat, **Tarih-i Askeri-Osmanî**, C.I, s.2, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no 4178.

³⁶² İrad-ı Cedit nizamnamesi ve zeyli için bkz: Ahmet Cevat, **a.g.e.**, s. 14-20.

³⁶³ Reşat Ekrem Koçu, **n**, s.21.

³⁶⁴ Fahri Çetin Derin, "Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi", s. 381; Cevdet, **a.g.e.** VIII/147.

³⁶⁵ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/3; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/ 150, **Netayicül'l-Vukû'ât**, IV/ 42

³⁶⁶ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/ 14 Cevdet, **a.g.e.**, VIII/ 146.

³⁶⁷ **Netayicül'l-Vukû'ât**, C.IV, s.33.

³⁶⁸ Asım Efendi, Efendi, **a.g.e.**, II/4-6; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/143.

³⁶⁹ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/ 4; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/ 143.

³⁷⁰ Cevdet, **a.g.e.**, VIII/ 144.

güne artan bir rahatsızlık yarattı. Nizam-ı Cedit'in önemli simalarından olan İbrahim Kethüda, Sır Kâtibi Ahmet Efendi ve Valide Kethüdası Yusuf Ağa aynı zamanda israf ve ihtişamın da temsilcileriydi³⁷¹.

Kamuoyunda Nizam-ı Cedit yanlısı devlet adamlarının debdebeli yaşantısına duyulan bu nefret, ocaklarının söndürüleceği endişesi taşıyan yeniçerilerin tek tesellisiydi. Nizam-ı Cedit'e karşı günden güne düşmanlıkları artan yeniçeriler seslerini çıkarabilmek için adeta pusuya yatmışlardı³⁷². Muhaliflere destek ise umulmadık bir yerden, Fransa'dan geldi. Fransa elçisi Sebastiani³⁷³ fırsat buldukça Nizam-ı Cedit askerinin yeniçerileri ortadan kaldırmak ve devlet adamlarına gelir sağlamak için kurulduğu fikrini yaymaya çalışıyordu. Daha da ileri giderek Napolyon'un yeniçeriyi desteklediğini, ihtiyaç halinde sınırlardaki Fransız askerinin hemen yardıma gelebileceğini ima ederek isyana çanak tutmaktaydı.³⁷⁴ Vak'anüvis Asım, Akka muhasarası sırasında Nizam-ı Cedit askeri ile karşılaşan Napolyon'un, bu yeni askeri birliklerin büyümesi halinde politik emelleri önünde engel teşkil edeceği gerekçesiyle yeniçerileri kışkırttığı kanaatindedir.³⁷⁵ İsyandan sonra Kabakçı Mustafa ile Sebastiani arasında yapılan karşılıklı ziyaretler³⁷⁶ ve Sebastiani'nin yeni hükümetle temaslarında Nizam-ı Cedit'ten kendisinin ve Napolyon'un rahatsızlık duyduğunu açıkça dile getirmesi³⁷⁷ Asım'ı teyit etmektedir.

³⁷¹ Kendileri büyük bir sefahat. içinde yaşarken, halkın içinde bulunduğu durumu görmezlikten geliyorlardı. hatta bazıları, pahalılık ile boğuşan halkın, devlet işleriyle ilgilenmeye fırsat bulamayacakları düşüncesiyle bu durumdan memnuniyet duyuyorlardı. Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/11; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/144-145.

³⁷² Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/15 -16; Fahri Çetin Derin, **Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi**, s. 381.

³⁷³ Napolyon'un kız kardeşinin kocası olan General Horace Comte Sebastiani, Mısır Seferi'nden hemen sonra görünüşte Kuzey Afrika sahillerindeki Fransa ticaretini denetlemek gerçekte ise İstanbul'da III. Selim ile görüşerek Osmanlı Devleti'ni Fransa tarafına çekmek için gönderilmişti. Napolyon ile olan akrabalığı ve daha önceki tecrübesi göz önüne alındığında Sebastiani'nin elçi olarak seçilmesinin tesadüfi olmadığı ve Napolyon'un, Osmanlı Devletini müttefikleri olan Rusya ve İngiltere'den ayırmak için özellikle Sebastiani'yi gönderdiği anlaşılmaktadır.

³⁷⁴ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/18; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/152,

³⁷⁵ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/16-17; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/152.

³⁷⁶ Sebastiani ile Kabakçı arasındaki bu münasebet iktidardakiler tarafından takip edilmekteydi. Ancak Kabakçı ve Sebastiani arasındaki temas Bâbıalî tarafından hoş karşılanmamış ve elçiyle görüşmesi yasaklanmıştır. Kabakçı ise Sebastiani ile bir daha görüşmeyeceğine dair Babıalî'ye teminat vermiştir. (TSMA, E. 5161).

³⁷⁷ BOA., HH. 14397.

Fransız elçisinin çabalarının yanı sıra İngiliz ve Rus lobisi de boş durmuyor³⁷⁸ isyana teşne yeniçerileri bir kat daha hırslandırıyorlardı. Yeniçerileri teşvik eden bir diğer grup ise tercümanlık ve Eflak Boğdan kapı kethüdalıkları gibi saraya yakın olmalarını sağlayan görevlerde bulunan Rumlardı. Zaman zaman saraydan. ocağa laf taşıyarak, zaman zaman da uydurma haberlerle yeniçerilerin endişelerinin artmasına neden oluyorlardı³⁷⁹.

Halk ve ocak mensupları arasında huzursuzluğun giderek tırmandığı sırada Nizam-ı Cedit'e karşı küçük çaplı bir isyan hareketi olan Edirne Vak'ası³⁸⁰ meydana gelmiş ancak bu bile Sultanı ve devlet adamlarını gaflet uykusundan uyandırılmamıştır. Hatta bu olaydan sonra III. Selim, Nizam-ı Cedit'e muhalif olan³⁸¹ Ataullah Efendi'yi şeyhülislam, Köse Musa Paşa'yı ise rikab-ı hümayun kaymakamı olarak atamış³⁸² ve bu iki atama ile saltanatının sonunu hazırlamıştır. Söz konusu şahıslar hiç vakit kaybetmeden, III. Selim ve Nizam-ı Cedit karşıtı olan şehzade Mustafa'yla birleşerek yeniçerileri tahrike başlamış ve isyan sürecini hızlandırmışlardır³⁸³.

Planlı hareket eden muhalif cephe, isyanın İstanbul'daki yeniçeriler içerisinde çıkması halinde fark edilip bastırılabilceği ihtimalini göz önünde tutarak Boğaz kalelerinde bulunan yamakları kullanmaya karar verdi. Yani isyanı İstanbul dışında başlayacak ve şartlar olgunlaştığında başkentin tamamına yayılacaktı. Bu plan doğrultusunda yeniçerileri ve yamakları tahrike başlayan Musa Paşa, yamaklara; Nizam-ı Cedit elbisesi giydirilip yeni usulde silahlandırılacaklarını, bunu kabul etmedikleri takdirde kalelerden çıkarılacaklarını telkin etmeye başladı³⁸⁴. Bu sırada III. Selim'in İstanbul içindeki kolluklarda ve Boğaz kalelerindeki Nizam-ı

³⁷⁸ Cevdet, **a.g.e.**, VIII/152.

³⁷⁹ Asım Efendi Efendi, **age**, II/ 4-5 (19)

³⁸⁰ Netayüc'ül Vukat'ta Edirne Vak'asının Nizam-ı Cedit'ten ve mimarı İbrahim Kethüda'dan rahatsız olan sadrazam Hafız İsmail Paşa tarafından bizzat planlandığı ve Paşa'nın Rumeli'deki ayanları özellikle kışkırttığı kaydedilmektedir.(**Netayüc'ül Vuku'at**,IV/43) Edirne Vak'ası hakkında bkz:Fahri Çetin Derin, "Yayla İmamı Risalesi", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 3, İstanbul 1973, s. 217-218;

³⁸¹ Tayyazade Ahmet Ata, **Tarih-i Ata**, C.III, İstanbul 1294, s. 48

³⁸² Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/18; Cevdet, **a.g.e.**, VII/153.

³⁸³ Cevdet, **a.g.e.**, VIII/ 153

³⁸⁴ Cevdet, **a.g.e.**, VIII/154

Cedit askerlerinin sayısını arttırması³⁸⁵, hatta kendisi de dâhil olmak üzere Nizam-ı Cedit elbisesini bütün yeniçerilere giydirmek için girişimlerde bulunması³⁸⁶ ve Şamlı Ragıp Paşa'nın maiyetindeki kavaslarına Nizam-ı Cedit elbisesi giydirmesi sonucunda yamaklar, Musa Paşa'nın telkinlerinin pek de yabana atılmaması gerektiğini düşünmeye başladılar. İsyan için gerekli alt yapıyı oluşturan Musa Paşa ise, Boğaz Nazırı Mahmut Raif Efendi³⁸⁷, yamaklara, Nizam-ı Cedit elbisesi giydirilmesi doğrultusunda kasten emir vererek isyanın fitilini ateşlemiştir.

Boğaz Nazırı Mahmut Ağa ve Macar kalesi zabiti Halil Haseki'nin bu emri uygulamaya çalışması, 17 Mayıs 1807'de tarihlere Kabakçı İsyanı³⁸⁸ olarak geçen ve bir devrin sonunu getiren isyanı başlatır. Verilen emri uygulamakla görevli olan Halil Haseki ve Mahmut Ağa³⁸⁹ ise bunu hayatları ile ödemişlerdir.

Görünüşte Nizam-ı Cedit'e karşı başlamış olan bu isyan, saraya hemen bildirilmesine rağmen³⁹⁰, Musa Paşa tarafından önemsiz gibi gösterilmiş ve alınabilecek bazı tedbirlerin önüne geçmiştir. III. Selim'in danışmanlarından ve Nizam-ı Cedit'in mimarlarından olan İbrahim Kethüda'nın, devlet ricalinden ikisini öldürenlerin ocağını karga derneğine benzetmesi³⁹¹ ve adeta umursamaz bir tavır takınması ise Musa Paşa'nın işini kolaylaştırmış; başta İbrahim Kethüda olmak üzere diğerlerinin de içinde bulundukları bu gaflet uykusu hem canlarına mal olmuş, hem de Nizam-ı Cedit programının sonunu getirmiştir. Musa Paşa'nın Babiâli'de hiç bir

³⁸⁵ Ordunun sahraya çıkması üzerine İstanbul ve Karadeniz kıyılarını Rus tehdidinden korumak üzere Anadolu ve Rumeli'de tabyalar inşasına karar verilmiş ve bu iş için Selim Sabit Efendi ve Seyyid Mehmet Efendi, bina emini tayin edilirken Mahmut Raif Efendi ise bu işin başına getirilmiştir. Bu esnada Hinzır Deresi, Filburnu ve diğer bazı yerlerin muhafazası için Nizam-ı Cedit askeri kullanılmış ve zamanla sayıları arttırılmıştır. Bu ise söz konusu yerlerin gerçek muhafızları olan yeniçeri ve yamakları rahatsız etmiştir(Fahri Çetin Derin, **Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi**, s.383-385)

³⁸⁶ III. Selim'in bu konu hakkında Sekbanbaşı Arif Ağa ve Bostancıbaşı Şakir Bey ile yaptığı görüşmeler hakkında Bkz:Fahri Çetin Derin, **Yayla İmamı Risalesi**, s. 221-222

³⁸⁷ Mahmut Raif Efendi hakkında bilgi için bkz: Kemal Beydilli- İlhan Şahin, **Mahmut Raif Efendi ve Nizam-ı Cedit'e Dair Eseri**, Ankara 2001.

³⁸⁸ Kabakçı isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: **Aysel Yıldız, Vaka-yı Selimiye or The Selimiye Incident: A Study of The May 1807 Rebellion**, (Basılmamış Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi) İstanbul 2008

³⁸⁹ Georg Oğullukyan, **Ruzname, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa**, (Tercüme ve Notlar) Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1972, s.3; Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/21; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/155

³⁹⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Kabakçı Mustafa İsyanı'na Dair Yazılmış Bir Tarihçe" **Belleten**, C. VI, S. 23-24, Ankara 1942, s. 254-255.

³⁹¹ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/21

engelle karşılaşmaması ve sözde isyancılara nasihat için gönderilen heyetin tavrı³⁹² isyancılara cesaret ve gayret vermiş, başlangıçta bir kaç yamağın çıkardığı ve Musa Paşa'ya göre tamamen kaza olan isyan Kabakçı Mustafa'nın liderliğinde teşkilatlanmıştır³⁹³

Asiler, kalelerden İstanbul'a doğru ilerlerken kendilerini Levent ve Boğaz sınırlarında beklemekte olan Nizam-ı Cedit askeriyle karşılaşma korkusu kaplamıştı. Ancak hem Levent'teki hem de Boğaz'daki Nizam-ı Cedit askeri Musa Paşa ve Kazgancı Mustafa'nın ustaca manevralarıyla önlerinden çekildi³⁹⁴. Gerekli himayeyi gören Kabakçı ve asi güruhu kendilerinden gayet emin bir şekilde İstanbul'a doğru ilerlerken bu sırada birçok kişi isyancılara katıldı. Tophane'ye vardıklarında III. Selim'in üstüne titrediği topçular, Musa Paşa ve sekbanbaşidan aldıkları emirler doğrultusunda müdahale etmedikleri gibi kazanlarını çıkararak isyana dâhil oldular³⁹⁵. Bu haberi alan III. Selim, isyanın, organize bir hareket olduğunu anlamakla beraber yine de Nizam-ı Cedit askerini harekete geçirmedeği gibi asilerin bertaraf edilmesini Musa Paşa'nın ellerine bırakarak son ölümcül hatasını yaptı³⁹⁶.

Şeyhülislam Ataullah Efendi ise sözde, isyanı bastırmak için Etmeydanı'na ulaşan isyancılarla görüşmüş doğal olarak bir sonuç alamamıştır. İsyancıların sayısı giderek artarken, İstanbul halkı ise evlerine kapanmış adeta şehirde hayat durmuştu. Ancak isyanın asıl planyacıları, istediklerini daha çabuk ve kolayca gerçekleştirebilmek için halkı da işin içine katmaya karar verdiler. Kabakçı, kendisine verilen talimat gereği, halka zarar verilmeyeceğini ilan etti³⁹⁷. Bu şekilde güvenlikleri teminat altına alınan halk ise günlük yaşayışlarına devam etmeye

³⁹² Oğullukyan, **a.g.e.**, 3-4, Fahri Çetin Derin, **Yayla İmamı Risalesi.**, s. 224

³⁹³ Fahri Çetin Derin, **Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi**, s. 388; Oğullukyan **a.g.e.**, s 3, Cevdet, **a.g.e.**, VIII/157.

³⁹⁴ Kazgancı Mustafa, Kabakçı ile görüşmüş ve boğazdaki Nizam-ı Cedit askerinin geri çekilmesi halinde isyancıların kalelerine dönecekleri haberini getirmişti. Musa Paşa'nın da desteğiyle yamakların dedikleri kabul edilerek Boğaz'daki Nizam-ı Cedit askeri Üsküdar ve Levent çiftliklerine çekilmişti. Babiâli ricali bu suretle isyanın bittiğini zannederek rahat. bir nefes aldı. Ancak isyan bitmediği gibi tam aksine İstanbul'a inebilmesi için tek engel olan Nizam-ı Cedit askeri ustaca bir manevra ile geri çekilmiştir. Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/23-24, Cevdet, **a.g.e.**, VIII/157-158.

³⁹⁵ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/26-27; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/160.

³⁹⁶ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/26, Cevdet, **a.g.e.**, VIII/160, .Oğullukyan, **a.g.e.**, s 4; Ahmet Refik Altınay, **Kabakçı Mustafa**, İstanbul 2005, s. 66.

³⁹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kabakçı Mustafa İsyanına Dair Yazılmış Bir Tarihçe**, s. 255.

başladı³⁹⁸. İsyancıların verdikleri sözü tutarak halkın mal ve canına dokunmaması ise onları halkın gözünde “melek”, hatta Allah tarafından indirilmiş “mübarek bir kavim” haline getirmişti³⁹⁹. İsyanı planlayanların bu son hamlesi işe yaradı ve III. Selim Nizam-ı Cedit ordusunu kaldırdığını ilan etti⁴⁰⁰.

Nizam-ı Cedit’in ilgasına rağmen onu planlayanlar ve uygulayanlar Musa Paşa’nın hışmından kurtulmuş olmuyordu. Musa Paşa önceden hazırlayarak Kabakçı’ya verdiği ve içerisinde bir şekilde Nizam-ı Cedit ile bağlantısı olan 11⁴⁰¹ kişinin isminin yer aldığı defteri devreye soktu⁴⁰². İsyancılar devleti mahv ettiklerini iddia ettikleri bu 11 kişiyi padişah’tan istiyorlardı⁴⁰³. Bu şahısların ortadan kaldırılmasıyla, isyan sonrasında Musa Paşa’ya muhalefet edebilecek bir güç de kalmayacaktı.

Asiler, niyetlerinin ne kadar ciddi olduklarını belli etmek için de Atmeydanı’nda toplandılar. Artık isyanın rengi tamamen değişmiş amacın III. Selim’in hal’i olduğu gün yüzüne çıkmıştı. Ancak Şeyhülislam Ataullah Efendi, defterde ismi bulunan 11 kişinin teslim edilmesi halinde isyanın biteceğine dair sultana teminat vererek asilerin gerçek amacını ustaca gizliyordu. Şeyhülislam’ın, bu manevrası işe yaradı ve sultan tarafından 11 kişinin idamına müsaade edildi⁴⁰⁴. Boş

³⁹⁸ Fahri Çetin Derin, **Tüfengçibaşı Arif Efendi Risalesi**, 394-396.

³⁹⁹ Asım Efendi Efendi , **a.g.e.**, II/35- 59-60; Asilerin verdikleri sözü tutarak hiç kimseden bir kuruş dahi almadıklarına dair bilgi, isyandan yaklaşık bir ay sonra kaleme alınan bir belgede de mevcuttur (BOA., A.MKT., 800/36)

⁴⁰⁰ Ahmet Özcan, **Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi**, (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 1999, s.100.

⁴⁰¹ Defterde yer alan şahıslar Asım Efendi Tarihi’nde 10 kişi olarak kaydedilirken.(Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/29), BOA., HH. 7537 numaralı belgede 11 kişi olarak geçmektedir.

⁴⁰² Söz konusu defterde, III. Selim’in danışmanı makamında bulunan ve İbrahim Kethüda olarak bilinen İbrahim Nesim Efendi, Bahriye Nazırı Hacı İbrahim Efendi, Rikab-ı Hümayun Kethüdası Memiş Efendi ve Reisülküttap Vekili Safi Ahmet Efendi , İrad-ı Cedit Defterdarı Ahmet Bey, Darphane Emini Ebubekir Efendi, Valide Kethüdası Yusuf Ağa, Enderun-ı Hümayundan Sır Katibi Ahmet Efendi, Mabeynci Ahmet Bey, Bostancıbaşı Şakir Bey ile Müderrislerden Kapan Naibi Abdüllatif Efendi yer alıyordu . (BOA, Ali Emiri, 1929) Kapan naibi Abdüllatif Efendi’nin ismi olayı anlatan kaynaklarda farklı farklı zikredilmiştir. Cevdet söz konusu defterde yer alanların isimlerini sıralarken Kapan Naibi’nin adını Lütfullah Ağa olarak kaydetmiştir. Ancak adı geçen şahsın ölümünü kaydederken ismi Abdüllatif olarak vermiştir (Cevdet, **a.g.e.**, VIII/163,179) Söz konusu isim Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesinde de Lütfullah Efendi olarak kayıtlıdır(Fahri Çetin Derin, **Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi**, s. 393). Ata Tarihinde ise Latif olarak geçmektedir (Tarih-i Ata C.3, s. 49).Söz konusu şahsın ismi devrin kroniği Asım Efendi Tarihi’nde ve Cabi Tarihi’nde Abdüllatif olarak kaydedildiği için Abdüllatif ismi esas alınmıştır. (Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/42; Cabi Efendi, **a.g.e.**, I/143-144)

⁴⁰³ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/29; Oğullukyan, **a.g.e.**,7-8.

⁴⁰⁴ Musa Paşa da bir yandan 11 kişinin katlinin ıcrası için III. Selim’i tazyik ediyordu. III. Selim ise son bir gayretle mabeynci Ahmet Beyi ve sırkatibi Ahmet Efendi’yi daha önceden saraydan

kalan Rikab Kethüdalığına Hasan Tahsin Efendi, Rikab Reisliğine Hâlet Efendi ve Darphane Eminliğine Seyyid Mehmed Efendi atandı⁴⁰⁵. Listenin başında yer alan İbrahim Kethüda, kaçmasına rağmen Musa Paşa tarafından takip ettirilmiş ve nihayetinde yakalanarak öldürülmüştür⁴⁰⁶.

İbrahim Kethüda'nın öldürülmesiyle, Musa Paşa'nın dolayısıyla asilerin önündeki son engel de kalkmış oldu. İrad-ı Cedid'i de lağv ettirmelerine rağmen bununla da yetinmiyorlar, bu sefer şehzade Mustafa ve Mahmut'un can güvenliklerinin olmadıklarını ve onları korumanın kendi vazifeleri olduğunu ileri sürerek yeni bir sıkıntı yaratıyorlardı. Çaresiz kalan III. Selim, devlet geleneğine aykırı olan bu isteği de kabulleniyor ve saraydaki şehzadelerin güvenliği de isyancıların ellerine teslim ediyordu⁴⁰⁷.

Artık her istediklerini elde eden isyancılar, Ataullah Efendi ile görüşerek, yamak komutanlarına hilat ve rütbe verilip bahşişler dağıtıldıktan sonra yerlerine çekileceklerini bildirdiler. Asilerin bir isteği olup olmadığının bir kere daha sorulmasını talep eden Ataullah Efendi⁴⁰⁸, bu sözü ile Kabakçı Mustafa'nın aslında bir piyon olduğunu itiraf ediyordu. Asilerle pazarlığa oturan Ataullah ve ekibi nihayetinde III. Selim'in saltanatına son verilmesini ve IV. Mustafa'nın tahta çıkarılmasını asilere adeta zorla söylettirdiler. Tüm olumsuz gelişmelerden III. Selim'in mesul olduğuna dair hal fetvası alınmasıyla, oyunun son perdesi de

göndererek teslim etmemiş ve İbrahim Kethüda, Hacı İbrahim Efendi ve Sırkatibi Ahmet ile aralarında anlaşma olduğunu ve onları veremeyeceğini, ancak diğerlerinin katl olunmasını emr etmiştir. Bunun üzerine Memiş Efendi, Safi Efendi, Ebubekir Efendi Babiâli'de, Bostancıbaşı Şakir Bey de sarayda idam olunmuş ve kesik başları da asilere gönderilmiştir

⁴⁰⁵ Mustafa Necib Efendi, **Tarih-i Sultan Selim**, Dersaadet 1280, s.53

⁴⁰⁶ Bu esnada İbrahim Kethüda'nın üzerinden bir kese içindeki mücevher ve altın dağılmış ancak isyancılar tarafından toplanarak hançeri ile birlikte Musa Paşa ya teslim edilmiştir. Musa Paşa da bu suretle kendisini öldürülenlerin doğal varisi olarak görmüş ve Cevdet'e göre "Etmeydanı'ndaki esafilden daha alçak bir şahıs olduğu" sabit olmuştur. İbrahim Kethüda Etmeydanına getirilirken kopan gürültü ise Nizam-ı Cedit askerinin geldiği şeklinde yorumlanmış ve çıkan karmaşada birbirlerini ezerek dağılmaya başlamışlardır. İşin aslı anlaşılınca ise tekrar eski yerlerine dönmüşlerdir. Kaynaklar bu olaydan hareketle Nizam-ı Cedit askerinin yapacağı küçük bir gövde gösterisi ile eşkıyanın daha et meydanında iken dağılabileceğini ancak bu ihtimalin Sultan Selim'i kandırarak ilk fırsatta Nizam-ı Cedit'i kaldırmaya başaran Musa Paşa tarafından yok edildiğini belirtmektedir. (Oğullukyan, **a.g.e.**, s. 9; Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/30; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/166)

⁴⁰⁷ Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/32-33; Fahri Çetin Derin, **Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi**, s.397-398; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/169-171.

⁴⁰⁸ Fahri Çetin Derin, **Tüfengçibaşı Arif Efendi Risalesi**, s. 400.

oynandı⁴⁰⁹. Hal kararını tebliğ şeyhülislama düşmüş 2000 askerle birlikte önce Babiâli'ye giderek, orada bulunanları da yanına katmış⁴¹⁰ ve saraya gitmiştir. Ataullah, sarayın kapılarının kapalı olması üzerine bir tezkire yollayarak, sultanın tahtını IV. Mustafa'ya bırakmadığı müddetçe askerin dağılmayacağını bildirmiştir. III. Selim tezkireyi alır almaz karara uymuş ve tahtını IV. Mustafa'ya bırakmıştır⁴¹¹. Sultan Mustafa'nın (1807-1808) tahta çıktığı gün Bahriye Nazırı Hacı İbrahim⁴¹², Mabeynci Ahmet Bey⁴¹³ ve Sırkâtibi Ahmet Bey⁴¹⁴ de katledildiler. İsyanı tertip edenlerin istedikleri 11 kişilik listede bulunan valide kethüdası Yusuf Ağa⁴¹⁵ ve Kapan Naibi Lütfullah Efendi⁴¹⁶ o an için canlarını kurtarmışsalar da sonradan onlarda öldürülmüşlerdir ve böylece payitahtta III. Selim'i tekrar tahta çıkarabilecek ve Nizam-ı Cedit programını canlandırabilecek kimse bırakılmamıştır

III. Selim döneminde Fransa Büyükelçiliği'nde bulunarak devrin bürokratları arasına giren Hâlet Efendi'nin, isyan esnasında reisülküttaplığa getirilmesi aslında muhafazakar olan politik kimliğini de ortaya koymaktadır.

Hâlet Efendi yenilikçi akımın esinlendiği Fransız modelinden hiç bir zaman hoşlanmamış, elçiliği esnasında Fransızlara dair yaptığı eleştirilerle de bunu dile getirmekten kaçınmamıştır. Tabii ki bu düşüncesinin altında Fransa'nın son dönemlerde Osmanlı Devleti'ne karşı sergilediği saldırgan tutum yatmaktadır. Yedi

⁴⁰⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından yayınlanmış olan Kabakçı İsyanına Dair Bir Risale'de, asilerin IV. Mustafa'nın tahta çıkmasını talep etmeleri üzerine ulemanın onları bu taleplerinden vaz geçirmek için uğraştıkları kayd edilmiştir (İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.258) Ancak bu müzakereler olurken bir yandan da Sultan Mustafa'nın cülusuna fatiha okunup askerin hep bir ağızdan amin demesi müzakerelerin göstermelik olduğunu ortaya koymaktadır. (Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/35-37)

⁴¹⁰ Rikab kethüdası Hasan Tahsin Efendi, Rikab Reisi Hâlet Efendi ve Darphane Emni Seyyid Mehmet Efendi ve diğer ricali de beraberine almıştır. Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/37

⁴¹¹ Oğullukyan, **a.g.e.**, s.10-11; Asım Efendi, **a.g.e.**, II/38

⁴¹² Hayatı için bakınız Cevdet, **a.g.e.**, VIII/176-177; Asım Efendi Efendi, **a.g.e.**, II/38-40.

⁴¹³ Hayatı ve ölümü hakkında bakınız Cevdet, **a.g.e.**, VIII/174-175; Oğullukyan, **a.g.e.**, s.11, Asım Efendi, **a.g.e.**, II/36

⁴¹⁴ Asilerin defterinde ismi olan Yusuf Ağa hakkındaki ölüm emri İstanbul'da bulunan akraba ve taraftarlarının verdiği rüşvetler sayesinde sürgüne çevrilmiştir. Cevdet Tarihi'nde sürgün yeri Bursa olarak gösterilmektedir. Ancak Yusuf Ağa ilk önce Kütahya'ya sürgün edilmiştir. Kütahya'ya gitmek istemeyen Yusuf Ağa, reisülküttap Hâlet Efendi'ye bir mektup yazarak sürgün yerinin Geyve olarak değiştirilmesini rica etmiş ve isteği kabul edilmiştir (BOA., A.MKT, 798/10) Ayrıca hayatı ve ölümü hakkında bakınız: Asım Efendi, **a.g.e.**, II/40-41; Cabi Ömer Efendi, **a.g.e.**, I/136-137; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/194.

⁴¹⁵ Hayatı ve ölümü hakkında bakınız: Asım Efendi, **a.g.e.**, 43-44, 54-56; Cabi Ömer Efendi, **a.g.e.**, I/137; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/194-196; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedit ricalinden Valide Sultan Kethüdası meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazade Arif Efendi", **Belleten** XX (1956), 485-525.

⁴¹⁶ Ölümü hakkında bakınız: Asım Efendi, **a.g.e.**, II/41-44., Cabi Ömer Efendi, **a.g.e.**, **Tarihi**, I/143-144; Cevdet, **a.g.e.**, VIII/179,.

Ada'daki hâkimiyeti süresince bölgede ihtilalin getirdiği serbestlik, eşitlik hürriyet fikirlerini yayması, daha sonra Mısır'ı istilaya kalkışması, Babîâlî'yi İngiltere ve Rusya ile ittifak yapmak zorunda bırakması hem devlet adamlarında hem de kamuoyunda Fransızlara karşı genel bir nefret hissi uyandırmıştı ve Hâlet Efendi de bu grubun içinde yer alıyordu. . Fransa'ya ön yargıyla giden Hâlet Efendi'nin Fransız hariciyesinden gördüğü diplomatik nezaketsizlik, önyargısını besleyen önemli unsurlardan biri olmuş ve Fransa dolayısıyla yenilik karşıtı muhalif cephenin sadık üyelerinden birisi olmasına sebebiyet vermiştir.

O dönemde devlet kademelerinde hızla ilerlemenin altın anahtarı olan intisab usûlüne sıkı sıkı sarılan Hâlet Efendi Elçilikten döner dönmez muhafazakar ve yenilik karşıtı olan ve aynı zamanda birlikte yetiştiği şeyhülislam Ataullah Efendi'nin kanatları altına girmiş ve III. Selim bürokratlarından olmasına rağmen isyandan burnu bile kanamadan kurtulduğu gibi rikab reisülküttaplığına getirilerek adeta ödüllendirilmiştir. Bu atamada şeyhülislam Ataullah Efendi'nin rolü olduğu muhakkaktır ancak Hâlet Efendi'nin elçiliği süresince yenilik taraftarlarının model aldığı Fransa ve Avrupa hakkındaki olumsuz fikirlerini açıkça ifade ederek muhafazakar kişiliğini sergilemesi de göz ardı edilemez.

Nitekim isyandan sonra asillerle IV. Mustafa arasında adeta bir mukavele niteliğini taşıyan hüccetin⁴¹⁷ mübadelesini resmi bir tören havasına sokan Hâlet Efendi'nin bu tavrı dönemin müverrihi Ahmet Asım tarafından da çok eleştirilmiştir⁴¹⁸. Ancak her devrin adamı olan Hâlet Efendi için bu gayet olağan bir tavidir. Hatta IV. Mustafa'nın tahta çıkışı için bir tarih düşmüş ve söz konusu tarihte sultanın tahta çıkışı ile fitnenin bittiğine de işaret ederek rengini iyice belli etmiştir⁴¹⁹. Rikab reisülküttaplığı esnasında da Fransa'ya karşı olan tavrını değiştirmemiş, Babîâlî'ye her istediğini yaptıran Fransız elçisi Sebastiani'ye karşı direnmiştir. Tabii ki bu direnişin altında isyanın diğer ele başı olan Kaymakam Köse Musa'nın desteği ve Sultan IV. Mustafa'dan gördüğü takdir yatıyordu. Hâlet Efendi'nin isyanın askeri kanadını yöneten Kabakçı Mustafa'nın üzerinde de etkisi

⁴¹⁷ Söz konusu hüccetin metni ve yapılan tören hakkındaki yorumları için bkz: Asım Efendi, **a.g.e.**, II/46-53

⁴¹⁸ Asım Efendi, **a.g.e.**, II/53.

⁴¹⁹ Hâlet Efendi'nin Sultan IV. Mustafa'nın cülusu nedeniyle düştüğü tarih için bkz: İbrahim Çetin Derdiyok, , **Hâlet Efendi Divançesi İnceleme Metin Tıpkıbasım**, Adana 2005, s.66.

vardı. Şöyle ki: İsyanın elebaşlarından olan Şeyhülislam Ataullah Efendi, bir süre sonra asiler tarafından istenmeyerek azledilmiş, yerine Samanizade Ömer Hulusi Efendi atanmıştı. Ancak Hâlet Efendi hem çocukluk arkadaşı hem de hamisi olan Ataullah Efendi'nin azl edileceği haberini iki gün önce öğrenen Hâlet Efendi hemen Kabakçı Mustafa'yla irtibata geçiyor ve hazırladığı bir listeyi ona gönderiyordu. Söz konusu listeye Karadeniz Boğazı sergerdeleri , sekbanbaşı, ve ocakta bilinen bir kaç odabaşının ismini yazan Hâlet Efendi Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin bu kişilerin katledilmesine müsaade etmediği için azledildiğini ve yeni şeyhülislam Samanizade Ömer Efendi'nin listede yer alan kişileri katlettireceğini bildiriyordu. Defteri Kabakçı'ya ulaştırdığı günün akşamında Müderris-i kiramdan Burnaz Beyzade Derviş Mehmet Esat Efendi'nin Süleymaniye'deki evinde ulemanın ileri gelenleri ile bir toplantı düzenliyor ve Samanizade'nin azledilmesi için onları da ikna ediyordu. Netice de Hâlet Efendi'nin bu planı işe yaramış yeniden bir isyan çıkmaması için Samanizade Ömer Hulusi Efendi 1 gün süren şeyhülislamlığından azledilerek yerine Şeyhülislam Ataullah Efendi atanıyordu⁴²⁰ Hâlet Efendi ise hamisine minnet borcunu bu şekilde ödüyordu.

Bütün bu veriler sonucunda Hâlet Efendi'nin isyanda aktif olarak yer almasa bile isyanın liderleri olan Şeyhülislam Ataullah Efendi, Kaymakam Köse Musa ve Kabakçı Mustafa ile sıkı bir ilişki içerisinde olduğu ve yenilik karşıtı tavrını burada da koruduğu görülmektedir

⁴²⁰ Fahri Çetin Derin, "Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi", **Belleten**, C.37, No. 19, Ankara 1974, s.427-449.

2. Osmanlı-Rus Barış Görüşmeleri ve Fransa'nın Arabuluculuğu

a. Osmanlı-Rus Savaşı'nın Çıkması'nda Fransa'nın Rolü

Fransa'nın Mısır'ı işgali üzerine İngiltere ve Rusya ile ittifaklar kuran Osmanlı Devleti, müttefikleri sayesinde Fransa'yı Mısır'dan çıkartmakla birlikte bu defa Rus ve İngiliz baskısına maruz kalmıştı. Ancak bu dönemde varlığını sürdürebilmek için mutlaka bir devlete tutunmak zorunda olması nedeniyle ne ittifaklardan vaz geçebiliyor ne de Fransa ile barış imzalamasına rağmen istediği şekilde ilişkilerini geliştirebiliyordu. Hatta bu ittifaklar yüzünden Napolyon'un imparatorluk unvanını, uzun bir süre onaylamamış, Fransa da buna karşılık yeni vergi tarifelerini kabul etmemişti. Ancak Napolyon'un Austerlitz'te Ruslara karşı kazandığı zafer Bâbü'lî'de rüzgârın Fransa lehine esmesine neden olmuş ve iki ülke arasındaki pürüzler hemen halledilmişti. Rusya ve İngiltere'nin Bâbü'lî üzerindeki etkisini kaldırarak kendi nüfuzunu kurmak isteyen Napolyon, Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini maslahatgüzarlık seviyesinden büyükelçiliğe çıkartmış ve General Sebastiani büyükelçi sıfatıyla 2 Mayıs 1806'da İstanbul'a göndermiştir . Daha önce 24 Kasım 1801'de Paris Barış Anlaşması'nın ön şartlarının imzalandığına dair Napolyon'un mektubunu III. Selim'e takdim etmek üzere İstanbul'a gelmiştir. 1802 tarihinde ise Bahr-i sefid'i Trablusgarb'dan Mısır ve Suriye'ye kadar gezmek üzere ticari bir görevle Kuzey Afrika kıyılarına gelmiştir. Asıl amacı Osmanlı topraklarının durumunu ve kuzey Afrika'da İngilizlerin vaziyetini incelemek olan Sebastiani limanların ve tersanelerin durumunu incelemek kahire meşayihini ziyaretle Türk Paşalarıyla memlûk beyleri arasında aracı olmayı teklif ederek onların teveccühünü kazanmak Yafa, Akka ve Kudüs kalelerini incelemek gibi görevleri de üstlenmişti⁴²¹. Askeri vasıflara da haiz olan Sebastiani bu görevleri esnasında Osmanlılara ve işlerin yürüme tarzına da iyice vakıf olmuştu. Kısaca Bâbü'lî'yi yanına çekmek isteyen Napolyon Sebastiani'yi tesadüf eseri olarak elçi seçilmemişti. 28 Ağustos 1806 tarihinde İstanbul'a gelen Sebastiani oldukça önemli görevler üstlenmişti. Şöyle ki: İran'la ittifak kuracak, Osmanlı Devleti'nin Dalmaçya'ki Fransız ordusuyla işbirliğine girmesini sağlayarak Rusları Karadağ ve Arnavutluk'tan çıkarmak ve

⁴²¹ Driault, a.g.e., s.29-30.

böylece Yunanistan ile Eflak-Boğdan'daki Rus nüfuzunu sona erdirecekti. Sebastiani ayrıca Boğazların Rus ve İngiliz gemilerine kapanmasını sağlayacak ve Üçlü ittifak savaşında Fransız tebaanın uğradığı zararların tazmini için Osmanlı'ya baskı yapmayı sürdürecekti. Yine, belli bir süre sonra Adriyatik bölgesinde Fransız çıkarlarının temsilcisi olabilecek Tepedelenli Ali Paşa'yı Fransa'nın yanına çekmek üzere yanında giden Pouquville'in destekleyecekti. III. Selim'i ise Fransa'nın Osmanlı topraklarını almak ya da tehdit etmek için değil yalnızca Rusları bölge dışında tutmak ve Karadağlıların Sırlara yardımcı olmalarını engellemek için Adriyatik'te olduğuna, Sırp isyanını bastırmağa ve Eflak-Boğdan'a Rus müdahalesi olasılığına son vermek için bu bölgelere müdahale etmeye ikna edecekti⁴²².

Sebastiani, Napolyon'un planı doğrultusunda Rusya'ya yakınlıkları ile bilinen Eflak-Boğdan Beyleri⁴²³ olan Aleksandre İpsilanti ve Aleksandre Mavrozi'nin görevlerinden alınması için çalışmalara başladı. Adı geçen şahısların Osmanlı Devleti aleyhine Ruslarla işbirliği yaptığı iddiasında olan Sebastiani voyvodaların bir an önce azledilmesi gerektiğini savunuyordu. Ancak Osmanlı Devleti'yle daha önce yapmış olduğu anlaşmalar gereği⁴²⁴ voyvodaların atanmalarında ve görevden alınmalarında söz sahibi olan Rusya bunun önünde büyük bir engel teşkil etmekteydi. Sebastiani'ye göre ise, Fransa'yla daha önce imzaladığı anlaşmayla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve istiklalini tanıyan Rusya'nın, Eflak ve Boğdan üzerinde isteklerinin geçerliliği de ortadan kalkıyordu.

⁴²² S.Shaw, a.g.e., s.471-472

⁴²³ Eflak Boğdan beylikleri hakkında bkz.; Christine, Philliou M., **Worlds Old And NEW: Phanariot Networks And The Remaking Of Ottoman Governance In The First Half Nineteenth Century**, Ph.D.diss., Princeton University, 2004

⁴²⁴ 17 Temmuz 1774 tarihinde Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'nın 16. maddesinin Eflak ve Boğdan'a dair kısmında lüzumu halinde bu iki voyvodalık işlerinin iki devlet arasında görüşülerek Rusya'nın Osmanlı hükümetine vaki müracaatının nazar-ı dikkate alınması yani Rusya'nın Eflak ve Boğdan işlerine müdahalesi kabul ediliyor, Eflak vergisi 619 keseye ve rikabiye ve ıydiyesi 260 keseye ; Boğdan vergisi 136 keseye, rikabiyye ve ıydiyyesi 205 keseye indilerek başka hiç bir suretle vergi ve hediye alınmaması kararlaştırılıyordu (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, IV/I(1988) Ankara, s. 424) Ocak 1779'da imzalanan Aynalıkavak Tenkihnamesi'nin 7. maddesinde Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerindeki bu himayesi tekrarlanıyordu(Ahmet Resit, **Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarih-i Osmani II** (1328) Dersaadet, 328-329). Osmanlı Devleti 1783 tarihinde Rusya'ya verdiği bir senetle de senetle Eflak ve Boğdan voyvodalarının suçlarının sabit olmadan asla azl edilmeyeceklerini ve Eflak'tan senede 619 kese vergi, 90000 kuruş ıydiye ve 40000 kuruş rikabiye, Boğdan'dan ise 135 kese 444.5 kuruş vergi, 90.000 kuruş ıydiye, 25.000 kuruş rikabiye almayı ve bunun dışında para talep etmeyeceğini taahhüt ediyordu. (**Muahadat Mecmuası**, IV/ 2-4) Bu senetle maddi haklarını kısıtlarken 1802 fermanıyla ise idari haklarını minimum düzeye indirgiyordu (Söz konusu fermandan BOA.,HH. 45855 ve 45918 Ç .numaralı belgelerde bahsedilmektedir).

İsrar etmesi halinde ise anlaşma şartlarına aykırı davranmış olacak ve Fransa'yı karşısına alacaktı. Bu durumda Rusya'nın her halükarda eli kolu bağlanmıştı⁴²⁵.

Gerçekte Aleksandre İpsilanti'nin Rus taraftarı olduğu biliniyordu ve Babiâli büyük bir isyan hazırlığı içerisinde olduğuna dair duyumlar alıyordu⁴²⁶ Rus taraftarı Mavrozi ailesine⁴²⁷ mensup olan Aleksandre Mavrozi'nin ise görevine gitmek istemeyip hatta istifa edecek derecede pürüz çıkarması Babiâli'de hoşnutsuzluk yaratmıştı. Yani ikisinin de görevden alınması aslında Babiâli'nin de işine geliyordu. Ancak Rusya ile yapılan son anlaşmalar gereği voyvodaların görev süreleri yedi sene olarak tespit edilmişti ve söz konusu süre dolmadan Osmanlı Devleti tarafından görevden alınamıyorlardı. Ancak Sebastiani'nin baskısı ve taahhütleri neticesinde 24 Ağustos 1806'da voyvodalar görevlerinden alındı⁴²⁸. Yeni yapılan atamalarda ise bu sefer Fransa taraftarı olan Kallimaki ve Soço ailelerinden seçim yapıldı. Bu doğrultuda Boğdan voyvodalığına İskerlet Kallimaki, Eflak voyvodalığına Drokozade Aleksandre Soço getirilirken, Divan-ı hümayun tercümanlığını da Hançerlizade Aleko Bey atanarak durum Rusya elçisine de bildirildi. Yeni atanan voyvodalar görev yerlerine doğru yola çıkarken selefleri İstanbul'a çağrıldı Aleksandre Mavrozi bu emre uymuş, ancak İpsilanti Rusya'ya firar etmiştir. Vakanüvis Cevdet Paşa, voyvodaların görevden alınmalarında, Sebastiani'nin baskıları kadar voyvodaların göreve tayin edildiklerinde devlet adamlarına ve saraya yakın şahıslara yüklü miktarda verdikleri paranın da etkili olduğu kaydetmektedir. Yine dönemin reisülküttabı olan ve voyvodalar meselesini çözmekle görevlendirilen Vasıf Efendi'nin, sorunu Babiâli lehine çözebilecek

⁴²⁵ BOA., HH. 1741

⁴²⁶ Driault, **a.g.e.**, s. 70-71, Asım Efendi, **a.g.e.**, I/157.

⁴²⁷ Asım Efendi Efendi Tarihi'nde Mavrozileri Fransa taraftarı olarak göstermiştir (Asım Efendi, **a.g.e.** I/158). Ancak Mavroziler Rusya taraftarı bir ailedir. Valide kethüdası Yusuf Ağa zamanında Divan Tercümanı olan Dimitraşko Mavrozi, Yusuf Ağa'yı tamamen ele geçirmiş ve Rus politikasının Babiâli'de etkin olmasını sağlamıştır. (TSMA E 4171, Jorga, **a.g.e.**, V/140.) Bu yüzden Fransa'nın Mavrozi ailesine karşı bir düşmanlığı vardır. Hatta azillerinden sonra uzunca bir süre Sebastiani peşlerini bırakmamış karşılaştığı her sorunda onları sebep göstererek öldürölmelerini istemiştir.(BOA., HH. 14351) IV. Mustafa devrinin en güçlü simalarından olan Musa Paşa'da Sebastiani ile aynı görüşte olmasına rağmen Fransa'ya karşı Rusya kartını oynamak isteyen dönemin reisülküttabı Hâlet Efendi Mavrozilerin öldürölmelerini engellemiş, daha sonra sürgünden af edilmelerini sağlamıştır. (TSMA, E. 4171).

⁴²⁸ Nikola jorga voyvodaların azillerinde Rusya'nın anlaşmalara dayanarak vereceğı tepkiyi önlemek için voyvodaların devlet tarafından değil de kendi istekleri doğrultusunda görevlerinden feragat ettiklerine dair bir dilekçe verdiklerini kaydetmektedir . (bkz: N. Jorga, **a.g.e.**, V/140)

dirayetten yoksun olması voyvodaların bir diğer azil sebebi olarak gösterilmektedir⁴²⁹.

Rusya taraftarı olan voyvodaların azledilmeleri ve haleflerinin Fransa taraftarı olan ailelerden seçilmeleri, Babıâli'de Rus siyasetinin kalesi olan Yusuf Ağa'nın Mekke'ye sürgün edilmesi, Sebastiani'nin teamüllere aykırı bir şekilde silah kuşanmış olarak III. Selim'in huzuruna çıkıp uzun saatler görüşmesi, Sebastiani'nin telkinleri sonucunda Rus gemilerinin Karadeniz'e geçişlerini diplomatik yollarla engellenmeye çalışılması artık en azından Sultanın nazarında Rusya devrinin kapandığını ve Fransa devrinin başladığını açıkça ortaya koyuyordu. Ancak işler Babıâli'nin hesapladığı gibi gitmedi. Rusya azl edilen voyvodaların hemen iadesini talep ediyor aksi halde diplomatik ilişkilerini keseceklerini sert bir dille bildiriyordu. Babıâli ilk anda İngiliz elçisinin de yardımıyla bu krizi atlatmaya çalıştı⁴³⁰. Ancak bu sırada Edirne Vak'ası'nın(.....) patlak vermesi Rumeli ve Arabistan'daki ihtilallerin tüm devam etmesi Babıâli'ye fazla hareket imkânı tanımıyordu. Üstelik İngiltere de ilk andaki desteğini çekerek müttefiki olan Rusya'nın talebinin kabul edilmesini yönünde Babıâli'yi zorlamaya başladı. III. Selim her ne kadar Fransa taraftarı olsa da Babıâli'de İngiltere yanlılarının sayısı az değildi. Sonuç olarak Babıâli büyük bir çaresizlik içerisinde İpsilanti ve Mavrozi'yi 16 Ekim 1806 tarihinde yeniden eski görevlerine atadı. Babıâli Rusya karşısında bu şekilde geri adım atarken, Sebastiani'ye ise Rusya ile yapılan anlaşmalara aykırı olarak görev süreleri dolmadan azl edilen voyvodaların mecburen görevlerine iade edildiğini bildiriyordu⁴³¹.

Rusya ile yaşanan krizi halletmenin rahatlığını yaşayan Babıâli'nin bu sukunet hali uzun sürmedi. Fransa ile savaş hazırlığı içinde olan ve kendisine karşı muhtemel bir Osmanlı-Fransa ittifakı endişesi taşıyan Rusya, Eflak ve Boğdan eyaletleri ile Turla ve Tuna havalisini ele geçirmek üzere General Michelson komutasında 60 bin kişilik bir ordu ile bölgeyi işgale başladı.

Bu oldu bitti karşısında şaşırان Osmanlı Devleti, Sebastiani'nin de teşvikleriyle 22 Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilan etti. Böylelikle Napolyon, elçisi

⁴²⁹ Cevdet, **a.g.e.**, VII/74.

⁴³⁰ BOA., HH. 16154

⁴³¹ BOA., HH. 46891

Sebastiani'nin diplomatik oyunları sayesinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaşın başlamasını sağlayarak amacına ulaştı. Bu şekilde hem Rusya'yı yeni bir cephede savaşıma zorlayarak kendisine karşı kullanılan Rus gücünün azalmasını sağlamış hem de Karadeniz'de Rus varlığına tahammül edemeyen Avusturya'yı Rusya ile karşı karşıya getirmişti. Ayrıca Babıâli'de Rus ve İngiltere nüfuzunu tamamen bertaraf ederek kendi hâkimiyetini kurmuştu. Osmanlı Devleti ise bir taraftan Eflak ve Boğdan'da Rus ordularına karşı durmaya çalışırken bir yandan da boğazlarda hem Rus hem de İngiliz donanmaları karşısında varlık göstermeye çalışıyordu. Ruslara karşı boğazlarda nispeten başarı sağlanmış ve Rus donanmasının Korfu'ya çekilmesi sağlanmıştı⁴³². Ancak müttefikleriyle savaşa son verilmesi için Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmaya çalışan İngiltere'ye karşı ilk anda başarı sağlanamamış, İngiltere donanmasından 7-8 gemilik bir filo 20 Şubat 1807'de İstanbul'a kadar gelmiştir⁴³³. İstanbul'da İngiliz gemilerinin görülmesi hem devlet erkânında hem de halk da ilk önce büyük bir korku dalgasının yayılmasına neden olmuş ancak daha sonra Fransa elçisi Sebastiani'nin de teşvikleriyle boğazda gerekli önlemler alınarak İngiliz gemileri çekilmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Ancak İngilizler hemen İskenderiye'ye asker sevk ederek İstanbul'daki başarısızlıklarının acısını çıkartmaya çalışmışlar, Osmanlı Devleti bunun üzerine İngiltere'ye de savaş açmıştır. Yani Fransa'nın dostluğu uğruna hem Rusya hem de İngiltere gibi iki gücü karşısına almıştır.

b. Osmanlı-Rusya mütarekesi (Slobozia Mütarekesi)

Napolyon Osmanlı Devleti'nin yakın zamana kadar müttefikleri olan Rusya ve İngiltere ile savaşmasını sağlayarak kendisine karşı olan Rus ve İngiltere gücünün bölünmesini sağlamıştı. Ancak kazanmış olduğu bu askeri başarısını diplomatik girişimlerle kuvvetlendirmek istiyordu. Hem bu amaçla hem de Rusya'yı baskı altında tutabilmek için sözde İran-Osmanlı ve Fransa arasında bir ittifak projesi geliştirdi. Bu proje dâhilinde Osmanlı Devleti'nden İran'a Refi Efendi, İran'dan

⁴³² Cevdet, **a.g.e.**, VIII/191

⁴³³ İngiliz gemilerinin Çanakkale boğazından kolaylıkla geçmesi, bölgede görevli dizdar vekilinin askere söz geçirememesi, topları kullanabilecek nitelikte asker olmayışı nedeniyle topların ancak bir defa ateşlenebilmesi şeklinde açıklanmaktadır (TSMA, E.1449). İngiliz gemilerinin İstanbul'a gelişi hakkında bkz: Cabi Ömer Efendi, **a.g.e.**, I/102-110, Oğullukyan, **a.g.e.**, s.1, Ahmet Refik Altınay, **a.g.e.**, 50-53, Fahri Çetin Derin, **Yayla İmamı Risalesi**, 219-221

Osmanlı Devleti'ne Hoy Müftüsü İbrahim; İran'dan Mirza Rıza ve Osmanlı Devleti'nden Vahit Efendi Fransa'ya gönderildi⁴³⁴. Görünürde bu iki devletle ittifak yapıyormuş izlenimini veren Napolyon'un asıl amacı Avrupa devletlerinden biri ile ittifak kurmaktır. Prusya ve Avusturya'yı bu amacı için kullanamayan Napolyon şimdi tüm gücüyle Rusya üzerine yükleniyordu. İşte bu sözde Fransa-İran-Osmanlı ittifakı da ona Rusya karşısında diplomatik manevra kabiliyeti sağlıyordu. Napolyon'un amacı, gelen elçilere kendi istediği şartlarda İngiltere ve Rusya'nın aleyhine bir sözleşme imzalatmaktır. İran elçisi Mirza Rıza'yı istediği yola getirerek söz konusu sözleşmeyi imzalatmayı başardı. Ancak Osmanlı elçisi Vahit Efendi bir türlü sözleşmeyi imzalamaya yanaşmıyor, Napolyon da buna karşılık olarak kendisiyle görüşmüyordu. Nihayetinde Vahit Efendi'yi kabul etmek zorunda kalmakla beraber ittifaka dair bir adım atmadı⁴³⁵. Bu sırada Fransız orduları Danzig Kalesi'ni ele geçirerek Rusya karşısında zafere ulaşmış hemen arkasından Fridland'da Rus orduları büyük bir hezimete uğramıştı. Böylelikle Napolyon hem askeri hem de siyasi açıdan Rusya'yı ele geçirmiş ve uzun süreden beri planlamakta olduğu Rusya anlaşmasında istediği tüm şartları kabul ettirebilecek konuma gelmiştir.

Aldığı yenilgiler karşısında çaresiz olan Rus Çarı Aleksandre ise Fransa ile hemen mütareke imzalamış ve bunun sonunda iki ülke arasında Tilsit'te barış görüşmeleri başlamıştır. Galip taraf olarak anlaşma masasına oturan Napolyon, Rusya imparatorunu tam anlamıyla yanına çekebilmek için elindeki en büyük kozu oynadı ve Osmanlı Devleti topraklarını adeta Aleksandre'a sundu. Rusya'ya karşı takip ettiği siyasette Osmanlı Devleti'ni bir koz ve alet olarak kullanan Napolyon bu defa da amacına ulaşmıştı. Şimdi tek sıkıntısı Rusya ile tek başına anlaşma yapmayacağına dair defalarca taahhütlerde bulunduğu Osmanlı Devleti'ne bu oldubittiği kabul ettirmektir. Napolyon'un Osmanlı Devlet'ini feda ettiği bu sırada İstanbul'da III. Selim'in halli ve IV. Mustafa'nın tahta çıkmasıyla sonuçlanan Kabakçı Mustafa isyanı Napolyon'un bu ani manevrasını adeta haklı olarak

⁴³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Erol Çağlar, **Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefareti ve İngiltere ile Yapılan Görüşmelere Dair Takriri** (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002.

⁴³⁵ Cevdet, **a.g.e.**, VIII/221

göstermesini sağlayan bir sebep oldu⁴³⁶. Üstelik İstanbul'daki elçisi isyanı bildirmek üzere gönderdiği mektubunda yeni hükümetin Fransa, Rusya ve İngiltere de dâhil olmak üzere bütün Hıristiyan milletlerine karşı olan gelenekçi bir kadroya sahip olduğunu bildiriyordu⁴³⁷. Napolyon kendini bile idareden aciz olan bir devlet olarak tanımladığı Osmanlı Devleti için artık yapabileceği bir şey olmadığını ileri sürerek topraklarını pazarlık masasına koymakta kendisini haklı görmüştür. Rusya ise. Napolyon'un bu cömert teklifine karşılık hem geri çekilmeyi hem de Prusya ve İngiltere ittifakından vazgeçmeyi kabul etmiştir⁴³⁸. Yapılan görüşmelerde Eflak ve Boğdan'ı her halükarda avucunun içinde gören Aleksandre'in aslında amacı İstanbul ve boğazları alabilmektir. Ancak çok uğraşmasına rağmen Napolyon'u buna razı edememiştir⁴³⁹.

9 Temmuz 1807 tarihinde Rusya ve Fransa arasında imzalanan Tilsit Mütarekesi'ne göre Napolyon Lehistan krallığını ihya etmekten vazgeçiyor, Rusya ise Yedi Ada, Dalmaçya ve Cattora üzerindeki Fransa hâkimiyetini kabul ediyordu⁴⁴⁰.

Tilsit Mütarekesi ile Avrupa'daki dengeleri lehine çeviren Napolyon'un başarısını tamamlaması için söz konusu anlaşmanın şartlarını Babıâli'ye kabul

⁴³⁶ Ahmet Refik Altınay, **a.g.e.**, s. 98, Driault, **a.g.e.**, s. 212.

⁴³⁷ Driault, **a.g.e.**, s. 230

⁴³⁸ Driault, **a.g.e.**, s. 220

⁴³⁹ Napolyon ve Aleksandre'in görüşmeler esnasında dolaşırken bir kitaplığa girdikleri ve burada Napolyon'un bir Osmanlı Devleti haritası açarak parmağını İstanbul üzerine koyup "İstanbul İstanbul hiç bir vakit seni terk edemem sen merkez-i hükümet-i alemsin ." dediğinin rivayet edildiğini Cevdet kaydetmektedir (Cevdet, **a.g.e.**, VIII/224)

⁴⁴⁰ Cevdet, **a.g.e.**, VIII/225. Tilsit Mütarekesi'nin maddeleri için bkz: Albert Vandal, **Napoleon Et Alexandre**, Paris 1911, I/499-505. Mütareke'nin Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren maddeleri ise şunlardı: Yapılan pazarlık sonucunda anlaşmanın 21. maddesine göre Rusya ve Osmanlı Devleti'nin arasındaki savaş durumu derhal sona erecekti 22. maddesine göre Rusya Eflak ve Boğdan'dan askerini çekecek ancak iki ülke arasında bir anlaşma yapılana kadar Osmanlı askeri de söz konusu bölgeye girmeyecektir. 23. madde de ise Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılması öngörülen anlaşmada Fransa imparatoru Napolyon'un arabulucu olması Rusya tarafından kabul edilmiştir. 24. madde de hem Osmanlı Devleti'nin hem de Rusya'nın askerlerini geri çekebilmeleri için gereken zamanın tespiti ve anlaşma da yer alacak hususların ne şekilde uygulanacağı bir mukavele name ile belirlenecekti. Anlaşmanın açık olan bu maddelerine göre Fransa görünürde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında arabulucu olarak bir mütareke yapılmasını sağlayacaktı. Ancak iki imparator arasında yapılan gizli anlaşmaya göre eğer Babıâli meydana gelen saltanat değişikliğinden dolayı Fransa'nın tavassutunu kabul etmez veya kabul ettiği halde barış görüşmelerinin yapılacağı üç ayın sonunda Rusya'yı memnun edecek bir sonuç çıkmaz ise Fransa Rusya ile birlikte hareket edecekti. İki ülke Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını idareleri altına alarak İstanbul ve Rumeli topraklarını Türk boyunduruğundan kurtaracaklardı. Buna karşılık olarak İngiltere eğer Fransa ile anlaşmaya razı olmazsa Rusya İngiltere'ye savaş açacaktı (Driault, **a.g.e.**, s. 221)

ettirmesi gerekiyordu. Ancak bu sırada Osmanlı Devlet’inde büyük bir değişim yaşanmış Kabakçı isyanı ile III. Selim tahttan indirilmiş yerine IV. Mustafa getirilmişti. Tahttaki bu değişiklik aynı zamanda Babıâli’de de değişikliğe neden olmuş Nizam-ı Cedit taraftarı olan kadro neredeyse tamamıyla ortadan kaldırılarak yerlerini muhalifler almıştı. Artık Babıâli siyasetinin etkin simaları Şeyhülislam Ataullah Efendi ve Kaymakam Musa Paşa iken askeri kanadı bu şahısların güdümünde olan Kabakçı Mustafa temsil etmekteydi. Dışişlerinin başında ise Hâlet Efendi bulunuyordu.

Sebastiani’nin muhafazakâr ve Avrupa medeniyetine karşı olduklarını iddia ettiği bu kadronun Fransa’nın arabuluculuğuyla yapılacak bir anlaşmayı kabul etmesi ilk anda zor görünüyordu. Fransız elçisinin daha isyan sırasında karşılaştığı tavır değişikliği de bu kanaatini güçlendiriyordu. Çünkü Fransız elçiliği kaçakların saklandığı zannıyla aranmıştı.⁴⁴¹ Yine III. Selim tarafından bizzat davet edilen ve Fransa’nın Dalmaçya ordusundan gelecek olan 600* topçu IV. Mustafa tarafından reddedilmişti⁴⁴². Sebastiani III. Selim’le dostluğunun hem kendi hem de ülkesi adına yeni sultanla iyi ilişkiler kurmasının önünde büyük bir engel teşkil ettiğini Napolyon’a bildirmişti. Ancak sonuç hiç de Sebastiani’nin tahmin ettiği gibi olmadı. Yeni hükümet her ne kadar ilk anda Fransa’ya karşı mesafeli davrandıysa da, Rusya ile savaş halinde olan Fransa’yla iyi ilişkilerin devamının Osmanlı Devleti’ne faydalı olacağını düşünüyordu⁴⁴³ ve bu yüzden İngiltere ve Rusya ile savaşın⁴⁴⁴, Fransa ile işbirliğinin devamına karar verildi⁴⁴⁵. Sebastiani’nin söz konusu endişesi de yeni hükümeti temsil eden Reisülküttap Hâlet Efendi ile yaptığı görüşmeler esnasında giderildi. İsyanın ve taht değişikliğinin Osmanlı Devleti’nin iç meselesi olduğunu ve bunun kesinlikle dış ilişkilerini etkilemeyeceğini beyan eden Hâlet Efendi özellikle Fransa ile dostluğun devam ettiğinin altını çizdi ve bu konuda Sebastiani’ye bir teminat senedi verdi⁴⁴⁶. Hâlet Efendi Talleyrand’a gönderdiği mektupta da aynı

⁴⁴¹ Driault, **a.g.e.**, s. 228-228

* BOA., A MKT 799-35 numaralı belgede askerlerin sayısı 500 olarak geçmektedir.

⁴⁴² BOA., HH. 16197, A. MKT 799-35; Driault, **a.g.e.**, s.

⁴⁴³ Stanford J. Shaw, **a.g.e.**, s. 537.

⁴⁴⁴ BOA., A.MKT 798-1

⁴⁴⁵ BOA., HH. 54124 A

⁴⁴⁶ BOA., HH. 14633; A. AMD. 53-37.

teminatları tekrarlıyordu⁴⁴⁷ Taraflar daha sonra Rusya ve İngiltere'ye karşı işbirliğinin devam ettiğine ve her iki tarafından da onayı olmadan kesinlikle bahsi geçen devletlerle anlaşma yapılmayacağına dair yazılı teminatlarını yenilediler⁴⁴⁸.

Osmanlı Devleti tarafından verilen bu teminat Sebastiani'yi rahatlatmıştı. Çünkü bu suretle 9 Haziran'da Rus Çarı tarafından verilen tam yetki ile Bozcaada'ya gelen Pozodi Porgo'nun anlaşma talebinin⁴⁴⁹ Babıâli tarafından reddedildiğini belgelendirmiş oluyordu. Fransa dostluğunu tercih eden Babıâli tarafından bunun bir nişanesi olarak Napolyon ve Talleyrand'a hediyeler hazırlanmış, Fransız mühendislerinin boğazlarda ya da gerekli görülen yerlerde istihdamına devam edilmesine karar verilmişti ve elçiye III. Selim döneminden fazla itibar gösterilmekteydi⁴⁵⁰. Ancak Fransa, Osmanlı Devleti'nden ayrı olarak bir anlaşma yapmayacağına böyle bir durum söz konusu olduğunda Babıâli'yi temsilen Paris'te bulunan Vahit Efendi'nin görüşmelere çağırılacağına dair defalarca yazılı ve sözlü taahhütte bulunmasına⁴⁵¹ rağmen Rusya ile Tilsit'te tek başına bir anlaşma imzalamış ve Vahit Efendi değil görüşmelere çağrılmak haberdar bile edilmemişti⁴⁵². Bu şartlar altında Babıâli'ye Tilsit'in hükümlerini bildirmek ve Fransa'nın arabuluculuğuyla Rusya ile bir anlaşma yaptırmayı kabul ettirmek oldukça zordu. Tek yol Fransa'nın Tilsit Mütarekesi ile Babıâli'nin çıkarlarını koruduğu yönünde Babıâli'yi ikna etmektir.

Fransa Dışişleri bakanı Talleyrand, Tilsit Mütarekesi'nin esaslarını ve Osmanlı Devletine dair olan maddeleri bildirdiği mektubunda⁴⁵³ Osmanlı Devleti'nin çıkarlarının korunduğunun altını çiziyordu⁴⁵⁴. Sebastiani de Tilsit Mütarekesi'nin imzalandığını bildirmek üzere Hâlet Efendi ile yaptığı görüşmede tüm ağırlığını buna verdi. İşe, söz konusu anlaşmada neden Osmanlı Devleti ile ilgili şartların kaydedilmediğini açıklamakla başlayan Sebastiani'ye göre bunun sebebi gayet açıktı. Napolyon anlaşmanın imzalandığı sırada Osmanlı ordularının Eflak ve

⁴⁴⁷ BOA., HH. 54124

⁴⁴⁸ BOA., A.AMD 53/14, 54/39

⁴⁴⁹ Driaault, **a.g.e.**, s. 231

⁴⁵⁰ BOA., A.AMD 53/14.

⁴⁵¹ BOA., HH. 54124 B, 54124 A

⁴⁵² Cevdet, **a.g.e.**, VIII/228.

⁴⁵³ BOA., KK. d 18, s. 1

⁴⁵⁴ BOA., HH. 1741.

Boğdan'a hâkim olarak Kırım'a ilerledikleri düşüncesinde olduğundan Osmanlı Devleti'ne zarar vermemek adına buna yeltenmemişti. Bunun yerine Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir mütareke yapılmasını uygun görmüş ve Tuna sınırında olan Rusya generallerine de bu doğrultuda emirler göndertmişti. Bununla birlikte Osmanlı Devleti savaşa devam etmek ya da Napolyon'un istediği gibi Rusya ile mütareke etmek şıklarından dilediğini seçebilirdi. Hatta Talleyrand sadrazama Osmanlı Devleti'nin Rusya ile baş edebilecek gücü varsa savaşa devam etmesini aksi takdirde mütareke imzalamasını tavsiye ediyordu. Talleyrand'ın ve Sebastiani'nin bu yöndeki ifadeleri aslında Babiâli'ye yapılan emrivakıyı yumuşatmaya çalışmaktan başka bir şey değildi. Çünkü Napolyon Tilsit Mütarekesi'yle Babiâli'yi gücendirmekten ve bundan dolayı Babiâli'yle İngiltere arasında bir yakınlaşma olmasından endişeleniyordu. Bu durum, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı sürekli bir koz olarak kullanan ve bu yüzden bir süre daha desteğine ihtiyaç duyan Napolyon'un bütün planlarını alt üst edecekti. İşte Talleyrand ve Sebastiani bu yüzden ılımlı bir tavır sergiliyorlardı.

Söz konusu görüşmede Hâlet Efendi ise imzalanması öngörülen mütareke hakkındaki çekincelerini dile getiriyordu ki bunların başında Fransa'ya tabi olarak mütareke imzalanmasının halkta yaratacağı hoşnutsuzluk gelmekteydi. Diğer yandan Napolyon her ne kadar Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumaya çalışsa da anlaşmanın imzalanmasından sonra Rusya Akdeniz'den istediği miktarda zahire taşıyabilecekti. Osmanlı Devleti'nin ise buna göz yumması mümkün değildi.

Hâlet Efendi'nin rahatsız olduğu bir diğer konu ise mütarekenin yapılması halinde Osmanlı ordusunun dağılacak olmasıydı. Mütarekenin anlaşma ile sonuçlanması halinde bu bir sorun oluşturmayacaktı. Ancak aksi halde Osmanlı Devleti ordusu olmadığından galipken mağlup duruma düşecekti. Üstelik bu süreç içerisinde Fransa ile savaşmayacak olan Rusya tüm gücünü Osmanlı Devleti üzerine yöneltecekti. Sebastiani bunun üzerine devreye sözde Osmanlı-Fransız-İran ittifakını soktu. Napolyon'un Rusya ile hem Osmanlı Devletine hem de İran'a sınırlarda mevcut askerden başka asker sevk etmemesi noktasında anlaşacağını ve bu maddeyi Tilsit Mütarekesi'ne koydurduğunu beyan ederek Hâlet Efendi'nin endişesini gidermeye çalışmıştır. Sebastiani kendisinin hazırlayacağı mütareke senedi

taslağının Rusya tarafından kabul edileceğine dair Hâlet Efendi'ye teminat vermesi üzerine söz konusu metnin meşverette görüşülmesine karar verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın aracılığı olmadan Rusya ile anlaşma yapması taraftar olan Hâlet Efendi görüşmeyi sonlandırmadan önce Sebastiani'nin bu konuda ağzını aramıştır. Ancak Sebastiani buna kesinlikle karşı çıkmış hatta böyle bir durumun Fransa'ya savaş ilan edilmesiyle aynı manaya geleceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Hâlet Efendi Fransa'nın arabuluculuğuyla yapılacak olan mütareke için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve serbestliği sağlanmadıkça Rusya ile anlaşma yapmayacağına dair Fransa'dan bir teminat istemiştir. Sebastiani ise o sıralarda gelmesi beklenen İngiltere temsilcisinin kabul edilmeyeceğine dair kendisine yazılı bir teminat verilmesi karşılığında kendisinin de istenen teminatı vereceğini söylemiştir⁴⁵⁵. Sonuçta taraflar görüşmeden üç gün sonra söz konusu teminatları içeren senetleri mübadele etmişlerdir⁴⁵⁶

Sebastiani talep ettiği teminatları almakla ilk anda görevini başarıyla yerine getirmişti. Ancak Rusya ve Osmanlı Devleti ile mütarekenin bir an önce yapılmasını sağlamak zorundaydı. Bunun içinde her zaman kullandığı yola yani Bâbîâlî üzerinde baskı kurmaya başvurmuştur. Söz konusu teminatı aldıktan kısa bir süre sonra Tilsit Mütarekesi'nde Osmanlı Devleti'ne ait şartları kabul ettirmek için Hâlet Efendi ile yeniden görüşen Sebastiani, planı doğrultusunda, önce III. Selim devrinde davet edilen Fransız topçularının IV. Mustafa tarafından reddedilmesinin ülkesine hakaret manasına geldiğini iddia etti. İddiasına göre bu durum sözde Napolyon'u kızdırmış ve kendisini geri çağırmasına neden olmuştu. Napolyon ayrıca Osmanlı Devleti'nde görev yapan Fransız memurlarına kötü davranıldığından hepsinin geri iadesini istiyordu. Sebastiani'nin bu iddiaları karşısında Hâlet Efendi topçuların iadesinin Fransa ile ilgisi olmadığını sadece cülus esnasında meydan gelen kargaşa ortamında başlarına bir şey gelmemesi için geri gönderildiklerini ve o zaman bunu kendisine etraflıca açıklandığını ve kendisinin de bunu onayladığını hatta bu konuda bir mektup verdiğini ifade ederek elçiyi susturmuştur.

⁴⁵⁵ BOA., HH. 54114-B

⁴⁵⁶ Sebastiani'nin verdiği senetler için bkz: BOA., HH. 6919,6939; Bâbîâlî tarafından verilen senet için bkz: BOA., HH. 6915 Osmanlı Devleti'nin ve Rusya'nın Fransa tavassutunu kabul ettiğine dair bkz: BOA., A.SKT 89/18

İlk manevrasından umduğu sonucu alamayan Sebastiani bu defa anlaşmalar gereği Fransa'nın himayesinde bulunan Kudüs'teki ruhbanlara müftü tarafından kötü muamele edildiğini ileri sürmüştür. Hâlet Efendi Osmanlı Devleti'nin kesinlikle anlaşmaları ihlal edecek bir davranışta bulunmadığını ve Fransız memurlara diğerlerinden daha fazla ihtimam gösterildiğini söyleyerek suçlamaları reddetmiştir.

Sebastiani'nin üçüncü hamlesi taht değişikliği nedeniyle Fransa'da bulunan Osmanlı elçisi Muhip Efendi'ye yeni padişahın itimatnamesinin geciktirilmesi meselesi idi. Hâlet Efendi ise cülusun her devlet gibi Fransa'ya da bildirileceğini ve gerekli name-i hümayunların yazıldığını ve gönderilmek üzere olduğunu belirterek Sebastiani'nin ileri sürdüğü son gerekçeyi de geçersiz kıldı. Hatta Hâlet Efendi daha da ileri giderek bu yanlış anlaşılmanın sebebinin Sebastiani olduğunu iddia etti. Çünkü Sebastiani iki ülke arasındaki dostluğu pekiştirmek adına hediye yollandığını ancak söz konusu hediyelerin yolda kaybolduğunu⁴⁵⁷ bildiği halde durumdan Paris'i haberdar etmemişti. Yani bu sorun onun ihmalinden kaynaklanıyordu.

Mütarekenin hızlanması için Babiâli'yi sıkıştırmak adına ileri sürdüğü her bahane Hâlet Efendi tarafından geçersiz kılınan Sebastiani, son olarak isyan esnasında kendisinin kaçak olan bazı devlet adamlarının saklamakla itham edildiğini ve eğer bunları vermez ise elçiliğin basılmakla tehdit edildiğini bu durumun ise Fransa devletine hakaret manasına geldiğini ileri sürmüştür. Sebastiani'nin bu iddiasında doğruluk payı vardı. Gerçekten de isyan esnasında Sebastiani'nin III Selim ve yenilikçi devlet adamlarıyla samimiyeti bilen halk ve isyancılar Fransız elçiliğini basmak istemişlerdi. Bu esnada sayfiye yerinde bulunan Sebastiani apar topar İstanbul'a dönerek bu baskını engellemeyi başarmıştı⁴⁵⁸. Hâlet Efendi'ye göre ise isyan esnasında saraydan bile adam talep edilmişken kendisinden bu talepte bulunulmasının gayet tabiiydi. Ayrıca bu uyarı sadece kendisine değil tüm elçilere yapılmış ve böylelikle töhmet altında kalmaları engellenmeye çalışılmıştı. Elçi bu cevaptan ikna olmamış ve isyan esnasında kendisine sığınan bir topçu subayının, ricası üzerine affolunmuşken idam edilmesinden şikâyet etmiştir. Hâlet Efendi buna da gayet basit bir açıklama getirdi: Subay, talep edilmeksizin Sebastiani tarafından iade edildiği gibi isyan esnasında haksız yere adam öldürmesi nedeniyle

⁴⁵⁷ BOA., HH. 54124 C

cezalandırılmıştı. Ancak Hâlet Efendi ölümcül darbeyi sona saklamıştı. Sözü Fransa’da ihtilal esnasında yaşanan olaylara getirmiş hatta anlaşmalara aykırı olarak elçilerin evlerinin dahi arandığını ve evraklarının incelendiğini belirterek* Sebastiani’yi susturmuştu.

İleri sürdüğü son bahane de bu şekilde geçersiz kalan Sebastiani Hâlet Efendi’yi alt edemeyeceğini anlayınca tavrını değiştirmek zorunda kalarak dostluk maskesini takınmış ve bu doğrultuda Rumların iki ülke arasını bozmaya çalıştıkları ihtarında bulundu. Tabiatlarını çok iyi bildiği Rumların elçilerin evlerine gidip gelmemelerini tembihleyen Hâlet Efendi koyduğu yasağa karşı gelindiğinden haberdar olduğunu ve yapılan bu uyarı üzerine Rumların bu hareketlerini tamamen men edeceğine dair elçiye teminat verdi. Ayrıca elçinin, her daim bu tavır sergileyen Rumların sözüne inanmamasını istedi. Sebastiani ise III. Selim devrinde Rumların devlet adamlarına rüşvet vererek istediklerini yaptırdıklarını ancak bu dönemde böyle bir şey mümkün olamayacağından pek bir sorun çıkaramayacaklarını ifade ederek sözde yeni hükümete duyduğu güveni göstermiştir.

Rumlar bahsiyle ortamın yumuşamasını sağlayan Sebastiani nihayetinde asıl konusuna dönmüş ve Napolyon’un Tilsit Mütarekesi’nde, Osmanlı Devleti’yle ilgili koydurduğu üç maddenin kabul edildiğine dair katılım senedi istemiştir. Ayrıca Akdeniz’deki Rus gemilerinden 4 tanesinin Karadeniz’e geçişine izin verilmesi ile Osmanlı-Rus anlaşmasının Paris’te yapılmasını ve burada Osmanlı Devleti’ni Muhip Efendi’nin temsil etmesini talep etmiştir⁴⁵⁹. Hâlet Efendi ise bu konularda karar verme yetkisi olmadığını, ancak meşveret meclisinde yapılacak görüşmeden sonra bir karar verilebileceğini söyleyerek görüşmeyi bitirmiştir.

Sebastiani’nin söz konusu iddialarını değerlendirmek üzere yapılan meşveret meclisinde ise elçinin tüm taleplerinin reddedilmesine karar verilmiş ve bunu tebliğ etme görevi yine Hâlet Efendi’ye düşmüştür. İkili arasındaki görüşmede

* Hâlet Efendi Paris elçiliği esnasında böyle bir olaya bizzat şahit olmuştu. Napolyon’a suikast girişiminden sonra maktul kralın kardeşinin oğlunun Avusturya elçisi Kobzil tarafından saklandığı zannedilerek elçinin evi aranmıştır. Yapılan arama sonucunda Fransızlar umduklarını bulamamakla birlikte elçinin incelenen dokümanlarının içinde suikast olayı ile ilgili bir belge bulunmuş ve elçi sınır dışı edilmiştir (BOA.C.HR. 2506). Hâlet Efendi elçiliği esnasında şahit olduğu bu olayı Sebastiani’ye karşı kullanmıştır.

⁴⁵⁹ BOA., HH.16197.

Hâlet Efendi ilk olarak Karadeniz'e Rus gemilerinin geçmesine müsaade edilmediğini ve gemilerin geçişinin anlaşmadan sonraya ertelendiğini bildirmiş ve bu kararın gemilerin geçişi halinde halk içinde çıkacak bir huzursuzluğu önlemek amacıyla alındığının da altını çizmiştir. Sebastiani'nin, kararın değiştirilmesi yönünde baskı yapmasını halkın tepkisini ileri sürerek engellemeye çalışan Hâlet Efendi, elçinin tüm çabasına rağmen geri adım atmayarak meşveretten çıkan kararı kabul ettirmeyi başarmıştır.

Bu meseleyi sorunsuzca halleden Hâlet Efendi, Sebastiani'ye, Osmanlı-Rus anlaşmasının Paris'te yapılması ve bu konuda Babîâli'nin Fransa'ya tabi olduğunu gösteren katılım senedinin verilmesi doğrultusundaki tekliflerinin de meşveret meclisinde reddedildiğini bildirmiştir. Bu konularda da elçiyi ikna etmek isteyen Hâlet Efendi ret kararını haklı gerekçelere oturtmak zorundaydı. Reisülküttap, anlaşmanın neden Paris'te yapılamayacağını açıklamak için iki nokta üzerinde duruyordu. Bunlardan birincisi, Rusya'nın hangi tekliflerde bulunacağını bilinmemesiydi. Osmanlı Devleti'ni temsilen Paris'te bulunacak şahsın ise her konuda karar verebilecek yetkisi olmayacak ve muhakkak Babîâli'ye danışması gerekecekti. İşte burada da ikinci sorun ortaya çıkıyordu ki; bu da Paris-İstanbul arasındaki uzaklıktı. Bu durum doğal olarak müzakerelerin uzamasına neden olacaktı. Bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi için görüşmelerin İstanbul'a daha yakın olan Viyana ya da Bükreş'ten birinde yapılması gerekmektedir. Sebastiani'nin bu mazereti kabul etmemesi üzerine Hâlet Efendi konunun bir kez daha meşverette tartışılarak son kararın kendisine bildirileceğini ifade etmiş ve böylelikle bahsi kapatmıştır. Hâlet Efendi katılım senedi verilmemesini ise şu şekilde açıklıyordu: Fransa ve Rusya bu konuda Osmanlı Devleti'ne yazılı değil şifahi teminata bulunmuşlardı. Osmanlı Devleti de aynı usulü takip ederek bu teklifi şifahi kabul etmişti dolayısıyla yazılı teminat vermesine gerek yoktu.

Gündeme getirdiği üç konuda da talepleri reddedilen Sebastiani âdeti üzerine yine iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesileceği tehdidinde bulunmuştur. Asıl rahatsız olduğu nokta katılım senedinin verilmemesi olan Sebastiani, talebinin yerine getirilmemesi halinde Fransa'nın arabuluculuktan vazgeçeceğini ifade ederek adeta rest çekmiştir. Elçinin bu son hamlesi karşısında geri adım atmak zorunda kalan Hâlet Efendi, Osmanlı Devleti'nin katılım senedi

vermek gibi bir âdeti olmadığı için bu konuda tereddüt edildiğini ifade ederek durumu kurtarmaya çalışmıştır. Ancak bu çabaları sonuç vermemiş nihayetinde Sebastiani'nin istediği doğrultuda bir senet vermeyi kabul ederek toplantıyı sonlandırmış⁴⁶⁰ ve kısa bir süre içerisinde söz konusu iltihak senedi hazırlanarak Fransız Elçisi'ne teslim edilmiştir⁴⁶¹.

Babîâlî, Sebastiani'ye istediği senedi vermekle Fransa'nın arabuluculuğunu ve bu doğrultu da Rusya ile mütareke yapılmasını resmen kabul etmiş oluyordu. Aslında bu durum Osmanlı Devleti'nin uluslararası platformda itibar kaybetmesi demekti. Çünkü kendisi Fransa'nın dostluğu uğruna İngiltere ve Rusya ile savaşa girmiş⁴⁶² ama dostu olarak gördüğü Fransa onu hiç hesaba katmadan Rusya ile tek başına anlaştığı gibi bir de Rusya ile mütarekeyi kabul etmek mecburiyetinde bırakmıştı. Ancak yakın zamanda başkent İstanbul'da taht değişikliği ile sonuçlanan ciddi bir kriz atlatan ve ülkenin diğer coğrafyalarında da isyanlarla uğraşan Babîâlî yeni bir savaşı da göze alamazdı.

Sonuç olarak bu oldubittiği kabullenmek zorunda kalan Babîâlî, Sadrazama mütareke için tam yetki verdi⁴⁶³. Orduda reisülküttap olarak bulunan Galip Efendi ise nişancı yapılarak mütareke müzakerelerinde Osmanlı Devletini temsil etmek üzere Yergöğü civarında olan İslabozi köyüne gönderildi⁴⁶⁴. Rus temsilcisi Serço, Fransa'yı temsilen katılan Kilimno ve Galip Efendi arasındaki müzakereler sonucunda 25 Ağustos 1807 tarihinde Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Slobozia mütarekesi imzalandı. 9 ay olarak tespit edilen mütareke süresi 3 Nisan 1808 tarihinde son bulacaktı⁴⁶⁵.

Rusya hazır Fransa'nın desteğini almışken Sırp meselesini aradan çıkartmak istiyordu ve mütareke görüşmeleri esnasında Rus temsilcisi Serço Osmanlı

⁴⁶⁰ BOA., HH. 16197 B

⁴⁶¹ BOA., HH. 57889

⁴⁶² Ali Reşad Bey, **Devlet-i Osmaniye Asr-ı Hazır Tarihi**, Dersaadet 1328, s 94.

⁴⁶³ BOA., HH. 53008

⁴⁶⁴ BOA., HH. 53654., 53752

⁴⁶⁵ Mütareke'nin en önemli maddeleri barış görüşmelerin hemen başlatılması ve Eflak-Boğdan da dâhil olmak üzere Rusya'nın işgal ettiği yerleri 35 gün içerisinde tahliye etmesiydi. Buna karşılık Osmanlı Devleti de anlaşma yapıncaya kadar Eflak-Boğdan'a asker sokmayacak, kalelerde ise gerektiğinden fazla asker bulundurmayacaktı. Rus askeri çekildikçe Osmanlı askeri de Tuna'nın sağ tarafına çekilecekti. Diğer maddeler de ise Rusya'nın Bozcaada'yı iadesi Akdeniz'deki ve Tuna'daki donanmasını kaldırması ile savaş esnasında ele geçirilen gemilerin, eşyaların ve esirlerin mübadelesi esasa bağlanmıştı. Slobozia mütarekesinin maddeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Asım Efendi, II/103-106; Cevdet VIII/226-228.

Devleti'nin Sırlarla da bir mütareke imzalaması için baskıda bulundu. Ancak Galip Efendi Rusya'nın Sırları kullanacaklarını ve müdahale hakkına sahip olacaklarını anlamış ve Osmanlı Devletinin kendi tebaası ile bir mütareke imzalamasının mümkün olmadığını ileri sürerek bu teklifi reddetmiştir. Rus temsilcisi bu sefer Sırların içerisine Rusların karışmış olduğunu ve Sırların üzerine yapılacak bir hareketin Rusya ile de savaşmak manasına geldiğini ileri sürerek teklifinde ısrar etmiştir. Bunun üzerine Vidin ve Fethülislam arasındaki bölgede anlaşma imzalanana kadar savaş haline son verildiğine dair Rusya ve Osmanlı Devleti arasında ayrı bir metin imzalanmıştır⁴⁶⁶. Galip Efendi'nin imzaladığı bu iki anlaşma taslağı sadrazam Çelebi Mustafa Paşa tarafından 29 Ağustos 1807 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir⁴⁶⁷.

c. Osmanlı-Rus Barışı'nın Öngörüşmeleri

Osmanlı ve Rusya arasında yapılacak olan anlaşmada arabulucu olmayı vaat eden Napolyon, gerçekte planlarını Babiâli'nin bu teklifi kabul etmemesi üzerine inşa etmişti. Böylelikle Rusya ile Rumeli'yi paylaşmak için haklı bir gerekçesi olacaktı. Ancak Osmanlı Devleti'nin çaresizlik içerisinde hiç zorluk çıkartmadan Fransa'nın tavassutuyla yapılacak anlaşmayı ve bunun ön koşulu olan mütarekeyi imzalaması, ikilinin planlarını geçici bir süre askıya almalarına neden olmuştur. Fransa, en azından görünürde arabulucu rolünü oynamak zorunda kalmıştır. Ancak bunu oldukça ağırdan alarak zaman kazanmak istemiştir ki bu İstanbul'da Sebastiani ve Hâlet Efendi arasında yapılan görüşmelere de yansımıştır. Sebastiani anlaşmanın yapılacağı yere, murahhasların hatta tercümanların seçimine dahi müdahale etmiş ve elinden geldiği kadar pürüz çıkarmıştır.

Sebastiani bu doğrultuda ilk olarak henüz mütareke imzalanmadan yapılması öngörülen Osmanlı-Rus barış anlaşmasının Paris'te imzalanmasını teklif etmiştir. Napolyon'un Rusya'yı kontrol altında tutacağı ve Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruyacağı taahhüdünde bulunan Sebastiani ayrıca Rumların da görüşmeleri etkileyemeyeceğini ileri sürüyordu. Ancak elçinin bu teklifi ilk anda

⁴⁶⁶ Ayrıntı için bkz: Asım Efendi II/107-108.

⁴⁶⁷ Sadrazam ve serdar-ı Ekrem çelebi Mustafa Paşa'nın slobozia mütarekesinde Sıplı maddesine dair tasdiknamesi için bkz: A.AMD 53/18; Slobozia mütarekesini tasdiknamesi için bkz: A.AMD 53/19; A.SKT 90/3; Rusya generali tarafından tasdik edildiğine dair bilgi için bkz: A.SKT 90/10

Hâlet Efendi tarafından reddedildi. Çünkü anlaşmanın Paris'te yapılması, görüşmelerde Babiâli'nin kontrolünü yok denecek noktaya getirecek ve her şey Napolyon'un istediği biçimde şekillenecekti. Yaşanan son olaylar ortada iken Napolyon'un Osmanlı Devleti'nin menfaati doğrultusunda kararlar aldirtmasını beklemek boş bir hayalden ibaretti. Hâlet Efendi'nin itirazının altında yatan temel sebep buydu. Ancak Sebastiani ile mülakatında ret kararının gerekçeleri olarak şunları ileri sürmekteydi: İlk olarak; kendisiyle ilgili bir anlaşmanın başka bir devletin başkentinde yapılması Osmanlı Devleti'nin teamüllerine aykırıydı. İkinci ve daha önemli sebep ise Paris'in İstanbul'a olan uzaklığıydı. Osmanlı Devleti'ni temsil etmek üzere Paris'e murahhas olarak her kim gönderilirse gönderilsin görüşmeler esnasında muhakkak Babiâli ile müzakere edilmesi gereken noktalar olacaktı. Bu durumda mesafenin uzaklığı nedeniyle yazışmalar çok zaman alacak, bu da görüşmelerin uzamasına neden olacaktı. Üstelik bu süre zarfında ise askeri sınırda tutmak oldukça güçleşecekti. Dolayısıyla anlaşmanın hem Rusya'ya hem de Osmanlı Devleti'ne yakın olan Yaş gibi bir yerde yapılması gerekmektedir. Hâlet Efendi bu gerekçeleri sıraladıktan sonra konunun hemen neticelendirilemeyeceğini ancak üstlerine danıştıktan sonra bir karara varacağını ifade ederek görüşmeyi sonlandırmıştır⁴⁶⁸. Elçinin teklifinin değerlendirilmesi için meşveret meclisi toplanmış⁴⁶⁹ ve anlaşmanın Paris'te yapılması kabul edilmeyerek Hâlet Efendi'nin Sebastiani'yi bu teklifinden vazgeçirmesi için bir kez daha görüşmesi kararı alınmıştır⁴⁷⁰. Hâlet Efendi daha önce dile getirdiği nedenleri tekrarlayarak elçiyi ikna etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır⁴⁷¹. Söz konusu görüşmeler Slobozia Mütarekesi'nin imzalanmasından önce yapıldığı için Sebastiani her ne kadar kararında ısrar etse de her zaman açık kapı bırakmış, en azından Hâlet Efendi'nin ileri sürdüğü gerekçelerin haklılığını kabul etmiştir. Ancak Slobozia Mütarekesi'nin imzalanması Sebastiani'yi rahatlatmıştı. Gayri resmi bir görüşmede bu defa daha sert çıkmış ve anlaşmanın Paris'te imzalanmaması halinde Fransa'nın arabuluculuktan vazgeçeceği tehdidinde bulunmuştu. Yani başka bir ifadeyle Fransa'nın, Osmanlı

⁴⁶⁸ BOA., HH. 16197.

⁴⁶⁹ BOA., HH. 53365

⁴⁷⁰ BOA., HH. 53737

⁴⁷¹ BOA., HH. 16197 B.

Devleti'ni Rusya karşısında yalnız bırakacağını ima etmişti. Hâlet Efendi yine alttan alarak anlaşmanın Yaş ya da Bükreş'te yapılmasını ve anlaşma yapıldıktan sonra Napolyon'a hediye ve vezir rütbesinde bir elçi gönderilerek gönlünün alınmasını teklif etmiş ancak bu teklifi de reddedilmiştir.

Hâlet Efendi bunun üzerine, müzakerelerin yine Yaş veya Bükreş'te yapılmasını, tasdiknamelerin ise Paris'te mübadele edilmesini teklif etti. Elçinin bu teklifi de kabul etmemesi üzerine görüşmeler kesildi ve yeniden meşveret meclisi toplandı. Toplantıda elçinin Tilsit Mütarekesi'nden beri sergilediği tutarsız tavırlar ve anlaşmanın Paris'te yapılmasındaki ısrarı göz önüne alınarak iki ihtimal üzerinde duruluyordu: Birincisi Sebastiani'nin müzakerelerin Paris'te yapılmasını teklif etmekteki asıl amacının Babıâli'yi etkisiz hale getirmek ve Rusya'nın istediği doğrultuda bir anlaşma yapılmasını sağlamak istemesiydi. İkincisi ise bu şekilde zaman kazanıp bu süre zarfında İngiltere'yle de anlaşarak Osmanlı Devletini yalnız bırakmak istemesiydi. Nihayetinde sorunun sadrazama yazılmasına karar verilmiş ancak o esnada ordudan mütareke senetleri gelmiştir. Senetler incelendiğinde tarafların barış görüşmelerini istedikleri yerde yapabilecekleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine Hâlet Efendi'nin elçi ile bir kere daha görüşmesi ve mütareke senedindeki bu şarta dayanarak anlaşmanın Paris'te yapılması ısrarından vaz geçirilmesine karar verilmiştir. Ancak Hâlet Efendi'nin ileri sürdüğü bu gerekçe de işe yaramamış Sebastiani Paris'te anlaşmaya razı olunmadığı takdirde ilişkilerin kesileceğini söyleyerek görüşmeyi terk etmeye yeltenmiştir. Sebastiani'nin bu tür ayak oyunlarına alışık olan Hâlet Efendi, bu tehdidi görmezden gelmiş ve sadrazamdan gelecek talimata göre hareket edileceğini ifade etmiştir. İsteddiği cevabı alamayan elçi bu sefer de İngiltere ile gizli görüşmeler yapıyorsunuz diyerek yaygara koparmış ve cevabın hemen verilmesini talep ederek görüşmeyi sonlandırmıştır. Ancak elçinin bu tepkisi Hâlet Efendi'yi kararından döndürememiştir.

Hâlet Efendi gelişmeleri sadrazama bildirdiği yazısında Sebastiani ve dolayısıyla Fransa hakkındaki şüphelerini dile getirmekteydi. Daha önce Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve serbestliği hakkında teminat vermesine rağmen şimdi bunu inkar etmesi, her gün değişik bir tavır sergilemesi, sözlerinin birbirini tutmaması, bir kaç gün önce tercümanını yollayarak Cezair-i Seb'anın Fransa'ya geçtiğini bildirmesi, Mora reayasının tahrik etmesi Sebastiani'ye dolayısıyla

Fransa'ya güvenilmemesi gerektiğini gösteren ipuçlarıydı.⁴⁷² Tepedelenli Ali ve Veli Paşa'dan gelen bilgilere ek olarak Hâlet Efendi'nin Mora konusunda sadrazamı uyarması etkili olmuş ve söz konusu bölgede Fransa'ya karşı güvenlik tedbirlerini arttırılmasını sağlamıştır⁴⁷³

Fransa hakkındaki genel kanaatini bu şekilde bildiren Hâlet Efendi anlaşmanın Paris'te yapılmasını önleyebilmek için yeni, bir teklif de sunuyordu. Buna göre; anlaşmanın Bükreş'te ya da Yaş'ta olmasına dair Galip Efendi'nin, Fransa temsilcisi Klimno ve Rusya murahhası Serço ile imzalayacağı bir senedi İstanbul'a göndermesini istemiştir. Hâlet Efendi söz konusu senedin sözde daha önce gönderildiğini ve anlaşmanın Bükreş ya da Yaş'ta olmasını tarafların murahhaslarının kabul edip imzalamışken aksi bir karar alınamayacağını savunarak Sebastiani'yi Paris ısrarından vaz geçirmeye çalışacaktı. Ancak bundan da sonuç alamazsa Sebastiani'nin İstanbul'u terk etmesinin ihtimal dâhilinde olduğunu ve bu yüzden Rusya'nın da Osmanlı Devleti tarafına çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁴⁷⁴. Ancak Hâlet Efendi'nin tüm uyarılarına rağmen Fransa ile aradaki ittifakın bozulmasını istemeyen⁴⁷⁵ Babiâli, sonuçta anlaşmanın Paris'te yapılmasını kabul etti⁴⁷⁶.

Babiâli'nin bu kararını Sebastiani'ye bildirmek üzere yapılan toplantıda Hâlet Efendi yine de Sebastiani'yi teklifinden vaz geçirebilmek için uğraşmıştır. Sebastiani geri adım atmamakla birlikte, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a dair aleyhte bir teklifi karşısında Fransa'nın buna izin vermeyeceğine dair yazılı bir teminat vermeyi kabul etmiştir. Babiâli anlaşmanın Paris'te yapılmasını koşulsuz kabul etmişken sırf kendi çabası⁴⁷⁷ ile Osmanlı Devleti için hayati önem arz eden bu

⁴⁷² BOA., HH. 16197 C

⁴⁷³ Hâlet Efendi'nin bu uyarısı üzerine bölgeye Sebastiani'nin bu tür faaliyetleri karşısında hazırlıklı olması için emir gönderilmiştir. BOA., HH. 53774, 54117, A. AMD 53/25, C.DH.2774, BOA., A.MKT d. 1029 s.4

⁴⁷⁴ BOA., HH. 16197.

⁴⁷⁵ BOA., HH. 53914

⁴⁷⁶ BOA., HH. 53120 Musalahanın parisste olmasının kabul edildiği meşveret. Askeri açıdan ne kadar güçlü olunur ise anlaşmada o derecede başarılı olunacaktır. Bu yüzden kaleler takviye edilecektir. (ordudan 10 adet yeniçeri ortası zağracıbaşı ağa ile İsmail, 10 adet orta ise saksoncubaşı ile İbraile gönderilecektir. Merkezdenden gerekli mühimmat cephan ve top gönderilecektir

⁴⁷⁷ Hâlet Efendi, Sebastiani'yi zorlamak bir takım gerekçeler sıralamıştır. Bunların başında ise Slobozia Mütarekesi'nin şartları arasında, Osmanlı Devleti'ne ait olan kalelerin iadesi ve gemi ve esirlerin değişiminin kayıtlı olması gelmektedir. Bozcaada'da olan Rus Amirali'ne bu durum Babiâli'den ve aracı olan Fransa tarafından defalarca açıklanmıştır. Ancak buna rağmen Rus

taahhüdü almayı başaran Hâlet Efendi bunun üzerine barış görüşmelerinin Paris'te yapılmasına izin verildiğini elçiye bildirmiştir. Hâlet Efendi'nin bu başarısı kaymakam Köse Musa Paşa tarafından takdir edilip çok büyük bir hizmet olarak addedilirken Sultan IV. Mustafa da bu başarıdan memnun olmuş ve işin bitiminde ödül vaat etmiştir⁴⁷⁸. Sebastiani sonuçtan çok memnun olarak Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya karşı duyduğu muhabbeti imparatoruna bildireceğini ifade etmekle birlikte bir sonraki toplantıda Hâlet Efendi'yi gereksiz yere konuyu uzattığı için suçlamıştır. Ancak toplantıda bulunan Arif Efendi, Reisülküttabın böyle bir konuda tek başına karar vermesinin mümkün olmadığı için işin uzadığını belirterek Hâlet Efendi'yi bu suçlamadan kurtarmıştır⁴⁷⁹.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılacak anlaşmanın Paris'te yapılmasına bu şekilde karar verildikten sonra sıra murahhasların seçimine gelmiştir. Rusya'nın hangi tekliflerle geleceğinin bilinmemesi ve anlaşmanın Paris gibi uzak bir yerde yapılacak olması Babiâli'nin görüşmeleri kontrol etmesini güçleştirecekti. Bu nedenle gönderilecek murahhasların seçiminde dikkatli davranılması gerekiyordu. Babiâli'de yapılan müzakereler sonucunda bu konularda dirayet ve liyakatine binaen⁴⁸⁰. Galip Efendi'nin birinci temsilci olarak atanmasına karar verildi. Ayrıca Galip Efendi kısa bir süre önce reisülküttaplık görevinde bulunması

Amiral Bozcaada'yı tahrip edip, iade etmesi gereken gemilerle birlikte Bozcaada'dan ansızın ayrılmıştır. Bu durum Rusya hakkında bir takım şüphelere neden olduğu gibi aracı olan Fransa devletinin itibarının zedelenmesi manasına gelmekteydi. Sebastiani Hâlet Efendinin bu ifadeleri karşısında özür dileyerek durumu idare etmeye çalışmış ancak Hâlet Efendi, Sebastiani'ye amiralin bu hareketinin mütarekeye aykırı olduğunu itiraf ettirmeyi başarmıştır. Elçi bu konuda ikna olmuş ancak sözü yine Paris'e getirerek istediği cevabı almadığı takdirde görüşmeyi keseceğini bildirmiştir. Hâlet Efendi bunun üzerine Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a dair kabul edilemeyecek bir teklifi halinde Fransa'nın buna müsaade etmeyeceğine dair Tilsit anlaşmasında bir kayıt olup-olmadığını sormuştur. Elçi anlaşmada daha önce bildirilen üç madde haricinde Osmanlı'ya dair kayıt bulunmadığını söylemiştir. Anlaşmanın Paris'te yapılması için ısrarın Napolyon'un Osmanlı Devleti'nin en şanlı ve menfaatli anlaşmayı yapmasını istemesinden kaynaklandığını açıklamıştır. Bu ifadelerinin Talleyrand'tan gelen talimatta da resmen beyan edildiğini ifade etmiştir. Sebastiani Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhinde bir teklifi halinde bunun Fransa tarafından reddedileceğini de beyan etmiş ve Napolyon'un Leh tarafında asker tutmasının tek sebebinin Rusya'nın bu tür teklifler de bulunması halinde onu vazgeçmeye zorlamak için olduğunu ekleyerek bu konu hakkında yazılı teminat vermeyi kabul etmiştir (BOA., HH. 53293)

⁴⁷⁸ BOA., HH. 53293.

⁴⁷⁹ BOA., HH. 16195 B.

⁴⁸⁰ Galip Efendi Mısır seferinden sonra imzalanan Paris Antlaşması'nda ve Salobozia Mütarekesi'nde Osmanlı Devleti'ni temsil ederek her iki görevini de başarıyla yerine getirmiştir. Hâlet Efendinin Galip Efendi'yi bu konuda övdüğü belge

nedeniyle dış politika meselelerine de vakıftı⁴⁸¹. Birinci temsilcinin bu şekilde tespit edilmesinden sonra ikinci temsilci olarak Ordu kadısı⁴⁸² ve üçüncü temsilci olarak Abdülkadir Efendi⁴⁸³ tayin edilmişti. Ancak Babıâli bu nokta da Sebastiani'nin müdahalesiyle karşı karşıya kaldı. Sebastiani, Napolyon ve Talleyrand'ın Galip Efendi'den hoşnut olmadıkları gerekçesiyle gönderilmesini onaylamıyor ve Paris'te bulunan Muhip Efendi'nin birinci temsilci olarak seçilmesini istiyordu⁴⁸⁴. Ancak Muhip Efendi ile Galip Efendi arasında bir kıyaslamaya gidildiğinde Muhip Efendi'nin bu işi becerebilecek bilgiden ve yetenekten yoksun olduğu ortaya çıkmaktaydı.

Hâlet Efendi Sebastiani'yle bu konuda yaptığı görüşmede murahhas tayinin içişleriyle ilgili bir konu olduğunu ve müdahale edemeyeceğini sert bir dille ifade etmişti. Buna karşılık Sebastiani sadece aradaki dostluğa dayanarak böyle bir teklifte bulunduğunu ve murahhas tayinine karışmayacağını bildirdi⁴⁸⁵. Ancak Sebastiani'ye rağmen Galip Efendi'nin gönderilmesi akıllıca olmazdı. Çünkü Galip Efendi'ye Paris tarafından zorluk çıkartılacağını Sebastiani açıkça beyan etmişti. Bu yüzden bu konuda da elçinin dediği yapılmış ve birinci temsilci olarak Muhip Efendi seçilmişti. Daha sonra çok masraf olacağı gerekçesiyle diğer murahhasların gönderilmesinden de vazgeçilmiş ve Osmanlı-Rusya anlaşmasının görüşmeleri tamamıyla Muhip Efendi'nin eline bırakılmıştı. Hâlet Efendi, cephedeki sadrazama, konuyla ilgili gelişmeleri bildirdiği yazısında Sebastiani'nin her gün yeni bir bahane bularak işleri içinden çıkılmaz bir hale getirdiğinden şikâyet etmekte ve bu sorunlarla uğraşmaktan diğer işlere vakit kalmadığından yakınmaktadır. Ayrıca Sebastiani'nin Galip Efendi gibi dirayetli bir şahsın gönderilmesini engelleyerek Muhip Efendi'yi seçtirmesinden hoşnut olmadığı ve gidişattan büyük bir endişe duyduğu da anlaşılmaktadır⁴⁸⁶. Nitekim ilerleyen günlerde Hâlet Efendi'nin bu endişesine sadrazam da katılacak ve Muhip Efendi'nin yanına ya Seydi Ali Efendi ya da Galip Efendi'nin gönderilmesini

⁴⁸¹ BOA., HH. 53331.

⁴⁸² BOA., HH. 53752.

⁴⁸³ BOA., HH. 53329.

⁴⁸⁴ BOA., HH. 53331.

⁴⁸⁵ BOA., HH. 16195.

⁴⁸⁶ BOA., HH.16195 A.

isteyecektir. Ancak Babîâli bunda fayda mütalaa etmeyerek sadrazamın teklifini reddedecektir⁴⁸⁷.

Osmanlı Devleti'ni Paris'te temsil edecek delegelerin seçiminde Fransa elçisiyle yaşanan sorunların aynısı tercümanların seçiminde de yaşanmıştır. Sebastiani tercümanların Eflak ya da Boğdan voyvodalarından birinin seçilmesini istiyordu. Görünürdeki gerekçesiye tercümanlık hizmetinde bulunan Fenerli Rumlara güvenilmemesi gerektiği ki bu konu da Napolyon'un ihtar ve şikâyetlerini de hatırlattı. Ancak Sebastiani'nin, Fransa'ya yakınlığıyla tanınan Kallimaki ya da Soço ailelerinden voyvodaları tercüman olarak seçtirmek istemesinden kastı görüşmelerde Babîâli'yi tam anlamıyla etkisiz bırakmaktır. Böylece Fransa, Babîâli'yi temsil edecek olan Muhip Efendi'yi de yönlendirebilmek için fırsat yakalamış olacaktı. Sebastiani'nin tercümanlar konusunu gündeme getirmesinden bir kaç gün önce Kallimaki Bey'in Boğdan voyvodası olan oğlu İskerlet Bey'in tercüman olarak atanmasına talep etmesi de Kallimakilerin ve Sebastiani'nin bu konuda işbirliği yaptığını göstermektedir.

Anlaşmanın imzalanacağı yer ve murahhasların seçiminde Fransa elçisi Sebastiani'nin istekleri doğrultusunda davranmak ve Babîâli'nin talimatları doğrultusunda her zaman alttan almak zorunda kalan Hâlet Efendi konu görüşmelere katılacak tercümanların seçimine geldiğinde aynı tavrı sergilememiştir. Çünkü barış görüşmeleri Fransızca yapılacaktı ve bu yüzden tercüman seçilecek kişinin mutlaka murahhas tarafından seçilmesi gerekiyordu. Ayrıca murahhasın tam anlamıyla güvenebileceği ve birlikte çalışabileceği bir şahıs olmalıydı. Üstelik görüşmeler, Napolyon'da bizzat bulunuyormuş gibi yapılacağından tercümanın ayakta durması gerekmektedir. Ancak voyvodalar teşrifatta iki tuğlu vezir rütbesinde kabul edilmekteydi ve ayakta durmaları uygun olmazdı. Dolayısıyla hâlihazırda voyvoda olan ya da daha önce voyvodalık yapmış bir şahsın tercüman olarak seçilmesi Babîâli'nin teamüllerine aykırıydı. Konuya bu şekilde açıklık getiren Hâlet Efendi, Napolyon'un şikâyet ettiği Rumların Mavrozi ve İpsilanti ailelerine mensup

⁴⁸⁷ Sadrazam, Galip Efendi yahut Seydi Ali Efendi'nin gönderilmesini tavsiye etmekteydi. Bu konu hakkında yapılan meşverette Seydi Ali Efendi'nin liyakatsizliğinin ortada olduğu ve dolayısıyla Muhip Efendi'nin daha iyi bir seçim olduğuna karar verildi. Galip Efendi ise bu konularda herkesten daha ehliyetli olmasına rağmen Fransa'ya gönderilmesi faydalı olmayacaktı. Çünkü Fransızlar onunla müzakere etmeyecekler ve aynı Muhip Efendi gibi onu da oyalayacaklardı. Bu nedenlerden ötürü yeni murahhas gönderilmemesi uygun görülmüştür (BOA., HH. 53960)

olduklarını İpsilantilerin hain olarak kabul edildiklerini ve Mavrozilerin her ne kadar af edilmiş olsalar bile bu işe karıştırılmayacakları teminatını verdi. Elçi ise tercümanın murahhasın güvendiği bir kişi olmasından ziyade devletin güvendiği bir kişi olması gerektiğini ileri sürmekteydi. Hâlet Efendi geri adım atmayarak bu kararın murahhasa ait olduğunu hatta kendisi murahhas seçilse ve tercüman konusunda bu şekilde müdahale edilse gitmeyeceğini ifade ederek tavrını sertleştirdi. Sebastiani, talebini kabul ettirebilmek için her zaman başvurduğu tehditkâr ifadelere yönelmiş ancak Hâlet Efendi bu konunun Osmanlı Devleti'nin içişlerine ait olduğunu hatta bu konuşulanların görüşme mazbatasına bile kaydolmaması gerektiğini ifade ederek rest çekmiştir.⁴⁸⁸ Bu görüşmede istediğini elde edemeyen Sebastiani hemen iki gün sonra yeni bir görüşme talep etmiş ve tercümanların seçimi de dâhil olmak üzere birçok bahaneler ileri sürerek Babiâli tarafından hakarete uğradığı iddiasıyla ilişkileri kesme tehdidinde bulunmuştur. Sebastiani'nin Babiâli diyerek kast ettiği kişi aslında görüşmelerde kendisine muhalefet eden ve zorlayan Hâlet Efendi'dir. Ancak Hâlet Efendi de dâhil olmak üzere toplantıda hazır bulunan devlet adamları Sebastiani'nin bu konuları daha çok o sıralarda İngiltere'yle Osmanlı Devleti arasında yakınlaşmayı⁴⁸⁹ engellemek için gündeme getirdiğini bildiklerinden bu şikâyetlerini dikkate almamakla birlikte idare-i maslahat etmişlerdir⁴⁹⁰. Nihayetinde Paris'te Osmanlı Devleti'ni Muhip Efendi'nin temsil etmesine karar verildiğinden İstanbul'dan ayrıca tercüman gönderilmemiştir.

İstanbul'da Sebastiani ile yaşanan pürüzler halledildikten sonra Muhip Efendi'ye müzakerelerde Osmanlı Devleti'ni temsil edeceğine dair bir yazı ile birlikte gerekli talimatname gönderilmiştir. Söz konusu talimatname aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Rusya anlaşmasından beklentilerini de ortaya koymaktadır. Buna göre Napolyon'un III. Selim devrinde taahhütte bulunduğu üzere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve serbestiyeti bu anlaşmada esas şart olmalıydı⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ BOA., HH. 16195

⁴⁹⁰ BOA., HH. 16179.

⁴⁹¹ Osmanlı Devleti'nin anlaşmadan beklentisi özetle şunlardır: Fransa, Rusya'yı Eflak Boğdan üzerindeki nezaretinden ve Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaktan vazgeçirmeliydi. Ayrıca Sırlara dair anlaşmaya bir madde kaydolmamalıydı. Bunun dışında Osmanlı Devleti, Slobozia Mütarekesi ile Rus savaş gemilerine açmış olduğu boğazları diğer devletlerin savaş gemilerine de kapatmayı ve ticaret gemilerini kontrol etmeyi istemekteydi. Ayrıca Rusya'dan savaş tazminatı istenmesi, Rusya'nın iki devlet arasında sınır olan Kuban nehrine riayet etmesi ve Gürcistan'ın

Anlaşmanın yapılacağı umudunu taşıyan Osmanlı Devleti görüşmelerin biran önce başlamasını istiyordu. Ancak muhatabı olan Rusya ve Fransa için bu iş sadece bir oyundan ibaretti. Oyunun bu kadar uzaması ise Napolyon'un Osmanlı toprakları üzerinde nihai kararı verememesinden kaynaklanmaktaydı. Rusya ise en başından beri gönülsüz olduğu anlaşmanın yapılmaması için adeta gayret sarf ediyordu. Slobozia Mütarekesi'ne göre en kısa zamanda Paris'e murahhas göndermesi gerekirken bir ikamet elçisi yollamıştı. Osmanlı Devleti temsilcisi olan Muhip Efendi'nin görüşmeleri başlatmak için yaptığı girişimler sonuçsuz kalıyor her defasında bir bahane ile reddediliyordu. İlk önce Rus elçisinin murahhas olmadığı sadece ikamet elçisi olduğu ileri sürüldü. Daha sonra ise elçiye gerekli ruhsatnamenin gönderilmesi için Napolyon'un baskı yaptığı ancak bir süre beklenilmesi gerektiği ileri sürüldü⁴⁹². Bu sorun aşıldıktan sonra ise Napolyon Paris'ten ayrılarak İtalya'ya gittiği için görüşmelere başlanamadı⁴⁹³.

Görüldüğü üzere Rusya ve Fransa görüşmelere başlatmaya bile yanaşmıyor ancak bu sırada mütareke süresi hızla tükeniyordu. Bâbîali ise İstanbul'da hem Sebastiani ile hem de Rus generali* ile yazışırken⁴⁹⁴ bir yandan da Paris'te, Muhip Efendi'nin vasıtasıyla görüşmeleri bir an önce başlatmak üzere çaba sarf etmekteydi. Ancak bu çabalarının boşuna olduğu Rusya cephesinden gelen bir haberle ortaya çıktı. Rusya Slobozia Mütarekesi'nin bazı maddelerinin değiştirilmesi gerektiğini iddia ediyordu⁴⁹⁵. Bu maddeler ise Bozcaada'da Ruslar tarafından ele geçirilen Osmanlı gemisinin iade edilmemesi, 3 Nisan 1808 de bitmesi gereken mütareke süresinin kısaltılması ve anlaşma imzalanıncaya kadar Sırlara taarruz edilmeyeceğine dair gizli bir madde ilave edilmesi idi.

Rusya'nın bu talebi Hâlet Efendi ile Sebastiani arasında yapılan görüşmede değerlendirilmişti. Tabiatıyla Osmanlı Devleti mütareke maddelerinin değiştirilemeyeceğini ileri sürüyordu. Ancak yapılan görüşme neticesinde Rusların

Osmanlı himayesinde olduğu kabul edilerek bu bölgeye saldırmaması, Anagra ve Kemhal gibi kalelerin Ruslar tarafından iadesi ve yıkılmış oldukları Anapa kalesinin inşaat masraflarının ödenmesi de ileri sürülen şartlar içerisindeydi (Cevdet, a.g.e., VIII/234-235)

⁴⁹² BOA., HH. 13181 L

⁴⁹³ BOA., HH. 53960

* Eflak ve Boğdan'daki Rus kuvvetlerinin başında bulunan general

⁴⁹⁴ Rus elçisine ruhsatnamenin gönderilmesi için Bâbîali'den Rus generaline yazılan A. MKT 812-45

⁴⁹⁵ TSMA, E.340-9.

yukarıda bahsi geçen birinci tekliflerinin kabulüne ikinci ve üçüncü tekliflerinin ise reddine karar verildi. Hâlet Efendi'nin onayı ve iznini alarak Rus generaline yazdığı bir mektupla Osmanlı Devleti'nin cevabını bildiren Sebastiani ayrıca Rus ordularının Eflak Boğdan'ı bir an önce terk etmesini de mektubuna ilave etmişti⁴⁹⁶. Ancak Rus general cevabında, bulunduğu yeri Petersburg'dan yeni bir emir gelmedikçe terk etmeyeceğini bildirdiği gibi, sadrazamın anlaşma imzalanana kadar Sırlara taarruz etmeyeceğini vaat etmesine rağmen bölgede bulunan bazı Osmanlı memurlarının buna aykırı davrandıklarını yazmış ve bu konuda Sebastiani'den yardım istemişti⁴⁹⁷.

Rus generalin bu mektubuyla işlerin giderek kötüleştiğini anlayan Babiâli de arabulucu sıfatını taşıyan Sebastiani'yi bu sorunu çözmesi için müracaat kararı almıştır. Bu doğrultuda elçiye gönderilen yazıda, Rusya'nın tam yetkili murahhası tarafından da imzalanan ve onaylanan⁴⁹⁸ mütareke senedinin tadilinin kabul edilmeyeceği bildiriliyordu. Ayrıca mütareke senedi olmasa dahi Tilsit Mütarekesi'nde, Osmanlı Devleti'yle ilgili olan üç madde Rusya'yı da bağlıyordu ve en azından buna göre Rusya'nın, Osmanlı topraklarını tahliye etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın ileri sürdüğü yeni şartlar sadece işi zorlaştırmak için başvurduğu bir yol olarak gözükmekteydi. Babiâli defalarca arabuluculuk ve yardım vaat eden Fransa'nın görevini yerine getirmesini ve Rusya'yı bu tür isteklerden vazgeçirmesini talep ediyordu. Ayrıca mütarekenin tadilinin Tilsit Mütarekesi'nde imzası olan Napolyon'a hakaret manasına geleceği de vurgulanıyordu⁴⁹⁹. Babiâli'nin haklı talebi üzerine verecek bir cevap bulamayan Sebastiani ancak kendisine bu yazıyı gönderen şahsı anlayışsızlık ve Osmanlı Devleti ile Fransa devleti'nin arasını açmakla suçlamakla yetinmek zorunda kaldı⁵⁰⁰.

Bu sırada Muhip Efendi'nin Paris'ten gönderdiği yazılar hiç de iç açıcı değildi. Yapılan bir görüşmede Napolyon, sadece Babiâli'den şikâyetlerini dile getirmiş anlaşmadan hiç bahsetmemişi⁵⁰¹. Muhip Efendi, hem Napolyon hem de

⁴⁹⁶ BOA., HH. 13181 İ

⁴⁹⁷ BOA., HH. 13181 F

⁴⁹⁸ Mütareke senedinin Rusya tarafından onaylandığına dair bkz: A.SKT 90/10

⁴⁹⁹ BOA., HH. 13181 14920 A, 14920 B; TSMA., E. 340/9

⁵⁰⁰ BOA., HH. 13181 İ

⁵⁰¹ BOA., HH. 57946

Şampani ile yaptığı görüşmeler sonucunda⁵⁰² Fransa'nın arabuluculuğuyla yapılması ön görülen anlaşmadan giderek ümidini kestiğini bildiriyordu⁵⁰³.

İstanbul'da Sebastiani ile yaşanan olaylar ve Rusya'nın mütarekenin tadili için yaptığı teklifler Muhip Efendi'nin uyarılarını doğrulamaktaydı. Bunun üzerine Babiâli Paris'te anlaşma imzalanması fikrinden uzaklaşarak başka çareler aramaya başladı. Yapılacak en iyi şey Fransa'yı ekarte ederek Rusya'yla anlaşmaktır. Öte yandan mütareke süresi dolmakta olduğundan hızlı hareket edilmesi gerekiyordu. Hemen cephede bulunan reisülküttap Galip Efendi'nin ve merkezde vekili durumundaki Hâlet Efendi'nin Eflak Boğdan'da bulunan Rus generaline mektuplar yazarak bu teklifi iletmelerine karar verildi. Ancak bu esnada Muhip Efendi'den görüşmelerin başladığına dair bir haber gelmesi üzerine bu plandan vazgeçilmiştir.

Babiâli'nin bu kararının Hâlet Efendi'yi pek mutlu etmediği sadrazama gönderdiği bir yazıdan anlaşılmaktadır. Hâlet Efendi, Fransa ve Rusya'nın kasıtlı olarak Muhip Efendi'yi oyaladıkları ve böylelikle mütareke süresini doldurmaya çalıştıkları kanaatindedir. Süre bitiminde ise Rusya'nın, Fransa'nın da desteğini alarak kabul edilmesi imkânsız tekliflerle Muhip Efendi'yi anlaşmaya zorlayacakları görüşündedir. Bunu engellemek için Fransa'nın arabuluculuğu olmaksızın Rusya ile anlaşma yapılması ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır⁵⁰⁴.

Hâlet Efendi'nin sadrazama yaptığı bu uyarıdan sonra Sultan IV. Mustafa tarafından da anlaşmanın yapılıp yapılmayacağına dair fikri sorulmuştur. Hâlet Efendi bunun üzerine III. Selim devrinden başlayarak Osmanlı- Fransız ilişkilerini değerlendirdiği uzun bir rapor kaleme almıştır. Söz konusu raporunda Fransa kadar III. Selim devri devlet adamlarını da suçlamaktadır. Ona göre bu şahıslar Fransa'nın oyununa gelmiş ve iktidar hırsına düşmüşlerdi. O dönemdeki devlet adamlarının basiretsizlikleri, devlet sırlarının Rumlar vasıtasıyla Fransa elçisi Sebastiani'nin kulağına gitmesine, bu da elçinin Babiâli ile istediği gibi oynamasına neden olmuştu. Bu durumu fark ettiği için rikab reisliğine getirilir getirilmez yeni hükümeti bu konuda uyarmıştı. Ayrıca Rumların elçi ile görüşmesini yasaklayarak Sebastiani'nin haber kaynaklarını kesmişti. Elçi de yakınlaşabilmek için mecburen dostluk

⁵⁰² BOA., HH. 13181 C

⁵⁰³ BOA., HH. 13181 E

⁵⁰⁴ BOA., HH. 13181 L

sergilemek zorunda kalmıştı. Buna mukabil kendisi de kin ve nefretine rağmen Fransa'nın gücünü göz önünde bulundurarak zahiri bir dostluk göstermişti.

Raporuna, Sebastiani'ye dolayısıyla Fransa'ya neden güvenmediğini açıklayarak devam eden Hâlet Efendi'ye göre; Fransa, Osmanlı Devleti'ne bir sürü vaatlerde bulunarak onu Rus-İngiliz savaşına sokmuştu. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü sağlanmadığı müddetçe anlaşma yapmayacağına dair taahhütte bulunmasına rağmen Rusya ile Tilsit'te anlaşma imzalamış, o sırada Fransa'da bulunan Vahit Efendi, değil görüşmelere çağırılmak, haberdar bile edilmemişti. Tilsit Mütarekesi'nde ise Osmanlı Devleti lehine hiç bir madde yoktu. Sadece Fransa'nın Rusya ve Osmanlı Devleti arasında arabulucu olacağı kaydedilmişti. Osmanlı Devleti bu arabuluculuğu ister istemez kabul etmiş ve Slobozia Mütarekesi'ni imzalamıştı. Ancak Sebastiani, mütarekede anlaşmanın tarafların istediği bir yerde yapılacağına dair açık bir hüküm olmasına rağmen Babiâli'yi anlaşmanın Paris'te yapılması için zorlamış ve nihayetinde kabul ettirmişti.

Osmanlı Devleti anlaşmanın yapılması için neredeyse Sebastiani tarafından dayatılan bütün şartlara uyarken, Ruslar ve Fransızlar adeta anlaşmanın yapılmaması için sürekli bahaneler öne sürüyorlardı. İlk önce Rus elçisinin ruhsatnamesinin gelmesi beklenmiş daha sonra ise Napolyon İtalya'ya gittiği için görüşmeler yapılamamıştı. Ruslar ise mütareke şartlarına göre Eflak ve Boğdan'ı tahliye etmeleri gerekirken bilakis, oraya yerleştikleri gibi Sırları bağımsız hale getirmek ve kendi amaçları doğrultusunda kullanmak için çaba sarf ediyorlardı. Hâlet Efendi Sebastiani'yi, arabulucu sıfatıyla Rusya'nın mütareke şartlarına uymasını ve anlaşmanın biran önce yapılması için zorladıkça, Sebastiani bugün yarın diyerek kendisini oyalıyordu. Üstelik her fırsatta Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünden bahseden Fransa bir oldubittiyle Dubrovenedik ve Korfu'yu ele geçirmişti.

Hâlet Efendi Fransa'nın bununla yetinmeyerek Preveze'yi ele geçirip, Sırları ya tam bağımsız ya da Eflak-Boğdan beyleri gibi bir statüye sokup kendi amaçları doğrultusunda kullanacakları kanısındaydı. Hatta Fransa en kısa zamanda İngiltere ile anlaşarak, Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakacak ve tamamen kendi istediği şartlarda anlaşmaya zorlayacaktı. Fransa'nın böyle bir anlaşma talebinde bulunmasını ise papalığı ilga niyetinde olan Napolyon'un amacına ulaşması halinde

Avrupa’da karşılaşacağı tepkiye bağlıyordu. Bu durumda Napolyon, Osmanlı Devleti ile anlaşarak Avrupa’daki diğer devletler karşısında yine avantajlı duruma geçmek isteyecekti. Hâlet Efendi bu şartlarda kabul edilecek bir anlaşmanın ortada devlet bırakmayacağı düşüncesindedir. Raporun bitimine doğru Hâlet Efendi’nin satırları daha da ilginçleşir. Adeta daha sonraki senelerde Balkanlarda yaşanacak olan çözümlenin nasıl gerçekleşeceğini kaleme almıştır. Ona göre, Sırbistan’ın Fransa ve Rusya sayesinde bağımsızlığını kazanması halinde Rumeli’de Rum ve Bulgar kalmayarak tamamı bağımsız Sırbistan’a gideceklerdi ve reaya olmadan bir devletin yönetilmesi mümkün değildi. Hâlet Efendi Fransa’nın yukarıda belirttiği şartları kabul ettirdikten sonra başkalarının fark edemeyeceği bazı gizli şartlar da ilave ederek anlaşma yapmasını ihtimal dâhilinde görmekteydi. Bu şekilde yapılacak bir anlaşmanın barış anlaşması olarak kabul edilemeyeceğini ileri süren Hâlet Efendi, Fransa’nın bu tür bir anlaşma teklifi ile gelmesini önlemek için Ruslarla ufak tefek tavizler karşılığında yapılacak bir anlaşmanın daha hayırlı olacağı kanaatindedir. Hâlet Efendi mümkün olabildiği kadar düşman karşısında kuvvetli görülmesi gerektiğini, Fransa ve Rusya’nın istediklerini elde etmek için her türlü diplomatik oyuna başvurabileceklerini ancak sebat edildiği takdirde onların da dostluk sergilemek zorunda kalacaklarının altını da çizmiştir⁵⁰⁵.

Hâlet Efendi’nin bu şekilde Sultan tarafından fikrinin sorulması ve onun gayet açık ve net bir dille bu ifadelerde bulunması oldukça ilginçtir. Şüphesiz ki Paris elçiliğinde bulunması ve bu süre içerisinde Fransızların politik tavırlarına bizzat şahit olması Sultan tarafından fikrinin sorulmasında en büyük sebeptir. Hâlet Efendi’nin fikirlerini bu kadar rahat ifade edebilmesinin altında ise IV. Mustafa’nın saltanatının siyasi ve idari kanadını oluşturan Şeyhülislam Ataullah Efendi ve kaymakam Köse Musa paşa ile askeri gücü temsil eden Kabakçı Mustafa ile olan yakınlığıdır. Hâlet Efendi Şeyhülislam Ataullah Efendi’nin babasının konağında yetişmiş ve Ataullah Efendi ile birlikte ders almışlardır. Samimiyetleri o dönemde başlamış, Ataullah Efendi şeyhülislam olduktan sonra ders arkadaşı olan Hâlet Efendi’nin hızla yükselmesine yardım etmiştir. O da Ataullah’ın şeyhülislamlıktan azledilmesi üzerine Kabakçı Mustafa ile temasa geçmiş ve 1 gün içerisinde yeniden

⁵⁰⁵ BOA., C. HR 1318

şeyhülislamlığa atanmasını sağlayarak bir nevi minnet borcunu ödemiştir. En az Ataullah kadar etkin olan Kaymakam Köse Musa Paşa ise Hâlet Efendi'ye Sebastiani karşısındaki tavrı nedeniyle övgü de bulunan ve hemen her konuda onunla hem fikirdi. Bahsi geçen şahıslar Ataullah Efendi ve Köse Musa ile onların güdümünde olan Kabakçı Mustafa devrin iktidarını temsil etmekteydiler. Hâlet Efendi'nin Paris elçiliği sırasında kazandığı diplomatik tecrübesi, dirayet ve liyakati bu himaye ile birleşince onlarla birlikte iktidara ortak olması kaçınılmazdı. Yani Hâlet Efendi'nin söz konusu şahısların desteğini alarak bu satırları kaleme aldığını tahmin etmek pek de güç olmasa gerektir. Hâlet Efendi'nin bu satırları iktidarı elinde tutan şahısların da fikirlerini ortaya koymaktaydı. Daha mütareke devam ederken ordunun takviye edilmesi için gerekli hazırlıkların yapılması adına birçok vilayete gönderilen emirler ve bu doğrultuda orduya asker sevkıyatı yapılması ve sınır kalelerinin takviyesi iktidarı ellerinde bulunduran şahısların Rus anlaşmasından tamamen ümidini kestiklerini göstermektedir⁵⁰⁶. Nitekim kısa bir süre sonra Fransa elçisi Sebastiani'nin Rusya'nın-Eflak Boğdan'ı terk etmeyeceğini resmen bildirmesi⁵⁰⁷ Hâlet Efendi'nin endişelerinin yersiz olmadığını göstermektedir

Ancak Hâlet Efendi bu satırları kaleme aldıktan kısa bir süre sonra azledilerek Kütahya'ya sürgün edilmiştir. Hâlet Efendi'nin sürgün edilmesinden kısa bir süre sonra Slobozia Mütarekesi'nin süresi dolmuş ancak taraflar bir süre daha mütarekeye uygun davranmışlardır. Bu sırada Paris'te yapılan Osmanlı-Rus barış görüşmelerinden bir sonuç elde edilememiş ve Hâlet Efendi'nin tahmin ettiği gibi Fransa'nın arabuluculuğuyla yapılacak olan Osmanlı-Rus anlaşması imzalanmamıştır. Fransa'nın Erfurt Anlaşmasında tamamıyla Rusların lehinde davranması Rusları cesaretlendirmiş ve netice savaş yeniden başlayarak Bükreş Anlaşması'nı yapıldığı 1812 tarihine kadar devam etmiştir.

⁵⁰⁶ BOA., A DVN 2401/ 6, 15, 49, 51,54, 56,57.

⁵⁰⁷ BOA., A. MKT 799/48

3. Hâlet Efendi ve Sebastiani Arasındaki Mücadele

a. Divan-ı Hümayûn Tercümanı'nın Katli Meselesi

Osmanlı Devleti'nin hariciyesini adeta ellerinde tutan⁵⁰⁸ Divan-ı Hümayûn Tercümanları ve Eflak Boğdan voyvodaları Kallimaki, Mavrozi Soço ve İpsilanti aileleri oluşan 4 Fenerli gruba münhasırdı⁵⁰⁹. Babıâli'yi, taraf oldukları devletin politikasına yönlendirmeye çalıştıkları ve devlet sırlarını ifşa ettikleri bilinen bir gerçektir⁵¹⁰. Bu durum ise dış politikada Babıâli'nin atacağı her adımın önceden bilinmesine neden olmaktaydı. Ancak hariciyede Rumların dışında kullanılacak elemanın olmayışı ve bunların büyük rüşvetler vererek yerlerini sağlamlaştırılmaları⁵¹¹ yüzünden uzun süre bu konuda radikal tedbirler alınamamış, Babıâli'nin bu durum karşısında uyguladığı en etkin yol, suçlanan Rumları ya sürgün ya da idam etmek olmuştur. Ancak bu şahısların yerlerine başka bir Fenerli aileye mensup olması şartıyla yine bir Rum'un getirilmesi olayı kısır döngüye sokmuştur.

Divan tercümanı Aleko Bey'in öldürülmesi de bu kısır döngünün sonuçlarından. Devlet sırlarını Sebastiani'ye sızdırmakla suçlanan Aleko'nun katlini Sultan IV. Mustafa ferman etmiştir. Ancak buna rağmen, Kaymakam Musa Paşa tercümanın affı için tekrar bir girişimde bulunmuş ve bu amaçla Hâlet Efendi'nin de katıldığı bir meşveret meclisi toplamıştır. Meşveret meclisi üyelerine göre tercüman, kesinlikle güvenilmeyecek bir millete mensup olmakla birlikte daha önce birçok faydalı hizmetlerde bulunmuştu. Ayrıca hakkında yapılan suçlamanın doğruluğu gereği gibi araştırılmadan cezalandırılmamalıydı. Meşveret meclisine katılanların tercümanın katlinden vazgeçilmesi için ileri sürdükleri son ve belki de en önemli gerekçe ise Sebastiani'nin bunu bahane ederek bir kriz yaratma ihtimaliydi. Bu sebeplerden dolayı meşveret meclisi üyeleri sultandan tercümanın katlinden

⁵⁰⁸ 1567 de Latince'yi pek iyi bilmediği halde 50 sene Bâbâli'nin tercümanlığını yapan Zülfikar Efendi yerine Panayoti Nikusius tayin edilmişti. Girit'te Köprülü Ahmet Paşa'nın arkadaşı olan bu zat Osmanlı devleti'nin dış siyasetinde ilk memuriyet almış Rum'dur. Karlofça Muahedesi'nin müzakereleri sırasında Alexandros Mavrokardatos (İskerlet-zade)'un Bâbâli'ye yaptığı hizmetlerden sonra Rumlardan tercüman atamak adet haline geldi. Bundan sonra devletin dış siyasetini Fenerli Rum aileleri ele aldı (Aurel, Decel, "Fenerliler", İ.A., IV/549); Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi** 1700-1922, İstanbul 2000, 130-131

⁵⁰⁹ BOA., HH. 53458.

⁵¹⁰ BOA., HH. 53705; Asım Efendi, a.g.e., II/ 4-5; Şanizade, a.g.e., II/158.

⁵¹¹ Asım Efendi, a.g.e., II/5.

vazgeçmesi talep etmiş ve daha akılcı bir yol olarak uzak bir yere sürülmesi ve yerine mutlak güvenilir birinin tercüman olarak atanması teklif edilmişti.

Ancak genellikle meşveret meclislerinin kararlarına uyan hatta zaman zaman oradan çıkan bir kararı onaylamak için bile yine meşveret meclisinin taahhüdünü isteyen⁵¹² IV. Mustafa, bu konuda saltanatı süresince eşine az rastlanabilir bir kararlılık göstermiştir. Sultan, tercümanın suçunu sabit buluyor ve katil emrini tekrarlıyordu. Ayrıca kendi tebası olan tercüman hakkında verdiği kararın, Fransız elçisini ilgilendirmeyeceğinin de altını çiziyordu⁵¹³. IV. Mustafa'nın bu kesin emri üzerine divan tercümanı Aleko Bey 22 Eylül 1808'de öldürülmüş⁵¹⁴, orduda tercümanlık yapan kardeşi de aynı akıbete uğramıştır. Onun öldürülme gerekçesi olarak da Alemdar Mustafa Paşa'nın (1808)⁵¹⁵ üzerinde bir kâğıt yakalaması gösterilmiştir⁵¹⁶. Ancak akabinde yaşanan olaylar meşveret meclisinin uyarısını haklı çıkardı ve Fransız elçisi Sebastiani ile bir kriz baş gösterdi.

Sebastiani, sözde Fransa himayesinde olan tercümanın, sadece kendi yanına gidip gelmesinden dolayı öldürülmesini, şahsına ve Fransa'ya yapılmış büyük bir hakaret olarak görmekteydi. Fransa elçisinin, tercümanın öldürülmesinden yaklaşık iki ay sonra böyle bir suçlamada bulunması oldukça ilginçtir. 1807 de Aleksandre İpsilanti'nin öldürülmesini adeta kendi zaferi olarak gören Sebastiani'nin bu davranışını Cevdet Paşa şöyle açıklamaktadır: Soço ve Kallimaki ailelerini yanına çekmiş olan Sebastiani bu vesileyle çoğu hala Rus yanlısı olan diğer Rum ailelerini de kazanmak istemiştir⁵¹⁷. Ancak uzun bir süreden beri Rusların yanında yer alıp saflarını kesin olarak belirlemiş olan Rumların böyle bir ayak oyununa kanarak Fransa'nın yanında yer almasını beklemek zayıf bir ihtimaldi. Sebastiani ise bunun farkına varabilecek kadar uzun bir zamandır İstanbul'da bulunmaktaydı ve Babiâli-Rum tercümanlar-Avrupalı devletler üçgeninin nasıl işlediğini iyice öğrenmişti.

⁵¹² BOA., HH. 53925., TSMA 7030

⁵¹³ BOA., HH. 57959

⁵¹⁴ Oğullukyan, **a.g.e.**, s. 19, Asım Efendi, **a.g.e.**, II/125, Cevdet, **a.g.e.**, VIII/ 208.

⁵¹⁵ Alemdar Mustafa Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Efdaliddin Bey, "Alemdar Mustafa Paşa", **TOEM**, Cüz 10, s.595-603; Cüz 11, s. 680-695; Cüz 12 s.731-740; Cüz 13 s.796-808; Cüz 14 s. 841-855; Cüz 17 s. 905-923; Cüz 16 s. 969-976; Cüz 17, s. 1034-1047; Cüz 18 s. 1097-1112; Cüz 19 s. 1161-1176; Cüz 20 s. 1232-1245, Cüz 21 s. 1304-1327

⁵¹⁶ Lütfullah Mustafa mühürlü bir tahriratta, yazıyı kaleme tarihten bir gün evvel divan tercümanın Bab-ı hümayunda katl edildiğini ve daha sonra şeyhülislamın konağında meşveret meclisinin toplandığını yazmaktadır (BOA., C. DH 2201).

⁵¹⁷ Cevdet, **a.g.e.**, VIII/208

Bundan dolayı Cevdet Paşa'nın ileri sürdüğü sebep Sebastiani'nin bu hareketini izah etmek için yeterli bir açıklama gibi görünmemektedir.

Olayların gidişatını incelediğimizde Sebastiani'yi buna iten sebebin Cevdet Paşa'nın iddialarının aksine Fransa yanlısı Aleko Soço'nun öldürülmesinden sonra yerine atanan tercümanın Rusya'ya daha yakın olan Karaca Yanko'nun atanmasıdır⁵¹⁸.

Taraftarı olan divan tercümanın katledilmesiyle Sebastiani çok önemli bir haber kaynağını kaybetmekle kalmıyor, ayrıca devlet sırlarını öğrenmedeki avantajını Ruslara kaptırıyordu. Sebastiani'nin Hâlet Efendi ile birlikte yeni divan tercümanına da Fransa aleyhtarlığıyla suçlaması bu düşüncelerini açıkça ortaya koymaktadır.

Sebastiani'nin iki ay gecikmeli olarak gelen bu çıkışına uydurduğu kılıf ise oldukça basittir: Tercümanın öldürülmesine ilk anda ses çıkarmamıştır çünkü bu meseleyi Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olarak görmüştür. Ancak Hâlet Efendi'nin Fransızların bütün dostlarını katlettirme niyetinde olduğunu öğrenmesi işleri değiştirmiş ve olayın Fransa'nın çıkarlarını tehlikeye sokan bir boyuta gelmesi kendisini müdahale zorunda bırakmıştı. Nihayetinde Kaymakam Köse Musa Paşa ile bir mükâleme talebinde bulunmuştur.

Sebastiani tercümanın katlinde baş sorumlu olarak işaret ettiği Hâlet Efendi'nin⁵¹⁹ Fransa'nın dostluğundan da şüphe ettiğini ve hiç çekinmeden bunu her yerde dile getirdiği iddiasındaydı. Aleko'nun halefi olan divan tercümanı da bu iddialardan payını alıyor ve Hâlet Efendiyle işbirliği yapmakla suçlanıyordu. Sebastiani'ye göre Fransa'nın tüm dostlarını ortadan kaldırmak niyetinde olan Hâlet Efendi, bu amaç uğruna Eflak kapı kethüdası Kostaki'yi katlettirecekti. Sebastiani burada ustaca bir manevra ile Kostaki'nin Fransa himayesinde olduğunu ve katli halinde Fransa'nın hakarete uğrayacağını belirterek her halükarda Osmanlı Devleti'nin içişlerini ilgilendiren bir meseleyi devletlerarası mecraya çekti. Böyle bir durum karşısında ilişkilerin bozulacağı tehdidinde bulunan Sebastiani Hâlet Efendi'nin o anda sürgün olan Mavroziler ile de irtibatının bulunduğunu ve bütün

⁵¹⁸ BOA., Tahvil d. no 53, s.77.

⁵¹⁹ BOA., HH. 14351. Cevdet tarihinde Hâlet Efendi yi adeta bir günah keçisi haline getirmiş iken sadece bu olayda haklı görmüş hattta bir tarafta Sebastiani'nin bir taraftan çıkar sahiplerinin arasında kalmasına acımıştır (Cevdet, a.g.e., II/208)

bunların aslında Mavrozilerin başının altından çıktığını hatta Hâlet Efendi'yi de Mavrozilerin yönlendirdiğini iddia etmekteydi.

Bu konu hakkında ne kadar ciddi olduğunu göstermek isteyen Sebastiani her zamanki taktiğini uygulayarak İstanbul'u terk edeceğini bildirdi. Ancak bu sefer ve Napolyon'dan gelen talimatında bu konuda serbest bırakıldığını ileri sürerek tehdidini resmileştiriyordu. Kendisinin İstanbul'dan ayrılması Fransa ve Osmanlı Devleti'nin ilişkilerinin asgari düzeye indirilmesi hatta kesilmesi demekti. Babiâli'nin her işini Fransa'nın eline bırakmış ve ondan medet umar bir halde iken böyle bir şeye izin vermeyeceğini bilen Sebastiani böylelikle Babiâli'yi adeta bir kukla haline getirmiştir.

Sebastiani'nin bu iddiaları ve İstanbul'u terk etme tehdidi karşısında kaymakam Musa Paşa her zamanki gibi alttan almakla birlikte Hâlet Efendi'yi de savundu. Zira suçu sabit bulunan divan tercümanı Aleko padişahın emri üzerine katledilmişti. Hâlet Efendi ise iddia edilenin bilakis tercümanın affedilmesi için çabalamış hatta bunu bizzat kendisinden rica etmişti. Ayrıca birini öldürtme yetkisi olmayan reisülküttabın Kostaki'nin öldürülmesi için en ufak bir girişimi olamayacağını söyleyerek bu tür suçlamalardan Hâlet Efendi'yi kurtardı. Sürgün olan Mavroziler ise devletlerarası bir düşmanlığa sebep olacak en ufak hareketlerinde cezalandırılacaklarını bildiklerinden hiçbir işe müdahaleye cesaret edemezlerdi. Ancak Sebastiani'nin bu son iddiasında haklılık payı olduğu, Hâlet Efendi'nin daha sonra kaleme aldığı, bir yazıdan anlaşılmaktadır. Hâlet Efendi gerçekten de Rus yanlısı olan Mavrozileri Fransa'ya karşı bir denge unsuru olarak görüyordu. Fransa arabuluculuğuyla yapılacak anlaşmanın tehlikeye girmesi halinde, Rusya ile iyi ilişkiler kurmak için Mavrozilerden faydalanmayı düşünüyordu. Bu yüzden, Kaymakam Köse Musa Paşa'ya rağmen idam edilmelerini engellemiş ve daha sonra sürgünden kurtulmalarını sağlamıştı⁵²⁰. Köse Musa Paşa ya şartlar gereği Sebastiani'ye açık vermemek için ya da gerçekten Hâlet Efendi ile Mavroziler arasındaki bağlantıyı bilmediği için bu konu hakkında da Hâlet Efendi'ye arka çıkmıştı.

⁵²⁰ TSMA, E. 4171

Köse Musa Paşa sonuç olarak Sebastiani'nin Hâlet Efendi hakkındaki tüm iddialarını yalanladığı gibi söz konusu suçlamaların iki devletin arasını açmak isteyenlerden kaynaklandığını ve elçinin bunlara itimat etmemesini istedi. Üstelik Rusya ile yapılacak anlaşmada Fransa'nın arabuluculuğu kabul edildiği ve padişahın anlaşma haberini beklediği sırada elçinin asılsız sözlere itimat ederek İstanbul'u terk etmekten bahsetmesinin dostluğa yakışmayacağını belirterek Sebastiani'yi sakinleştirmeye çalıştı. Ayrıca Fransa'nın dostu olanların katline teşebbüs edilmesi şöyle dursun ancak Fransa'nın aleyhinde olanların Osmanlı Devleti'ne ihanet etmiş gibi kabul edileceklerinden onların cezalandırılacaklarını ifade ederek alttan almayı sürdürdü.

Musa Paşa'nın bu yumuşak tavrı elçiyi cesaretlendirmiş ve Hâlet Efendi'nin Kostaki'nin katli olunmayacağına, Fransa'nın dostluğundan şüphe duyulmadığına ve bütün bunların sadece yalan haber olduğuna dair kendisine yazılı teminat vermesini istemiştir. Sebastiani bu talimatı görünürde, söylentileri duyma ihtimali yüksek olan imparatorunu teskin etmek için istiyordu. Ancak böylelikle nezdinde elçi olduğu devletin kendi reayası hakkındaki tasarrufuna karışabilecek ve bu konuda reisülküttaptan yazılı teminat alabilecek derece de Babıâli'de etkin bir konumda olduğunu da belgelemiş olacaktı. Musa Paşa ise Babıâli'nin acziyetinin belgesi olacak olan yazılı teminatı vermeyi doğal olarak reddetti.

İstediği yazılı teminatı alamayan Sebastiani, Hâlet Efendi'nin toplantıya katılmasını ve ifadelerinin mazbataya kaydedilmesini talep etti. Çünkü mükâleme mazbatalarında yazılanlar da bir nevi teminat olacaktı. Talebi kabul edilen Sebastiani imparatora yazdığı yazılarda karşılaştığı zorlukların hiç birini belirtmediği gibi aksine Hâlet Efendi de dâhil olmak üzere muhataplarından ve Osmanlı Devleti'nin dostluğundan duyduğu memnuniyetten bahsettiğini belirterek güya iki devlet arasındaki ilişkileri iyi tutmak adına ne kadar çabaladığını ifade ediyordu. Ancak buna rağmen Fransa'nın dostu olan tercümanın katledilmesi çabalarını boşa çıkarmıştı. Bunun üzerine Musa Paşa tercümanın öldürülme emrini sultandan asla hesap sorulamayacağı ve tercümanın öldürülmesinin Fransa'ya duyduğu dostlukla alakalı olmadığını tekrarladı.

Sebastiani gayet açık olan bu ifadelere rağmen baştan beri savunduğu fikirlerinde ısrar etmiş, Hâlet Efendi'nin bu tavrının imparatoru tarafından hoş

karşılanmayacağını ve hatta ilişkilerin kesilebileceği tehdidini yinelemiştir. Bu kadar ağır bir suçlamaya maruz kalan Hâlet Efendi ise bunların tümünü reddettiği gibi kendisini itham edenleri hainlikle suçluyor ve elçinin olayları sağduyuyla sorgulamasını istiyordu. Çünkü bu iftiraların tarafların arasını açmak için atıldığı aşikârdı. Hâlet Efendi bu sözleriyle Rumları kastediyordu. Ancak Sebastiani'nin haber kaynağının Rum değil Müslüman olduğunu açıklaması üzerine söz konusu şahsın mükâleme meclisine getirilmesini ve yüzleşmeyi teklif etti. Hâlet Efendi kendinden bu kadar emin olarak yaptığı son hamleyle Sebastiani'yi köşeye sıkıştırmayı başarmıştı. Sebastiani'nin hemen çark ederek bu defa haberlerin kaynağı olarak iki ülkenin arasını açmak isteyen Mavrozilerin adamlarını gösterdi Ancak suçladığı ailenin de Rus taraftarı olması oldukça dikkat çekicidir. Böylelikle kendi taraftarı olan Rum ailelerini riske atmamıştır.

İfadelerinin birbirini tutması nedeniyle zor durumda kalan Sebastiani konuyu daha fazla uzatamayarak sözü Eflak Kapı kethüdası Kostaki'nin Hâlet Efendi tarafından öldürüleceğine getirmiştir. Sebastiani'nin kısa bir süre önce işlerini layıkıyla yapmadığı için azlini istediği Kostaki'yi bu kadar koruması ve himayesine alması elçinin yeni haber kaynağının Kostaki olduğunu göstermektedir. Bu ayrıntı Musa Paşa'nın da dikkatini çekmiş olmakla beraber, daha önce azlini istediği birini şimdi neden himayesine aldığını sormakla yetinmiştir. Sebastiani'nin yine lafı dolandırmaya başlaması sonucunda Musa Paşa katletme yetkisinin kendisinde olduğunu ve böyle bir şeyin gerçekleşmeyeceğini ifade ederek Sebastiani'ye sözlü teminat vermiştir. Babiâli, bu garantinin içine Eflak voyvodası ve müteallikatını da sokmayı başaran Sebastiani'den karşılık olarak Rumların tahriklerine kapılmamasını istiyordu. Sözlü teminatla yetinmeyen elçi bu iddiaların asılsız olduğuna dair resmi yazı isteğinde ısrar ediyor ve söz konusu yazıda bir şekilde Kostaki'nin isminin de yer almasını şart koşuyordu. Ayrıca steğinin kabul edilmemesi halinde işin iki ülke arasında savaşa kadar gidebileceğini ima ederek aba altından sopa gösteriyordu. Nitekim savaş tehdidi işe yaradı ve Musa Paşa yazılı teminatı vermeyi kabul etti⁵²¹.

Olay bu şekilde kapanmış gibi gözükse de Sebastiani Hâlet Efendi'nin peşini bırakmamış, birlikte hareket ettiği İspanya elçisi vasıtasıyla ağzından laf

⁵²¹ BOA., HH. 14351

almaya çalışmıştır. Ancak bu sefer Hâlet Efendi mükâlemde sergilediği ılımlı tavırdan vazgeçerek üslubunu sertleştirmekle kalmamış tercümanın öldürülmeyi hak ettiğini ve bu konunun elçiyi hiçbir şekilde ilgilendirmediğini söyleyecek kadar cesur davranmıştır. Ancak bu hareketi Sebastiani'nin her zamanki taktiğine başvurmasına neden olmuş ve elçi İstanbul'u terk edeceğini bildirmiştir. Sebastiani'nin blöfü uzun bir süredir elçinin bu tür hareketleriyle muhatap olan Hâlet Efendi tarafından anlaşılmış ancak yine de yol göstermesi için kendisinden üst makamda olan –büyük bir ihtimalle şeyhülislamdan-birinden yardım istemiştir. Hâlet Efendi'nin yardımını talep ettiği şahıs Sebastiani'nin blöfünü görerek bütün bunların sadece kuru gürültüden ibaret olduğunu gidecek olsa bile daha önceki örneklerinden yola çıkılarak bunun savaş sebebi sayılamayacağını, bu yüzden kesinlikle Sebastiani'ye taviz vermemesini tavsiye etmiştir⁵²². Nitekim olaylar Hâlet Efendi'ye akıl veren zatın dediği gibi gelişmiş Sebastiani bu olaydan dolayı İstanbul'u terk etmemiştir. Ancak tercümanın katli meselesini sadece taviz kopartmak istediğinde, gündeme getirdiği araçlardan biri olarak kullanmıştır. Bu olay en baştan beri birbirlerine karşı soğuk davranan Hâlet Efendi ve Sebastiani'nin arasının daha da açılmasına neden olmakla beraber Hâlet Efendi'nin üstlerinden aldığı destek bu olaydaki rolü ne olursa olsun takdir edildiğini göstermektedir.

b.Bağdat Valiliği Meselesi

Osmanlı Devleti Bağdat'ta kölemen hâkimiyetinden öteden beri rahatsızlık duymaktaydı. 20 Eylül 1807 tarihinde Bağdat Valisi Ali Paşa'nın⁵²³ köleleri tarafından öldürülmesi Babıâli'ye beklediği fırsatı sunuyordu. Bu arada Bağdat valiliğine yine bir kölemen ve eski valinin kethüdası olan Süleyman Paşa'nın atanmasını isteyen mazhar İstanbul'a ulaşmıştı Bağdat'tan gelen bu talep meşveret meclisinde tartışıldı. Nihayetinde Süleyman Paşa'nın kaymakam, Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa'nın Bağdat Valisi olmasına karar verilerek⁵²⁴ Sultan IV. Mustafa'nın onayına sunulmuştur. Sultan, kölemen hâkimiyetinin kırılması için Bağdat'a dışarıdan bir vali atanmasının isabetli bir tedbir olduğunu düşünmekle

⁵²² BOA., A.MKT 817/63

⁵²³ Ali Paşa'nın Bağdat valiliğine atanması ve öldürülmesi hakkında bkz: Cevdet, **a.g.e.**, VIII/204-206.

⁵²⁴ BOA., HH. 4289.

birlikte, bazı endişeler taşımaktaydı. Dışarıdan atanan bir valinin bir tarafı İran diğer tarafı Vehhabilerle çevrilmiş olan Bağdat'ı kontrol etmekte yaşayacağı güçlük sultanı endişeye sevk etmekteydi. Yine bu dönemde Bağdat'ta bir ihtilal çıkması muhtemel bir olaydı ve dışardan vali atanması bunu da hızlandırabilirdi. IV. Mustafa, halkın istekleri hilafına Bağdat'a vali olarak atanan Yusuf Ziya Paşa'yı kabul edeceklerine ve bir ihtilal çıkartmayacaklarına dair meşveret meclisinden teminat istemekteydi⁵²⁵. Nihayetinde Yusuf Ziya Paşa'nın vali olarak atanması⁵²⁶ meşveret meclisinin sultana istediği teminatı verdiğini göstermektedir.

Ancak Babiâli bu kararını uygulamakta yine Fransız elçisi Sebastiani engeline takıldı. Daha önce Babiâli'de Rusya'nın etkin olduğu dönemlerde, Rus elçisinin devletin içişlerine karışmasını eleştiren Sebastiani, rüzgâr Fransa lehine esmeye başlayınca Rus elçisini aratır oldu. Osmanlı Devleti'nin o dönemde İngiltere ve Rusya'yı dışlayarak, dış politikasını Fransa'ya bağlaması Babiâli'yi adeta Sebastiani'nin oynacağı haline getirmişti. Sebastiani dış ilişkiler bir yana artık devletin içişlerinde de söz sahibi olmuş hatta bu bahiste görüleceği gibi vali atamalarına dahi müdahale eder olmuştur.

Sebastiani, Bağdat'ın kargaşa içinde bulunduğunu ve Süleyman Paşa'nın bunu bastırarak güçte olduğunu ileri sürerek Yusuf Ziya Paşa'nın atanmasına karşı çıkıyor ve Hâlet Efendi'ye verdiği takririnde Süleyman Paşa'nın atanmasını talep ediyordu. Avrupalı bir elçinin sözüyle vali atanması mümkün değilse de Fransa'nın ilişkileri kesmek için en ufak bir meseleyi bahane edeceği bilinen bir gerçektir. Bu yüzden Hâlet Efendi Bağdat'a vali atanması meselesini araştıracağını ifade ederek Sebastiani'nin müdahale girişimini ustalıkla savuşturdu. Hâlet Efendi gerçekten Bağdat'a bir memur göndermişti⁵²⁷. Öte yandan Sebastiani her gün yeni bir bahaneyle baskısını arttırıyordu. Konunun Osmanlı Devleti'nin içişlerine ait bir mesele olduğu söylenerek ikna edilmeye çalışılan Sebastiani, İngiltere'nin Basra'da Vehhabiler ile görüştüğünü ve bu yüzden Bağdat meselesinin de içişlerine ait bir

⁵²⁵ BOA., HH. 53925; TSMA E 7030.

⁵²⁶ TSMA., E 8702/10. Yusuf Ziya Paşa'ya 24 Receb 1222/27 Eylül 1807 tarihinde Şehrizor ve Basra eyaletleriyle birlikte Bağdat valiliği verilmiştir (BOA., Tahvil 53, s. 21- 22).

⁵²⁷ Ali Paşa'nın muhalefatını zabt etmek üzere Elhac Ahmet Ağa gönderilmiştir.(BOA. D.DRB.THR. 63/62)

konu olmaktan çıktığı karşılığını vermişti⁵²⁸. Babiâli'ye yaptığı baskıyı arttırmak için İspanya ve Felemenk elçilerini de yanına çekerek nihayetinde İstanbul'dan ayrılacağını bildirdi. Bunun üzerine Fransa, İspanya ve Felemenk elçilerine tarziye yollu takrirler yollanmış ve gitmeleri engellenmiştir.

Babiâli olayların yatıştığını zannederken bu sefer de Sebastiani'nin Paris'e gizlice bir kurye gönderdiğinin öğrenilmesi büyük bir endişe yaratmıştır. Sebastiani'nin bu atağına karşılık, Hâlet Efendi de Paris büyükelçisi Muhip Efendi'ye bir yazı göndermiştir. Söz konusu yazıda IV. Mustafa'nın tahta çıktığı günden itibaren elçinin hareket ve tavırlarını tüm ayrıntılarıyla kaleme alan Hâlet Efendi yazdıklarının diplomatik usuller çerçevesinde Fransız makamlarına bildirilmesini istemiştir⁵²⁹.

Bu esnada Bağdat'ta kaymakam Süleyman Paşa hem kendisinin hem de halkın gönderdiği yazılarla Babiâli'yi etkileyerek valilik koltuğuna oturmaya çalışıyordu. Bağdat ahalisi gönderdikleri yazılarda; genelde Rumeli'de vezirlik yapmış olan Yusuf Ziya Paşa'nın, İran'la komşu olan ve halkının çoğu Arap ve aşiretlerden meydana gelen Irak'ın durumunu bilmesinin mümkün olamayacağı belirterek Süleyman Paşa'nın valiliğe atanmasını istemekteydiler⁵³⁰. Süleyman Paşa ise vali olması halinde hem İran'ın saldırılarını önleyeceğini hem de Vehhabi sorununu ortadan kaldırarak Kürdistan'ı kontrol altına alacağını taahhüt etmekteydi. Ayrıca Bağdat'ta isyan emarelerinin gözüktüğünü ve isyan çıkması halinde Vehhabilerin işinin kolaylaşacağına dikkat çekerek atanmasını kolaylaştırmaya çalışıyordu⁵³¹. Süleyman Paşa'nın bu yazısı Babiâli'ye ulaştığı sırada Fransız elçisi de Hâlet Efendi'ye, onun gayret ve dirayetini içeren bir takrir göndererek Bağdat valiliğine atanması yönündekini teklifini yenilemiştir. Hatta Hâlet Efendi'ye randevüsüz bir ziyarette bulunarak, Bağdat'ta ihtilal emarelerinin görüldüğünü ve bu durumda Vehhabi'lerin bölgeye saldıracağını, sözde dostane bir şekilde ihtar etmiş ve Bağdat'ın Süleyman Paşa'ya verilerek bu tehlikenin önleneceğini ifade

⁵²⁸ BOA., HH. 14351

⁵²⁹ BOA., HH. 16196

⁵³⁰ BOA., HH. 54084, 4282.

⁵³¹ BOA., HH. 4276, 4290.

etmiştir⁵³². Görüldüğü üzere Sebastiani ve Süleyman Paşa'nın ifadeleri neredeyse birebir örtüşmektedir. Bu da onların birlikte hareket ettiklerini göstermektedir.

Bütün bu baskıların sonucunda Babiâli mecburen ilk kararından geri adım atmış ve Yusuf Ziya Paşa'nın yerine Süleyman Paşa'yı atamıştır⁵³³. Yusuf Ziya Paşa'nın Bağdat valiliğinden alınmasına gerekçe olarak ise görev yerine gitmeyi, para ve diğer bazı taleplerde bulunarak ertelemesi gösterilmiştir. Ancak Yusuf Ziya Paşa'nın Bağdat gibi geliri yüksek bir yerden alınmasına tepki göstermesini önlemek için madenler ilhakıyla Sivas eyaleti tevcih edilmiştir⁵³⁴. Bağdat'ın bir kölemen olan Süleyman Paşa'ya tevcih edilmesiyle Osmanlı Devleti Bağdat'ta kölemen hâkimiyetine son vermek için büyük bir fırsatı kaçırmıştır⁵³⁵.

c. Hâlet Efendi-İngiltere Arasında Yapılan Gizli Görüşmeler

İngiltere, 1806'da Eflak ve Boğdan beyleri meselesinden çıkan Osmanlı-Rus savaşında, müttefiki olan Rusya'nın yanında yer almıştı. Fransa'yla savaş halinde olan Rusya'nın, Osmanlı Devleti'yle de savaşması, iki cephe arasında kalmasına ve bu da Fransa karşısındaki savaş gücünün azalmasına neden olmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere Osmanlı Devleti'ni savaştan vazgeçirebilmek için baskı uygulamaya başladı. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nden 1799 ittifakını yenilemesini, Osmanlı donanmasının ve boğazların İngiltere'ye teslim edilmesini,

⁵³² BOA., HH. 53342

⁵³³ Süleyman Paşa 27 Şevval 1227/ 28 Aralık 1807 tarihinde Bağdat valiliğine atanmış (Tahvil 53, s. 21-22); caize olarak ise 15323 kuruş göndermiştir(Sadaret Defteri 354, s.11).

⁵³⁴ BOA., HH. 53790

⁵³⁵ Cevdet, **a.g.e.**, VIII/244 Cevdet Paşa, Babiâli'nin aldığı bu kararda kölemenlerin mi yoksa Sebastiani'nin mi ağır bastığının tam olarak anlayamadığını yazmaktadır. Ancak bununla birlikte o sırada Bağdat'ta sayıları 1000 kadar bile olmayan kölemenlerin devlet için bir tehlike teşkil edemeyeceğini ve Bağdat halkının kölemenler için isyan lekesini kabullenmeyeceklerini ilave etmiştir. Ancak Süleyman Paşa tarafından 5-6000 kese akçenin İstanbul'a gönderildiği ve bunun Babiâli'de ve sarayda sözü geçenlere dağıtıldığına rivayet edildiğini yazmaktadır. Cevdet Paşa'nın daha sonra kaleme aldığı satırlar daha da ilginçleşir, şöyle ki: O esnada Fransa ve Rusya imparatorlarının Rumeli'yi paylaşmaya karar verdiklerinden dolayı Sebastiani'nin Rumeli işlerine müdahalesi devletin politikası gereğinden olarak kabul edilebileceğini ancak Bağdat valiliğine müdahalesine bir mana verilemeyeceğini kaydetmektedir. (Cevdet, **a.g.e.**, VIII s 207).Cevdet Paşa'nın bu satırlarıyla açıkça belirtmese de Süleyman Paşa'nın göndermiş olduğu rüşvetten Sebastiani'nin de bir pay aldığını düşündüğü meydandadır. Elimizde Cevdet'in bu iddialarını kanıtlayacak ya da çürütebilecek belgeler bulunmamaktadır. Ancak Sebastiani'nin her fırsatta İstanbul'dan ayrılacağını ileri sürmesi ve buna karşılık aldığı pahalı hediyelerle bu fikrinden vaz geçmesi paraya olan düşkünlüğünü göstermektedir. Bununla birlikte Sebastiani'nin Irak havalisinde üstünlüğü Vehhabilerle temas halinde olan İngilizlere kaptırmamak için kendine bir müttefik araması ve Süleyman Paşayı bu yüzden desteklemesi de ihtimal dâhilindedir.

barış yapılınca kadar da Eflak ve Boğdan'ın Rusya da kalmasını istedi. Buna karşılık Bender ve Hotin kalelerinin Rusya'dan geri alınmasına kefil olacaktı. Bu istekleri kabul etmediği takdirde Bozcaada önlerinde bekleyen İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'ndan içeri gireceğini bildirmişti.

Osmanlı Devleti Fransa büyükelçisi Sebastiani'nin de teşvikleriyle 25 Ocak 1807 İngiltere'nin isteklerini reddedince İngiliz elçisi Arbundhot İstanbul'u terk edip Bozcaada önlerinde bekleyen İngiliz donanmasının yanına gitti⁵³⁶. Kısa bir süre sonra İngiliz donanması 18 Şubat 1807 tarihinde Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdi Naraburnu'nda bulunan 6 parçalık Osmanlı donanmasını tahrip ederek 19 Şubat günü Yedikule açıklarına demir attı. İngiliz donanmasının İstanbul önlerine gelmesi devlet adamları ve başkent halkı kadar Fransız elçisi Sebastiani'yi de endişelendirdi. Çünkü İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında bir savaş çıkacak olursa bu sefer Osmanlı Devleti iki cepheli bir savaş arasında kalacağından Rusya rahatlayacaktı. Bununla beraber Sebastiani pasif kalma taraflısı da değildi. Sarayı ve Babıâli'yi cesaretlendirmek ve direnmeye teşvik etmek için her türlü çabayı gösterdi. Onun telkin ve teşvikleriyle Osmanlı Devleti direnmeye karar verdi ve İstanbul da savunma hazırlıkları yapıldı⁵³⁷.

Yapılan bu hazırlıklar üzerine 2 Mart'ta İstanbul'dan ayrılan İngiliz donanmasına ait iki firkateyn Çanakkale boğazından geçerken batırıldı. Böylece İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde yaptığı baskı hem siyasi hem de askeri anlamda başarısızlığa uğramıştı. Ancak Babıâli üzerindeki kontrol gücünü tamamıyla Fransa'ya kaptırmak istemeyen İngiltere, 17 Mart 1807 de İskenderiye'yi zapt etti. Böylelikle hem Babıâli'yi baskı altında tutmayı hem de Akdeniz'de hala etkin olduğunu dünya kamuoyuna göstermeyi tasarlamıştı. Ancak ilk anda alınan başarılarla rağmen Mısır'daki gidişat burada fazla tutunamayacaklarını göstermekteydi

İstanbul'dan sonra Mısır'da da umduğunu bulamayan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin elinden tamamıyla gitmesine ve Fransa tahakkümü altına girmesine göz yumamazdı. Bu yüzden Osmanlı Devleti ile barış yapmak üzere diplomatik temasa

⁵³⁶ BOA., HH. 7435

⁵³⁷ Ebu Bekir Efendi, **Vaka-i Cedid**, s.15, İstanbul 1332.

geçmeye karar vererek 1807 Temmuzunda⁵³⁸ Arthur Paget İngiltere'yi temsilen Bozcaada önlerine gelmiştir⁵³⁹. Arthur Paget ilk iş olarak İngiltere'nin, Osmanlı Devleti ile yeniden barış yapma taraftarı olduğunu ve bu yüzden barış görüşmelerine başlamak istediğini Boğaz Seraskeri İsmail Paşa'ya bildirdi. Ancak bu teklife Babiâli cephesinde muhalefet edenler bulunmaktaydı ki bu tavırlarında kendilerine göre oldukça haklı sebepleri vardı. Çok kısa bir süre önce İngilizlerin İstanbul'a saldırmaya kadar ileri giden düşmanca tavırları en önemli sebeplerden biriydi. İngilizlerin bu cüretleri affedilmeyecek bir ihanet olarak görülmekteydi. En az bunun kadar önemli olan bir diğer sebep de Fransa faktörüydü. Fransa ile yeni bir ittifak yapılması için imzalanan teminat senetlerinin daha mürekkebi kurumadan can düşmanları ile anlaşma yapmak ittifakın başlamadan bitmesine neden olurdu ki Babiâli böyle bir kaybı göze alabilecek durumda değildi. Çünkü Fransa'nın kaybı demek bu ülkenin arabuluculuğuyla yapılacak olan Rusya anlaşmasının da ortadan kalkması demekti. Üstelik İngiltere'nin Babiâli'yi yıldırma için oynayabilecek başka bir kartı kalmadığı gibi donanmasının zayıflığına dair söylentiler de günden güne artmaktaydı. Yani artık hiçbir şekilde Osmanlı Devleti'ne zarar verebilecek bir konumda bulunmuyordu. Artık intikam sırası Osmanlı Devleti'ne gelmişti. Zor durumda olan İngiliz donanmasına zahire verilmeyerek ve ticareti engellenerek Osmanlı sularından tamamen silinebilirdi. Bu şartlar altında İngiltere ile görüşmeye ancak ve ancak zihinlerini karıştırarak zaman kazanmak adına ve Fransa elçisi Sebastiani'nin onayı ile yanaşılabilirdi. Böylelikle Fransa'nın tepkisi de önlenecekti⁵⁴⁰.

Devletin zirvesinde özellikle Fransa faktörü üzerinde önemle durulmaktaydı. İngilizlerle yapılacak bir anlaşmanın Fransa ile ilişkilerin sonu anlamına geldiği kimsenin hatırlatmasına gerek kalmayacak derece de ortadaydı.

⁵³⁸ İngiltere temsilcisinin boğaz önlerine ne zaman geldiğine dair kesin bir kayıt yoktur. Verilen tarih Hâlet Efendi'nin 27 C 1222 (2 Ağustos 1807) tarihli bir tahririndeki (BOA. HH. 16197) “...İngiltereli murahhasına mektup tahriri ile boğazda tevkif olunarak ne vech ile muamele olunmak iktiza edeceğini...” şeklindeki ifadesinden ve 16 Recep 1222- 19 Eylül 1807 (BOA. HH. 16179) tarihindeki Fransa elçisi Sebastiani ile yapılan bir mükalemede Sebastiani'nin “...bundan iki ay mukaddem İngiltere donanması boğaza geldikde.” şeklindeki ifadesinden yola çıkılarak tespit edilmiştir.

⁵³⁹ Juchereau de Saint-Denys, **Revolutions de Constantinople En 1807 Et 1808**, Paris 1819, II/152; N. Jorga, **a.g.e.**, V/156.

⁵⁴⁰ BOA., A.MKT. 816/14

Fransa elçisi Sebastiani, Sıtkı Efendi'nin Londra'da kalmasına tahammül gösteremezken bir de İngiltere temsilcisi'nin Babiâli ile anlaşma yapmak üzere geldiğini duymuş ve bu söylenti bile büyük bir gürültü koparmasına yetmişti. Hatta murahhasın kabul edilmesi halinde gitme tehdidinde bulunarak Babiâli'nin gözünü korkutmaya çalışmıştı. Ancak Babiâli, Tilsit Anlaşması'ndan sonra Fransa'ya güvenilemeyeceğini tam manasıyla öğrenmişti⁵⁴¹. Üstelik, Sebastiani'nin İngiltere'ye karşı olan zaafından da bu şekilde gayet rahat yararlanılabildi. Nitekim Fransa'nın Rusya'yla yapacağı bir anlaşmada Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanıdığını belirten bir şartı koymayı taahhüt etmesi halinde İngiltere murahhasının kabul edilmeyeceğini Sebastiani'ye bildirildi. Sonuç olarak iki taraf da bu maddelerin kabulüne dair yazılı teminat vermeyi kabul etti⁵⁴². Bu sırada İngiltere'nin korktuğu başına geldi ve Rusya Fransa'yla Tilsit Mütarekesi'ni imzaladı. İngiltere müttefiki olan Rusya'dan bu şekilde bir darbe yerken 1807 Eylül'ünde de İskenderiye'deki İngiliz kuvvetleri Mehmet Ali Paşa'ya teslim oldu. İskenderiye'nin ellerinden çıkmasıyla Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için kozlarını kaybeden İngilizler buna rağmen ilk kararlarından dönmemişler ve barış görüşmeleri için temaslarını sürdürmüşlerdir.

İngilizlerin bu konudaki ısrarından günden güne rahatsız olan Sebastiani ise teminat senetlerini gündeme getiriyor ve Babiâli'ye, Tilsit Mütarekesi'nde Napolyon'un üstüne düşen görevi yerine getirdiğini hatırlatıyordu. Napolyon Rusya ile Osmanlı Devleti arasında mütareke yapılmasını sağlamıştı. Ancak yardımlarının devam etmesi için Osmanlı-İngiliz anlaşmasının kesinlikle olmayacağına dair resmi bir yazı verilmesini istiyordu. Yani Sebastiani Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yapacağı bir anlaşma ile hem Fransa'yı hem de Rusya'yı karşısına alacağı tehdidinde bulunuyordu⁵⁴³. Bu gayet açık tehdit karşısında yapacak bir şeyi olmayan Babiâli istenen teminatı vermek zorunda kaldı⁵⁴⁴. Ancak İngiltere kendi ayağıyla anlaşma için gelmişken ve zayıflamış olsa da hala etkin olan donanması göz önüne alındığında bu barış teklifi, kaçırılmaması gereken bir fırsattı. Üstelik Rusya'nın anlaşmayı geciktirmesi ve zorluk çıkarması halinde İngiliz gemileri Karadeniz'e

⁵⁴¹ M. Cavid Baysun, "Mustafa IV", *İ.A.*, VIII/711.

⁵⁴² BOA., HH. 54114-B.

⁵⁴³ BOA., HH. 6916(6939).

⁵⁴⁴ BOA., HH. 6915, 52913.

geçirilerek bir baskı unsuru olarak kullanılabilir⁵⁴⁵ Üst üste toplanan meşveret meclisleri ve Kaymakam Musa Paşa ile IV. Mustafa arasındaki görüşmeler de hep bu konu üzerine yoğunlaşmaktaydı. Nihayetinde bir çözüm bulundu: Hâlihazırdaki duruma göre Sebastian'a, Fransa'nın rızası olmadıkça İngiltere ile asla barış anlaşması yapılmayacağı resmen bildirilecek ancak Rusya anlaşması tamamlanıncaya kadar kimseye duyurulmamak şartıyla İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında barış görüşmelerine başlanacaktı⁵⁴⁶. Meşveretten çıkan bu kararın IV. Mustafa tarafından onaylanmasıyla Boğaz Seraskeri İsmail Paşa, İngiliz temsilcisi ile gizli görüşmelerde bulunmakla görevlendirildi⁵⁴⁷.

Fransa'nın bu kararı öğrenmesi halinde doğacak olumsuz sonuçlardan korunabilmek amacıyla Sebastiani ile yapılan bir görüşmede İngiltere ile kesinlikle barış anlaşması imzalanmayacağı ancak kendisinin rızası olursa zaman kazanmak amacıyla görüşüleceği bildirilerek onayı alındı⁵⁴⁸.

İngiltere ile barış görüşmelerini başlatan İsmail Paşa bir yandan da boğazın güvenliğini sağlıyor ve muhtemel bir tehlike karşısında donanmayı Naraburnu'nda teyakkuz halinde tutuyordu⁵⁴⁹. İsmail Paşa ve İngiltere temsilcisi arasında yapılan görüşmelerde; eski anlaşmaların yeniden yürürlüğe girmesi, esirler, gemiler ve tüccar mallarının iadesi gibi konular üzerinde duruluyordu. Sonuçta bu maddeler üzerinde anlaşıldı⁵⁵⁰. Ancak İngiltere temsilcisi anlaşmanın Rusya anlaşması tamamlanıncaya kadar gizli tutulmasını, böyle bir yetkisi olmadığını ileri sürerek kabul etmemiş hemen ilanını talep etmiştir. .

İngiltere temsilcisi bir yandan İsmail Paşa tarafından ikna edilmeye çalışılırken bir yandan da Reisülküttap Hâlet Efendi uzlaşmanın sağlanabilmesi için temsilciyle yazışmaya başlamıştır⁵⁵¹. Söz konusu yazışmalarda temsilcinin en çok gündeme getirdiği konu İngiltere baş tercümanı olan ve daha önce Kütahya'ya sürgün edilen Pizani'nin affı ve anlaşma gerçekleştiği takdirde kendisinin nerede

⁵⁴⁵ BOA. KK d. 60/5, s. 1.

⁵⁴⁶ BOA., HH. 53456

⁵⁴⁷ BOA., HH. 53315.

⁵⁴⁸ BOA., HH. 53202; A.AMD 53-37

⁵⁴⁹ BOA., HH. 53202 .

⁵⁵⁰ BOA., A.MKT 813/29, TSMA, E. 8702/5.

⁵⁵¹ BOA., HH. 53266.

ikamet edeceğiydi⁵⁵². Ancak Hâlet Efendi Sebastiani nedeniyle rahat hareket edemiyordu. İkili arasındaki görüşmelerde Sebastiani İngiltere temsilcisi ile yapılan görüşmelerden duyduğu rahatsızlığı dile getiriyordu. Yetkisinin olmadığı ve Napolyon'u kızdıracağını bile bile İngiltere ile sadece oyalama için görüşülmesine onay verdiğini itiraf etmekle birlikte durumun kendisine yansıtıldığı gibi olmadığı hatta Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile tek başına bir anlaşma yapmak niyetinde olduğu iddiasında bulunuyordu. Böyle bir olay vukuunda ise Osmanlı Devleti düpedüz Fransa'ya savaş açmış sayılacaktı.

Hâlet Efendi her ne kadar bu görüşmelerin kendi muvafakatiyle İngilizleri oyalamak için yapıldığını ileri sürse de Sebastiani'yi ikna etmesi pek kolay olmamıştır. Elçiyi köşeye sıkıştırmak isteyen Hâlet Efendi bu defa Rusya kartını da oynuyordu. Fransa'nın arabuluculuğuyla yapılacağı vaat edilen Osmanlı-Rus anlaşmasının hala yapılamamış olması da kendilerini İngiltere ile görüşmeye mecbur bırakıyordu. Daha da ileri giderek halk arasında İngilizlerin devlet adamlarının daveti üzerine İstanbul önlerine kadar geldiği dedikodusunun Sebastiani'nin kışkırtmalarından kaynaklandığı imasında bulunuyordu. Üstelik İngiltere sadece eski anlaşmaların yeniden kabul edilmesi teklifiyle gelmişken bunun kabul edilmemesi Osmanlı Devleti'nin politik çıkarlarına da aykırıydı. Zira İngiltere'nin barış teklifine ret cevabı vermek onu adeta savaşa davet etmekte.

Hâlet Efendi'nin iddialarını çürütecek cevap bulamayan Sebastiani ise Napolyon'un, uyguladığı başarılı politika sayesinde İngiltere'yi yok olma noktasına getirmişken Osmanlı Devleti'nin barış imzalaması ancak ve ancak düşmanlık olarak nitelenebilirdi. Üstelik Rusya ve kuzey devletleri de Napolyon'la İngiltere aleyhine ittifak halindeydi. Yani İngiltere uluslararası platformda yalnız başınaydı ve üstelik kendi içinde de bir takım sorunlar yaşamaktaydı. Yani Osmanlı Devleti için artık hiçbir şekilde tehlike arz etmeyen İngiltere ile anlaşma yapmanın gereği yoktu. İngiltere'nin bu kadar ümitsiz bir halde iken barış yanlısı adımlar atması gayet tabi idi. Ancak İngilizlerin özellikle Osmanlı barışı için bu kadar çaba sarf etmesi sadece Fransa ve Osmanlı Devleti'nin arasını açmak için olabilirdi. Zaten Babıâli Fransa

⁵⁵² BOA., HH. 53266.

dostluğunda sebat edip İngiltere'ye karşı dirayetli davranırsa İngiltere temsilcisi eli boş dönmek zorunda kalacaktı.

Sebastiani'nin bu ifadeleri üzerine Hâlet Efendi, İngiltere donanmasının Çanakkale boğazını kapamasından dolayı İstanbul'a zahire gelmediğini, bu durumun yeni bir ihtilale sebep olabileceğini dile getirerek Babıâli'nin İngiltere'yle anlaşma yapmak zorunda olduğunu açıkça beyan etmiştir. Sebastiani ise hemen Rusya'dan zahire getirme teklifinde bulunmuştur. Ancak bu teklifi Osmanlı bütçesine çok ağır külfet getireceği gerekçesiyle reddedilmiştir.

Ustaca manevralarına rağmen Hâlet Efendi'yi ikna edemeyeceğini anlayan Sebastiani, nihayetinde yine İstanbul'u terk etme tehdidinde bulunmuştur. Hâlet Efendi bu tehdit karşısında her zamanki gibi alttan almak zorunda kalmış ve Osmanlı Devleti'nin hiç bir şekilde Fransa dostluğundan vazgeçmeyeceğini beyan ederek muhatabını yatıştırmıştır⁵⁵³. Ancak bu görüşmeden iki gün sonra Sebastiani Hâlet Efendi ile yeniden bir araya gelerek İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında anlaşma yapılmayacağına dair kesin teminat verilmesini istemiştir. Hâlet Efendi konunun kaymakam ve şeyhülislam ile görüşülmesi gerektiği şeklindeki yuvarlak ifadelerle elçiyi oylamıştır⁵⁵⁴. Bu görüşmede de durumu idare eden Hâlet Efendi, Sebastiani'nin İsmail Paşa ile İngilizler arasında görüşme yapıldığını öğrenmesi üzerine çok zor durumda kalmıştır⁵⁵⁵. Çünkü Sebastiani Hâlet Efendi'ye gönderdiği bir yazıda açıkça onu suçluyordu. Söz konusu yazıda Hâlet Efendi'nin Bozcaada'da olan İngiltere elçisi ile ancak kandırmak ve zaman kazanmak için görüşeceğine dair taahhüt vermesine rağmen Argirdivlo isimli şahsa İngiltere elçisinin tahriratını gizlice tercüme ettirdiği ancak kendisine göstermediğini ifade etmekteydi. Ancak kendisi bir şekilde mektupları görmeyi başarmış ve içeriklerinden Hâlet Efendi'nin İngiltere'yi kandırmak değil müstakil bir anlaşma yapmak amacıyla olduğu sonucuna ulaşmıştı. Bu suçlamada Hâlet Efendi'nin Fransa hakkındaki ifadeleri de en az ele geçirdiği mektuplar kadar de ona dayanak noktası sağlıyordu. Çünkü Hâlet Efendi Fransa'nın kadim dostu olan Prusya'yı mahvettiği gibi Osmanlı Devleti'ni de

⁵⁵³ BOA., HH. 16195

⁵⁵⁴ BOA., HH. 16179

⁵⁵⁵ TSMA, E 340/19

feda ettiğini bundan sonra Fransa'nın dostluğuna güvenilmeyeceğini dile getirmişti⁵⁵⁶.

Hâlet Efendi Sebastiani'nin baskısı ve Babıâli'nin baştan beri izlediği politika gereği İngiltere temsilcisine kesin cevaplar verememekle birlikte yazışmayı sürdürmüştür. Boğaz'da bekleyen İngiltere donanması kaptanına son gelişmeler doğrultusunda bir mektup⁵⁵⁷ ve öngörülen anlaşmanın ne gibi maddeler içereceğine dair bir senet⁵⁵⁸ göndermiştir. Bununla birlikte Hâlet Efendi'nin Babıâli'nin isteği üzerine zaman kazanmak adına çeşitli bahanelerle işi yokuşa sürdüğü anlaşılmaktadır⁵⁵⁹. Mesela İngiltere temsilcisinin görüşmeler için sahile çıkma talebini reddederek, üzerinde görüşülmesi gereken fazla bir mesele olmadığını ileri sürerek anlaşmanın imzalanacağı yeri bile tespit etmemiştir. Hâlet Efendi'nin bu tavrı muhatabı olan İngiltere amiral yardımcısı Sir Thomas Duckword tarafından Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet ve nüfuz eksikliği olarak yorumlanmıştır. Osmanlı Devleti tarafından gönderilen ve sulhun esasını teşkil edecek senette bile Sebastiani'nin nüfuzu'nun hissedildiğini beyan eden amiral, Babıâli'nin her adımını Fransa elçisinin telkinleri doğrultusunda atmasının vahim sonuçlar doğuracağını ihtar ediyordu. Hâlet Efendi'nin anlaşma üzerinde görüşülecek fazla konu olmadığını ileri sürmesine de bir mana verememişti. Osmanlı Devleti, İngiltere ve müttefiki Rusya'yı büyük bir yenilgiye uğratması halinde ancak böyle davranabilirdi. Amiral kendi tekliflerinde ısrar edeceğini beyan ediyor ve bunda ne kadar ciddi olduklarını göstermek için Amiral yardımcısı Sir Thomas Louis'e gönderilen talimatın bir suretini Hâlet Efendiye yollamıştı. Amiral İngiltere'nin anlaşmaya hazırlanırken Fransa'dan çekindiği için Babıâli'nin kesin bir karar verememesinin Osmanlı Devleti'ne zarardan başka bir şey kazandırmayacağı uyarısında bulunurken, temsilcinin artık gitmek üzere olduğunu ipuçlarını da veriyordu. Ancak böyle bir durum karşısında Osmanlı Devleti'nin kendisini hayli

⁵⁵⁶ TSMA, E 5178/2

⁵⁵⁷ BOA., HH. 54106

⁵⁵⁸ TSMA., E. 8298/4 Osmanlı Devleti söz konusu senette, 1772 (H 1186) yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan anlaşmanın tekrar yürürlüğe girmesini, senedin imzalanmasından itibaren 31 gün içerisinde İngiltere'nin Osmanlı topraklarının ele geçirdikleri tarihte sahip oldukları tüm eşya ile birlikte teslim edilmesini, yakılan Osmanlı beylik gemilerinin aynıyla tazminini ve iki tarafın da birbirlerinden ele geçirmiş oldukları tüccar gemileri ve eşyaları tamamıyla ait oldukları taraflara teslimini teklif ediyordu.

⁵⁵⁹ TSMA., E. 8298/3.

yıpratın yabancı müdahalesinden kurtulmaya karar verdiği takdirde görüşmelerin yeniden başlayacağını ifade ederek açık kapı bırakıyordu⁵⁶⁰

Nitekim Amiralın Hâlet Efendi'ye yaptığı bu uyarıdan kısa bir süre sonra İngiltere temsilcisi üç gün içerisinde kendisine kesin bir cevap verilmesini talep etmiştir. Babıâli'de verilecek cevap için müzakerelerin devam ettiği sırada Boğaz seraskeri İsmail Paşa vefat etmiştir. Bu son gelişme üzerine İngiltere temsilcisi İsmail Paşa'nın yerine yeni birisinin atanmasını beklemeden boğazdan ayrılmış ve Malta'ya doğru yola çıkmıştır.⁵⁶¹ Ancak bunun ilişkilerin kesilmesi amacı taşımadığını ve İngiltere'nin kesinlikle Osmanlı Devletine bir düşmanlığı olmadığını Kaptan-ı deryaya⁵⁶² ve Hâlet Efendi'ye bildirmiştir⁵⁶³. Hâlet Efendi ise düzelmeye yüz tutan ilişkilerin bu sebeple tekrar bozulmasını önlemek için hemen murahhasa bir mektup yazmış ve görüşmelerin kesilmediğini ancak İsmail Paşa'nın yerine atanacak kişinin tespitine çalışıldığını belirterek duruma açıklık getirmiştir⁵⁶⁴.

Babıâli de İngiltere ile diplomatik ilişkilerin yeniden başlaması ve İngiltere temsilcisinin verdiği teminatları memnuniyetle karşılamıştı. Üstelik İngiltere karşısında izlediği politika sayesinde Fransa'ya da ne kadar sadık bir müttefik olduğunu ispat etmiş ve Napolyon'un da takdirini kazanmıştı⁵⁶⁵. Sebastiani de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında olası bir anlaşmayı engellediği için bunu bir başarı olarak addetmiştir⁵⁶⁶. Ancak bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Babıâli'de, daha önce acı bir tecrübe olarak yaşanan İngiltere'nin her an boğazlara yeniden saldırmabileceği endişesi baş göstermiştir. Böyle bir durum karşısında önceki gibi hazırlıksız yakalanmamak için hemen boğazların takviye edilmesi kararı alınmıştır⁵⁶⁷.

Bu sırada Rusya ve Fransa ile yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'nin istediği yönde gitmiyordu. Rusya anlaşmayı geciktirebilmek için ağırdan alıyor sözde arabulucu olan Fransa da buna göz yumuyordu. Bütün bu gelişmeler Rusya

⁵⁶⁰ TSMA., E 8298/3; **The Weekly Political Review Of .Henry Redhead Yorke From January To June 1807**, s. 334-335.

⁵⁶¹ BOA., A. MKT 813/29 ,TSMA, E 8702/5.

⁵⁶² BOA., HH. 53158.

⁵⁶³ BOA., HH. 53348.

⁵⁶⁴ BOA., HH. 54111.

⁵⁶⁵ BOA., HH. 13181 A.

⁵⁶⁶ BOA., HH. 16194.

⁵⁶⁷ BOA., HH. 53189.

anlaşmasının yapıp yapılmayacağını şüpheli hale getirmekteydi. Üstelik Rusya'nın mütareke süresi bitene kadar anlaşmayı yapmaması ve sürenin bitiminde hiçbir şekilde kabul edilmesi mümkün olmayan bir teklifte bulunarak savaşı yeniden başlatması da oldukça yüksek bir ihtimaldi. Böyle bir durumda İngiltere'yle de sorun yaşamak işleri içinden çıkılmaz bir hale getirebilirdi.

Babîâli bu düşüncelerini doğrulayan ve İngiltere'nin büyük bir donanmayı boğaza göndererek Osmanlı Devleti'ni barışa zorlayacağı ve teklifleri kabul edilmediği takdirde boğazdan içeri gireceğine dair duyumlar da alıyordu⁵⁶⁸. Bu tehlikenin önüne geçebilmek için askeri hazırlıkların yanı sıra diplomatik olarak atağa geçmeğe karar vermiş ve Londra'ya, barış görüşmelerinin yeniden başlatılması için gizlice bir yazı göndermiştir⁵⁶⁹. Bunun yanı sıra İsmail Paşa'nın ölümü üzerine Boğaz seraskerliğine atanan Hakkı Paşa'ya da İngiltere donanmasının boğaz önlerinde görünmesi halinde hemen barış görüşmelerine başlaması için tam yetki verilmiştir⁵⁷⁰. Bu durumda Hakkı Paşa görüşmelerin kesilmesine neden olarak Fransa ve Rusya'yı gösterecektir. Anlaşma müzakerelerinde daha önce İsmail Paşa ve İngiltere temsilcisinin karara bağladıkları esirler, tüccar malları ve gemilerinin iadesi maddeleri aynen kabul edilecek, ancak ilave olarak İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını tanıdığına dair bir madde konulacaktır. Tüm bunlar olup biterken Fransa'nın hiç bir şeyden şüphelenmemesi için yine gizlilik ilkesine çok dikkat edilmesi gerekiyordu⁵⁷¹. Hatta dışarıya bilgi sızması için bu konuyla ilgili ruhsatnamelerin bizzat Reisülküttap Hâlet Efendi tarafından yazılmasına karar verilmişti. Alınan tüm bu tedbirlere rağmen durumun Sebastiani tarafından öğrenilmesi halinde, Babîâli'yi, kendisine verilen taahhütlere mugayir hareket etmekle suçlayacağı ve büyük bir gürültü koparacağı aşikârdı. Bu durumda Babîâli tarafından İstanbul'un İngiliz işgaliyle karşı karşıya kaldığı ve

⁵⁶⁸ , Bu duyumlar Boğaz Seraskeri Hakkı Paşa'dan gelen yazılar ve Kahvecioğlu isimli bir tüccarın İngiltere tarafından ele geçirilen gemisinin kaptanının ifadelerinden ibaretti (BOA., A.MKT 813/29). Bu arada Fransa müttefiklerini zorlayarak limanlarını İngiltere'ye kapamalarını sağladığı gibi İngiltere aleyhinde bildiriler yayınlamalarını temin etmişti. Buna karşılık olarak İngiltere de bazı beyannameler yayınlıyordu. Söz konusu beyannamelerde İngiltere'nin Osmanlı Devleti tebasından olan Ocaklar, Dobre sahillerinde ve diğer denizlerdeki Osmanlı gemilerini ele geçirerek batıracakları hatta boğaz kalelerine dahi zarar verecekleri yazmaktaydı (TSMA. E 340/7).

⁵⁶⁹ BOA., HH. 53960. Yazının hangi yolla gönderileceği Babîâli de ve ordu da uzun süren tartışmalara neden olmuştur. Bkz:BOA., HH. 53803;TSMA, 340/7.

⁵⁷⁰ TSMA., E 7032/ I

⁵⁷¹ BOA., A.MKT 813/29 13 Za-Z 1222

Fransa yardımı gelene kadar iş işten geçmiş olacağından bu yola başvurulduğu gerekçesine sığınılacaktı⁵⁷².

İngilizler ile barış görüşmelerinin bu şekilde sürdürülmesine karar verildikten kısa bir süre sonra sürpriz bir gelişme olarak Hâlet Efendi'nin azil kararında en etkili unsur Sebastiani'nin onun azli yönündeki ısrar ve baskılarıdır. Elçinin üzerinde en çok durduğu konu Hâlet Efendi'nin İngilizlerle anlaşma için yaptığı gizli görüşmelerdir. Hâlet Efendi Reisülküttap sıfatıyla bu görüşmeleri bir neticeye bağlayamamakla birlikte Fransa'ya rağmen İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında bir anlaşmanın yapılması için gayret sarf ettiği ve bu çabasının Babîâli tarafından da el altından desteklendiği anlaşılmaktadır⁵⁷³. Hâlet Efendi'yi İngiltere'ye yakınlaştıran sebeplerin başında ise Fransa'ya karşı duyduğu güvensizlik yatmaktadır⁵⁷⁴. Fransa'da elçi olarak bulunduğu süre de onları yakından tanıma fırsatı bulan Hâlet Efendi, Napolyon'un Osmanlı Devleti'ne karşı güttüğü siyaseti iyi tahlil etmişti. Yani Fransa'nın Rusya anlaşması da dâhil olmak üzere hiç bir konuda Osmanlı Devleti lehine hareket etmeyeceğini biliyordu. Bu yüzden İngiltere'yle hatta Rusya ile bile Osmanlı Devletinin tek başına anlaşma yapması gerektiğini düşünüyordu⁵⁷⁵. Fransa'ya karşı tavrı çok açık olan ve bunu Sebastiani'nin yüzüne açıkça söylemekten çekinmeyen Hâlet Efendi bu sebeplerle İngiltere yanlısı bir politika izlemiştir.

Nitekim zaman Hâlet Efendi'yi haklı çıkarmış Fransa'nın arabuluculuğuyla gerçekleşmesi öngörülen Osmanlı Rus anlaşması yapılamayacağı iyice gün yüzüne çıkmıştır. Fransız elçisi Sebastiani'nin Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı tahliye etmeyeceğini bildirmesi⁵⁷⁶ ve Korfu'nun İngiltere tarafından muhasarası halinde 4000 Fransız askerinin Arnavutluk üzerinden Korfu'ya nakledilmesini talep etmesi⁵⁷⁷ İngiltere ile anlaşmanın en kısa sürede yapılması zorunluluğunu doğurmuştur⁵⁷⁸. Hâlet Efendi tarafından davet edilmiş olan⁵⁷⁹. İngiltere'nin

⁵⁷² TSMA., E 340/7

⁵⁷³ BOA., HH. 54111

⁵⁷⁴ TSMA E. 4171

⁵⁷⁵ BOA., C. HR 1318

⁵⁷⁶ TSMA, E. 504/2.

⁵⁷⁷ BOA., HH. 53538

⁵⁷⁸ BOA., A. MKT 799/48; KK 60-5 s. 3, 5

⁵⁷⁹ BOA., HH. 54112

dostluğunu kazanmak üzere Hâlet Efendi tarafından atılan adımlar işe yarayarak barış görüşmelerine başlanmış ve İngiltere ile Kala-i sultaniye anlaşması⁵⁸⁰ yapılmıştır. Hâlet Efendi'nin İngiltere karşısındaki bu tutumu sadece Babîâlî'nin değil daha sonraki süreçte kendisi içinde olumlu gelişmelere neden olmuştu. 1811'de Bağdat Valisi Süleyman Paşa'yı idam etmek üzere Bağdat'a giderken yanında İngiliz elçisi Adair'in Bağdat'ta bulunan İngiliz konsolosuna verilmek üzere bir mektubunu da götürüyordu⁵⁸¹. Bağdat'ı Fransızlara kaptırmak istemeyen her ne kadar el altından Süleyman Paşa'yı desteklese de Babîali'yi de gözden çıkarmak istemiyor bu yüzden mektubunda Hâlet Efendi'nin Osmanlı-İngiliz anlaşmasında Fransa elçisi Sebastiani'nin tüm engellemelerine rağmen önemli katkısından bahsederek Hâlet Efendi'yi yere göğe sığdıramıyor ve konsolosun Hâlet Efendi'ye elinden gelen yardımı yapmasını istiyordu. Bu çok önemli mektup sayesinde Bağdat valisi yardım talebine rağmen İngiltere konsolosundan yeterli destek görememiş⁵⁸² bu durum Hâlet Efendi'nin işini kolaylaştırmıştır. Yani Hâlet Efendi 1807 yılında İngilizlere yaptığı yatırımın karşılığını 4 yıl sonra üstelik hiç beklemediği şekilde görmüştü.

4. Hâlet Efendi'nin Azli ve Kütahya'ya Sürgünü

III. Selim döneminde Saray ve Babîâlî üzerinde hayli nüfuzlu konuma gelen Sebastiani, Kabakçı Mustafa isyanı nedeniyle ilk anda büyük bir endişe yaşamıştı. Çünkü isyan Saray ve Babîâlî'nin kadrosunu tamamıyla değiştirmişti. Yeni kadroları tutucu ve modernizm karşıtı olarak gören Sebastiani mevcut yönetimle anlaşabileceğinden endişe etmekteydi. Üstelik III. Selim'le ilişkisi, bunun önünde bir engel oluşturuyordu. Sebastiani'nin endişeleri ortalığın yatışmasından sonra, dışişlerinin başına getirilen Hâlet Efendi tarafından nispeten giderilerek, yaşananların sadece bir iç mesele olduğu ve bunun Osmanlı-Fransız ilişkilerini etkilemeyeceğine dair teminat verildi⁵⁸³.

⁵⁸⁰ İngiltere donanması komutanına gönderdiği resmi kaime de açıkça Osmanlı Devletinin İngiltere ile anlaşmaya taraftar olduğunu belirtmiştir. Resmi nitelik taşıyan bu belgenin Babîâlî'den habersiz yazılması mümkün değildir (BOA., HH. 54111)

⁵⁸¹ Sir Robert Adair , **The Negotiations For The Peace Of The Dardanelles In 1808-1809: with dispatches and official documents**, vol: II, London 1845, p. 314-316.,

⁵⁸² Bağdat üzerine İÜ de yapılan gtez.

⁵⁸³ BOA., HH. 53021, 53242 D, 57946

Buna karşılık Sebastiani de III. Selim dönemindeki devlet adamları ve Nizam-ı Cedit'i tenkit ederken⁵⁸⁴, yeni kadrolardan duyduğu memnuniyeti dile getiriyordu. Özellikle Hâlet Efendi'nin reisülküttaplığa getirilmesini hem kendi hem de devleti adına büyük bir şans olarak görüyordu. Öyle ki Napolyon'un yeni hükümete baştan şüpheyile yaklaştığını ancak Hâlet Efendi'nin reisülküttap olduğunu öğrenince bu şüphesinden tamamen kurtulduğunu ifade ediyordu. Çünkü Hâlet Efendi Paris'te sergilediği tavırlarla Osmanlı Fransa arasında siyasi bir kriz haline gelen Napolyon'un imparatorluk unvanının tasdiki meselesinin dostluk çerçevesinde halledilmesini sağlamıştı. Üstelik Avrupa ahvaline vukufu da göz ardı edilmezdi⁵⁸⁵.

Kısa bir süre önce Paris büyükelçiliğinden dönen Hâlet Efendi umulanın aksine Fransa'ya kesinlikle güvenmiyordu. Bu yüzden Fransa'nın bertaraf edilerek Rusya ile direk temasa geçilmesini ve İngiltere'ye karşı daha ılımlı bir politika izlenmesi gerektiğini savunuyordu⁵⁸⁶.

Hâlet Efendi bu düşünceleri doğrultusunda Sebastiani'ye gayet mesafeli davranıyor ve mükâleme meclislerinde Babıâli'nin çizdiği sınırlar içerisinde, isteklerine direnmeye çalışıyordu⁵⁸⁷. Bu arada Sebastiani III. Selim devrindeki gücünü yeniden kazanmak için çabaladığını da fark etmişti. Bu yüzden reisülküttaplığa gelir gelmez Hâlet Efendi'nin ilk icraatlarından birisi Rumların elçi konaklarına gidip gelmesini yasaklamak olmuştu⁵⁸⁸.

Sebastiani tavırlarından rahatsız olduğu Hâlet Efendi'yi istediği gibi yönlendiremeyeceğini anlayınca görevden alınması için girişimlere başladı. İlk önce kendisine bilgi taşıdığı için katledilen Divan tercümanının Hâlet Efendi'nin emriyle öldürüldüğünü ileri sürdü. Hatta Eflak kapı kethüdası Kostaki'yi de öldüreceğini ileri sürdü. Hâlet Efendi bu tür suçlamalardan destekçisi olan Kaymakam Musa Paşa tarafından kurtarıldı⁵⁸⁹. İstedikini elde edemeyen Sebastiani, bu sefer Hâlet Efendi'nin, Osmanlı-Rus anlaşmasının ön görüşmeleri esnasında kendisine zorluk çıkartmasından ve sert bir tavır sergilemesinden şikâyetçi oldu. Aslında Hâlet Efendi bu görüşmelerde Fransa elçiliği sırasında öğrendiği bir taktiği uyguluyordu. Yani

⁵⁸⁴ BOA., HH. 14397, 16197, A.AMD 53/14.

⁵⁸⁵ BOA., HH. 14397

⁵⁸⁶ BOA., C. HR 1318

⁵⁸⁷ Şanizade, a.g.e., s. 249

⁵⁸⁸ BOA., C. HR 1318

⁵⁸⁹ BOA., HH. 14351

elçinin blöflerini görüyor, tehditlerine kulak asmıyor ve gayet sabırlı davranarak geri adım atmıyordu. Ayrıca Sebastiani ile de ipleri tamamen koparmıyor zaman zaman alttan alarak, özür dileyerek⁵⁹⁰ ya da onun için ziyafet vererek⁵⁹¹ ilişkileri dengede tutuyordu. Sebastiani'nin İstanbul'da olup biteni abartarak Paris'e bildirmesi ihtimaline karşılık kendisi de Muhip Efendi'ye mektup yazarak olayların iç yüzünü anlatıyor ve bunları Napolyon'a bildirmesini istiyordu.

Hâlet Efendi'yi etkisiz hale getirmek için attığı her adım geri tepen Sebastiani bunun üzerine rakibini İngiltere'yle işbirliği yapmakla suçladı. Oysaki İngilizlerle görüşülerek bir müddet oyalanılması kendi fikriydi. Hâlet Efendi her ne kadar bunu hatırlatsa da Sebastiani bir türlü ikna olmuyordu. Babıâli, Sebastiani'ye, İngiliz görüşmelerinin göstermelik olduğunu söylerken gerçekte 1809'da yapılacak olan Kala-i Sultaniye anlaşmasının ön görüşmelerini yapılmaktaydı ki Hâlet Efendi bunda başrolü oynamaktaydı.

Hâlet Efendi, Sebastiani'nin şikâyetlerine rağmen hala yerini koruyor ve tavrını günden güne sertleştiriyordu. Hatta bir mükâlemede Sebastiani'nin yüzüne Fransa'nın dostluğuna güvenilmeyeceğini söylemişti. Şüphesiz ki Hâlet Efendi'nin bu cesareti, Sultan IV. Mustafa, Kaymakam Musa Paşa, Şeyhülislam Ataullah Efendi ve Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'dan gördüğü takdir, destek ve himayeye dayanıyordu. Özellikle Kaymakam Musa Paşa Sebastiani'ye karşı bizzat kendisi Hâlet Efendi'yi savunuyordu. Ancak Musa Paşa'nın azledilerek yerine Tayyar Paşa'nın oturması Hâlet Efendi cephesinde dengelerin değişmesine neden olmuştu. Hâlet Efendi Sebastiani karşısında en büyük kalkanını kaybetmişti. Buna rağmen Sebastiani karşısında geri adım atmıyordu. Sebastiani ise Hâlet Efendi'ye tüm gücüyle saldırıyordu. Babıâli'ye gönderdiği takrirlerle onun azledilmesi için baskı kurmaya çalışıyordu. Ona göre Kudüs ruhbanları meselesinin bu kadar uzamasından Hâlet Efendi sorumluydu. Ayrıca Hâlet Efendi'nin emriyle gümrük emini Osmanlı mallarının Fransız gemilerine yüklenmesini yasaklamıştı. Devletlerarası anlaşmalara ve ticaret kurallarına aykırı olan bu yasak yetmezmiş gibi Fransız kaptanlara ağır hakaretlerde bulunmuştu. Sebastiani aylardan beri Muhip Efendi'ye gerekli

⁵⁹⁰ BOA., HH. 12567, HH. 16190 K

⁵⁹¹ BOA., HH. 53370

ruhsatnamelerin gönderilmesini talep etmekteydi ancak Hâlet Efendi bu isteğini de savsaklamıştı. Sebastiani'nin en rahatsız olduğu nokta ise Hâlet Efendi'nin İngilizlerle görüşmesiydi. Sebastiani bu görüşmelerin sadece İngilizleri oyalamak amacıyla yapılmasını onaylamıştı. Ancak Hâlet Efendi'nin tavırlarından amacının İngilizleri oyalamaktan çok anlaşma yapmak olduğu anlaşıyordu. Çünkü Hâlet Efendi İngiliz temsilcisinin mektuplarını gizlice tercüme ettirerek Sebastiani'ye haber vermemişti. Ancak Sebastiani bir şekilde söz konusu mektupları görmüştü ve bunlardan Hâlet Efendi'nin Fransa'yı kandırdığı ortaya çıkıyordu. Bütün bunların dışında Hâlet Efendi müzakerelerde Fransa'ya güvenmediğini açıkça dile getirmiş ve Sebastiani'nin ifadelerinin mükâleme mazbatasına geçirilmesine engel olarak Sebastiani'yi aşağılamıştı. Sebastiani bunu şahsına değil Napolyon'a yapılmış bir hakaret olarak addetmekteydi⁵⁹². Nihayetinde Sebastiani Hâlet Efendi'nin zaman zaman kayıtsızlığı zaman zaman da sert çıkışları nedeniyle İstanbul'dan gitmek istediğine dair Babîâli'ye bir takrir verdi. Sebastiani binbir güçlükle İstanbul'da kalması için ikna edebilmişti ancak artık Hâlet Efendi'yle kesinlikle görüşmek istemiyordu. Ayrıca Hâlet Efendi'nin Fransa'ya açıkça hakaret ettiğini Napolyon'a bildireceği tehdidinde bulunuyordu. Bu durumda Napolyon onu İstanbul'dan çağırarak ve iki ülkenin arasında ilişkilerin kesilmesine hatta düşmanlığa neden olacaktı ki bu Babîâli'nin kesinlikle izin vermeyeceği bir durumdu. Çünkü Fransa ile ilişkilerin bozulması Rusya ile de ilişkilerin bozulması demekti. Osmanlı Devleti'nin ise bu iki büyük güç karşısında durması imkânsızdı.

Sebastiani Hâlet Efendi'den daha önce de defalarca şikâyetle bulunmuş ve gitme tehdidinde bulunmuştu. Ancak karşısında her zaman Kaymakam Musa Paşa'yı bulmuştu. Musa Paşa Hâlet Efendi'yi Sebastiani'nin bu suçlamalarından kurtarmış hatta sultana da Hâlet Efendi'den övgüyle bahsederek yerini korumasını sağlamıştı. Sebastiani ise şikâyetlerini arttırdığı zamanlarda genellikle pahalı hediyeler verilerek ya da tarziyede bulunarak susturulmuştur. Hatta Hâlet Efendi'yi sadrazama dahi şikâyet etmişti. Kendisine gönderilen mükâleme mazbatalarından Hâlet Efendi'nin gayet sert davrandığı sonucuna varan sadrazam Çelebi Mustafa Paşa yine de Hâlet

⁵⁹² TSMA, E. 5178/2.

Efendi'yi azletmeyi düşünmemiş Sebastiani'nin gönlünü almak için bir mektup yazmaya karar vermiş ancak bu sefer geç kalmıştı⁵⁹³.

Sebastiani'nin şikâyetleri Hâlet Efendi'nin azledilmesinde en önemli etken olarak gözükmektedir. Ancak bir belgeden edindiğimiz bilgilere göre durum sanılanın aksine daha karışıktır. Söz konusu belgede Hâlet Efendi hakkında oldukça ciddi suçlamalarda bulunmaktadır. İddialara göre Hâlet Efendi yerini kaybetmek endişesiyle ordunun İstanbul'a dönmesini istemiyordu. Bu yüzden Ruslarla yapılacak olan barış anlaşmasının imzalanmasını geciktirmek ve savaşın uzamasını sağlamak için elinden geleni yapıyordu. Bunun yanı sıra İngiltere ve Rus taraflısı olan Osman Paşazade İzzet Bey ve Mavroziler ile işbirliği yaparak Fransa ile Osmanlı Devletinin arasını açmaya çalışıyordu. Bu satırları kaleme alan kişi Hâlet Efendi'yi Ruslarla işbirliği yapmakla hatta Rusların Osmanlı Devleti hakkındaki emellerini gerçekleştirebilmeleri için zemin hazırlamakla suçlamaktadır. Dolayısıyla Hâlet Efendi'nin devletin menfaatleri icabı azledilmesi gerektiği iddiasındadır. Ancak hemen görevden alınması Sebastiani'nin talebinin kabul edilmesi manasına geleceğinden birkaç gün ertelenmesini tavsiye etmektedir⁵⁹⁴.

Belgede yer alan bu ifadeler Musa Paşa'nın azliyle Hâlet Efendi'nin de Babiâli'de desteğini kaybettiğini hatta artık istenmediğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda Musa Paşa ve Hâlet Efendi'nin Fransa'ya karşı izledikleri temkinli siyasetin de değiştiğini göstermektedir. Söz konusu şahıslar iktidarda oldukları sürece Fransa'ya rağmen İngiltere'ye karşı ılımlı bir politika izlemişler ve Rusya ile de Fransa olmaksızın bir anlaşma yapılmasına taraftar olmuşlardır. Hâlet Efendi daha sonraki yıllarda kaleme aldığı bir yazıda Paris elçiliğinde bulunduğu sırada edindiği tecrübe ve Fransızların son yıllarda Osmanlı Devleti'ne karşı sergilediği tutumdan dolayı onlara asla güvenmediğini açıkça ifade etmektedir. Hatta Mavrozilerin idam edilmesini engelleyip affedilmelerini sağladığını ve bu şekilde Fransızlara karşı Rus kartını da elinde tutmak istediğini kaydetmiştir. Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile anlaşma yapmasını da onayladığı hatta bu uğurda çalıştığı da ortadadır. Bu sebeplerden ötürü Hâlet Efendi'nin Fransa'ya göre Rusya'ya ve İngiltere'ye daha yakın bir politika izlediği ortadadır. Ancak Hâlet Efendi'nin bu politikası

⁵⁹³ BOA., KK. d. 18, s. 58-59.

⁵⁹⁴ TSMA, E. 5718/1

Babîâli'deki dengelerin değışikliğı nedeniyle ters tepmiş ve nihayetinde Rusya işbirlikçisi olarak suçlanmasına neden olmuştur.

Nihayetinde Sebastiani'nin şikâyetlerine Babîâli'de Hâlet Efendi'ye karşı duyulan hoşnutsuzluğun eklenmesi üzerine IV. Mustafa'nın hatt-ı hümayunu⁵⁹⁵ ile 6 Mart 1808 (7 Muharrem 1223)⁵⁹⁶ tarihinde Hâlet Efendi reisülküttaplıktan azl edilerek Kütahya'ya sürülmüştür. Sürgün yerine hemen hareket eden⁵⁹⁷ Hâlet Efendi'nin yolculuğı esnasında ve Kütahya'ya vardığında güvenliğinin, emniyetinin sağlanmasına ve rahat ettirilmesine dair gerekli emirler verilmiştir⁵⁹⁸ Hâlet Efendi'nin sürgün yerine vardığı da Kütahya naibi tarafından bildirilmiştir⁵⁹⁹.

Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa Hâlet Efendi'nin azlinden haberdar olur olmaz kararın değıştirilmesi için girişimde bulunmuştur. Sadrazam kendi himayesinde olan ve her bakımdan üstün vasıflara sahip olduğu gibi devlet ahvaline de vakıf olan Hâlet Efendi'nin bir an önce af edilmesini talep etmekteydi. Satırlarından gerektiğinde Hâlet Efendi'nin tavsiyesine başvurduğu anlaşılan Mustafa Paşa, talebini sultana bizzat kendisi iletmeyi düşünmüş ancak daha sonra mektubu yazdığı şahsın-büyük bir ihtimalle şeyhülislamın- padişahla görüşmesini ve Hâlet Efendi'nin affını ıstirham etmesinin daha uygun olacağına karar vermiştir⁶⁰⁰. Ancak sadrazamın bu girişimi başarısız olmuş Hâlet Efendi affedilmemiştir.

⁵⁹⁵ BOA., HH. 53237

⁵⁹⁶ Ahmet Cevdet Paşa, Hâlet Efendi'nin azil tarihi olarak Hilal-i Şevval 1222 (Aralık 1807)'yi göstermiştir. Ancak 3 Şevval 1222'de (4 Aralık 1807) Hâlet Efendi rikab reisliğinde ibka edilmiştir (BOA., Sadaret Defteri, no:357, s. 68). Hâlet Efendi'nin reisülküttaplıktan azil tarihi ise 7 Muharrem 1223 (6 Mart 1808)'dir. (BOA., Sadaret Defteri no:357, s. 90). Yine Mehmet Ali Beyhan tarafından yayınlanan Saray Günlüğü'nde de Hâlet Efendi'nin azil tarihi 7 Muharrem 1223 olarak gösterilmektedir. (Mehmet Ali Beyhan, **Saray Günlüğü**, İstanbul 2007, s. 208) Dolayısıyla Cevdet Paşa'nın verdiği tarih yanlıştır.

⁵⁹⁷ BOA., HH. 53507.

⁵⁹⁸ BOA., A.DVN. MHM.d. 226, s. 83, hkm: 146.

⁵⁹⁹ BOA., HH. 52935.

⁶⁰⁰ BOA., A.MKT 824/68.

III. BÖLÜM

HÂLET EFENDİ’NİN BAĞDAT MÜBAŞİRLİĞİ

1. Bağdat Valisi Süleyman Paşa’nın Azil Sebepleri

1808 tarihinde Ali Paşa’nın ölümüyle Bağdat Valiliği’ne getirilen Süleyman Paşa⁶⁰¹ dirayeti ve liyakati sayesinde genç yaşına rağmen kısa sürede Bağdat’ta nüfuzunu arttırmış halkın, Kürt ve Arap aşiretlerinin sevgi ve saygısını kazanmıştı. Muhtelif gruplardan⁶⁰² oluşan şehirde ilk anda bu sayede tutunabildi. Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa’nın tenkilinde savaş sahasında kazandığı başarıyı masada kaybetmesi ona ilk yenilgisini getirdi. Bağdat’ın merkeze olan uzaklığı ise hem mali hem de maddi açıdan denetlenmesini ve merkezin gücünün hissetirilmesini güçleştiriyordu⁶⁰³. Bu boşluktan faydalanan Süleyman Paşa’nın, bölgede yıllardan beri süre gelen idari teamülleri hiçe sayıp, Musul Valiliği’ni Abdülcélizadelerden alarak divan kâtipleri olan Ahmet Bey’e tevcih ettirmesi⁶⁰⁴, Baban ve Köysancak Sancakları atamalarında da bildiğini okuması⁶⁰⁵ kendisinden duyulan memnuniyeti azalttı. Bu yetmezmiş gibi, görünürde bölgedeki aşiretleri yola getirmek, gerçekte ise büyük bir gelir kapısı olan madenleri hâkimiyeti altına almak için Diyarbakır’a yaptığı seferde bölgeyi tahrip etmesi⁶⁰⁶ İstanbul’un da şimşeklerini üzerine çekmesine neden oldu.

⁶⁰¹ Süleyman Paşa hakkında bkz: Mehmet Süreyya, **a.g.e.**, VI/1549.

⁶⁰² Ahmet Cavitt Baysun, “Bağdat” **İ.A.**, ; II/ 205.

⁶⁰³ Doğu Anadolu, Bağdat, Basra, Mısır, Yemen, Eflak, Boğdan, Gürcistan ve Kuzeybatı Afrika gibi İstanbul’dan daha uzak ve merkeze yakın yerlere göre oldukça esnek biçimde yönetilen bölgelerde, Osmanlı devleti vergi toplamaya önem vermekle birlikte, var olan topra düzenlerine ancak sınırlı bir biçimde müdahale etmişlerdir. Bu eyaletlerde hazırlanan kanunnameler içinde aynı şey söylenebilir. Bu kanunnameler Osmanlı uygulamalarını tamamen yerleştirmek yerine , Osmanlı kurumlarıyla Osmanlı öncesi uygulamaları birleştirmekteydi. Böylece maddi ve idari konularda devlet içinde ortaya merkez in demetiminin farklı düzeylerde gerçekleştiği alanlar çıkmaktaydı (Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi**, İstanbul 2003, s.97; Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, İstanbul 2007, s.4, 58)

⁶⁰⁴ BOA., C.DH. 3728

⁶⁰⁵ BOA., HH. 20879.

⁶⁰⁶ BOA., Darphane Dosyaları Muhasebe Kalemi (D.DRB.MH) 70/3; BOA., C.DH. 3728.

Babîâli, bölgedeki halkın, Süleyman Paşa'dan artık hoşlanmadığına ve ondan kurtulmak istediğine, Paşa'nın askeri ve siyasi gücünü kaybettiğine dair duyumlar alıyordu⁶⁰⁷. Ayrıca vali, Babîâli tarafından defalarca emredilmesine rağmen, Vehhabilerle⁶⁰⁸ mücadele etmediği gibi⁶⁰⁹, bilakis Vehhabi taraftarı olan akıl hocalarının etkisinde kalıyor ve yeni kurallar ihdas ediyordu. Örneğin müsadereyi, kısas haricindeki idamı ve mahkemelerden alınan harçları kaldırmış ve hâkimlere Bağdat hazinesinden maaşlar bağlatmıştı. Bunlar her ne kadar iyi niyetli düzenlemeler olarak gözükse de, temelinde Vehhabi kuralları yatmaktaydı⁶¹⁰. Bu ise Vehhabileri ortadan kaldırmak için büyük bir uğraş veren Babîâli'de hoş karşılanabilecek bir durum değildi. Üstelik Süleyman Paşa'nın yüzyıllardan beri uygulana gelen kuralları yıkarak menşei her ne olursa olsun yeni kurallar ihdas etmesi İstanbul'da bir başkaldırı olarak yorumlanıyordu⁶¹¹.

Bu sıralarda Rus seferi dolayısıyla hazine büyük bir sıkıntı içindeydi. Bu açığı kapatmak için Tepedelenli Ali Paşa, Cabbarzadeler ve Kara Osmanzadeler'den borç alınması düşünülüyordu. Ayrıca Bağdat muhallefatinin da hazineye büyük bir rahatlama getireceği ortaydı. Yapılan araştırma sonucunda Bağdat valisinin, Ali Paşa'nın muhallefatından 5994 ve Büyük Süleyman Paşa'nın muhallefatından 4200 kese olmak üzere toplam 10144 kese⁶¹² muhallefat bedeli ödemesi gerektiği ortaya çıktı. Ancak Sultan II. Mahmut (1808–1255) hem ayanlardan borç alınmasında hem de Bağdat'tan muhallefat bedelinin tahsil edilmesinde bazı mahzurlar görmekteydi⁶¹³. Ancak Bağdat hazinesinde 18 valinin biriktirmiş oldukları 100000 kese akçenin aynıyla durmakta⁶¹⁴ olduğuna dair Bağdat'tan gelen bir ihbar işleri değiştirdi.

Bu ihbar üzerine Süleyman Paşa'ya ait kayıtlar bir kez daha incelendi. Paşa ölen Musul Valisi Ahmet Paşa'nın muhallefat bedeli olarak 14592 kuruş

⁶⁰⁷ TSMA., E. 5753.k

⁶⁰⁸ Vehhabi'ler hakkında geniş bilgi için bkz: Eyüp Sabri, **Tarih-i Vahhabiyan**, İstanbul 1296.; Neşet Çağatay, "Vehhabilik", **İ.A.**, XIII/262-269

⁶⁰⁹ BOA., HH. 20834.

⁶¹⁰ Cevdet, **a.g.e.**, IX/210.

⁶¹¹ Cevdet, **a.g.e.**, IX/210.

⁶¹² Bu miktarın 4200 kesesi Ali Paşa'nın, 5944 kese 380 kuruşu ise Büyük Süleyman Paşa'nın muhallefat bedelidir (BOA., C.ML. 15025). Bu miktar için başka bir belgede farklı rakamlar verilmektedir (BOA., HH. 20847)

⁶¹³ BOA., HH. 25370

⁶¹⁴ TSMA. E 5753

göndermişti. Derkenarlara bakıldığında 1808–1809 senelerine ait Musul hazinesi irsaliyesinden 21.765 kuruşun kısteyn mevacibine sarf olunduğu anlaşıyordu. 1805–1810 yılları arasında Musul Eyaleti mukataasının ise 48762 kuruş ve 30 akçe bakayası olduğu yine kayıtlarda meydana çıkmıştı. Söz konusu meblağın tamamının en kısa sürede göndermesi için Süleyman Paşa'ya Aralık 1809 da bir emir gönderilmişti. Yine aynı tarihte adet-i ağnam ve Musul mukataasının mutasarrıfları Osman Bey, Mehmet Sait Bey ve Mehmet Emin Bey'in 1807–1810 yılları arasında 2.578 kuruş zimmetlerinin tahsili için ayrı bir emir yollandı. Ancak Süleyman Paşa bunları dikkate almıyordu⁶¹⁵.

Süleyman Paşa'nın bu duyarsızlığı üzerine Babîâli, Bağdat Kapı Kethüdası Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Yenicezade Ahmet Ağa'yı, Musul Valisi Ahmet Paşa'nın muhalefat bedeli olarak gönderilen 14 bin kusur kuruşun devletin alacağı olan meblağın beşte biri bile olmadığı ve o kadar malın boşa bırakılmasının mümkün olamayacağı yönünde uyardı. Kapı kethüdası Musul'un şu an Abdülcélizadelerden Mehmet Bey'e verildiğini ancak daha önceki örnekleri gibi Süleyman Paşa'ya verildiği takdirde, Paşa'nın, 14000 kuruştan başka peşin 5250 kese akçe ödeyeceğini taahhüt ettiğini bildirdi. Ayrıca Süleyman Paşa'nın, selefi Ali Paşa'nın muhalefat bedelinin kusuru olan 4200 kese ve Büyük Süleyman Paşa muhalefat bedelinin kalanı olan 5940 kese akçeyi ödemeyecekti⁶¹⁶.

Ödeme taahhüdünde bulunduğu⁶¹⁷ halde selefleri Büyük Süleyman Paşa ve Ali Paşa'nın muhalefat bedellerini göndermemesi⁶¹⁸ Süleyman Paşa'nın sonunu hazırladı. Bu suretle Babîâli 1808'de Fransız Elçisi Sebastiani engeline takıldığı için başaramadığı bölgedeki Kölemen hâkimiyetine⁶¹⁹ son verme fırsatını bir kez daha yakaladı.

⁶¹⁵ BOA., C.DH. 16720; BOA., C.ML. 15720; **The Gentlemen's Magazine: And Historical Chronicle**, Vol. LXXXI, London 1811; s.75

⁶¹⁶ BOA., C.DH. 2723

⁶¹⁷ BOA., Mühimme Mektume Defterleri (MHM.MKT.d.) 7, s.12, hkm: 7; BOA., C.DH. 6719.

⁶¹⁸ BOA., HH. 20861

⁶¹⁹ Hâlet Efendi Bağdat'la ilgili sunduğu bir raporda Bağdat'ta Kölemen hâkimiyetinin başlamasını şu şekilde açıklıyordu: Ahmet Paşa zamanında Rum asıllı olan Osmanlı tebaası Bağdat'a gidip geldikleri sırada Kölemen taifesine ihtiyaç hissedilmiyordu. Paşa içinde 1000 kadar seçme kölesinin de bulunduğu güçlü bir orduya sahipti. Bu kölelerden Süleyman Ebulramah (Büyük Süleyman Paşa) isimli kölesi önce Ahmet Paşa'ya kethüda, onun vefatıyla da yerine vali oldu. Süleyman Paşa seleflerinin kölelerine itibar ederek onların güç kazanmasını sağlamış ve zamanla her biri adeta bir vezir gibi hareket eder olmuştur. Onlar kuvvet kazandıkça Rumların dışındaki

2. Hâlet Efendi'nin Mübaşir* Olarak Atanması

Babıali'de bu gelişmeler yaşanırken Kütahya'da sürgünde olan Hâlet Efendi Kasım 1809'da afedilerek İstanbul'a çağırılmıştı⁶²⁰. Sürgünden döndükten sonra da hemen IV. Mustafa ve II. Mahmut'un akıl hocalığını yapan şehremini İbrahim Efendi'ye intisab etmiştir⁶²¹. Onun sayesinde tekrar saraya yakınlaşmaya başlayan ve nihayetinde Süleyman Paşa'nın ödemediği muhallefât bedellerini tahsil etmek üzere Bağdat mübaşiri olarak atanan⁶²² Hâlet Efendi, buyuruldu yazmak, sancak ve mirimiranlık tevcihleri yapmak gibi olağanüstü yetkilere sahipti⁶²³. Ancak Babıâli, mübaşirine tam yetki vermesine rağmen işi suhuletle halletmesini istiyordu. Rus seferiyle uğraşırken bir de Bağdat'a askeri müdahalenin yapılması işleri hepten çıkmaza sokacaktı. Bu yüzden Hâlet Efendi'nin ilk önce Süleyman Paşa'yı muhallefât bedelini ödemesi için ikna etmeye çalışması bu arada da azletmenin yollarını araştırması isteniyordu. Üzerinde önemle durması gereken bir diğer konu da valiyi azlettiği takdirde yerine getireceği kişinin muhallefât bedelini ödeyebilecek güçte olup olmadığını anlamaktı. Yeni atayacağı kişiyi de Babıâli'ye bildirecek olan Hâlet Efendi işlerin karışması halinde İstanbul'dan gelecek izni beklemeden de bu atamayı yapabilecekti. Ancak bu işleri hallederken kimseye eziyet etmemesi ve Bağdat hazinesine bir zarar gelmesini engelleyerek muhallefât defterini göndermesi talep ediliyordu⁶²⁴.

Osmanlı tebaasının da itibarı azalmış ve büyük Süleyman Paşa zamanında Osmanlı tebaasından kimse Bağdat'a gitmez olmuştur. Bu suretle hükümeti Kölemenler ele geçirmiştir. Ayrıca bölgede Kölemen hakimiyetinin kurulması ve yıkılması hakkında Bkz: Sabit, **Kölemen Hakimiyeti'nin Kurulması ve İnkırazına Dair Bir Risale**, İstanbul 1292; Mehdi Jawad Habib al Bustani, **Bağdat'taki Kölemen Hakimiyetinin Tesisi ve Kaldırılması İle Ali Rıza Paşa'nın Valiliği**, (İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1979, s.6-15.

* Tanzimattan evvel devletçe görülmesi lazım gelen bir işin yapılmasına memur edilenler hakkında kullanılan tabir. Bu gibilere devletçe yol parası vs. masraflar verilmez onların bu türlü masrafları gittikleri yerin tevzi defterlerine geçirilmek suretiyle halkından tahsil olunurdu (Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, İstanbul 1971, s.592)

⁶²⁰ Şanizade, **a.g.e.**, I/250; Hâlet Efendi ve af emrini getiren mübaşir arasında geçen diyaloglar için bkz: Cabi Ömer Efendi, **a.g.e.**, I/552-554.

⁶²¹ Şehremini İbrahim Efendi'nin hayatı ve Hâlet Efendi'yle olan ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Şanizade, **a.g.e.**, II/194-197

⁶²² BOA., HH. 20843.

⁶²³ BOA., C.DH. 16720, 3728.

⁶²⁴ BOA., Kamil Kepeci Defter (KK.d) 22, s. 31.

Yeni sürgünden dönen Hâlet Efendi'ye bu kadar büyük sorumluluklar verilmesi ve Babiâli için hayati önem arz eden bir göreve getirilmesi kariyeri açısından çok önemliydi. Ancak kendisi bu görev için istekli değildi. Çünkü Süleyman Paşa'yı, gereken meblağı ödemesi için hiçbir şekilde razı edemeyeceğini hatta valinin, onu Bağdat sınırlarının içerisine bile sokmayacağını düşünüyordu. Ancak II. Mahmut tarafından affedilerek sürgünden dönen Hâlet Efendi'nin kendisine verilen ilk göreve her ne sebeple olursa olsun gitmeme gibi lüksü olamazdı. Sürgün yıllarında tahta geçen Sultanın, kendisi hakkında fazla bilgisi yoktu ve onu emre itaatsizlikle suçlayarak yeniden sürgüne göndermesi yüksek bir ihtimaldi. Bu çekinceleri taşıyan Hâlet Efendi, değil ret cevabı vermek tek bir kelime dahi söylemeden görevi kabullenmiştir⁶²⁵.

Hâlet Efendi'nin isteksiz davranmasına neden olan bir diğer nokta da maddi sıkıntısıdır. İstanbul-Bağdat arasındaki mesafe göz önüne alındığında yol masrafları oldukça yüklü olacaktı. Üstelik hem önemli bir devlet adamı olduğu hem de Bağdat Valisi'nin üzerinde etki bırakabilmek için epey kalabalık bir maiyetle Bağdat'a gitmesi gerekiyordu ki bu masrafların bir kat daha artmasına neden olacaktı. Yeni sürgünden dönen Hâlet Efendi'nin bu masrafları tek başına karşılamasının imkânı yoktu⁶²⁶. Bunun üzerine Reisülküttaplığı döneminde sarrafı olan Şapçioğulları'ndan bu parayı temin etmesi istendi. Ancak sarraflar, daha reisülküttaplık döneminde aldığı borçları ödemeyen Hâlet Efendi'ye bu parayı vermeyi reddettiler⁶²⁷. Bu durumda, söz konusu masrafların darphaneden karşılanması gerekiyordu. Nitekim II. Mahmut da ilk önce bu doğrultuda emir verdi. Darphanede, 40.000 kuruş tutan bu parayı karşılayabilecek nakit bulunmaması üzerine, sarraflardan darphane adına 7-8 ayda geri ödemek kaydıyla borç para istendi. Sarraflar bu teklifi de reddetmekle birlikte, sefer nedeniyle çıkarılan sehimlerden kendilerine verilmesi şartıyla söz konusu meblağı temin edeceklerini bildirdiler. Sonuç olarak gereken para bu yolla karşılandı ve geri dönüşünde ödemek şartıyla bir borç senedi alınarak Hâlet Efendi'ye teslim edildi⁶²⁸.

⁶²⁵ TSMA E. 7147-1

⁶²⁶ BOA., A.AMD 57/63.

⁶²⁷ BOA., D.DRB THR 74/43

⁶²⁸ BOA., D.DRB THR 74/41

Babîâli’de Süleyman Paşa’yı görevinden almak için tüm hazırlıklar tamamlanmış ve Hâlet Efendi yola çıkmıştı. Süleyman Paşa ise büyük bir cüretle bunu dikkate almadığı gibi üstüne üstlük bir de Musul’un kendisine tevcih edilmesi için sadrazama ricada bulunuyordu. İsteğinin kabul edilmesi halinde sadrazama 25000 kuruş kethüda ve reisülkütuba 7500’er kuruş vermeyi vaat ediyordu. Kapı kethüdası paşanın bu taahhütlerini sadrazama bildirirken, paşa’nın muhallefât bedelini tahsil için Bağdat’a doğru yola çıkan Hâlet Efendi’ye zorluk çıkartmaması ve tüm bedeli ödemesini emretmesini istiyordu⁶²⁹.

3. Hâlet Efendi ve Süleyman Paşa Arasındaki Mücadele

a.Hâlet Efendi’nin Bağdat’a Yolculuğu

İstanbul’dan kalabalık bir maiyetle Bağdat’a doğru yola çıkan Hâlet Efendi, şehre doğru yaklaştıkça Süleyman Paşa ile nasıl baş edebileceğini anlamak için bölge ileri gelenleri ile müzakerelerde bulunuyor ancak görevinin ne olduğunu tam manasıyla açıklamıyordu. Bunların arasında bulunan Harput ağalarından Çonaloğlu Hacı Mehmet Ağa’dan Süleyman Paşa’nın azledilip edilemeyeceğine dair fikir alışverişinde bulundu. Hâlet Efendi’nin sorularına cevap verebilecek kadar bilgiye sahip olmayan Mehmet Ağa, gerekli cevapları Diyarbakır Müftüsü Hasan Efendi’den alabileceği gerekçesiyle bir mektupla birlikte Hâlet Efendi’yi Diyarbakır’a gönderdi. Hâlet Efendi Diyarbakır’a varınca müftü ve Şehzade İbrahim Paşa ile müzakereye başladı. Ancak başlangıçta görevini tam olarak açıklamadı. İbrahim Paşa’ya göre Bağdat meselesi bu şartlar altında kolay sonuçlanamazdı. Çünkü Hâlet Efendi’nin Bağdat’ta kendine taraftar bulması imkânsızdı. “*Nifak ehli*” olarak tanımladığı Bağdat halkının ne Osmanlı devleti ne de devlet adamları hakkında bir bilgisi yoktu. Üstelik bunların arasında Bağdat valiliğine getirebileceği bir şahsın olup olmayacağının anlaşılması da mümkün değildi. İbrahim Paşa bu sebeplerden dolayı Hâlet Efendi’nin görevini Diyarbakır’da ilan etmesini istiyordu. Aksi takdirde başarısız olacaktı. Üstelik Hâlet Efendi’nin Bağdat’a geleceği ve valiyi azlederek yerine başka birini geçireceği, hatta valilik koltuğuna kendisinin oturacağı halk arasında bir ay önceden yayılmıştı. İbrahim Paşa, Bağdat’ı kendilerine mülk edinen

⁶²⁹ BOA., A.SKT 108/55.

Kölemenlerin, bu söylentilere kapılarak Hâlet Efendi'ye bir zarar vermesinden de endişe ediyordu.

Hâlet Efendi, İbrahim Paşa'nın bu düşüncelerini dikkate almadı. Çünkü Diyarbakır, kısa bir süre önce Bağdat valisi tarafından yağmalanmıştı ve İbrahim Paşa'nın bunun intikamını almak için kendisini bu yönde kışkırtması yüksek bir ihtimaldi. Bu düşüncede olan Hâlet Efendi, kendisinde korkmasını gerektirecek bir emir olmadığını ve gitmediği takdirde Babiâli'nin hışmına uğramaktan çekindiğini belirterek Diyarbakır'dan ayrıldı.

On sekiz saat süren bir yolculuktan sonra Mardin'e varan Hâlet Efendi 'yi, Mardin voyvodası ve aynı zamanda Süleyman Paşa'nın adamlarından olan Derviş Ağa, Süleyman Paşa'nın Diyarbakır'a saldırmak üzere bölgeye gönderdiği ordusunda görevli olduğundan, Mardin Ayanı Mehmet Çavuş karşılamıştı. Hâlet Efendi 'yi voyvoda konağına yerleştiren Mehmet Çavuş, menzilleri üzerindeki Sincar Aşireti⁶³⁰ nedeniyle, kendisini ancak Tay Şeyhi'nin geçirebileceğini ancak ordu da olduğu, meşakkatli bir yolculuk yapıp yorulmasındansa emirleri Mardin'de ilan etmesini söyleyerek Hâlet Efendi'nin Bağdat'a hareketini geciktirmeye çalışıyordu. Bir şekilde Mardin'de tutulmak istendiğini anlayan Hâlet Efendi, Mehmet Ağa'ya Bağdat ordusunun niçin bu bölgeye geldiğini sorduğunda Sincar Aşireti'nin tedibi ve yolların eşkıyadan temizlenmesi için Süleyman Paşa'nın bu girişimde bulunduğu cevabını aldı. Mehmet Ağa yolların eşkıyadan temizlenmeden Hâlet Efendi'nin bölgeye gelmesini tedbirsizlik olarak görüyordu.

⁶³⁰ Sincar Dağı'nın sancak mutasarrıfı Tay Şeyhi'ydi. Amid, Sincar ve Habur sakinleri "Tay Kabilesi" unvanını kullanıyorlardı. Ancak asıl dağ ağası Sincar Dağı'nda sakin olan Yezidilerin lideriydi. Hayatlarını kimseye görünmeden bu dağlarda geçiren Yezidiler, Hâlet Efendi'nin Bağdat görevi esnasında kendiliklerinden maiyetine girmeyi istemişlerdi. Kendilerinden sadece yolun güvenliğini sağlamalarını talep eden Hâlet Efendi'nin bu ricasını yerine getirdikleri gibi Bağdat'tan geri dönerken Tay Şeyhi aracılığıyla kendisinden rey buyuruldusu almak istediklerini bildirmişlerdi. Hâlet Efendi'nin, Sincar Dağı Şeyhi'nin bu teklifini devlet hizmeti için bölgeye gelen memurlara dokunmaması karşılığında kabul etmesi üzerine, Şeyh de yanına gelerek kendisine büyük bir saygı göstermiş, çölü geçinceye kadar Hâlet Efendi ve maiyetine muhafızlık yapmıştır. Tay Şeyhi, IV. Murat'ın Irak seferi esnasında Sincar Aşireti'ni hiç bir şekilde tabiiyetine alamamışken şimdi kendiliklerinden rey buyuruldusu talep etmelerini Sultan II. Mahmut'un bir kerameti olarak görmekteydi. Tay Şeyhi'nin bu ifadeleri aslında Sultan II. Mahmut'a iltifat kabilindendi. Çünkü, Sincar Aşireti her ne kadar güçlü bir aşiret olsa da Süleyman Paşa'nın,, Diyarbakır seferi esnasında Sincar Dağı'nı kuşatması üzerine büyük bir tehlike yaşamışlardı. Her ne kadar Paşanın kuvvetlerini uzaklaştırdılsa da böyle bir olayın tekrarında Bâbîali'nin desteğini almak için bu yola başvurmaları kuvvetli bir ihtimaldir (TSMA., E. 7147). Yezidiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ufuk Gülsoy, "Sıra dışı Bir Dini Topluluk: Osmanlı Yezidileri (XIX. ve XX. Yüzyıllar), **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.7, İstanbul 2002, s. 129-162.

Hâlet Efendi Bağdat'a gitmesinin önünde engel olarak sadece Sincar Aşireti varsa onlardan çekinmeyerek Bağdat'a gideceğini ancak Bağdat valisinin başka bir endişeye kapılıp kendisini istememesi halinde geri döneceğini söyledi. Hâlet Efendi'nin bu ifadeleri Bağdat ordusundaki Tay Şeyhi tarafından duyuldu. Sultan IV. Murat(1623-1640) zamanından beri Babiâli'den gönderilen memurları Bağdat'a ulaştırma görevi Tay Aşireti şeyhlerindendi⁶³¹. Tay Şeyhi, "Hâlet Efendi gibi ekâbirden bir devlet memurunu Bağdat'a ulaştıramadı" sözünü asla gururuna yediremeyeceğini söyleyerek orduda bir karışıklık çıkarmış⁶³² ve validen gerekli izni alarak⁶³³ Hâlet Efendi 'yi Bağdat'a götürmek üzere Mardin'e gelmişti.

Tay Şeyhi eşliğinde 70 saat süren bir yolculuktan sonra Musul'a varan Hâlet Efendi, Musul Beylerbeyi Mahmut Paşa tarafından büyük bir törenle karşılandı. Hâlet Efendi'nin Mardin'de adeta hapis gibi alıkonulmasından büyük bir endişe duyan Paşa, onu konağında ağırlıyordu. İkili arasında Bağdat meselesinin halli için görüşmeler başladı. Mahmut Paşa, Babiâli'den kesin emir olmadan Süleyman Paşa'nın azlinin mümkün olamayacağını düşünüyordu. Ancak böyle bir emir varsa işler kolaylaşırdı. Kendisinin Süleyman Paşa'yı alt edebilecek güçte olduğunu ifade eden Paşa, Babiâli'den çekinmese kendiliğinden harekete geçecekti.

Süleyman Paşa'dan herkesin nefret ettiği ve hiç kimsenin onun tarafında olmayacağı düşüncesinde olan Mahmut Paşa, Hâlet Efendi'nin azil emirlerini ilan ettiği takdirde 5 gün içinde bütün aşiretlerin paşaya karşı birleşeceklerini taahhüt ediyordu. Süleyman Paşa'nın tenkili hakkında kesin bir emir olup olmadığı üzerinde bu kadar ısrarla durmasının nedeni, Babiâli'nin kararlı olup olmadığını anlamaya çalışmasından kaynaklanıyordu. Mahmut Paşa'nın Hâlet Efendi'ye olan tam desteği ise Babiâli'ye sadakati kadar Süleyman Paşa'nın Musul'a göz dikmesi hatta şehrin kendisine tevcihi için sadrazama baskı yapmasıydı⁶³⁴. Mahmut Paşa'nın sözlerinin arkasında duracağına ve kendisine yardımcı olacağına kanaat getiren Hâlet Efendi, Süleyman Paşa'nın azli için elinde kesin emirler olduğunu kendisine açıkladı.

Ancak bununla birlikte Süleyman Paşa'nın hangi cesaretle ve kimlerden güç alarak Babiâli'ye karşı durduğunu öğrenmeden kesinlikle üzerine gitmemeye karar

⁶³¹ TSMA., E 7147

⁶³² BOA., KK d. 22, s.31.

⁶³³ BOA., HH. 20898 B

⁶³⁴ BOA., ASKT 108/55.

verdi. Aynı zamanda eski şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'ye bir mektup yollayarak Süleyman Paşa'nın asıl amacının Ergani Maden-i Hümayûn'unu ele geçirmek olduğu ve bu yüzden muhallefat bedelini ödese bile muhakkak azledilmesi gerektiğini bildirdi. Ancak yine de Bağdat'a gitme fikrinde ısrar ediyordu. Ona göre, Bağdat Valisi ya İngiltere'ye ya da İran veya Vehhabilere dayanıyordu. Ancak söz konusu dayanakların valiyi nereye kadar destekleyeceklerini bilemiyordu. Bu düşüncelerle Musul'dan ayrılan Hâlet Efendi, Şehrizer⁶³⁵'a vardığında kendisini Erbil ve Kili serdarları karşıladı. Hâlet Efendi'nin geliş amacını tam olarak anlamaya çalışan serdarlar, önce adamlarının ağzını aramışlar, onlardan istedikleri cevapları alamayınca bu sefer Hâlet Efendi'ye yanaşmışlar ancak yine bir sonuç elde edememişlerdi.

Yeniden harekete geçen Hâlet Efendi, Bağdat'a doğru ilerlerken yol boyunca sözde onu karşılamak adına hazır bulunan subaylar, aslında bir nevi güç gösterisi yapıyorlardı. Bu sırada Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa, Hâlet Efendi'ye bir adamını göndermiş ve eğer isterse 40.000 asker ile yardımına geleceğini bildirmişti. Hâlet Efendi, Paşa ile yolda buluşmasının Bağdat Valisi'ni şüphelendireceğini ileri sürmüş ve bu görüşmeyi Bağdat'tan dönüşüne erteleyerek yoluna devam etmiştir.

Hâlet Efendi ve maiyeti Kerkük'e vardığında, valinin tatar ağası tarafından karşılandı. Bağdat'a yaklaşıldığı esnada, Bağdat Valisi'nin sarrafı olan Haskil'de⁶³⁶ karşılama heyetine katıldı. Gelir gelmez Süleyman Paşa'dan dert yanan sarraf, Bağdat'ta Süleyman Paşa'nın yandaşlarının Hâlet Efendi'den çok korktuklarını ifade

⁶³⁵ Yirmi kadar sancağı olan Şehrizer'un merkezi Kerkük'tü ve Bağdat valisi tarafından atanan bir mutasarrıf tarafından yönetiliyordu. Şehir büyük sınır kentlerinden biriydi ve bir kaleye sahip olup halkının çoğunu yeniçeriler oluşturuyordu. Diğer önemli sancakları Erbil, Köy, Harir, Altın köprü, Jenkabad, Karahan ve Baban'dır. Baban Sancağı'nın merkezi de Süleymaniye'dir ki Abdurrahman Paşa'nın memleketidir. Zaho ve Baclan ve bunun emsali değişik isimlerde sancaklar da bulunmaktadır ki bunlar genel de İran ile sınırdır (TSMA E. 7147)

⁶³⁶ Bağdat'lı Yahudi bir sarraf olan Haskil'in tam adı Azekiel Gebay Menam'dır. Ancak Osmanlı belgelerinde Haskil, Askil veya Arkil olarak geçmektedir. Hâlet Efendi Bağdat'ta vardığında aslında Süleyman Paşa'nın sarrafları olan Haskil ve Azra kardeşler Hâlet Efendi'nin tarafına geçmişti. Hâlet Efendi de Süleyman Paşa'dan 168 bin kuruş alacakları olmasına rağmen bu alacaklarından vazgeçerek kendisine yardımcı olan ve yıllardan beri Babiâli'ye sadakatle hizmet eden Haskil ve Azra kardeşlere yardımlarına karşılık Musul cizyesi malından 250 şer kuruş aylık bağlanacağına dair vaatte bulunmuştu. Ancak o zaman bunu gerçekleştirmek mümkün olamamıştır. Hâlet Efendi Rikab-ı hümayun kethüdaliğine getirildikten sonra evlatlarına kalmak şartıyla Musul cizyesi malından aylık 250 şer kuruş maaş bağlanmasını sağlamıştır (BOA., HH. 16574)

ettiği gibi, her an bir suikasta uğrayabileceği ve kethüdadan başka kimseye güvenmemesi ikazında bulundu⁶³⁷.

b. Süleyman Paşa'yla İlk karşılaşma

Kafile 28 Haziran 1810'da Bağdat'a vardı. Kethüda konağına yerleştirilen Hâlet Efendi'nin, düşmanlarıyla işbirliği yapmasından endişelenen vali, etrafına çok sayıda muhafız yerleştirerek halkla irtibat kurmasını engellemeye çalıştı.⁶³⁸ Böylelikle kısa vadede istediğini elde etmiş olsa da, bu durum ilerleyen günlerde Bağdat halkının ve Arap şeyhlerinin Hâlet Efendi'nin yanında yer almasına neden oldu⁶³⁹.

Hâlet Efendi'yi hemen görüşmeye çağıran Süleyman Paşa'nın, teşrifat kurallarına aykırı davranışlar sergilemesi üzerine Hâlet Efendi de aynı şekilde karşılık vererek teşrifat kurallarını hiçe saydı. Yol yorgunluğunu bahane ederek valinin yanından ayrılmış tıpkı Haskil'in tembihlediği gibi doğruca kethüdanın yanına gitmiştir. Kethüdayla ilk görüşmesinde onu valinin muhaliflerinden zanneden Hâlet Efendi çok geçmeden kethüdanın sadece korkudan yakınlık gösterdiğini anlayacaktı.

Bağdat'a vardığından beri muhalefat bedelini tahsil etmek için her yolu deneyen Hâlet Efendi, her seferinde valinin bir bahanesiyle karşılaşılıyordu. Hatta Süleyman Paşa bir tarafı Vehhabi bir tarafı İran'la çevrili bir sınır eyaleti olan Bağdat'ta kendisine padişahdan daha çok para lazım olduğunu söyleyecek ve padişahın emrini "*tekli-i ham*" olarak değerlendirecek kadar cüretkâr davranılıyordu. Ne yaparsa yapsın Paşa'yı ikna edemeyeceğini ve işin daha da kötüye gideceğini anlayan Hâlet Efendi, validen konunun müzakeresi için bir memur atamasını talep etmiş ve isteği kabul edilmiştir. Divan kâtibi⁶⁴⁰ ile müzakerelere başlayan Hâlet

⁶³⁷ Haskil "...Size taam gelirse yemeyin çiğ tayini isteyiniz..." diyerek Hâlet Efendi'yi uyarılıyordu. (TSMa E. 7147)

⁶³⁸ TSMa., E. 7147

⁶³⁹ BOA., HH. 20898 C

⁶⁴⁰ Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarih'inde Süleyman Paşa'nın Hâlet Efendi ile müzakereye tayin ettiği divan katibi hakkında şu bilgiler mevcuttur "*Ol vakit Süleyman Paşa mühürdarı bulunan zattan menkûldur ki bazı mesalih zımında vali-i müşarileyh ile Hâlet Efendi beyninde vasıta-i muhabere olarak tarefeynin ifadatını yekdiğerine tebliğ eder olmak mülasebesiyle bir gün kendisine Hâlet Efendi esna-yı musahabette (Paşamız ashab-ı mürüvvet ve refetten dindar ve erbab-ı liyakat ve ehliyetten bir vezir-i zî-i iktidar olmakla Devlet-i Aliyye'nin böyle duçar olduğu mesaib-i dahiliye*

Efendi, Paşa'nın borcunu ödemediği takdirde bizzat padişahın da bulunacağı bir ordunun üstlerine geleceğinin altını çiziyordu. İşleri o raddeye getirmekten yana olmadığını göstermek için de söz konusu borcun en azından 1000 kesesinin verilmesini geri kalanın ise takside bağlanmasını teklif ediyordu. Muhatabının, bu sözlerini kaale almadığı gibi üzerlerine yapılacak bir sefer durumunda Bağdat'ı İran'a teslim edeceklerini söylemesi üzerine Hâlet Efendi bunun boş bir hayal olduğunu ve iki devletin böyle bir sebep yüzünden asla birbirlerine karşı gelmeyeceklerini belirterek görüşmeleri sonlandırdı.

Muhallefat bedelini bu şekilde tahsil edemeyeceğini iyice anlayan Hâlet Efendi, canının derdine düşerek bir an önce Bağdat'tan ayrılmanın yollarını aramaya başladı. Çareyi valinin aynı zamanla akıl hocalığını da yapan İngiltere konsolosuna başvurmakta buldu. Konsolosun, dediklerini aynıyla valiye ulaştıracağını bilen Hâlet Efendi, Paşa'nın parası olmadığını anladığını ancak buna Babîâli'yi inandıramayacağını ifade ederek durumu İstanbul'daki İngiltere elçisine yazmasını rica etti. Konsolos, mektubunda Hâlet Efendi'nin parayı tahsil etmek için çok çaba sarf ettiğini ancak valinin çeşitli sebeplerle masraflarının çokluğundan dolayı parayı ödeyemediğini yazacaktı. Hâlet Efendi'nin teklifini kabul eden konsolos Rich, duyduğu memnuniyeti göstermek üzere hemen hediye gönderdi. Hâlet Efendi de

ve hariciyesi hengamında Saltanat-ı Seniyye'ye cenah ve muceb-i fevz ve felah olur ümidinde idim. Şimdi bu arzular kalmadı. Hiç olmaz ise 2000 kese vermiş olsalar bu mesele hal olunur ve kendileri dahi makamlarından iz'ac olunmamış olur idi.) demiş mühürdar-ı mumaillehy dahi anın bu ifadatını Süleyman Paşa'nın mizacına muvafık tabirat ile tebliğ ederek kendisini kandırır gibi olmuşken hazır bulunan Divan Efendisi mühürdara hitaben (Be hey ağa İstanbul'un ahvalini bilmez gibi sözler söylersin şimdi bu akçeyi verecek olsak rical-i devleti tam'a düşürüp artık tekliflerinin ardı arası gelmez ve her ne kadar verelim desek kârgir olmaz hemen şimdiden cevab-ı kati verip emellerini kesmek gerektir) ddeyince ve Paşa'nın bu sözleri kabul ve meyl-i tabi'isi olduğu anlaşılınca mühürdar Paşa'ya tevcih-i ruy-ı hitab ederek (Efendim bunlar geniş vakitlerde mizaca muafık tatlı sözler söylerler ve iş darlaşınca çekilip Efendilerini yalnız bırakırlar Devlet- i Aliyye ile başa çıkılmaz ve hilafında bulunanlar ruy-ı rahat. görmez malik olduğunuz şu heyeti merhum Süleyman Paşa ferman-ı birlikle teşkil eyledi ve mücerred rıza-yı devlet tahsil için hazineler sarf eyledi. Milli Timur ile Vehhabiler üzerine mükemmel ordular çekti. Bunlardan başka suver-i şettâ ile malen ve bedenlen pek çok hizmetler etti. Şimdi Hâlet Efendi meysusen avdet eder ise yakında bir ordu ile üzerimize gelip etrafımızı sardıkta İmam-ı Azam kasabası zabıtine bir tezkire yazmasını emredersiniz ol vakit bu Efendi istinkaf eder) deyup dışarı çıkmış imiş. Bu kere Hâlet Efendi ordu ile Başdolar menziline gelmekle Süleyman Paşa tarafından İmam-ı Azam kasabası mütevellisine bir tezkire yazılmak lazım gelerek tahririni divan Efendisine emrettikte (Efendim Hâlet Efendi yazımı bilir ve zaten kulunuza gir-i kin ve dargındır cesaret edemem afvınızı niyaz ederim) deyu itizar etmiş ve mühürdarın dedüğü aynıyla zuhur eylemiş ve bu tezkireyi mühürdar yazıp mühürletmiş olması garaib-i vuku'attan olmak üzere mervidir (Cevdet, a.g.e, IX/214-215)

karşılık olarak konsolosun adamlarına hilatler giydirerek bir nevi teşekkür etti⁶⁴¹. Hâlet Efendi'nin bu küçük oyununun yanı sıra, Bağdat halkı ve ileri gelenlerinin, kendisini idam ederek Hâlet Efendi 'yi kaymakam atamak istediklerini duyan vali derhal kendisine 100 kese hizmet bedeli ve çeşitli hediyeler vererek Bağdat'tan ayrılmasına müsaade etti. Durum, ilk raundu Süleyman Paşa'nın kazandığını gösteriyordu.

c. Musul Valisi ve Aşiret Şeyhleri İle İttifak

Hâlet Efendi görevini başaramamanın verdiği üzüntü ve endişeyle yola çıktı. Muhafızlar eşliğinde Erbil üzerinden Cizre'ye gidecek olan Hâlet Efendi'nin yanındaki emirleri ele geçirmek isteyen Bağdat Valisi yolda onu soydurmayı düşünüyordu. Ancak Erbil vekili Hacı Kasım'ın bu emre uymayarak firar etmesi üzerine Hâlet Efendi 'yi götüren kabile mecburen Musul'a yönelmek zorunda kaldı⁶⁴².

Hâlet Efendi Musul'a doğru ilerlerken, Vehhabilerden kaçarak Harput'ta ikamet etmekte olan Halisülcerbe Aşireti kendisini ağırlamak ve daha sonra Urfa üzerinden İstanbul'a göndermek üzere teklifte bulundu. İkna edebilmek için hediyeler de yollamışlardı. Ancak asıl amaçlarının Hâlet Efendi 'yi hapsedmek olduğu diğer aşiretler tarafından öğrenilmiş ve Mahmut Paşa ile Hâlet Efendi bu aşiretler tarafından uyarılmışlardır⁶⁴³.

Ölümüyle sonuçlanabilecek bu tehlikeyi ucuz atlatan Hâlet Efendi on iki gün süren zorlu bir yolculuktan sonra Musul'a vardı Bu sırada Süleyman Paşa'nın ordu komutanının şehre yakın bir yerde ikamet etmeye başlaması, valinin, onu öldürteceğine dair bir havadisın çıkmasına neden oldu. Aşiret beyleri bir araya gelerek Musul valisi Mahmut Paşa'yı bu konuda da uyarmışlar ve Hâlet Efendi 'yi hiçbir şekilde şehirden dışarı çıkartmamasını aksi halde öldürüleceği ikazında bulunarak ikinci kez onun hayatını kurtarmışlardır. Bunun üzerine Hâlet Efendi'nin Musul'da ikameti başladı. Ancak kendisi bu zorunlu ikameti rezalet olarak görüyordu. Ayrıca Süleyman Paşa'ya yüz çevirerek Hâlet Efendi'nin yanında yer

⁶⁴¹ TSMA., E 7147/1

⁶⁴² BOA., HH. 20898 C

⁶⁴³ BOA., KK d. 22, s.31.

aldıkları için canlarından endişe eden aşiretler de harekete geçmesi için onu güden güne zorluyorlardı.

Musul'dan çıkıp Bağdat'a gitmenin yollarını araştıran Hâlet Efendi bir yandan da yol üzerinde Bağdat'a gitmelerine engel olan aşiret liderleriyle görüşüyor onları ikna etmenin çarelerini arıyordu. Babiâli'nin Bağdat Valisi'nin azil emrini göndermesi halinde, aşiretlerin, valinin Bağdat'tan çıkarılması için yardımcı olup olmayacaklarına dair niyetlerini öğrenmeye çalışıyordu. Sonuç, Hâlet Efendi'nin istediği gibi olmuş hepsi bu konuda ona yardımcı olacaklarına dair taahhütte bulunmuşlardı. Hatta Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa, divan kâtibini gönderip Babiâli kimi isterse onu vali yapmaya çalışacağına dair vaatte bulunuyor bir yandan da kendi vali adaylarını da bildiriyordu. Ona göre Süleyman Paşazade Sait Bey, Davut Efendi, Selim Ağa, Feyzullah Ağa ya da Abdullah Ağa'dan biri vali olarak seçilebilirdi. Süleyman Paşa'nın kaleye saklanması, Vehhabi ya da İran tarafına sığınması halinde valiyi onlardan geri alıp, Hâlet Efendi'ye teslim edecekti. Dahası Bağdat'a varır varmaz muhallefât bedeli olarak 5000 kese akçe vereceği gibi, Sadrazama, diğer devlet adamlarına ve Hâlet Efendi'ye de hizmet bedeli altında rüşvet teklif ediyordu⁶⁴⁴. Böylelikle kendi güdümünde olan birinin Bağdat valisi olmasını sağlayarak aslında Bağdat'ı kendisi yönetmek istiyordu. Bu vaatlerinin havada kalmayacağını göstermek için yazılar göndererek işi resmileştiriyordu.

Baban Valisi'nin de işin içine katılmasıyla durumun giderek sarpa sardığını gören Hâlet Efendi, Diyarbakır ve Musul'un da harap olacağını ve bu durumda aşiretlerin de yardımının kesileceğini düşünüyordu⁶⁴⁵. Yanında bulunan emirleri ilan ettiği takdirde işlerin kolaylaşacağını ve Irak'ın nizam bulacağını ümidinde olan Hâlet Efendi, Musul'da bir divan topladı. Ancak her ne kadar bu emirlere tuğra çekmek ve yürürlüğe koymak yetkisi dâhilinde olsa da, aşiretler üzerinde daha da etkili olabilmek için güya söz konusu emirlerin Babiâli'den henüz eline ulaştığı havasını yarattı⁶⁴⁶. Divanda tam yetkili mübaşir olduğu, Bağdat Valisi'nin azledildiği, emre itaat etmediği takdirde şehirden çıkarılması için kendisine ve Bağdat ileri gelenlerine olan emirlerle Musul Valisi'ne ve bölgedeki Arap beylerine

⁶⁴⁴ BOA., HH. 20898 B

⁶⁴⁵ BOA., HH. 20898 E

⁶⁴⁶ BOA., KK.d. 22, s.31

kendisine yardımcı olması için hazırlanan emirleri ilan ederek, suretlerini hazır bulunanlara imzalattı.

Babîâlî'nin emirleri ilan etmede acele ettiğini düşünerek kendisine tavır almasından endişelenen Hâlet Efendi kendini bu töhmetten kurtarmak için İstanbul'a bir yazı gönderiyor ve aldığı kararın haklılığını ispatlamaya çalışıyordu⁶⁴⁷. Bu toplantıdan sonra bütün kabileler, Hâlet Efendi'nin etrafında toplanıyor, o ise Bağdat'a yiyecek sağlayan ve bu yüzden stratejik öneme sahip olan Erbil ve Köysancak sancakları beyleri firar ettiği için söz konusu sancaklara askerler yerleştiriyordu. Bu sırada Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'nın da desteğini alarak, Bağdat valilerinin askeri güç bakımından en kuvvetli oldukları Şehrizar eyaletini tüm sancaklarıyla beraber ele geçirmişti. Daha sonra Musul Valisi Mahmut Paşa ile beraber 10.000 kişilik askeri kuvvetle Kerkük'e doğru yola çıktı.

d. Süleyman Paşa ile Savaş

Hâlet Efendi'nin büyük bir ordu ile Bağdat'a geldiğini öğrenen Süleyman Paşa ilk şaşkınlığını attıktan sonra İngiltere Konsolosu'ndan yardım istemiştir. İsrarları sonucunda İngiltere Konsolosu Rich, Hâlet Efendi'ye bir mektup yazarak biraz da tehditkâr bir ifadeyle sorunun çözümü için aracı olmayı teklif ediyordu. Hâlet Efendi ise yuvarlak sözlerle konsolosun hatırını kırmayacak şekilde bir cevap yazmış, ancak arabuluculuğunu kabul etmemiştir. Bu girişiminden bir sonuç alamayan vali, bu sefer halka ve Bağdat ileri gelenlerine zorla bir mahzar yazdırarak İstanbul'a doğru beş tatarla yola çıkarmış tatarların üçü Hâlet Efendi'nin adamları tarafından yakalanarak Kerkük'te hapsedilmişler, ancak ikisi yollarına devam etmeyi başarmıştır.

Süleyman Paşa'nın mahzarla birlikte gönderdiği yazıda, Bağdat'a Vehhabilerin ya da İran'ın saldıracağını ifade ettiğini öğrenen Hâlet Efendi, bunların tamamen uydurmaca olduğu ve itibar edilmemesi yolunda Babîâlî'yi uyarıyordu. Irak'ta padişah korkusunun büyük olduğu ve meselenin bir ay içerisinde çözümleneceğini tahmin eden Hâlet Efendi, Süleyman Paşa'nın karısının dahi ondan hoşnut olmadığını ve bunu ispatlayacak delilleri olduğunu iddia ediyordu. Kendisine

⁶⁴⁷ BOA., HH. 20898 A.

gönderilecek emirlerin meşveret meclisine bırakılmayarak hemen yollanmasını istiyor, Babiâli'nin Süleyman Paşa'nın idamı hakkında dirayetkâr davranmaması halinde Bağdat meselesinin bir facia ile sonuçlanmasından endişe ediyordu. Ona göre paşa, Babiâli tarafından affedilse bile Araplar can korkusundan dolayı bu davadan asla vazgeçmeyeceklerdi. Süleyman Paşa tarafından gönderilen mahzara itibar edilmemesini isteyen Hâlet Efendi'ye göre, İngiltere tarafından, valinin affedilmesi için ısrar edilmesi halinde uygun sözlerle oyalanması gerekiyordu⁶⁴⁸. Babiâli tarafından bir tavır değişikliği olmadığı surette kendisinin, Süleyman Paşa'ya muhalefat bedelinin tamamını ödetip, Bağdat-Basra-Şehrizer eyaletlerinin yönetim bakımından ayrılabilceği teminatını veriyordu⁶⁴⁹.

Bu sırada Hâlet Efendi 'yi küçümseyerek kaale almayan ve bütün uzlaşma çağırılarına ret cevabı veren Süleyman Paşa da işin ciddiyetini anlamış ve hızla tedbir almaya başlamıştı. İlk önce yeniçeri ağasını parayla kendi yanına çekerek diğer yeniçerileri de kontrolü altına almak istedi. Ancak Hâlet Efendi yanlısı olan yeniçeriler Paşayla işbirliği yapan ağalarını öldürmüşler ve başını Hâlet Efendi'ye göndermişlerdi⁶⁵⁰. Aynı zamanda Babiâli'nin kendisini affetmesi için çabalamaya başlayan Süleyman Paşa, Bağdat'taki İngiltere Konsolosu vasıtasıyla İngiltere Elçisi'nin de desteğini almaya çalışıyordu. Ancak İngiltere elçisinin tüm çabasına rağmen Babiâli'den af emri çıkmadı⁶⁵¹.

⁶⁴⁸ BOA., HH. 20880 A.

⁶⁴⁹ BOA., HH. 20898 B. Bağdat'a gittiği ilk sıralarda Bağdat valilerinin etki sahalarını kısıtlayabilmek için böyle bir tedbir düşünen Hâlet Efendi ilerleyen zamanlarda bunun yarardan çok zarar getireceği kanaatine vararak bu düşüncesinden vazgeçmiştir (BOA., HH. 20896)

⁶⁵⁰ BOA., HH. 20880 D.

⁶⁵¹ İngiltere elçisi valiye yardımcı olmak adına hemen bir toplantı istemiş ve bu talebi kabul edilmiştir. Söz konusu toplantıda elçi, valinin azil haberinin duyulduğundan beri Bağdat'ta büyük bir kargaşa hâkim olduğu ve bu durumun Bağdat gibi büyük bir eyaletin harabiyetine sebep vereceğini iddiasındaydı. Elçiye göre zaten Rusya ile savaş halinde olan Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan uzak olan Bağdat'la uğraşması ona ancak sıkıntı getirirdi. Ayrıca Hâlet Efendi'nin kuvvetlerinin Süleyman Paşa ordusu karşısında zayıf olduğunu söyleyerek onun bu işi başaramayacağını ima ediyordu. Toplantıdaki muhatapları, Süleyman Paşa'nın, padişahın emirlerine karşı geldiğini, bu arada Bağdat'ta herkesin kendisinden yüz çevirdiğini ifade ederek elçinin talebini kabul etmedi. Buna rağmen elçi ısrarını sürdürüyor; Paşa'nın her ne kadar suçu sabit olsa da bundan sonra emirlere itaat edeceği ve padişaha sadık olacağına dair kendisine teminat verdiğini ifade ediyordu. Ancak Süleyman Paşa'nın sözüne artık hiçbir şekilde güvenilmeyeceği cevabını aldı. Bununla birlikte Süleyman Paşa 11000 kese muhalefat bedeli ve 4-5 bin kese vezaret caizesi olmak üzere toplam 15000 kese vermeyi elçinin kefaleti altında taahhüt ederse elçinin hatırına binaen affedilmesini üstlerine söyleyeceklerini bildirdiler. Elçi doğal olarak böyle bir kefaleti reddetmekle birlikte, konunun Süleyman Paşa'ya yazılarak söz konusu meblağın şimdilik dörtte birini vermesini öneriyordu. Ancak bu teklifi de reddedildiği gibi zaten Bağdat, Basra ve Şehrizer eyaletlerinin

Bu sırada Hâlet Efendi Abdurrahman Paşa ve Mahmut Paşa 20.000 kişilik bir askeri birlikle Bağdat yakınlarına gelmişlerdi. Süleyman Paşa, Bağdat'a 12 saat mesafede Çatalköprü mevkiine⁶⁵² kethüdasını 10.000 kadar asker ile göndererek Hâlet Efendi'nin ordusunun karşısına çıkarmış, ancak ordusu 15 gün dayanarak nihayetinde hezimete uğramıştır⁶⁵³. Bunun üzerine Süleyman Paşa beraberindeki 22.000⁶⁵⁴ askerle İmam-ı Azam bölgesine kaçarak Vehhabi yandaşı olan ve sayıları 1.200'ü bulan Celbe Araplarıyla buluştu. Her birine 100'er yaldız altını vererek kendi tarafına çekmeyi başardı. Hâlet Efendi'nin ordusundan ise 8–10 bin asker Paşa'yı takip etmiş ve iki taraf arasında yeniden savaş başlamıştır.

Bünyesinde 30 top bulunan Süleyman Paşa'nın kuvvetli ordusu tüm gücüne rağmen Hâlet Efendi'nin ordusuna ancak 150 kadar kayıp verdirebildi. Süleyman Paşa'nın ise 1.000 kadar askeri öldürülmüş, 2.000 askeri de Şat Suyu'na atlayarak telef olmuşlardı. Ordusundaki ileri gelenlerden bazıları yakalanarak hapsedilmesi üzerine, paşa da 30 kadar Kölemen ve 1.000 kadar askeriyle birlikte kalmış ve akşam olması nedeniyle savaşa ara verilmişti. Süleyman Paşa'nın ordusu sayı ve mühimmat bakımından daha güçlü olmasına rağmen, askeri gece firar etmiş, sabah olduğunda Paşa'nın yanında sadece 30 kadar Kölemen ve savaştan bihaber olan 150 kadar iç ağası kalmıştı. Bunun üzerine Süleyman Paşa, İran tarafına firar ederken Bağdat'ın doğusunda yerleşik bulunan Rufailere rastlamış, aşiret şeyhi kendisine kılavuzluk teklif ederek kandırmış ve aşiretine davet etmişti⁶⁵⁵. Çok geçmeden öldürüleceğini anlayan Paşa, her ne kadar Hâlet Efendi tarafından kendisine rey (emân) buyurulduğu verildiğini söylese de öldürülmüş ve kellesi Hâlet Efendi'ye gönderilmiştir⁶⁵⁶.

başka valilere tevcih edildiği, Bağdat valisi hakkındaki emrin kati olduğu, bu işin içişleriyle ilgili bir mesele olduğu ve dışarıdan müdahaleye izin verilmeyeceği nazik bir üslupla bildirildi. Elçi dostluk maskesine sığınarak bu konu hakkındaki yazısının padişaha sunulmasını istedi. Teklifinin yine reddedilmesi üzerine son bir umutla İran kartını oynayan elçi, Paşa'nın İran'a sığınması halinde işlerin daha da kötüye gideceğini ifade etti. Muhatapları İran Şahı'nın böyle bir şeyi kabul etmeyeceğini etse bile Osmanlı'nın onunla başa çıkabilecek gücü olduğu söylenerek toplantıya son verdiler. (BOA., HH. 46493)

⁶⁵² BOA., HH. 20896.

⁶⁵³ BOA., KK d. 22, s.31.

⁶⁵⁴ Mehdi Jawad al Bustani, adı geçen doktora çalışmasında Fransız seyyah Dupre'yi kaynak göstererek Süleyman Paşa'nın asker sayısını 38.000 olarak vermektedir(Mehdi jawad al Bustani, **a.g.e.**, s. 65)

⁶⁵⁵ Cevdet, **a.g.e.**, IX/216

⁶⁵⁶ BOA., KK d 22, s.31.

Bu sırada maktul valinin Kethüdası Feyzullah ve hazinedarı İsmail Bağdat'a kaçarak yine bir miktar kuvvet toplamayı başardılar. Bağdat'ın kapılarını kapatarak⁶⁵⁷ o sırada kale içinde bulunan Büyük Süleyman Paşazade Sait Bey'i vali ilan ettiler⁶⁵⁸.

Hâlet Efendi'ye gönderdikleri mahzarla da tüm Bağdat halkının Sait Bey'e biat ettiğini ve valiliği kabul edildiği takdirde 3.000 kese vereceklerin, bildiriyorlar, tekliflerinin kabul edilmemesi halinde söz konusu meblağı askere dağıtarak yeniden savaşa başlayacakları tehdidinde bulunuyorlardı. Sultan II. Mahmut valinin herkesin onayıyla seçilmesi gerektiğini Hâlet Efendi'ye tembihlemişti. Hâlet Efendi de buna dayanarak Bağdat halkının Sait Bey'i vali olarak talep etmelerini akla uygun görüyordu. Kendisine kaleden gönderilen temsilcilere de sultanın bu emrini bildirdi. Ancak söz konusu emirde her ne kadar böyle bir seçim için açık kapı bırakılmışsa da böyle bir emrivakiyle vali seçilemezdi. Sait Bey'in Bağdat ulemasını ile birlikte kendi yanına gelmesini talep etti. Herkesin katılımıyla yapılacak meşveret meclisinde kendisi de uygun görür ise Sait Bey'in valiliğini onaylayacaktı.

Ayrıca Süleyman Paşa'nın eski ekibinin de kendi başlarına gedikleri paylaştıklarını duyan, Hâlet Efendi bunu hiç bir şekilde kabul edemezdi. Sait Bey vali olmak istiyorsa başta hazinedar ve kethüda olmak üzere, Süleyman Paşa'nın tüm adamlarını yanından uzaklaştırması gerekiyordu. Hâlet Efendi bu şartlarının kabulü için Sait Bey'e bir günlük süre tanıdı. Şartlarının kabul edildiğine dair kendisine bu süre zarfında bir haber gelmezse, askerini üzerine yollayacaktı. Eğer asker zoruyla Bağdat'a girerse de hiç kimseye aman vermeyecekti; geri adım atmayarak dirayetli bir tavır sergilemesi işe yararmış; şartlarını duyan Sait Bey hemen Bağdat'ı terk ederek konağına çekilmiş⁶⁵⁹, ulema da kendisine sığınarak kethüda ve hazinedarı yalnız bırakmışlardı⁶⁶⁰. Söz konusu şahısların ele geçirilmediği takdirde ortalığın durulmayacağını bilen Hâlet Efendi, onları eski görevlerinde bıraktığını söyleyerek yanına gelmeleri için ikna etmiş ve ele geçirir geçirmez idam etmişti⁶⁶¹. Hazinedar ve

⁶⁵⁷ BOA., HH. 20880 H.

⁶⁵⁸ BOA., HH. 20880 F

⁶⁵⁹ BOA., HH. 20880 F.

⁶⁶⁰ TSMA., E 7147

⁶⁶¹ BOA., HH. 20854 Hâlet Efendi kethüda ve hazinedarın idamını şu şekilde nakl etmektedir:
“....urbana ve yeniçerilere biraz altın dağıtmışlar ise dahi kimse kendine etba etmemekle zaruri bir kağıt yazıp re'y istediler bendeniz dahi rey vermedim. Biz onları bu tarafa davet etmiyoruz ki hatta

kethüdadadan sonra ortadan kaldırmayı planladığı diğer bir kişi de Bağdat meselesinin asıl sorumlusu olarak gördüğü ve gayet hilekâr ve hain olarak tanımladığı Bağdat defterdarı Sait Bey'di. Hâlet Efendi Süleyman Paşa'nın yerine atanacak güçlü bir valinin defterdarı ortadan kaldıracağına emindi. Ancak defterdar, yeni atanacak valinin Süleyman Paşa ve Ali Paşa gibi zayıf karakterli kişiliği zayıf birisi olması halinde tıpkı diğerleri gibi onu da kullanacak ve Babîâlî'ye karşı kıskırtacaktı Bu yüzden defterdarı öldürmek isteyen Hâlet Efendi bunun için bir fırsat yakalamış ancak Abdurrahman Paşa'nın kendisine yardım etmekten kaçınması üzerine bunu gerçekleştirememişti. Hatta Hâlet Efendi, Abdurrahman Paşa'yı ikna etmek için Bağdat valiliğini bile teklif etmiş ancak bu teklifi bile bir fayda sağlamamıştı⁶⁶².

Defterdar dışında, Süleyman Paşa taraftarlarını ortadan kaldıran Hâlet Efendi, Bağdat'a girmeden önce 3.000 Kürt askerini yerlerine gönderdiği gibi yanında sadece Arap aşiretlerinden 30 atlı ve aşiret şeyhlerini bırakarak, Kürtlerin ve

rey verelim içeri girersem sakladıkları malı sual ederim firar ederler ise işte meydan kaçabilirler ise kaçınlar tutarım kale kapısına salb erdim diye cevap gönderdim. Haber edemeyip yine ferdası geldiler ama cibiliyetlerinde merkur olan gitmeyip her biri altmış yetmiş nefer müsella köle ile gelip çadırda ellerinde tüfenk ve bir elleri pıştovların çakmağında durdular. Hazinedara dedim ki defterdar-ı sabık senin için 150 bin altını Süleyman Paşa ona teslim etmiştir diyor. O akçeye ne yaptın dediğimde ben onu iki sene evvel kendine teslim etmişim deyu cevap verecek defterdar çadırda mevcut idi. O kadar güçle bir Müslüman damarı tutup sana ol altın teslim olunalı yedi aydır diyecek kulunuz kaymakama hitab edip dedim ki ağa hazretleri yarın Bağdat'a duhlümüzde ben bu malın cümlesini senden matlub ederim. Sen bu ağalara kefil olursun varsınlar evlerine gitsinler dediğimde onlar dünden beridir Bağdat'ta beşyüz keselik altın kendilerine halkı uyurmak için esafle verdiler ben kefil olamam deyince öyle ise bu ağalar sizin çadırında eğlensinler deyince hemen kölelerin cümlesi birden silaha davranıp hücum kaydına düşecek kulunuz bir iki Arnavut uşaklarını hemen birden üzerlerine hücum ile deran saat dört tanesinin kollarını bağlayıp ağalarına dahi hücum etmeğe kalmadı. Mahmut Paşa'nın ve Abdurrahman Paşa'nın kavasları koşup ağalarını tutup hazine çadırına götürdüler. Köle melunları ona dahi kanaat etmeyip Abdurrahman Paşa'nın çadırına hücum edeyim der iken ekrad taifesi birden hücum ve cümlesini soyup üryan meydanda bıraktılar. O kadar çadırlar birbirine yakın iken Reis Efendi Abdurrahman Paşayı öldürmüş deyu bir havadis şayi' olmakla o kadar bin kürd Abdurrahman Paşa'nın ve kaymakamın çadırlarını yağma edip Bağdat'a doğru hücum ettiler Mahmut Paşaya hiddetinden arız olup aman Bağdat elden gidiyor şuna bir çare bul derken yeni nasb eylediğimiz yeniçeri ağasını mukaddemce içeri göndermiş Bir tezkire ile baş çavuşu gelmiş bulunmakla hemen derhal onu kendi atıma bindirip yetiş ağa kapıyı zabt edip içeri ve dışarı adam koyuvermesin deyu hele Kürtlerden evvel erıştırerek görünce Abdurrahman Paşaya bir hicap arız olup kahrından ağlamaya başladı badehu cümlemiz orta yerde bir şemsiyeye cem olup dellal çağırarak güçle halkı birleştirip o gün akşama ve ferdası vakt-i asra kadar halkın zayı olan cem' ve ashabına teslim eyledik. Kölemen taifesinin bunları böyle cansiparane istishablarını görünce ne zaman isteseler fesat ellerinden gelmeğe nameyab olmakla ikisinin dahi cezaları tertip olundu" (TSMa, E. 7147) Bu arada Süleyman Paşa'nın Babîâlî'ye affı için gönderdiği tatar Paşa'nın idamından sonra gizlice Bağdat'a gelmiştir. Tatarların yanında bulunan evraklarda kendisinin dayandığı surette Babîâlî'nin onu affedeceği yazmaktaydı. Yapılan araştırmadan sonra bu yazının İstanbul'da Bağdat tüccarlarından olan Arif Ağa ve Molla Süleyman isimli şahısların 800 kuruş harcırah vererek tatarı gönderdikleri anlaşılmıştır (BOA., HH. 20880 D)

⁶⁶² TSMa., E. 7147

Arapların askeri güçlerini azalttı ve böylece bir bahane ile kendi karşısında yer almaları ihtimalini ortadan kaldırdı. Ancak Hâlet Efendi ve Musul valisi Mahmut Paşa'ya güvenmeyen Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa, 150 kadar adamıyla Bağdat'a girmek için ısrar ediyordu ve sonunda istediği izni Hâlet Efendi'den aldı. Aslında Abdurrahman Paşa bu ısrarında haksız sayılmazdı. Zira Hâlet Efendi'nin ve Mahmut Paşa'nın amacı Bağdat'a girer girmez Abdurrahman Paşa'yı öldürtmekti, ancak Paşa'nın Bağdat'a 150 askeri ile girmesine mecburen izin vererek bu planlarını en azından bir süreliğine ertelediler⁶⁶³.

20 Ekim 1810'da⁶⁶⁴ Bağdat'a giren Hâlet Efendi Büyük Süleyman Paşa'nın kızı olan Süleyman Paşa'nın eşini, kardeşinin yanına göndermiş ve kendisi de harem dairesine yerleşmiştir

4. Bağdat'a Atanacak Valinin Seçimi

a.Bağdat Valiliği'ne Talip Olan Adaylar

Bağdat'a girerek Süleyman Paşa'nın harem dairesine yerleşen Hâlet Efendi için şimdi yine zorlu bir süreç başlıyordu: Bağdat Valisi kim olacaktı? Hâlet Efendi'nin vali adayları hakkında araştırma yapması, en doğru bilgileri edinmesi ve bu arada kendi adaylarının vali olması için baskı yapanlara karşı koyması gerekiyordu. Aldığı sorumluluk çok büyüktü. Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarından biri olduğu kadar stratejik açıdan da çok önemli olan bir bölgeye vali atayacaktı. Yeni valinin sadece muhallefatı bittamam ödemesi yeterli değildi. Bundan sonra bölge de aşiretleri ve kabileleri itaati altına alarak Osmanlının nüfuzunu arttırması, İran'la iyi ilişkiler kurması, Vehhabilerle mücadele etmesi gerekiyordu. Bütün bunları yaparken de Babiâli'nin üzerinde önemle durduğu hususa çok dikkat etmeliydi. Yani yıllık mutat ödemelerini zamanında yapmalı ve bu konuda pürüz çıkarmamalıydı. Hâlet Efendi, Bağdat'a gönderilirken Babiâli tarafından bu husus ona sıkı sıkı tembih edilmişti⁶⁶⁵. Bu da Bağdat'la ilgili konularda en az vali kadar Hâlet Efendi'nin de sorumlu tutulacağını, hatta valinin çıkardığı bir

⁶⁶³ TSMA., E. 7147.

⁶⁶⁴ BOA., HH. 20880 J.

⁶⁶⁵ BOA., HH. KK d. 22, s.31.

sorunun, onun canına mal olabileceğini gösteriyordu. Bu durum ise, doğal olarak Hâlet Efendi'nin işini bir kat daha zorlaştırıyordu.

Babîâlî'nin istediği şartlara uygun adaylar arasında, Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa, Büyük Süleyman Paşazade Sait Bey, yine büyük Süleyman Paşa'nın kölelerinden hazinedarı Abdullah Ağa, Küçük Süleyman Paşa'nın kethüdası Feyzullah Ağa, Süleyman Paşa'nın damadı Davut Efendi, Mardin Mutasarrıfı Abdullah Ağa ve Yeniçeri Ağası Musullu Abdurrahman Ağa vardı. Hâlet Efendi'ye göre valiliğe en yakın adaylar Büyük Süleyman Paşazade Sait Bey ve Süleyman Paşa'nın damadı Davut Efendi'ydi. İstanbul'a eski Şeyhülislam Dürriyade'ye gönderdiği mektupta, bu iki şahıstan birinin valiliğe layık olduğunu bildiriyordu. Ancak diğer adaylardan da çok baskı görmekteydi. Eğer bu baskılara dayanamayıp onların seçilmesi için bir yazı gönderirse altındaki mührüne dikkat edilmesi için Babîâlî'yi uyarıyordu. Mühür “Âşık-ı bidelemdad Mehmet Sait Hâlet” ise kesinlikle yazılanların kaale alınmamasını “Mehmet Sait Hâlet” ibaresi olan mührüyle gönderilen yazılara itibar edilmesini istiyordu⁶⁶⁶.

Babîâlî'yi bu şekilde uyardıktan sonra adaylar hakkında araştırma yapmaya başlayan Hâlet Efendi'nin, öncelikle üzerinde durduğu kişi, babasından dolayı tüm Irak'ta saygınlığı ve itibarı olduğu gibi aynı zamanda çok sevilen Büyük Süleyman Paşazade Sait Bey'di.⁶⁶⁷ Hâlet Efendi Sait Bey'in vali olmasını Bâbîâlî'ye önermiş⁶⁶⁸, ve teklifi kabul edilerek valilik fermanı gönderilmişti. Buna rağmen Hâlet Efendi, Sait Bey hakkında Bağdat ileri gelenlerinin fikrini almak istedi ve bir meclis topladı. Mecliste hazır bulunanlar Sait Bey'in çok sevilip sayıldığını kabul ediyorlardı. Ancak yaşının henüz yirmilerin başında olması nedeniyle onu Bağdat'ı yönetebilecek tecrübeden ve dirayetten yoksun görüyorlardı. Mecliste bunlar görüşülürken Bağdat'ta da neredeyse bir karışıklık çıkmak üzereydi. İşlerin giderek kötüye gittiğini gören Hâlet Efendi Babîâlî'den gelen emri saklamış hatta böyle bir emir geldiğini yalanlamıştı⁶⁶⁹.

⁶⁶⁶ BOA., HH. 20880 H, 20854.

⁶⁶⁷ TSMA E. 5753.

⁶⁶⁸ BOA., HH. 20879 A

⁶⁶⁹ BOA., HH. 20879 A Hâlet Efendi gönderdiği bu raporda Bağdat meselesinin gerçek sebebi olarak gördüğü defterdar Sait'in Süleyman Paşazade Sait Bey'i desteklediğini Hatta onun vali olabilmesi için halkı kışkırttığını yazmaktadır. Ancak ileriki satırlarında Sait Bey'in Süleyman Paşa zamanında kendine kötü davrandığı için defterdardan hoşlanmadığı ve vali olur olmaz onu ortadan

Mecburen Sait Bey'i gözden çıkaran Hâlet Efendi'nin kafasında Bağdat valiliğine yakışır ikinci aday Büyük Süleyman Paşa'nın damadı Davut Efendi'ydi. Onun hakkında da araştırma yapan Hâlet Efendi, Davut Efendi'nin kendini ilme verdiğini ve Bağdat'ı yönetebilecek dirayetten yoksun olduğunu anladı. Üstelik Davut Efendi'nin kendisi de valiliğe pek hevesli değildi⁶⁷⁰. Adaylar arasında olan Feyzullah Ağa ise Küçük Süleyman Paşa'nın kethüdalığını yapmıştı. Her ne kadar güvenilir olup Bağdat halkı tarafından sevilse de⁶⁷¹ Hâlet Efendi Süleyman Paşa ile bağlantısı olan birini vali yapmayı aklından bile geçirmiyordu⁶⁷². Mardin Voyvodası Abdullah Ağa ise daha önce kendisine verilen tüm görevleri başarıyla yerine getirmişti. Ancak kendisi Bağdat'ın yerli halkındandı ve Hâlet Efendi yerlileri bir eyaleti yönetebilecek dirayette görmüyordu. Kölemen olmadığı için Bağdat halkı arasında itibarı da yoktu. Üstelik Bağdat'ı terk etmiş ve yaklaşık on senedir Basra Körfezi civarında yaşıyor ve orada ticaretle uğraşıyordu. Zaten böyle birisinin vali olarak atanması teamüllere aykırıydı⁶⁷³

Aslında Hâlet Efendi'ye göre bu adaylardan hiç birisi Bağdat valiliği için yeterli değildi. Onun gönlünde yatan İstanbul'da Enderun'da yetişmiş Rum asıllı bir vezirin vali olarak atanmasıydı. Bu şekilde Bağdat eski refah günlerine kavuşacak ve ortada hiç bir sorun kalmayacaktı. Irak'ın nizam bulması ve Babiâli'ye her manada destek vermesi bu şekilde sağlanabilirdi⁶⁷⁴. Ancak Hâlet Efendi'nin bu radikal teklifinin uygulanmasına imkân yoktu. Çünkü yeni valinin Babiâli'ye bağlılığı kadar Bağdat'ı kontrol edebilmesi için aşiretler ve kabileler üzerinde etkin olması ve bölgeyi avucunun içi gibi bilmesi gerekiyordu. Üstelik bu teklifin hayata geçirilebilmesi için zamana ihtiyaç vardı. Ancak Bağdat günden güne kaynamaktaydı ve bir an önce valinin atanması gerekiyordu. Babiâli, nüfusu Rafizi ağırlıklı olan ve bir süredir yönetim boşluğu yaşayan Bağdat'ta İran Şahı Feth Ali Han'ın() nüfuzunu

kaldırmak istediğini kaydetmektedir (BOA., HH. 20879). Bağdat'ta yaşananları tüm tafsilatıyla anlattığı raporunda ise sadece defterdarın Sait Bey'in hilafında olduğunu kaydetmektedir(TSMA., E. 7147) Hâlet Efendi 'yi bu çelişkiye düşüren muhtemelen kendisiyle hiç görüşmeden Sait Bey'in apar topar Bağdat'tan ayrılmasıdır

⁶⁷⁰ BOA., HH. 20879.

⁶⁷¹ TSMA., E. 5753.

⁶⁷² TSMA., E. 7147.

⁶⁷³ BOA., HH. 20879 A

⁶⁷⁴ BOA., HH. 20879.

arttırmasından endişe ediyordu⁶⁷⁵. İngiltere elçisiyle yapılan görüşmelerde ise Bağdat'ın valisiz kalmasının günden güne daha büyük sorunlar doğuracağı ortaya çıkıyordu⁶⁷⁶. Bu yüzden Babıâli, valilik atamasının bir an önce yapılmasını istiyordu. Dolayısıyla Hâlet Efendi'nin acele etmesi gerekiyordu. Kafasındaki adayları birer birer eleyen Hâlet Efendi'nin eline iki aday kalmıştı. Birisi Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa diğeri ise Büyük Süleyman Paşa'nın kölesi ve hazinedarı olan Abdullah Ağa'ydı.

b.Baban Valisi Abdurrahman Paşa İle Mücadele

Daha Süleyman Paşa'nın sağlığında onun aleyhinde çalışan Abdurrahman Paşa⁶⁷⁷, Babıâli'ye gönderttiği bir yazıda valiyi yerdiliyor kendisini övdürüyordu. Söz konusu yazıda Abdurrahman Paşa'nın cesaretinden ve kuvvetinden bahsediliyor, Süleyman Paşa ile arasındaki düşmanlığın⁶⁷⁸ nedeni açıklanıyordu. Köysancak Sancağı'nın mirimranlık rütbesiyle Abdurrahman Paşa'ya verildiği takdirde Süleyman Paşa yerine atanacak valiyle işbirliği yaparak çalışacağına bütün Irak halkı kefil olarak gösteriliyordu⁶⁷⁹.

Hâlet Efendi mecburen Bağdat'tan Musul'a döndüğünde ise Abdurrahman Paşa fırsatı değerlendirerek hemen Hâlet Efendi'ye yeni bir teklif sundu. Kendisi Bağdat valisini alt edebilecek güçteydi, ancak Babıâli'den çekindiği için şimdiye

⁶⁷⁵ BOA., HH. 41352.

⁶⁷⁶ BOA., HH. 20842.

⁶⁷⁷ 30 seneden beri Baban mutasarrıflığı yapan Abdurrahman Paşa, sancağın merkezi olan Süleymaniye'lidir. Zaman zaman kısa sürelerle azledilse bile yine görevine iade edilmek zorunda kalmıştır. Bir kardeşi İran'da, oğlu da Süleyman Paşa'da esirken olaylar patlak verdiğinde Bağdat'taki oğlu kurtularak Hâlet Efendi'nin yanına sığınmıştır. Ancak İran'daki kardeşi hapsedilmiş ve Abdurrahman Paşa kardeşinin salıverilmesi için Hâlet Efendi'nin aracı olmasını istemiştir. Ancak Abdurrahman Paşa'ya güveni olmayan Hâlet Efendi daha sonra Paşa'nın bunu kendi aleyhine kullanarak İran'la Osmanlı Devleti'nin arasını açmak için kullanacağını düşünerek teklifini reddetmiştir. Paşa'nın buna kızarak karşına geçmemesi için de sadrazama bu hususta rica da bulunacağını belirtmiştir. Abdurrahman Paşa'nın İranlılar da düşman olduğunu düşünen Hâlet Efendi onun ancak Bağdat valilerinden kötü muamele gördüğü zaman firar etmek için İran'ı kullandığı kanaatindeydi. Baban sancağının ona verilerek mirimranlık tevcih edilmesiyle Bağdat valilerinin hâkimiyetinden kurtulacağını söyleyerek onu kullanmak istemiştir. (BOA. HH. 20879).

⁶⁷⁸ Küçük Süleyman Paşa Bağdat Valisi'nin kethüdası iken Abdurrahman Paşa'nın üzerine çok sayıda asker ile yürümüş Abdurrahman Paşa az olan kuvvetine rağmen kethüdanın ordusunu bozguna uğratmış. Süleyman Paşa'yı da esir alarak İran'a götürmüştür. Süleyman Paşa'da Bağdat Valisi olunca Süleymaniye'yi Abdurrahman Paşa'nın elinden alarak süt kardeşi Mehmet Bey'e vermiştir. Süleyman Paşa'dan kötü muamele gören Abdurrahman Paşa da mecburen İran'a iltica etmiştir. Bu olaylardan dolayı ikisi birbirlerinin can düşmanı olmuşlardır. (TSMA., E 5753)

⁶⁷⁹ TSMA., E 5753

kadar harekete geçmemişti. Şehrizer Eyaleti'nin kendisine Bağdat'ında yine kendi seçtiği birisine tevcih edilmesi halinde 20.000 kese hazineye 15.000 kese devlet adamlarına ve 2000 kese de Hâlet Efendi'ye verecekti. Hâlet Efendi, Abdurrahman Paşa'nın bu teklifine alaycı bir üslupla yaklaştı. Kürt asıllı olan ve Osmanlı Devleti'nin usul ve erkânını bilmeyen Paşa'nın parayla ferman alacağını zannetmesi boş bir hayaldi böyle bir uygulama sadrazam için bile yapılamazdı. Bu kadar pervasız bir teklifte bulunan Paşa'ya haddini bildirmek isteyen Hâlet Efendi giderek üslubunu daha da sertleştirdi. Baban mutasarrıfı bölgede nam sahibi olabilirdi ama Babîâli için bir aşiret paşasından başka bir şeyi ifade etmiyordu. Dolayısıyla ne teklif ederse etsin hemen vezir olması imkânsızdı. Kendisine bir ihtimal vezaret verilse bile 32.000 akçe ödemesi imkânsızdı. Çünkü bu kadar yüklü bir miktar değil Bağdat'ta bazen devletin kasasında bile bulunamıyordu.

Üstelik bu miktarın Paşa tarafından ödeneceğine dair kefiller olması gerekiyordu bir söze dayanarak böyle bir tevcihatın yapılması mümkün değildi. Ancak Süleyman Paşa'nın tenkili için her yardıma ihtiyacı olan Hâlet Efendi, Abdurrahman Paşa'yı da tamamıyla gözden çıkaramazdı. Çünkü Paşa kolayca Osmanlıya sırtını dönüp İran'a yanaşabilirdi ki bu işleri daha da zorlaştırırdı. Bu yüzden Hâlet Efendi ustaca bir manevra ile durumu kendi lehine çevirdi. Süleyman Paşa'nın İran'a firar etmesi halinde Abdurrahman Paşa'nın bunu engelleyeceğine dair taahhütname vermesi karşılığında kendisine Baban Sancağı'nı vermeyi vaat etti. Ancak bu taahhütte bulunmazsa Paşa'nın Baban Mutasarrıflığı da suya düşecekti. Bu taahhüt karşılığında ise Hâlet Efendi Bağdat valileri tarafından Baban Sancağı'ndan ayrılan sancakları da Baban'a dâhil ederek Paşaya verecekti. Ancak Süleyman Paşa'nın adamları olan Kasım ve Mehmet ağaların ellerinde bulunan Köysancak ve Erbil sancaklarını Süleyman Paşa kendi zabt etmek zorundaydı. Paşa eğer bunları başarırsa Şehrizer eyaletini de kendisine verecekti. Bağdat'ın ise kime verileceği herkesin ittifakıyla belirlenecekti. Bağdat valiliği için de 7.000 kese verilmesi yeterliydi öyle hazineye 30.000 kese kendisine de 2.000 kese verilmesine gerek yoktu. Abdurrahman Paşa Hâlet Efendi'nin bu şartlarını kabul ettiği gibi Bağdat valisi her kim olursa olsun 7.000 kese vereceğine dair bir taahhütname de gönderdi. Bunun üzerine Hâlet Efendi de onu Baban mutasarrıfı ilan etti. Hâlet Efendi ve Mahmut Paşa'nın kuvvetleri ile birleşen Abdurrahman Paşa'nın, Bağdat varıncaya

kadar her ikisinden de 30000 kuruş borç alması, paşa'nın Bağdat valisi olması halinde 30000 kese vereceğine dair taahhüdünün boş bir laf olduğunu gösteriyordu. Hâlet Efendi ise paşa'nın sözlerine kanmamanın rahatlığını yaşıyordu. Abdurrahman Paşa'ya kesinlikle güvenmeyen ve Hâlet Efendi onun Osmanlı Devleti'ne tam bir sadakatle hizmet etmesini de ummuyordu. Ancak Süleyman Paşa'nın derhal valilikten alınması gerekiyordu çünkü bir sene daha beklenmesi halinde madenlere saldıracaktı. Bu yüzden Hâlet Efendi'nin bulabildiği her yardımı alması gerekiyordu ve Abdurrahman Paşa kendisine asker bakımından en fazla yardımı olanların başında geldiğinden mecburen bir müddet daha ona katlanacaktı.

Hâlet Efendi, Abdurrahman Paşa arasında valilik mücadelesi Bağdat önlerine geldiklerinde de yaşanmıştı. Hâlet Efendi, Süleyman Paşa'nın ordusuyla karşılaştıkları çatalköprü mevkiinde Abdullah Ağa'yı Bağdat Kaymakamı ilan etmiş böylelikle Süleyman Paşa'nın yanında bulunan Kölemenleri yanına çekmeyi ummuştu. Ancak bu kararı Abdurrahman Paşa'nın tepkisine neden oldu. Abdullah Ağa'nın kaymakam yapılmasından dolayı Bağdat valisi olacağını düşünen paşa Kölemenlerden Bağdat valisi seçilmesine şiddetle karşı çıkıyor, valiliğin ya kendisine ya da önerdiği kişilerden⁶⁸⁰ birisine verilmesini istiyordu. Önerdiği şahıslardan birinin vali atanmasına karşılık olarak da muhallefat adı altında hazineye 5000, sadrazama bohça-baha olarak 1000, diğer devlet adamlarına 500 ve Hâlet Efendi'ye de hizmet bedeli adı altında 500 kese akçe yani toplam 7000 kese akçe ödemeyi taahhüt ediyordu⁶⁸¹. Hatta bu taahhüdünü resmileştirmek için Hâlet Efendi ye senet bile vermişti⁶⁸². Hâlet Efendi 'yi bu şekilde elde etmeye çalışan Abdurrahman Paşa bir yandan da Babiâli'yi etkisi altına alma gayreti içinde idi.

İstanbul'a gönderdiği yazılarda Bağdat'ın demografik durumundan dolayı idaresini güç olduğundan bahsetmekle birlikte, Bağdat valilerinin dirayetsizliği ve liyakatsizliği nedeniyle yönetimde zaafiyet gösterdiklerinden şikâyet ediyordu.

⁶⁸⁰ Abdurrahman Paşa, Süleyman Paşazade Sait Bey, Mardin'in eski voyvodası Abdullah Ağa, Süleyman Paşa damadı Davut Efendi, kethüda Feyzullah Ağa veyahut yine Büyük Süleyman Paşa emektarlarından olup maktul valinin Basra'ya sürdüğü ve korkusundan orada da duramayarak Süleymaniye tarafına firar edip kendisine sığınan Abdullah Ağa'yı öneriyordu (BOA., HH. 20879 A)

⁶⁸¹ BOA., HH. 20879 A

⁶⁸² Abdurrahman Paşa, ocaklı ulema ve tüm Irak ileri gelenlerinin onayıyla önerdiği kişilerden birinin Bağdat Valisi seçilmesi karşılığında 5000 kese akçe ödeyeceğine dair Hâlet Efendi'ye bir senet vermiştir (Ali Emiri S MHMII 10038)

Valilerin bu durumu Bağdat'ın gelirlerinin azalmasına neden oluyordu. Bunun yanı sıra Vehhabileri de kontrol altına alamıyorlardı. Bağdat'ın kendisine verilmesi halinde devlete sadakatle hizmet edecek, Vehhabilerin merkezi olan Der'iyye'ye saldırarak onları itaat altına alacağı gibi en kısa sürede de Haremeyn-i Muhteremeyn'i, onların elinden kurtaracağına dair vaatte bulunuyordu. Ayrıca Bağdat'tan hazineye gönderilen yıllık parayı düzenli olarak ödeyeceğini, Halep, Diyarbakır ve Bağdat'a yakın bölgelerdeki eşkıyayı ortadan kaldıracığını ve nihayetinde Bağdat'ın kendisine tevcih edilmesi halinde 30 bin kese vermeyi taahhüt ediyordu. Ancak bu talebi kabul edilmeyip sadece Kerkük ve Şehrızor sancakları verildiği takdirde 3000 kese verecekti⁶⁸³

Abdurrahman Paşa'nın bu taahhütlerini öğrenen Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, onun Bağdat valisi olması taraftarı değildi. Çünkü Paşa'nın İran'la ilişkisini iyi biliyor ve vali olduğu takdirde İran'a meyiletmesinden endişeleniyordu⁶⁸⁴. Hâlet Efendi de Abdurrahman Paşa'nın Bağdat Valisi'nin tenkilinde sadece kendi çıkarları için yardım ettiği kanaatindeydi. Hâlet Efendi'nin paşa hakkındaki olumsuz kanaatinin en önemli sebeplerinden biri de Paşa'nın Kürt asıllı olmasıydı. Kürtleri, cesur olmalarına rağmen bir yerde istihdam edilemeyecek derecede inatçı ve söz dinlemez olarak gören Hâlet Efendi "*Arnavut'a göre Kürt Müslüman'dır*" darb-ı meselinin aslı olmadığı inancındaydı. Çünkü Arnavutlara para verdikten sonra her işin yaptırılacağını; ancak Kürtlerin para alsalar da yine bildiklerini okuduklarını gözlemlemişti⁶⁸⁵.

Abdurrahman Paşa hakkında bu düşüncelere sahip olmasına rağmen Hâlet Efendi, paşa'nın ısrarlarına durumun nezaketinden dolayı ne evet ne da hayır diyebilirdi. Paşa'nın, Bağdat ile Diyarbakır yolu arasında adamlarını yerleştirdiğini öğrenen Hâlet Efendi, Bâbâli'ye gönderdiği bazı yazılarda şifre ve farklı iki mühür kullanıyordu. Böylelikle yazılarının Paşa'nın eline geçmesi halinde

⁶⁸³ BOA., A.MKT 1034, s.9; BOA., HH. 20880 F

⁶⁸⁴ Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Erzurum Valisi iken Abdurrahman Paşa ve o zaman Bağdat valisi olan Ali Paşa'nın kethüdası olan Süleyman Paşa arasındaki mücadeleye şahit olmuş hatta Abdurrahman Paşa'nın oyunuyla İran'a esir düşmüş olan Süleyman Paşa'yı esaretten o kurtarmıştı. Bu olaylar esnasında Abdurrahman Paşa'nın kardeşini İran'a esir bıraktığını biliyordu. Hem bu nedenle hem de daha önceden İran'la olan ilişkileri nedeniyle Abdurrahman Paşa'dan şüphe duymaktaydı (TSM. E 2470)

⁶⁸⁵ BOA., HH. 20879

içeriğini öğrenmesini engellediği gibi, kendisine zorla bir şey yazdırılması halinde, geçersiz mührünü kullanarak hem baskı altında olduğunu hem de yazdıklarına itibar edilmemesi yönünde Babiâli'yi uyarıyordu⁶⁸⁶.

Bu sırada Abdurrahman Paşa'nın Bağdat hazinesinden 5000 kese akçeyi kullandığını öğrenen Hâlet Efendi, harcamalarını kesmesi için kendisini uyarmış ancak paşa uyarısını dikkate almadığı gibi halktan zorla hediye ve ya açıkça rüşvet olarak 3.000 kese toplamıştı. Ayrıca Bağdat'ta para eder ne kadar kıymetli eşya varsa ele geçiriyordu⁶⁸⁷. Paşa'nın bu davranışları üzerine Hâlet Efendi daha radikal tedbirler almaya karar verdi. Abdurrahman Paşa hakkında Babiâli'nin de olumsuz düşüncelerinin olması kendisini cesaretlendirmiş ve Paşayı ortadan kaldırma fikrini yeniçeri ağası, kaymakam Abdullah Ağa ve şehrin diğer ileri gelenleriyle müzakere etmiştir. Ancak Bağdat'a memur edildiğinden beri her adımını çok dikkatli atan ve özellikle gizliliğe çok önem veren Hâlet Efendi bu sefer tedbirsiz davranmıştı. Bu hatası konuşulanların Abdurrahman Paşa'nın kulağına gitmesine neden oldu⁶⁸⁸.

Abdurrahman paşa önce Hâlet Efendi ile Musul Valisi Mahmut Paşa'nın arasını açmaya çalıştı. Çünkü Musul Valisi'nin 2000'den fazla askeri olduğu gibi Bağdat'ta çok sayıda Musul tüccarı da bulunmaktaydı. Dolayısıyla Mahmut Paşa Abdurrahman Paşa'nın planları önünde büyük bir engel teşkil ediyordu. Abdurrahman Paşa'nın kendisi hakkındaki düşüncelerinin farkında olan Mahmut Paşa, Hâlet Efendi'nin sorgusuz sualsiz bir veziri idam edebilecek yetkisi olduğunu ve o yüzden ona itaat etmesini aksi halde hemen Bağdat'ı terk etmesini salık vererek Abdurrahman Paşa'nın gözünü korkutmaya çalışmıştı.

Ancak Abdurrahman Paşa Mahmut Paşa'nın dediklerini hiç sayarak Bağdat valiliğini hiç olmazsa kaymakamlığını almak üzere Hâlet Efendi üzerinde baskısını günden güne arttırdı. Bu sırada Mahmut Paşa'nın ani ölümü Abdurrahman Paşa'nın daha rahat hareket etmesini ancak Hâlet Efendi'nin zor durumda kalmasına neden oldu. Bağdat'ta Sait Bey'i destekleyenler de günden güne artmaktaydı. Hatta Enderun ağalarından olan 160 Kölemen Hâlet Efendi'nin hizmetinde olduklarına ve kendisinin emriyle her an Abdurrahman Paşa'yı öldürebileceklerine dair bir

⁶⁸⁶ BOA., HH. 20880 D

⁶⁸⁷ TSMA., E. 7147

⁶⁸⁸ BOA., HH. 20880.

taahhütname verdiler. Enderun ağalarıyla hemen görüşen Hâlet Efendi hemen onlarla Abdurrahman Paşa'nın öldürülmesi için bir plan yaptı: Abdurrahman Paşa sarayda öldürülemezdi ,çünkü kaymakam ve hazinedarın köleleri onu koruyabilirdi. Hâlet Efendi'nin konağında da öldürülemezdi çünkü her yanına en az 100 kadar silahlı adamla geliyordu. Paşa'nın öldürülmesi halinde ise adamlarının Hâlet Efendi'nin konağında muhafaza edilen muhallefat bedelini yağmalayacakları aşikârdı. Sonuç olarak paşa'nın nasıl öldürüleceğine dair bir karara varılamamıştı ama Hâlet Efendi bu görüşme sonucunda her an bir karışıklık çıkacağını anladı. Bu yüzden kimi vali olarak atayacağına en kısa zamanda karar vermesi ve muhallefat bedelini tahsil etmesi gerekiyordu. Seçeneklerini değerlendiren Hâlet Efendi kaymakam Abdullah Ağa'ya giderek muhallefat bedelinin ne kadar olacağına ve nasıl ödeneceğini bir usule bağladı yani Abdullah ağanın vali olarak atanması neredeyse kesinleşmişti.

Hâlet Efendi tam işleri yoluna koymuşken beklediği karışıklık bir anda patlak verdi. Abdurrahman Paşa Kerküklü olan kendi adamını yeniçeri ağası olarak atanması için kaymakam Abdullah ağaya baskı yapmaya başladı ancak söz konusu şahıs Kürt asıllı olduğundan Abdullah Ağa buna müsaade etmedi. Bu arada kendisinin azledil istendiğini öğrenen yeniçeri ağası da Bağdat ileri gelenleriyle Abdurrahman Paşayı öldürmek için ittifak etti. Hâlet Efendi'ye gönderdikleri haberde bu hizmetlerine karşılık Sait Bey'in vali olarak atamasını istiyorlar, isteklerini kabul etmemesi halinde kendisini de öldürecekleri tehdidinde bulunuyorlardı. Hâlet Efendi ise Bağdat halkının kararı doğrultusunda hareket edeceği taahhüdünde bulundu. Sait Bey'in 1.000 kadar taraftarı ile Abdurrahman Paşa'nın 100 adamı arasında sıkışıp kalan Hâlet Efendi iki tarafa da karışmayacağını ancak konağına saldırılması halinde konağın içinde muhafaza edilen muhallefat bedelini korumak için savaşmaktan çekinmeyeceğini ilan etti. Kendisine sığınmak isteyen Abdurrahman Paşa ya da bütün bu olanların sorumlusu olarak gördüğü için asla içeriye almayacağını bildirdi. Hatta Bağdat'tan ayrılmasını istedi.

Hâlet Efendi'den yüz bulamayarak mecburen saraya dönen Abdurrahman Paşa ve Sait Bey taraftarlarıyla arasında sabaha kadar süren bir mücadele oldu. Ancak taraftarlarının galip gelmesine rağmen Sait Bey, Bağdat'tan firar etti. Beylerinin firarını öğrenen taraftarları dağılmaya yüz tutunca aralarından bir kaç, Hâlet Efendi'nin kendilerini desteklediğini ve Abdurrahman Paşa'nın idamına dair

ferman çıktığı söylentisini yayarak bunu engellemeye çalıştı. Buna karşılık Abdurrahman Paşa'nın da Hâlet Efendi'nin elinde olduğu şayiasını çıkarmış bunu duyan Sait Paşa taraftarları dağılmıştır. Karsısında durabilecek bir güç kalmayan Abdurrahman Paşa Hâlet Efendi'ye şehri terk etmesi için bir ihtar mektubu yollamış, Bağdat müftüsü ve nakibini de ölümle tehdit ederek onları da işin içine katmıştır. Mektubu getiren muhızır başı, Hâlet Efendi'nin Bağdat'ı terk etmek için hazırlığa başladığını görünce Kürtlerin bunu fırsat bilip kendilerini perişan edeceklerini düşündüğünden onu kararından vazgeçirmeye çalıştı. Hâlet Efendi elli bin kişi olmalarına rağmen iki bin Kürt'le baş edememelerinin kendi suçları olduğunu, elindeki otuz kırk adamla ancak konağını savunabileceğini ve bu durumda Abdurrahman Paşa'nın üstüne gitmesinin mümkün olmadığını ileri sürerek gitmekte ısrar ediyordu. Hâlet Efendi'nin kararından vazgeçmeyeceğini anlayan mahzar başı hemen durumu kaymakam Abdullah Ağa ve defterdar Davut Efendi'ye bildirdi. Davut Efendi, Hâlet Efendi'nin gitmesi halinde her halükarda kendilerinin zararlı çıkacaklarını düşünüyordu. Çünkü yanındaki muhallefat bedelinin Kürtler tarafında talan edilmesi halinde devlet bu miktarı yine kendilerinden talep edecekti. Yok bu ihtimal gerçekleşmezse Hâlet Efendi'nin bu 1500 kese ile tekrar adam toplayıp üstlerine gelerek tüm muhallefat bedelini talep etmesi de yüksek bir ihtimaldi. Kaymakam Abdullah Ağa'nın da bu düşüncelerine katılması üzerine defterdar derhal Hâlet Efendi'nin yanına gitti. Davut Efendi, kendi hakkında ölüm fermanı çıktığını duyan Abdurrahman Paşa'nın canının derdine düştüğünü ve bundan dolayı artık hiç bir işe karışmayacağını taahhüt etti. Ancak valiliğin önceden konuşulduğu gibi Abdullah ağaya verilmesini talep ediyordu. Hâlet Efendi'de şehir terk etmeyeceği gibi, Abdullah ağanın son görüşmelerinde kararlaştırıldığı şekilde muhallefat bedelini ödeyeceğini taahhüt etmesine karşılık kendisini vali olarak atayacağını bildirdi⁶⁸⁹.

⁶⁸⁹ TSMA., E. 7147

c. Abdullah Ağa'nın Bağdat Valiliği'ne Atanması

Hâlet Efendi, Defterdar Davut Efendi ile yukarıda değinilen görüşmeyi yaptıktan hemen sonra elinde isim yerleri açık bırakılmış olan fermana Abdullah Ağa'nın⁶⁹⁰ ismini yazarak onun valiliğini ilan etmiş⁶⁹¹; 25 Kasım 1810 tarihinde bir divan toplayarak Abdullah Paşa'ya hilatini giydirerek valiliğini resmileştirmişti⁶⁹²

Şüphesiz ki Hâlet Efendi'nin bu tercihin de etkili olan sadece Abdurrahman Paşa'nın yaptığı baskı değildir. Hâlet Efendi daha Süleyman Paşa ile savaşıma karar verdiğinde Süleyman Paşa'nın gazabından kaçarak Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'nın yanına sığınan Abdullah Ağa'yı yanına çağırmıştı. Mutasarrıfın ret cevabına rağmen onu yanında getirmesinde diretti. Vali ve Abdullah Ağa arasındaki olan düşmanlıktan faydalanarak Abdullah Bey'i yanına çekmiş ve Çatalköprü de Bağdat valisinin ordusuyla karşılaştığı sırada onu Bağdat kaymakamı atamıştı. Ama bu kaymakamlık tabii ki göstermelikti. İpler Hâlet Efendi'nin elindeydi. Teşrifat kurallarından pek anlamayan Abdullah Ağa'nın, hile ve nifak bilmemesi, sözünden çıkmaması Hâlet Efendi'nin dikkatini çekmiş⁶⁹³, işleri ve halkı güzel bir şekilde yönetmeye liyakati olduğuna da kanaat etmişti⁶⁹⁴. Ayrıca muhallefet yazımı esnasında Hâlet Efendi'ye zorluk çıkarmaması ve ödeyebileceği muhallefet bedellerini abartmayarak verebileceği miktarı söylemesi Hâlet Efendi'nin güvenini

⁶⁹⁰ Bağdat valisi seçilen Abdullah Paşa Gürcü asıllı olup merhum büyük Süleyman Paşa'nın kölelerindendi. Süleyman Paşa Bağdat'a vali olmadan evvel Basra muhasarasında İran'a esir düşmüş bu esnada Abdullah Ağa'yı kiralayarak bazı hizmetlerinde kullanmıştır. Abdullah Ağa daha sonra tütüncü ve mühürdar olmuştur. Süleyman Paşa'dan sonra Bağdat Valisi olan Ali Paşa da Abdullah Ağa'nın tavır ve davranışlarından memnun olarak onu hazinedarı yapmıştı. Ali Paşa'nın ölümünden sonra sakallı ağalar rütbesinde yükselen Abdullah Ağa maktul Süleyman Paşa'nın Diyarbakır seferini Babiâli'den izinsiz olarak yaptığını anlamış valinin defterdarı ve danışmanı olan Sait Bey'i bu konuda uyarmıştır. Ancak bu uyarısının Paşa tarafından duyulması, Basra'ya sürülmesine neden olmuştur. Buna rağmen Abdullah Ağa'ya kızgınlığı geçmeyen Süleyman Paşa, Basra mütesellimi olan Selim Ağa'dan onu öldürmesini istemiş ancak kendisi de büyük Süleyman Paşa'nın kölelerinden olan Selim Ağa, Abdullah Ağa'nın emektarlığına ve yaşına hürmeten bu emri dinlemediği gibi firar etmesine yardımcı olmuştur. Basra mütesellimi de bu davranışından dolayı Süleyman Paşa'nın gazabına uğramış Paşa, süt kardeşi olan Ahmet Bey'i Basra mütesellimi yapmıştır. Bu esnada henüz Bağdat'a varmış olan Hâlet Efendi Basra mütesellimi Selim Ağa'nın, Ahmet Bey'i Basra'ya sokmamak üzere isyan ettiğini öğrenmiş; Bağdat'tan Musul'a hareket ettiği esnada Ahmet Bey'in Selim Ağa'yı mağlup ettiğini duymuştur. Hâlet Efendi Musul'a vardığında Selim Ağa'nın İran'a firar ettiğini öğrenmiştir(BOA., HH. 20896).

⁶⁹¹ BOA., KK d. 22, s.215.

⁶⁹² BOA., HH. 20879 A. Abdullah Paşa 21 Mart 1813 tarihine kadar Bağdat valiliği yapmıştır (BOA., Tahvil d.53, s.22).

⁶⁹³ BOA., HH. 20896.

⁶⁹⁴ BOA., HH. 20861.

kazanmasını sağladı⁶⁹⁵. Abdurrahman Paşa'nın kargaşa çıkararak üstünlük sağlaması üzerine⁶⁹⁶, Hâlet Efendi bir oldubittiye getirerek elindeki fermanlara Abdullah Ağa'nın ismini yazarak onu vali ilan etmiş, çok kısa sürede Babiâli tarafından bu atama onaylanmış ve Abdullah Bey' e vezirlik rütbesiyle⁶⁹⁷ Bağdat Basra ve Şehrizar eyaletleri uhdesine verilmiştir⁶⁹⁸. Abdullah Paşa tevcihattan dolayı Babiâli'ye gönderdiği teşekkür yazısıyla birlikte kendisine güvenilir ve iş yapabilme gücü olan birinin kapı kethüdası atanmasını istiyor, selefinin kapı kethüdasını neden istemediğini Hâlet Efendi tarafından Babiâli'ye açıklanacağını bildiriyordu. Dolayısıyla kapı kethüdasının seçimi Hâlet Efendi'nin dönüşüne bırakıldı⁶⁹⁹.

Hâlet Efendi Bağdat valilik meselesini halletmişti ama Bağdat'tan ayrılırken bir pürüz bırakmıştı: Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşa. Ancak bu meselenin hemen halledilemeyeceğini bilen Hâlet Efendi, Babiâli'nin bu konuda Bağdat Valisi'ne baskı yapmamasını istiyordu. Abdullah Paşa'nın kuvvetlenmesini beklemek daha akılcı bir yoldu. Bu sıra da Abdullah Paşa da Köysancak ve Harir sancaklarına Abdurrahman Paşayı tayin edeceğini Hâlet Efendi ye bildirmiş o da tercihi kendisine bırakmıştı⁷⁰⁰. Ancak Hâlet Efendi Bağdat valiliğinde gözü olan Abdurrahman Paşa'nın Köysancak ve Harir sancaklarıyla yetinmeyerek arkasından bir karışıklık çıkarmasından endişeleniyordu. Bu sırada imdadına Sadrazam Yusuf Ziya Paşa yetişmiş, Abdurrahman Paşa'ya Bağdat olaylarındaki hizmetinden dolayı takdir edildiğini içeren bir mektup⁷⁰¹ yazdığı gibi, Paşa'nın yanına yolladığı adamı çok iyi ağırlayarak göndermişti⁷⁰². Böylelikle Bağdat valiliği talebi kabul edilmeyen

⁶⁹⁵ BOA., HH. 20879 A.

⁶⁹⁶ BOA., HH. 20333

⁶⁹⁷ BOA., HH. 13546, 51407.

⁶⁹⁸ BOA., HH. 20830.

⁶⁹⁹ BOA., HH. 34361.

⁷⁰⁰ BOA., HH. 20896.

⁷⁰¹ BOA., HH. 41352. Ordu da olan sadrazam Bağdat olaylarına pek vakıf değildi. bu yüzden Abdurrahman Paşa'ya göndermek üzere ilk kaleme aldığı mektup oldukça sıradan ifadeleri içeriyordu (BOA., A. SKT 117/15, 37) Ancak Bâbîali bu mektubun gönderilmesini uygun bulmamış ve sadrazamın biraz daha iltifat içeren bir mektup yollamasını istemişti. Sadrazam bu uyarıyı dikkate alarak gerekli düzeltmeyi yapmıştır (BOA., A. SKT)

⁷⁰² BOA., A. MKT 1034, s.9. Orduyla birlikte taşrada olan sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın yanına giden şahsa ordudan 20 akçelik gelir bağlandığı gibi, bir sincap kürk ve 250 kuruş harçlık verilmiş; 3 adamına da 15'er akçelik gelir bağlanmış 50'şer kuruş atıyye de verilmişti. Sadrazam ordudaki maddi sıkışıklıktan dolayı ancak bu kadar para ayırabildiğini, İstanbul'a döndüğü zaman söz konusu şahsa ayrıca 500 ve üç adamına da 150 şer kuruş harcırah verilmesini istemiştir. (BOA., HH. 31379)

Paşa'ya mirimiranlık tevcihiyle Baban mutasarrıflığı verilerek huzursuzluk çıkarması bir süre daha engellenmiş oldu⁷⁰³.

d. Muhallefat Bedeli

Bağdat'ta iktidar mücadelesi yaşanırken bir yandan da muhallefatın zabt edilmesi gerekiyordu. Babiâli, Hâlet Efendi ve Bağdat Kadısı'na Süleyman Paşa'nın muhallefatının tespiti ve zabt edilerek İstanbul'a gönderilmesi için emir göndermişti⁷⁰⁴. Hâlet Efendi de Bağdat'a girerken yanında bulunanlarla bir meşveret yapmış ve burada muhallefata kimsenin müdahale etmemesi, yazım ve zabtının kendisi tarafından yapılması, Abdullah Paşa'nın kaymakamlığının devamına karar verilmişti. Ancak bu durumun Abdullah Ağa'nın nüfuzuna hâlel getireceğini ve Irak'ın nizamının yine bozulacağını düşünen Hâlet Efendi sadece eşyanın yazımını yapmaya karar verip, kayıp eşyaların soruşturulmasını da Abdullah Ağa ve adamlarına bıraktı⁷⁰⁵. Süleyman Paşa'nın mühürlenmiş eşyalarının satışı Bağdat defterdarı seçilen Davut Efendi, Yeniçeri Ağası ve Bağdat kaymakamı Abdullah Ağa tarafından yapılıyordu⁷⁰⁶. Hâlet Efendi bu suretle 1200 kese kusûr akçeyi muhallefat bedeli olarak zabt etti⁷⁰⁷.

Bu miktar tahmin edilen muhallefat bedelinin çok altındaydı. Ancak Bağdat hazinesi Büyük Süleyman Paşa zamanındaki gibi zengin değildi. Nakdin çoğu Ali Paşa tarafından harcanmıştı. Küçük Süleyman Paşa da 5000 keselik akçeyi, 1808 tarihinde Bağdat valisi atanan Yusuf Ziya Paşa'yı şehre sokmamak için askerlere vermiş, bu son olaylarda da 4000 kese akçe daha harcamıştı. Hazine de mücevher adına iki hançer, iki kılıç vardı. Geri kalanlar da kumaş, birkaç kürk parçası ve 80

⁷⁰³ Abdurrahman Paşa yaklaşık bir yıl sonra İran'ı arkasına alarak isyan etmi ve tüm Baban bölgesini ele geçirmiştir. Babiâli'nin izniyle Musul askerini de maiyetine alan ve Baban Sancağı'na doğru hareket eden Abdullah Paşa'ya sefer nedeniyle İstanbul'a göndermesi yıllık vergide indirim yapılarak rahat hareket etmesi sağlandı. Köfri Köyü'nde meydana gelen karşılaşmada Abdurrahman Paşa yenilerek İran'a kaçmış ve böylece Bağdat için bir tehlike olmaktan çıkmıştır (İlmihan Sağlamdemir, a.g.e., s.143-45; Mehdi Javad el Bustani, a.g.e., s. 53) Abdullah Paşa ve Abdurrahman Paşa arasındaki mücadele için ayrıca bkz: BOA., A.MKT 1114/45, 1117/14,; A.SKT 139/73.

⁷⁰⁴ BOA., Mühimme Mektume (MHM.MKTM) d. 7, s.14, hkm:12.

⁷⁰⁵ BOA., HH. 20879 A.

⁷⁰⁶ BOA., HH. 20880 D

⁷⁰⁷ BOA., HH. 20880 J; BOA., A.MKT d. 1034 s. 9; BOA., KK d. 22, s. 215

kadar at takımıydı. Mevcudun hepsi tek tek satılsa ancak 5.000, çok zorlanırsa 6.000 kese akçe ederdi.

Babîâli'nin talep ettiği 10.000 kesenin tamamen harcandığına inanmayan Hâlet Efendi değerli eşyaların ve nakit paranın saklanmış olacağını düşünerek araştırılmasını talep etti. Yapılan araştırmalar sonucunda Paşa'nın hazinedarı İsmail Ağa tarafından saklanmış olan 1200 keselik yaldız ve Mısır altını bulunmuş; bir harem odasında da 10000 Mısır altını ortaya çıkmış ve nakit zar zor 1300 keseye tamamlanmıştı.

Hâlet Efendi'nin, Bağdat valisi olarak atadığı Abdullah Ağa'nın bu miktarın üstünü tamamlaması da mümkün değildi. Zaten servet sahibi olmayan valinin sahip olduğu eşyasına da Basra'ya sürüldüğü zaman Süleyman Paşa tarafından el konulmuştu. Bu sebeplerden dolayı Abdullah Ağa belli bir tarihte belli bir para ödeyebilmeyi de taahhüt edemiyordu. Taahhütte bulunduğu zaman yalancı durumuna düşerek tıpkı selefleri gibi Babîâli nezdinde itibar kaybetmekten endişe eden Abdullah Paşa muhalefat bedelini ödeyebilmek için şöyle bir teklifte bulunuyordu: Var olan 1300 keseye 200 kese daha ilave ederek 1500 keseyi peşin olarak Hâlet Efendi'ye teslim edebilirdi. 1 yıl içinde 6 aylık taksitle 1000'er kese daha yollayacak böylece 3500 kese muhalefat bedeli ödemiş olacaktı. Bu süre içerisinde Hâlet Efendi'nin mübaşirlik bedelini de teslim edecekti. Babîâli'nin talep ettiği ancak telef olan 10000 keseye karşılık olarak da Bağdat, Basra ve Mardin irsaliyelerinin üzerini 1000 keseye tamamlayıp her sene tevcihatten bir ay önce Babîâli'ye gönderecekti. Böylece Bağdat hazinesinden eline geçen eşyalarında bedelini de ödemiş olacaktı. Bağdat kendisinde bırakıldığı sürece her sene bu ödemeyi düzenli olarak yapacağı sözünü vermişti.

Hâlet Efendi Abdullah Paşa'nın bu sözlerini haklı buluyordu. Paşa hazinede ki eşyaları satamazdı çünkü hepsi gerekli şeylerdi. Bununla birlikte telef olanları da yerine koymaya mecburdu. Yani 8–10.000 keseyi taahhüt etmesi ancak kendisini kandırmak için olabilirdi. Üstelik bir kere de 10.000 kese alınmaktansa her sene 1.000 kesenin alınmasının Babîâli'ye daha faydalı olacağını düşünüyordu. Hâlet Efendi Abdullah Paşa'nın bu teklifini kabul etmekle beraber bir meclis toplayarak hazır bulunanların paşaya kefil olmalarını istedi ve onlardan aldığı mahzarla da taahhütlerini yazıya döktürdü.

Hâlet Efendi, Abdullah Paşa'nın vereceği peşinattan 2000 keseyi beklemenin üç ay süreceği ve bu süreç içerisinde Bağdat'ta kalmasının, masraflarının artmasına neden olarak Bağdat hazinesini zarara uğratacağını düşünüyordu. Çünkü Abdurrahman Paşa Musul Valisi Mahmut Paşa ve kendisinin günlük masrafları bir hayli yekûn tutmaktaydı. Bunun yanı sıra Bağdat'ta kaldığı müddetçe Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşa her an yeni bir huzursuzluk çıkarabilirdi⁷⁰⁸. Bu yüzden Hâlet Efendi, bu miktarı almadan 15 Aralık 1810 tarihinde Bağdat'tan ayrıldı.⁷⁰⁹ Musul'a varınca yanında bulunan hazineyi İstanbul'a adamlarıyla yollamış kendisi bir kaç gün daha Musul'da kalmıştır⁷¹⁰.

Hâlet Efendi'nin tatarıyla İstanbul'a muhallefat bedeli olarak gönderdiği nakit 832,5 keseydi. Geri kalan miktar da poliçe ile tamamlanmıştı. Babiâli tarafından, Abdullah Paşa'nın gönderdiği poliçe temessükleri kabul ettirilip vadeleri geldiğinde hazineye teslim olmak üzere defterdara verilmiş, nakit de Darphane-i Amire Nazırı'na teslim edilmişti. Taahhüt temessükü de Başmuhasebeye kaydedildikten sonra Darphane-i Amire de saklanacaktı. Avalid ve cevazlar de paşa'nın işaret ettiği sarraf tarafından tahsil olunacaktı.

Babiâli gelen bu paradan oldukça memnundu. Çünkü hazinelerde “*1 şebik kuruşun tedariki mümkün değilken*” Hâlet Efendi'nin gönderdiği bu 1500 kese ile birlikte Kethüda Osman Ağa'nın Sofya cizyesinden alacağı olan 400 kesenin gelmesi Allah'ın bir lütfü olarak görülüyordu ve hemen gelen paranın tanzimine başlandı. Paranın 500 kesesi, ordu mühimmatını karşılamak üzere sarraflardan alınarak gönderilen 500 kesenin yerine konulacaktı. 500 kesesi ise Veli Paşa'nın zahire almak için talep ettiği 135 bin kuruş için kullanılacak, ancak bu miktar 200 bin kuruşa çıkarılacaktır. 50.000 kuruş da Hurşit Paşa'ya yollanacaktı. Paranın 400 kesesi Tophane, Cebahane ve Mehterhane mühimmatına, 300 kesesi matbah ve arpa eminleriyle kasap başının ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Bu miktarlardan 40,5 kese daha indirim yapıldığında 259,5 kese akçe artacak ve bu meblağ Darphane-i Amire de saklanacaktı⁷¹¹.

⁷⁰⁸ TSMA., E. 7147

⁷⁰⁹ BOA., HH. 20880; 20833.

⁷¹⁰ BOA., HH. 20879 A.

⁷¹¹ BOA., HH. 51407. Bu ilk ödemenin arkasından hemen Bağdat Valisi Abdullah Paşa'ya selefinin ödemeyi taahhüt ettiği muhallefat akçesini ödemediği için cezalandırıldığı kendisinin de emirlere

Muhallefat bedeli olarak gönderilen para bu şekilde tanzim edilirken Hâlet Efendi'de İstanbul'a ulaşmış, Bağdat'a dair bir rapor verdiği⁷¹² gibi kendi maddi sıkıntısını içeren bir yazı da sunmuştu. Darphane-i Amire'den kendisine verilen 80 kese akçeyi altın olarak getirmiş ve kalan 60 kesenin 22 kesesi de yollarda harcanmış, geriye 38 kese kalmıştı. *“Eğer 8–10 bin kese muhallefat bedeli getirmiş olsaydım tüm borcumun ödenmesini talep ederdim”* diyen Hâlet Efendi mevcut şartlar nedeniyle böyle bir talebi olmadığını belirtiyordu. Ancak 80 kese akçeyi Darphane'ye verip temessük mü alsın yoksa kaymakam vasıtasıyla padişaha mı takdim etsin karar verememişti. Paranın Sultan'a arzı halinde başka bir yere sarf edilmesinden endişe eden Hâlet Efendi kaymakamın bu konuda padişahın dikkatini çekmesini ve paranın kendisine ait olduğunu hatırlatmasını istiyordu⁷¹³.

riayet etmesi hatırlatılıyordu (BOA., C.DH 6719) Abdullah Paşa ise Hâlet Efendi ile gönderdiği miktardan başka hemen arkasından tatarı Seyyid Mehmet ile poliçeyle bir miktar daha gönderdiğini geri kalanını tamamlamak için gece gündüz çalıştığını ve peyderpey göndereceğini bildirmekteydi(BOA., HH. 32310 D). Bu sırada Abdullah Paşa teşrifat-ı hümayunun kendisine ulaşmasının karşılığı olarak Sultan II. Mahmut ve devlet adamlarına hediye ve cep harçlığı olarak 100 kese rumiden ibaret 5.000 Mısır, 1.000 yaldız, 1.000 İstanbul altını olmak üzere toplam 7.000 altın ve Rum, Arap ve Acem savaş silahlarına merakı olduğunu duyduğu II. Mahmut için de 1 kabza minekari altın tayan gaddare ve balta ve bir adet mızrak göndermiştir (BOA., HH. 32310 B) Abdullah Paşa'nın göndermiş olduğu hediyeler takdim edilmiş,(BOA., HH. 16267) Sultan II. Mahmut da bu hediyelerden memnun olmuştur (BOA. HH. 32777) Bunu haber alan Abdullah Paşa yine değerli kutular, güzel kokular, kıymetli kumaşlar, bir adet inci tespih, altın mine kabızalı ince ile süslü adet tüy sineklik yolluyordu (BOA., HH. 32319). Ancak bu sırada sefer nedeniyle yaşanan maddi sıkıntıdan dolayısıyla Abdullah Paşa'nın taahhüt ettiği meblağın bir kısmı ödeme zamanı gelmeden İstanbul'da bulunan Bağdat tüccarından karşılanmış, (BOA. HH. 32777; BOA., D.DRB THR 83/8, 82/47), buna karşılık olarak tüccarlara senet verilmiştir. Ancak Abdullah Paşa, Hâlet Efendi'den makbuz talep edince vadeleri dolmayan poliçelerin makbuz senetlerinin gönderilmesi teamüllerine aykırı olduğu kendisine bildirilmiştir (BOA., Ayniyat Defteri 2 s.6).1812 yılında da Bağdat Basra ve Sehrizor eyaletleri kendisine ibka edilmesi üzerine 49818 kuruş caize göndermiş (BOA., D.BŞM 7959), İbka haberini getiren şahsa normalde 20.000 vermesi gerekirken söz konusu şahsın Hâlet Efendi'nin adamı olmasından dolayı 40000 kuruş olarak ödemiştir (BOA., HH. 13644) .Şehzadelerin ve sultanların doğumu üzerine Abdullah Paşa'ya Hâlet Efendi tarafından mektup yazılarak hem tören yapması hem de hediye göndermesi talep olunmuştu. Ancak Abdullah Paşa'nın bundan rahatsız olmakla birlikte zar zor 30 rumi kese gönderdiği anlaşılmaktadır (BOA., D.DRB :THR 108/5).

⁷¹² BOA., HH. 20841.

⁷¹³ Hâlet Efendi Bağdat'tan Sultan II. Mahmut'a getirdiği hediyeleri nasıl takdim etmesi gerektiğine dair kaymakama akıl danışıyordu. Bağdat hazinesinde padişaha sunulmaya layık hediye bulunmadığından o zaman gönderememiş, gelirken de pek değerli eşyalar bulamamıştı. Ancak İstanbul'da bulunmayan ve sadece padişahın kullanmasına layık olan sekiz on takım ağır sevayı getirmişti. Ayrıca tamamı zehhabi lacivertten olmak üzere 3 mürekkep hokkası ve bir rikdan ve bir süngerliğe bir büyük tepsi yaptırmakta tepsi tamamlanınca padişaha sunmayı düşünüyordu (TSMA., E 4347/2)

5. Hâlet Efendi'nin Bağdat ve Civarında Yaptığı İdari Değişikler

Bağdat'a Süleyman Paşa'nın ödemediği muhallefat bedellerini tahsil etmek üzere gönderilen Hâlet Efendi'ye ayrıca Irak'ı nizama sokması için de yetkiler verilmişti. Süleyman Paşa'yı idam edip Abdullah Ağa'yı vali ilan ettikten sonra bu görevi de yerine getirmesi gerekiyordu. Nitekim olaylar yatıştığında Babiâli'den kendisine yollanan fermanda Bağdat Basra ve tüm Irak coğrafyasındaki kalelerin mühimmat ve asker yoklamalarını yapması istenerek, gerekli kayıtlar Bab-ı Defteri'den kendisine gönderilmişti⁷¹⁴.

Hâlet Efendi ise bölgedeki idari boşluktan dolayı aslında Babiâli'yi suçluyordu. Ona göre Bağdat'ın nizamdan çıkması ve Süleyman Paşa'nın valilikten alınmasının bu kadar güç olması bölgede güçlü vali olmamasından kaynaklanmıştı. İstanbul-Bağdat arasında yer alan Musul, Diyarbakır, Malatya, Sivas, Amasya, Tosya, İzmit ve Urfa'da ki vezirlerin hiçbirinin işe yaramadığını kanaatindeydi.

⁷¹⁴ Baş muhasebenden çıkan kayıtlara göre Bağdat Kalesi muhafazasında 16 yeniçeri ortası vardır. 2.501 kişi olan yeniçerilerin yevmiyeleri toplam 1.559 akçedir. Dergâh-ı muallam yeniçerilerine 1805 senesine mahsuben 4 kıst mevacib ve zemistani, 1808 senesinde et bedeli olarak 1 yük 9478 kuruş verilmişti. 2331 akçe yevmiye ile Kurna Kalesi muhafazasında olan yeniçerilere 1809 senesine mahsuben iktiza eden 4 kıst mevacibleriyle et ve zemistani bedelleri olan toplam 10796,5 kuruş mukataat avarız ve diğer mallardan havale olunmuştu. 5.732 akçe yevmiye ile Bağdat Kalesi muhafazasında olan 504 nefer cebecilerin 1804 senesi mevacibleri için 19.139 kuruş Bağdat ve Basra mukataalarıyla Mardin cizyesi mallarından havale olunup 1805 senesi mevacibleri henüz irad ve masraf olunmamıştır. Kurna muhafazasında olan 2.331 akçe yevmiye ile 265 nefer yeniçerinin 1809 senesine mahsuben mevacibleri et ve zemistani bahaları olan 10796,5 kuruş Basra ve Celepkeşan-ı Üsküp mukaatalarının zikr edilen senelerin mallarından havale olunmuştur. 4981 akçe yevmiye ile 372 topçu ile 2.006 akçe yevmiye ile 158 nefer top arabaları 1807 senesine mahsuben et bahaları, 4 kıst mevacibleri olan ceman 15.500 kusûr kuruş mevacibleri için verilmiş ve 14 Ocak 1808 de Bağdat ve Basra ve Mardin mukataaları mallarından havale olunmuştur. 1.395 akçe yevmiye ile Musul kalesi muhafazasına memur 285 topçunun ve diğer zümrelerin senevi 2.300 kuruş mevacibleri olmakla 1791-1794 seneleri arasında adet-i ağnam ve Musul mukataasının zikredilen seneler mallarından 2768 akçe yevmiye ile Kerkük kalesi muhafazasında olan 300 nefer mustahfazan gönüllüden ve azaban neferatının 1698 senesi mevacibleri olan 7349 kuruş Musul cizyesi malından havale olunmuştur. ve Şehrizar kalesi muhafazasında 700 akçe yevmiye ile 102 nefer mustahfazanın senevi 1548,5 kuruş mevacibleri Musul mukataaları mallarından ocaklık olup ancak 30 seneden beri gelir-gider kaydı tutulmamıştı 1821 akçe yevmiye ile Basra Kalesi muhafazasına memur 212 yeniçerinin 1776 senesine mahsuben müstahak oldukları mevacibleri için 1780 senesi icmal verilip tarih-i merkumdan bu vakte değin gayri icmal verildiğinin kaydı bulunmadığı piyade ve başmuhasebe ve ruznamçe-i hümayun ve Anadolu muhasebesi kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ancak bu hususların Hâlet Efendi tarafından yerinde incelenmesi talep ediliyor, kayıtlarda ödemiş olarak gözüken mevaciplerin ödenip ödenmediğini kontrol etmesi isteniyordu (BOA., MHM MKTM 7, s. 15, hkm: 13). Hâlet Efendi'ye ayrıca mühimmatın yazımına dairde ayrıntılı bilgiler gönderilmiştir. (BOA., MHM MKTM 7, s.16, .hkm: 14)

Musul eyaletinin Abdülcelilzadeler gibi devlete sadık ve güçlü vezirlere verilmesi, Diyarbakır ve Rakka'ya da aynı şekilde güçlü vezirler atanması gerekiyordu⁷¹⁵.

Tavsiye ettiği idari düzenlemelerle birlikte asker yoklamalarının da eskisi gibi her sene yapılması halinde Bağdat valileri kontrol altında tutulacaklar ve her işi düzgün yapmak zorunda kalacaklardı. Hatta Irak için yeni bir nizamname hazırlanması, Bağdat'ın Yeniçeri Ağası ve Defterdarı'nın İstanbul'dan seçilerek yollanmasına dair Musul Valisi Mahmut Paşa ile müzakerede bulunmuşlardı. Böylelikle Bağdat askeri ve mali açıdan Babiâli'nin kontrolü altına girecekti. Ancak Mahmut Paşa'nın ölümüyle Hâlet Efendi, siyasi ve askeri manada güç kaybına uğradığı için bu hususların üzerine eğilememiş sadece Bağdat'ı içinde bulunduğu duruma getiren Abhazaları Bağdat'tan çıkarabilmişti. İstanbul tarafından istenilen düzeltmeleri yerinde bulmakla beraber Babiâli'nin askeri ve mali açıdan şehre tam hâkim olmadan böyle bir müdahale de bulunmasının yarardan çok zarar getireceği kanaatindeydi. Üstelik Bağdat top ve barut ihtiyacını kendisi karşılayan ve Babiâli'den maddi yardım talep etmeyen bir şehirdi. Ancak bu işlerin soruşturulması halinde masraflarını yüksek göstererek Babiâli'ye senelik ödedikleri 1000 keselik vergiyi düşürmeğe çalışacaklardı. Bu yüzden kendisi İstanbul'a dönüp her hususu ayrıntısıyla rapor etmeden evvel böyle bir müdahalenin Babiâli'ye zarar vereceği kanısındaydı ve gönderilen emri ilan etmedi⁷¹⁶.

İleri sürdüğü sebeplerden dolayı Irak'ta askeri ve mali düzenlemelere gidemeyen Hâlet Efendi, elinden geldiği kadar bölgenin idari yapısına çeki düzen vermeğe çalıştı. Bu konuda onu en çok uğraştıran Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa oldu. Aslında Bağdat civarında bulunan Baban(Şehrizer) ve Basra sancaklarına mutasarrıf atamalarının Bağdat Valisi tarafından yapılması gelenek haline gelmişti. Böylelikle Bağdat valileri buralara kendilerine itaat edecekleri şahısları atayarak bölgeyi tam anlamıyla hâkimiyetleri altında tutuyorlardı.

Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın tenkilinde Hâlet Efendi Baban Mutasarrıfı olan Abdurrahman Paşa'yı yanına çekebilmek için bundan böyle Basra ve Baban sancaklarının atamalarının Bağdat valilerinin ellerinden alınarak Babiâli tarafından yapılacağı vaadinde bulunmuştu. Böylelikle Bağdat Valisi'nin tahakkümünden de

⁷¹⁵ TSMA., E 7147

⁷¹⁶ BOA., HH. 20879.

kurtulmuş olacaktı. Yapacağı yardım karşılığında Baban'ın her sene merkezden kendisine verileceği taahhüdünü alan Abdurrahman Paşa da Hâlet Efendi'nin direktifleri dışına çıkmayarak işini kolaylaştırdı.

Hâlet Efendi de mecburen Baban'ın Abdurrahman Paşa'ya verilmesi için Babiâli'ye görüşünü bildirdi. Teklifi hoşgörüyü karşılamakla birlikte hemen kabul edilmedi. Çünkü Baban, yukarıda da belirtildiği gibi uzun süreden beri Bağdat valileri tarafından tevcih oluna geliniyordu. Bu yüzden merkezdeki tevcihat kayıtlarında yer almadığı gibi sınırlarına dair de sağlıklı bir bilgi yoktu. Gerekli bilgilere ulaşılacak için yapılacak araştırma da çok zaman alacaktı. Bu yüzden Babiâli, bu araştırmanın yerinde Hâlet Efendi tarafından yapılmasını istedi⁷¹⁷.

Ancak bu sırada Eski Bağdat Valisi Ali Paşa'nın sarrafı olan Şimail'in⁷¹⁸ Babiâli'ye Abdurrahman Paşa'ya sadece Baban'ın tevcih edilmesi Köysancak ve Harir sancaklarının bu tevcihatten hariç tutulmasını salık verdiğini öğrenen Hâlet Efendi, Şimail'i ceHâletle suçluyor ve Babiâli'ye Baban Sancağı hakkında gerçek

⁷¹⁷ BOA., MM d. 7, s.16, hkm:15. Sultan II. Mahmut Hâlet Efendi'ye bu emrin yazılırken oldukça dikkatli bir üslup kullanılmasını istiyordu. Çünkü topraklarına ait kayda hemen ulaşamamasını büyük bir zaaf olarak görüyor ve bunun Bâbîali'de dahil olmak üzere tüm yönetimi küçük düşüreceğini tahmin ediyordu (BOA., HH. 20848).

⁷¹⁸ BOA., HH. 20891 Hâlet Efendi'nin Şimail hakkındaki düşünceleri şöyledir: *Bağdat'ta sarrafbaşılık ve gümrük sarraflığı Yahudi millette göre kesirü'l menafî şeydir. Bu Yahudi Şemail'in babası, Büyük Süleyman Paşa vaktinde Bağdat'ta sarraf başı idi. Mürd oldukta Yahudi ayini üzerine evlat ve akaribi yedi gün evlerinden çıkmazlar. O esnada bu Şemail Halep'te bulunmakla Bağdat'ta olan karındaşı Murat yedi gün bizi kimse aramaz diyerek zimmetlerinde olan 3000 kese kadar malı alıp Halep'e firar etmişti. Sonra Şimail Halep'te işi uyduramayıp Süleyman Paşa'nın meşhur olan Ahmet kethüdasından rey alıp hesabını görmek için Bağdat'a gittiler o günlerde Ahmet kethüdayı Ali kethüda öldürüp, Ali kethüda mezaya-yı hesaba vakıf olmadığından 100 bin kuruş bunlardan rüşvet alıp halas senedi vermişti. Durarak Süleyman Paşa'nın hatırına gelip benimle hesap görür fikriyle bu Şemail İstanbul'a gelip karındaşı Murat Bağdat'ta kalmıştı. Ol vakitte dahi Fransalının Mısır'a hücumu sözleri meydana çıkmış olmakla Süleyman Paşa kethüdasını tayin ile iş görülür yollu pes perdeden biraz hezayanı bir kağıda yazdırıp Bağdat sarrafı Sofyalı oğlu Abraham yediyle valide kethüdası Yusuf Ağa'ya verdirmek fikrinde olup takrir-i mezkurun sebki rabitasız olmakla mersum Abraham'ın kulunuz ile dostluğu olduğundan sebkine bir suret vermek için bana getirmiş idi. Oldukça düzeltip verdim. Sonra Yusuf Ağa merhum bakıp Bağdat'tan Mısır'a atlı gitmek tavkı beşerden ve daire-i akıldan birun olmakla itibar etmediler. Şimdi ise Bağdat'ta kim teferrüd edeceği meşkur hususu ile Hâlet Efendi de karar bulur ise Bağdat'ın haline hiç vukufu yoktur. Muafiyet emri ve etraftan bazı mekatib alıp varırsam serbest gümrük sarrafı olurum. Karındaşım dahi İngiltere konsolosuna müteallik hususile Bağdat'ta dahi ayin cihetiyle Yahudi milleti serbest olmakla bir iki bin kese dahi virman ederim fikriyle bazı yalan yanlış yazmış. Şevketli Efendimiz bu babda dahi keramet buyurmuşlar kulunuz Bağdat'a memur olduktan sonra 43 gün İstanbul'da oturdum. Ve bazı şey suali için mersumu kaç defa istedim gelmedi. Hatta devletli Dürriyade Efendimiz emir buyurmuşken yine korkarım deyu gelmedi. 500 saatlik yerden Bağdat valisinin kendine eli ermeyeceği meczum iken korkan kafir ne işe yarar çünkü sadakati var idi o zaman bana niçin biraz şey talim etmed (TSMA E.7141)*

bilgileri ulaştırıyordu. Şöyle ki: Baban Sancağı neredeyse eyalet boyutlarında geniş bir sancaktı ve köylerinden başka 30 kadar kazası vardı. Sancağın asıl merkezi Abdurrahman Paşa'nın da memleketi olan Süleymaniye'ydi. Baban sancağı dâhilinde olan kaza ve köylerdeki ahaliler ile Zaho, Baclan ve Derne sancaklarının da kaza ve kura ahalilerine ve bütün bu bölgenin dağlarında ve çöllerinde yerleşik olanlara "Baba Kürdü" denilmekteydi. Hepsinin reisi Baban Mutasarrıfı'ydı. Zaho, Baclan ve Derne sancakları Bağdat Valisi tarafından tevcih olunmakla beraber, bu tevcihler Baban hâkimlerinin arz ve inhasına muhtaçtı. Başka bir şekilde tevcih olunması mümkün değildi. Zikredilen sancakların mutasarrıfı Baba Ekradı Paşalarından olan Fettah Paşa'ydı. Hâlet Efendi'ye göre Şimail'in Babiâli'yi bilgilendirirken yaptığı yanlışlık şuydu: Süleyman Paşa'nın son zamanlarına kadar Baban Sancağı kime verilir ise Köysancak ve Harir de ona tevcih edilmekteydi. Hatta Bağdat valileri verdikleri buyruldularda "*Baban sancağı mülhakatıyla sana tevcih olunmuştur*" ifadesini kullanıyorlardı. Ancak başına buyruk hareket eden Abdurrahman Paşa'nın kuvvetini azaltmak isteyen Süleyman Paşa, Köysancak ve Harir sancaklarını Baban'dan ayırarak başkasına vermiş, Abdurrahman Paşa'yı da hapsetmişti. Yani bu sancaklar idari bir taksimata göre değil Süleyman Paşa'yla Abdurrahman Paşa arasındaki düşmanlık yüzünden Baban Sancağı'ndan ayrılmıştı. Dolayısıyla şimdi bu hatanın düzeltilerek Köy ve Harir'in yeniden Baban'a bağlanması ve tevcihatlarının yine Bağdat valilerine bırakılması gerekiyordu. Çünkü 200 saatlik bir çölün yer aldığı Bağdat'la Anadolu arasındaki bu bölgede muhtelif Arap ve Kürt aşiretleri vardı. Babiâli'nin bunların hepsiyle tek tek uğraşması, hem mesafe hem de coğrafi şartlardan dolayı mümkün değildi. Bu durum da en akıllı davranış atamaları Bağdat valilerine bırakmaktı⁷¹⁹.

Bağdat'a ilk geldiğinde valilerin gücünün azaltılması için Basra ve Şehrizer'un Bağdat'tan ayrılması gerektiğini düşünen Hâlet Efendi bölge idaresine vakıf olunca bu fikrinden vazgeçti. 80–100 sene evvel Basra ve Şehrizer eyaletleri başka başka valilere tevcih olunuyordu. Ancak Bağdat'ın, Enderun'dan çıkma Hasan Paşa'ya Basra'nın da oğlu Ahmet Paşa'ya mirimiranlıkla verilmesi işleri değiştirmiş ve cesaretiyle ün kazanan Ahmet Paşa'ya babasının ölümünden sonra Basra

⁷¹⁹ BOA., HH. 20879

uhdesinde olmak üzere Bağdat valiliği verilmişti. Valiliği sırasında da gücünü arttıran Paşa bir ara Bağdat'tan azledilerek Erzurum valiliğine atandı. Ancak Erzurum gelirlerinin, debdebeli bir yaşantı süren ve kalabalık bir daire halkına sahip olan Ahmet Paşa'nın maddi ihtiyaçlarına kâfi gelmesi imkânsızdı. Bu yüzden kendisine tekrar Bağdat verildi. Bir kere Bağdat valiliğinden azledilen Ahmet Paşa bunun bir daha tekrarlanmaması için çareler aramaya başladı. Nihayetinde Diyarbakır Eyaleti'nde oldukça müstahkem bir kaleye sahip olan Mardin'i almaya karar verdi. Ele geçirilmesi güç olan bu şehri aldığı takdirde kendisinin valilikten azledilmesinin mümkün olmayacağını düşünüyordu. Üstelik Anadolu ve İstanbul'da meydana gelen her olaya daha çabuk vakıf olabilecekti. Bu amaçlarla Mardin'in malikâne usulüne uygun olarak kendisine verilmesini talep etti. Talebi kabul edilerek Mardin Diyarbakır eyaletinden ayrıldı ve Ahmet Paşa'nın uhdesine verildi. Ancak bu idari değişiklik Bağdat valilerinin de güçlenmesine zemin hazırladı.

Bağdat valileri bu şekilde mansıplarını garanti altına almışlardı. Üstelik Babiâli'de bölgenin İran'la sınır olması ve her an ihtilal çıkarabilecek yapıdaki aşiretlerin varlığı nedeniyle valilerin kuvvetli olmasını destekliyordu. Çünkü herhangi bir saldırı karşısında Bağdat valilerine İstanbul'dan askeri yardımın zamanında ulaşması imkânsızdı. İşte bu yüzden onlara fazla müdahale edilmeyerek güçlenmeleri sağlanmış, ancak bu durum bölgeye günden güne Kölemenlerin hâkim olmasına neden olmuştu. Ahmet Paşa zamanında Rum asıllı olan Osmanlı tebaası Bağdat'a gidip geldikleri sırada Kölemen taifesine ihtiyaç hissedilmiyordu. Ancak Paşa'nın güçlü ordusunda bulunan 1000 kadar seçkin Kölemenden birisi olan Süleyman Ebulramah (Büyük Süleyman Paşa) önce Ahmet Paşa'ya kethüda, onun vefatıyla da yerine vali oldu. Kendisi de köle olan Süleyman Paşa seleflerinin kölelerine itibar ederek onların güç kazanmasını sağlamış ve zamanla her biri adeta bir vezir gibi hareket eder olmuştur. Onlar kuvvet kazandıkça Rumların dışındaki Osmanlı tebaasının da itibarı azalmış ve büyük Süleyman Paşa zamanında Osmanlı tebaasından kimse Bağdat'a gitmez olmuştur. Bu suretle hükümeti Kölemenler ele geçirmiştir⁷²⁰.

⁷²⁰ BOA., A.MKT 1186/83. Hâlet Efendi'nin Bağdat'ta olduğu dönemde Bağdat'ta 400 kadar Kölemen vardı ki bunların da ekseri çocuk ve 5-10 tanesi delikanlıydı. Ağalar içerisinde büyük

Bu süreç içerisinde Bağdat valileri farklı bir teşkilatlanma yoluna gitmişler askeri ve mali güç kaynaklarını Bağdat'ın dışında tesis etmişlerdi. Bağdat valilerinin gücünün kaynağı olan askerin en büyük bölümü de Kürt aşiretlerinin bulunduğu Şehrizar şehrindeydi. Hâlet Efendi'ye göre Şehrizar'un Bağdat'tan ayrılması halinde şehir askeri açıdan güç kaybedecek; Basra'nın ayrılması halinde de mali açıdan zayıflayacaktı. Çünkü Bağdat'ın gelirlerinin çoğu Basra'dan karşılanmaktaydı. Dolayısıyla Basra ve Şehrizar'un Bağdat'tan ayrılmasıyla Bağdat askeri ve mali açıdan savunmasız kalacaktı. Ayrıca bir saldırı halinde de Bağdat valileri Basra ve Şehrizar valilerinin yardımına muhtaç olacaklardır ki valilerin eskisi gibi Osmanlı'nın menfaatleri için ittifak etmesini beklemek hayalden ibaretti. Çünkü şimdiki vezirler, birinin eyaletinde ihtilal meydana gelse eyalet valisinin güçten düşmesine memnun olarak, gücünün azalmasına çalışıyorlar, bu durum ise Osmanlı topraklarının yabancı devletlerin eline geçmesine neden oluyordu. Dolayısıyla Bağdat valileri Babî'li'ye itaat ettikleri müddetçe bunların ayrılması yarardan çok zarar getirecekti⁷²¹.

Hâlet Efendi'ye göre ille de Bağdat valilerinin gücü azaltılmak isteniyorsa Mardin Bağdat'tan ayrılarak eskisi gibi Diyarbakır'a ilhak edilebilir ya da müstakil olarak birine mirimiranlıkla tevcih olunabilirdi. Ancak Mardin'in ayrılması halinde de Bağdat'ın ödediği 1000 kese verginin 100 kesesi eksilmiş olacaktı. Üstelik bölgedeki Arap ve Kürt aşiretleri kontrol altında tutabilmek için çok miktarda asker beslemek zorunda olan Mardin valileri veya voyvodalarının devlete maddi hiç bir faydası da olmayacaktı. Bunun dışında Mardin'i adeta ileri bir karakol olarak gören ve bu şehre hâkimiyetleri nedeniyle Musul'da da nüfuzları olan Bağdat valileri Mardin'in ellerinden çıkmasına asla izin vermezlerdi. Bu nedenlerden dolayı Hâlet Efendi Mardin'in Bağdat'tan ayrılmasında bir fayda görmüyordu. Eğer bir müdahale gerekirse önce Abdullah Paşa'nın seleflerinin muhalefat bedelini ödemek için verdiği sözü yerine getirip getirmeyeceğine bakılmalı eğer bu sözü yerine getirmezse o zaman müdahale edilmeliydi⁷²².

Süleyman Paşa'nın damadı Davut Efendi ve şimdi Bağdat valisi olan Abdullah Ağa'nın hazinearı Tahir Ağa'ydı (BOA., HH. 20896).

⁷²¹ BOA., HH. 20896

⁷²² BOA., HH. 20896

Bağdat ve civarının yönetim özellikleri hakkında bu fikirlere sahip olan Hâlet Efendi muhtelif gruplardan oluşan Bağdat halkı hakkında da yorumlarda bulunmuş; özellikle Bağdat'ın yerli halkının bölgenin idaresinde niçin istihdam edilemeyeceklerine dair Babiâli'yi bilgilendirmiştir. Ona göre Abdurrahman Paşa gibi ayan ve komutanlar işe yaramadıkları gibi Bağdat'ın yerli halkı da yönetim kadrosunda yer almalarını sağlayabilecek özelliklerden yoksundu. Bir şekilde idarenin başına geçseler bile Bağdat'taki Osmanlılar tarafından itibar göremeyecekleri için Bağdat'ı kontrol altına almaları imkânsızdı⁷²³. Hâlet Efendi bu düşüncesinin sebebini de şu şekilde açıklıyordu: Osmanlı Devleti'nin en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Bağdat, Arap kabilelerinin, Farisilerin ve Hintlilerin uğrak yeri idi. Üstelik Bağdat halkı da Rafizi ve Sünni olarak dinsel açıdan iki mezhebe ayrılmışlardı. Dini ve ırksal olan bu çeşitlilik, Hâlet Efendi'ye göre zaten zayıf kişiliğe sahip olan Bağdat halkının devlet yönetebilme hasletlerini ortadan kaldırmıştı. Daha da önemlisi bu sebepten dolayı Bağdat'ta birlik ve beraberlik sağlanması imkânsızdı. Yani Bağdat'ın yerli halkından bir vali çıkması ancak boş bir hayalden ibaretti⁷²⁴. Bağdat ahalisi, bir sorun çıktığında önce düşman her kim olursa olsun durduracaklarına dair söz vermelerine rağmen, asla sözlerinde durmazlar; hatta biraz zorlanınca hemen karşı tarafa tabi olurlardı. Bağdat halkının bu zaafları Kölemenlerin tamamıyla Bağdat'a hâkim olmalarına neden olmuştu. Hatta yeniçeriler bile Kölemenlerin tahakkümü altındaydı⁷²⁵.

Hâlet Efendi bu şartlar doğrultusunda Bağdat'a yine bir Kölemen olan Abdullah Paşa'yı vali olarak atamak zorunda kalmıştı ki bu bölgedeki Kölemen hâkimiyetinin devamı demekti. Ancak Hâlet Efendi biraz zaman geçip Bağdat sükûnet bulduktan sonra Babiâli tarafından Enderun'da terbiye görmüş Rum asıllı bir vezirin atanması halinde, Kölemen hâkimiyetinin yıkılacağı inancındaydı. Kendisi bu ihtimali düşünerek Musul-Diyarbakır hattındaki aşiretleri birleştirmiş ve Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa ile ittifak ettirmişti⁷²⁶. Ayrıca bölgede önemli idari merkezlere de kendisinin kolaylıkla yönlendirebileceği ve Babiâli'ye sadakatle hizmet edecek şahısları yerleştirmişti. Bu doğrultuda Diyarbakır Eyaleti'ne Şeyhzade İbrahim

⁷²³ BOA., A.MKT 1186/83

⁷²⁴ BOA., HH. 20896.

⁷²⁵ TSMA., E. 7147

⁷²⁶ BOA., HH. 20879

Paşa'nın⁷²⁷ Musul'a da Abdülcélilzadelerden Sadullah Paşa'nın⁷²⁸ vali olarak atanmasını sağlamıştı⁷²⁹. Bağdat meselesinde kendisine askeri ve maddi açıdan çok yardımcı olan ordunun mühimmatı ve zahire ihtiyacını kendi kesesinden karşılayan⁷³⁰ Mahmut Paşa'nın muhalledatının borçlarına sayılmasını ve Paşa'nın büyük oğlu Abdurrahman Bey'e de mirimiranlık rütbesi ile kapıcıbaşılık verilmesini sağlayarak⁷³¹ Abdülcélilzadeleri de tam anlamıyla avucunun içine aldı. Sürgünde bulunan Rışvanzade Abdurrahman Paşa'nın affını ve mirimiranlıkla Besni Kaymakamlığı verilmesini sağlayarak⁷³² onu da itaati altına almıştı.

Hâlet Efendi, bütün bu düzenlemeleri yaparken Bağdat'ta bir dedikodunun çıkmasını önlemek için İstanbul-Diyarbakır-Bağdat hattındaki geliş gidişlerin ve yazışmaların kontrol altında tutulmasını istemiştir ve bu isteğine Babiâli tarafından da riayet edilmiştir⁷³³.

⁷²⁷ Hâlet Efendi, Bâbîali'ye gönderdiği takirde Diyarbakır'ın Şerif Paşa sorunundan dolayı dışarıdan bir vali kabul etmeyecekleri için Şeyhzade İbrahim Paşa'ya ibka olunması gerektiğini bildiriyordu. Çünkü Diyarbakır'ın valisiz kalması günden güne Babiâli'yi zarara uğratacaktı. İbrahim Paşa'nın yerine atanabilecek başka aday da yoktu. Üstelik Diyarbakır, Mora ve Kütahya gibi 8–10 kese hâsılata sahip değildi. Başka bir vezire verilse geliri 1000 kuruş olsa olsa 3 kese olacaktır ki bunun için risk almaya değmezdi. Üstelik Hâlet Efendi Bağdat olayları sırasında "Diyarbakır İbrahim Paşa'ya tevcih edilmiştir" diyerek Paşayı kullanmış ve böylelikle Şerif Paşa sorunundan dolayı ona sığınan aşiretleri de itaati altına almıştır (BOA., HH. 20880 J)

⁷²⁸ Musul Valisi Mahmut Paşa'nın ihya olmayacak derecede hasta olduğunu, ölmesi halinde Musul'un yine Abdülcélilzadelerden birine tevcih edilmesini istemekteydi. Çünkü Abdülcélilzade ailesi şimdiye kadar her zaman Babiâli'ye sadakatle hizmet etmiştir ve Süleyman Paşa'nın tenkilinde de Mahmut Paşa'nın, kendisine çok büyük yardımları olmuştu. Bu yüzden Musul'un Mahmut Paşa'ya ibkası için başka, Mahmut Paşa'nın ölmesi halinde Abdülcélilzadelerin Hüseyin Paşazade kolundan olan Sadullah Bey'e tevcihi için başka ve Mahmut Paşa'nın muhalledatının zabtı için başka emirlerin gönderilmesini istiyordu. Ancak Babiâli tarafından yapılan araştırma da Süleyman Paşazade Ahmet Bey'in aşiretler ve kabileler arasında çok sevilip sayıldığı ve ona itaat edecekleri muhakkak olduğu ve bundan da öte Ahmet Paşa'nın Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'ya karşı durabilecek dirayette olduğu öğrenilmişti. Ancak Hâlet Efendi Hüseyin Paşazade Sadullah Bey'i tercih etmiş olduğundan tercihine karışılmamış isim yerleri açık fermanlar gönderilerek atama ona bırakılmıştır BOA., A.SKT 120/19

⁷²⁹ BOA., HH. 20833,,32596

⁷³⁰ TSMA., E. 7147

⁷³¹ BOA., HH. 32596

⁷³² BOA., A.SKT 121/21

⁷³³ BOA., HH. 20880 Dönemin Vekayi'namesi, olan Şanizade Tarihi'nde Hâlet Efendi'nin Bağdat görevine ve Bağdat'ta o süreç içerisinde olanlara dair hiç bir kayıt bulunmaması ve olayın sadece Bağdat valisinin kesik başının gelmesinin kaydedilmesiyle geçirilmesi ve anlatılacakların Hâlet Efendi'nin dönüşüne ertelenmesi bu sebepten olsa gerektir (bkz: Şanizade, a.g.e., I/ 406). Yine Cabi Tarihi'nde bu konu hakkındaki ayrıntılı bilgilerin olmaması, hakkında konu hakkında bilgi sahibi olmadığını göstermektedir(Cabi Ömer Efendi, a.g.e., I/694)Hâlet Efendi'nin Bağdat görevine dair ayrıntılı bilgiler Ahmet Cevdet Paşa'nın tarihinde yer almaktadır. Bir çok noktada Hâlet Efendi'nin verdiği bilgilerle örtüşen bilgiler vermesi, Cevdet Paşa'nın Hâlet Efendi'nin raporlarından yola çıkarak bu bilgileri verdiği kanaatini uyandırmaktadır. Ancak Abdullah Paşa'nın vali olarak atanmasında Cevdet Paşa, Hâlet Efendi'nin verdiği bilgilerden uzaklaşmıştır. Hâlet

Bağdat ve civarına, kendisine ve Babiâli'ye sadık adamları yerleştirerek bölgeyi kontrol altına alan Hâlet Efendi'ye göre İran Şahı da Osmanlı devletine bir pürüz çıkaramazdı. Son zamanlarda Basra'yı almak için uğraşan İngilizlerle başı dertteydi ve Osmanlıyla uğraşacak durumda değildi. Ancak oğlu Kirmanşah'ın İran Şahı olması halinde her an Osmanlı topraklarına saldırabilirdi. Kirmanşah'ın para karşılığında Süleyman Paşa'ya yardım etmeyi kabul etmesi ve Abdurrahman Paşa'yı da kendi yanına çekmeye çalışması, Hâlet Efendi'nin bu düşünceye sahip olmasının en büyük nedeniydi⁷³⁴. Dolayısıyla bölgedeki asayişin devamı için İran'ın her an kontrol altına tutulması gerektiği hakkında Babiâli'yi uyarıyordu.

Hâlet Efendi, bunların dışında Bâbîali'ye büyük sıkıntılar yaşatan Vahhabilerin nasıl ortadan kaldırılabileceğine dair çözüm önerileri sunuyordu. Kendisi İstanbul'dan ayrılıp Bağdat'a varıncaya kadar geçen süreçte Vahhabilerin Şam'a gittiği havadislerini duymuştu. Musul'dan orduyla Bağdat üzerinde yürüdüğünde Süleyman Paşa'nın talebiyle Vehhabi'nin İmamali kasabasını uzaktan muhasara ettiği havadisini duymuştu. Ancak valinin idamıyla birlikte bir gece içinde muhasarayı kaldırmışlar ve içerilere doğru çekilmişlerdi. Kasaba halkı peşlerinden takip etmelerine rağmen izlerine rastlamamışlardı. İki sene içinde çok taraftar toplayan ve yayılan Vahhabiler, Musul ve Mardin sancaklarına ait bazı köyleri tahrip etmişlerdi. Amaçlarının Irak'ı zapt etmek olduğu kanısında olan Hâlet Efendi Vahhabiler, kendilerine sorun çıkaranlara aman vererek huzursuzluğun yatışmasını sağlıyorlar ancak sonra o şahısları idam ediyorlardı. Bu yüzden hemen hemen herkes kendilerinden yüz çevirmişti ve bu durum onların kuvvet kaybetmelerine neden olmuştu. Bun a rağmen Bağdat yolundan üzerlerine gitmek mümkün değildi. Çünkü. Vahhabilerin yerleşmiş olduğu Der'îye ,Basra ve Hille den 15 konak mesafedeydi ve burada su bulmak mümkün değildi. Süleyman Paşa kethüdalığı zamanında çok büyük masraflar ederek 20.000 askerle bölgeye gitmiş ancak götürdüğü askerin çoğu telef olmuş geri kalan %10'u da esir düşmek üzere iken mağlubiyeti kabul ederek barış yapmışlar ve bu şekilde canlarını kurtarmışlardı. Bu durum ise Vahhabilerin o

Efendi, Bağdat'ı Abdurrahman Paşa'ya kaptırmamak ve Bağdat üzerindeki baskısını azaltmak için Abdullah Ağa ile işbirliği içerisinde çalışarak bu atamayı yapmışken Cevdet bunun tam tersi bilgi vermekte Hâlet Efendi yi Bağdat valiliğine göz dikmekle suçlamaktadır (Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e**, IX/206-219).

⁷³⁴ TSMA., E. 7147

sıralar güçlenmesine neden olmuştu. Şu anda ise Bağdat o zamanki maddi gücünün 10 da biri bile yoktu. Bütün şartlar zorlanıp Vehhabilerin üzerine sefer yapılırsa bile orduyla birlikte götürülecek atların yemini ve suyunu götürmek mümkün değildi. Üstelik o bölgedeki sıcaklığa insanların dayanamayacağı ortadaydı. Hâlet Efendi'ye göre Cezzar Paşa ve Azimzade'den daha kuvvetli ve dirayetli olan Şam valisi de bu sebeplerden dolayı Vehhabilerin üzerine gidememekteydi. Ona göre Vehhabi gailisini ortadan kaldırmak için tek bir çözüm yolu vardı, bu da Mısır ve Şam valilerinin ittifak etmeleriyle sağlanabilirdi. Mısır Valisi Süveyş yoluyla Yenbu' ve Cidde'ye zahire naklederek ordunun zahire ihtiyacını karşılayacak, Şam valisi de karadan hareket ederek Haremeyn-i Şerefeyn-i Vehhabi elinden kurtaracaktı. Medine'nin ele geçirilmesinden sonra bir sene muhafaza edilmesi ve Süveyş'ten zahire gelmeğe devam etmesi şartıyla bu süre içinde Mekke de ele geçirilebilirdi. Haremeyn Şerifi'nin de Vehhabi'ye yardım ettiğini öğrenen Hâlet Efendi'ye göre bu şartlar altında bölgeyi Vehhabi'den temizlemenin imkânı yoktu⁷³⁵.

Bütün bu değerlendirmelerinin yanı sıra Hâlet Efendi, kendini de eleştirmekten geri durmuyordu ve Bağdat mübaşirliği esnasında kendisini bir tek noktada hatalı görüyordu. Ona göre eğer Abdurrahman Paşa ile ilk görüşmesinde, kendisinin Bağdat kaymakamı ve Abdullah Ağa'nın da kethüda olacağını söylemiş olsaydı, paşa Şehrizer'u kaybetmemek için buna ses çıkaramazdı. Bu şekilde en azından 4000 kese daha muhalefat bedeli kazanmış olurdu. Ancak İstanbul'daki hasımlarının, uzun zamandan beri bir göreve getirilmediği için devlete küskün olarak Bağdat'a gittiğini ve fırsat bulur bulmaz Bağdat'ı zapt ettiğini düşüneceklerini tahmin ediyordu “*Amacı hizmet değil kendi işini yoluna koymak içinmiş*” dedikodusunu ortaya atacakları ve bunun da yapacağı her işe gölge düşüreceğinden endişe ettiği için buna yeltenememişti⁷³⁶.

6. Sonraki Dönemde Bağdat Üzerindeki Kontrolü

Bağdat'a gönderiliş amacı muhalefat bedelini tahsil etmek kadar bölgedeki Kölemen hâkimiyetine de son vermek olan Hâlet Efendi, yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı bunu başaramamıştı. Üstelik Babıâli'nin ilk şartı Süleyman

⁷³⁵ BOA., HH. 20879

⁷³⁶ TSMA., E.7147.

Paşa'nın sessiz sedasız azledilmesi idi. Ancak şartlar gereği olay savaşa kadar taşınmıştı. Hâlet Efendi'nin Bağdat görevini bu veriler doğrultusunda pek başarılı görmeyenler bulunmaktadır ki Kölemen hâkimiyetini kaldıramaması hakkındaki eleştiriler doğrudur. Ancak Bağdat'ın o dönemde içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde şehirde neredeyse kökleşmiş bulunan Kölemen hâkimiyetinin bir kalemde yıkılmasını beklemek boş bir hayalden ibarettir. Nitekim Kölemenlerin daha uzun bir süre varlığını koruması da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Eleştiride bulunanların gözden kaçırdıkları bir diğer hususta Hâlet Efendi'nin Kölemen hâkimiyetini kırmak için yapmış olduğu idari düzenlemelerdir. Aldığı tedbirlerle, bölgeye hem kendisine hem de Babiâli'ye sadık bürokratlar yerleştirilerek ileride Kölemenler varlığına son verilebilmesi için gerekli adımları atmış olduğu gibi bölgedeki aşiretleri de bu sayede kontrol altına almıştır. Üstelik Babiâli cephesinden bakıldığında Hâlet Efendi'nin pek de başarısız olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Osmanlı tarihinde sikkenin en fazla tahşiş edildiği bu dönemde⁷³⁷, muhallefât bedelinin harcadığı kalemler⁷³⁸ göz önüne alındığında hazineye kazandırdığı paranın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Hâlet Efendi'nin hazineye yaşatmış olduğu rahatlık ve Bağdat'ta almış olduğu idari tedbirler Babiâli'de o kadar memnuniyet yaratmıştır ki Bağdat'tan döner dönmez 13 Haziran 1811 yılında Rikab-ı Hümayûn Kethüdalığına⁷³⁹ getirilerek adeta ödüllendirilmiştir.

Hâlet Efendi'nin Rikab-ı hümayûn kethüdası olarak yerini iyice sağlamlaştırmış ve merkezdeki gücüyle doğru orantılı olarak Bağdat'ta da gücü artmıştır. İlk iş olarak Bağdat kapı kethüdalığına el atmıştır. Bağdat valisi olarak atanan Abdullah Paşa da Bağdat'ın nizamının bozulmasında selefleri Ali ve

⁷³⁷ Ali Akyıldız, **Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para Maliye ve Toplum**, İstanbul 2003, s. 39

⁷³⁸ Hâlet Efendi'nin tatarıyla İstanbul'a muhallefât bedeli olarak gönderdiği nakit 832,5 keseydi. Geri kalan miktar da poliçe ile tamamlanmıştı. Babiâli gelen bu paradan oldukça memnundu. Çünkü hazinelerde “*I şebik kuruşun tedariki mümkün değilken*” Hâlet Efendi'nin gönderdiği bu 1500 kese ile birlikte kethüda Osman ağanın Sofya cizyesinden alacağı olan 400 kesenin gelmesi Allah'ın bir lutfu olarak görülüyordu ve hemen gelen paranın tanzimine başlandı. Paranın 500 kesesi ordu mühimmatını karşılamak üzere sarraflardan alınarak gönderilen 500 kesenin yerine konulacaktı. 500 kesesi ise Veli Paşa'nın zahire almak için talep ettiği 135 bin kuruş için kullanılacak ancak bu miktar 200 bin kuruşa çıkarılacaktır. 50000 kuruşta Hurşit Paşa'ya yollanacaktır. Paranın 400 kesesi tophane, cephane ve mehterhane mühimmatına, 300 kesesi matbah ve arpa eminleriyle kasap başının ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Bu miktarlardan 40,5 kese daha indirim yapıldığında 259,5 kese akçe artacak ve bu meblağ darphane-i amire de saklanacaktı (BOA., HH. 51407)

⁷³⁹ BOA., Sadaret Defteri no 357, s. 357. Hâlet Efendi'nin bu görevi 17 Ocak 1814 tarihinde Sadrazamın İstanbul'a dönmesi ile sona ermiştir.(BOA., Sadaret Defteri no 358, s. 125)

Süleyman Paşaları suçladığı kadar Babiâli’de onların işlerini görmekte olan kapı kethüdalarını da suçluyordu. Kapı kethüdaları tıpkı valiler gibi dirayetsizdi ve Babiâli’de hiç nüfuzları yoktu. Bağdat valileri tarafından gönderilen emirleri uygulamıyorlardı. Kapı kethüdalarının saltanat merkezinden gönderdikleri yazıların çoğuna itimat edilmesi de imkânsızdı. Abdullah Paşa Süleyman Paşa’nın kapı kethüdasını istemiyor, yeni seçilecek kapı kethüdasının hem sözüne güvenilir hem de Babiâli de itibarı olan iş yapabilecek birisi olmasını talep ediyordu. Babiâli de paşanın bu isteğini Hâlet Efendi’nin gelişine ertelemişti⁷⁴⁰.

Sadaret Kaymakamı, Hâlet Efendi döner dönmez bu konuyu kendisiyle görüşmüş ancak başlangıçta aynı kişi üzerinde anlaşılamamışlardı. Hâlet Efendi Babiâli memurlarından birinin kapı kethüdası olmasının istiyor ve kaymakam’ın mektupçusu Abdi Bey’i öneriyordu. Kaymakam ise Babiâli memurlarından kapı kethüdası seçilmesine pek sıcak bakmıyordu. Bunun üzerine Babiâli dışından adaylar tespit edilerek, nihayetinde ikili arasında Hasan veya Selim Sabit Efendilerden birinin kapı kethüdası olmasında mutabık kalındı. Ancak Selim Sabit Efendi kendisine verilecek eyaletlerin kapı kethüdası olan Yeğen İbrahim Ağa’nın ihtiyarlığından bahisle onun uhdesinden alınmasına razı olmuyordu. Hâlet Efendi de Selim Sabit Efendi’yi haklı buluyor, İbrahim Ağa’nın hatırının kırılmasını istemiyordu. Ancak onun için devlet işleri hatır gönülden çok daha önemliydi ve ilk önce devlet işine nizam verilmesi gerekiyordu. Bu yüzden Selim Sabit Efendi üzerine ısrar etti. Hâlet Efendi’nin bu ısrarı etkili olmuş, Sultanın, Selim Sabit Efendi’yi tercih etmesi üzerine Bağdat kapı kethüdalığı ona tevcih edilmiştir⁷⁴¹. II. Mahmut, bu atamayı onaylarken, aynı zamanda Selim Sabit Efendi’nin nelere dikkat etmesi gerektiğini de bildiriyordu. Öncelikle Bağdat’ta bulunan aşiret şeyhlerini kendi tarafına çekerek Vehhabilerden ayırmalıydı. Bağdat’ın ahvali hakkında Hâlet Efendi’den bilgi alması gerektiği gibi Bağdat’la ilgili her konuyu Hâlet Efendi ile müzakere ettikten sonra gerekli yazıları gönderecekti⁷⁴².

Hâlet Efendi Selim Sabit Efendi gibi güvenilir ve sadık bir şahsın Bağdat kapı kethüdası seçilmesine çok sevinmiş, hatta Selim Sabit Efendi’nin hil’atı

⁷⁴⁰ BOA., HH. 34361

⁷⁴¹ BOA., HH. 23016

⁷⁴² BOA., HH. 19611.

giydirilip Bağdat hakkında henüz konuşmaya başlamışlarken, Vehhabilerin yenildiğine dair haberin gelmesini de bu seçimin isabetine dair bir delil olarak görmüştür. Irak'ta nizamın sağlanması için bölgenin tek elden yönetilmesi inancında olan Hâlet Efendi, Bağdat, Musul ve Diyarbakır kapı kethüdalıklarının Selim Sabit Efendi'ye vererek hem bölgenin kontrolü hem de valiler arasında ittifak sağlamaya çalıştı.

İlk amacını bu şekilde gerçekleştiren Hâlet Efendi, zaman kaybetmeden hiç güvenmediği ve “*kavm-i habis*” olarak gördüğü Bağdat tüccarı üzerinde de kontrol kurmak için çalışmalara başladı. Ticaretini yaptıkları malları tatar ile gönderen, ticaret yolu üzerindeki menzilleri harap edip, ahaliye rahatsızlık veren tüccarlar, çok rağbet gören yaldız altını ve beyaz akçeyi karıştırarak paranın değeriyle de oynuyorlardı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi birde Diyarbakır ve Musul'da alınan gümrüklerden şikâyet ediyorlardı. Tüccarı bir nizama sokmaya karar veren Hâlet Efendi, Bağdat'a dair her konuda olduğu gibi bu konuda da Selim Sabit Efendi'yi yönlendirecekti. Ancak gerek tüccar ve gerek tatarlar onun Bağdat üzerindeki kontrolünü biliyor ve Babiâli tarafından bölgenin nizamına dair bazı emirleri gönderildikçe bunun Hâlet Efendi'nin talimatıyla olduğunu anlıyorlardı. Bu yüzden de her talimat gönderildiğinde onun hakkında şikâyetler artıyordu.⁷⁴³ Bunun farkında olan Sultan II. Mahmut, Hâlet Efendi ve Selim Sabit Efendi arasında yapılacak görüşmelerde gizliliğe çok dikkat edilmesini ve özellikle Bağdat tüccarının kesinlikle haberdar edilmemesini istiyordu⁷⁴⁴.

Hâlet Efendi planları doğrultusunda adım adım ilerlerken Babiâli, Bağdat Valisi Abdullah Paşa'nın Süleyman Paşazade Sait Bey'i tehdit ettiği ve Bağdat'ta işlerin yine aksamaya başladığına dair duyumlar alıyordu. Valiliğinin ilk aylarında iyi bir idare sergileyen Abdullah Paşa kethüdası ve bazı şahısların kışkırtmasıyla ahaliyi katletmeye mallarına el koymaya ve haksız yere bazı kişileri sürgüne göndermeye başladı⁷⁴⁵. Rical de Abdullah Paşa'nın işleri sıkı tutmadığı için değiştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Hâlet Efendi ise Abdullah Paşa'nın görevi konusunda Babiâli ricaline katılıyor ancak yerine atanacak birisi olmadığı

⁷⁴³ BOA., HH. 20896.

⁷⁴⁴ BOA., HH. 19611.

⁷⁴⁵ BOA., HH. 20880 F

için valinin değiştirilmesini istemiyordu. Sultan II. Mahmut da Hâlet Efendi'nin görüşüne katılmakta ve Abdullah paşanın azledilmesini isteyenlerin böyle bir değişimin nelere yola açacağını düşünemedikleri kanaatindeydi. Ancak Sultan II. Mahmut'un, kethüdasına mirimiranlık isteyen Abdullah Paşa'nın teklifini Sait Bey'e karşı saldırılarını durdurmadığı müddetçe kabul etmeyeceğini açıklaması aslında validen pek de hoşnut olmadığını gösteriyordu. Buna rağmen valinin değiştirilmemesi için ısrar eden Hâlet Efendi kendisinden hiç beklenmeyen bir harekette bulunmuş ve valinin kethüdasına mirimiranlık verilmesi için sadrazamın aracı olmasını istemiştir.

Bağdat'a dair her işte kendisinin onayı alınan ve adeta bölgeyi avucunun içinde tutan⁷⁴⁶ Hâlet Efendi'nin bu teklifi sadrazamda büyük bir şaşkınlık yaratmıştı. Hâlet Efendi Bağdat'tan yapılan baskı üzerine Bağdat işleriyle ilgilenmeyi kesse bile bu konuyu sadrazamın aracılığı olmadan II. Mahmut'a teklifini iletebilirdi. Gerekli hallerde bu yolu kullanacağını da daha önce sadrazama ima etmişti. Sadrazam bu sebeplerden dolayı Hâlet Efendi'nin tavrına mana verememekle birlikte Bağdat Valisi'nin Babiâli'nin istekleri doğrultusunda kullanılabilmesi için kethüdasına mirimiranlık verilmesinin uygun olacağını düşünüyordu.

Sadrazamın aslında Hâlet Efendi hakkında üstü örtülü de olsa şikâyetle bulunuyordu. Sadrazamın meramını anlayan Sultan II. Mahmut, Hâlet Efendi 'yi sadrazama karşı korumuştur. II. Mahmut'a göre Hâlet Efendi'nin bu davranışının altında yatan sebep şuydu: Kendisi Abdullah Paşa'dan memnun olmamasına rağmen Hâlet Efendi valinin değiştirilmemesi yolunda ısrar ediyordu. Padişah emrinin hilafına hareket etmenin sonuçlarının nereye varabileceğini bilen diğer rical de bu konuda ısrarından vazgeçmesi için Hâlet Efendi'nin gözünü korkutmuştu. İşte bu yüzden Hâlet Efendi'nin de Abdullah Paşa'nın kethüdasına mirimiranlık tevcih edilmesi için sadrazamın aracı olmasını istemişti. II. Mahmut kendi hilafına hiç kimsenin hareket edemeyeceğinin altını çizmekle birlikte Hâlet Efendi'nin gayretini takdir ediyor ve aslında endişelerinin yersiz olduğunu vurguluyordu. Sultanın Bağdat valisini azletmemesi ve kethüdasına mirimiranlık tevcihini onaylaması, Hâlet Efendi'nin fikirlerine değer verdiğini ve Bağdat hakkında alınacak kararlarda onun

⁷⁴⁶ Şanizade, **Tarih**, c.II, 1284/1867, s.334.

ne denli etkili olduğunu göstermektedir⁷⁴⁷. Artık Bağdat'a atanacak valilerden kapı kethüdalarına, ekonomisinin canlandırılmasından idaresinin güçlendirilmesine ve İran tehlikesinden korunmasına kadar her şey Hâlet Efendi'nin onayı ile gerçekleşecekti.

Hâlet Efendi'nin Bağdat'ta dair kurduğu sistem Abdullah Paşa'nın valiliğinin ilk yıllarında sorunsuz işledi. Ancak, Abdullah Paşa yukarıda da bahsedildiği gibi rahat durmuyor, özellikle taraftarları günden güne artan Sait Bey'i valiliği için potansiyel bir tehlike olarak gördüğü için çiftliklerine el koyuyordu. Daha sonra ise konağını muhasara ederek ya da hane halkını tartaklayarak tacizlerini arttırdı. Bununla da yetinmeyerek nihayetinde Sait Bey'i öldürmeye çalışmış ancak Sait Bey, askeri ve halkı onan karşı örgütleyebilecekken bir ihtilal çıkmaması için canını kurtarmak maksadıyla 5–6 adamıyla beraber firar ederek Müntefik Şeyhi'ne sığınmıştır. Bu sırada İstanbul'a gidebilmek için çaba sarf eden Sait Bey, Müntefik Şeyhi'nin kendisini hiç bir yere salmamak üzere Abdullah Paşa'yla anlaşması üzerine bulunduğu yerden ayrılmamıştır.

Abdullah Paşa, Müntefik Şeyhi'nin taahhüdüne rağmen bir orduyla Bağdat'tan hareket ederek aşiretin sakin olduğu bölgeye doğru yola çıkmıştır. Bu olayları araştırmak üzere Bağdat'a mübaşir olarak gönderilen Celal Efendi, Paşa'nın yanına gitmiş ve İran tehlikesi ve Bağdat'ın iradına gelecek zararlardan bahsederek Bağdat'tan ayrılmasının münasip olmadığını kendisine hatırlatmıştı. Ancak Abdullah Paşa bu ihtarı anlamazdan gelerek civardaki Araplardan vergilerini tahsil etmek bahanesiyle mübaşirin yanından ayrılmış ancak 3 ay çöllerde gezerek Müntefik Şeyhi'nin üzerine yürümüştür. Müntefik Şeyhi kendisine, aralarındaki anlaşmayı hatırlatıp hatta bu sefer için yaptığı masrafları karşılamayı da taahhüt etmesine rağmen, Paşa bunu kabul etmeyerek Müntefik Şeyhi'ne saldırmıştır. Ancak kendisinden nefret eden askeri hemen Sait Bey'in tarafına geçmiş ve Abdullah Paşa yenilgiye uğrayarak idam edilmiştir⁷⁴⁸.

Abdullah Paşa'nın öldürülmesinden sonra Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa, Davut Bey isimli bir şahsı Bağdat kethüdası ve kaymakamı olarak Bağdat'a göndermiştir. Bu atamasını Babıâli'ye bildirmesi üzerine durumun konuyla ilgisi

⁷⁴⁷ TSMA, E. 5026/26

⁷⁴⁸ BOA., HH. 20880 F

olanlarla müzakere edilmesine karar verildi⁷⁴⁹. Sonuç olarak Davut Bey'in kaymakamlığı reddedilerek Sait Bey'in kaymakam olması kararlaştırıldı. Mübaşir olarak Bağdat'ta bulunan Celal Efendi de Bağdat ileri gelenlerini toplayarak hepsinin ittifak ve kefaletiyle Sait Paşa'yı kaymakam olarak atamış ve Abdullah Paşa'nın da muhallefatına el koymuştur⁷⁵⁰. Sıra Bağdat valisinin kim olacağına gelmişti. Sultan II. Mahmut Bağdat valiliğine talip olan Büyük Süleyman Paşazade Sait Bey hakkında Hâlet Efendi'nin görüşünü sordu. Hâlet Efendi Bağdat mübaşirliği esnasında Sait Bey ile görüşme imkânı bulamamış ancak gevşek bir yapıda olduğunu duymuştu. Bununla birlikte valiliği esnasında tüm Irak'ta büyük bir nüfuz kazanan babası Süleyman Paşa'dan dolayı kazandığı şöhret çok önemliydi. Yani Hâlet Efendi Sait Bey'in Süleyman Paşazade unvanının kullanılması taraftarıydı⁷⁵¹. Hâlet Efendi'nin bu telkinleri doğrultusunda Bağdat valiliği Sait Bey'e verildi⁷⁵².

Ancak Sait Paşa'da aynı selefleri gibi bir süre sonra Babıâli'yle zıtlasmaya başladı. Bağdat ve civarında kendi hükümranlığını kuran paşa haksız yere vergilerle kesesini doldurduğu haberleri Bâbıali'ye ulaştı⁷⁵³. Kendisi Bâbıali tarafından defalarca uyarılmasına rağmen Bağdat'ın yıllık irsaliyesini göndermiyordu. Çeşitli bahanelerle bir süre daha İstanbul'u oyalayan Sait Paşa'nın valiliğinin sonunu getiren olay ise Defterdar Davut Efendi'yi görevinden azletmesi oldu. Davut Efendi etrafına dargın Kölemenleri toplayarak Baban Mutasarrıfı'na sığınmış ve Bağdat valiliğinin kendisini tevcih edilmesini Babıâli'den istemiştir⁷⁵⁴. Sait Paşa'nın dirayetsizliğine

⁷⁴⁹ BOA., HH. 16286

⁷⁵⁰ BOA., HH. 20880 F

⁷⁵¹ TSMA E. 2042

⁷⁵² 21 Mart 1813'te atama gerçekleşmiştir. (BOA., Tahvil d.53, s.22). Sait Paşa 10 Ekim 1816 tarihine kadar bu görevde kalmıştır(BOA., A.NŞT., 1435, s.12). Sait Paşa vali olur olmaz Bağdat vergisini düzenli ödeyeceğine dair hemen bir senet göndermiştir. 1228 senesine ait ödemeler hakkında da ayrıntılı bir rapor göndermiştir. Söz konusu raporda aynı zamanda Bağdat irsaliyesinin nerelere sarf edildiği de açıklanmaktadır. Buna göre 1228 senesine mahsup olan verginin 100 kesesi Anapa valisinin maaşı olarak ödenmişti. Geri kalan 900 keseden yeniçerinin 4 kıst mevacibi ödenmişti ancak 2 kıstın da acilen ödenmesi gerekiyordu. Ancak Abdullah Paşa olayı nedeniyle Bağdat askeri ve mali açıdan perişan olmuştu. Sait Paşa'nın bölgede düzeni sağlayabilmesi için paraya ihtiyacı vardı. Buna rağmen Bağdat'a girer girmez şehirdeki Osmanlı taifesinin ihtiyaçlarını karşılamıştı. Ayrıca yine Bağdat kalesi muhafızlarının 1223 ve Kurna kalesi muhafızlarının da 1226 senesine ait 73108,5 kuruş tutan mevaciblerini de ödemişti. Yine Bağdat yeniçeri mevacibleriyle et bahaları ve cebeci, topçu, arabacı mevacibleri olan 35736,5 kuruşta tamamen ödenmişti. Bâbıali'ye göndermesi gereken 1000 keselik akçeden bu kesintilerden sonra geriye 239 Rumi keseyi de teslim etmiştir (BOA., A.SK 150/19).

⁷⁵³ Şanizade, **a.g.e.**, II./09.

⁷⁵⁴ Mehdi Jawad Habib al Bustani, **a.g.e.**, s. 56.

kanaat eden Babîâli onu görevinden azletmiş ve Davut Efendi'yi Bağdat valisi olarak atamıştır. Babîâli'nin azil emrini dinlemeyen Sait Paşa'nın Bağdat'tan çıkmaması üzerine Davut Paşa tüm gücüyle Bağdat'a saldırmış ve nihayetinde şehri ele geçirip selefini öldürtmüştür⁷⁵⁵

İsyan eden Bağdat valisini yenerek⁷⁵⁶ Bağdat'a giren Davut Paşa selefi Sait Paşa'nın dirayetsizliğinden dolayı bozulan Irak nizamını yeniden düzeltereğini taahhüt etmekteydi. Davut Paşa'nın bunları anlatırken kullandığı ifadelerin Hâlet Efendi'nin Babîâli'ye sunduğu bir rapordaki ifadelerle birebir örtüşmesi⁷⁵⁷ yine valilik emrinin Hâlet Efendi'nin eski kethüdası Mehmet Efendi ile gönderilmesi bu atamada da Hâlet Efendi'nin büyük rolü olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hâlet Efendi'nin Bağdat mübaşirliğinden itibaren değişen Bağdat valilerine baktığımızda bunların Hâlet Efendi'nin o zaman kafasında valiliğe en yakın adaylar arasında gördüğü Abdullah Paşa, Sait Paşa ve Davut Paşa olduğunu görmekteyiz. Yani Hâlet Efendi o zaman hazırladığı listeye mutabık kalmış ve tüm müdahaleleri⁷⁵⁸ bertaraf ederek yine kendi adaylarını vali seçtirmiştir.

Yeni Bağdat Valisi'nin de öncelikle atması gereken adım Bağdat'ı perişan eden hatta Sait Paşa'nın isyanına neden olan ve Paşa'nın dirayetsizliğinden dolayı Bağdat'ta söz sahibi olan bazı şahısları ortadan kaldırmaktır. Bu şahıslar ise Müşavizade Babûlarap Casim Bey*, Bağdat Defterdarı Sait Efendi**, Bağdat

⁷⁵⁵ Davut Paşa ve Sait Paşa'nın mücadelesi hakkında ayrıntılar için bkz: BOA HH. 24350. BOA., A.SKT 163/2, 162/6,161/22,160/21

⁷⁵⁶ Davut Paşa tarafından idam edilen Sait Paşa'nın kesik başını getiren Hâlet Efendi'nin adamına 750 kuruş faizli sehim, Bağdat ve Musul valisinin tatarlarını da kontoş samur kürk ve kaputlar ve ayrıca hediyeler verilmiştir (BOA., HH. 24350)

⁷⁵⁷ Karşılaştırınız:BOA., HH. 20846 A; 25340.

⁷⁵⁸ Bâbîâli aslında İran'ın bölgeye olan müdahalelerini önleyebilecek güce ve dirayete sahip olduğunu düşündüğü Cidde Valisi Kavalalı İbrahim Paşa'nın vali olarak atanmayı planlamıştı (Mehdi jawad al Bustani, **a.g.e.**, s.59). Ancak Kavalalı İbrahim Paşa gibi bir şahsı elinde tutması güç olan Hâlet Efendi bunu engelleyerek Davut Bey'in vali olarak atanmasını sağladı.

* Kendisi Sait Paşa'nın adamlarındandır ve aşiretleri birbirine düşürerek itaatten çıkmalarına neden olmuştur. Ayrıca Sait Paşa hakkında çıkan ölüm emrine itaat etmemiş aksine onun safında yer almıştır (BOA., HH. 25340)

** Uzun zamandan beri Bağdat'ta söz sahibi olan müttegallibe güruhundandır. Bağdat valileri üzerinde baskı kurarak her istediğini yaptırmaktadır. Bağdat valileri her en kadar Babîâli'ye sadakatle bağlı olsalar da bu şahsın hile ve kıskırtmaları nedeniyle en sonunda isyan ediyorlardı. Ayrıca Bağdat Valilerinin yapacağı atamalara ve azillere karşı kendi işine gelen değişikliklerin yapılmasını sağlıyordu(BOA., HH. 25340)

sakinlerinden tüccar Bacacıoğlu Numan Çelebi*** ve Sait Paşa'nın kethüdasıydı****. II. Mahmut, Davut Paşa'nın bahsettiği şahısların idamını da onaylamış ancak servet sahibi olanlarının muhallefatlarına zarar gelmeden yazılması ve Babiâli'ye gönderilmesi işini Hâlet Efendi'ye bırakmıştı. Paşa'ya gönderilecek emirlerin hepsi Hâlet Efendi'ye teslim edildi⁷⁵⁹. Hâlet Efendi de Bâbıali'nin önemle üzerinde durduğu ve seleflerinin çoğunun koltuğundan olmasına neden olan muhallefât bedelini derhal göndermesi için Davut Paşaya bir emir gönderdi⁷⁶⁰. Ancak Davut Paşa cevabında Sait Paşa'nın muhallefâtının olmadığı gibi, babasından kalan dillere destan mirasının da kötü yönetiminden dolayı kalmadığını bildiriyordu. Üstelik Bağdat'ı ele geçirmek için çok masraf yapmış ve Sait Paşa'nın ödemediği mevacibler ile zahire bedellerini de ödemişti. Sultan II. Mahmut, Sait Paşa'nın muhallefâtını talep etmeyerek Bağdat'ı ele geçirmek için çok masraf eden Davut Paşa'ya terk etmesi⁷⁶¹. Davut Paşa'nın Hâlet Efendi tarafından haklı görüldüğünü ve sultana bu yönde telkinde bulunduğunu göstermektedir.

Davut Paşa, Hâlet Efendi ile seleflerinden daha iyi ve sıkı ilişkiler kurmuştu. Bağdat hakkında sadrazama bilgi verirken aynı zamanda hiç bir resmi mansıbı olmayan Hâlet Efendi'yi de bilgilendiriyordu⁷⁶². Davut Paşa herkesten çok onu memnun etmeye çalışıyor ve hediyeler gönderiyordu⁷⁶³. Hâlet Efendi'de paşanın bu iltifatlarına karşılık boş durmuyor, pek âdeti olmamasına rağmen ona hediye göndererek yanında olduğunu gösteriyordu⁷⁶⁴.

Bağdat Valisi Davut Paşa, Bağdat'ın her ahvaline vakıf olan Hâlet Efendi'nin dairesinden bir şahsın kendisine kapı kethüdası olarak atanmasını talep ederek ona olan bağlığını gösteriyordu. Hâlet Efendi yabancı birinin Bağdat kapı kethüdası olmasının ancak devlet işlerine sekte getireceği nedeniyle kendisinin

*** Sait Paşa'nın Babiâli'den gelen emre itaat etmesini salık veren Şeyh Abdülkadir Geylani mütevellisi ile Şeyhli tabir olunan halkı, altın verdiği Bergodoğlu eşkiya sayesinde dağıtmış ve mallarını yağmalatmıştı. Ayrıca sahte mektuplar düzenleyip bunların güya İstanbul'daki ortaklarından gelmiş havası yaratarak Sait Paşa'yı "siz mazul değilsiniz" diye kandırmıştı(BOA., HH. 25340)

**** Kethüda emre itaat etmemesi için Paşayı ikna etmiş ve Davut Paşaya karşı savaşmıştı(BOA., HH. 25340)

⁷⁵⁹ BOA., HH. 25340

⁷⁶⁰ BOA., A.SKT 163/39

⁷⁶¹ BOA., HH. 25340

⁷⁶² BOA., A.SKT 169/2, A.SKT 164/29

⁷⁶³ BOA., ASKT 162/67.

⁷⁶⁴ BOA., A.SKT 163/1

mühürdarı ve aynı zamanda Hâcegân-ı Divan-ı Hümayun'dan olan Mehmet Sait Muhip Efendi'nin Davut Paşa'ya kapı kethüdası olarak atanmasını teklif etti. Bu teklifi kabul ederek Muhip Efendi Davut Paşa'nın kapı kethüdası tayin edildi⁷⁶⁵. Davut paşa bundan büyük bir memnuniyet duyuyor her ne kadar kendisine kapı kethüdası atanmışsa da yine her işinin Hâlet Efendi'nin onayıyla gerçekleşmesini istiyordu⁷⁶⁶. Hatta Babîâli tarafından azledilen Bağdat kadısının affedilmesi için Hâlet Efendinin aracı olmasını istiyor ve ancak onun yardımıyla bu işlerin yürütebileceğinin altını çiziyordu⁷⁶⁷.

Hâlet Efendi Bağdat'ı bu şekilde kontrol altında tutarken Bağdat'ın kapısı olan Diyarbakır'ı da ihmal etmiyordu. İstanbul'da kazandığı güç nedeniyle kendisine Bağdat mübaşirliği esnasında büyük yardımları dokunan İbrahim Paşa'yı dahi adeta sıradan bir memur gibi azarlar oldu. Seferiye akçesini teslim etmesi için kendi adamı olan İzzet Ağa'yı, paşaya yolluyor ve oldukça sert bir dille paşanın bir an önce sefer akçesini ödemesini istiyordu. Söz konusu miktarı Diyarbakır ve civarında olan Milli, Karakeçeli ve Sincar aşiretlerinden toplaması gereken paşa, 70–80 seneden beri hiç bir vali bu aşiretlerden vergi toplayamamışken, Hâlet Efendi'nin bunu kendisinden emrivaki ile talep etmesini bir anlam verememiş ve üslubundan dolayı kendisine sitem etmiştir. Hâlet Efendi'nin en ufak bir ricasıyla istenilen meblağın 10 katını gerekli yerlere gönderebileceğini bildiren paşa, karşı karşıya kaldığı kötü muameleden dolayı Hâlet Efendi'nin sarrafı olan Haskil'e ödeme yapmayı zulüm olarak görüyordu. Ancak bu tavrının Hâlet Efendi ve diğer devlet adamları arasında yanlış anlaşılmasını rica ediyor özellikle Hâlet Efendi'nin bu konu da kendisine yardımcı olmasını istiyordu⁷⁶⁸. Şeyhzade İbrahim Paşa'nın bu direnişine rağmen azledilmeyerek ölümüne kadar valiliğini devam ettirmesi talebinin Hâlet Efendi tarafından haklı bulunduğunu göstermektedir.

Hâlet Efendi'nin bölgeyi kontrol altında tutmak için müdahalede bulunduğu bir diğer şehir ise Musul'du. Abdülcélilzade ailesi mensuplarına tevcih edilen Musul'a yeni vali olarak atanacak şahıs hakkında Musul Kapı kethüdası Selim Sabit Efendi ve o bölgenin sarraflık hizmetini gören Haskil ile müzakere yapan Hâlet

⁷⁶⁵ BOA., HH. 16837, Şanizade, a.g.e., II/308.

⁷⁶⁶ BOA., A.SKT 163/15.

⁷⁶⁷ BOA., A.SKT 163/3.

⁷⁶⁸ BOA., A.MKT 1149/23.

Efendi adaylar arasında olan Ahmet Bey'in vali olarak atanmasını istemiyor hatta ondan nefret ettiğini açıklıyordu⁷⁶⁹. Ancak kapı kethüdası ve sarraf, Ahmet Bey'in diğer adaylardan daha zengin olduğunu ve atama halinde Babiâli'ye gönderilmesi gereken cevaiz ve avaidleri hiç zorlanmadan göndereceğini ileri sürerek Ahmet Bey'de ısrar ediyorlardı. Bağdat Valisi Abdullah Paşa'nın da kanaati bu yöneydi ve Ahmet Bey'in, valiliğini onaylaması karşılığında Hâlet Efendi ye 30 kese akçe vereceğini taahhüt ediyordu. Valiliğin Hasan Bey'e verildiği takdirde, uzak bir ihtimal de olsa Bağdat Valisi'nin, iltimasının kabul edilmediği için Ahmet Bey'i kışkırtması ve Musul'da bir karışıklık çıkması mümkündü. Hâlet Efendi bu durumda padişaha karşı mahcup olmaktan korktuğu gibi Ahmet Bey'in zenginliğini ileri sürerek Babiâli ricali tarafından taciz edilmekten endişe ediyordu. Bu çekincelerini dile getiren Hâlet Efendi son kararı yine II. Mahmut'a bırakmış⁷⁷⁰, sultan da Ahmet Bey'in valiliğini onaylamıştır.

Ancak Hâlet Efendi'ye rağmen yapılan bu atama sonucunda Musul valisi olan Ahmet Paşa görevinde fazla kalamayacaktı. Bağdat valisi Sait Paşa, Hâlet Efendi'ye gönderdiği mektupta Musul Valisi'nin azledilerek yerine yine Abdülcélilzdelere Hasan Bey'in atanmasını istiyordu⁷⁷¹. Gerekçe olarak da Ahmet Paşa'nın selefleri gibi Babiâli'ye sadakatle çalışması şöyle dursun günden güne Musul ve çevresini harap etmesini gösteriyordu. Haksız yere vergi topladığı yetmezmiş gibi, Bağdat ve Musul tüccarına kötü davranmaktaydı. Bunların dışında Sincar Aşireti'nin tenkili için toplanan orduyu, aşiretin üzerine sürmek yerine dağılmalarına neden olmuş bu ise aşiretin cezalandırılmasını ve itaat altına alınmasını engellemişti⁷⁷². Sait Paşa, isteği gerçekleştiği takdirde cevaizden hariç olarak sadrazama ve Hâlet Efendi'ye yirmişer bin ve kapı kethüdası Osman Ağa'ya da on bin kuruş vereceğine, bu konuda yardımcı olacak diğer devlet adamlarına hediyeler sunacağına dair taahhütte bulunuyordu⁷⁷³. Bağdat Valisi'nin bu iddiaları aslında Ahmet Paşa'yı sevmeyen ve valiliğini de kerhen onaylamış olan Hâlet Efendi

⁷⁶⁹ Hâlet Efendi'nin Ahmet Bey'e duyduğu düşmanlıktan dolayı bu atamayı onaylatmayacağını düşünen Musul ileri gelenleri kendisine bir mektup göndererek Ahmet Paşa'nın artık uslandığını ve sadakatle çalışacağına dair teminat veriyorlardı (BOA., A.MKT. 1130/12).

⁷⁷⁰ TSMA 5026/18.

⁷⁷¹ BOA., A.SKT 81/31 7.

⁷⁷² BOA., A. SKT 81/31, 156/2.

⁷⁷³ BOA., A.SKT 81/31 7.

için bulunmaz bir fırsattı. Paşanın bu ifadelerini delil göstererek Ahmet Paşa'yı Musul Valiliği'nden azlettirebilirdi. Ancak Bağdat Valisi'nin böyle bir durum karşısında Musul'da çıkabilecek bir karışıklığı durdurabilecek dirayette görmüyordu. O yüzden bir müddet daha beklemeye karar vererek Ahmet Paşa'ya dokunmadı ve kendisinden korkan paşanın bir huzursuzluk çıkarmasını önlemek için muhabbet beslediğini bildirdi⁷⁷⁴ Davut Paşa'nın Bağdat Valiliği'ne atanması ise ona istediği fırsatı verdi. Davut Paşa da Ahmet Paşa'nın azledilmesini yerine Hasan Paşa'nın geçirilmesini talep ediyordu⁷⁷⁵ ki, bu telkinlerinde, Hâlet Efendi'nin rolü olduğu gayet açıktır. Davut Paşa'nın bölgeyi zapt edebilecek güçte olduğuna kanaat eden Hâlet Efendi, Ahmet Paşa'nın, Musul'dan azledilerek yerine aslında başından beri vali olmasını istediği Hasan Bey'in vali atanmasını sağladı.

Görüldüğü üzere bölgeye dilediği idarecileri atayan, dilediğini de azlettiren ve kendi adamlarını her an bölgeye gönderip⁷⁷⁶ varlığını hissettirdiği gibi Babiâli'de de bölge işleri için kendi adamlarını yerleştiren Hâlet Efendi, bölgeyi ve idarecileri tam anlamıyla avucunun içine almıştır. Bağdat dönüşünde, sarrafi yaptığı Bağdatlı Yahudi Haskil ve kardeşi Azra aynı zamanda Bağdat valilerinin de sarraflarıydı⁷⁷⁷. Hâlet Efendi onlar vasıtasıyla sadece valilerin değil, tüm bölgenin gelir ve giderlerini kontrol altında tutuyordu. Yani sadece idari olarak değil ekonomik olarak da bölgede etkindi. Bu şekilde Bağdat ve civarında, Hâlet Efendi'nin haberi ve onayı olmaksızın bir tek adım dahi atılamıyordu. Bağdat Valiliği'ne her kim atanırsa atansın güçleri ancak Hâlet Efendi ile olan ilişkilerinin sağlamlığı ve yakınlığı ile doğru orantılıydı. Onun emrine karşı gelmek valiliğin elden gitmesi demekti. Örneğin Hâlet Efendi, yeni doğan şehzadeler ve sultanlar için Bağdat'ta bir tören yapılmasını ve hem de hediye gönderilmesini istemesi üzerine Abdullah Paşa bundan her ne kadar rahatsız olmuşsa da hem tören düzenlemiş hem de 30 rumi kese hediye göndermişti⁷⁷⁸. Yine Abdullah Paşa ibka edildiği emrini getiren Hâlet Efendinin adamına, mutat mübaşirlik bedeli olan 20.000 kuruş yerine 40.000 kuruş veriyor; böylece Hâlet

⁷⁷⁴ BOA., A.SKT 158/21.

⁷⁷⁵ BOA., A. SKT 167/53.

⁷⁷⁶ BOA., A.MKT 1141/68, 1210/72, A.SKT133/61,,162/67,163/39.

⁷⁷⁷ BOA., A.MKT 1068/86.

⁷⁷⁸ BOA., D.DRB :THR 108/5.

Efendi'nin takdirini kazanmaya çalışıyordu⁷⁷⁹. Yine hiç sebep yokken Abdullah Paşa tarafından Hâlet Efendi'ye 10000 kuruş hediye olarak yollanıyordu⁷⁸⁰ Bu usul Sait Paşa döneminde de değişmemiştir. Kendine dair her işi Hâlet Efendi'nin ellerine bıraktığını açıkça yazmaktan çekinmeyen Sait Paşa, Hâlet Efendi'nin kendisine uzun süreden beri mektup yazmamasından duyduğu üzüntüyü dile getirirken, aslında Hâlet Efendi'nin şimşeklerini üzerine çekmiş olmaktan endişe ediyordu. Bu korkusunun sebebi ise her sene göndermesi gereken hediyeleri göndermemesinden kaynaklanıyordu. Şeyhülislam ve sadrazam değişikliği nedeniyle gönderdiği hediyelerinden de takdim edilmediğini öğrenen Sait Paşa'nın korkusu bir kat daha artmıştı. Hâlet Efendi'nin gözünde itibar kaybettiğini düşünen Sait Paşa, kendini affettirmek için Hâlet Efendi'ye izahat veriyordu. Bu hediyelerin çoğu Bağdat'ta bulunmadığından, dışarıdan temin ediliyordu. Bu ise hem zaman hem de para kaybına neden oluyordu. Bağdat'ta sürekli bir karışıklık halinin sürmesi ise maddi açıdan paşayı zorluyordu. Sırf bu yüzden hediyeleri gönderememişti. Sait Paşa bölgenin durumuna vakıf olan Hâlet Efendi'nin bu duruma el koymasını ve her sene göndermesi gereken hediyeler için Hâlet Efendi vasıtasıyla affedilmeyi istiyordu⁷⁸¹

Bölge bürokrasisi üzerindeki bu gücü Babîali de bölgeyle ilgili her işte ona danışılmasını sağlıyordu. Bölgede istikrarın sağlanması için merkezi yönetimin güçlü olması ve varlığının hissettirilmesi kanaatinde olan Hâlet Efendi en başından beri adımlarını ona göre atmıştı. Zaman zaman sultana da bu önerilerini dile getiriyordu

Ona göre Bağdat'ta tam anlamıyla merkezin gücünü hissettirmek hem çok kolay hem de çok zordu. Çünkü İstanbul'dan çok uzakta olan Bağdat'a uzun zamandan beri dışarıdan vali gönderilmiyordu. Her ne kadar Osmanlının varlığı devam etse de, bu durum, Bağdat'ta adeta müstakil bir hükümet teşkil etmesine neden olmuştu. Büyük Süleyman Paşa'dan sonra gelen Bağdat valilerinin hepsi kötü bir yönetim sergilediklerinden bölgede ki aşiretler itaatten çıkmışlardı. Özellikle Kürt Abdurrahman Paşa'nın günden güne kuvvetlenmesi işin sonunun kötü olacağına dair bir işaretti. Ancak Bağdat'a dışarıdan bir vali gönderilse Diyarbakır Bağdat arası 180 saatti. Bu da valinin Bağdat'a gitmeden üç ay önce atamanın duyulmasına ve

⁷⁷⁹ BOA., HH. 13644.

⁷⁸⁰ BOA., A.MKT 1059/75.

⁷⁸¹ BOA., A. SKT 152/17.

aşiretlerin ayaklanmasına neden olabilirdi. Abdurrahman Paşa ise bu durumda fırsatı kaçırmayarak ayaklanmayı bir ihtilale dönüştürdü. Bağdat Valisi de bu ayaklanmaya karşı koyabilecek dirayette bir adam olmayacağından Bağdat elimden gidiyor diye o da kendi başının çaresine bakacaktı. Hatta koltuğunu korumak için Bağdat'ı İran'a bile teslim edebilirdi. Bu nedenlerden dolayı Bağdat'a dışarıdan vali atanması oldukça güçlü.

Hâlet Efendi'nin bu fikirlerinin yanı sıra İran'a dair de bir takım fikirleri bulunmaktaydı. Ona göre Osmanlıya Avrupalıdan çok daha fazla düşmanlık gösteren İran'dan Bağdat'ın çok yakınlarında olan yerleri tahrip etmelerinin, yağmalamalarının ve Müslüman halkı esir etmelerinin intikamının alınması gerekiyordu. Ancak İran'dan intikam alınmak için bölgeye asker sevkıyatı yapılsa Kürt Abdurrahman Paşa hemen İran'ı haberdar edecek ve bölgedeki aşiretleri yağma için teşvik edecekti. Bağdat valisi de bir yandan İran'a bir yandan isyan eden aşiretlere karşı koyamayabilirdi. Dolayısıyla Osmanlı askeri yetişine kadar Bağdat çoktan harap olacak; asker zamanında yetişip Bağdat'ı kurtarsa bile harap olan yerlerde yiyecek bulamayacağından daha fazla ileri gidemeyecekti. Yani bölgeye asker sevki hiç bir fayda sağlamayacağı gibi aksine daha çok zarar getirecekti. Bu yüzden İran işi gayet gizli tutulmalı aynı onların yaptığı gibi aniden İran sınırına varılıp gafil avlanarak hücum edilmeliydi.

Bunun için önce Diyarbakır'dan 200–300 askeri olan güçlü bir vezir seçilip maiyetine yeterli miktarda mühimmat ve asker verilmeliydi. Bu esnada Bağdat Valisi de Mardin ve Diyarbakır'daki itaatten çıkmış olan aşiretleri itaat altına almalı ve Bağdat ve Musul'da zahire depolamalıydı. Bu işler halledildikten sonra Diyarbakır Valisi harekete geçerek Mardin voyvodası, Musul ve Bağdat valileri ile birleşerek itaat altında aldıkları aşiretlerin de yardımıyla önce Abdurrahman Paşa'nın üzerine hücumla Kürdistan'ı zabt edeceklerdi. Bu esnada muhakkak İran'a firar edecek olanlar olduğundan, firarileri yakalamak maksadıyla Kirmanşah ve Tahran üzerine asker sevk edip daha ileriye de yağmacı Arap aşiretlerini göndereceklerdi. İşte bu noktada İran hükümeti ile karşı karşıya gelecekler ve firarileri aramak için topraklarına girdiklerini beyan edeceklerdi. İran'dan nasıl muamele görürlerse görsünler *“Aslında bu firarileri sizin bulup bize teslim etmeniz anlaşma şartlarında mevcuttur ancak hiç bir zaman bu şartlara uymadığınız gibi başta Abdurrahman*

Paşa olmak üzere firarileri muhafaza ettiniz. Hatta Osmanlı topraklarına girip tahrip ettiniz ki Osmanlı bunun için tazminat istese yeridir” diyerek geri adım atmayacaklardı. Babıâli de memurlarının arkasına durarak olayı savaş boyutuna getirmeyecek adımlar atarak, İran’ın firarileri teslim etmesi ve bundan sonra anlaşma şartlarına uygun davranmasının taahhüdünü aldıktan sonra askerlerini geri çekecekti.

Bu şekilde İran tehlikesi önlenip Kürdistan da nizama sokulması halinde Bağdat’a gayet rahat dışarıdan vali gönderilebilirdi. Ancak Bağdat Valisi Kürdistan’a ve İran’a yapılan müdahalede hizmet ettiği ve askeri de yanında olacağından azli münasip olmazdı. Ancak Diyarbakır Valisi’ne Şehrizor tevcihiyle Erbil’de ya da Baban Sancağına yerleşmesi sağlanacaktı. 32 sancağı olan Şehrizor valinin kendini ve dairesine idare etmesine yeterdi. Bu sırada Diyarbakır’a yine daire sahibi bir vezir atanıp Diyarbakır voyvodalığı da uhdesine verilirdi. Bu şekilde kendisi 3-5 bin asker besleyebilirdi. Bölgeye bu şekilde merkezi hükümete bağlı ve kuvvetli paşalar yerleştirildikten sonra, Babıâli her kimi isterde Bağdat’a vali olarak atayabilirdi. Böylelikle hem Bağdat’a nizam bulmuş olur hem de İran’dan intikam alınmış olurdu. Ancak bunların başarılabilmesi için atılacak her adımın gayet gizli tutulması gerekiyordu. Bağdat meselesini sadece padişah ve bir devlet adamından başka kimse bilmemeliydi. Diyarbakır Valisi atanacak vezir ile Bağdat Valisi arasındaki ittifakın sağlanması için İran meselesi ileri sürülmeliydi⁷⁸².

Hâlet Efendi’nin bilgisine sadece bölgenin idaresinin nizam altına alınması için değil kazancının arttırılması ve dolayısıyla Bâbıâli’ye daha çok vergi ödeyebilmeleri sağlamak amacıyla hangi adımların atılması gerektiğini öğrenmek için de baş vuruluyordu. Devletin önemli gelir kalemlerinden biri olan Bağdat’ın gelirinden her sene hazineye 1000 kese akçe aktarılıyordu. Ancak şehirde uzun süredir idari çalkantılar yaşanması ve valilerin kendi başlarına buyruk olmaları nedeniyle bu meblağı bile zar zor ödenir oldu. Zaman zaman Babıâli tarafından yapılan müdahaleler, kısa vadede işe yaramış ancak uzun vade de bir sonuç alınamamıştı. Bağdat’ın hazineye daha çok katkı sağlayabileceğini bilen Sultan II.

⁷⁸² TSMA E. 2042

Mahmut Bağdat gelirinin nasıl arttırılabileceğini Hâlet Efendi'ye sormuş ve çözüm önerileri istemişti⁷⁸³.

Bunun üzerine Hâlet Efendi uzun bir rapor kaleme almıştır. Bağdat'ın aslında yıllık geliri 13000 keseydi. 5–6000 kese de her sene olağanüstü kalemlerden gelir elde ediyordu. İlk dönemlerde Babiâli'ye sadık olan valiler bu gelirleri düzenli olarak İstanbul'a aktarmışlardı. Ancak Ali Paşa, Süleyman Paşa ve Sait Paşa'nın kötü idarelerinden dolayı bölgenin nizamı bozulmuş ve maddi açıdan da zarar uğramıştı. Katledilen Süleyman Paşa, tenkili esnasında Bağdat hazinesini yağmalamıştı. Bu yüzden Bağdat valiliğine atadığı Abdullah Paşa'yı zar zor bir miktar muhalefat bedeli ödemeye ikna etmişti.

Abdullah Paşa, taahhüt ettiği miktarı kısım kısım ödeyip Irak'a nizam vermeğe uğraşırken bu sefer Abdurrahman Paşa isyan ederek Bağdat'ın üzerine yürümüştü. Yenilgiye uğrayan Abdurrahman Paşa kaçarak İran şehzadesi Mirza Ali'ye sığındı. Kürdistan'da olan Baban, Harir, Zaho, Karacurun, Hanikin, Kızarabad, Kizani, Zengabad sancaklarını İran şehzadesi zorla yine Abdurrahman Paşaya tevcih ettirdi. Oysa bu sancakların geliri çoktu. Ancak Abdurrahman Paşa İran şehzadesine güvenerek bu sancakların gelirlerini Bağdat'a nakletmedi. Ayrıca zikrolunan sancak ahalileri hem Abdurrahman Paşa'nın zorbalığından hem de Şehzade Mirza Ali'nin saldırılarından perişan oldukları gibi bölge de harap olmuştu. Bu da gelirlerin azalmasına neden oldu⁷⁸⁴. Bu sıra da Sait Paşa, Kölemenlerin kışkırtmasıyla Müntefik Aşireti'ne giderek o bölgede olan Arap aşiretlerini ihtilale sevk etmiş Abdullah Paşa bu isyanı bastırabilmek için Müntefik Aşireti üzerine sefer düzenlemiş ancak mağlup olarak öldürülmüş⁷⁸⁵, ve bütün eşyasını Araplar yağma etmiştir.

Bundan sonra Sait Paşa Bağdat Valisi olarak Müntefik Şeyh'ine Basra Eyaleti'nde olan Kurna, Suku's-şuyuh, Saraciye, Hamdaniye, Arzülyahudi, Kürdelan, Samga ve Sair cesim mukataalarını tevcih eyledi. Müntefik Şeyhi bundan yüz bularak söz konusu kaza ve köyleri zorla ele geçirdi. Bağdat'ın Basra'dan gelen gelirlerinin önemli bir kısmı bu mukataalardan geldiğinden, Müntefik Şeyhi2nin nu

⁷⁸³ BOA., HH. 20846

⁷⁸⁴ BOA., HH. 20846 A

⁷⁸⁵ BOA., HH. 16286

zorbalığı Bağdat hazinesine çok büyük zarar verdi. Bunun dışında bölgede olan Ben-i İlam, Ben-i Asfer, Zebid, Rufai, Faris'ü-lcerbe, Şavizade Aşireti olan Al-abid ve bunlar gibi Arap aşiretleri bazı şahıslara dayanarak kimi de Sait Paşa'nın rehavetinden faydalanarak itaatten çıkmışlar ve birkaç seneden beri vergilerini vermemişlerdi. Bunun dışında her biri kendi istediği gibi hareket ederek istedikleri yerlere gelip gittiklerinden Mardin'den Basra'ya kadar bütün Irak harap olmuştu.

Bu nedenlerle Bağdat hazinesi günden güne zarara uğramıştır. Bağdat gelirlerinin çoğu Kürdistan ve Basra eyaletlerinin mukataalarıyla zikredilen Arap aşiretlerinden karşılandığından ilk önce bunların itaat altına alınması gerekmektedir. Bunlar itaat altına alındıktan sonra mutat olan harcamalar ve valilerin sefer masrafları düşüldükten sonra Babiâli'ye gönderdikleri 1000 kese akçe arttırılabilirdi. Ancak son derece harap olan Irak bir nizam bulmadan verginin arttırılması Bağdat Valisi Davut Paşaya yazılsa doğal olarak reddedecekti. Hâlet Efendi bir iki sene zarfında Davut Paşa güçlenip Irak'a bir nizam verdikten sonra vergiyi arttırması için baskı kurmayı ve dolayısıyla vergiyi attırmayı taahhüt ediyordu⁷⁸⁶. Hâlet Efendi'nin raporunda verdiği bilgiler haklı bulunmuş ve önerdiği gibi bir iki sene beklenmeye karar verilmiştir⁷⁸⁷.

⁷⁸⁶ BOA., HH. 20846 A

⁷⁸⁷ BOA., HH. 20846

IV.BÖLÜM

DEVLET KETHÜDASI

I.TEPEDELENLİ ALİ PAŞA İSYANI'NDA HÂLET EFENDİ'NİN ROLÜ

Hâlet Efendi hakkındaki suçlamaların en büyüğü Tepedelenli Ali Paşa'nın⁷⁸⁸ tenkilini sağlayarak Mora İsyanı'nın ortaya çıkmasına ve Yunanistan'ın kurulmasına neden olmasıdır. Çalışmamızın bu bölümünde Tepedelenli meselesinde Hâlet Efendi'nin ne kadar rolü olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kroniklerde ve onlardan naklen yapılan diğer çalışmalarda ikili arasındaki temel mesele, Hâlet Efendi'nin Tepedelenli tarafından kendisine verilen parayı az bulması olarak gösterilmektedir⁷⁸⁹. Bazı yabancı kaynaklarda ise Mevlevi Hâlet Efendi'nin Bektaşiliğe olan düşmanlığından dolayı Ali Paşa ile mücadeleye giriştiği kaydedilmiştir⁷⁹⁰. Ancak Bektaşî olan yeniçerilerle ilişkisi göz önüne alındığında ileri sürdükleri bu fikirde büyük yara almaktadır. Hâlet Efendi'nin sırf bu sebeplerden dolayı Tepedelenli'nin tenkilini istemesi, Sultan II. Mahmut'un buna göz yumması ve Tepedelenli'nin de para vermemek için asi damgasını yemeyi göze alması zayıf bir ihtimaldir. Yaptığımız çalışma sonucu ortaya çıkan veriler de Hâlet Efendi'nin Tepedelenli'ye olan düşmanlığının çok daha derin sebepleri olduğunu göstermektedir. Şöyle ki: Sultan III. Selim zamanında Paris elçiliğine getirilmeden evvel bazı valilerin⁷⁹¹ kâtiplik hizmetlerinde bulunan Hâlet Efendi, Rumeli'deki bozuk gidişata bizzat şahit olmuş ve bunun önüne geçilmesi için ne yapılması gerektiğine dair bir layiha kaleme almıştı. Söz konusu layiha da merkez ve taşra vezirleri arasındaki farklara değiniyor, taşraya neden merkezden vezir atanması

⁷⁸⁸ Ali Paşa'nın kimliği hakkında bkz: Ahmet Münif, Tepedelenli Ali Paşa(1744–1822), İstanbul 1324, s. 32–79. Gabriel Remerand, Tepedelenli Ali Paşa, (çev. Ali Kemali Aksüt), İstanbul, s.9–19

⁷⁸⁹ Esad Efendi, **Vak'ânüvis Es'ad Efendi Tarihi**, (neşre haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 708, Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XII/35

⁷⁹⁰ F.W., Hasluck, Christianity and Islam Under The Sultans, c.I, New York 1973, s.620,621.

⁷⁹¹ Rumeli Valisi Ebubekir Sami Paşa dairesine intisap etmek amacıyla Manastır'a gitmiş fakat ondan iltifat göremeyince Ohri'li Ahmet Paşa'nın hizmetine girmiştir (Fatin , Tezkire, s.54; Ahmet Resmi Efendi, **a.g.e.**, s.157-160)

gerektiğinin sebeplerini açıklıyordu. Ona göre taşrada isyan eden ayanların çoğuna sadece susturmak için vezirlik rütbesi veriliyordu. Dolayısıyla iyi bir eğitim ve terbiyeden geçmeyen bu şahıslar, devlet yönetimi ve geleneğinden de bihaberdiler. Bu durum ise Rumeli de idari boşluğun doğmasına neden oluyordu. Bunun önüne geçilebilmesi için Enderun'da eğitim görmüş vezirlerin taşraya gönderilmesi gerekmekteydi⁷⁹². 1800'lü yılların başında henüz bir kâtipken sahip olduğu bu fikri 1811 yılında mübaşir olarak Bağdat'a gittiği zaman da savunmuştu. Süleyman Paşa'yı idam ettikten sonra Bağdat'a Enderun'dan yetişmiş bir vezirin atanması için girişimde bulunmuş⁷⁹³, ancak o günün şartları gereği bunu gerçekleştirememişti. Ama bu fikrinden de asla vazgeçmedi. Ona göre taşrada dirliğin sağlanması için merkezi yönetimin güçlenmesi gerekiyordu⁷⁹⁴. Bu da ancak taşranın ayanlardan temizlenerek eğitim görmüş valiler tarafından yönetilmesi ile sağlanabilirdi. Bu inançta olan Hâlet Efendi, Rumeli ve Anadolu'daki ayanlara karşı oldukça sert bir politika uyguluyordu⁷⁹⁵. Ali Paşa'nın düzenli bir topçu birliği oluşturma yönündeki çabası⁷⁹⁶ Hâlet Efendi'nin ona düşman kesilmesini bir diğer sebebidir. Tepedelenli'nin bu adımının örnek teşkil etmesi ve başta İstanbul olmak üzere devletin diğer coğrafyalarında da bu tür bir uygulamaya gidilmesi Hâlet Efendi'nin varlığının teminatı olan yeniçerilerin sonu demekti. Hâlet Efendi yakın ilişki içinde olduğu sadrazam Hurşit Ahmet Paşa'nın vasıtasıyla hemen bu gelişmenin önünü kesiyor, böyle bir uygulamanın yarardan çok zarar getireceği bahanesiyle Ali Paşa'nın topçu birliğini ortadan kaldırıyordu⁷⁹⁷.

Sultan II. Mahmut ve Hâlet Efendi'nin fikir birliği içinde oldukları tek nokta ise ayanların tedip edilmesi⁷⁹⁸ ve merkezi hükümetin güçlendirilmesi idi. Sultan

⁷⁹² TSMA, E. 7147.

⁷⁹³ BOA., HH. 20879.

⁷⁹⁴ Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (çev. Server Tanilli) II(1995),s. 30; Sina Akşin, "Siyasal Tarih", **Türkiye Tarihi III Osmanlı Devleti 1600-1908**(yay.yönt. Sina Akşin), İstanbul 1995, s.102-103.

⁷⁹⁵ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., X/113.

⁷⁹⁶ Tepedelenli'nin 8000 kişilik muntazam bir topçu birliği oluşturduğu Ahmet Cevdet Paşa Tarihinde de yer almaktadır (Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., XII/34).

⁷⁹⁷ BOA., A.MKT 1205/6

⁷⁹⁸ Avigdor Levy, **The Military Policy of Sultan Mahmud II 1808-1839** (Harward University History and Middle Eastern Studies), Massachusetts 1968, s.90-91, Roderic H.Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, (çev. Osman akınhay), C.I, İstanbul 1997, Tuncer Baykara, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar**, İzmir 1992,

Mahmut, dönemin en güçlü ayanlarından olan Alemdar Mustafa Paşa'nın sayesinde tahta çıkmış, ancak bunun için sonradan büyük bir bedel ödemek zorunda kalmıştı. Alemdarın baskısı altında olmak yetmiyormuş gibi bir de yine onun zoruyla diğer ayanlarında baskısını üstünde hissetmesine neden olan⁷⁹⁹ Sened-i ittifak'ı⁸⁰⁰ imzalamıştı. Osmanlı tarihinde bir padişah ilk defa kendi eliyle yetkilerini kısıtlıyor, gücünü paylaşıyor, üstelik bunu yazıya dökerek resmileştiriyordu⁸⁰¹. Alemdarın öldürülmesine ses çıkarmaması, hatta gizlice desteklemesi⁸⁰², onun ölümüyle birlikte Sened-i ittifakı ilga etmesi, söz konusu senedi kaleme alan Münip Efendi'yi nefy etmesi⁸⁰³ ayanlara duyduğu tepkiyi ortaya koymaktaydı. Daha Tepedelenli meselesi meydana çıkmadan hatt-ı hümayunlarında ondan duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor, Tepedelenli'nin son 10 yıldan beri bir türlü ıslah edilememesinden şikâyet ediyordu⁸⁰⁴. Hatta Tepedelenli'nin idam fermanını kendi eliyle düzeltmişti⁸⁰⁵ Hâlet Efendi'nin ölümünden sonra da ayanlar hakkındaki sert politikası onlar hakkındaki olumsuz düşüncesinin pek de Hâlet Efendi'nin zorlamasıyla olmadığını göstermektedir.

Tepedelenli Ali Paşa ise her zaman Babiâli ile problem yaşıyordu. Ancak II. Mahmut zamanında adeta devlet içinde devlet haline gelmişti. Babiâli daha o zaman (1810–1812) İnebahtı, Mora ve Tırhala sancaklarına iktidar sahibi vezirler atayıp paşa'nın etrafında bir güç dairesi oluşturarak nüfuzunu kırmayı düşünmüş, fakat Rus seferi devam ederken bölgede böyle büyük bir idari değişikliğin daha fazla zarar getireceği kanaatine vararak bundan vazgeçmişti⁸⁰⁶.

s.38; II. Mahmut'un dönemin güçlü ayanlarından olan Tekelioğlu ile mücadelesi için bkz: S.Fikri Erten, **Tekelioğulları**, 1955, s.32-58.

⁷⁹⁹ Robert Mantran, **a.g.e.**, II/28.

⁸⁰⁰ Sened-i İttifak'ın tam metni için bkz: Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S.2, İstanbul 1998 s.215-222.

⁸⁰¹ Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993, s.343-359.

⁸⁰² İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1975, s.97

⁸⁰³ Şanizade, **a.g.e.**, II/109.

⁸⁰⁴ BOA., HH. 48892

⁸⁰⁵ BOA., HH. 48903.

⁸⁰⁶ Cephede olan Sadrazam Hurşit Ahmet Paşa ise sadece Ali Paşa'nın değil sefer sürdüğü müddetçe bölgedeki diğer ayanların da mecburen alttan alınması gerektiğini düşünüyor ve makamına geldiği günden beri bu politika doğrultusunda hareket ediyordu. Sadrazamı bu kadar alttan almaya iten sebep şüphesiz ki Rus seferiydi. Baharda tekrar başlaması muhtemel olan savaş esnasında Ali Paşa'nın yardımına ihtiyaç duyulacaktı. Bu sefer uzun bir süredir istediği Tırhala sancağı kendisine verilerek sefere katılması sağlanacaktı. Ama sonuç ne olursa olsun sefer sürdüğü sürece ne Ali Paşa'yı ne de oğlu Veli Paşa'yı gücendirme taraftarı değildi (BOA., HH. 20984)

Görüldüğü üzere Babîâli öteden beri Ali Paşa'nın idaresini tasvip etmiyor, günden güne kuvvetlenmesini de devlet için bir tehdit olarak görüyordu. Ancak Dağlı İsyanları, Rus Seferi ve Sırp İsyanı arkası arkasına patlak vermiş ve bu durum ise Ali Paşa'ya yapılacak bir müdahalenin önüne geçmişti. Ali Paşa bütün kabahatlerine rağmen bölgede devleti temsil eden en büyük gücü ve her an isyan etmek üzere hazırlanmış olan Rumlar üzerinde de baskı unsuru olarak görülüyordu. Bu gücünün farkında olan Ali Paşa, günden güne daha da saldırganlaşıyor ve hızla nüfuz bölgesini genişletiyordu. Her ne kadar kendisine Babîâli tarafından nasihatnameler gönderilse de hiç bir şekilde kulak asmiyordu⁸⁰⁷. Askeri manada gücünün yetmediği yerlerde kimi zaman hediye adı altında kimi zaman da gayet açık olarak rüşvetle işini yürütmeye çalışıyordu⁸⁰⁸. Tepedelenli Ali Paşa'nın yanında uzun bir süre kalan Pouqueville Tepedelenli'nin değil ama kızkardeşinin İsmail Paşa Bey'in şikayetlerini durdurmak için Hâlet Efendi'ye para verdiğini kaydetmektedir⁸⁰⁹. Ancak Tepedelenli Ali Paşa, II. Mahmut'tan çok çekinen devlet adamlarının bu tekliflerini kabul etmediğini kendisi itiraf ederek Pouqueville'i yalanlamaktadır⁸¹⁰.

Dolayısıyla Tepedelenli Ali Paşa İsyanı⁸¹¹, sadece Hâlet Efendi'nin paraya olan açgözlülüğünden değil, uzun süreden beri devlet idaresinin merkezileştirilmesi hakkında geliştirmiş olduğu düşünceleri, II. Mahmut'un da kendisiyle bu noktada hem fikir olması ve ayanlara duyduğu tepki, nihayetinde Tepedelenli Ali Paşa'nın devlet içinde devlet olma yolunu tutması nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Kurt Paşa'nın vasıtasıyla Yanya Mutasarrıfı olan Tepedelenli Ali Paşa⁸¹² Yanya'daki yöneticiliği süresince Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki koruyucu gücü

⁸⁰⁷ Şanizade, **a.g.e.**, III/105-109.

⁸⁰⁸ BOA., HH. 48908 A

⁸⁰⁹ F.C.H.L. Pouqueville, **Histoire de la Regeneration De la Grece**, Bruxelles 1843, II/184.

⁸¹⁰ BOA., HH. 23054 B

⁸¹¹ Tepedelenli Ali Paşa İsyanı'na dair Hamiyet Sezer tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır. Tepedelenli Ali Paşa hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivinde ve Topkapı sarayında oldukça çok belge olmasına rağmen yazar tarafından bunların çoğu görülmediği gibi ek olarak transkriptesini verdiği belgelerde dahi okuma yanlışları bulunmaktadır. Tepedelenli Ali Paşa isyanının tüm yönleriyle ve ayrıntılarıyla ele almadığı dikkatli kullanılması gereken bir çalışmadır(Hamiyet Sezer, Tepedelenli Ali Paşa İsyanı (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü Basılmamış Doktora tezi), Ankara 1995)

⁸¹² Yanya valiliğine getirilişi hakkında bkz: Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih**, XII/34.

olmuş⁸¹³ Rusya, Fransa ve Avusturya seferlerinde devlete büyük hizmetlerde bulunmuş, özellikle İngiltere⁸¹⁴ ve Fransa'ya bölgede nefes aldırılmamıştır⁸¹⁵.

Bu süreç içerisinde Ali Paşa ve İstanbul arasında zaman zaman küçük sürtüşmeler olsa da, her iki tarafın birbirine duyduğu ihtiyaç yüzünden kimi zaman paşanın hataları Babiâli tarafından görmezlikten gelinip taltif⁸¹⁶ veya nasihat⁸¹⁷ edilerek kimi zaman da Ali Paşa'nın alttan almasıyla ya da kabahati İstanbul'da kendisini temsil eden şahıslara atıp ortadan sıyrılmasıyla⁸¹⁸ sorunlar bir şekilde hal yoluna giriyordu. Ancak bölgedeki hâkimiyet sahasını hızla genişletmesi⁸¹⁹, Avlonya'lı İbrahim Paşa'yı şehrinden çıkartması⁸²⁰, Ergiri ve Gardrik'i Babiâli'nin emri olmaksızın ele geçirmesi⁸²¹, Rus seferi sırasında emredilmesine rağmen cepheye gitmeyerek oğullarını yollaması⁸²² ve Sırp İsyanı'nın bastırılması esnasında

⁸¹³ James Emerson, **The History Of Modern Greece**, vol. II, London 1830, s.572.

⁸¹⁴ BOA., HH. 48875.

⁸¹⁵ TSMA E. 5026/30.

⁸¹⁶ BOA., HH. 48875

⁸¹⁷ BOA., HH. 5026, TSMA, E. 719/2.Hâlet Efendi de, Sultan II. Mahmut'un emirlerini dinlemesi halinde her şeyin yoluna gireceği şeklinde Ali Paşa'ya nasihat verenler arasındaydı.(BOA., C.DH 14589).

⁸¹⁸ BOA., A.SKT, 119/10

⁸¹⁹ Tepedelenli Ali Paşa'nın emlaki hakkında bkz: Entala Muço, **Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve Emlaki** (İ.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul 2002), s.15vd.

⁸²⁰ Tepedelenli Ali Paşa Avlonya'lı İbrahim Paşa ile arasındaki sorunu şu şekilde açıklıyordu: Vezaret rütbesine nail olan Avlonya'lı İbrahim Paşa'nın hiç bir şekilde devlete hizmet etmemesi zaten başlı başına bir suçtu. Ancak bu kabahati yetmezmiş gibi Fransa'ya yardım ederek onların Arnavutluk sahiline yerleşmesini kolaylaştırdığı gibi Rusya ile ittifak ettiği söylentileri de yayılmıştı. Kendi evladı bile olsa din ve devlete ihanetine şahit olunan kişinin hakkından gelmesi zaten görevleri arasındaydı. Ali Paşa bu yüzden İbrahim Paşa ile mücadele etmiştir. Ayrıca İbrahim Paşa, Fransa ve Rusyalı ile aralarında olan ittifaka dair yazışmalarını ele geçirip İstanbul'a göndermiştir (TSMA., E 1264/1).

⁸²¹ Tepedelenli Ali Paşa Ergiri ve Gardrik'i ele geçirmesini şu şekilde açıklıyordu: 8–10 bin savaşçı askerden ibaret olan Ergiri ve Gardrik ahalisi 6-7 seneden beri seferlere bir asker dahi göndermemişlerdi. Seferlere katılmaları gerek buyruldukları gerek mübaşirlerle kendilerine defalarca emredilmiş ancak etkili olmamıştır. Kendisinin Yanya'dan her hangi bir sebeple ayrılması halinde şehri yağmalamak veya düşmana yardım ederek mal kazanma amacıyla oldukları yapılacak iyi bir araştırma sonucunda ortaya çıkacaktı. Hatta bir kaç seneden beri Fransa ile birlikte hareket ederek kasabanın ileri gelen ailelerini idam ettikleri bunu başaramadıkları halde şehirden uzaklaştırdıkları bilinmekteydi. Ergiri ve Gardrik kendi uhdesinde olduğu için bunları tedip etmek Ali Paşanın görevidi. Ancak belki kendiliklerinden itaat ederler diyerek ihmalkârlıkta bulunmuştu. Ancak bu hoşgörüsü dahi onları yola getirmemişti. Bu durumdan utanç duyan Tepedelenli emre itaatlerini sağlamak için Gardrik ve Ergiri ahalisini savaşmaksızın suhuletle itaati dairesine almıştı. Hiç kimsenin malikâne ve mukataasını zabt etmemişti. Padişahın sayesinde kazandığı nüfuza haset eden bir çok düşmanı olduğunu ve kendisini sürekli şikayet ettiklerini biliyordu Ancak yapılan suçlamalarla hiç bir alakası yoktu. Sultan'ın çok yönlü bir aşırma yaptırması halinde dediklerinde haklı çıkacağını iddia ediyordu (TSMA., E 1264/1)

⁸²² Muhtar ve Veli Paşa'nın orduya katılmaları hakkında bkz: İlmihan Sağlamdemir, **a.g.e.**, s.106-115.Ali Paşa bu göreve niçin gitmek istemediğini sadrazam Hurşit Ahmet Paşa ya şu şekilde

sergilediği tavırlar⁸²³ neticesinde Ali Paşa ile İstanbul arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmış ve bundan sonra asla düzelmemiştir.

bildiriyordu: İlk olarak nereye görevlendirildiği belirsizdi. İkinci olarak 40000 askerle gitmesi istenmişti ki bu kendisinin gücünü aşmaktaydı. Ali Paşa ne olursa olsun padişaha sadakatle hizmet ediyordu ve uhdesinde bulunan yerlerin kalelerini düşmandan kurtarmasını da bu hizmetlerine delil olarak göstermekteydi. Daha önce Tuna'yı geçen Rusya'nın üzerine 60 bin asker ile giderek bölgeyi düşmandan temizlediği herkes tarafından biliniyordu. Düşmanlar gece ve gündüz bölgeye gemilerini göndermekteydiler. Arnavutlukta da her an bir fesat ve ihtilal vardı. Dolayısıyla istenen miktarda askeri nasıl teçhiz edeceğini ve hangi mahalden göndereceğini bilmemekteydi. İstenilen askeri göndermesi demek uhdesinde bulun yerlerin ve reayanın düşman eline geçmesi manasına geliyordu. Her şeye rağmen emri icraya çalışsa bile ayanlara güvenmezdi. Çünkü daha önce Rumeli ayanlarının hileleriyle ortaya çıkan dağlı eşkiyasının ve Gürcü Osman Paşa'nın maiyetinde bulunan eşkiyaları nizam altına almıştı. Ancak o günden beri ayanların kendisine olan düşmanlığı günden güne artmıştı. Bu ortadayken onun bu memuriyeti kabul etmesi ancak kendisine rezalet getirecekti. Buna rağmen oğlu Muhtar Paşa'yı on bin askerle cepheye yollamıştı. Diğer oğlu Veli Paşa'ya da asker açısından yardım etmişti. Sonuç olarak oğlu Lofça'da zahiresiz ve askersiz kaldığından olan olmuştu. En başından en sonuna kadar bütün bu olanlar sadrazam tarafından bilinmekteydi. Oğullarıyla gönderdiği askerinin çoğu Lofça ve Batın'da ya ölmüşler ya da esir düşmüşlerdi. Mora derbendinden Arnavutluk sınırının sonuna kadar sahil kalelerinin ve diğer mahallerin muhafazası için ne kadar asker lazım olduğu meydandaydı. Bu mahzurlara rağmen kendisinin göreve gitmesi istenirse yine de gitmeyi kabul ediyordu (BOA., C.DH. 9409; İbnülemin.Dahiliye 3074)

⁸²³ Rus seferine katılmamak için direnen Ali Paşa kendisinden hiç beklenmeyen bir şekilde Sırp İsyanı'nı bastırmak için gönüllü oldu. Bu talebi Babiâli'de ilk anda şaşkınlık yaratmasına rağmen sonradan teklifinin altındaki asıl niyeti anlaşıldı. Paşa, yapacağı yardıma karşılık olarak İstanbul'da ve oğlu Veli Paşa'nın yanında olup aleyhine çalışan şahısların kendisine teslim edilmesini, Veli Paşa'nın yanına yollanmasını ve kendisinin bundan önceki suçlarının affedildiğine, hala padişahın hizmetinde olduğuna dair bir ferman gönderilmesini talep etmekteydi (BOA., C.DH. 11879). Ancak bu sırada daha önce Rumeli'de Ali Paşa ile görev yapan ve Sofya Nazırlığı'nda da bulunan bir şahıs tarafından Babiâli'ye yapılan uyarıda baba-oğul arasındaki düşmanlığın ortadan kaldırılması için Paşa İsmail Bey'in, Veli Paşanın yanından alınması gerektiği bildiriliyordu Bu uyarıyla birlikte Ali ve Veli Paşalar hakkında da ilginç bilgiler de verilmekteydi. Ona göre Ali Paşa dinsiz ve materyalist birisiydi. Hain ve fesat bir şahıs olduğundan devlete hizmet etmesini beklemek boş bir hayaldi. Faraza bir hizmette bulunsa bile bunun dört katı zarar vereceği ortadaydı. Dolayısıyla ondan sadece uhdesinde olan yerlerin muhafazası için yararlanılması gerekmekteydi. Veli Paşa da keyfine düşkün birisiydi. Kendisine tabi halkı korkutarak zorla ondan memnun olduklarını söyletiyordu. Dolayısıyla Ali Paşa'nın Sırp İsyanı'nı bastırmakta gönüllü olması Veli Paşa ile arasındaki ilişkiden kaynaklanması da uzak bir ihtimal değildi. Babiâli bu düşmanlığı doğru kullanabilirse ikisi de devlete hizmet etmek zorunda kalacaklardır(BOA. HH. 48803). Babiâli bu veriler doğrultusunda Ali Paşa'nın teklifini değerlendirmek için bir meşveret meclisi topladı. Öncelikle Ali Paşa'nın kendisine gönderilmesini istediği fermana "*emin olasin*" ibaresinin kullanılmasını istemesi üzerinde duruldu. Ali Paşa'nın bu talebi Babiâli'den korkusu olduğunu ve Sırp İsyanı bastırılınca kendisi üzerine döneceği endişesini taşıdığını göstermekteydi. Paşa'nın Sırp İsyanı'nı bastırmak için yaptığı teklif üzerinde de durulmuş kendisinin ve oğullarının Sırp'ların üzerine gönderilmesi için birkaç yol da gündeme gelmiştir. Ancak hangi yol seçilirse seçilsin Ali Paşa'nın büyük bir askeri kuvvetle yerinden ayrılması gerekiyordu. Bu ise Rumeli'de huzursuzluk yaratacağı gibi Sırp İsyanı'nı bastırmakla görevli olan sadrazamın da nüfuzuna halel getirecekti. Meşveret meclisinden çıkan bu kararlar, Sultan II. Mahmut'a bildirilmişti. Sultan, Ali Paşa ve Veli Paşa arasındaki bu düşmanlığın tamamen aldatmaca olduğuna inanıyordu. Sırp İsyanı'nı bastırmak sadrazamın göreviydi. Dolayısıyla Babiâli'den bir müdahaleye gerek yoktu. II. Mahmut Ali Paşa'yla sadrazam dışında merkezden kimsenin muhattap olmasını istemeyerek meseleye son noktayı koydu (BOA., HH. 50120).

Ali Paşa, ilk önce Kigalık bölgesinin işlerine müdahale etmeye başlayıp Mat ve Debre-i Zir beylerine yardım ederek Debre-i Bala'nın bazı köylerini yağma ettirdi⁸²⁴. Debre hanedanından Yusuf Bey ise onu Babiâli'ye şikâyet etmişti⁸²⁵. Yusuf Bey'in şikâyeti üzerine Ali Paşa bu konu da hiç suçu olmadığını ileri sürerek Hâlet Efendi'den yardım istiyordu. Kendisi şimdiye kadar Hâlet Efendi'nin emrinde olduğu, ondan başka kimseyle diyaloga girmediği gibi bundan sonra da asla onun emirleri dışına çıkmayacaktı. Ancak Hâlet Efendi'nin kendisini sultan II. Mahmut'a karşı savunmasını ve bu töhmetten kurtarmasını istiyordu⁸²⁶. Fakat bu yakarışları fayda etmemiş kendisine bir emir gönderilerek Ohri, İlbasan, Derbendat ve diğer bölgelerdeki adamlarını kaldırarak Yanya ile iktifa etmesi şartıyla kendisine rey ve aman verileceği taahhüt olunmuştu⁸²⁷. Kendisi de buna karşılık Babiâli'yi oyalamak adına cevaplar göndermişti⁸²⁸.

Bununla yetinmeyen Ali Paşa, Derbendat Bölgesi'nin kendisinden alınıp Süleyman Paşa'ya verilmesine⁸²⁹ rağmen bölgeden elini çekmediği gibi Dökme Derbendatı'na saldırarak adeta meydan okuyordu. Bu meydan okuma sultan II. Mahmut tarafından anlaşılmış ve Ali Paşa'nın bu tür hareketlerle isyan ettiği kanaatine ulaşmıştı. Sultan, bundan sonra Tepedelenli'den gelecek hiçbir bahaneyi kabul etmemeye ve bölgede merkezin gücünü arttırmaya karar verdi. Babiâli'ye verdiği emirde Rumeli Valisi ve Selanik, Eğriboz, Karlıheli mutasarrıflarının büyük miktarlarda asker toplayarak Tepedelenli'nin askerlerini, kendi sancağı dışındaki mahallerden çıkartmaları için ferman gönderilmesini istiyordu⁸³⁰.

⁸²⁴ BOA., C. DH.9409.

⁸²⁵ BOA., C.DH. 2852.

⁸²⁶ BOA., C. DH 7903

⁸²⁷ Şanizade, **a.g.e.**, III/110.

⁸²⁸ BOA., HH. 48870.

⁸²⁹ Selanik ve Kavala sancakları Mutasarrıfı olan Süleyman Paşa'ya Veli Paşa'nın uhdesinde bulunan Tırhala 12 KAsım Efendi 1819 (24 M 1235) da; Ali Paşa'nın uhdesinde olan Derbendat Nazırlığı da 4 Nisan 1820 (20 C. 1235) tarihinde verildi (BOA., A.NŞT 1435 s.17). Ancak Ahmet Cevdet Paşa atama tarihlerinde yanlışlıkla bu atamaların Recep ayında yapıldığını kaydetmektedir (Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XII/46)

⁸³⁰ Sultan II. Mahmut, yanlış bilgilendirilmesini önlemek için Rumeli de casusları olduğunu ve her şeyden onlar vasıtasıyla haberdar olduğunu açıklıyordu. Pehlivan Paşa'ya da 10000 deste fişeğin ve talep ettiği 500 kese akçenin gönderilmesini emrediyordu. Çünkü para taleplerinin geri çevrilmesi halinde memurların da ümidinin kesileceğini biliyordu. Selanik'te olan mühimmatın Selanik Valisi'ne lazım olabileceğini düşünerek bölgeye ayrıca mühimmat gönderilmesini de emretmişti. Ali Paşa'nın talebiyle Parga'ya mühimmat götürecek olan gemileri de geri çekti. Paşa'nın İstanbul'da olan Müslim ya da Gayrimüslim adamlarının da araştırılmasını ve takip edilmesini ve Tuna bölgesine de adam göndermemesi için Tuna sahilinde olan muhafızlarla Eflak

Bu sırada Tepedelenli Ali Paşa'nın bu hareketlerinin değerlendirilmesi için bir meşveret meclisi düzenlendi. Hâlet Efendi'nin en büyük rakibi olan ve aynı zamanda kendisi gibi gizli danışmanlık görevinde bulunan Reisülküttap Canib Efendi Tepedelenli'nin azli halinde Rumeli'de daha büyük sorunlar çıkacağını ileri sürerek şimdilik azlinin uygun olmadığını savunuyor, mecliste hazır bulunan vükelanın çoğu da onu destekliyordu. Bu birlik karşısında Hâlet Efendi yalnız kalmış ve Tepedelenli'nin azledilmesine dair olan fikrini kabul ettirememişti. Ancak bu işin peşini bırakmayarak ısrarını sürdürmesi sonucunda II. Mahmut bu sefer sadrazam Rauf Paşa ve Reisülküttap Canib Efendi ile baş başa bir toplantı yapmış ve Canib Efendi burada da geri adım atmamış ilk fikrini savunmuştu⁸³¹. Dolayısıyla Hâlet Efendi bir müddet daha bu konuda bekleyecekti. Ancak bu bekleyişi fazla uzun sürmedi.

Ali Paşa'nın muhalifleri birer birer İstanbul'a, paşayı alt edebilecek tek güç olarak gördükleri Hâlet Efendi'nin yanına geliyorlardı. Bunlar arasında Paşo İsmail Bey⁸³², Drama Nazırı Mahmut Bey⁸³³ ve Zeynelabidin Bey⁸³⁴ gibi güçlü hasımları bulunuyordu. Drama Nazırı Mahmut Bey ve Paşo İsmail Bey hem Arnavutluk hem de Ali Paşa hakkında çok bilgiye sahip olduklarından, Tepedelenli'ye karşı doğru adımların atılması için onların bilgilerinden yararlanmış⁸³⁵ ve yönlendirmeleriyle

Boğdan beylerine tembih edilmesini, Ali Paşa'nın bir mektubu ve adamına rastlanırsa hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmesini emretti. Bâbîali de Rumeli valisinin maiyetindeki Rumeli Eyaletlisi'nin Ali Paşa ile ilişkileri olmaları halinde tımarlarının kesileceği tehdidiyle tam anlamıyla sadakatlerinin sağlanılmasını İnebahtı ve Karlıeli sancakları zuema ve erbab-ı tımarının da Pehlivan Paşa maiyetine verilmesini uygun gördü (BOA., HH. 48870).

⁸³¹ Ahmet Cevdet Paşa burada Sadrazam Rauf Paşa'nın ve Şeyhülislam Mekkizade'nin azledilmesiyle Hâlet Efendi'nin daha rahat hareket ettiğini ileri sürmektedir (Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., XI/45)Rauf Paşa'nın Hâlet Efendi'nin baskısıyla azledildiği doğrudur. Ancak bunun sebebi Tepedelenli meselesi değil Rauf Paşa'nın yeniçeri karşıtı olması ve yeni kurulacak bir orduya sıcak bakmasından kaynaklanmıştır

⁸³² Ali Paşa ve Paşo İsmail arasındaki çekişme için bkz: Esad Efendi, a.g.e, s. 22-23.

⁸³³ Ali Paşa, Yanya ileri gelenlerinden olan Paşo Bey'i idam etmek istemiş o da Drama Nazırı Mahmut Bey'in yanına kaçmıştı. Ali Paşa onu cezalandırmak için arkasına düşüp Babîali'ye müracaat etti. Bunun üzerine Paşo Bey Mahmut beyden resmen istenmiş ise de Mahmut Bey onu iade etmemiştir (BOA., HH. 48872).Ancak her ikisi de daha sonra İstanbul'a gelerek Hâlet Efendi'ye sığınmışlardır.

⁸³⁴ Yenişehir ileri gelenlerinden ve Dergah-ı ali Kapıcıbaşlarından Zeynelabidin Bey bir aralık İstanbul'a çağırılarak çavuşbaşı ve sadrazam kethüdâlığına getirilmişti. Bazı çiftlik ve diğer gelir işlerinden dolayı Ali Paşa'dan rahatsızlık duyuyordu. Hâlet Efendi'nin Ali Paşa hakkındaki fikirlerini desteklediği için Hâlet Efendi tarafından da takdir görüyordu (Şanizade, a.g.e., III/155)

⁸³⁵ BOA., HH. 48905.

bir takım tedbirler alınmıştır⁸³⁶. Zeynelabidin Bey ise Hâlet Efendi'nin en büyük destekçisiydi⁸³⁷. Bu üç şahıs gerek Tepedelenli'ye dair sundukları raporlarla⁸³⁸ ve gerek meşveret meclislerinde⁸³⁹ adeta onun sesi olmuş ve Hâlet Efendi'nin istediği doğrultuda kararların alınması için her türlü manevrayı yapmışlardır. Ali Paşa'nın saltanatın merkezi olan İstanbul'da Hâlet Efendi'nin kanatları altına sığınan Paşo İsmail Bey'i öldürtmeye çalışması ise son ölümcül hatası oldu⁸⁴⁰. Sultan II. Mahmut saltanat merkezinde böyle bir şeye cesaret eden Ali Paşa'nın tedibi için asker toplanmasını emretti⁸⁴¹ Tepedelenli böylelikle hem Hâlet Efendi'ye hem de diğer düşmanlarına istediği fırsatı vermiş artık Hâlet Efendi Ali Paşa'nın tenkilinin gerekliliğini daha yüksek perdeden söyler olmuştu. Bu konu hakkında Hâlet Efendi'nin karşısında duran Canib Efendi ve taraftarları ise suikast olayından dolayı geri adım atmak zorunda kaldılar.

II. Mahmut'un yukarıda bahsedilen emri üzerine 1820 Haziran'ının başında bu hususa dair İşkodra, Ohri, İlbasan Mutasarrıfı olan İşkodralı Mustafa Paşa'ya, Manastır Kaymakamı Rüstem Bey, Kırşova ve Debre Ayanı Abbas Bey'e, Selanik Mutasarrıfı Sirozi Yusuf Bey'e, İnebahtı Muhafızı Pehlivan İbrahim Paşa'ya, Eğriboz ve Vidin muhafızlarına emirnameler gönderildi. Ali Paşa maddesinde kullanılmak üzere Rumeli Valisi Kavanozzade Hüseyin Paşa maiyetine topçu ve

⁸³⁶ Ali Paşa'nın casus ve taraftarlarının tespit edilmesi ve ele geçirilenlerin bir yere sürülmelerine dair Hatt-ı hümayun çıkmıştı. Bunun üzerine Paşo İsmail Bey Babıâli'ye çağrılarak Ali Paşa'nın yakalananlardan başka casusu olup olmadığı soruldu. Paşo Bey Ali Paşa'nın İstanbul'da başka casusu kalmadığını kendisinin de devamlı bu konuda araştırma yaptığını ifade etti. Ona göre Ali Paşa'yı korkutmak için bazı tedbirler alınması gerekliydi. Çünkü daha önce Parga'nın muhafazası için gönderilen gemi Ali Paşayı bayağı korkutmuş ve yıldırılmıştı. Şimdi yine hem onu korkutmak hem de bölgede bulunan ahalinin devlete sığınmaları için zemin hazırlamak üzere Parga ve Avlonya sahiline bulunmak üzere Donanma-yı Hümayun gemilerinden bir fırkateyn, iki korvet, bir birlik ve bir tane de fırkata gemisinin kaptan Paşa tarafından hemen teçhiz edilerek bölgeye gönderilmeliydi. Paşo İsmail Bey ayrıca İstanbul'da bulunan Avlonya'lı İbrahim Paşa'nın yeğeni Bekir Bey'in de Avlonya hanedanından olması ve bölgede sözü geçmesi sebebiyle gönderilecek gemilerin başbuğunun maiyetini verilmesini istiyordu Böylece Avlonya da bazı şahısların devlet tarafına çekilmesi sağlanacaktı. Başbuğ ve Bekir Bey Avlonya sahillerine vardıklarında, Avlonya ve Arnavutluk içlerinde mektuplar ve casuslar göndererek ahaliyi kendi taraflarına çekecekler ve istimalet politikasını uygulayacaklardı. İnebahtı, Avlonya ve İskenderiye ve diğer bölgelerde olan muhafız ve mutasarrıflarla haberleşerek onların tavsiyeleri ve işin gereğine göre davranacaklardı. Tap olarak adlandırılan Arnavut kolunda suçu sabit olanların dışında hiç kimseyi kesinlikle idam etmeyeceklerdi. Gemilere de 40 bin deste fişenk bir miktar hilatlık biniş konulması gerekiyordu. Bâbıâli Paşo İsmail'in bütün bu tekliflerini kabul ederek gerekli adımları attı (BOA., HH. 18019).

⁸³⁷ Şanizade, **a.g.e.**, III/157.

⁸³⁸ BOA., HH.48905 A, 48879, 20894, 18019, 8873.

⁸³⁹ BOA., HH. 48879.

⁸⁴⁰ Ahmet Ata, **a.g.e.**, III/100; **The Recreation**, Edinburgh , s.132-133.

⁸⁴¹ BOA., HH. 21032 G,21032 L

arabacı ortaları ve humbaracı askeri gönderildi. O sıralarda Halep Valisi olarak bulunan eski Sadrazam Hurşit Paşa'nın memuriyeti Mora valiliğine çevrilerek⁸⁴² Ali Paşa'nın üzerindeki tüm birliklerin seraskerliğine getirildi. Böylelikle Hâlet Efendi amacına ulaşmış, Ali Paşa'nın üzerine askeri güç sevk edilmesini sağlamıştı⁸⁴³

Bu olaydan sonra Tırhala ve Derbendat nezareti Drama Nazırı Mahmut Bey'e verildi⁸⁴⁴. Paşo İsmail Beyin Tırhala sancağı mutasarrıfı Mahmut Bey'in maiyetine gönderildiği sırada⁸⁴⁵ Ali Paşa'nın hazinedarı Ömer Bey'i diğer sergerdeleri ve topraklarla birlikte Tırhala'ya nakletmesiyle⁸⁴⁶ Sultan II. Mahmut'a

⁸⁴² Mora 16 Temmuz 1820 (5 Şevval 1235) de Hurşit Ahmet Paşa'nın uhdesine verilmiştir (BOA., A.NŞT 1435, s.15).

⁸⁴³ R. Walsh, **Narrative of a Journey from Constantinople to England**, London 1828, s.40

⁸⁴⁴ Süleyman Paşa'nın istenen başarıyı sağlayamaması üzerine Tırhala ve Derbendat 14 Haziran 1820 (3 Ramazan 1235) de Dergahı Ali Kapıcıbaşlarından olan ve daha önce Arpa Eminliği yapan Mahmut Paşa'ya başbuğuluk ve vezaretle verilmiştir.(BOA., A.NŞT 1435 s.17). Ancak bu atama da Paşo İsmail ve Drama Nazırı Mahmut Bey'in çok büyük etkisi vardır. İkili Süleyman Paşa'yı, Ali Paşa'nın en büyük askeri gücünün bulunduğu Derbendat'ı idare edebilecek dirayetten yoksun görüyorlardı. Üstelik yeni geldiği bölge hakkında hiç bilgisi yoktu ve bu da asker toplamasını güçleştirecekti. Derbendat'a da hakim olunmadığı surette Ali Paşanın hakkından gelmesi mümkün değildi. Mahmut Bey, Süleyman Paşa'nın maiyetine tayin edilmesi, ya da başka bir şekilde Tırhala'ya görevlendirilmesi halinde Drama'dan bir adamıyla 1500 askerini bölgeye sevk edeceğini ve kendisinin de hemen İstanbul'dan hareket ederek Drama'ya vardktan sonra yeterli miktarda asker toplayıp derhal Tırhala'ya geçecekti. Eğer asker sayısı yeterli gelmezse Yenişehir'den de asker getireceğini de taahhüt etti. Ayrıca daha önceden samiyet kurduğu Ali Paşa'nın yakınlarını ve gediklilerini de yanına çekecekti. Hatta Ali Paşa'nın bazı adamlarının kendisine haber gönderdiklerini ve "*Derbendat böyle gevşek durur ise Ali Paşa Yanya'da kendi aleyhine olanların şüphesi zail oluncaya dek idam eder ve bu takrib kati çok adam telef olur*" diye haber gönderdiklerini ve Derbendat'taki yönetim bir an önce güçlendirilmesini talep ettiklerini iddia ediyordu. (BOA., HH. 48905 A) Paşo İsmail ve Drama Nazırı Mahmut Bey'in verdiği bilgilere dayanarak Tırhala Mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın da bu işte başarılı olmayacağı sonucuna ulaşan Sultan II. Mahmut, Derbendat Nazırı Süleyman Paşa'nın azledilmesinin meşverette tartışılmasını istemiş (BOA., HH. 48905) ve sonuç olarak Süleyman Paşa azledilerek yerine Drama Nazırı Mahmut Bey atanmıştır.

⁸⁴⁵ Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Mahmut Paşa'nın maiyetine gönderilen Paşo İsmail Bey, Tepedelenli Ali Paşa aleyhinde bir tedbirin icrası için silahtarıyla, Ali Paşa'nın hazinedarı Ömer Bey'e bir takım mektuplar göndermişti ve söz konusu mektupların cevapları gelinceye kadar Yanya ve Delvine sancaklarının kendisine tevcih edilmesi durdurulmuştu. Ancak bu süre zarfında Tepedelenli'nin, Yanya'nın kendisine ibka edildiği dedikodusunu yaymaması için bölgede görevli memurlara Yanya ve Delvine sancaklarının başka birine tevcih edileceğini ve Ali Paşa'nın vezaretinin alınarak Tepedelen'de oturmaya mahkum edildiği haberi gönderilmiş ve tevcihat. defterinde de bu sancakların tevcih kaydı açık bırakılmıştı. Sadrazam tarafından bu konu hakkında Rumeli Valisi'ne, Tırhala, Selanik, İskenderiye, Karheli, İnebahtı sancakları mutasarrıflarına, Eğriboz Muhafızı'na, Ohri'li Celaledin Bey'e ve Berat Kazası ileri gelenlerine birer emirname gönderilmiştir (BOA., HH. 8873).

⁸⁴⁶ Tırhala mutasarrıfı Mahmut Paşa gönderdiği takirde Ali Paşa'nın, hazinedarı Ömer ve diğer sergerdeleriyle dört top ve dört bin askeri Tırhala'ya sevk ettiğini bildiriyordu. Mahmut Paşa da bölgeye asker ve mühimmat göndermiş ve kendisi de bölgeye gitmek üzere hazırlanmıştı. Tepedelenli'nin Tırhala üzerine kuvvet sevk etmesindeki amacının bölgeyi yağmalamak olduğunu iddia eden Paşo İsmail Bey ise bir an önce Tepedelenli üzerindeki hükmün uygulanmasını talep ediyordu. Abidin(Zeynelabidin) Bey'in de hazır bulunduğu bir meşveret toplanarak gelen raporlar

istediği fırsatı kendi elleriyle sundu. Bu hareketiyle paşanın suçunun sabitleştiği kanaatinde olan Sultan, derhal Yanya ve Delvine'nin Paşo İsmail Paşa'ya verilmesini ve Ali Paşa'nın da her şeyden elini eteğini çekerek Tepedelen'de ikamet etmesini emretmiş⁸⁴⁷, Yanya ve Delvine sancakları da Paşo İsmail Bey'e tevcih edilmiştir⁸⁴⁸.

Ali Paşa buna karşılık, sadrazama gönderdiği mektupta, Tepedelen'e ikamete mecbur edildiği takdirde kırk-elli seneden beri Arnavutluk'ta bazı eşkıyayı tedip ettiği için kendisine düşman olan Arnavutların istedikleri fırsatı ele geçireceklerini bildiriyordu. Birkaç gün önmrünün son günlerini güzel geçirebilmek için Parga ve Preveze'ye gönderilmek istemekte ve birbirine yakın olan bu şehirlerde yaşayarak ömrünü tamamlamak istemektedir⁸⁴⁹. Ancak bu talebi meşveret meclisi tarafından reddedilmiştir. Sultan II. Mahmut ise Tepedelenli'nin son on seneden beri yapacağından geri kalmadığı her başı sıkıştığında da bu şekilde özür dileyerek kurtulmaya çabaladığını düşündüğünden bundan sonra asi paşasını asla af etmeyecekti⁸⁵⁰

Tepedelenli ise üst üste gönderdiği yazılarla affını talep ederken bir yandan da meydan okumasına devam ediyordu. Bütün bu olup bitenin düşmanlarının ve tedip ettiği Arnavutların başının altından çıktığını iddia eden paşa “ *Bir sefih için bu kadar kahır ve gazab şevketli Efendimizin şanına düşmez*” diyecek kadar cüretkardı. Sultan ise Ali Paşa'nın bu ifadelerini saçmalık olarak görüyor ya suçlarını farkında olmadığını ya da kendisini aptal zannettiğini düşünüyordu⁸⁵¹.

Bu düşünce de olan II. Mahmut Ali Paşa ile yapılan askeri mücadelenin hızını kesmediği gibi bir yandan da paşanın manen yıkımı için uğraşıyordu. Bu amaçla Sultan, Ali Paşa'yla yazışmayı yasaklamış ve emri hilafına davrananları

incelendiğinde, Tepedelenli'nin düpedüz isyan hazırlığı içerisinde olduğu iyice meydana çıkmıştı. Bu sonuç doğrultusunda Yanya ve Delvine'nin boş bırakılması yarardan çok zarar getireceği meydandaydı. Dolayısıyla Delvine ve Yanya'nın Paşo İsmail Bey'e tevcih edilmesi ve bölgedeki diğer memurlardan üstünlüğünü göstermek üzere de vezaret rütbesi verilmesi uygun görülmüştür. İnebahtı ve İskenderiye mutasarrıflarına olduğu gibi Paşo İsmail Bey'e de 500 kese ihsan-ı hümayun verilecekti. Ali Paşa'ya da evlat ve ahaadıyla Tepedelen'e çekilmesi emri gönderilecek ve eğer emrin hilafı bir davranışı olursa kendisini vahim bir sonuç beklediği bildirilecekti (BOA., HH. 48879).

⁸⁴⁷ BOA., HH. 48879, Şanizade, a.g.e., III/117,121

⁸⁴⁸ Yanya ve Delvine sancakları 16 Temmuz 1820 (5 Şevval 1235) tarihinde Paşo İsmail Bey'e rütbe-i vala-yı vezaretle verilmiştir (BOA., A.NŞT 1435, s. 17).

⁸⁴⁹ BOA., HH. 48892

⁸⁵⁰ BOA., HH. 48892

⁸⁵¹ BOA., HH. 48058

şiddetle cezalandıracağını ilan etmişti⁸⁵². Ayrıca Ali Paşa'nın taraftarlarının ve oğullarının bir şekilde devlet tarafına geçmeleri için faaliyetlerde bulunuluyordu. Onun yanından ayrılarak devlet güçlerine katılacak herkesin canı bağışlanacak mallarına el konulmayacaktı⁸⁵³. Ancak Ali Paşa bu af kapsamının dışında tutuluyordu Tepedelenli'yi tenkil için görevlendirilen Hurşit Paşa'nın halktan bir kuruluş bile almaması sağlanarak halkın da devletin yanında yer alması için çaba sarfediliyordu⁸⁵⁴. Bu tedbirler işe yaramış, Ali Paşa'nın oğulları Salih ve Muhtar Paşalar ve torunu Mahmut Paşa Avlonya Mutasarrıfı Nuri Paşa'nın yanına sığınma talebinde bulunmuşlar ve talepleri kabul edilmişti⁸⁵⁵. Öteden beri emri altında bulunan gayrimüslim kaptanlar, müteveffa Palaslı Mehmet Paşa'nın oğulları İsmail Paşa, Alev ve Sinan Beyler de Rumeli Valisi'ne sığınmışlardı⁸⁵⁶. Yine Ali Paşa'nın en güçlü adamlarından olan Mahmut ve Hasan beyler, kendilerine tabi olan beylerle birlikte üçyüz kadar Kiga ve yirmibeş kadar Toska Arnavut'u da Yan'ya kalesinden çıkarak Hurşit Paşa'nın tarafına geçmişlerdi⁸⁵⁷. Veli Paşa'da başta babasının yanında yer almışsa da işin giderek çıkmaza girdiğini görerek devlete sığınmak için araçlar koyuyor ve canın bağışlanmasını istiyordu⁸⁵⁸. Tepedelenli'nin gücünü kırmak için askeri yolların dışında da mücadele veren Babîâli, kendisinden kaçarak devlete sığınanların aman talebini kabul ediyordu. Şimdi oğullarının kendiliğinden Babîâli'ye sığınma talebinde bulunmaları beklenmeyen bir fırsattı ve söz konusu şahısların sığınma talebi kabul edildi. Muhtar Paşa ve Salih Paşa aileleriyle birlikte Ankara'ya, Veli Paşa da Kütahya'ya sürüldü. Sultan, bölge valileri Bekir ve Rüşti paşalardan Veli ve Muhtar paşaların muhafazasına dikkat etmelerini istedi⁸⁵⁹.

Bu sırada Rumeli Valisi Hüseyin Paşa'dan çok ilginç bir istek geldi. Paşa ne asker ne komutan ne de para istiyordu. Babîâli'den tek isteği Ali Paşa üzerindeki bütün memurların ittifak ederek birlikte çalışması için bir emr-i ali gönderilmesiydi.

⁸⁵² BOA., HH. 20906.

⁸⁵³ BOA., HH. 20960.

⁸⁵⁴ BOA., HH. 16826.

⁸⁵⁵ BOA., HH. 20960.

⁸⁵⁶ BOA., HH. 20989

⁸⁵⁷ Hurşit Paşa'nın bu şahısları yanına çekmek için para vaadinde bulunduğu gönderdiği tahriratta dağıtmak üzere 500 kese akçe istemesinden anlaşılmaktadır. Hurşit Paşa'nın bu başarısı Sultan II. Mahmut'un da çok hoşuna gitmiş 500 yerine 1000 kese akçe göndermiştir (BOA., HH. 20977)

⁸⁵⁸ BOA., 28567-D, 28576 A

⁸⁵⁹ BOA., HH. 48896

Bunun üzerine istediği emir Dergah-ı ali gediklilerinden ve Hâlet Efendi'nin adamlarından olan⁸⁶⁰ Dede Mustafa Ağa ile gönderilmesine karar verilmiştir⁸⁶¹. Dede Mustafa Ağa geri döndüğünde Rumeli valisinin bu ilginç talebinin sebebi anlaşıldı: Dede Mustafa, bölgedeki memurların her ne kadar birlik içinde hareket ettiklerini ifade etse de aslında hemen hemen aynı yaşta ve makamda olan paşalar birbirlerini çekemiyorlar ve bu yüzden huzursuzluk yaşıyorlardı. Aralarındaki bu çekişme, Tepedelenli meselesinin de bu kadar uzun sürmesine neden olmuştu. Ancak Hurşit Ahmet Paşa gibi sadrazamlık ma'zûlü ve çok savaş görmüş birinin üstlerine serasker olarak atanmasıyla ortalık biraz yatışmıştı. Hurşit Paşa görev yerine ulaştığında ise her şey daha kolay halledilecekti⁸⁶².

Görüldüğü üzere Hâlet Efendi, Zeynelabidin Bey'i merkezde tutmuş ancak Drama Nazırı Mahmut Bey ve Paşa İsmail'i bölgeye sevk etmişti. Bununla da yetinmeyerek rikab kethüdası olduğu zamanda dostluğunu pekiştirdiği eski Sadrazam Hurşit Ahmet Paşa'nın da bölgedeki tüm güçler üzerine serasker olarak atanmasını sağlamıştı. Kendi mühürdarı Sait Bey, aynı zamanda Hurşit Paşa'nın da kapı kethüdasıydı. Yani bölgeden gelen tüm haberleri ilk önce kendisi öğrenecek ve istediği gibi yönlendirebilecekti. Ayrıca adamı olan Dede Mustafa Ağa'nın da cepheye gönderilmesini sağlamış, Tepedelenli ve onunla mücadele eden paşalar hakkında ayrıntılı bilgiler edinmişti. Dede Mustafa, Hurşit Paşa'nın bölgeye serasker olarak gönderilmesinin ne derecede önemli olduğunu vurgulayarak aynı zamanda Efendisinin ne kadar doğru bir karar aldığını ispatlamaya çalışıyordu. Hâlet Efendi'nin adamı olduğu bilinen Dede Mustafa, Rumeli'de geçtiği yerlerdeki vezir, mirimiran, ayan ve diğer ileri gelenler tarafından çok iyi muamele gördü ve İstanbul'a dönerken yine bu kişiler tarafından kendisine verilen 1000 keseyi de getirdi⁸⁶³. Hâlet Efendi böylelikle merkezde tüm olaylara hâkim olduğu gibi cepheyi de kontrol altına almıştı.

Bu sırada Hurşit Paşa, görev yeri olan Mora'ya gelmiş ailesini orada bırakarak hemen Yanya tarafına geçmişti. Tepedelenli Ali Paşa üzerindeki

⁸⁶⁰ Şanizade, **a.g.e.**, III/178.

⁸⁶¹ BOA., HH. 48887

⁸⁶² BOA., HH. 20896 A.

⁸⁶³ Şanizade, **a.g.e.**, III/178; Şanizade'den naklen Ahmet Cevdet Paşa'da aynı bilgiye yer vermiştir: (Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/ 60).

muhasarayı sürdüren Hurşit Ahmet Paşa maiyetine iş bilir bir vezir atanmasını talep ediyordu. Bunun üzerine Çarhacı Ali Paşa ve Karaman Valisi Reşit Paşa Hurşit Paşa'nın maiyetine verildi⁸⁶⁴.

Ancak Hurşit Paşa üst üste gönderdiği yazılardan Yanya meselesinin giderek büyüdüğünü hata artık Ali Paşa'nın davetiyle⁸⁶⁵ Rumların da isyana katıldığı anlaşıyordu. Tepedelenli muhasara altında olmasına rağmen, Yanya civarında ve Mora da Rumları tahrik ettiği gibi Sırbistan, Eflak Boğdan ve Akdeniz adalarına da adamlar göndererek onları da isyana teşvik ediyordu. Bu sırada Mora da Tropolice'de isyan emareleri gözükmüş, ancak Hurşit Ahmet Paşa bunu görmezden gelmişti⁸⁶⁶ Ali Paşa ise boş durmuyor, daha önce kendisi yüzünden Korfu'ya ve diğer adalara dağılmış olan Kokosil Rumlarını kendi tarafına çekmişti. Preveze'de daha önce Ali Paşa'nın emektarlarından olan ancak daha sonra onun yanından firar edince Preveze muhafızı yapılan Bekir Çohodor bulunuyordu ve Preveze'den de ihtilal haberleri geliyordu

İhtilal haberleri İstanbul'a ulaştığı sırada Patrikhane'de hapis olarak tutulan Veli Paşa'nın yazıcısı Dimitri ve Yusuf Agâh Efendi arasında ilginç bir diyalog yaşanmıştır. Dimitri Yusuf Agâh Efendi'nin Mora'daki isyan emareleri hakkında dikkatini çekmeye çalışmış ve bir an önce gerekli tedbirlerin alınması için Babîâli'yi uyarmasını istemiştir. Karşılığında oldukça ilginç bir yanıt almıştır. Yusuf Agâh Efendi tebessüm ederek böyle ihtilallerin daha çoğalacağını ifade ediyor, Ali Paşa'nın kırk gün daha dayanmasını diliyordu. Ali Paşa'nın evlatlarının da kendisinden yüz çevirmesini çok büyük bir hata olarak görüyordu. Oysaki kendisi onların güç birliği yaparak üzerine gönderilen kuvvetlere hücum edeceklerini

⁸⁶⁴ BOA., HH. 20928.

⁸⁶⁵ Odysseus, **Turkey In Europe**, London 1900, s. 317; R.A. Davenport, **The Life Of Ali Pasha**, London 1837, s.399.

⁸⁶⁶ Tropolice'ye gelir gelmez ailesini orada bıraktıktan sonra hemen Yanya'ya hareket eden Hurşit Ahmet Paşa'ya kethüdası Salih Bey vekalet ediyordu(Esad Efendi, **a.g.e.**, s.709) Şehirde Rumların ihtilal edeceklerine dair emareler belirmiş ancak kocabaşlar bunun Tepedelenli tarafından tertip edilen bir oyun olduğunu söyleyerek durumu idare etmişler, hiç bir açık vermemişlerdi. Salih Paşa ise her ihtimale karşı Hurşit Paşa'dan, 6.000 askeri adaya sevk etmesini istemiş ancak Hurşit Paşa 600 asker göndermekle yetinmişti. Bir kaç gün sonra istek yeniden tekrarlanmış ancak Hurşit Paşa Rumların isyan edeceğine ihtimal vermiyor öyle bir şeye cüret etmeleri halinde Mora'nın her bir taşı için bir asker göndereceğini söyleyerek gelen haberciye geri yolladı. Ahmet Cevdet Paşa, Hurşit Paşa'nın bu hareketi ile düşmanını hafife almasını en büyük hatası olarak görmektedir(Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XII/52).

umuyordu. Hatta Mahmut Paşa'nın Mora'ya görevlendirilmesini sağlamaya çalışmış ancak II. Mahmut buna izin vermemişti. Babiâli'de o sırada Ali Paşa üzerinde bulunan paşalardan birini Niş'e görevlendirmeyi düşünüyordu. Kendisinin teklif ettiği gibi Mahmut Paşa'nın da Mora Valisi olması halinde Ali Paşa, Mora ve Niş civarında isyan çıktığını anlayacak ve dayanmak için güç bulacaktı. Yusuf Agâh Efendi Ali Paşa'nın kırk gün dayanması halinde dört kişinin muhakkak ceza alacağını ileri sürüyordu ki bunlar Tepedelenli meselesinin sorumlusu olarak gördüğü Hâlet Efendi, Berberbaşı Ali Ağa eski ve yeni gümrük eminleri Osman Ağa ve Ahmet Ağa'ydı. Duydukları karşısında şaşkınlığa düşen Dimitri ise söz konusu şahısların devlete sadık kişiler olduğunu ve asla ceza almayacaklarını düşünüyordu. Ancak Yusuf Agâh Efendi padişah tarafından cezalandırılmamaları halinde başka bir yerden cezalarını bulacaklarını, çünkü halk arasındaki ateşin kadın hamamlarına kadar yayıldığını ve giderek alevlenmekte olduğunu iddia ediyordu.

Dimitri, Yusuf Agâh Efendi'den duyduklarını bildirmek üzere kaptan paşanın yanına gitmiş ancak paşa ile görüşmesi mümkün olmamış, nihayetinde bir arzuhal yazarak durumu Babiâli'ye bildirmiştir. Söz konusu arzuhalinde Yusuf Agâh Efendi gibi Tepedelenli'nin cezalandırılmasını büyük bir hata olarak görenleri basiretsizlikle suçlamaktadır. Ona göre Babiâli, eğer Ali Paşa'nın yeminlerine aldanıp, onu af etmiş olsaydı bile yine her yerde çok büyük ihtilaller yaşanacaktı. Çünkü Ali Paşa Rusya konsolosunun tercümanı Paprigopolu vasıtasıyla Rusya ile bir anlaşma yapmıştı. Anlaşma gereği Ali Paşa bir sene içinde idaresi altında olan ahaliyi ittifak ettirip mühimmat açısından da kuvvetlendirdikten sonra isyan ettirecek ve Rusya'da Osmanlı topraklarında ihtilal çıkmasına yardımcı olacaktı. Bu yüzden Rus Konsolosu bir yıl önce Ali Paşa'nın af edilmesi için çok uğraşmıştı. Ali Paşa bu anlaşmayı duyan ve Arnavutluğun kendilerine düştüğü iddiasında olan Nemçelilerle de ayrı bir anlaşma yapmıştı. Çünkü onları da her ihtimale karşı avucunda tutmak istiyordu. Dimitri bu dediklerinin doğruluğunu ispatlamak için de Rus ve Nemçe elçileri ile yüzleşmeyi teklif etmişti⁸⁶⁷. Mehmet Mansur Efendi Rum Fetreti Tarihi

⁸⁶⁷ BOA., HH. 48908 A

adlı eserinde Ali Paşa ve Rusya arasındaki bu ittifakı ayrıntılarıyla kaleme almış ve böylelikle Dimitri'nin verdiği bu bilgileri de teyit etmiştir⁸⁶⁸

Reaya ile yapılan bu mücadele, uzun bir süreden beri kalede muhasara altında tutulan Ali Paşa'ya kuvvet vermekte ve Rumların kendisini kurtaracağı ümidine kapılarak direnç göstermekteydi. Ali Paşa'nın oğullarının hala mansıpta tutulması ise ona güç verdiği gibi bölge halkının da devlet tarafına geçmesi önünde engel teşkil ediyordu. Çünkü gerek Rumlar ve gerek ekseri Arnavut olan Müslümanlar, Ali Paşa'ya bir şey olsa bile oğullarından birisinin devlet tarafından affedilerek yine Yanya muhafazasına verileceğini ve o zaman da babalarının intikamını alacaklarını düşünmekteydiler. Dolayısıyla bölgede tam manasıyla düzenin sağlanabilmesi için bunların öldürülmesi gerekmektedir. Ancak daha önce rey buyrulduzu verilmiş kişilerin sonradan idam edilmesi devlet teamüllerine aykırıydı. Hurşit Paşa buna da bir formül buldu: Söz konusu şahısların, tüm suçlarına rağmen devlet tarafından af edilmeleri halde sürgün olarak gönderildikleri yerlerde yine huzursuzluk çıkardıkları ve babalarını kurtarmak için Rumeli'deki Arnavutları ve reayayı kışkırttıkları iddia edilerek idamları için ferman gönderilecekti. Böylece rey buyrulduzu da kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktı. Hurşit Paşa'nın bu teklifi Sultan II. Mahmut tarafından da uygun görüldü. Çünkü Sultan, Ali Paşa'nın oğullarına ve taraftarlarına asla güvenmiyor ve hatta aman isteyerek devlete sığınmalarının altında bile bir hile olduğunu düşünüyordu. Üstelik Rumların da Ali Paşa'ya destek vermesiyle isyan günden güne büyüyordu ve alınacak bu tedbir isyanın durdurulmasında çok etkili olacaktı. Dolayısıyla söz konusu şahısların bir an önce gizlice sessiz sedasız idam edilmeleri için gerekli emri verdi⁸⁶⁹.

Artık her yönden sıkışan Tepedelenli Ali Paşa ise, son bir hamle olarak Rumeli'deki ayanlara, beylere, hanedanlara ve tüm halka bir bildiri yayınladı. Ona göre tüm suçu devlet için çalışmaktı. Ancak düşmanları tarafından iftiraya uğramıştı. Devlet adamları da ona değil düşmanlarının sözüne inanıyordu. Ali Paşa'nın açık hedefi ise Sadrazam ve Hurşit Ahmet Paşa'ydı. Rumlar ile mücadele edilmesi gerekirken kendisiyle mücadele emrini veren sadrazamı basiretsizlikle suçlayan

⁸⁶⁸ Serhat. Şahin Başkaya “ **Mehmet Mansur Efendi ve Rum Fetreti (Yunanistan İsyanı ve Teşekkülü) Adlı Eserinin Değerlendirilmesi**”, (Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997, s. 55-68.

⁸⁶⁹ BOA., HH. 48905 A. Esad Efendi, a.g.e., s.710.

Tepedelenli, Hurşit Ahmet'i de Mısır'da habaset meydana getirmekle itham ediyordu. Kendisi III. Mustafa, I. Abdülhamit, III. Selim ve IV. Mustafa devirlerinde büyük hizmetlerde bulunmuştu ve Sultan II. Mahmut'a da ömrünün sonuna kadar hizmet niyetinde iken düşmanları çeşitli dedikodular ve yalanlarla padişahın gözünde itibarının düşmesine ve suçlanmasına neden olmuştu. Bildiride kendisinin tövbe ettiğini ve tek amacının İslamiyet'e hizmet etmek olduğunu sıkça tekrarlayan Ali Paşa, Müslümanları günden güne yok eden gayrimüslimlere karşı ittifak yapılmasını öneriyordu⁸⁷⁰

Ali Paşa'nın son atağı olan bildirinin yayınlanmasından on gün sonra Hurşit Paşa, devlet tarafına geçen Ağu Mühürdar, Tahir Abbas, Avlonya Mutasarrıfı Ömer Paşa aracılığıyla Yanya Kalesi'ndeki Kiga Arnavutlarını ve Prizren Mutasarrıfı Mahmut Paşa'nın vasıtasıyla da Toska Arnavutlarını yanına çekmiş ve 21 Haziran 1822 (27 Rebiülahir 1237) de kaleyi zapt etmiştir. Ali Paşa elli kadar adamıyla iç kaleye kapanmış ancak hayatından ümidini kestiği için tüm eşyasını cephanesinin olduğu yere koydurarak kendisi, Tanaşvaya, karısı Vasilaki, Fehim adında bir Arnavut ve bir kaç köleyle birlikte orada ikamet etmiştir. Hurşit Paşa'ya da can güvenliğinin sağlanmasını aksi takdirde cephane ile birlikte her yeri havayı uçuracağını bildirmiştir. Bir kaç gün bu şekilde zaman geçirdikten sonra Hurşit Paşa'nın kendisine emniyet taahhüdüyle birlikte silahtarını ve beş adamını rehin vermesi şartıyla yirmibeş adamıyla adaya geçmeyi kabul etti⁸⁷¹. Ancak Hurşit Paşa rey buyuruldusu vermekten vazgeçmekle birlikte Babiâli'den affını isteyeceğine dair bir taahhütname göndermiştir. Ancak bu taahhütnameye de itibar etmemesi halinde artık kurtulmaktan ümidini kesmesini istemiştir⁸⁷².

Ali Paşa bu teklifi kabul etmiş ve taahhütnameyi kendi divan kâtibine yazdırarak Hurşit Paşa'ya göndermiştir. Ancak divan kâtibî paşanın yanından bir an önce ayrılabilmek ve paşanın bir an önce işinin görülmesini istediğinden “*telak-ı selase*” lafzını yazmayarak sadece “*şart olsun*” ifadesini kullanmıştı. Tepedelenli bunu fark edememiş olduğundan, gönderdiği müsvedde temize çekilerek imzalanmıştır. Söz konusu taahhütname, halk arasında Ali Paşa'nın affedildiğine dair

⁸⁷⁰ BOA., C.DH. 14436

⁸⁷¹ BOA., HH. 21018 A; Alph.de Beauchamp, **The Life of Ali Pacha of Jannina**, London 1823, s. 352

⁸⁷² BOA., HH. 21018 A

bir dedikodunun yayılmasına neden olmuştur. Dedikoduların önüne geçilebilmesi için paşanın her ne şekilde olursa olsun öldürülmesine dair bir fermanın olması gerekiyordu. Ancak İstanbul'dan gelecek olan bu fermanın beklenmesi zaman alacak ve iş işten geçmiş olacaktı. Bunun üzerine Hurşit Ahmet Paşa da sahte bir ferman düzenlemiştir⁸⁷³.

Hurşit Ahmet Paşa'dan canının bağışlanacağına dair taahhüt alan Ali Paşa da yirmi kadar adamı ve Hurşit Paşa'nın silahtarıyla birlikte adaya geçmiştir. Ali Paşa ve adamları nakledilmeden evvel askerden arındırılan adaya nakil işlemi tamamlandıktan sonra yine çok sayıda asker yerleştirilmiştir. Ancak Ali Paşa söz vermesine rağmen iç kaleyi teslim etmemiş otuz kadar adamını cephanede bırakmış ve kendisine bir şey olması halinde cephaneyi ateşlemeleri için bir anlaşma yapmıştır. Dolayısıyla bu şahıslar iç kalede iken Ali Paşa'nın idam edilmesi halinde cephanenin havaya uçurulacağı ortaya çıktığından, söz konusu şahısları iç kaleden çıkarmak için bir kaç gün daha geçmiştir. Nihayetinde iç kale de kendisine teslim edilmiş, cephanede olan 800 varil barut ile 150 sandık fişenk kaleden çıkartılmıştır.

Hurşit Paşa, iç kale silahtan arındırıldıktan sonra Ali Paşa'nın idamı ve yanında bulunan nakdin ve kıymetli eşyanın zabtı için Mora Valisi Mehmet Paşa'yı göndermişti. Görünüşte Ali Paşa'ya af fermanını götüren Mehmet Paşa yanında Hurşit Paşa tarafından düzenlenmiş sahte fermanı da almış böylece oyunun son perdesini de oynamıştı. Tepedelenli'nin yanına varınca sözde af fermanının geldiğini haber vermiş ancak bu kadar kısa sürede İstanbul'dan fermanın gelemeyeceğini bilen Ali Paşa, bir tuzağa düştüğünü anlayarak kendisini savunmuştur⁸⁷⁴. Mehmet Paşa da Hurşit Paşa'nın adada olan silahtarıyla işbirliği yapmış, iki taraf arasında yaşanan bir mücadeleden sonra Ali Paşa öldürülerek, malı mühürlenmiş ve ertesi sabah kesik başı silahtarı tarafından Hurşit Paşa'ya getirilmiştir. Daha önce cephanede olan beş kişinin Ali Paşa'nın öldürülmesi esnasında mücadele etmesi cephanenin ele geçirildikten sonra Ali Paşa'nın öldürülmesinin isabetli bir davranış olduğunu

⁸⁷³ BOA., HH. 48085 Hurşit Ahmet Paşa tarafından düzenlenen sahte fermanın metni için bkz: Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XII/330-331.

⁸⁷⁴ Esad Efendi, **a.g.e.**, s. 711

göstermektedir. Hurşit Ahmet Paşa adaya giderek Ali Paşa'nın mühürlenmiş eşyasını almış ve iç kalede bir odaya koymuştur⁸⁷⁵.

Hurşit Ahmet Paşa Ali Paşa'nın öldürülmesine dair gönderdiği mufassal takririyle birlikte düzenlediği sahte fermanı da yollamıştı. Fermanı Ali Paşa'ya götüren Mehmet Paşa, mücadele esnasında göğsünden yaralanmış o sırada kürkünün altında bulunan sahte ferman da tahrip olmuş, bir tek padişahın tuğrasının bulunduğu yeri sağlam kalmıştı. Bu durumu padişahın bir kerameti* olarak gören Hurşit Ahmet Paşa, sahte ferman konusunun yayılmamasını ve gizli tutulmasını istiyordu. Sadrazam ise normalde ölümle sonuçlanması gereken Hurşit Paşa'nın bu sahtekârlığını savunuyor ve paşanın bu fermanı mecburiyet karşısında hazırladığını ifade ediyordu. Değil kendi adına sahte ferman düzenlenmesi, emirleri hilafına davrananları şiddetle cezalandıracağını sık sık ifade eden Sultan II. Mahmut ise bu sahtekârlığı görmezden geliyor hatta bunun duyulması halinde hükümdarlığına halel geleceğinden sahte fermanın gelecekte de meydana çıkarılmamak üzere saklanmasını emrediyordu⁸⁷⁶.

Bu sırada Hurşit Ahmet Paşa silahtarı ile Ali Paşa'nın kesik başını yollamıştı. Silahtardan önce İstanbul'a varan tatarlar bu haberi getirmiş ve sultan duyduğu haberlerden çok memnun olarak haberi getiren tatarı hediyeye boğmuştu. Kesik baş geldiği zamanda Hurşit Ahmet Paşa'ya teşrifat-ı hümayûn gönderecekti⁸⁷⁷.

Nihayetinde Ali Paşa'nın kesik başı da Hurşit Paşa'nın silahtarı Ahmet Ağa tarafından İstanbul'a getirilmiş ve orta kapı haricine konularak sergilenmiştir⁸⁷⁸.

⁸⁷⁵ BOA., HH. 21018 A

* Sultan II. Mahmut hakkında keramet sahibi hatta kutb-ı azam olduğuna dair ifadeler hakkında bkz: Şirvanlı Fatih Efendi, **a.g.e.**, s. XXXVIII-XLII

⁸⁷⁶ BOA., HH. 48085 Ahmet Cevdet Paşa, Hurşit Paşa'nın bu sahte fermanı Hâlet Efendi'nin takdirini kazanmak için hazırladığını iddia etmektedir. Ayrıca daha önce Ali Paşa'ya kurtulacağına dair vermiş olduğu taahhüdü sahte ferman ile ilga etmesini kınamıştır. Ancak Tepedelenli Ali Paşa'nın da daha önce bir köy ahalisine Arnavutlar arasında değiştirilmesi asla mümkün olmayan "beşe" namı adı altında rey buyrulduğunu fakat daha sonra köy ahalisini katl ettirdiğini kaydederek Ali Paşa'nın ektiğini biçtiğini ima etmektedir (Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XII/33).

⁸⁷⁷ Sultan haberi getiren tatar ağasına ala kontoş samur hilat ve beşer kese faizli iki tam sehim ve 15.000 kuruş verilmesini ve tatarın maiyetinde olan diğer tatarların her birine ağalarının kürkünden daha ucuz samur hilatler ve biner kuruş faizli sehimler ve beşer kese atıyye verilmesini emrediyordu. Hurşit Ahmet Paşa'ya teşrifat-ı hümayun gönderecek olmasına rağmen ondan evvel en iyisinden bir kürk hazırlanmasını ,maiyetinde olan vezir ve mirimiran ve asker sergerdeleri için de hilatler hazırlanmasını ilave ediyordu (BOA., HH. 20892)

⁸⁷⁸ Ali Paşa'nın başı daha sonra Silivri Kapısı haricine defin edilmiştir(Esad Efendi, **a.g.e.**,s. 61-63; Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XII/33)

Yaftasında ise devletin ona bahsettikleri karşılığında işlediği suçlar sıralanıyor ve Rumları isyana teşvik etmesi en büyük suç olarak gösteriliyordu. Ancak sıralanan suçlar arasında üstü kapalı olarak kendisinden kaçarak İstanbul'a gelen ve Hâlet Efendi'ye sığınan Paşo İsmail'e yaptırdığı suikasta yer verilmesi⁸⁷⁹ ilginç bir ayrıntıdır.

Ali Paşa'nın muhallefatinin ortaya çıkarılması da en az ortadan kaldırılması kadar uzun bir zaman almıştır. Hurşit Ahmet Paşa iç kaleyi ele geçirdikten sonra Hasan Paşa ve divan kâtibini iç kaleye göndermiş ve kalenin bütün kapılarını kapattırmıştı. Ali Paşa'nın öldürülmesinden sonra da adaya geçerek oradaki mallarına el koymuştu. Ancak paşanın mallarının tam anlamıyla zabtı için İstanbul'dan bir mübaşir gönderilmesini talep etmişti⁸⁸⁰. Bunun üzerine muhallefet mübaşiri olarak gönderilen Tezkireci Salih Bey⁸⁸¹ tarafından Ali Paşa'nın ve ahfadının malları ve gelirlerine devlet adına el konuldu. Kale içerisindeki mahzenler açıldığında dört sene yetecek kadar yiyecek, içecek ve mühimmat bulundu. Nakit

⁸⁷⁹ *Maktul-ı makhur Ali Paşanın ser-i maktuıyla beraber vaz olunmak üzere kaleme alına yafta müsveddesidir.*

Cümle âleme malumdur ki Tepedelenli Ali Paşa 30–40 seneden beri Devlet-i Aliyye sayesinde türlü türlü lütuf ve inayetler görmüş ve bunca kaza ve memleketler uhdesine ihale olunarak gerek kendisi ve gerek evlad ve müteallikatı nice nice ihsan-ı hazret-i padişahiye nail olmuşken bu nimetin kadrini bilmeyip şimdiye kadar velinimetini olan Devlet-i Aliyye'nin hilaf-ı rızası ibadullah hakkında bir etmediği hıyanet ve hebaset kalmamış ve bunun eylediği fesat ve melanetler bir tarihte ne görülmüş ve ne işitilmiştir. Şöyle ki merhum hiç bir vakitte tek durmayıp her nerede bir fesat zuhur etse ya kuvvet-i amlîye yahut sair cihetlerle ol fesada gizli ve aşikare eli ve medhali olduğundan gayri kendi idaresinde olan memleketlerden başka sair eyalet ve sancaklara dahi el atıp ve gune gun ihtilaller çıkarıp emanetullah olan fukara-yı raiyet ve sükkân-ı memlekette kiminin mal ve canına ve kiminin ırzına ve kiminin hanmanına tasallut ile Arnavutluk'ta ve Yenişehir ve Manastır ve Sarıgöl gibi civarında olup eli erdiği kazalarda nice nice hanedanlar söndürmüş ve eylediği mezalim ve teaddi cihetiyle bilcümle Arnavutluk ve etrafı kazalar hanedan ve ahalilerini vatanlarından dur ve mahcud ve canlarından bizar etmiş olduğundan taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendisine evvel ve ahir bu kadar nasihatler olunarak vehamet-i akibetten ikaz olundukça birine kulak tutmayıp yine bildiğine giderek ve gittikçe fesat ve melanetini dahi ziyade artırarak ve nihayetkar darülaman ve makar-ı hilafet olan İstanbul'a sığınan bazı hilafında bulunanlara icra-yı garaz için kurşun attırmak fezamata cesaret eyleyerek şer'en ve mülken haddini bildirmek lazım geldiğinden vezareti ref ile uhdesinde olan sancaklar ahirlerine tevcih olundukta açıktan açığa isyan edip çok vakitten beri kurduğu dam-ı fesat ve ihaneti icra için kale-i padişahi olan Yanya kalesine tahassün ile velinimetini olan Devlet-i Aliyye'ye karşı durabilmek zuam-ı batılina düşmüş ve vuku bulan Rum Milleti fesadında gizlice derkar olan ittifakını meydana çıkarıp Mora'ya külliyetli akçeler göndererek gavurları ümmet-i Muhammet üzerine taslit edip bi din ve mezhep olduğunu bir kat daha ispat etmiş olmakla merkumun şer'en ve mülken katli vacib olmuş idiğinden idam ve izalesine memur kılınan hala Rumeli Valisi Hurşit Ahmet Paşa hazretleri tarafından ahz ve kirfet olunarak hakkında verilen fetva-yı şerif ve celadet efza-yı sudur olan ferman mucibince ceza-yı sezası tertib olunarak ümmet-i Muhammet fesat ve zulümden kurtulmuş olan merhum Tepedelenli Ali Paşa dedikleri hain-i dinin ser-i maktuudur (BOA., HH. 40840, 40840 A).

⁸⁸⁰ BOA., HH. 21018 A.

⁸⁸¹ BOA., HH. 22513, Esad Efendi, a.g.e., 712.

paranın 600 kesesi Mora Valisi Ali Paşa'ya, 4–5 bin kesesi Hurşit Paşa'ya verilmiş, maiyetinde bulunan şahısların her birine de 500'er kese dağıtılmıştı. Geri kalan 30.000 keselik altın ise İstanbul'a yollandı. Ancak Ali Paşa'nın mücevherlerinin çoğu ortaya çıkarılamadı. Nakit parası beklendiği kadar değildi. Çünkü askere çok para yedirmişti Ancak Korfu'da çok parası olduğuna dair haber alındı⁸⁸². Veli Paşa'nın yazıcısı olan Dimitri de Ali Paşa'nın kaleye kapanmadan üç ay önce Korfu'ya 20.000 kese akçe gönderme niyetinde olduğunu ve iltizamlardan da 10–15 bin kese akçe alacağı olduğunu teyit etmişti⁸⁸³. Bu paranın meydana çıkarılması için çok uzun süre uğraşmış hatta Hâlet Efendi'nin ölümünden sonra da araştırmalara devam edilmiştir. Araştırma dâhilinde Ali Paşa'nın adamlarından Kosta Gramatik İstanbul'a çağırılarak sorgulanmış ve sorgulama sonucunda ilginç verilere ulaşılmıştır. Kosta Gramatik, Ali Paşa'nın öldürülmesinden muhallefet mübaşiri Salih Bey'in Yanya'ya gitmesine kadar geçen 35–40 günlük sürede muhallefet bedelinin yazımı için Hurşit Paşa'nın hazinedarını görevlendirdiğini bildiriyordu ki bu bilgi Hurşit Paşa'nın verdiği bilgilerle de örtüşüyordu. Ancak Hurşit Paşa'nın önce bir miktar mücevher ile eşyayı daha sonra da nakit parayı hazinedarıyla kendi konağına gönderdiği ve bütün mevcudun paşanın sarrafı Ermeni Halili Acı Anton ve onun yamağı olan Yahudi Menahim tarafından sayıldığı ve kendilerinden başka kimseyi bu işe karıştırmadıkları bilgisine daha önce hiç bir yerde rastlanmamıştı. Gramatik daha da ileri gidiyor sarrafın ve yamağının sayım esnasında 1800 kese altın ve 2000 kese akçeyi gizledikleri iddiasında bulunuyordu. Yine Hurşit Paşa'nın maiyetinde olan Nüzul Emni Elhac Ethem Ağa'da, Tepedelenli zamanında Yenişehir gümrüğü ve diğer bölgelerden elde edilen yüklüce bir miktarı saklamıştı. Babiâli Kosta Gramatik'in verdiği bilgilerin teyidi için Hurşit Paşa'nın sarrafı Halili Anton'un ve yamağının tekrar sorgulanmasına karar verdi⁸⁸⁴ Soruşturma bu şekilde derinleştirilirken giderek daha da ilginç bilgilere ulaşıyordu O sırada öldürülmüş

⁸⁸² Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e, XII/34.

⁸⁸³ Dimitri Ali Paşa'nın bunu başarıp başaramadığını bilmemekle beraber en doğru bilginin onunla birlikte kaleye kapanmış olan yazıcısı Manto Tanas, divittarı Bayram, kayını Semov ve karısından alınabileceğini ayrıca Korfo da bulunan kardeşinin de Ali Paşanın burada malının var olup olmadığını araştırdığını ifade ediyordu. Ali Paşa'nın iltizamlardan alacağı olan meblağ hakkında bilgi yine Paşanın yazıcısı Konstantin Marinov ve sarrafı Yahudi Rafel'i adres olarak gösteriyordu (BOA., HH. 22123).

⁸⁸⁴ BOA., HH. 25513

olan Hâlet Efendi'nin muhallefatında Tepedelenli Ali Paşa'ya ait olduğu kaydedilen büyük bir pırlanta yüzük ortaya çıkmıştı. Sadrazamın bu bilginin peşine düşerek Hâlet Efendi'nin mühürdarı Said Bey'in ve Ali Paşa'nın Muhallefat Mübaşiri olan Salih Bey'in bilgisine baş vurması üzerine Tepedelenli'nin mücevherlerinin nasıl talan edildiği de ortaya çıktı Şöyle ki: Hurşit Ahmet Paşa, Ali Paşa'nın muhallefatı içerisinde yer alan 19 kıratlık pırlanta bir yüzük, iki adet mücevherli piştov, bir adet kabzası mücevherli yatağan bıçağı ve bir mücevher enfiye kutusunu bedeline vererek satın almak istemiş ve bunu Hâlet Efendi'nin mühürdarına bildirmişti. Mühürdar Sait Bey söz konusu eşyanın defteriyle birlikte kendisine gönderilmesini kontrol edildikten sonra iade edileceğini bildirmiş ve paşa da bunu kabul etmişti. Gelecek eşyaların defteri Hâlet Efendi'ye gösterilmiş ve Hurşit Paşa'nın, bunları bedellerini ödeyerek almak istediği de belirtilmişti. Hurşit Paşa'nın bu talebine tepki gösteren Hâlet Efendi, *“Devlet-i Aliyye'nin böyle vakitlerinde ve bahusus barut ve kurşun arasında Hurşit Paşa bu misillu şeyleri ne yapacak ve hususıyla hod be hod muhallefattan böyle şey alıkoyması hem usule hem de hakkında olan hüsn-i teveccüh-i şahanenin mugayiri bir keyfiyettir. Hurşit Paşa bu babda bana gücenir ise de ben bu şeyleri getirtirim. Hele tahriratları ile defteri Babiâli'ye takdim ettikten sonra kendine tahrir ile ben dahi yazarım. Eşya-yı mezkurları irsal eylesin”* diyerek kızgınlığını dile getirmişti. Bunun üzerine de Hurşit Paşa eşyaları göndermiş ve gelen eşyalar Hâlet Efendi'ye teslim edilmişti. Hâlet Efendi eşyayı gördükten sonra mübaşir Salih Bey'e iade etmemiş *“ben sonra cevabını veririm”* diyerek başından savmıştı. İki gün sonra tekrar Salih Beyi çağırarak gelen eşyayı padişaha arz ettiğini ve söz konusu eşyaların içinde olan iki mücevher işlemeli piştovun padişah tarafından Hurşit Paşa'ya hediye edildiğini söyledi. Ayrıca paşanın zaten padişahın takdirini kazanmış olduğu için bundan dolayı işlerini aksatmamasını aynı zamanda kendisinin de bir mektup yazarak bunları bildireceğini ilave etti⁸⁸⁵. O sırada Salih Efendi gerçekten de Hâlet Efendi'nin piştovlar dışındaki eşyaları padişaha takdim ettiğini zannetmiş ancak Hâlet Efendi'nin ölümünden sonra aslında bu mallara kendisinin el koyduğu ortaya çıkmıştı.

⁸⁸⁵ BOA., HH. 25293

II. PARA KAYNAĞI: FENERYOTLARLA İLİŞKİSİ

Hâlet Efendi'nin 1808–1809 yılları arasındaki, sürgün dönemi onun bir müddet devlet işlerinden elini eteğini çekmesine neden oldu. Ancak 1809 yılında affedilir edilmez, hemen Bağdat mübaşirliğine atanması ve görevini başarıyla ifa etmesi kariyerini bıraktığı yerden devam ettirmesini hem de büyük bir hızla yükselmesini sağlamıştı. Bağdat görevini tamamladıktan sonra bir takdir nişanesi olarak Rikab-ı Hümayûn Kethüdalığı'na getirilen Hâlet Efendi, bundan sonra uzun yıllar sahip olacağı iktidar yolunda adım adım ilerlemeye başladı. Ancak iktidar; idari, siyasi ve askeri güçle elde edilebilirdi. Bu güç odaklarını elinde tutabilmesi için de paraya ihtiyacı vardı. Gerçi devletin büyük gelir kapılarından birisi olan Bağdat'ı avucunun içine alarak bunu bir ölçü de başarmıştı. Fakat ilerisi için düşündüğü planlarını gerçekleştirmek için bu yeterli değildi. Eflak ve Boğdan voyvodalıkları ile Divan-ı Hümayûn Tercümanlıkları onun para ihtiyacını büyük ölçüde karşılayabilecek bir kaynaktı, bunu herkesten daha iyi biliyordu. Çünkü henüz kariyerinin başındayken Divan-ı Hümayûn Tercümanı Kallimaki'ye kâtiplik yapmış⁸⁸⁶, onun sayesinde Rum dünyasının içine girmişti. Bu esnada voyvoda-tercüman-Babîâli üçgeninin arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu, voyvodalık ve tercümanlık atamaları için büyük paralar döndüğünü öğrenmişti.

Elçiliği ve Reisülküttaplığı esnasında da siyasi güç için tercümanların ve voyvodaların ne kadar önemli olduğunu anlamıştı. Eflak ve Boğdan voyvodalıkları, yerli boyarlardan alındıktan sonra Fenerli-Rum ailelere verilmişti⁸⁸⁷. Tercüman ve voyvoda atamaları Mavrozi, Kallimaki, Soço ve İpsilanti olmak üzere dört aileden yapıla geliyordu. Bu ailelerin her biri o dönemde ya Rusya, ya da Fransa taraftarıydılar. Dolayısıyla o ailelere hâkim olmak, hem ülkenin dış siyasetine hakim olmayı hem de bu ülkelerle işlerin daha çabuk halledilmesini sağlıyordu. Bu yüzden Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa başta olmak üzere, bir çok kişinin,

⁸⁸⁶ Fatin, **Tezkire**, s. 54; ayrıca bkz: Ahmet Resmi Efendi, **a.g.e.**, s. 157-160

⁸⁸⁷ Boğdan yerli boyarlarından olan Dimitri Kantemir'in, Rusların tarafına geçmesini müteakip Sultan III. Ahmet voyvodalık görevini yerli boyarlardan alarak Rum beylere verdi. Böylece Nikola Mavrokordato 1711 tarihinde Boğdan Voyvodalığı'na getirildi. 1716 tarihinde ise Eflak yerli boyarlarından olan Stefan Cantacuzino azl edilerek yerine yine Nikola Mavrokordato getirildi. Böylelikle Eflak-Boğdan'da 1811–1821 tarihleri arasında Fenerli Rum Beyleri hüküm sürmüştür (bkz: Aurel Decel, "Fenerliler", **İ.A.**, IV/550)

öldürölmelerini talep ettikleri Mavrozilerin, sadece sürgünle cezalandırılmalarını, daha sonra ise affedilmelerini sağlamıştı. Bunu yapmasındaki amacını ise şöyle açıklıyordu: O sırada Babıâli’de Fransa politikası hâkimdi ve Fransız Elçisi Sebastiani ise Osmanlı Devleti’nin her sorununun devletin arabuluculuğıyla çözebileceğini iddia ediyordu. Ancak Paris’te elçi olarak bulunduğı süre esnasında Fransızları yakından tanıma fırsatı bulan Hâlet Efendi, onlara kesinlikle güvenmiyordu. Sebastiani’nin Rus taraflısı olan Mavrozi ailesini katl ettirmek için tüm çabaları karşısında direnmişti. Çünkü Fransa’nın Osmanlıyı er geç yalnız bırakacağını tahmin ediyor ve o durumda Mavrozileri kullanarak Rusların desteğini almayı düşünüyordu. Nitekim olaylar Hâlet Efendi’nin tahmin ettiğı şekilde sonuçlanmıştı. Ahmet Cevdet Paşa, Şanizade’den naklen 1808 tarihinde Eflak Boğdan voyvodalarının atamalarında Hâlet Efendi’yi suçlayarak onun bu atamalara sebep olduğunu kaydetmektedir⁸⁸⁸. Ancak o dönemde iplerin Şeyhülislam Ataullah Efendi ve Kaymakam Köse Musa Paşa’nın elinde bulunduğı gerçeğini atlamıştır. Ayrıca İpsilantiler ve Mavroziler hain damgasını yiyerek ya firar etmişler ya da sürgüne yollanmışlardı. Rusya taraftarı olan Soçoları da Fransa kesinlikle istemiyordu. Geriye kala kala Kallimaki ailesi kalıyordu ki atmaların mecburen o aileden yapılması gerekiyordu⁸⁸⁹. Adaylar önce Şeyhülislam Ataullah Efendi’nin onayına sunulmuş ve onun tercih ettiğı kişiler voyvodalıklara atanmıştı. Yani voyvodaların Kallimaki ailesinden seçilmeleri hem devlet politikası gereğı mecburiyetten hem de Şeyhülislamı’n onayıyla olduğundan burada Hâlet Efendi’nin en azından doğrudan bir dahli yoktu.

İktidara sahip olabilmek için tercümanların ve voyvodaların maddi ve siyasi anlamda ne mana ifade ettiğini bu şekilde bizzat yaşayarak öğrenen Hâlet Efendi, voyvodalık ve tercüman atamalarını kendi eline aldı⁸⁹⁰. İlk önce kâtiplik hizmetinde olduğu ve bu yüzden de yakınlık kurduğu Kallimaki’nin oğlu İskerlet’i Rusya’daki esaretinden kurtararak⁸⁹¹ Boğdan Voyvodası yaptı. Divan Tercümanı olan Karaca Yanko’yu ise Eflak voyvodalığına getirdi. Ondan boşalan tercümanlığa ise

⁸⁸⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/95.

⁸⁸⁹ BOA., HH. 53458, 53069, 53705

⁸⁹⁰ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/95.

⁸⁹¹ BOA., HH. 25634, 45377, 45377 A, BOA. C.HR.3308.

Manolakizade Yakovaki atandı⁸⁹². Hâlet Efendi, 1819 senesinde ise bir ferman yayınlanmasını sağlayarak voyvodalıkların dört aileye münhasır olmasını resmileştirdi⁸⁹³. Bu dört aile Mavrozi ve Kallimaki ve Soço ailesinin iki kolu olan ve Drakozade olarak bilinen Aleko Soço ve Mihail Soço aileleriydi. Divan-ı hümayûn tercümanları da aynı şekilde bu dört aileden seçilecekti⁸⁹⁴

Hâlet Efendi ve voyvodalar arasındaki bu düzen, Eflak Voyvodası, Karaca Yanko'nun firarıyla bozuldu. Karaca Yanko, Hâlet Efendi'nin inayetiyle Eflak voyvodası olmuştu. Hâlet Efendi aynı zamanda divan-ı hümayûn tercümanı Yakovaki'yi azl ettirerek Karaca'nın damadı olan Mihail'i de Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'na getirmişti. Karaca aynı zamanda Mihail'in kendi kapı kethüdası olmasını sağlamıştı⁸⁹⁵. Voyvodalığa atanmak için bir hayli borçlanan Karaca, bu borçlarını ödemediği gibi yavaş yavaş ayak sesleri duyulan ve el altından kendisinin de desteklediği Rum İsyanı'ndan da sorumlu tutulmaktan korkuyordu. Üstelik yedi yıl olan görev süresi de neredeyse tamamlanmak üzere idi. İstanbul'a döndüğü zaman bir isyan çıkması halinde herkesten fazla suçlanacağı aşikârdı⁸⁹⁶. Bunları düşünen Karaca Yanko firar ediyor ve bunun sorumlusu olarak Hâlet Efendi'yi gösteriyordu. Karaca, Hâlet Efendi'nin himayesini kazanabilmek adına onun kendi işlerine dair emrettiği her şeyi harfiyen yerine getirdiğini, ancak bunun karşılığında takdir görmesi gerekirken onun tarafından cezalandırıldığını iddia ediyordu. Hâlet Efendi ona yedi sekiz ay önce istifa etmesini yazmıştı ki Karaca'ya göre, onun bu isteğinin hiç bir mesnedi yoktu. Karaca istifa etmesi halinde ortaya çıkacak pürüzleri ayrıntısıyla yazmış ve istifa etmemişti. Ancak illa da istifa etmesini istiyorsa Hâlet Efendi'nin kendi hattıyla istifasının padişah tarafından talep edildiğini yazmasını istiyordu. Böylelikle istifası halinde doğacak tüm sorunlardan kurtulmuş olacaktı. Ancak bu teklifi Hâlet Efendi'nin daha da kızmasına ve İstanbul'da olan adamları vasıtasıyla onu tehdit etmesine neden olmuştu. Karaca bu durum karşısında Hâlet Efendi'nin yeniden takdirini kazanmak için bir özür mektubu yazmış ve gizlice Hâlet Efendi'ye ulaştırmıştı. Mektubunda Hâlet Efendi'yi bir rezaletten kurtarmak için

⁸⁹² BOA., Tahvil d. 39, s.231.

⁸⁹³ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/96

⁸⁹⁴ BOA., HH. 45341; Darphane-i Amire'ye gönderilen ilm ü haberi için Bkz: BOA., D.DRB.MH 197/28

⁸⁹⁵ BOA., HH. 24269

⁸⁹⁶ Şanizade, **a.g.e.**, II/415-417

ihbarda bulunduğunu yazıyor ve sadakatine binaen onu affetmesini istiyordu. Ancak bu mektup Hâlet Efendi'yi sakinleştirecek yerde daha da çok kızdırmış ve Karaca'ya olan tehditlerinin dozunu arttırmasına neden olmuştu. Karaca yine alttan almış ve bir özür mektubu daha göndermişti. Hâlet Efendi Karaca'nın bu mektubunu cevaplamakla birlikte, tehditlerini yinelediği gibi onu Rus taraftarı olarak suçlamış ve bir daha mektup göndermesi halinde mühürünü bile açmadan geri göndereceğini bildirmişti. Hâlet Efendi'nin neler yapabileceğinin farkında olan Karaca, onun için, kendisini ortadan kaldırmanın da çok basit bir iş olduğunu da biliyordu. Hâlet Efendi'den canını kurtarabilmek için de firar etmişti. Amacı kesinlikle devlete hıyanet etmek değildi. Buna delil olarak da ikamet yeri olarak seçtiği yerin kesinlikle devletin işine zarar getirebilecek bir yer olmadığını gösteriyordu⁸⁹⁷. Karaca Yanko oğlu Yorgo ve Divan-ı Hümayûn Tercümanı olan damadı Mihail'e yazdığı mektupta da ikisinin desteğini alamamanın kendisinde yarattığı üzüntüyü dile getiriyor ve her ne olursa olsun onları affettiğini bildiriyordu⁸⁹⁸. Ayrıca oğluna bir sıkıntıya düşmesi halinde her şeyden haberdar olup onu koruyacak olan Rusya Elçisi'ne sığınmasını, istiyordu⁸⁹⁹.

Karaca'nın firarı Babıâli ile Rusya arasında bir krize neden oldu. Çünkü Osmanlı Devleti, 1802 tarihinde çıkarmış olduğu bir fermanla azl ve nasb etme yetkisi kendisi uhdesinde kalması şartıyla voyvodalıklar üzerindeki tasarrufunu bir ölçüde kısıtladığı gibi, Rusya'nın da işin içine dâhil olmasına sebebiyet vermişti. Bu kanuna göre voyvodalık süresi 7 sene olarak belirleniyor ve bu süre zarfında voyvodalar devlete karşı bir suç işlemedikleri takdirde azledilemiyorlardı⁹⁰⁰. Ancak

⁸⁹⁷ BOA., HH. 45918 A

⁸⁹⁸ BOA., HH. 45715 A

⁸⁹⁹ BOA., HH. 45715 B

⁹⁰⁰ 17 Temmuz 1774 tarihinde Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'nın 16. maddesinin Eflak ve Boğdan'a dair kısmında lüzumu halinde bu iki voyvodalık işlerinin iki devlet arasında görüşülerek Rusya'nın Osmanlı hükümetine vaki müracaatının nazar-ı dikkate alınması yani Rusya'nın Eflak ve Boğdan işlerine müdahalesi kabul ediliyor, Eflak vergisi 619 keseye ve rikabiye ve ıydiyesi 260 keseye ; Boğdan vergisi 136 keseye, rikabiyye ve ıydiyyesi 205 keseye indilerek başka hiç bir suretle vergi ve hediye alınmaması kararlaştırılıyordu (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, IV/I(1988) Ankara, s. 424) Ocak 1779'da imzalanan Aynalıkavak Tenkihnamesi'nin 7. maddesinde Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerindeki bu himayesi tekrarlanıyordu(Ahmet Resit, **Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarih-i Osmani II** (1328) Dersaadet, 328-329). Osmanlı Devleti 1783 tarihinde Rusya'ya verdiği bir senetle de senetle Eflak ve Boğdan voyvodalarının suçlarının sabit olmadan asla azl edilmeyeceklerini ve Eflak'tan senede 619 kese vergi, 90000 kuruş ıydiye ve 40000 kuruş rikabiye, Boğdan'dan ise 135 kese 444.5 kuruş vergi, 90.000 kuruş ıydiye, 25.000 kuruş rikabiye almayı ve bunun dışında para talep etmeyeceğini

Osmanlı devletine karşı bir suçları vaki olur, veya Rusya tarafından Bâbüali'ye şikayet edilmeleri halinde iki tarafın memurlarının yapacakları araştırmalar sonucunda suçları sabit olur ise Bâbüali tarafından azledilebilecekler, yerlerine yenileri atanacaktı. Voyvoda yedi seneyi doldurmadan vefat ederse Bâbüali Rusya'ya bildirmek şartıyla yerine yeni voyvoda atayacaktı. 16 Mayıs 1812 yılında imzalanan Bükreş Anlaşması'nın 3. maddesinde esasa bağlanan hususlar hariç, daha önceki anlaşmalar ve karşılıklı senetlerin hepsi tasdik olunduğundan, Eflak-Boğdan voyvodaları ile ilgili bu hüküm de tabi olarak resmileşmiş oluyordu⁹⁰¹. Osmanlı Devleti Karaca'nın firarını büyük bir suç olarak kabul ettikten başka, adeta ölmüş gibi hareket ederek yerine yeni voyvoda atamaya hazırlanıyordu. Yine Bâbüali'ye göre firarının sebebi emirlerin hilafında çok fazla para toplayarak halka eziyet etmesi ve bu paraları Avusturya'ya yollamasıydı. Üstelik istifa etmek istediğine dair üst üste dilekçe yollamıştı. Rus elçisi Stragonof ise, öncelikle Bâbüali'nin tek başına hareket etmesini 1802 fermanına muhalif bir davranış olarak görüyordu. Karaca'nın iki tarafın memurlarının yapacakları bir araştırmada suçlu bulunması halinde ancak o zaman Bâbüali yeni bir voyvoda atayabilirdi. Kaldı ki Karaca, kendiliğinden değil devletin emriyle fazla para toplamıştı. Üstelik istifası da kendi rızasıyla değildi. Kendisinin açık açık belirttiği gibi Hâlet Efendi'nin baskıları yüzünden istifa etmişti ki, Stragonof elinde bunu ispatlayabilecek delilleri olduğunu ileri sürüyor ve bunu ispatladığı takdirde Hâlet Efendi'nin cezalandırılmasını talep ediyordu. Muhatapları Karaca'nın ve dolayısıyla Stragonof'un bu iddialarını tamamen iftira olarak görüyordu. Hâlet Efendi padişahın emri olmadan asla böyle bir şey yapmaya cesaret

taahhüt ediyordu. (**Muahadat Mecmuası**, IV/ 2-4) Bu senetle maddi haklarını kısıtlarken 1802 fermanıyla ise idari haklarını minimum düzeye indiriyordu (Söz konusu fermanın BOA.,HH. 45855 ve 45918 Ç .numaralı belgelerde bahsedilmektedir).

⁹⁰¹ Bükreş Anlaşması'nın 3. maddesinin tam metni şöyledir: “*Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile Rusya Devleti beyninde tevarih-i malumede akd ve temhid ve rabt ve tekid olunmuş olan ahidname ve şartnameler ve ukud ve senedat-ı mahsuseden gerek vakten bu vakt uhud-ı sabika cihetiyle ve gerek işbu ahidname ile kesb-i tagyir ile mevad müstesna kılınarak maadası cümleten tasdik olunup devleteyn-i fehimeteyn –i muahadeteyn bila hâlet ve kemal cehd ve sebat ile vikaye eyliyeler*” [Bükreş Anlaşması'nın ilgili maddesi ve tam metni için bkz: **Muahadat Mecmuası**, IV/49-57; İlkın Erkutun, **Mevridü'l-Uhud 1812 Bükreş Anlaşması ile İlgili Galip Paşa Evrakı**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, s. 96-103); İlmihan Sağlamdemir, **a.g.e.**, s.145-156.] Osmanlı Devleti, Bükreş Anlaşması'nın bazı maddelerini tadil için 1827 tarihinde Rusya ile imzaladığı Akkerman anlaşmasına ilave olarak Eflak ve Boğdan'a dair bir senetle de Bâbüali aynı şartları kabul etmekteydi. Ancak bu hükümler Eflak ve Boğdan voyvodahlarına getirilen yerli boyarlar için geçerliydi (**Muhadet Mecmuası**, IV/65-69).

edemezdi. Kaldı ki yapsa bile Karaca'nın buna itibar etmemesi gerekiyordu. Çünkü bir şahsın cezalandırılması için padişah fermanına, sadrazam, kethüda veya reisülküttabın yazılarına itibar edilebilirdi. Bunların dışında her kim ne yazmış olur ise olsun, asla dikkate alınmamalıydı. Üstelik Karaca eğer iddia ettiği gibi Hâlet Efendi tarafından tehdit edildiyse bunu firar etmeden evvel voyvodalıkta bulunduğu zaman devlete ihbar etmeliydi. Firar ettikten sonra bu iddialarda bulunması tamamen iftira attığını gösteriyordu. Muhataplarının bu dedikleri karşısında İStragonof ikna olmamakla birlikte Karaca'nın kendisine yapıldığını iddia ettiği baskılara kulak asmaması yönündeki ifadeleri haklı buldu. Ancak bu sefer para meselesine döndü. Ona göre Karaca kendisinden haksız yere talep edilen paraları ödeyemediği için firar etmişti. Fakat karşı taraf Karaca'nın firar etmesinin nedenlerine açıkladığı hiç bir yazıda böyle bir konuya değinmediği için böyle bir bahaneyi kabul etmedi ve toplantıya son verdi⁹⁰².

Eflak Voyvodalığı meselesi tartışıldığı sırada Boğdan Voyvodası da istifa dilekçesi vermiş ve hastalığından dolayı artık görevini yerine getirmeyeceğini belirterek görevinden affını talep etmişti. Ancak voyvodanın istifasının kabulüyle Stragonof'a yeni bir koz verilecekti. Elçi bu sefer Boğdan'da yedi sene hizmet şartını ileri sürerek yine pürüz çıkaracaktı. Bundan dolayı Boğdan Voyvodası'nın istifa isteği reddedildi⁹⁰³.

Stragonof ise Babiâli'ye üst üste dilekçeler göndererek⁹⁰⁴ Karaca meselesinin halledilmesi için ısrar ediyordu. Nihayetinde Babiâli, elçinin bu takrirlerini Sultan II. Mahmut'a sundu. Sultan kesin bir dille Osmanlı Devleti'nin tüm anlaşma şartlarına uyduğunu hatta Boğdan Voyvodası bizzat kendisi istifa talebinde bulunmuşken süresini doldurmadan istifa etmesi iki devlet arasındaki şartlara aykırı olduğu için kabul edilmemesini, buna en büyük delil olarak yeni voyvodanın da bu şartlara uygun olarak seçileceğini elçiye bildirilmesini istiyordu. Sultanın bu emrinde Karaca'nın firarını, kendi kişiliğinde bulunan hıyanete

⁹⁰² BOA., HH. 45918 Ç .

⁹⁰³ BOA., HH. 45648

⁹⁰⁴ BOA., HH. 45918, 45434 A

bağlaması ve kimse tarafından istifaya zorlanmasının mümkün olmadığına altını çizmesi Hâlet Efendi'yi, suçsuz bulunduğunu göstermektedir⁹⁰⁵.

Stragonof ise verdiği takrirden voyvodaların yedi sene olan hizmet süreleri şartına riayet edilerek her iki voyvodanın da görev sürelerinin on dört sene olmasının kabul edilmesi şartıyla Bâbîali'nin yeni voyvoda atamasını kabul ediyordu. Yani Karaca'nın yedi yılı tamamlaması için ne kadar süre kaldıysa yeni voyvoda ya ona vekâleten bu görev süresini tamamlayacak ya da bu süre yeni voyvodanın, görev süresine eklenecekti. Böylelikle Rusya Karaca'nın kendisine olan borcunu da yeni voyvodadan talep edecekti. II. Mahmut vekâlet yerine ikinci şıkkı tercih ediyordu. Sonuç olarak yeni voyvoda bu şartla göreve getirilmiş⁹⁰⁶ ve elçi de bunu kabul etmişti⁹⁰⁷. Bu doğrultuda Eflak voyvodalığı Drakozade Aleko Bey'e verildi⁹⁰⁸.

Stragonof bu teklifinin kabul edilmesi üzerine amacına ulaşmıştı. Yeni voyvoda atanır atanmaz Karacanın borçlarının peşine düştü. Yine Karaca Rusya'dan aldığı 15 yük sekiz bin kusur kuruş tutan zahire parasına karşılık olarak 800.000 kuruş değerinde Çorlugarla isimli bir çiftliğini teminat olarak göstermişti. Stragonof şimdi Eflâk'ta ki konsolosu aracılığıyla yeni voyvoda Aleko'dan söz konusu çiftliğin satışından elde edilecek parayı Rusya'ya teslim etmesini talep etmişti. Ancak Aleko böyle bir şeye yetkisi olmadığı için bu teklifini reddetmişti. Ama konsolosun her halinden bu işin peşini bırakmayacağı ve günden güne ısrarını arttıracaklarını anladığından Bâbîali'nin bir çözüm bulmasını istiyordu⁹⁰⁹. Bâbîali Stragonof'u bu talebinde haklı bulmuş ve çiftliğin yüksek fiyattan satılarak Rusya'nın parasının ödenmesini geri kalanın ise İstanbul'a gönderilmesini istemişti. Çünkü Karaca'nın İstanbul'da da bir çok kişiye borcu vardı ve onların da ödenmesi gerekiyordu⁹¹⁰.

Stragonof, Karaca'nın firarı esnasında defterdar olan ancak sonra idam edilen Abdurrahman Bey'in ve onu himaye edenlerin Eflak gelirlerinin büyük bir

⁹⁰⁵ BOA., HH. 45918, 45434

⁹⁰⁶ BOA., HH. 45712 B

⁹⁰⁷ BOA., HH. 45713

⁹⁰⁸ BOA., C.DH 9134. Firari Karaca'nın geri kalan süresinin de Aleko Bey'in görev süresine eklendiği tevcihat. kaydında şu şekilde belirtiliyordu: "*Voyvodalık-ı mezburun müddet-i muayenesi olan yedi seneden muhal olan müddet-i cüziyyeye-i malume dahi müddetine ilave ile sabıka Boğdan ve Eflak voyvodası Drakozadre Aleko Bey'e tevcih ve beratı verilmiştir. Fi 18 muharrem 1234*" (BOA., Tahvil d. 39, s.230)

⁹⁰⁹ BOA., HH. 45520

⁹¹⁰ BOA., HH. 45543, 45544

kısmını zimmetlerine geçirdiklerini iddia ediyor ve Abdurrahman Bey'in terekesinde böyle bir şeye tesadüf edilirse Karaca'nın Rusya'ya olan borcuna mahsuben kendisine teslim edilmesini istiyordu⁹¹¹.

Hâlet Efendi, Karaca ve Stragonof nedeniyle büyük bir tehlike atlatmasına rağmen ne iktidarından ne de voyvodalıklar üzerinde ki nüfuzundan bir şey kaybetmemişti. Karaca'nın damadı Mihail Bey'i Boğdan voyvodalığına getirdi⁹¹². Zaten Hâlet Efendi'nin voyvodalıkları ve tercümanlıkları Rumlar arasında dört aileye hasr etmesine kızgın olan diğer Rum beyleri firari Karaca'nın damadı olan ve yaşının küçüklüğüyle dikkati çeken Mihail'in voyvoda olarak atanmasına tepki gösterdiler. Ancak bu da Hâlet Efendi'nin umurunda olmadı. Mihail'den boşalan Divan-ı hümayûn tercümanlığına da Kallimakizade İskerlet Bey'in kardeşi olan Yanko Bey'i getirdi. Ertesi sene ise Kallimakizade İskerlet Bey'i Eflak voyvodası yaptı.

Ancak bu atama divan tercümanı olan kardeşi Yanko'nun sürülmesine neden oldu. Çünkü Hâlet Efendi tercüme işlerinden hiç anlamayan Yanko'yu tercüman yaparken bir sene sonra voyvoda olacağının sözünü vermişti. Ancak bu sözünü tutmayarak yerine kardeşini ataması Yanko'nun tepkisine neden olmuş ve Hâlet Efendi'yi sözünde durmamakla suçlamıştı. Buna cesaret etmesi ise doğal olarak sürülmesine neden oldu. Hâlet Efendi'nin tercümanlığa Kostaki Mavrozi'yi devlet sırlarına hakim olabileceği bir makama getirmesi devlet adamları arasında hayretle karşılandı. Çünkü Mavrozi'lerin bir çoğu Rusya'daydı. Kostaki'nin de Babıâli'ye ne kadar sadakat göstereceği malumdu⁹¹³. Ancak bütün bunlar sadece söylenti halinde kalıyor, hiç bir şekilde Hâlet Efendi'nin nüfuzuna sekte getirmiyordu.

Bükreş Anlaşması'ndan sonra Rus elçisi Stragonof ile yapılacak olan mükâlemelerde bu işin ehli olan Reisülküttap Canib Efendi yerine Nişancı Hamit Bey'in atanmasını sağlaması ve yanına Kallimakizade İskerlet Bey'i vermesi hala gücünü koruduğunu gösteriyordu. Böylece hem mükâlemeleri kontrol edecek hem de Karaca'nın kendisine vermiş olduğunu iddia ettiği paraların bahsi geçerse el altından

⁹¹¹ BOA., HH. 45520

⁹¹² BOA, Tahvil d. 39, s.229.

⁹¹³ Şanizade, a.g.e., III/180-181.

bunları da ört bas edecekti. İskerlet Bey asıl işi görecek Hamit Bey ise görüntüyü kurtaracaktı⁹¹⁴

Hâlet Efendi ve voyvodalar arasındaki bu ilişki sürüp giderken, Rum İsyanı alttan alta büyüyordu. Bu esnada Eflak voyvodası Aleko Soço öldü. Rusya'nın aradaki anlaşmaları ileri sürerek Eflak'a voyvoda atanmasını talep edeceği aksi takdirde bir pürüz çıkaracağı meydandaydı. Bu yüzden voyvodalığa Kallimakizade iskerlet getirildi⁹¹⁵. Bu atamanın hemen ardından, Rum isyanı iyice gün yüzüne çıktı. Boğdan voyvodası Mihail Sutzo, Aleksandre İpsilanti'nin Büyük Rum İsyanı'nı Boğdan'da başlatmasına yardımcı olmuş ve daha sonra firar etmişti. Bu gelişme üzerine Babiâli'nin Eflak Voyvodası İskerlet'i de azletmesi ve sürgüne göndermesi gerekiyordu.

Ancak Rusya'dan çekinen Babiâli, İskerlet'i görevinden almakla birlikte tüm etbayla birlikte bir müddet İstanbul'da Süleymaniye'de bir evde hapis olarak tuttu İskerlet'in İngiltere ve Rusya elçisiyle haberleştiğinin meydana çıkması üzerine bütün ailesi ve etbayla birlikte Bolu'ya sürüldü⁹¹⁶. Bu durumdan rahatsızlık duyacağı aşık olan Rusya'ya ise Eflak voyvodalığının hala İskerlet'in uhdesinde olduğu ancak Osmanlı Devleti'nin Rumlara artık hiç bir şekilde güveni kalmadığından bir süre Bolu da ikametinin uygun görüldüğü söylenecekti⁹¹⁷. Eflak ve Boğdan'ı bir süre kaymakamlar vasıtasıyla idare eden⁹¹⁸ Bâbıali, uzun süreden beri idaresi altında oldukları Rumlardan nefret eden Eflak Boğdan halkının Rumları memleketlerinden çıkaracaklarını ve Bâbıali'ye kendilerini beğendirmek için en azından 5-10 sene sadakitle hizmet edeceklerini düşünerek Eflak Boğdan'a yerli boyarlardan voyvoda atamaya karar verdi⁹¹⁹.

Bu doğrultuda .Eflak Voyvodalığı'na 13 Temmuz 1822'de Gigori Giga'ya Boğdan Voyvodalığı'na ise Ioan Sandu Sturtza (Yorgan Sandal İstorça)'yı atandı⁹²⁰. Divan-ı Hümayûn tercümanlıkları da onların elinden alınarak bu göreve

⁹¹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/98.

⁹¹⁵ BOA., HH. 50178

⁹¹⁶ BOA., HH. 50178

⁹¹⁷ BOA., HH.50163

⁹¹⁸ Esad Efendi, **a.g.e.**, s. 112.

⁹¹⁹ BOA., HH. 45441

⁹²⁰ BOA., Tahvil d. 39, s.229-230

mühendishane hocalarından Yahya Efendi getirildi⁹²¹. Son Rum tercüman İstavrakı Bey ve oğlu Bolu'ya sürülmüş, Hâlet Efendi'nin el altından teşvikiyle Bolu mütesellimi tarafından öldürülmüşlerdi⁹²², fakat bu olay Babîâli tarafından hemen örtbas edildi⁹²³

Eflak Boğdan voyvodalıklarının ve tercümanlıkların Rumların elinden alınması Hâlet Efendi'nin sonunu getiren en önemli sebeplerden biridir. Çünkü Eflak ve Boğdan voyvodalarının ve tercümanların isyandaki rolü onların en büyük hamisi olan Hâlet Efendi'ye Tepedelenli'den sonra bir eksi puan daha getirmiştir. Ancak bundan da daha önemlisi Hâlet Efendi en büyük maddi kaynağını kaybetmiş ve iktidarının askeri ayağı olan yeniçerilere yeterince para veremez olmuştu. Bu durum aşağıda değinileceği gibi kısa bir süre sonra yeniçeriler arasında ona karşı muhalif seslerin yükselmesine neden oldu.

III. RUM İSYANI VE HÂLET EFENDİ

III. Mustafa dönemindeki Osmanlı-Rus Savaşı esnasında tüm Mora'yı ayaklandıran ve Osmanlı Devleti'ni yıpratmak için Rumları kullanabileceklerini gören Ruslar, gelecek yıllarda da bu politikayı sürdüreceklerdi. Rusya Çariçesi II. Katerina ve Avusturya Kralı Josef, bu amaçla Grek Projesi'ni oluşturmuşlar ancak hayata geçirememişlerdi. Napolyon'un 1798 tarihinde Yedi Ada'ya yerleşmesine kadar Rusya tarafından güdümlenerek isyan eden Rumlar, bu tarihten sonra Fransız ihtilalinin getirdiği milliyetçilik, hürriyet ve eşitlik fikirleriyle tanışmışlar ve artık milli bilince ulaşarak bağımsızlıklarını kazanmalarının zamanının geldiklerine karar vermişlerdi. Avrupa devletlerinden de destek gören Rumlar, aslında daha 1812'de isyan emareleri göstermeye başlamışlardı. Şöyle ki: Rumların yoğun olarak yaşadığı

⁹²¹ Esad Efendi , **a.g.e.**, 76-77

⁹²² Esad Efendi, **a.g.e.**, 75-76; ondan naklen Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/ 43-45

⁹²³ Babîâli katillerin kim olduğuna dair hemen bir fikir de üretmişti. Şöyle ki: “*bu maddenin menşe’ zan olunan mukaddema Bolu’dan ihrac olunan kalyoncu asker-i güzide olmak takribiyle kaptan-ı derya müteveffa Ali Paşa hazretleri suvar olduğu sefineye alıp ekserisi şehit olduğundan akraba ve taallukatları bu taifeye kin güdüp fırsat kollayan takım olmak ihtimali dahi mülahazadan baid olmadığı ve bu katl maddesine mütecasir olanların zahire ihracı hususunda bezl-i tab u tüvan ile ele geçtikte ceza-yı layıkları tertib olunacağı ve bu keyfiyet-i maddenin vukuu hali dahi bir kıta ilam-ı seriyeden muhat-ı ilm-i alileri...*” (BOA., C.HR. 2274).

Mora, 1812 yılında Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu Veli Paşa'nın uhdesindeydi. Rus seferi nedeniyle cephede olan Veli Paşa Mora'ya dönmek üzere hareket ettiğinde Rumlar Bâbüali'ye üst üste dilekçeler göndermişler ve valinin kendilerine zulüm ettiğinden bahisle azlini istemişlerdi. Bunun üzerine Bâbüali, Veli Paşa'dan Mora'ya gitmeyerek bir süre Yenişehir'de konaklamasını istedi. Bu süre zarfında da Yusuf Agah Efendi Mora'ya giderek paşa hakkındaki şikayetleri araştırıyordu⁹²⁴.

El altından valinin azli için bol miktarda rüşvet dağıtan Rumların bu taleplerinin kabulü karşılığında 2000 kese verecekleri Bâbüali tarafından duyulmuş ve konu Şakir Paşa, Hâlet Efendi ile reisülküttap arasında bir tartışmaya neden olmuştu. Şakir paşa ve reisülküttap rüşvetin kabul edilmesini istiyorlardı. Ancak Hâlet Efendi para karşılığında Veli Paşa'nın azledilmesini uygun görmüyordu. Ona göre bu durumda Veli Paşa, halka yaptığı zulümden dolayı değil, sadece para alınmak için azledilmiş olacaktı. Ancak muhatapları paranın alınması hakkında ısrar edince Hâlet Efendi mecburen susmak zorunda kalmış, daha sonra ise tüm olup biteni Sultan II. Mahmut'a bildirmişti. Hâlet Efendi'nin düşüncelerini isabetli bulan Sultan, hem rüşvet dedikodularının önünü kesecek hem Veli Paşa'yı azlederek Rumların ağzını kapatacak hem de hazineye para girmesini sağlayacak bir yol bulmuştu⁹²⁵: Veli Paşa Tırhala Valiliği'ne, İçelli Ahmet Paşa da Mora Valiliği'ne getirildi⁹²⁶. Şanizade, isyan hazırlığı içinde olan Rumların Veli Paşa'yı planlarının önünde engel olarak gördükleri ve Mora'ya Arnavutları yerleştirmesinden endişe ettiklerinden dolayı azlini istediklerini kaydetmektedir⁹²⁷.

Mora'da yaşanan bu vali değişikliğinden sonra Rumların bağımsızlığını sağlamak amacıyla şair Rigas'ın öncülüğünde kurulan, ancak 1798 tarihinde öldürülmesiyle zor duruma giren⁹²⁸ Etniki Eterya Cemiyeti 1814 yılında Odessa'da yeniden ihdas edildi. Bu sefer sağlam bir teşkilatlanma yoluna giden Eteryacılar işi sıkı tutuyorlar ve tüm faaliyetlerini çok gizli yürütüyorlardı⁹²⁹. Tabii ki Rusya yine

⁹²⁴ BOA., A.MKT 1151/2

⁹²⁵ TSMA. E. 5026/28.

⁹²⁶ BOA., A.SKT 139/5.

⁹²⁷ Şanizade, **a.g.e.**, II/105.

⁹²⁸ James Emerson, **a.g.e.**, s.573-574.

⁹²⁹ Eterya Cemiyeti'nin kuruluşu ve teşkilatlanması hakkında bkz: Serhat Şahin Başkaya, **Mehmet Mansur Efendi ve Rum Fetretî Tarihi (Yunanistan'ın İsyanı ve Teşekkülü) Adlı Eserinin Değerlendirilmesi**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997, s. 5-8

en büyük destekçileriydi. Daha 1818 tarihinde Rumlar, Rusya'nın Rum asıllı dışışleri bakanı olan Kapodistra vasıtasıyla çarla görüşerek isyan hazırlığından bahsetmişlerdi. Ancak Çar sadece sözlü ifadelerine güvenemeyeceğini, Rum milletinin ittifak ettiğine ve ellerinde ne kadar asker, mühimmat ve gemi olduğuna dair mühürlü ve imzalı senetleri gördükten sonra kendilerine cevap vereceğini bildirmişti. Bunun üzerine Rumların sakin olduğu bütün beldelerden ittifak senetleri toplanmış ve mühimmat ve asker kayıtlarıyla birlikte çara gönderilmişti. Rus çarı ise Rumlara destek toplamak için Avrupalı devletler ile görüşmüş İngiltere bu isyanı hiç bir şekilde tasvip etmemiş, diğer devletler ise Rumlara yardım etmemekle birlikte böyle bir olay karşısında ses çıkarmayacaklarını bildirmişlerdi⁹³⁰. Eterya, Avrupa'dan beklenen destek gelmemesine rağmen, Rus çarının askeri danışmanı olan Aleksandre İpsilanti ve Rusya'da bulunan Rum tacirler sayesinde hızla kuvvetlenirken, Eflak Boğdan voyvodaları, Divan-ı Hümayûn Tercümanları, Rum Patriği gibi Osmanlı Devleti'nin üst düzey bürokratlarını da uhdesine katmayı başardı.

Eterya bu şekilde güçlenirken, Tepedelenli Ali Paşa'nın isyan etmesi hatta daha sonra kendileriyle Osmanlı Devleti aleyhinde anlaşması⁹³¹ Rumlara isyan için tüm kapıların açılmasını sağladı. Rumlar, gemileriyle Akdeniz'de seyahat eden Müslümanları katlediyor, bir Papas çevresindeki Rumların isyana hazırlandığını ulu orta söylüyor, hatta bir Rum bakkal görüştüğü Türklere *“siz beni şimdi hakir görüyorsunuz ama benim Akdeniz'de nice yüz gemilerim var. Yakında gelecekle, bana çok faideli şeyler getirecekler. Ol vakit siz beni başka türlü göreceksiniz”* diyerek aslında isyanın çok yakın olduğunu ima ediyordu.

Eterya'nın bu tür faaliyetleri de bazı devlet adamları tarafından seziliyordu. Örneğin Eterya üyelerinden olan Kosta Papadota'nın Reisülküttap Canip Efendi'nin ağzını yoklamak üzere yaptığı görüşmede Canib Efendi'nin ifadelerinden her şeyin farkında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Canip Efendi Eflak Boğdan voyvodalıkları ve tercümanlıkları elinde tutan ve dolayısıyla onların hamisi olan Hâlet Efendi

⁹³⁰ BOA., HH. 41238(1 N 1236/27 Haziran 1821 tarihli bu belge İsakçı Muhafızı tarafından Babiâli'ye gönderilmiştir. Belgede yer alan bilgiler aslen İsmail'li olan ve üç buçuk seneden beri Keştori'de yaşayan Hasan isimli bir şahsın ifadeleridir)

⁹³¹ BOA., HH. 41238

karşısında bir şey yapamamıştı⁹³². Yine Boğdan’a zahire almak üzere giden Mustafa Nazif Efendi dönüş yolculuğunda mecburen bir boyarın evine misafir olmuş ve orada gördüğü bir tablo karşısında hayretler içersinde kalmıştı. Tabloda açıkça Rumların İstanbul’u ele geçirmesi tasvir ediliyordu. Mustafa Nazif Efendi, İstanbul’a gelir gelmez bunları gereken yerlere bildirmiş ancak Hâlet Efendi tarafından sürülmüştü⁹³³.

İngiltere elçisi de Rumların Mora’da isyan edeceklerini çok önceden haberdar etmişti. Ancak Hâlet Efendi bir Eterya üyesi olan Divan Tercümanı Nikola Mavrozi’yi bu iddiaları araştırması için bölgeye gönderdi⁹³⁴. Nikola Mavrozi ise Mora’ya gidip halkı isyana teşvik ettiği yetmiyormuş gibi dönüşünde Mora halkının sadakatinden bahsederek Babıâli’yi yanlış bilgilendirmiş ve bölgeye asker sevk edilerek isyana zamanında müdahale edilmesini engellemişti. Babıâli daha sonraki zamanlarda da İngiltere tarafından uyarılacak ancak İngiltere’ye Amerika ile bir anlaşmayı sırf o istemediği için imzalamayacak kadar güvenen Bâbîali, ne hikmetse İngiltere’nin Mora’ya dair ikazına kulak asmayacaktı. Ahmet Cevdet Paşa, zekâsıyla meşhur olan Hâlet Efendi’nin bu hataya nasıl düştüğünü anlamakta güçlük çektiğini ifade etmektedir. Ona göre Hâlet Efendi’nin ya İngiltere’ye düşmanlığı vardı, ya da kendisinin büyük bir hatası sonucunda meydana gelen Tepedelenli meselesinin daha büyük bir olaya sebebiyet vereceğini nihayetinde anlamış ve şaşırmıştı. Ahmet Cevdet Paşa en son ihtimal olarak da Hâlet Efendi’nin Fenerlilere tam manasıyla teslim olduğunu artık ipleri onların eline kaptırdığı düşüncesindedir⁹³⁵.

Hâlet Efendi ise attığı her adımda, bir şekilde Rumların işini kolaylaştırırken aslında Rumların kendisini gözden çıkardığının farkında değildi. Eterya, Hâlet Efendi’nin itlaf edilmesine ve isyanı desteklemedikleri takdirde Eflak-Boğdan voyvodalarını da azlettirerek yerlerine kendi amaçlarına hizmet edecek voyvodaları atanmasına dair karar almıştı. Nitekim kendilerinin yanında yer almayan Eflak Voyvodası Aleko Soço Eterya’nın palanları doğrultusunda öldürülmüştü⁹³⁶. Aleko Soço Eterya ile işbirliği yapan Boğdan Voyvodası Mihail’i şikâyet etmeyi düşünmüş

⁹³² Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/103.

⁹³³ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/104

⁹³⁴ Serhat Başkaya, **a.g.e.**, s.21-22

⁹³⁵ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/108

⁹³⁶ Serhat. Şahin Başkaya, **a.g.e.**, s.13; Ahmet Cevdet Paşa’da bu bilgiyi Mehmet Mansur Efendi’den almıştır .Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI/115.

ancak hamisi olan Hâlet Efendi'den çekindiği için buna cesaret edememişti. Soço'nun ölümü üzerine Hâlet Efendi, Kallimaki ailesinden olan ve zaman zaman devletin dışişlerine dair bazı konularda akıl danıştığı İskerlet Bey'in Eflak Voyvodası atanmasını sağlamıştı. Ancak daha önce de değinildiği gibi Rum İsyanı'nın gün yüzüne çıkması nedeniyle İskerlet Eflak'a gönderilmeyerek bir müddet İstanbul'da tutulmuş daha sonra Bolu'ya sürülmüştü⁹³⁷.

İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken Mora isyanını resmen başlatmak üzere harekete geçen Dimitri İpsilanti de İstanbul'a uğramış ve Rum Patriği Grigoryos ve Divan Tercümanı Nikola Mavrozi'den isyanı desteklediklerine dair yazılar almıştı⁹³⁸. Eterya Cemiyeti Başkanı Aleksandre İpsilanti ise Sırları ve Yanya'yı ele geçirmek için de Tepedelenli Ali Paşa'nın ordusunda bulunan Rumları da isyana davet ediyordu. Babiâli ise artık daha sert tedbirlere başvuruyor isyana dair yazı getirip götürerek ve casusluk yapan Rumları yakaladığı anda idam ediyordu. Boğdan Aleksandre İpsilanti ile işbirliği yaparak onu Boğdan'a davet eden⁹³⁹, Mihail, Hâlet Efendi'nin olayların gidişatından ürkererek Rumlara karşı yapılan muameleyi şiddetlendirmesinden endişe ettiği için de sözde Rusya ve Fransa'nın arasında bir ittifaka dair düzmece bir rivayeti Hâlet Efendi'ye bildirerek dikkatini başka yöne çekmek istiyordu⁹⁴⁰. Bu arada isyan çıkmak üzere olduğu hususunda uyardığı akrabaları da bunlar bir Rus gemisi ile İstanbul'dan ayrılmışlar⁹⁴¹ ve kısa bir süre sonra Boğdan'da Rum isyanı başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın izni olmadan Boğdan'a asker sokamayacağını bilen Aleksandre İpsilanti, Rusya'nın buna kesinlikle izin vermeyeceği hayaliyle isyanı Mora yerine Boğdan'da başlatmıştı (5 Mart 1821). Ancak İpsilanti'nin planı ters tepti. Ruslar Osmanlı Devleti'nin müdahalesine karışmamış⁹⁴², üstelik Boğdan yerli halkı da isyana katılmamıştı. Boğdan Voyvodası Mihail firar ettiği gibi Aleksandre başarısız olarak Avusturya'ya kaçmıştı. Boğdan isyanını haber alan Sultan II. Mahmut bütün Rum reayasının katl edilmesi için emir verdi ve İstanbul'da bu görevi yerine getirmesi için yeniçeri ağasını görevlendirdi.(20 Mart 1821) Hâlet Efendi de kendisi hakkındaki iddiaları

⁹³⁷ BOA, HH. 50178

⁹³⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XI, 112

⁹³⁹ BOA., A.SKT 179/68.

⁹⁴⁰ Serhat. Başkaya, **a.g.e.**, s.33

⁹⁴¹ Şanizade, **a.g.e.**, III/184-185.

⁹⁴² Nikola Iorga, **a.g.e.**, V/219.

yalanlamak istercesine Sultanı destekliyordu. Ancak Şeyhülislam Halil Efendi biraz müddet istemiş sadrazam Seyyid Ali Paşa da zar zor şeyhülislama katılmıştı. Hâlet Efendi ise II. Mahmut'un yanından çıkan ikiliye bundan sonra ne olacağını soruyor ve hiç beklemediği bir cevap alıyordu. Şeyhülislam Halil Efendi ona yönelerek *“şimdiye kadar her işi kendi mezakına uydurarak voyodalıkları hanedan-ı erbaaya tahsis ve Mihail gibi bir genç oğlanı voyvodalığa sevk etmek gibi hod be hod rey-i na beca ile bunca ashab-ı ümniyeyi meyus ettin, işi bu pereseye getirdin. Şimdi çaresini bizden mi soruyorsun. Var imdi ne halin var ise gör diye”* resmen suçlayınca ikili arasında şiddetli bir münakaşa çıkmıştı⁹⁴³. Halil Efendi bu cüretini azledilerek ödeyecek ancak bununla da Hâlet Efendi'nin hışmından kurtulmayarak hanımını da feci bir şekilde kaybedecektir⁹⁴⁴. Tabî ki ses çıkarmayarak Halil Efendi'yi destekleyen sadrazam Seyyid Ali Paşa'da Hâlet Efendi tarafından azlettirilecekti. Sadrazamlığa Benderli Ali Paşa, Şeyhülislamlığa da Yasincizade Abdülvehab Efendi getirilecektir. Ancak Benderli İstanbul'a ulaşana kadar yerine Salih Paşa vekalet edecekti.

Hâlet Efendi Bu esnada Tepedelenli'nin tenkili halinde devletin daha kötü olaylarla uğraşacağı yönünde uyarılar yapan ve nitekim bu uyarıları doğru çıkan ve karşısında tek güç olarak duran Canib Efendi'yi reisülküttaplıktan azlettirdiği gibi daha önce voyvodalık sözüyle Divan-ı Hümayun Tercümanı yaptığı Nikola Bey'in voyvodalık talep etmesi üzerine de onu Kayseri'ye sürdürmüş ve yerine Kostaki Mavrozi'yi divan tercümanı yapmıştı. Bu arada aslında Etniki Eterya üyesi olan ve Hâlet Efendi'nin inayetiyle Divan Tercümanlığına getirilen Kostaki Hâlet Efendi'nin emriyle, Rumlara isyandan vazgeçmeleri için sözde nasihatnameler göndermişti. Ancak bu nasihatnameler de *“böyle bîvakt vaz' u hareket kâr-ı aklıdır, bunun şimdi mevsimimiydi”* gibi laflara da yer verdiği öğrenilince idam edildi. Aynı akıbeta birkaç gün sonra Derya Tercümanı Hançerlizade Mihalaki de uğradı. Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'na ise devlete sadık olan eski Eflak Bey'i Aleko Soço'nun uzun süre kethüdalığını yapmış olan ve o ana kadar bir hatası görülmeyen İstavraki getirildi.

⁹⁴³ Şanizade, a.g.e., III/198-199; Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., XI/ 127-128

⁹⁴⁴ Şanizade, a.g.e., IV/137-139.

Bu sırada Boğdan isyanı tam atlatıldı zannedilirken Dimitri İpsilanti'nin önderliğindeki Mora İsyanı Patras Vaka'sıyla (22 Nisan 1821) başladı. İsyanın başlamasından bir gün önce mühr-i hümayûnu alan Benderli Ali Paşa, Patras Vak'ası'nın yaşandığı gün, isyanı'nın müsebbiplerinden biri olarak gördüğü Rum Patriği Grigoryos olmak üzere Kayseri, Edremit ve Tarabya metropolitleri ile halktan beş kişiyi idam ettirdi. Ancak Grigoryos idam edilmeden önce bir karışıklık çıkmaması için yeni patrik seçtirilmiş ve patrikhane civarı yeniçeri ağası tarafından kontrol altına alınmıştır⁹⁴⁵. Şanizade, Patrikhane'nin orta kapısında üç gün asılı kalan Grigoryos'un cesedinin, denize atılması görevinin sultan tarafından Yahudilere verildiğini yazmıştır. Ancak Vak'anüvis Esat Efendi bu bahsin geçtiği sayfanın kenarına *"haşa karihadan değildi, r belki bazı süfahanın Hâlet-i garîbe ilkasındadır"* diye not düşerek⁹⁴⁶ bu işin altında da Hâlet Efendi'nin olduğunu işaret etmiştir. Ayrıca patriğin idamını da yanlış bulan Esad Efendi'ye göre patrik Avrupa ve Rusya'da saygı gören bir şahıstı. Dolayısıyla akılcı bir siyasetle kullanılarak Rum İsyanı'nda bu devletleri Babiâli'nin tarafına çekilebilirdi⁹⁴⁷. Ancak Esat Efendi'nin burada atladığı bir nokta vardır ki koyu bir Eterya üyesi olan Grigoryos, isyanı başlatmak üzere Mora'ya giden Dimitri İpsilanti'ye desteklediğini gösteren yazılar vermişti. Dolayısıyla idam edilmese bile Avrupa ve Rusya'yı isyan karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları için ikna etmesini beklemek zayıf bir ihtimaldi. Ahmet Cevdet Paşa da patriğin idamından Hâlet Efendi'yi sorumlu tutmakta ve idam emrini veren İstanbul'a yeni gelen ve siyasetten bihaber olarak tanımladığı Benderli'yi mazur görmektedir. Sultan II. Mahmut ise patriğin idamını yeterli görmüyor, isyanda medhali olan Rum ileri gelenlerinin araştırılarak bulunmasını ve hemen cezalandırılmalarını dair sadrazam Benderli'ye emir veriyordu.

Ancak taşra veziri olan ve İstanbul'daki teşrifatı da lüzumsuz gören Benderli sadarete fazla kalmayacaktır. Bir meşverette Hâlet Efendi gayrimüslimlerin hepsinin ittifak ederek birlikte çalıştıklarını, güçlerini azaltmak için birazının katl edilmesini önermişti. Ancak Benderli *"yok yok lazım olan, suçlu olan katl"*

⁹⁴⁵ BOA., HH. 51285

⁹⁴⁶ Şanizade, a.g.e., IV/32

⁹⁴⁷ Ahmet Cevdet Paşa Esad Efendi'nin bu yorumunun yine Şanizade'nin konuyla ilgili bilgi verdiği sayfada (Şanizade, a.g.e., IV/32) olduğunu kaydetmektedir (Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., XI/164)

olunmalıdır. Vayişecesine bakılırsa böyle bir takım başsız çoluk çocuğu silahlandırıp da payitaht-ı padişahide fukara-yı raiyeti katle müsaade gösterenlerin hakkından gelinmelidir” diyerek bir kere Hâlet Efendiye dikkatli baktıktan sonra tekrar hazır olanlara dönerek *“bakın padişahımız bizden ittifak ister, benimle ittifak edecek misiniz yoksa ne edeceksiniz, bana şimdi cevap verin”* diyerek sözlerine son verdi. Mecliste hazır bulunanlar içerisinde en fazla şaşırان ise Hâlet Efendi oldu. Benderli daha sonra Sultan II. Mahmut’la görüşmüş ve bu görüşmede Hâlet Efendi’nin azl edilmesini istemiştir. Ancak yeniçeri gibi bir kuvveti elinde bulunduran Hâlet Efendi’nin azledilmesi sultan için hiç de kolay değildi. Üstelik yeni sadrazamının bir devlet adamından çok bir levant gibi davranması da pek hoşuna gitmiyordu. Bu yüzden kesin bir cevap vermedi. Ama hemen ertesi gün görünürde hiç sebep yokken Benderli’nin azl edilmesi Hâlet Efendi’nin meşveret meclisinde maruz kaldığı durumun intikamını aldığını ve sultanın da hala onun etkisinden kurtulamadığını göstermektedir. Kıbrıs’a sürülen Benderli’nin ise ölüm emrini görünce *“ eyvah evvel icra sonra inha etmeli imiş”* demesi Hâlet Efendi hakkındaki düşüncesini açıkça ortaya koymakta, yaftasında Rum milletini isyana teşvik etmekle suçlanması ise Hâlet Efendi’nin gazabının ne derecede şiddetli olduğunu göstermektedir. Benderli’den sonra, görevini yerine getirebilecek dirayete sahip olmayan Salih Paşa sadrazamlığa getirilmiş (30 Nisan 1821) ve Hâlet Efendi’nin elinde oyuncak olmuştur.

Rum isyanı nedeniyle kendisini suçlayanları azlettirerek veya sürdürerek durumu idare eden Hâlet Efendi ise artık işin ciddiyetini anlamış, bu sefer Rumlara karşı amansız bir mücadele başlatmıştı. Ama artık ne yapsa geçti. Kendine yapılan suçlamaları ortadan kaldırmak için Rumlar elindeki silahları toplamakla görevli olan Mehmet Ağa’nın, Kırklareli ve Istanca’dan tutuklayarak gönderdiği 60 Rum’dan hangisinin suçlu hangisinin suçsuz olduğuna bakmayarak bir kaç haricinde hepsini idam ettirdi.

Bununla da yetinmeyen Hâlet Efendi, Rumlara karşı olduğunu göstermek üzere Ayvalık Rumlarına da el attı. Daha önce sürdürdüğü Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi, yıllık 100 bin kuruş olan Ayvalık mukataasını büyük paralar vererek almıştı. Hem Dürrizade’nin Ayvalık Mukataası’na el koymak, hem de Rum destekçisi sıfatından kurtulmak için zaman zaman meşveret meclislerinde Ayvalık

Rumlarının isyana katılacaklarından bahisle buranın vurulmasını talep ediyordu. Bu talebi üzerine Bursa Mutasarrıfı İbrahim Paşa, kethüdası ve silahtarını Ayvalığa göndererek Hâlet Efendinin iddialarını araştırdı. Araştırma sonucu reayanın devlete sadık olduğu ortaya çıkınca Hâlet Efendi bir müddet bu iddialarını geri çekmek zorunda kaldı. Ancak bu sırada Akdeniz’de olan Riyale Seyyid Ali Bey bir filikayı Yunda Adası’na çıkarmak istemiş ancak reaya tarafından buna tepki gösterildiği için bundan vazgeçmiştir. Durumdan haberdar olan Babıâli, bir meşveret meclisi toplamış ve Yunda Adası reayasının cezası Hâlet Efendi’nin iddiaları nedeniyle Ayvalığa kesilerek Ayvalık reayasının isyan ettiğine kanaat getirildi. Karaman Valisi bölgeye sevk edilmesiyle⁹⁴⁸ şehir Osmanlı kuvvetleri ve reaya arasında yaşanan mücadele sonucunda büyük bir tahribata uğramıştır⁹⁴⁹. Hâlet Efendi hem Dürriyade’nin böylece büyük zararlara uğramasını sağlayarak hem de müsebbibi olarak görüldüğü Rum isyanını aslında desteklemediğini bu şekilde göstererek bir taşla iki kuş vurmuştur.

Bu şekilde taşrayı karıştırmaktan geri durmayan Hâlet Efendi, İstanbul’da da boş durmuyor ve ittihat eden Rumlara karşı ittihad-ı İslam fikrini ortaya atarak, meşverette hazır bulunanlara bu ittifaktan ayrılmayacaklarına dair yemin ettiriyordu⁹⁵⁰. Ancak Rumların ittihadı milli bir davayı, Hâlet Efendi’nin öncülüğünü yaptığı ittifak ise sadece kendi canını kurtarmayı amaçlıyordu. Ayrıca tüm ahalinin silahlandırılmasını sağlamıştı⁹⁵¹. Devlet adamlarının ve halkın bu konu da gevşeklik göstermesi üzerine zaman zaman fermanlar ısdar ediliyordu⁹⁵². Siyasi manada güç kaybeden Hâlet Efendi, gücünün askeri kanadını oluşturan yeniçerileri kaybetmemek adına cebahaneden 2500 kadar tüfek ve fişegın ocaklara dağıtılmasını sağladı. Ancak bu sefer de yeniçeriler suçsuz gayrimüslimleri öldürmeye, İstanbul’da taşkınlık yapmaya başladılar. Bu olaylar bir süre Hâlet Efendi tarafından örtbas edildi. Bu tavırlarından dolayı cezalandırılmaları gerekirken Yeniçeriler ise, hiç bir işe yaramayacakları ortada olmasına rağmen Hâlet Efendi’ye olan yakınlıklarından

⁹⁴⁸ BOA A.SKT 181/35.

⁹⁴⁹ BOA., HH. 40679

⁹⁵⁰ Tüm devlet adamlarının ve Müslüman halkın Rum isyanının bastırılması için ittifak ederek birlik ve beraberlik içinde çalışmaları hakkında hem İstanbul’daki bürokratlara hem de taşra vezirlerine gönderilen emirler için bkz: BOA., A.SKT, 181/20, 26, 47, 180/11, 182/34.

⁹⁵¹ Halkın silahlanması gerektiği kararının alındığı meşveret meclisi kararı için bkz: BOA., HH. 44138

⁹⁵² BOA., HH. 16449

dolayı Eflak ve Boğdan a gönderilmelerine dair ferman çıkıyor bir nevi taltif ediliyorlardı. Ayrıca Bâbîali İstanbul'a giriş çıkışları kontrol altına alarak mürur tezkiresi usulünü getiriyor, İstanbul'a bağcılık yapmak ve ya bakkal dükkanı açmak gibi bahanelerle gelen aslında isyanı destekleyen bekar Rumların hemen yakalanarak şehir dışına çıkarılmasına⁹⁵³, baruthanelerin muhafazasına dikkat edilmesine⁹⁵⁴, ayrıca bir yangın vukuunda yangın yerine gitmesi gereken yeniçeri ağası, topçu başı ve cebeci başının sefer mühimmatlarının tutulduğu tophane-i amireden kesinlikle ayrılmamalarına⁹⁵⁵ dair üst üste emirler çıkarıyordu. Bunların dışında Rusya'nın isyanı fırsat bilerek doğu sınırlarından saldırması ihtimaline karşı Erzurum Valisi Hüsrev Mehmet Paşa'nın her zaman hazırlıklı ve dikkatli olması gerektiğine dair bir emir gönderilmişti⁹⁵⁶.

Alınan tüm tedbirlere rağmen isyan hızla yayılıyor ve halk arasında Hâlet Efendi'nin Rum İsyanı'nın baş müsebbibi olduğuna dair sesler yükseliyor, bu dedikodu günden güne yayılıyordu⁹⁵⁷. Bu dedikoduların önünü almak isteyen Hâlet Efendi bir gün şeyhülislamın konağında, Yeniçeri Ağası Ali Ağa ve asker üzerinde çok etkili olan eski Sekbanbaşı Murat Ağa'yı da getirterek bir toplantı düzenledi. Toplantıda sözü istediği yere getirip şöyle bir konuşma yaptı *“bilmem bu halk benden ne isterler, hakkımda ağızlarını açmışlar söylemedikleri lakırdı ko[y]muyorlar. Ben bunlara ve devlete ne etmişim, ama nizâm-ı âlem ancak benim idamımla olacak ise işte ben hazırım”* dedikten sonra bu gidişin nereye varacağını ve nasıl çözümleneceğine dair sözde ağaların fikrini sordu. Aslında Hâlet Efendi'nin adamlarından olan ve onun sayesinde servetine servet katan Ali Ağa halkın ağzını kapatmak için bu iftiralı atanların idam edilmesini öneriyor ve yeniçeri ocağının da hala onun yanında olduğunu ima ederek Hâlet Efendi'nin gönlüne su serpiyordu. Yeniçeri ocağının desteğinin devam ettiğini gören Hâlet Efendi artık teker teker hasımlarını ortadan kaldırmaya başladı.

Hâlet Efendi gerek üst düzey devlet adamlarını azl ve nasb ederek gerek Müslim veya gayri Müslim şahısları sebepli sebepsiz yere öldürterek gündem

⁹⁵³ BOA., A.SKT. 180/38

⁹⁵⁴ BOA., A.SKT 180/39

⁹⁵⁵ BOA., A.SKT 179/59

⁹⁵⁶ BOA., A.SKT 179768

⁹⁵⁷ Şanizade, a.g.e., IV/11

değiştiriyor ve mümkün olduğu kadar Rum isyanı hakkında kendisi hakkında kamuoyunda oluşan suçlamaları atlatmaya çalışıyordu. Ancak 13 Ocak 1822 de Eterya Cemiyeti resmen Yunanistan Devleti'nin bağımsızlığını ilan etti. Mora'dan gelen haberler de hiç iç açıcı değildi. Üstelik Bâbıali'de Yusuf Agâh Efendi Rum isyanının sebebi olarak Hâlet Efendiyi gördüğünü ve bu yüzden cezalandırılması gerektiğini açıkça dile getiriyordu⁹⁵⁸ Bu sıralarda Tepedelenli Ali Paşa'nın ölüm haberinin gelmesi Hâlet Efendi'yi bir nebze de olsa da rahatlatmıştı. Kendisi, tıpkı Tepedelenli gibi Rum isyanının da bastırılacağını iddia ediyordu. Sakız'da Osmanlı kuvvetlerinin başarısı da ona rahat nefes aldırılmıştı. Ancak isyan, bastırılmak şöyle dursun, giderek daha da büyüyordu. Mora Seraskerliği sözde Dramalı Mahmut Paşa'daydı ancak asıl yönetim Tepedelenli'nin idamından sonra Hurşit Ahmet Paşa'nın elinde bulunuyordu. Hâlet Efendi ile işbirliği içinde çalışan Hurşit Paşa, hamisi sayesinde ne asker ne de para yönünden bir dediği iki edilmiyordu. Ancak bir türlü istenen başarı sağlanamıyordu. Dediklerinin aksi çıkan ve kamuoyunda sürekli puan kaybeden Hâlet Efendi, yeniçerilerin kendisine verdikleri destekle hala ayakta duruyordu ve siyasi itibarı zedelenmiş olsa da yeniçeriyi elinde bulundurduğu için başta Sultan II. Mahmut olmak üzere hiç kimse ona dokunamıyordu. Ancak Hâlet Efendi'nin en son aklına gelebilecek bir şey başına geldi; kendisi ne Tepedelenli isyanı ne de Rum isyanı yüzünden azledilmiyor çok güvendiği yeniçerilerin şikâyeti üzerine⁹⁵⁹ yerinden oluyordu.

Yaptığımız çalışma sonucunda İsyanı sadece Hâlet Efendi'nin hırsına ve bir dizi hatasına bağlayanların Hâlet Efendi'nin isyanı fark etmekte geç kalmasına ve Fenerli Rum beylerini himayeye devam etmesi göz nüne alındığında yorumlarında, haklılık payı olduğu ortaya çıkmaktadır. Hâlet Efendi'nin Tepedelenli isyanında rolü olduğu ve Tepedelenli isyanı ile Rumlara isyan yolunun açıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak söz konusu çalışmalarda Rumların uzun bir süredir milli bilince ulaştıkları ve bağımsızlıklarını kazanmak için isyan hazırlıklarını sürdürdükleri kaydedilmesine rağmen isyanın çıkışında ve hemen bastırılmamasında yine de tek suçlu olarak Hâlet Efendi'nin gösterilmesi ilginçtir. Rum isyanını sadece Hâlet

⁹⁵⁸ BOA., HH. 48908 A

⁹⁵⁹İlgili alt başlıkta Hâlet Efendi- yeniçeri ilişkisi ve yeniçerilerin azlindeki rolü üzerinde durulacağından bu bahiste ayrıntıya girilmemiştir.

Efendi'nin Rum hayranlığına, paraya olan düşkünlüğüne siyasi basiretsizliğine ya da iktidar hırsına bağlamak eksik bir tanımlamadır. Zaten İsyanın ilerleyen günlerinde eterya üyelerinin Hâlet Efendi'yi öldürmeyi planlamaları⁹⁶⁰ aralarında var olduğu iddia edilen ittifakın ya da işbirliğinin sona erdiğini göstermektedir. Hâlet Efendi'nin Tepedelenli meselesi de olmak üzere attığı adımlar ancak ve ancak uzun bir süreden beri isyan hazırlığı içersinde olan Rumların isyanın biraz daha erken bir tarihte başlamasına sebebiyet vermiştir. Rum isyanın çıkışında Hâlet Efendi sorumlu tutulmasına rağmen göz ardı edilmemesi gereken bir husus daha vardır. Babiâli bu konuda en büyük darbelerden birini de Tepedelenli Ali Paşa'dan almıştı. Tepedelenli devlet güçlerine karşı gelemeyeceğini anlayınca Yanya'da Eterya üyeleri ile bir toplantı yapmış ve Toskalık ve Tesalya Beylikleri kendi ailesinin elinde kalması ve Karlıeli ile Mora'da himayesinin devam etmesi şartıyla Rumlarla bir anlaşmaya vararak Rum İsyanı'nın başlaması için kapıyı açmıştı. Hatta daha önce kendisinin sürmüş olduğu Kokosil ve Akdeniz adalarındaki Rumlarını da isyana katılmaları için davet ettiği gibi Sırları da isyana teşvik etti⁹⁶¹ Yanya üzerine görevlendirilen Hurşit Paşa'nın Mora'da Rumlara karşı durabilecek tüm askeri beraberinde Yanya'ya götürmesi ve Mora'dan gelen tüm isyan uyarılarını kale almayarak Rumları küçümsemesi⁹⁶² ise İsyanın büyümesine sebebiyet veren en önemli hatalardan biri oldu. Yine Mora isyanı üzerine sevk edilen kuvvetlerin komuta kademesinde bulunan paşalarda dâhil olmak üzere askerin yetersizliği de isyanın bastırılmamasının en büyük sebeplerinden biridir. Bâbıali ise Rum İsyanı'nı uzun bir süre Rusya'nın güdümlediği bir isyan olarak görerek ve Rumları ciddiye almayarak en büyük hatayı yapıyordu. Ayrıca Rumların Avrupa'dan gördüğü destek göz önüne alındığında isyanın çabuk bastırılmamasında tek sebebin Hâlet Efendi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hâlet Efendi'nin ölümünden sonra da isyanın uzun süre bastırılmaması nihayetinde Mehmet Ali Paşa'dan yardım istenmesi özellikle isyanın bastırılmaması yönünde Hâlet Efendiyi suçlayan muhaliflerinin de başarılı olmadıklarını ortaya koymaktadır.

⁹⁶⁰ Serhat Başkaya, **a.g.e.**, s.13

⁹⁶¹ Şanizade, **a.g.e.**, III/142-143; İsmail Hami Danişmend, **a.g.e.**, IV/104.

⁹⁶² Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XII/51-52.

IV. ASKERİ DAYANAĞI: YENİÇERİ OCAĞI

Hâlet Efendi'nin siyasi gücünü elde tutması için iki önemli silaha ihtiyacı vardı: para ve asker. Eflak-Boğdan voyvodalıkları, Bağdat, madenler gibi devletin önemli gelir kalemlerini elinde tutarak, iktidarda bulunduğu sürece gerek merkezde gerek taşrada tüm devlet adamlarının, bürokratların atama ve görevden alınmalarına müdahale ederek hem siyasi gücünü koruyor hem de para ihtiyacını karşılıyordu. Bir tek Mısır'a el uzatamamıştı, çünkü Kavalalı Mehmet Ali Paşa⁹⁶³ diğer valiler gibi değildi. Coğrafi avantajının yanı sıra Hâlet Efendi'ye kafa tutabilecek hem mali hem de askeri gücü bulunmaktaydı. Hâlet Efendi, Mehmet Ali'ye doğrudan el uzatamıyorsa da Sayda'ya müdahale ederek Abdullah Paşa'nın atamasında etkili olmuş ve bir nevi gövde gösterisi yapmıştı⁹⁶⁴.

Dolayısıyla para yönünden bir sıkıntısı olmayan Hâlet Efendi kazandığı paraların bir kısmını yeniçerilere aktararak askeri gücü de elinde bulunduruyordu. Yeniçeriler onun gücünün muhafızlarıydı ve sultanı bu güç sayesinde kontrol ediyordu.

Sultan II. Mahmut, amcazadesi III. Selim'in yeniçeriler elinde nasıl heder olduğunu bizzat kendi gözleriyle görmüştü. Kendisi de aynı akıbete uğrayacakken Cevri Kalfa tarafından zar zor kurtarılmış ve Alemdar Mustafa Paşa sayesinde tahta oturmuştu. Ancak Alemdar yaptığı bu yardımın karşılığını fazlasıyla almış İstanbul ve taşrada tek güç haline gelmişti. Tahta çıkar çıkmaz Alemdârı gözden çıkarabilecek güçte olmayan sultan ise, bir müddet beklemiş ve zamanı geldiğinde yeniçeriyi alttan altta destekleyerek Alemdarın ortadan kalkmasını sağlamıştı. II. Mahmut'un ileriki dönemde de uygulayacağı bekleme ve şartları olgunlaştırma siyaseti burada da işe yaramıştı. Amcası III. Selim ile sıkı bir diyalog içerisinde bulunan II. Mahmut, yenileşme fikrine aşina ve taraftardı. Ancak bunların gerçekleşmesi için yeniçerilerin ortadan kaldırılması gerektiği gerçeğinin de farkındaydı⁹⁶⁵. Sultan, iki olayda da yeniçerilerin gücünün ne derecelere ulaşabileceğini görmüştü. Ayrıca Alemdar Mustafa Paşa Vak'asında IV. Mustafa'nın

⁹⁶³ Kavalalı Mehmet Ali Paşa hakkında bkz: Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831-1841**, Ankara 1988

⁹⁶⁴ BOA., HH. 40623

⁹⁶⁵ Esad Efendi, **a.g.e.**, s. 574; N. Iorga, **a.g.e.**, V/316; . A. Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1982, s. 67.

ölümünden sonra yeniçeriler, tahtın varisi olmamasına rağmen kendisini öldürmeye çalışmışlar ocaklarının devamı için gerekirse Esmâ Sultânı, Kırım Hanını ya da her hangi birisini saltanat tahtına oturtmayı dahi düşünmüşlerdi⁹⁶⁶

Yeniçeri ocağından adeta nefret eden II. Mahmut, ocağın kaldırılması planından ise aslında en son bahsetmesi gereken kişiye Hâlet Efendi'ye bahsediyordu. Sultanın karşısında bu fikri destekleyen Hâlet Efendi ise asla böyle bir şeye izin veremezdi çünkü yeniçerilerin kaldırılmasının kendi sonunu da getireceğini biliyordu.

Hatta zaman zaman yeniçeriler ve devletin işleyişi hakkında sorular soran II. Mahmut'un bu halinden rahatsız oluyor ve kendi deyimiyle “*bir serrişte vermemek için azim telaş*”⁹⁶⁷ duyuyordu. Bir ara donanma-yı hümayûn gediklilerinin yeni bir nizama kavuşturulması ve onların örnek alınarak muntazam askeri birliklerin oluşturulması düşünülmüştü. Hâlet Efendi'de bu konu ile ilgili yapılan toplantılarda başrolü oynuyordu. Yeniçerilerin hamisi olan Hâlet Efendi, böyle bir şeye asla izin veremezdi. Ancak bunu direk olarak dillendirmiyor, sohbeti dolaylı yollardan muntazam birliklerin kurulmasının zararları üzerine getiriyordu. Bu fikirleri yine kendi ağzından değil muhatabının kaleminden padişaha yansıyor. Söz konusu toplantıda başlangıçta İstanbul'da oluşturulacak olan bu birliklerin ilk anlarda ulufe hevesiyle itaat edeceklerini, ancak gerekli olduklarında kışlalara çekileceklerini veya içlerinden birinin tedibi lazım gelse yoldaşlığa bahane ederek bu emre riayet etmeyeceklerini dolayısıyla böyle bir birliğin kurulmasını para kaybından başka bir işe yaramayacağı kararına varılmıştı. Ancak görünüşte Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gerektiği hakkında sultan II. Mahmut'u destekleyen Hâlet Efendi, bu konu hakkında gayret içinde olduğunu göstermek için, meseleyi tersane emini ve sadrazam ile görüşmeye karar veriyordu. Sultan II. Mahmut'ta bunu yerinde bir girişim olarak görüyor, fakat böyle bir olay vukuunda sorumluluğu paylaşmak üzere

⁹⁶⁶ Feridun Emecen, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S.6, İstanbul 2001, s.75.

⁹⁶⁷ BOA., D.DRB.THR 77/48 Hâlet Efendi'nin yeniçeriler sayesinde Sultan II. Mahmut'u kontrol ettiği onunla ilgili yapılan hemen hemen tüm çalışmalarda kroniklerdeki bilgilere dayanılarak verilmiştir. Kullandığımız bu belge Hâlet Efendi'nin kendi kalemi ve mührüyle Mahmut üzerindeki etkisini ve yeniçeri bağlantısını ilk defa ortaya koyan bir belgedir.

konunun meşveret meclisinde tartışılmasını istiyordu⁹⁶⁸. Ancak bu fikir sadece yazılarda kalacak, II Mahmut yeniçeri ocağını kaldırıp yeni ordusunu kurabilmek için Hâlet Efendinin ölümünden sonra 3 yıl daha beklemek zorunda kalacaktı⁹⁶⁹.

Yeniçeri ocağını kaldırma arzusundan asla vaz geçmeyen Sultan II. Mahmut zaman zaman bunu gündeme getiriyor, Sultan'a resmen hayır diyemeyen Hâlet Efendi ise oyununa devam ediyordu. Bu oyunda en büyük yardımcısı ise Berberbaşı Ali Ağa idi⁹⁷⁰. Görünürde sultanın emrine uyan ve Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilerek yeni bir ordunun kurulmasına dair çalışmalara başlayan Hâlet Efendi oldukça gizli toplantılar düzenliyordu. Askeri yenileşme üzerine fikir sahibi olanların kim olduğunu araştıran Hâlet Efendi'ye, III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid'in, Alemdar döneminde Sekban-ı Cedid'in kuruluşlarında bizzat bulunan ve görev yapan Arpa Emni Salih Ağa ile emekliye ayrılmış olan Tayyar Paşa'nın bu konu hakkında bilgi sahibi oldukları İzzet Molla ve Behçet Efendi tarafından bildirildi. Hâlet Efendi derhal Keçecizade İzzet Molla'yı, Tayyar Paşa'ya göndererek davet etti. Ancak yeniçerilere dair yapılacak yeni bir düzenlemenin sonuçlarının neye varacağını bizzat yaşayarak öğrenen Tayyar Paşa bu işe karışmak istemiyor, doksanın üzerinde olan yaşını ve Hâlet Efendi'nin sahilhanesinin evine olan uzaklığını bahane ederek toplantılara katılmayacağını bildiriyordu. Hâlet Efendi ise teklifinde ısrar ediyor hatta Tayyar Paşa'nın sahilhanesine çok yakın olan Sefayizade Ahmet Efendi yalısını kiralayarak Tayyar Paşa'nın ileri sürdüğü bahaneyi de ortadan kaldırıyor. Bu durum karşısında Tayyar Paşa'nın toplantılara katılmaktan başka çaresi kalmıyordu. Artık Hâlet Efendi her çağırıldığında toplantılara gidiyor ve askerin nizamı hakkındaki tartışmalara taraf oluyordu. Tayyar Paşa'dan başka, Behçet Efendi, Şehremini

⁹⁶⁸ BOA., D.DRB.İ 25/5(Bu belgenin yazımı irade formatına çok benzediği için tasnifi yapanlarca irade zannedilmiş ve tahmini tarihlendirilmeye gidilerek 1844 tarihli irade dosyasının içerisine konulmuştur. Ancak konu itibarıyla Hâlet Efendi'nin yaşadığı ve devlet işlerinde en etkili olduğu 1811-1822 tarihlerine ait olmalıdır)

⁹⁶⁹ Tarihler Vak'a-yı Hayriye olarak geçen yeniçeri ocağının kaldırılması hakkında bkz: Esad Efendi, **Üss-i Zafer**, İstanbul 1293., Şirvanlı Fatih Efendi, **Gülzar-ı Fütuh**, (haz. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul 2001; Howard Alexa Reed, **The Destruction Of The Janissaries By Mahmud II In June 1826**, Ph.D.diss., Princeton University 1951; Şamil Mutlu, **Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmut'un Edirne Seyahati**, İstanbul 1994; Mert, Sunar, **Couldron of Dissent: A Study Of The Janissary Corps 1807-1826**, Ph.D. diss., Binghamton University, Newyork 2006.

⁹⁷⁰ Hâlet Efendi ve Berberbaşı Ali Ağa arasında yeniçeriler hakkında yazışmalar için bkz: Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, X/262-272.

Hayrullah Efendi, Arpa Emini Salih Paşa, İzzet Molla Efendi, Musahib Sait Efendi, Yessarizade Mustafa İzzet Bey’de toplantılara katılanlar arasındaydı.

Tayyar Paşa tecrübelerine dayanarak askere bir nizam vermek için yeniçeri ocağının kaldırılması gerektiğini savunuyor, Behçet ve Hayrullah Efendiler ile Salih Paşa da onu tasdik ediyorlardı. Bu arada Tepedelenli’nin, Hâlet Efendi’nin yanına sığınan Paşo İsmail Bey’e suikast girişiminde bulunması uzun zamandan beri onun tenkili için çalışan Hâlet Efendi’ye istediği fırsatı vermiş ve bu konuyu söz konusu toplantılara da taşıyarak hazır bulunanların onayını almak istemişti. Ancak İzzet Molla ve Behçet Efendi bir yorumda bulunmaktan çekindikleri için Tayyar Paşa’yı öne sürdüler. Fikrini açıkça beyan ettiği takdirde Hâlet Efendi’nin gazabına uğrayacağı muhakkak olan Tayyar Paşa bu konu hakkındaki fikirlerini söylemekten kaçınıyor ve usul dairesince Hâlet Efendi’ye açık vermemeğe çalışıyordu. Ancak Hâlet Efendi’nin ısrarını sürdürmesi üzerine muntazam askeri birlikler kurulmadan Tepedelenli gibi güçlü bir vezirin üstüne gidilmesinin hata olacağını söylemek zorunda kaldı. Tepedelenli’nin tenkili için onay beklerken aldığı bu cevabın Hâlet Efendi de şaşkınlık yarattığı şüphesizdir. Tayyar Paşa ise bu cüretinin karşılığını en hafifinden bir sürgün cezasıyla ödeyeceğini bildiğinden, sahilhanesine varır varmaz yolculuk için hazırlıklara başlamış, nitekim ertesi sabah Kıbrıs’a sürgün edildiği haberinin gelmesi bu tahminini haklı çıkarmıştı. Tayyar Paşa emre riayet etmekle birlikte Berberbaşı Giridi Ali Ağa’dan yardım talep ederek yaşına ve hizmetine hürmeten sürgün yerinin daha yakın bir yere çevrilmesini istedi. Bu talebi kabul edilerek sürgün yeri Bursa olarak değiştirildi. Sultan II. Mahmut’un paşaya 500 adet 25’lik altın ihsan ettiği gibi yakın bir zamanda sürgünden affedileceği müjdesini vermesi, aslında Tayyar Paşa’yı fikirlerinde haklı görmekle beraber yeniçeri gibi bir silahı elinde tutan Hâlet Efendi’yi dinlemekten başka bir çaresi olmadığını göstermektedir.⁹⁷¹

Bazı kaynaklar, Hâlet Efendi’nin yeniçeri ve sultan üzerindeki bu gücünü belirtmek için sadrazam Derviş Paşa ile Hâlet Efendi arasında geçtiğini iddia ettikleri şu diyaloga yer vermektedirler: Derviş Paşa’nın sadareti esnasında bir gün toplanan meşveret meclisinde Rusya ile meydana gelen bir olay tartışılırken Hâlet Efendi işi

⁹⁷¹ Ahmet Ata, **a.g.e.**, III/100-104

abartmış, savaş ilan edilmesini teklif etmişti. Bunun üzerine Derviş Paşa “*Efendim siz ilan-ı sefere karar veriyorsunuz, hangi askerle Rusya’ya mukabele edeceksiniz. İbtida tanzim-i asker ediniz*” deyince Hâlet Efendi “*bugün yeniçeriye kaldırıp asakiri muntazama yapmak mümkündür., amma sonra budalayı kim zabt eder*” şeklinde bir cevap vermiştir⁹⁷².

Hâlet Efendi, İstanbul’da yeniçerilere yapılacak bir müdahalenin önünde büyük bir engel teşkil ettiği gibi taşrada da gücünün yettiği yerlerde de yapılacak bir düzenlemenin de karşısına dikiliyordu. Örneğin Tepedelenli Ali Paşa 8.000 kişilik muntazam bir topçu birliği kurmuş, ancak Hâlet Efendi yine her zamanki yoluyla Tepedelenli’nin topçu birliğinin dağıtılmasını sağlamıştı⁹⁷³. Rum isyanının patlak verdiği sıralarda da yeniçerilerin desteğinin arkasında alan Hâlet Efendi onlara ikibinbeşyüz tüfek bir o kadar da mermi topçu ocağına bin diğer ocaklara da 500 tüfek ve mermi dağıttırarak teşekkür ediyordu. Ancak daha sonra bu kararından pişmanlık duyduğunu ve yakınlarına “*icab-ı zaman, beni hasım eline kendi reyimle silah verdirmeğe mecbur eyledi*” dediğini Şanizade kaydetmektedir⁹⁷⁴.

Hâlet Efendi, yeniçerilerle bu ilişkisi sayesinde ne Tepedelenli Ali Paşa isyanından ne de Rum İsyanı’ndan dolayı yerinden oynatıldı. Ancak Eflak-Boğdan voyvodalıklarının ve tercümanlıkların Rum beylerinden yani kendisinin elinden alınması ona en büyük darbeyi vurdu. Çünkü bu şekilde gelir kaynaklarının en büyüklerinden birini kaybetmiş ve yeniçeriye besleyemez hale gelmişti. Bu esnada daha önce III. Selim’in hallinde ve Alemdar Mustafa Paşa vakasında görünen ancak daha sonra ortadan kaybolan İran asıllı Haydar Baba isimli bir şahıs yeniden peyda oldu⁹⁷⁵. Yeniçerilerin doksan sekiz cemaatine mensup olan Haydar Baba’nın daha önceki faaliyetleri bilindiğinden, memleketine gitmek üzere derhal Erzurum’a sürüldü. Ancak onun nefyi, yeniçerilerin yeni bir kargaşa yaratmaları için vesile oldu. Yeniçeriler, Haydar Baba’nın sürgünden kurtulması için sadrazama ve

⁹⁷² Esat Efendi, **a.g.e.**, s.738. Bu bahis Ahmet Cevdet Paşa’nın eserinde de geçmektedir. Derviş Paşa ve Hâlet Efendi arasındaki diyalogu tamamen Esat Efendi’den nakleden Ahmet Cevdet Paşa sadece “*budala*” kelimesi üzerinde oynamış onun yerine “*arslanım*” kelimesini koymuştur. Bu ifade Osmanlı sultanları için kullanıldığından Hâlet Efendi’nin bu sözlerle II. Mahmut’u kastettiğini vurgulamak için bu değişikliği yapması muhtemeldir (Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XII/55).

⁹⁷³ BOA., A.MKT 1205/6

⁹⁷⁴ Şanizade, **a.g.e.**, IV/4-5.

⁹⁷⁵ Esat Efendi, **a.g.e.**, s.130, Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, XII/54.

şeyhülislama müracaat etmişler ancak her iki taraftan da ret cevabı almışlardı. İsteklerinin yerine getirilmemesi üzerine bu sefer devlet işlerine el atarak Rumların bir önce tedip edilmelerini ve bu işin bu kadar uzamasına bir mana veremediklerini söylemeğe başladılar. Ancak bu huzursuzluğu çıkarmaları aslında Hâlet Efendi'yi artık istememelerinden kaynaklanıyordu⁹⁷⁶. Kısaca bu olay Hâlet Efendi için sonun başlangıcı oldu.

V. HÂLET EFENDİ'NİN SONU

1. Azli Sürgünü ve Ölümü

Yeniçeriler, Haydar Baba sürülmeden yirmi gün önce Hâlet Efendi'den şikayetlerini sadrazam Salih Paşa ve şeyhülislam Yasincizade Abdülvehab Efendi'ye bildirmişler ancak ikili yeniçerilerinin bu isteklerini bir müddet bastırmayı başarmışlardı. Sadrazam ve şeyhülislandan umduklarını bulamayan yeniçeriler ağaları Hasan Ağa'ya sultanla bizzat görüşmesi için baskı yapıyorlar ancak ağa buna bie türlü cesaret edemiyordu. Yeniçerileri bir şekilde bu taleplerinden vazgeçirmek isteyen Şeyhülislam ve Sadrazam da Yeniçeri Ağası'nı da kendi yanlarına çekerek bir plan kurdular. Buna göre hemen (8 Kasım 1822) bir meşveret meclisi toplayacaklar ve Rum İsyanı karşısında Hâlet Efendi'nin önderliğiyle vücut bulan İslam İttifakını gündeme getireceklerdi. Böylelikle herkesin dikkati yeniden Rum İsyanı'nda toplanacak, Hâlet Efendi'de aradan sıyrılmış olacaktı. Ancak meşvereti planlayanlar hiç beklemedikleri bir şeyle karşılaştılar: Yeniçeri temsilcileri toplantıyı katılmayarak protesto ettiler ve Valide Sultan Cami etrafındaki dükkânlarda toplandılar. Sadrazam, yeniçerileri tekrar meclise davet ederek ortamı yumuşatmaya çalışmış ancak ret cevabı alınca olan biteni mecburen Sultan II. Mahmut'a bildirmişti. Yeniçeriler şimdi kendilerini dinlemeyen ağaları Hasan Ağa'nın azlini ve yerine kul kethüdası Osman Ağa'nın atanmasını istiyorlardı. Bu talepleri sultan tarafından kabul edilerek gerekli değişiklikler yapıldı. Yeni Ağa ise Tophane Cami'inde Sultan'la görüşmüş ancak uygun bir ortam bulamadığı için yeniçerilerin asıl meramı olan Hâlet Efendi'nin azli meselesini gündeme getirememişti. Yeniçeri Ağası'nın kendisine bir şeyler söylemek istediğini anlayan II. Mahmut bu olayın

⁹⁷⁶ BOA., A.MKT 1676/79.

hemen ertesi günü Sultan Beyazıt Camii'ne gitmiş, Yeniçeri Ağası da hemen yanına gelerek yeniçerilerin artık Hâlet Efendi'yi istemediklerini bildirmişti⁹⁷⁷. Hâlet Efendi yeniçerinin bu huzursuzluğunu ilk anda altın dağıtarak engellemeye çalışmış⁹⁷⁸ ancak başarılı olamamıştır. Sultan II. Mahmut ise önce Sadrazam Salih Paşa ile Şeyhülislam Yasincizade Abdülvehab Efendi'yi azletmiş yerlerine Abdullah Paşa ve Sıdkızade Ahmet Efendi'yi getirmişti. Ancak Hâlet Efendi konusunda bir türlü karar vermiyordu. Bunun üzerine birkaç saat balıkhanede ikamet eden eski Salih Paşa'dan tavsiye istiyordu. Salih Paşa ise yeniçerinin kızgınlığı ve halkın dedikodusu bitene kadar Hâlet Efendi'nin azledilmesini ve bir müddet seyahate çıkarılmasını öneriyordu⁹⁷⁹

Sultan II. Mahmut, eski sadrazamın önerisini dinleyerek Hâlet Efendi'yi görevinden aldı. Ancak işin başlangıcında amacı yeniçerilerin ve Hâlet Efendi muhaliflerinin seslerini kesmekti. Bu grupların kendi istediklerinin yapıldığını görerek şımarmamaları⁹⁸⁰ için de İstanbul'a çok yakın bir yer olan Bursa'ya sürmüştü. İlk anda olayın ciddiyetini fark etmeyen Hâlet Efendi de sadece vuku bulan kargaşalığın düzelmesi için bir müddet İstanbul'dan uzaklaştırıldığını düşünüyor ve İstanbul'dan ayrılma işini ağırdan alıyor, Mehmet Paşa Kasrı'nda oyalanıyordu. Bunu duyan Sultan II. Mahmut Hâlet Efendi'nin sürgün yerine gitmesi için bir an önce hareket etmesini istedi. Ona göre Hâlet Efendi İstanbul'da durduğu müddetçe dedikodu ve huzursuzluk artacaktı⁹⁸¹. Sultan Hâlet Efendi'nin Bursa gibi yakın bir mahalde olmasından da rahatsızlık duyuyordu. Bu yüzden sadrazam, kethüda, reisi ve eğer gerekirse çavuşbaşının da katılacağı bir meşverette bu konunun tartışılmasını daha uzak bir yere sürülmesini uygun görürlerse hemen kendisine bildirmelerini istiyordu. Tabi bütün bu olup biten çok gizli tutulmalıydı. Sultanın isteği üzerine toplanan meşveret meclisi üyeleri Hâlet Efendi'nin sürgün yerinin Bursa'dan daha uzak olan Kütahya, Ankara veya Mevlevi mezhebine mensup olması sebebiyle Konya olabileceğine karar vermişlerdi. II. Mahmut'un bu kararı onaylamasıyla Hâlet Efendi'nin sürgün yeri Bursa'dan Konya'ya çevrildi. Sultan

⁹⁷⁷ BOA., A.MKT 1676/79; William Deans, **History Of Otoman Empire**, Edinburgh 1854, s.248.

⁹⁷⁸ Pouqville, **a.g.e.**, VI/54-55.

⁹⁷⁹ Esad Efendi, **ag.e.**, s.238.

⁹⁸⁰ BOA., HH. 24323

⁹⁸¹ BOA., HH. 24322.

Konya'yı Hâlet Efendi'nin Mevlevî olmasından dolayı tercih ettiğini bildiriyordu ama aslında bu tercihinde Konya'nın teklif edilen şehirler içinde İstanbul'a en uzak mesafede bulunması başlıca sebebi⁹⁸². Hâlet Efendi; kapı çukadarı İzzet Ağa, haftancısı Salih Ağa, katibi Ziver Efendi, duhani Şükrü Ağa, Adanalı Ali, Arnavud Salih, hafız İsmail, Hurşid, İbrahim, Elhac Ethem, Mustafa Ağa, çukadar Elhac Mehmed ve İbrahim'in bulunduğu kalabalık bir maiyetle sürgün yerine hareket etti⁹⁸³.

II. Mahmut yeniçerinin Hâlet Efendi'nin azlini istemekte samimi olup olmadıklarına emin olmak ve azli halinde daha büyük bir kargaşanın çıkmasından endişe ettiği için ilk anlarda ona karşı daha ılımlı bir tavır sergiledi. Ancak zaman geçtikçe Hâlet Efendi'nin yeniçeri desteğini tamamen kaybettiğini ve yeniçerilerin taleplerinde samimi olduklarını görünce tavrını sertleştirdi. Sultan'ın bekleme ve şartları olgunlaştırma taktiği bir kez daha işe yarıyordu. Yıllardan beri beklediği fırsat ayağına gelmiş yeniçeriler Hâlet Efendi'nin başını adeta altın tepsi içinde kendi elleriyle sunmuşlardı. II. Mahmut artık Hâlet Efendi hakkındaki gerçek fikirlerini açıklıyordu. Ona göre, senelerdir kendisine çeşitli vesileler ile geniş bir çevre oluşturan, her türlü fitnenin yolunu bilen ve üstüne üstlük maddi birikimi bir hayli fazla olan Hâlet Efendi bir şekilde sürgünden kurtulmak için çabalayacak ve elindeki her gücü kullanacaktı. Dolayısıyla Sultan artık Hâlet Efendi'nin ortadan kaldırılmasını ilk başlardaki gibi yeniçeri ve muhaliflerinin ağzını kapatmak için değil devletin bekası için gerekli görüyordu. Üstelik Yahudiler arasında "*siz yakında görürsünüz*" şeklinde bir söylentinin dolaştığını duymuş ve bundan çok rahatsız olmuştu⁹⁸⁴. Hâlet Efendi'nin hayatta kalmasının hem o gün için hem de gelecekte daha büyük problemlere yol açacağını düşünen sultan onun bir an önce ortadan kaldırılmasını istese eski danışmanın nelere kadir olduğunu bildiğinden bu işin çok gizli tutulmasını hatta bir açık vermemek için öldürülene kadar eşyasına dokunulmamasını emreliyordu⁹⁸⁵. II. Mahmut'un bu düşünceleri aslında çok uzun süreden beri Hâlet Efendi'nin her hareketinin farkında olduğunu ve onu ortadan kaldırmak istediğini göstermektedir. Şartların değişmesiyle yani Hâlet Efendi'nin

⁹⁸² BOA., HH. 16514.

⁹⁸³ BOA., A.MKT 1722/24.

⁹⁸⁴ BOA., HH. 24334.

⁹⁸⁵ BOA., HH. 24324.

ocağın desteğini kaybettiğinden emin olduktan sonra bir an bile tereddüt etmeyip Hâlet Efendi'yi hemen gözden çıkartması da buna en büyük delildir

Sultan II. Mahmut bu düşüncelerini sadrazam, kethüda ve reisülküttap Efendiler ve çavuşbaşı ağa ile paylaşıyor ve bu hususu aralarında gizlice müzakere etmelerini istiyordu Meşveret meclisi üyelerine göre de zekası ve cesaretiyle meşhur olan Hâlet Efendi'nin Konya'da da rahat durmayarak bir karışıklık çıkaracağı aşıkardı. Ayrıca Yahudiler arasında dolaşan sözler Hâlet Efendi'nin eninde sonunda sultan tarafından affedileceğini düşündüklerini gösteriyordu. Bu veriler doğrultusunda meşveret meclisi de Hâlet Efendi'nin idam edilmesi gerektiği noktasında sultanla hem fikir oluyordu. Aslında Hâlet Efendi'nin boyunduruğundan çıkan sultan daha önceki emirlerin aksini son kararı meşveretlere bırakmıyor gönderdiği emirlerle meşverette ne yapılması gerektiğini söylüyor meşveret üyeleri de onun her dediğini tasdik ediyordu. Yani meşveret meclisleri ile sultan arasındaki roller değişmişti.

Nihayetinde Sultan, Hâlet Efendi'nin idamına karar veriyor ancak bu işin mümkün olan en kısa sürede ve sessiz sedasız hiç şüphe çekmeyecek şekilde halledilmesini istiyordu⁹⁸⁶. Bu işi layıkıyla yapacak şahıslar araştırılarak Kuru Ağası Arif Ağa üzerinde karar kılındı⁹⁸⁷. Arif Ağa hemen yola çıkarıldı ve hiç bir de oyalanmayarak doğru görev yerine gitmesi ve fırsatını bulur bulmaz hemen Hâlet Efendi'yi idam etmesi tembihlendi⁹⁸⁸. Konya mütesellimine de Hâlet Efendi'nin idam edileceği bildirildi⁹⁸⁹. Arif Ağa kendisine verilen emirler doğrultusunda hareket etmiş, Hâlet Efendi'nin Konya'ya girdiği gün o da şehre varmıştı. Hâlet Efendi ilk iş olarak Mevlana türbesini ziyaret etti. Arif Ağa, ise Hâlet Efendi için hazırlanmış Çelebi Efendi'nin evinde onu beklemeye başlamış başında Mevlevi sikkesiyle eve gelen Hâlet Efendi'yi kılıç gaytanı ile boğarak öldürmüş⁹⁹⁰ ve kesik başını derhal tatarlar ile İstanbul'a göndermişti. .Sultan bu işi bu kadar kısa sürede ve başarıyla tamamlayan Arif Ağa'ya 10.000 kuruş atıyye vererek memnuniyetini ifade ediyordu

⁹⁸⁶ BOA., HH. 24324.

⁹⁸⁷ BOA., HH. 24326.

⁹⁸⁸ BOA., HH. 24327.

⁹⁸⁹ BOA., MHM MKTM no:8, s. 270, hkm: 1032.

⁹⁹⁰ Esad Efendi, **a.g.e.**, s.138.

Bu sırada Hâlet Efendi'nin yaftası hazırlanarak padişaha takdim edildi Sultan yafta müsveddesini çok kısa buluyor, Bâbüali'nin bu halini gören Rumların daha çok cesaretleneceklerini düşündüğü için İslam ittihadının ve devam ettiğini ve Müslümanlar arasındaki nifakın ortadan kalktığına yaftaya eklenmesini, istiyordu⁹⁹¹. Hâlet Efendi'nin yaftası⁹⁹² sultanın bu önerileri doğrultusunda düzeltildi ve kesik başı ile beraber Bab-ı hümayûnda sergilendi⁹⁹³. Vücudu Konya'da Mevlevihane'nin ön kısmında yer alan gül bahçesine defn edilmiş kafası ise sergilendikten sonra ilk önce Galata Mevlevihanesi'nde kendi adına yaptırdığı türbeye sonra Yahya Efendi'nin türbesine gömülmüş ancak nihayetinde yine kendi türbesine nakledilmiştir⁹⁹⁴. Bir rivayete göre ise Hâlet Efendi'den nefret eden II. Mahmut bunun bir tezahürü olarak Hâlet Efendi'nin kesik başını sonradan türbeden çıkartmış ve Balat'taki kanalizasyonlara attırmıştır⁹⁹⁵.

Hâlet Efendi'nin azliyle başlayan ve ölümüyle sonlanan bu süreçte Bâbüali de revizyona gidilmiş ve en önemli mansıpları elinde tutan Hâlet Efendi'nin yandaşları görevlerinden alınmıştır. Hâlet Efendi'nin baş yardımcısı olan berberbaşı Ali Ağa azledilmekle beraber sürgün edilmemiş⁹⁹⁶, Tophane Nazırı ve Matbah Emni Ahmet Ağa azledilerek, Eski Gümrük Emni Mehmet Bey ile birlikte Amasya'ya sürülmüştür⁹⁹⁷. Matbah Emaneti'ne Yusuf Agah Efendi, Tophane Nezaretine Kethüda Mustafa Efendi, ve Hâlet Efendi'den boşalan nişancılığa da Şeci Efendi getirildi⁹⁹⁸. Hâlet Efendi'nin mühürdarı Said Efendi sorgulanmak üzere başbakıku tarafından hapsedilmiş⁹⁹⁹ sorgusu tamamlanan Said Efendi ile kaftancısı Abdülhamit

⁹⁹¹ Sultan II. Mahmut yaftaya “*maktul-ı merhum yüzünden bir çok kimseler rahne-dâr olmuş ve samimi ittifaka riayet olunarak bilcümle ehl-i İslam yek vücudiye ve sarf-ı israfattan ictinab olunarak sahib-i şariat Efendimizin şariat üzerinde hareket olunsun ve cümle islamın beyninde nifak ve şikak bertaraf olarak din-i muhamediyeye gönül birliğiyle sa'y ve gayret olunsun*” ifadelerinin eklenmesini ve “*....hakkında bu kadar müsaaadat-ı şahanemiz erzan kılınmış.*” cümlesinden sonra gelen ifadelerinde zenginleştirilmesini istiyordu (BOA., HH. 24325).

⁹⁹² BOA., HH. 1680/65.

⁹⁹³ BOA., A.MKT 1680/60.

⁹⁹⁴ Abdülkadir Özcan, **a.g.e.**, XV/ 249-251

⁹⁹⁵ Valter Colton, **Visit to Constantinople And Athens**, Newyork 1836, 39-40Miss Pardoe, **The City of The Sultan And Domestic Manners Of The Turks**.In 1836, vol. I, London 1837, s.55;.

⁹⁹⁶ Yeniçeriler Berberbaşı Ali Ağa'nın da sürgün edilmesini istemiş ancak Sultan II. Mahmut, Ali Ağa'nın devlet hizmetinde değil kendi hizmetinde olduğunu ileri sürerek bu teklifi reddetmiştir.BOA., A.MKT 1676/79.

⁹⁹⁷ BOA., HH. 51702, 25328.

⁹⁹⁸ BOA., D.DRB.THR. 328/10.

⁹⁹⁹ BOA., HH. 24331.

Ağa Bolu'ya¹⁰⁰⁰, Ziver Efendi Kütahya'ya¹⁰⁰¹ Peyko Ömer Ağa Karahisar'a¹⁰⁰², Ziver Efendi Kastamonu'ya, Sarraf Haskil ve kardeşi Azra Antalya'ya sürülmüştür¹⁰⁰³. Hâlet Efendi'nin Bâbıali'deki adamları bu şekilde tasfiye edildikten sonra sıra taşraya gelmiş ve Hâlet Efendi'nin bağlantısı olan Urla Voyvodası Abdülhalim Ağa Kastamonu'ya, Menemen Voyvodası Dede Mustafa Ağa Kütahya'ya¹⁰⁰⁴, Filibe Nazırı Mehmet Karahisar'a¹⁰⁰⁵ sürüldükleri gibi malları da müsadere edildi. Ayrıca Hâlet Efendi'nin taşrayı kontrol etmek için ele geçirdiği kapı kethüdalıklarında da değişiklik yapıldı. Hâlet Efendi'nin mühürdarı Said Efendi'nin uhdesinde olan Bağdat kapı kethüdalığı Cebthane Mühimmat Nazırı Süleyman Efendiye verilerek Bağdat ve Musul valileri de durumdan haberdar edildi¹⁰⁰⁶. Hurşit Paşa'nın kapı kethüdalığı da eski Tersane-i Amire Emine Salih Efendi'ye, Çirmen kapı kethüdalığı da Hassa Kasapbaşı Hacı Mustafa Ağa'ya verildi. Hâlet Efendi'nin Rumeli'deki eli Hurşit Ahmet Paşa ise Hâlet Efendi'nin ölüm haberini duyunca hastalanıp öldüğü için¹⁰⁰⁷ hakkında işlem yapılmasına gerek kalmamıştı.

Yukarıda bahsedilen kişiler Hâlet Efendiye intisap etmiş şahıslardı. Onlar azl ve sürgün edilirken madalyonun öteki yüzü ortaya çıktı. Sırada Hâlet Efendi'nin bir şekilde gazabını neden olarak sürgüne uğrayan ya da ona ters düştükleri için kendi talepleriyle İstanbul'dan uzaklaşan şahısların geri çağırılmasına geldi. Bu doğrultuda aslında Hâlet Efendi'nin inayetiyle baş tabip olan ancak Bâbıali'ye sık gidip geldiği ve boşboğazlık yaptığı için yine onun delaletiyle sürgün edilen Behçet Efendi affedildi. Yine eski Nakib Seyyid Sıddık Efendi, Evkaf Müfettişi Elhac Sadık Efendi ve on kadar etbai, Sivas'a nefy olunan Ömer Efendi ile Selim Sabit Efendi af olunmuşlar ve birer birer İstanbul'a dönmüşlerdi¹⁰⁰⁸. Bu şahısların aksine Hâlet Efendi'nin neler yapabileceğini anlayarak kendi isteğiyle Trabzon'a giden Hüsrev

¹⁰⁰⁰ BOA., A.DVN 2532/27.

¹⁰⁰¹ BOA., A.MKT 1681/45.

¹⁰⁰² BOA., A.DVN 2532/39.

¹⁰⁰³ BOA., C.ZP. 4210,1656;HH. 25155, 25155 A, BOA., A.DVN. 2532/62.

¹⁰⁰⁴ BOA., A.DVN 2532/43.

¹⁰⁰⁵ BOA., A.DVN 2532/39.

¹⁰⁰⁶ BOA., Ayniyat d. 323, s.41-42.

¹⁰⁰⁷ Esad Efendi, **a.g.e.**, s.270; Ahmet Cevdet Paşa, s. 58.

¹⁰⁰⁸ Esad Efendi, **a.g.e.**, s. 141-142.

Mehmet Paşa Hâlet Efendi tehlikesinin geçtiğini öğrenir öğrenmez İstanbul'a geri dönecektir¹⁰⁰⁹.

2. Mallarının Müsaderesi

İdari ve siyasi faaliyetleri kadar serveti de merak konusu olan Hâlet Efendi'nin, kariyerinin ilk yılları, maddi zorluklar içerisinde geçmiştir. Kırım'dan göçen bir aileye mensup olan Hâlet Efendi'nin aileden gelen bir zenginliği yoktur. İlk gençlik yıllarında İstanbul ve Rumeli'de kâtiplik ve mühürdar yamaklığı gibi kısa süreli görevlerde bulunmasına rağmen maddi bir birikim yapamamıştır. Bu süreçte kendisine düzenli bir akar sağlayacak olan gelire sahip olmayan¹⁰¹⁰ Hâlet Efendi, dahil olduğu Galata Mevlevihanesi ve intisap usulü sayesinde yaşamını idame ettirmiştir. Kazandığı en büyük para ise Rumeli'nin nizamına dair yazdığı layihanın Sultan III. Selim'in hoşuna gitmesi nedeniyle kendisine verdiği 10000 kuruşluk atıyedir¹⁰¹¹. Hâlet Efendi'nin bu dönemde çektiği maddi sıkıntının en büyük delili ise elçiliğe getirildiği zaman kendisine verilen 6 aylık maaşının hemen hemen hepsini borçlarına vermesi ve sarrafi ile yaptığı anlaşmada gelecek maaşlarından bir kısmının İstanbul'daki, borçlarına verilmesini şart koşmasıdır¹⁰¹².

Hâlet Efendi'nin bu maddi sıkıntısı Paris elçiliği süresince devam edecektir. Gönderdiği mektuplarda sık sık bu meseleyi gündeme getiren Hâlet Efendi Paris'te kendisinin ve maiyetinin hayatlarını idame ettirebilmek için her yolu deneyecek hatta Fransa ve Prusya dan borç almak zorunda kalacaktır¹⁰¹³. Aldığı bu borçların maaşından ödenmesi ise onu yeniden borç batağının içine sürükleyecektir.

Paris'ten geldikten sonra ise hızla ikbal basamaklarını tırmanan Hâlet Efendi kısa bir süre beylikçilik yapacak ve hemen arkasından da Rikab-ı Hümayûn Reisülküttaplığı'na getirilecektir. Üst kademe de bir görev de yer alması maddi sıkıntılarına bir çözüm olduğu ve en azından bir nebze rahatladığı düşünülse de bu görevde çok kısa bir süre kalmış azledilerek Kütahya'ya sürgüne gönderilmiştir. Bağdat mübaşirliğine giderken kendisine hiç bir sarrafın borç vermeyi kabul

¹⁰⁰⁹ Yüksel Çelik, **Hüsrev Paşa'nın...**, I/140-141.

¹⁰¹⁰ BOA, HAT 5815 C.

¹⁰¹¹ TSMA, E. 7141.

¹⁰¹² BOA., HAT 5702, 5723, 5614; BOA, C.HR 8778.

¹⁰¹³ BOA, HAT 52652 B.

etmemesi üstüne bir de reisülküttapken yaptığı borçları talep etmeleri¹⁰¹⁴ bu döneminin de maddi açıdan pek parlak geçmediğini göstermektedir.

Hâlet Efendi'nin Bağdat mübaşirliğine getirilmesi ile maddi anlamda yaşadığı bu kriz tamamen tersine dönecektir. Bağdat'tan umulanın üçte biri kadar bile olsa muhallefat bedelini tahsil etmesi ve geri kalan borcun her yıl 1000 kese olarak ödeneceğine dair senet alması¹⁰¹⁵ Sultan II. Mahmut ve Bâbüali tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve bu memnuniyetin bir tezahürü olarak Rikab-ı Hümayun Kethüdalığı'na¹⁰¹⁶ getirilmiştir. Hâlet Efendi, bu göreve getirildiği 1811'den ölüm tarihi olan 1822 tarihine kadar devletin siyasi ve askeri erklerini elinde tuttuğu gibi para musluklarını da elinde tutmayı başarmıştır. Bağdat, Eflak-Boğdan, madenler, gibi devletin en önemli gelir kaynakları dışında, gerek merkezde ve gerek taşrada vezirlerden kapı kethüdalarına kadar hemen hemen tüm atama ve azilleri elinde tuttuğundan nakit olarak büyük bir kazanç sağlamıştır. Bunun yanı sıra Hâlet Efendi'nin devlet yönetimindeki gücünü bilen yabancı devletlerde Bâbüali nezdlerindeki işlerini yürütmek için onan yüklü miktarlarda hediyeler yoluyorlardı. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri Osmanlı devleti ile imzalamak istediği Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nın istediği gibi sonuçlanması için Hâlet Efendi'ye 50.000 kuruş hediye vermeyi düşünmüştü¹⁰¹⁷

Ancak elde ettiği bu kazancına rağmen müsadere usulünün nasıl işlediğini bilen Hâlet Efendi, parasını daima nakit olarak çalıştırmış sarrafı Haskil ile bozulmayan bir düzen kurmuştur. Var olan gayrimenkullerinin bir kısmını manevi kızı Şerife Vesime Hanım ve Eşi Lebibe Hanım'ın üstüne yaparak ya da vakfına bağışlayarak güvence altına almıştır. Şöyle ki: Veznecilerde bir, Süleymaniye de birisi kiralık birisi de manevi kızına ait olmak üzere iki konak, Beylerbeyi'nde Küplüce de yarısı manevi kızının yarısı da hanımının üzerinde olmak üzere bir sahilhane, sahilhanenin karşısında hanımın üzerinde bir bağ bulunmaktadır

¹⁰¹⁴ BOA., D.DRB THR 74/43.

¹⁰¹⁵ TSMA., E.7141.

¹⁰¹⁶ Rikab-ı Hümayun Kethüdası, savaş zamanında sadrazam ile birlikte orduya giden Sadaret Kethüdası'nın vekilidir. Sadaret kethüdalığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Muzaffer Doğan, **Sadaret Kethüdalığı (1730-1836)**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1995.

¹⁰¹⁷ Geo. Fred. De Martens, Frederic Murhard, **Nouveau Recueil De Traités**, Tome XI, 1837, s. 92–94.

İstanbul'da Cafer Ağa, Kırmasti, Mahmut Paşa, Hüseyin Ağa ve küplüce mahallelerindeki birer adet evlerini, Yeniköyde Aya Nikola mahallesindeki büyük ve küçük kayıkhanelerini, Üsküdar'da İstavros karyesindeki Küplüce'de 5, 30 ve 8 dönümlük üç bağını, Beylerbeyi'nde Abdullah Ağa semtinde 10 dönüm bağını, Aydın Sancağı'nda Köşk Kasabasında Dervişli isimli çiftliğini, İman Köyü'nde Kocagözoğlu Mehmet Ağa isimli incir bahçesini de vakfına bağışlamıştır¹⁰¹⁸. Eğriboz Sancağı'nda ki Ulunar, Kumus, Vison, Numus ve Ayayorgi isimli çiftliklerinden kendi üzerinde olan hisselerini vakfederek müsadereden kurtarmıştır. Kılıç Ali Paşa semtinde Yıldız Kasrı'nın karşısında bir bağ ve Kulekapısı'nda bir arsa Hâlet Efendi'nin üzerinde bulunmaktaydı¹⁰¹⁹.

Hâlet Efendi'nin günlük aylık ve yıllık gelir gider tabloları incelendiğinde geliri olduğu kadar giderinin yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin 1812 yılının Ocak-Mayıs aylarına ait (H.1227 senesi Muharrem-Rebiülahir) aylarına ait 4 aylık masrafı 47.778 kuruş¹⁰²⁰ 11 Kasım 1817–31 Ekim 1818 (H.1233 senesi 1 Muharrem -29 Zilhicce) ait masrafı 1.123.800 kuruştur¹⁰²¹. 28 Eylül 1821-17 Eylül 1822(H.1237 senesi Muharrem –Zilhicce) aylarına ait masrafı ise 75.9167 kuruştur¹⁰²². Gelir gider kayıtları oldukça düzenli olarak tutulan Hâlet Efendinin ölümünden bir sene öncesine tekabül eden 1821 tarihine ait olan gider kayıtlarında kendisi haricinde hanımına, çocuklarına, cariyelerine, hizmetlilerine, yalı ve konaklarına bağlarına bahçelerine yapılan masraflar gün be gün kaydedilmiştir. Yine bu kayıtlardan andığımıza göre azlinden hemen önce yalı ve konaklarında çok büyük bir tamirat yaptırdığı da anlaşılmaktadır¹⁰²³. Haskil tarafından karşılanan bu masraflar senelik olarak kendisine ödeniyordu ve Hâlet Efendi en son sürgün edilmeden önce 18 Eylül 1822 (1 Muharrem 1238) tarihinde 1821 yılına ait borçlarını kapatmıştır¹⁰²⁴. 1822 yılının Eylül¹⁰²⁵ ve Ekim aylarına ait olan toplam 210627 kuruşluk masraf ise Haskil'e ödenememiş Hâlet Efendi'nin hazinedarı

¹⁰¹⁸ **Hâlet Efendi Vakfiyesi**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Kitaplığı No: 837.

¹⁰¹⁹ BOA., D. BŞM. MHF. 13373.

¹⁰²⁰ BOA., D.BŞM. 7947.

¹⁰²¹ BOA., MAD 18646.

¹⁰²² BOA., D.DRB.MH. 273/15.

¹⁰²³ BOA., D.DRB.MH. 272/54.

¹⁰²⁴ BOA., C.DH. 8688.

¹⁰²⁵ BOA., D.DRB MH 273/15.

Ahmet Ağa tarafından geçici bir tahvil verilmiştir¹⁰²⁶. Masraf kayıtları¹⁰²⁷ incelendiğinde oldukça şaşalı bir yaşantı sürdüğü anlaşılan Hâlet Efendinin İstanbul'daki Mevlevihanelere¹⁰²⁸ ve fakir fukaraya da düzenli olarak yardım ettiği¹⁰²⁹ göze çarpmaktadır. Hâlet Efendi, masraf defterini her gün kontrol ediyor her yılın muharrem ayının başında hazinedarı ile hesap görüyor, alacak vereceklerinin kalmadığına dair senetler karşılıklı olarak teslim edildikten sonra hazinedarı da, Haskil ile ayrıca hesap görüyordu¹⁰³⁰.

Çeşitli yıllara ait gider kayıtlarından örnekler verdiğimiz Hâlet Efendi'nin iktidar süresi olan 1811–1822 tarihleri arasındaki gelir gider kaydı 14758650 kuruştur¹⁰³¹. Neredeyse Osmanlı Devleti'nin bütçesine denk gelen bu rakam aynı zaman da Hâlet Efendi'nin siyasi, idari ve askeri iktidarının da sembolüdür.

Yukarıda bahsedildiği gibi Hâlet Efendi'nin hiç beklemediği bir anda gelen ve işin başlangıcında sadece bir kaç günlük seyahat olarak görünen azli birkaç gün içerisinde renk değiştirmiş ve ölümüyle sonuçlanmıştır. Azil ve sürgün büyük bir gizlilik ve süratle çıkan Hâlet Efendi'nin mallarına, taraftarlarının tepkisini çekmemek ve onun müdahalesi ile karşılaşmamak için ilk anda el konulmamış infazının gerçekleşmesi beklenmiştir¹⁰³². Ancak bu sırada işlerin çabuklaşması için Hâlet Efendi'nin ölüm haberi gelmeden önce gerekli ruhsatnameleri veren Sultan II Mahmut, Hâlet Efendi'nin sarrafı olan Haskil'de çok parası olduğunun tahmin edildiğini bilmekteydi. Yine Haskil'in, Koga isimli bezirganla ilişkisi olduğunu ve onun vasıtası ile Avusturya'ya para kaçırıldığından şüphelenmekteydi. Gayet ketum olan Yahudilerin sorgularından pek bir şey çıkmayacağını tahmin eden II.Mahmut, Hâlet Efendi'nin ölüm haberi gelir gelmez Haskil'in tüm işyerlerin basılarak evraklarına el konulmasını emrediyordu¹⁰³³.

¹⁰²⁶ BOA., D.DRB.MH. 273/15.

¹⁰²⁷ Hâlet Efendi'nin 1 R 1236-25 Safer 1238 tarihli masraf kayıtları için bkz: BOA., D.DRB.MH. 220/ 41; 223/5,16; 233/9, 18, 19, 24;242/50; 248/13; 256/34; 259/43, 48, 49, 50, 51,57; 262/1,14; 268/48; 271/33, 40; 272/39, 44, 53, 59, 273/2,42,295, 27.

¹⁰²⁸ BOA., D.DRB.MH 272/44, 268/35.

¹⁰²⁹ BOA., C.DH., 7738, 6880.

¹⁰³⁰ BOA., A.MKT. 1722/13.

¹⁰³¹ BOA., D.BŞM. MHF. 7855.

¹⁰³² BOA., HAT 24324.

¹⁰³³ BOA., HAT 24327.

Hâlet Efendi'nin ilk önce yine kendi çıkarları doğrultusunda katlettirdiği Düzoğulları'nda olan alacaklarına el konulmuş, büyük bir hızla sahilhaneleri ve konakları mühürlenerek içeri deki malların sayımına başlanmıştır. Kısa bir süre sonra sarrafı Haskil'inde konağı ve işyerleri mühürlenmiştir. Hâlet Efendi'nin, sarrafı Haskil'in mallarının müsadere işlemi ilk önce defterdara verilmişti. Ancak malların eksiksiz yazımı, alacak ve vereceklerinin ortaya çıkartılması için bir çok kişinin sorgulanması ve bunun gibi muhallefât yazımına dair mutat olan işler, zaten yoğun olan defterdara ayrıca bir yük getireceği için muhallefât yazımı işi daha önce Darphane-i Amire Nazırı olan Yusuf Efendi'ye verildi¹⁰³⁴.

Hâlet Efendi'nin muhallefâtının eksiksiz olarak zabtı hususunda çok dikkatli olan ve sadrazamdan her an bilgilendirilmeyi talep eden Sultan II. Mahmut söz konusu servetin en ufak bir parçasının dahi kaybolmasına müsaade etmeyecekti. Sarraf Haskil'in, Hâlet Efendi'nin bütün para trafiğini yönettiğini bilen Sultan II. Mahmut, özellikle Haskil'e ait olan defterlerin ve evrakın kaybolmamasını talep ediyor¹⁰³⁵ Ancak tüm ısrarlarına rağmen yeterince bilgilendirilmediği ve Hâlet Efendi'nin muhallefâtının yazımının gevşek tutulduğu kanaatine vardı¹⁰³⁶ anlaşılan sultan tehditkar bir ifadeyle sadrazamda dâhil olmak üzere bu işle ilgili tüm görevlileri işlerini doğru yapmaları için uyarıyordu¹⁰³⁷.

Sultan II. Mahmut'un bu emrinin hemen etkisini gösterdiği, sadrazamın müsadere edilen malların yazım işleminin bir iki gün içerisinde biteceğini ve hemen sultana takdim edileceğini havi yazısından anlaşılmaktadır¹⁰³⁸.

Hâlet Efendi'nin mühürdarı Sait Efendi'nin sorgusu esnasında ise Sultan II. Mahmut'un Hâlet Efendi ve Haskil arasındaki ilişkiye dair yürüttüğü tahminlerin ne kadar doğru olduğu ortaya çıktı. Sorgu esnasında edinilen Hâlet Efendi'nin işlerini idare etmek üzere kurduğu çarkı da gözler önüne seriyordu. Tüm maddi işlerinin yanı sıra diğer işlerini de Haskil vasıtasıyla ve büyük bir gizlilik içinde hal etmekteydi. Haskil'in onun nezdinde ki önemi bir sarraftan çok öte idi. Hatta kendisi "*kişinin sarrafı kendisinin ayal, mesabesindedir. Mahrem-i esrarı ve her bir maslahatına*

¹⁰³⁴ BOA., HAT 24329.

¹⁰³⁵ BOA., HAT 24328.

¹⁰³⁶ BOA., HAT 24325.

¹⁰³⁷ BOA., HAT 51165.

¹⁰³⁸ BOA., HAT 24330.

vakıf olmak muktezi ve lazımdır” cümlesini sık sık hem Sait Efendi hem de diğer etbainın yanında tekrarlıyordu. Sait Efendi’ye göre, Haskil’in Hâlet Efendi’ye ne kadar yakın olduğu bir saat bile yanından ayrılmamasından kolayca anlaşılabilirdi. Haskil, Hâlet Efendi’ye gönderilen hediyeler de dâhil olmak üzere onun bir çok alacağını kendisi tahsil ediyor her aybaşı Sait Efendi ile hesap görmeye oturduklarında irat olarak gösterdiği kalemlerin nereden geldiğini açıklamıyordu. Hatta gelen mektuplara dahi cevap yazdırmıyordu. Ancak hediyein Hâlet Efendi’nin şahsına ulaştırılamadığı durumlarda Sait Efendi teslim alıyor ve karşılığında yazılacak teşekkür mektubu Hâlet Efendi tarafından dikte ettiriliyordu.

Ayrıca Eflak ve Boğdan’dan gelen yazılara gizli bir cevabı var ise Hâlet Efendi kendi hattı ile yazıyor, bazen de yine kapı kethüdaları vasıtasıyla şifahen bildiriyordu. Kapı kethüdaları Hâlet Efendinin yanına geldiğinde görüşmeler gizli yapılıyordu. Eflak-Boğdan voyvodaları, Mihail ve Soço’nun işlerini ise bizzat Haskil görmektedir. Haskil bazen Hâlet Efendiden para karşılığı aldığı mücevherleri bir kaç ay sonra sözde her biri başka bir yerden gelmiş gibi takdim ediyor ancak bu küçük oyunu Hâlet Efendinin gözünden kaçmıyordu¹⁰³⁹

Hâlet Efendi sürgün yerine giderken bile Haskil’le olan ilişkisinde bir gevşeme meydana gelmemişti. Yalısında bıraktığı mücevherlerin Haskil’e teslim edilmesini istemesi üzerine Keçecizade İzzet Molla şahit tutularak söz konusu mücevherlerin hepsi deftere kaydedilip Haskil’e teslim edilmişti¹⁰⁴⁰. Müsadere esnasında söz konusu mücevherlerin tutarı 167.205 kuruş, kızının düğününde gelen ancak satılmayan mücevher pahası 53.905 kuruş, hazinedarı Ahmet Ağa’nın elinde olan mücevherin pahası 35.551 kuruş, sürgün edildikten sonra vekilharcıyla İstanbul’a gönderilen mücevher pahası 32.555 olmak üzere toplam 289.216 kuruşa el konulmuştur¹⁰⁴¹. Ayrıca Hâlet Efendi’nin borcuna karşılık Haskil’e verilen 213.750 kuruş değerinde ki mücevherde miriye geçmiştir¹⁰⁴². Hâlet Efendi’nin ayrıca 20.730

¹⁰³⁹ BOA., A.MKT. 1722/13.

¹⁰⁴⁰ BOA., A.MKT. 1722/13.

¹⁰⁴¹ BOA., D.DRB. MH 317/42, D.DRB MH 324/51.

¹⁰⁴² BOA., D.DRB. MH. 273/15.

kuruş değerinde olan kürklerine¹⁰⁴³.de el konulduğu gibi Istabl-ı amireye de 16 tane atı teslim edilmiştir¹⁰⁴⁴.

Hâlet Efendi'nin yanında 50.000 kuruş götürdüğü tahmin edilmekteydi. Sürgün yolu boyunca hediye dağıtmaktan da geri durmayan¹⁰⁴⁵ Hâlet Efendi'nin yanında çıkan 27.545 kuruşu Arif Ağa darphaneye teslim etmiştir¹⁰⁴⁶. Muhallefat bedeli tespit edilmeden borçları dağıtılmayan¹⁰⁴⁷ Hâlet Efendi'nin alacaklarının toplamı olan 370361 kuruş devlet tarafından tahsil edilmiştir¹⁰⁴⁸

Hâlet Efendi ve Haskil'in devlet tarafından el konulan mücevherlerinin yok pahasına satılmaması için bir süre darphanede saklanmasına karar verilmişti. Ancak mücevherlerin saklandığı yer kargir ve rutubetli olduğu için bazılarının bozulma ihtimali ortaya çıkmıştır Bu yüzden belirli zaman aralıklarında müzayede yoluyla satılmalarına karar verildi¹⁰⁴⁹.

Hâlet Efendi, Haskil ve Tophane Nazırı Ahmet Ağa'nın muhallefatlarından nakit olarak Darphane'ye 5401 kese 473,5 kuruş teslim edilmiştir. Söz konusu meblağın çoğu adli altınıdır. Ancak yeniden kesilmeye uygun olanlar ayrılarak Mübayacı Artin'e verilmiş, sur-ı hümayûn için 30.000 adet zer-i mahbub ve geri kalanı tam adli olarak kesilmiştir. Bunların adli hesabı üzere faizi 248.2359 kuruş olarak hesaplanmış, sur-ı hümayûn için kesilen 30.000 altının karşılığı olan 120.000 bin kuruş düşüldükten sonra 128.259 kuruş faiz kalmıştır. Beyaz akçelerin faizi olan 3.663 kuruş da buna eklenmesiyle oluşan 131 922 kuruşluk faiz ceb-i hümayuna gelir olarak kaydedilmiştir. 5.401 kese adli altın ise hazine-i mektumeye nakl edilmiştir¹⁰⁵⁰.

Mücevherlerinin ve nakit parasının yanı sıra mülkleri de kiralanarak gelirleri darphaneye aktarılmıştır. Buna göre Yıldız Köşkü karşısındaki bağı 15.050 kuruş muaccele ile Duhani Rıza Efendi'ye kiralanırken¹⁰⁵¹, Kulekapısı'ndaki arsası 11.000

¹⁰⁴³ BOA., MAD 9731, s.21; MAD 8916, s.358.

¹⁰⁴⁴ BOA., MAD 9759.

¹⁰⁴⁵ BOA., A.MKT 1722/24.

¹⁰⁴⁶ BOA. D. BŞM. MHF 13373

¹⁰⁴⁷ BOA., D.DRB. MH 280/53

¹⁰⁴⁸ BOA.,MAD 12409, s. 125-129. Bu miktarın 76.332 kuruşluk miktarı ayrı bir defterde kayd edilmiştir. Bkz: BOA. D. BŞM. MHF 13373

¹⁰⁴⁹ BOA., D.DRB. THR 333/1

¹⁰⁵⁰ BOA., D.DRB THR. 331/2;D.DRB.MH 278/58

¹⁰⁵¹ BOA., D.DRB.MH 318/37

kuruş muccele ile kiraya verilmiştir¹⁰⁵². Veznecilerdeki büyük konağı 75.000 muaccele ile Elhac Mustafa Ağa'ya¹⁰⁵³, Galata Mevlevihanesi civarındaki börekçi dükkânının arsası 150 kuruşa kiralanmıştır¹⁰⁵⁴

Hâlet Efendi'nin 30 Mart–31 Aralık 1823 (17 Recep 1238–27 Rebiülahir 1239) tarihleri arasında süren mallarının satım işlemlerinden 310.659.5 kuruş gelir sağlanmıştır¹⁰⁵⁵ Eşya satışının 17 Kasım 1825 (5 Rebiülahir 1241) tarihine kadar devam ettiği ve bu satıştan da 4050 kuruş kazanıldığı görülmektedir¹⁰⁵⁶

3.Hayratı

Mevlevi tarikatına bağlı olan Hâlet Efendi 1779 (H. 1193) tarihinde Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Ali Nutki Dede'den arakiyye 1787 de (H. 1201) sikke giymiş¹⁰⁵⁷ ancak daha sonraki süreçte ikbal basamaklarını hızla tırmanmasına vesile olan Galata Mevlevihanesi'ne devam etmeye başlamıştır. Galata Mevlevihanesi 'nin Şeyh Galib'ten sonra şeyhi olan Ruhi Dede'den 18 Eylül 1807 (H. 15 Recep 1222)'de teberrük sikkesini giyen Hâlet Efendi'nin duhanisi Osman Ağa, imamı Mustafa Efendi'de Ruhi Dede'nin elinden arakiyye ve sikke giymişlerdir¹⁰⁵⁸ Hâlet Efendi'nin iktidarı elinde tuttuğu 1811-1822 tarihlerinde ise roller değişmiş artık Hâlet Efendi Mevlevileri himaye eder olmuştu. Çelebisinden muhibbine kadar Mevleviler “*devlet kethüdası*” namı ile şöhret bulun Hâlet Efendi'yi adeta “*tarikat kethüdası*” olarak tanıyorlardı. Yenikapı şeyhlerinden Recep Hüseyin Dede'nin (ölm.1830) meşihatnamesi 1821'de Konya'dan doğruca Hâlet Efendi'ye gönderilmiş ve onun inayetiyle postnişinliğe oturabilmişti. Yine 1818 tarihinde Hâlet Efendi'nin inayetiyle Konya'da postnişinlik makamına oturan 12 yaşındaki Hemdem Çelebi, Mevlevi adetini göre tekbirlenip on sekiz gün Mevlana sandukasının örtüsü altında duran destarlı , yani sarıklı bir sikkeyle icazetname gönderiyordu¹⁰⁵⁹.

¹⁰⁵² BOA. , D.DRB. MH 287/36

¹⁰⁵³ BOA., MAD 9730

¹⁰⁵⁴ BOA., MAD 12412.

¹⁰⁵⁵ BOA., D. BŞM MHF 13365. Bu gelirin 43.300 kuruşluk miktarı Küplüce ve Beylerbeyi'ndeki sahilhanelerindeki mallarının satımından karşılanmıştır (BOA., D.BŞM.MHF 13370).

¹⁰⁵⁶ BOA., D.BŞM.MHF 13392

¹⁰⁵⁷ Ali Nutki Dede, **Defter-i Dervişan**, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Kitaplığı No 1194, vrk 15b.

¹⁰⁵⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, **a.g.e.**, s.255-256.

¹⁰⁵⁹ Abdülbaki Nasır Dede, **Defter-i Dervişan**, İSAM, Demirbaş no:18112, vrk. 34b.

Hâlet Efendi 22 Ağustos 1819 (H.1235) tarihinde Galata Mevlevihanesi'nde ki bir kütüphane, sebil bir muvakkit odası ve kendisine bir türbe yapımını başlatarak¹⁰⁶⁰. Mensubu olmakla büyük güç kazandığı Mevlevi tarikatına teşekkürlerini sunuyordu. 6 Mart 1820 tarihinde tamamlanan hayratın açılışı 14 Mart 1820 tarihinde bütün meşayihlerin katılımıyla yapılmış tören esnasında hatm-i şeriften sonra şerbetler içilerek pilav ve zerde yenilmiş sebilden şerbetlere içilerek tören son bulmuştur¹⁰⁶¹

Hayratın Vakıfnamesinde vakfettiği mülkleri ve nakit parayı, bu vakıftan kazanılacak gelirin nasıl ve nereye harcanacağı, mütevellilik esasları belirtilmektedir. Eğriboz sancağında Ulunar, Kumus Visone, Timos Aya Yorgi isimli 5 çiftliğinden kendi hissesi olan 58 çift emlakı, hayvanları, alet ve edevatlarıyla birlikte vakfetmiştir. Söz konusu çiftlikler her sene Kasım ayında vakıf tarafından muteber bir kimseye kiraya verilecektir.

Çiftliklerinden hâsıl olan senelik gelirin faiziyle Galata Mevlevihanesi Şeyhinin onayıyla seçilecek olan vakıf hizmetlilerinin, türbe kandilcilerinin aylıkları ve söz konusu türbeler ile kandillerde Galata, Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş ve Üsküdar'da ki Mevlevihanelere verilecek zeytinyağının miktarı, her yıl Ramazan ayında dağıtılacak Ramazaniyyeler, yapılacak hayırlar kalem kalem sıralanmıştır¹⁰⁶².

¹⁰⁶⁰ BOA., KK 7500, s.327.

¹⁰⁶¹ İhtifalci Mehmet Ziya Bey, **Yenikapı Mevlevihanesi**, (yay.haz.Murat A. Karavelioğlu, İstanbul 2005, s.68

¹⁰⁶² Galata Mevlevihanesi Şeyhi'nin onayıyla seçilecek olan kütüphane hafız-ı evveli aynı zamanda türbedarlık görevini de üstlenecek ve hizmetleri için ayda toplam 42 kuruş, hafız-ı keteb-i saniye 36 kuruş, , bevvablık ve sebili görevlerini yürütecek kişiye 364 kuruş, muvakkite 24 kuruş, duacı, aşçı, kudumzenbaşı ve neyzenbaşı bulunan dedelere, ciltçiye, su yolcuya ayda 6'şar kuruş verilecektir. . Mevlevihanenin kabristanında medfun olan İsmail Ruhi Dede ve Esad Dede Efendilerin mezarlarındaki kandilleri yakmak üzere görevlendirilecek kandilciye de aylık 5 kuruş,. Babası Hüseyin Efendi'nin Eyüp'te Otakçılar Sementi'nde olan türbesinde ki kandili yakmakla görevli şahsa da her ay 5 kuruş aylık olarak bağlanacaktı. Söz konusu mezarlarda yakılacak kandillere de toplam 48 vakıyye, yine mevlevihanede defin edilmiş olan Kırımı Dede Efendi ve Fasih Dede'nin mezarlarının kandilleri için senelik 48 vakıyye,. Yenikapı'da Derviş Ahmet Sahih Dede'nin mezarında yakılmak üzere senelik 20 vakıyye zeytinyağı bağışlanacaktı. Ayrıca kandil, fitil gibi gerekli şeyler içinde yılda 66 kuruş ayrılacaktı. Her yıl Ramazan ayında dergah şeyhine 366 kuruş ve mutfakta karakulakçı bulunanlara ikram olunmak üzere 150 kuruş ve meydancı dedeye 36 kuruş ramazaniyye verilecekti. Her kandilde Galata, Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş ve Üsküdar'da ki Mevlevihanelere toplam 66 kuruş şem'i revgan parası ayrılacaktı Her bir kandil gecesinde Yenikapı da merkez Efendi dergahındaki fakirlere verilmek üzere 18 kuruş ve ayrıca 9 kuruş, şem'i revgan parası, her berat gecesinde adı geçen Mevlevihaneler ve merkez Efendi dergâhı için 6'şar vakıyye şem'i asel verilmesi şart koşulmuştu (**Hâlet Efendi Vakfiyesi**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Kitaplığı No: 837. Bu vakfiyenin müsvedde şekli yine Süleymaniye

Mihrişah sultan vakfından kiraladığı su için günlüğü 10 akçeden olmak üzere senevi 30 kuruş verilecektir. Ayrıca Her Cuma ve her Kandilde Hazreti Halit Cami'nde babası Hüseyin Efendi, annesi Mihrişah Hatun, Elhac Abdülgafur Efendi, Fatma Hatun, Derviş Ali Efendi, Abdi Efendi ve Ümmühan Hatun ruhları ve kendisinin selameti için fatiha suresini okuyacak müezzinlere senelik 120 kuruş maaş bağlanacaktı Vakfın tevliyeti yaşadığı sürece kendisinde öldükten sonra ahiret kızı Şerife Vesime hanıma ve onun soyundan gelen ve yaşça en büyük olan şahısa kalacak, vakıf mütevellilerine senelik 600 kuruş verilecekti. Kitabet ve cibayet görevleri divan-ı hümayûn kâtiplerinden Mehmet Bahir Efendi'ye verilecek ve onun soyundan gelenler yine bu hizmetleri devam ettirecekler ve bu görevler için kendilerine 250 kuruş verilecekti. Mütevellilerin soyu devam etmediği halde Evkaf-ı Hümayûn kaymakamları müteveli olacaklar, Bahir Efendi'nin soyu devam etmediği halde kitabet ve cibayet işleri yine nazır ve müteveli tarafından seçilen şahıs tarafından yürütülecekti. Hâlet Efendi yaptırdığı kütüphaneye ilk seferde 266 kitap ve 1 adet saat bağışlamıştı. Kütüphanedeki kitapların asla dışarı çıkartılmaması da vakfiyenin şartlarındandı. Kitapların bakım masrafı için yıllık 250 kuruş ayrılacak, Kütüphane her sene muharrem ayında Haremeyn-i Şerefeyn Müfettişi tarafından denetlenecekti. Sultan II. Mahmut'un vakf-ı hümayununa bağlanana vakıf, gelirlerinin fazla olması halinde bu gelir yine vakf-ı hümayûn hazinesinde saklanacaktı.

Hâlet Efendi'nin vakfiyesini incelediğimiz de buraya kadar olan her madde hemen hemen her vakfiye de rastlanabilecek olan sıradan hususlardır. Ancak bir şart onu benzerlerinden çok daha farklı bir yere taşır. Şöyle ki Hâlet Efendi vakfına bağışladığı 25.000 kuruş nakit paranın Fener Patrikhanesi, patriklerine emanet ve teslim edilmesini, faizi de dâhil olmak üzere patrikhaneden asla geri alınmamasını şart koşmuştu¹⁰⁶³. Yaptığımız çalışma sonucunda Hâlet Efendi dışında başka hiç bir Müslüman'ın vakfına ait bir meblağı Patrikhaneye bıraktığına rastlanılmadığı gibi Hâlet Efendi'nin böyle bir şeye neden gerek duyduğu sorusunun cevabı da bulunamamıştır. Bu meseleyi Hâlet Efendi'nin sırf Rumlara olan sempatisine

kütüphanesinde Esad Efendi Kitaplığında 3847/1 numarayla kayıtlı mecmuanın 23-26 varakalarındadır. 26-27 varaklarda da başka bir suret vardır)

¹⁰⁶³ **Hâlet Efendi Vakfiyesi**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Kitaplığı No: 837.

dayanarak açıklamak ise onun şahsiyeti ve yaptıkları göz önüne alındığında kanaatimizce eksik bir tanımlama olacaktır. Hâlet Efendi'nin ve çağdaşlarının vakfiyenin kaleme alındığı tarihte Rumları bir tehlike olarak görmemesi ve bu yüzden söz konusu maddenin vakfiye de yer almasının en azından o dönemde bir mahzur taşımadığı fikri ise sadece bir tahminden ibarettir. Dolayısıyla Hâlet Efendi ve Patrikhane arasındaki bu bağ ileri de yapılacak bir başka çalışmanın konusu olacaktır.

Hâlet Efendi yukarıda bahsedilen vakfiyeye ek olarak daha sonra bir vakfiye daha hazırlatmış, İstanbul'da Cafer Ağa, Kırmasti, Mahmut Paşa, Hüseyin Ağa ve Küplüce mahallelerindeki birer adet evlerini, Yeniköy'de Aya Nikola mahallesindeki büyük ve küçük kayıkhanelerini, Üsküdar'da İstavros Köyü'nde ki Küplüce'de 5, 30 ve 8 dönümlük üç bağını, Beylerbeyi'nde Abdullah Ağa Semti'nde 10 dönüm bağını, Aydın Sancağı'nda Köşk Kasabası'nda Dervişli isimli çiftliğini, İman Köyü'nde Kocagözoğlu Mehmet Ağa isimli incir bahçesini vakfına bağışlamıştır. İkinci vakfiyede kütüphanesine 547 cilt kitap bağışladığı anlaşılan Hâlet Efendi ayrıca kütüphanenin önündeki sofanın derslik haline getirilmesini ve burada Farsça ve Arapça bilen bir hoca tarafından dersler verilmesini şart koşturmuştur. Bu vakfiyesinde Beşiktaş'ta bir muvakkithanede inşa ettirdiği de anlaşılmaktadır. Vakfiyenin geri kalan kısmında kazanılacak gelirin nasıl ve nerelere harcanacağı vakıftan kazanılacak gelirin nasıl ve nerelere harcanacağı mütevellilik esasları belirtilmektedir.¹⁰⁶⁴

Hâlet Efendi daha sonra Mihrişah Sultan'ın Beyoğlu'ndaki içme suyu çeşmesinden 2 masura suyu günlük 10 akçe ile kendi vakfına bağlatmış ayrıca kütüphanesinin ve Mevlevihane kabristanında bulunan İsmail Ruhi Efendi'nin türbesinin üstünü kurşun kaplatmıştır¹⁰⁶⁵

Hâlet Efendi'nin ilk vakfiyesinde 266 adet ikinci vakfiyesinde 547 adet kitap olmak üzere toplam 813 kitap bağışlamıştır. Ancak daha sonra bu kitaplara ek olarak 25 kitap daha bağışladığı anlaşılmaktadır. Hâlet Efendi kütüphanesine sonradan çeşitli şahıslar tarafından da 254 kitap bağışlanmış böylece kitap sayısı 1828 (H. 1244) tarihinde 1092'ye ulaşmıştır¹⁰⁶⁶

¹⁰⁶⁴ **Hâlet Efendi Vakfiyesi**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Kitaplığı No: 837

¹⁰⁶⁵ BOA., HAT 50612.

¹⁰⁶⁶ **Defter-i Kütüphane-i Hâlet Efendi**, Dersaadet 1312

Hâlet Efendi'nin manevi kızı Şerife Vesime Hanım'ın uzun yıllar vakfın mütevelliyesi olduğu anlaşılmaktadır. Şerife Hanım bir süre sonra vakfa dahil olan Galata da Perşembe pazarında mahlul olan bir hanenin emlak-ı şahaneye katılmasıyla maddi sıkıntıya düşmüş, Hâlet Efendi gibi bir şahsın kızı olan ve kişizade olarak bilinen Şerife Vesime Hanım'ın maddi sıkıntıda olmasına göz yumulmayarak istediği miktar inayetin verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁶⁷

Yine Hâlet Efendi vakfına ait Üsküdar Küplüce'de eşi lebibe hanım ve manevi kızı Şerife Vesime hanıma ait 1 bağ vakfa gelir olmak üzere Mehmet Sait Efendi'ye 2.000 kuruşa¹⁰⁶⁸, Üsküdar Küplüce deki çınarlı bağı yine aynı şahsa 10.000 kuruşa, Beylerbeyi'nde Abdullah ağa semtindeki köşkü de olan bağ 5.500 kuruşa¹⁰⁶⁹ yine aynı şahsa 14 mart 1828 tarihinde vakfa gelir olmak üzere satılmıştır.

Hâlet Efendi ayrıca Kütahya'da, Bilecik mahallesinde Aksu Çayı üzerinde köprü ile biri köprü başında diğeri Mevlevihane önünde bir diğeri ise Dombay Sokağı'nda bulunan 3 çeşmenin onarılmaları için Aksu Çayı'nda bulunan aşağı ve yukarı değirmenler ile Nuri Çelebi değirmenlerindeki 11 sehim hissesini vakfetmiştir¹⁰⁷⁰. Söz konusu çeşmelerin ikisini 1813 tarihinde diğeri de 1814 tarihinde yaptırmış; 1812 yılında ise yine Kütahya'da Erguniyye Dergahı'nı tamir ettirmiştir¹⁰⁷¹

Hâlet Efendi ayrıca harap halde olan Yenikapı Mevlevihanesi'nin tamirinde Şehremini Hayrullah Efendi ile beraber bizzat taş yerleştirdiği gibi maddi olarak yardım da etmiş Yenikapı Mevlevihane'si yolu üzerindeki Sahih Ahmet Dede'nin üstü kafesli türbesini yaptırmış¹⁰⁷², Konya'daki Yeşil Kubbe'nin tamiri de onun himmeti ve emeği ile gerçekleşmiştir¹⁰⁷³

¹⁰⁶⁷ BOA., A.MKT. NZD. 419/71

¹⁰⁶⁸ BOA., EV.HMH.SM. 1/31

¹⁰⁶⁹ BOA., EV.HMH.SM. 1/35

¹⁰⁷⁰ **Hâlet Efendi Vakfiyesi**, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kitaplığı No 3447/2

¹⁰⁷¹ Hâlet Efendi'nin bu yaptırdığı ve tamir ettirdiği bu eserlere Ayni Efendi tarih düşmüştür [(Fatma Yaşar, '**Ayni Efendi Divanı, Hayat-Eserleri Türkçe Divan, Farsça Divançe ve Saki-name (Tenkidli Metni)**),(Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 1997, s.598,697-699.

¹⁰⁷² İhtifalci Mehmet Ziya Bey, **a.g.e.** s. 52,56,58

¹⁰⁷³ Abdülbaki Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 253.

4. Eserleri

Hâlet Efendi'nin bir başka yönü de şiire olan ilgisidir. Keçecizade İzzet Molla ve Musahip Sait Efendi gibi devrin edebiyat ustalarını meclislerinden eksik etmeyen Hâlet Efendi'nin, içinde 2 kaside 1 müseddes, 1 tahmis, 1 muhammes, 30 gazel, 1 müstezad 2 Mesnevi tarzında kafiyeli kısa şiir, 2 nazım, 1 kıt'a kebire, 1 musammat 2'si matla 5'i ferd niteliğinde 7 beyit bulunan Divançe'si ile felsefi yanı ağır basan Nabi, Ragıb, Cami gibi beğendiği şairlerin şiirlerinden ve şairi bilinmeyeb şiirlerden seçtiği mısra ve beyit antolojisi niteliğinde olan Zinetü'l-Mecalis adlı iki eseri bulunmaktadır¹⁰⁷⁴.

1258' de Şefik Efendi'nin teşebbüsleriyle basıma hazırlanan Divançe'sin de Klasik Türk şiiri kalıplarına uygun olarak yazdığı şiirler onun yabana atılmayacak bir şair olduğunu göstermektedir. Şiirlerinin bir kısmında usta işi olduğu anlaşılan nazireler ve benzetmeler görülür. Hâlet Efendi'nin benzetmelerin de o kadar başarılıdır ki anlattığı durum ve nesneyi okuyucu adeta gözünde canlandırabilir. Özgün benzetmelerinin yanı sıra klasik benzetmeler de kullanmıştır.

Divançesinde velinimetleri olan Sultan IV. Mustafa'nın tahta oturmasına dair düştüğü bir tarih (kıta-ı kebir), Sultan II. Mahmut'u abartılı bir şekilde övdüğü 20 kıtalık bir musammat ve yine Sadaret Kaymakamı Ebubekir Paşa'yı ve Darphane-i Amire Nazırı Ahmet Şakir Efendiği övdüğü iki kaside Mehmet Hakkı Paşa'nın sadaretine dair düşürdüğü bir tarih, Hurşit Ahmet Paşa'ya olan sitemini gösteren bir ferd ve Pertev'den bahsettiği bir gazel bulunması Hâlet Efendi'nin siyaset sahnesinde zeka ve dirayetiyle avucunun içine aldığı şahısları şiirlerinde de unutmadığını göstermektedir. Bir şiirinde kendine özgü olan "casus" benzetmesi ve "kanlı kılıcı yakuta" benzetmesi yine politik kişiliğinin şiirine yansımalarıdır.

Hâlet Efendi'nin en dikkat çekici özellikleri olan zekası, kavrayışı, dirayeti Zinet'ül Mecalis adını verdiği mısra ve beyit antolojisinden de anlaşılmakta bu eser aynı zamanda dünya halini değerlendiren , zaman zaman dünyaya ibretle bakan dersler çıkaran bir kişiliği olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁰⁷⁴ Hâlet Efendi'nin edebiyat sahasının çalışma alanına giren bu eserlerinin edebi değerleri hakkında İbrahim Çetin Derdiyok tarafından hazırlanan Hâlet Efendi Divançesi adlı eserden faydalanılmıştır (İbrahim Çetin Derdiyok, Hâlet Efendi Divançesi İnceleme Metin Tıpkıbasım, Adana 2005)

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin en sancılı süreçlerinden biri olan XIX. Yüzyılda yaşanan siyasi, idari ve askeri olayların ve dış ilişkilerin anlaşılabilmesi, aslında bunlara yön veren ama perde arkasında kalmış olan devlet adamlarının biyografilerinin çalışılması ile mümkün olacaktır. Çalışmaya konu olan Hâlet Efendi hakkındaki bilgiler maalesef kroniklerin verdiklerinin dışına çıkamamış devlet kademelerinde önemli işlere imza atmasına rağmen sadece ve sadece müsebbibi olmakla itham edildiği, iç içe geçmiş olan Tepedelenli ve Rum isyanları, yeniçeri ve voyvodalıklar üzerindeki etkisi ele alınmış ve söz konusu kroniklerdeki bilgiler tekrarlı tekrarlı klişe haline gelmiştir. Bu çalışmada söz konusu konularda arşiv belgeleri ışığında incelenmekle birlikte Paris Büyükelçiliği, Rıkab-ı humayun reisülküttaplığı, Bağdat mübaşirliği ele alınarak ona ve devlet yönetimindeki etkisine dair belli bir bakış açısından kurtulmuş bilgiler sunulmuştur.

Hâlet Efendi'nin Paris büyükelçiliği başlığı altında yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ilişkileri ele alınmış ve şimdiye kadar pek irdelenmemiş olan konulara değinilmiştir. Osmanlı Fransa arasında siyasi bir kriz haline gelen Napolyon'un imparatorluk unvanının tasdiki meselesinin dostluk çerçevesinde halledilmesini sağlamış elçilikte bulunduğu sürece selefi Ali Efendi'nin hatasına düşmeyerek zamanında ve doğru olarak bilgilendirdiği Babıali'nin politikasına zaman zaman tavsiyeleri ve uyarılarıyla da yön vermiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'ni yurtdışında temsil eden bir elçinin karşılaştığı diplomatik ve maddi zorluklar, onların şahsında Osmanlı Devleti'ne gösterilen verilen değer ve uluslararası platformda ki itibarının ve gücünün değerlendirilmesine dair önemli bilgiler ortaya konulmuştur. Yine bir Osmanlı bürokratının gözüyle Fransızlar şahsında tüm Avrupa'ya nasıl bakıldığı aynı zamanda onların Osmanlı'ya nasıl baktığına dair önemli bilgilere değinilmiştir. Ayrıca Fransa'nın o dönem içerisinde bulunduğu siyasi ve mali çalkantılara, toplumun değer yargılarına dair önemli ipuçları yakalanmış, Napolyon ve Talleyrand gibi dünya tarihinin iki büyük siması hakkında da birinci elden gözlemlere dayanan bilgilere ulaşılmıştır.

Diğer yandan Rıkab Reisülküttaplığı'nın kaleme alındığı satırlarda ise devletin içinde yaşanan muhafazakâr ve yenilikçi kadroların mücadelesine, hatalarına rağmen yine de o dönemin aydınları olan devlet adamlarının bir anda

nasıl feda edildiğine ve iktidar emelleri uğruna devlet kadrolarının yeteneksiz ellere teslim edilerek nasıl içlerinin boşaltıldığına değinilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti, Fransa, Rusya ve İngiltere arasındaki ilişkilerin nasıl anlık değişimlere uğradığı ve özellikle Babıâli’de yaşanan kadro değişimlerinin bu ülkelerle var olan ilişkilere yansımaları ele alınmıştır. Babıâli’nin devre damgasını vuran bitarafılık yani denge politikasını takip etmesine rağmen Fransa’ya daha yakın bir politika izlediği bu dönemde elçiliği sırasında edindiği tecrübelerle Fransızların hiç bir şekilde Osmanlı Devleti’nin çıkarları için çalışmayacaklarını ancak ve ancak kendi amaçları için yakınlık gösterdikleri kanaatinde olan Hâlet Efendi’yi zamanın nasıl haklı çıkardığı görülmüştür. Reisülküttaplığı esnasında Fransızların Babıali’deki ağırlığına rağmen kala-ı sultaniye anlaşmasının temellerinin atıldığı İngilizlerle gizli görüşmelerinin perde arkası ortaya çıkarılmıştır.

Hâlet Efendi’nin Bağdat mübaşirliği de çalışmanın ana hatlarından birisidir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa’dan devlete olan borçlarını tahsil etmek ve gerekirse onu görevinden almak üzere Bağdat’a gönderilen Hâlet Efendi’nin mübaşirliği esnasında bölgenin coğrafi, idari ve demografik yapısına dair gönderdiği raporlar ve çeşitli gruplar arasında yaptığı kıyaslamalarla bugün dahi geçerliliğini koruyan değerli bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgiler aynı zamanda Babıâli’nin taşra da olan gücünün ya da zaafının aynası olması bakımından da çok önemlidir. Aslında sessiz sedasız halletmesi gereken bu işin şartlar gereği bir savaşa varmasına rağmen muhalefat bedelinin bir kısmına tekabül eden 2500 kese akçe göndermesi nedeniyle başarılı olarak kabul edilmesi ve ödül olarak rikab-ı hümayûn kethüdalığına getirilmesi, söz konusu paranın kullanıldığı kalemler göz önüne alınca devletin o sıradaki maddi sıkıntısının ne derecelerde olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca orada bulunduğu süreçte ve daha sonraki aldığı tedbirler sayesinde bölgedeki kölemen hâkimiyetinin yıkılmasına zemin hazırlamıştır.

Hâlet Efendi’nin idari ve siyasi faaliyetlerine yer verilen bu çalışma da yüzyılın başlarından itibaren yaşanan iktidar boşluğunun ne derece de büyük olduğu da ulaştığımız bilgiler arasındadır. Bu boşluktan yararlanan Hâlet Efendi zekâsı kadar dâhil olmayı başardığı intisab sistemi sayesinde basamakları hızla tırmanmış ve bunun sonucunda siyasi-idari-askeri erklerini elinde tutmayı başarabilen ve yenilmez bir devlet adamı profili çizmiştir. Kendisinden önceki ve sonraki

dönemlerde de rastlanan ve bu profile sahip olan devlet adamları arasında Hâlet Efendi'nin sıyrılmasını ve günümüze kadar şöhretini korumasını sağlayan fark ise onun bu gücü bir kadroyla paylaşmayarak sadece ve sadece kendi elinde tutmasıdır. Teşrifattaki yeri ne olursa olsun elde ettiği mansıpların kendi gücü doğrultusunda ön plana çıkmasını sağlamış, üst ve alt makamlara da dilediği gibi müdahale etmiştir. Benderli Ali Paşa ve Salih Paşa gibi sadrazamların, Hacı Halil Efendi ve Yasincizade Abdülvehab Efendi gibi şeyhülislamların Hâlet Efendi tarafından azl edilmesi ya da göreve atanmaları da bu cümledendir. Kurduğu çark öyle bir işler hale gelmiştir ki artık sözlerini geçirebilmek için bu mansıplara dahi gerek duymamış değil kadrolardaki bu oynamalar devlet için çok önemli olan siyasi olayları yönlendirmiştir. Buna en güzel örnek ise hiç bir mansıba sahip olmadığı bir dönemde Tepedelenli Ali Paşa ile uğraşması ve amacına ulaşmasıdır.

Hâlet Efendi hakkında tartışmalar en çok yoğunlaştığı konular olan Tepedelenli Ali Paşa ve Rum isyanı Eflak-Boğdan voyvodalıkları, yeniçeri ve Sultan II. Mahmut üzerindeki gücü hakkında yeni bilgiler de sunulmuştur. Hâlet Efendi'nin voyvodalıklar da dâhil olmak üzere elinin altında olan bir çok kaynağı kullanarak kazanç sağladığı ve buradan elde ettiği gelirleri yeniçeri ağalarına dağıtarak ocağı ve onlar sayesinde de Sultan II. Mahmut'u elinde tuttuğu doğrudur. Şimdiye kadar kroniklerden edindiğimiz bu bilgi bu çalışmada Hâlet Efendi'nin kendi mührünü taşıyan bir belgeyle de ispatlanmıştır. Tepedelenli Ali Paşa isyanındaki dahli kabul edilmekle beraber ona karşı olan düşmanlığının sadece ve sadece para hırsından kaynaklandığına dair olan iddiaların gerçeği tam manasıyla yansıtmadığı bu çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. Hâlet Efendi'nin Tepedelenli'ye karşı düşmanlığının altında çok daha derin sebepler yatmaktadır. Bunların başında ise Paris elçiliğine gitmeden kaleme aldığı ve sultan III. Selime takdim ederek onun da takdirini kazandığı layihasında devlet yönetimine dair kaleme aldığı fikirler gelmektedir. Daha önce böyle bir layiha kaleme aldığı günışığına çıkmamış olan Hâlet Efendi söz konusu çalışmada devletin taşraya hâkim olabilmesi için merkezi gücün kuvvetlenmesini bunun da ancak bölgeye Enderun terbiyesi almış vezirlerin atanmasıyla sağlanabileceğini savunuyordu. Daha adı duyulmamış bir kâtipken edindiği bu düşüncüyü kariyerinin her basamağında sahiplenmiş ona göre stratejiler geliştirmiştir. Hatta Bağdat mübaşirliği sırasında da

bunun üzerinde durmuş bölgenin kontrolü için başta Bağdat olmak üzere civar illere de Enderun'dan yetişmiş valilerin atanması için çalışmış ancak şartlar gereği bunu başaramamıştır. İşte Tepedelenli'nin karşısında yer almasının da temel sebep budur. Bunun yanı sıra Tepedelenli'nin muallim bir topçu birliği oluşturması gücünün dayanağı olan yeniçeriye karşı büyük bir tehlike olarak görmesine ona karşı duyduğu düşmanlığın diğer bir sebebi olmuştur ki bu bilgilere ilk kez bu çalışmada ulaşılmıştır. Yine Tepedelenli'nin her ne kadar Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki koruyucu gücü olmasına rağmen yaptığı her yardımda tavizler koparması ve bunun sonucunda ileride daha gelişmiş bir örneği olacak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın adeta bir prototipi olarak devlet içinde devlet haline gelmesi, siyasi otoriteye başkaldırması, hatta nihayetinde Rusya ile Osmanlı Devleti aleyhinde bir anlaşma imzalayıp mecbur kaldığı için bu anlaşmaya Avusturya'yı da dâhil ederek büyük bir isyan hazırlığı içerisinde olması ve nihayetinde kendi çıkarı için Rumlarla anlaşma yoluna gitmesi de unutulmamalıdır. Tepedelenli Ali Paşa isyanında dikkate alınması gereken bir nokta da Sultan II. Mahmut'un ayanlara karşı takip ettiği siyasettir. Hâlet Efendi ile hemen hemen tek ortak noktası devleti merkezileştirmek olan sultan II. Mahmut en az onun kadar Tepedelenli'ye karşı düşmanlık beslediği ve onu ortadan kaldırmak için bir vesile aradığı hatt-ı hümayunlarından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ancak Sultan II. Mahmut'un karakteristik özelliği olan şartların olgunlaşmasını bekleme ve perde arkasında kalma politikası Tepedelenli Ali Paşa isyanında en güzel şekilde ortaya çıkmaktadır. Rum isyanını işleyen hemen hemen her eser de Rumların uzun süreden beri isyan hazırlığı içerisinde olduğu yazılmasına rağmen yine tek sebep olarak Hâlet Efendi'yi göstermektedir. Bizim ulaştığımız sonuç ise her halükarda çıkacak olan Rum İsyanı'nda Hâlet Efendi'nin katalizör rolünü üstlendiği ve isyan tarihini biraz daha erken bir tarihe çekmiş olmasıdır. Tüm askeri güçlerin Tepedelenli üzerine gönderilmesini sağlayarak Mora üzerine yapılacak olan müdahaleyi geciktirmesi ya da o bölgeye yeterli güç sevk edilmemesine neden olması yönündeki eleştiriler de bulunanlar haklı olmakla birlikte düşmana toprakların geçmesine neden olabilecek kadar disiplinsiz olan ve savaş gücü bulunmayan ya da zahiresizlik, susuzluk ya da hastalık yüzünden daha Mora yolunda telef olan ordunun durumunu göz ardı etmektedirler. Nitekim Hâlet Efendi'nin ölümünden sonra Rum İsyanı'nın uzun bir süre bastırılmaması ve

nihayetinde Osmanlı Devleti'nin valisi olan Kavalalı Mehmet Ali paşaya bir takım imtiyaz vermek suretiyle isyanı bastırabilmesi bu kanaatimizi desteklemektedir.

Bu çalışma ile XIX. Yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vurmuş devletin iç meseleleri kadar dış politikasında da söz sahibi olan ve yönlendiren ve aklı zekası soğukkanlılığı ve öngörüsüyle emsallerine göre daha farklı bir yere oturan ve yaptıklarıyla XXI. yüzyılda bile hala tartışılan bir devlet adamının portresi çizildiğı gibi devrin önemli olaylarının da perde arkası verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV KAYNAKLARI

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

a. Hatt-ı Humayun Tasnifi

b. Cevdet Tasnifi

Cevdet Dahiliye (C.DH)

Cevdet Hariciye (C.HR)

Cevdet Saray (C.SRY)

Cevdet Zaptiye (C.ZPT)

c. İbnülemin Tasnifi

d. Ali Emiri Tasnifi

e. Ayniyat Defteri

f. Muhallefat Defterleri (D.BŞM.MHF)

g. Maliyeden Müdevver Defter (MAD)

h. Name-i Humayun Defteri

ı. Kamil Kepeci Tasnifi Defter (KK d.)

i. Babıasafi (Defter)

Babıasafi Mektubi Kalemi(A.MKT)

Babıasafi Sadaret Kethüdalığı Defteri (A.SKT)

Babıasafi Nişan Defteri (.A.NŞT)

Mühimme Defteri (A.DVN.MHM.d.)

Babıasafı Mühimme Mektume Defteri (A.MHM.MKTM.d.)

j. Darphane-i Amire Muhasebe Dosyaları (D.DRB.)

Muhasebe (D.DRB.MH)

Hatt-ı Humayun (D.DRB.HAT)

Tahrirat (D.DRB.THR)

k. Babıasafı Dosya

Amedi Kalemi (A.AMD)

Mektubi Kalemi (A.MKT)

Saderet Kethüdalığı (A.SKT)

Düvel-i Ecnebiye (DVL.ECNB)

2. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ

B. YAZMA ESERLER

ABDÜLBAKİ NASIR DEDE, **Defter-i Dervişan**, İSAM, Demirbaş no:18112.

AHMET CEVAT, **Tarih-i Askeri-Osmanî**, C.I, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnülemin K. no 4178.

ALİ NUTKİ DEDE, **Defteri Dervişan**, Süleymaniye Kütüphanesi, Nazif Paşa K. no:1194.

Halet Efendi Vakıfname, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Halet K. no: 837

Halet Efendi Vakıfname, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi K no: 3447/2

Halet Efendi Vakıfname, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi K.no:3847/1

Vasıf, **Tarih-i Vasıf**, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi No: 608, I-II

C. KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

ABDURRAHMAN ŞEREF, **Tarih Musahebeleri**, İstanbul 1339.

ADAİR , Robert, **The Negotiations For The Peace Of The Dardanelles in 1808-1809 With Dispatches And Official Documents**, vol: II, London 1845.

AFYONCU, Erhan, Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.I, S.2, İstanbul 2003.

AHISHALI, Recep, **Osmanlı Devleti’nde Reisülküttaplık**, İstanbul 2001.

AHMET CEVAT, **Tarih-i Askeri-Osmanî**, C.I, s.2, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no 4178.

- AHMET CEVDET PAŞA, **Tarih-i Cevdet**, Dersaadet 1309 (ikinci baskı), VIII-XII.
- AHMET MÜNİF, **Tepedelenli Ali Paşa(1744–1822)**, İstanbul 1324.
- AHMET REŞİT, **Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarih-i Osmanî** C. II Dersaadet 1328.
- AHMET RESMÎ EFENDİ, **Sefinetü’r-Rüesâ**, İstanbul 1269.
- AKSAN, Virginia, **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmet Resmi Efendi (1700-1783)**, İstanbul 1997.
- AKSÜT, Ali Kemali, “Yakın Tarihten Simalar: Halet Efendi ve Hayatı”, **Tarih-i Siyasi**, 1953.
- AKŞİN, Sina, “Siyasal Tarih”, **Türkiye Tarihi III Osmanlı Devleti 1600-1908**(yay.yönt. Sina Akşin), İstanbul 1995.
- AKYILDIZ, Ali, **Para Pul Oldu Osmanlı’da Kağıt Para Maliye ve Toplum**, İstanbul 2003.
- , “Yakınçağ Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi Araştırmalarında Kaynak Sorunları” **İslam Araştırmaları Dergisi**, S.2, İstanbul 1998.
- , “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S.2, İstanbul 1998.
- ALTINAY, Ahmet Refik, **Kabakçı Mustafa**, (haz. Enfel Doğan), İstanbul 2005.
- ALTUNDAĞ, Şinasi, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831-1841**,
- ASİM EFENDİ, **Tarih-i Asım**, C.I-II, İstanbul 1867.
- AULARD, A., **Fransa İnkılabı Siyasi Tarihi**, (Çev. Nazım Poroy), C.III, Ankara 1982.
- AYVERDİ, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, II-III, İstanbul 2006.

- BAŞKAYA Serhat Şahin, “ **Mehmet Mansur Efendi ve Rum Fetreti (Yunanistan İsyanı ve Teşekkülü) Adlı Eserinin Değerlendirilmesi**”, (Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, Mustafa IV, **İslam Ansiklopedisi (İ.A)** , VIII Eskişehir, 2001.
- BAYKARA, Tuncer, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar**, İzmir 1992.
- BAYSUN, M. Cavit, “Mustafa IV”, **İ.A**, VIII, Eskişehir 2001.
- , “Bağdat” **İ.A.**, ; II, Eskişehir 2001.
- BEAUCHAMP, Alph.de **The Life of Ali Pacha of Jannina**, London 1823.
- BERKES, Niyazi, **Türkiyede Çağdaşlaşma**, İstanbul 2002.
- BEYDİLLİ ,Kemal - ŞAHİN, İlhan, **Mahmud Raif Efendi ve Nizam-ı Cedid’e Dair Eseri**, Ankara 2001.
- BEYHAN, Mehmet Ali, **Saray Günlüğü**, İstanbul 2007.
- “İslahatlar ve Buhranlar Literatürü: III. Selim ve II. Mahmut Dönemi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.I, S.2, İstanbul 2003.
- BUSTANİ, Mehdi Jawad Habib al **Bağdat’taki Kölemen Hâkimiyetinin Tesisi ve Kaldırılması İle Ali Rıza Paşa’nın Valiliği**, (İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1979.
- CABİ ÖMER EFENDİ, **Cabi Tarihi:Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani**, C. I-II, Haz.Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003.
- CEZZAR, Yavuz, “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Sarraflar”, **Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 2004.
- COLTON, Valter, **Visit to Constantinople And Athens**, Newyork 1836.

- ÇAĞATAY, Neşet “Vehhabilik”, **İ.A**, C. XIII. Eskişehir 2001.
- ÇAĞLAR, Erol **Mehmed Emin Vahid Efendi’nin Fransa Sefareti ve İngiltere ile Yapılan Görüşmelere Dair Takriri** (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002.
- ÇELİK, Yüksel, **Hüsrev Mehmet Paşa’nın Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri(1756-1855)** (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2005.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1975.
- DAVENPORT, R.A. **The Life Of Ali Pasha**, London 1837.
- DAVİSON, Roderic, “Küçük Kaynarca Antlaşması’nın Yeniden Tenkidi”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, (çev. Erol Aköğretmen), İstanbul 1981.
- , **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform**, (çev. Osman Akınhay), C.I, İstanbul 1997,
- DAVUD FATİN, **Tezkire**, İstanbul 1271.
- DEANS, William, **History Of Otoman Empire**, Edinburgh 1854.
- DECEL, Aurel “Fenerliler”, **İ.A**, IV.Eskişehir 2001
- DERDİYOK, İbrahim Çetin, **Hâlet Efendi Divançesi (İnceleme Metin Tıpkıbasım)**, Adana 2005.
- DERİN, Çetin Fahri, “Yayla İmamı Risalesi”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 3, İstanbul 1973.
- , “Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi”, **Belleten**, C.37, No. 19, Ankara 1974.
- DOĞAN, Muzaffer, **Sadaret Kethüdalığı (1730-1836)**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1995.

- DRİAULT, **Selim-i Salis ve Napolyon, Sebastiani ve Gardan**, (terc. Köprülüzade Mehmet Fuat) Dersaadet 1329.
- DURSUN, A. Haluk, “XIX. Yüzyılda Adam Yetiştirmede Hanegî- Himaye Usulü”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, S.IV, İstanbul 1996.
- EBU BEKİR EFENDİ, **Vaka-i Cedid**, İstanbul 1332.
- EFDALİDDİN BEY, “Alemdar Mustafa Paşa”, Cüz 10-21, **TOEM**, Dersaadet
- EMECEN, Feridun, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülahazalar”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S.6, İstanbul 2001.
- EMERSON, James, **The History Of Modern Greece**, vol. II, London 1830.
- ERKUTUN, İlkın, **Mevridü’l-Uhud 1812 Bükreş Anlaşması ile İlgili Galip Paşa Evrakı**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.
- , **Darendeli İzzet Hasan Zıyaname**, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004.
- ERTEN, S.Fikri, **Tekelioğulları**, 1955.
- ESAD EFENDİ, **Üss-i Zafer**, İstanbul 1293.
- , **Vak’ânüvis Es’ad Efendi Tarihi**, (neşre haz. Ziya Yılmazer), İstanbul 2000.
- EYÜP SABRİ, **Tarih-i Vahhabiyan**, İstanbul 1296.
- FAHİR, Armaoğlu, **19. Yüzyıl .Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1999
- GOŞU, Armand “La Troisième Coalition Antinapoléonienne Et La Sublime Porte 1805”, **Studies In Otoman Diplomatic History**, XII İstanbul 2003.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlana’dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul 1983.

- GÜLSOY, Ufuk, “Sıra dışı Bir Dini Topluluk: Osmanlı Yezidileri (XIX. ve XX. Yüzyıllar), **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.7, İstanbul 2002.
- HASLUCK, F.W., Christianity and Islam Under The Sultans, vol.I, New York 1973.
- İHTİFALCİ MEHMET ZİYA BEY, **Yenikapı Mevlevihanesi**, (yay.haz.Murat A. Karavelioğlu, İstanbul 2005,.
- İNALCIK, Halil, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Humayunu”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993.
- JORGA, Nicolea, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, V, İstanbul 2005.
- JUCHEREAU DE SAINT-DENYS, **Revolutions de Constantinople En 1807 Et 1808**, vol. II.Paris 1819.
- KARAL, Enver Ziya , **Selim III’ün Hatt-ı Humayunları**, Ankara 1999.
- , **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)**, İstanbul 1938.
- , **Osmanlı Tarihi**, C. V, Ankara 1988.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Sultan .II.. Mahmut Devri Osmanlı Tarihçiliği” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Sultan **II. Mahmut ve Reformları Semineri, Bildiriler**, İstanbul 1990.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, **Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri I (1580-1838)**, Ankara 1974.
- LEVY, Avigdor, **The Military Policy of Sultan Mahmud II 1808-1839** (Harward University History and Middle Eastern Studies), Massachusetts 1968.
- LEWIS, Bernard, **Müslümanların Avrupa’yı Keşfi**, İstanbul 2000.
- MANTRAN, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. II (çev. Server Tanilli) İstanbul 1995.

MARTENS, Geo. Fred. De - MURHARD, Frederic, **Nouveau Recueil De Traites**,
Tome XI, 1837.

MEHMED SÜREYYA, **Sicill-i Osmani (SO)**, (yay. haz. Nuri Akaybar) C. I,V,
İstanbul 1996.

MİSS PARDOE, **The City of The Sultan And Domestic Manners Of The Turks**
In 1836, vol. I, London 1837

MUAHEDAT MECMUASI, I-IV/, Ceride-i Askeri Matbaası 1298

MUÇO, Entela, **Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve Emlaki** (İ.Ü., Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2002.

MUSTAFA NECİP EFENDİ, **Tarih-i Sultan Selim**, Dersaadet 1280.

MUSTAFA NURİ PAŞA, **Netayicül'l-Vukû'ât**, IV Dersaadet 1327.

MUTLU, Şamil, **Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmut'un Edirne**
Seyahati, İstanbul 1994.

OĞULLUKYAN,Georg, **Ruzname, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmut ve**
Alemdar Mustafa Paşa, (Tercüme ve Notlar) Hrand D. Andreasyan,
İstanbul 1972

ÖZCAN, Abdülkadir ,“Halet Efendi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. XV,
İstanbul 1997.

ÖZCAN, Ahmet, **Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi**, (Kırıkkale
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),
Kırıkkale 1999.

ÖZTOKSOY, Özlem, **16-18. Yüzyıl Osmanlı-Hint-Babür Kumaş Sanatları**
Etkileşimleri (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi),
İstanbul 2007.

- ÖZTUNA, Yılmaz, II. Mahmut, Ankara 1989.
- PAKALIN, Zeki, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, İstanbul 1971
- PAMUK, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul 2003
- , **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, İstanbul 2007.
- POUQUEVİLLE, F.C.H.L., **Histoire de la Regeneration De la Grece**, vol.II-III-IV
Bruxelles 1843.
- QUATAERT, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1700-1922**, İstanbul 2000.
- REED, Howard Alexa, **The Destruction Of The Janissaries By Mahmud II In
June 1826**, Ph.D.diss., Princeton University 1951.
- REMERAND, Gabriel, **Tepedelenli Ali Paşa**, (çev. Ali Kemali Aksüt), İstanbul.
- SABİT, **Kölemen Hakimiyeti'nin Kurulması ve İnkırazına Dair Bir Risale**,
İstanbul 1292.
- SAĞLAMDEMİR, İlmihan, **Mecmû'a-i Vekâyi'-i 'Asr-ı Mahmûd Hân-ı 'Adli**,
(Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.
- SARICAOĞLU Fikret, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I.
Abdülhamid (1774-1789)**, İstanbul 2001.
- SARIYILDIZ, Gülden, "Osmanlı Bürokrasi'sinde Katip Yetiştirmek için Açılan
Modern Bir Eğitim Kurumu: Mekteb-i Maarif-i Aklam (Mahrec-i Aklam)",
Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S.6, İstanbul 2002
- SERTOĞLU, Mithat, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1986.
- SEZER, Hamiyet, **Tepedelenli Ali Paşa İsyanı** (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Basılmamış Doktora tezi), Ankara 1995
- SHAW, Stanford, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı
İmparatorluğu**, İstanbul 2008

SOYSAL, İsmail, “Fransız devrimi ve Türk Dış Politikası”, **Tanzimat’ın 150.**

Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara 1994.

-----, **Fransız İhtilali Ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, Ankara 1987.

SUNAR, Mert, **Couldron of Dissent: A Study Of The Janissary Corps 1807-1826**, Ph.D. diss., Binghamton University, Newyork 2006.

ŞANİZADE, Mehmet Ataulah, **Tarih**, 1284/1867, 4 cilt

ŞİRVANLI FATİH EFENDİ, **Gülzar-ı Fütuh**, (haz. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul 2001

TANPINAR, A. Hamdi, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1982.

TAYYARZADE AHMET ATA, **Tarih-i Ata**, C.III, İstanbul 1294

TEKİNDAG, Şehabettin, “Halet Efendi”, **İslam Ansiklopedisi (İ.A)**, V/I, Eskişehir 2001.

THE GENTLEMEN’S MAGAZINE: And Historical Chronicle, Vol. LXXXI, London 1811

THE RECREATION, Edinburgh, MDCCCXLIII.

THE WEEKLY POLITICAL REVIEW OF .HENRY REDHEAD YORKE FROM JANUARY TO JUNE 1807.

ULUDAĞ, Şevki, “Konya’da Halet Efendi’nin İdamı”, **Konya Halkevi Dergisi**, S.48, Konya 1942.

UNAT, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara 1992.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Amedi Galip Efendi’nin Murahhaslığı ve Paris’ten Gönderdiği: ve Paris’ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar”, **Belleten**, I Ankara 1937.

----- “Nizam-ı Cedid ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazade Arif Efendi”, **Belleten** XX Ankara 1956.

-----, “III. Selim’in Veliaht İken Fransa Kralı Lui XVI ile Muhabereleleri” **Belleten II**, Ankara 1938.

-----, “Kabakçı Mustafa İsyanı’na Dair Yazılmış Bir Tarihçe” **Belleten**, C. VI, S. 23–24, Ankara 1942

-----, **Osmanlı Tarihi**, IV/I(1988) Ankara

-----, Başvekalet Arşivi’nde Bonapart’ın Akka Muhasarasına Dair Bir Vekainame”, **Tarih Semineri Dergisi**, C.II, 5-6, İstanbul 1938.

-----, Sadrazam Halil Hamit Paşa”, **Türkiyat Mecmuası (TM)**, V(1935).

-----, “Arşiv Vesikalarına Göre Yedi Ada Cumhuriyeti”, **Belleten I** Ankara 1937

VANDAL, Albert, **Napoleon Et Alexandre**, vol. I Paris 1911.

WALSH, R., **Narrative of a Journey from Constantinople to England**, London 1828.

YAŞAR, Fatma, ‘Ayni Efendi Divanı, Hayatı-Eserleri Türkçe Divan, Farsça Divançe ve Saki-name (Tenkidli Metni),(Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 1997.

YILDIZ, Aysel, **Vaka-yı Selimiye or The Selimiye Incident: A Study of The May 1807 Rebellion**, (Basılmamış Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi).

YÖNTEM, Ali Canibi, “Halet Sait Efendi” **Çınaraltı** 1944.

EKLER

EK I:Halet Efendi'nin Portresi

[illegible]

سلاطین الی ویرایکی وقت خجانبه
لی شہری جوہر، مادہ تجزیہ
تہذیب برزوف موجب اوجہ

بار سه اولاد تان اولاد قوتون قوتونه
دوتون تان اولاد

دوتونو غنايلو مرغبار وفتت جنت و باعث باهايات و فخره اقم سلطان حيدر
يون ادم نقره ماده سه دار برنقه قريانايله سا بهاري دوروتني ايجي مجلس مصطفي دوتونر عالى صورلري رسق نقينيات ماده سني
دست كوتكي اولوب لدی الخطا له ماده مرقوم موبو معلوم كنند اوزق واجبه دوت غيوتني اولدق اوزده موزونتيه كوه النسي و برير
طلدان كخصي اولوب استفسار خاطر مراسي كنند ملك دوسلانيه مقبر بولق ايلداري جيلان برون جيلادلي سايانله بوزده اوج النسون
دوروتني برو كوزلريه نقره ماده سه دار واقع اولق مملكتا نلق هرزه بولموش فعليا نه بوزده موزوم طرفه موزده الله يعني ايجي نقره موزون
مزايق و قطعه ماشين ايجي مآذون ادم نه دم بلق برقاچ دقم دوت قطعه نقد ايتيشيك اولق بولا دار كوز قوتون وارو نوز كوتلار ايله نهار
اولدق دوت عيه طوقون بوزده بكا خير اولدر دوتكي طلدارن بوزده جيم ورمج دكدر امور داخله ناخيزن نه زمان جلاچي راج وقت اوزده نحه
آله بلورس اديزان سزه خبر ورمج دوتكي چاكوزي دقي بلق كوزل نچا قايچ كوز قوجوب آله بلورس دوتكي آدن سواد ايلداري بوز دوتون
مآمويتون اركدر بكا نه زمان سوبلار سزه اوزان خبر ورمج دوتكي بلك كوزل آله مآمو اولدق اركدر جهنله فجيل مصطفي سني
ايجي نه حيكلي سني لني بوزده سوبلار سزه اوزان خبر ورمج دوتكي بلك كوزل آله مآمو اولدق اركدر جهنله فجيل مصطفي سني
اكردن سواد ايجي موزون خبر مناسب دكدر بوق برقاچ كوز دق جويي استفسال ايروب سزه خبر ورمج دوتكي چاكوزي بولا نوزله راضي اولد
كوز بوزده نلق ناخيزي دوت عيه طوقون بوزده بكا خير اولدر دوتكي چاكوزي بولا نوزله راضي اولد
اولقه بوزده نلق برون اول خبري طوقون دوت بوزده بكا خير اولدر دوتكي چاكوزي بولا نوزله راضي اولد
مجلس تمام ايروب قونا غله كلام بوش اتيكون موزون بوزيكي خيزل سواد ايلداري ايجون موز ايروب نچا بوجوب دوروتني بوز
نچان ناخا كه مآمو دوتني ايجي اوسال ايله سواد ايلداري بوز ساعه بوز كوشلار مآمو ايجي بوز بوجوب ايسال ايلداري
مضان نچا نچا ايجي اوسال ايله سواد ايلداري بوز ساعه بوز كوشلار مآمو ايجي بوز بوجوب ايسال ايلداري
اولوب ايله الله مآمو جيلادلي ماده نلق خبري ايلداري بوز اوت مقدم غلاب ايتي مصلحه ال اولدق وقت نچا
طوقون دوت سلفه مآمو قلات نچا ايجي اوسال ايله سواد ايلداري بوز ساعه بوز كوشلار مآمو ايجي بوز بوجوب ايسال ايلداري
بوزده اوج دوت كوتكي مصلحه ايلداري بوز اوت مقدم غلاب ايتي مصلحه ال اولدق وقت نچا
سوز ياختر كوز موزون هر مصلحي قافون اوزده كوز ايجي ماده طورون بوزي ماده دن سواد ايلداري بوز بوجوب ايسال ايلداري
نقينيات ماده نه بوز نقره ماده ايجون مزايق ايله بلور دوتكي چاكوزي دقي كچه بوقنيات ماده سه دار معلوم ايجي
دوتون لني نه باس وار كوز استفسار مصلحي اولق ماده في قلات موزون استفسار ايجون و نچا مصلحي ايلداري ايلداري
نقينيات ماده سني استفسار ايلداري اولق ماده في قلات موزون استفسار ايجون و نچا مصلحي ايلداري ايلداري
قلا نچا ايجي اوسال ايله سواد ايلداري بوز ساعه بوز كوشلار مآمو ايجي بوز بوجوب ايسال ايلداري
موجب دكدر ناخيزي باس اوله هر زمان استفسار ايجي اوسال ايله سواد ايلداري بوز ساعه بوز كوشلار مآمو ايجي بوز بوجوب ايسال ايلداري
اولدق ايجي بوقون ماده دوت عيه نلق وار دوت مآمو سوز اولدق كوتكي مصلحي ايلداري ايلداري
اولدق اوزان سلفه استفسار ايجي اوسال ايله سواد ايلداري بوز ساعه بوز كوشلار مآمو ايجي بوز بوجوب ايسال ايلداري
هر ماده في نظام و مصلحه كوزلر نقينيات ماده نه بوز بوقون ايلداري بوز سوز سولار هر زمان نقينيات ماده نه بوز
ايلداري بوزلر مآمو سلفه بل ايلداري بوز كوزل اما ايتلا نقينيات ماده سه بوقون مآمو نه ماده نه وار و ايلداري
نقينيات دوت بوش سلفه نچا ايجي اوسال ايله سواد ايلداري بوز ساعه بوز كوشلار مآمو ايجي بوز بوجوب ايسال ايلداري
نقره ماده نقينيات ماده سه نچا ايجي اوسال ايله سواد ايلداري بوز ساعه بوز كوشلار مآمو ايجي بوز بوجوب ايسال ايلداري
ايتيوب برقاچ دقم ايجي نه نچا ايجي اوسال ايله سواد ايلداري بوز ساعه بوز كوشلار مآمو ايجي بوز بوجوب ايسال ايلداري
سند مطالب اولدق بولق بولق ايجي مآمو مصلحه سلفه بوقون مآمو ايلداري بوز سوز ورمج دوتكي چاكوزي
دوت عيه نلق بوقون مصلحه سلفه سني ناخيزي ايلداري بوز سلفه مآمو ايلداري بوز سوز ورمج دوتكي چاكوزي
بوزلر بوقنيات ماده سه سوز ايتيوب نقره ماده سني بولق اوزلر قلا و سلفه دوتون بوقون بوقون
ماده نلق برون كير قالمسوز دوتكي بولق اوزلر سوز اولدق سلفه مآمو ايلداري بوز سوز ورمج دوتكي چاكوزي

EK II: Halet Efendi'nin Paris'ten Tarife Maddesine dair gönderdiği takrir (BOA., HAT

EK III: Halet Efendi'nin Paris'ten gönderdiği diğer bir takrir (BOA., HAT 5744)

[illegible][illegible]

وادی وادی دغ ایله
دیفوسی ایچده نازلا، ایزر اوچی و سفور
دقی دولیزم یارمی اولدوزنه ایسه چلی معلوم عیالی بوردوز او وولان

چنینلو فرانسه بزرگوار و ولایتی دایم انقاره اطوار ایلمی مولوت و مصافاته و طقت سینه ناک امراسانی و اشراقی صفتی مخصوصه کی
 انکزام بزرگنه کتافانا بعضه وکالی و ولایتیه طرفدن ایملطورتشاداریک مقاصد نیات خالصانه سنه دعوی بیفته مغایرجه بجه
 اوهم روساویا به ناک و شریف ایملطورتیه سنه نیک و بر بعضه کلمات نقوه اولتدر ایلمی داعیه کی بوبایک واقع اولون افارت
 و مطالبانه استوگون جوبلردن غیری برنده ناک اولدو مدینه استانه سعادت ترک ایله مالک محوسه دك هفتی طرفی
 اختیار لب اولطره واروب افات انک ایچون اقتضایک بولامریزیک یکریم دین ساعت طرفیق اعطای ایلمی موعالیله
 استعابدر رجاستولرین استولرلی ترفیز صدوریه هرکونه ناکر و بطان ایلمی داعیه کی سینه ناکه فصایله شیوع اولون
 هنملو فرانسه بزرگوار ایلمی موعالیله طرفدن عدولت جقدر ایلمی داعیه کی کدو اطوار و ستانی ایچون
 باکتر ایملطورت طرفدن ملو اولدو مالدیه به دوله علیه طرفدن برکتله که فرانسه دولتی که مودن انجاول اولور
 جمعی و سیاب ایلمی موعالیله طرفدن قبول لایحه جقدر فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن برکتله که فرانسه دولتی که مودن انجاول اولور
 و سیکلو دولو ملانلو بادشاه عالیه جفایک داعیای فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن برکتله که فرانسه دولتی که مودن انجاول اولور
 طرفیه اندیقیت ایله شع و نهید اولور فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن برکتله که فرانسه دولتی که مودن انجاول اولور
 مکتوب ایملطورتیه ملو به برکتله بجه افات ایچ بولور فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن برکتله که فرانسه دولتی که مودن انجاول اولور
 اولور ایلمی داعیه کی طرفدن ولایتیه دن منفک مکتوب افات ایچ بولور فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن برکتله که فرانسه دولتی که مودن انجاول اولور
 و قیاسی وضع ایچ فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن ولایتیه دن منفک مکتوب افات ایچ بولور فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن برکتله که فرانسه دولتی که مودن انجاول اولور
 سوتلو فرانسه بزرگوار بادشاه عالیه جفایک فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن برکتله که فرانسه دولتی که مودن انجاول اولور
 فادیکر بوماده دایر هرکونه تفصیل بولور بولور بولور فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن برکتله که فرانسه دولتی که مودن انجاول اولور
 صفتی حال سنوی واروب افاده ایچ جقدر بجه بجه بجه

ایلمی موعالیله داعیه کی و بکفری ترجمه سید

ایچو نفر فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب
 وجهه اوزر اعلاجم و بکفری فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب
 رسد اولدی ایلمی داعیه کی طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب
 برنفر فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب
 بودبارده فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب
 ابرن فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب
 ایلمی داعیه کی افات ایچ بولور فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب
 اعطای ایلمی داعیه کی افات ایچ بولور فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب و فرانسه ایلمی موعالیله طرفدن انب

HAT
53507

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من خلقه
مما يشاء من عباده

شوقلو کرامتو مہانبو فرزندو ولی نعمت اقم
بانی اودرنہ شرفر صدور اولی فلا ہادیون شوکتی ملک کازارنہ اودہ شہ شہانازی اوزرہ مانت اقم
قودینک سوناہیہ نفی اروزنہ ہمازادیہ بولش اولینہ وعمال اقتضایہ اری اصدار ویاثیہ
شرعی قاضی کونہ اراد اولفہ لوزم کلہ بادیکری تادلک برلہ منقادی اولی سوناہیہ بہ غرض اوزرہ ابرو
معتمد عالیہ بولرورق اروزنہ شوقلو کرامتو مہانبو فرزندو ولی نعمت اقم بادشاہ حفیہ بیکدر

کوتاہیہ
ایکھون الی
ایکھون الی
ایکھون الی

EK VII: Halet Efendi'nin Kütahya'ya sürgününe dair IV. Mustafa'nın Hatt-ı hümayunu

(BOA., HAT 53507)

حالت افعی قایل به هیچ از این سیمای مخلوقی در علم ارباب دینی
نفس سید

در وقت بیستم دولت و مصلحت اقدم حضرت
مغزو و آیینی باقیات خلعت حیاتی فواید چال اوچنی اجمالاً خبر و موقوفی باب هابونه تیر و چندی اورد
سهمها قرار این کتبی فیض الله و قرینه داری اعمیق مغز و دخول و تکرار جمعیت اعتدیل مغزو قیوسی ضبط داری
دخول منع اینداری اندوخی بر توب و لقب ایدر اکتوریلوب جباری ترتیب اوچن صکره و مضای سرفشان
یکری برنجی چنگین مغزو دلاستوم کجه داخل و حق کوه اولن اسایش کوری اوچ دغور احتیال که بودند کمال
ماغیان جبه ارباب استر استر عرض و یک مجبور ایدر ایدر دولت عیدیه خیر اوردن اقباله و یا صفا
و مقرر بر این قصوری عرض اوچنی تقدیر مجبور در اوچن در اعتبار و اعتقاد جاز و کدر و الله الله تعالی
محققانی تجربه شروع ایدر هان الله تعالی هان الله و صلیکته موافق کاده موافق ایدر جبه ناسک سیدیکله
خلافی اولدق پوصعیت و اضل و جبه فصاحت بناد و دقاری
سرهوشه و خبر ایدر تمام ایدر ایدر ۱۱۱

صحت و نایب اعتبار

کری و جری

اندر ایدر ایدر ایدر ایدر
تکرار استغفار ایدر
قاچقاصق ایدر
صنای ایدر
نور ایدر
یا ایدر

[illegible]

نوکتر افادسی لازم کلدن و معلوم اولان مولد و کیشیانی مضمدا وقت و زمانیه بیلدیم قدر افاده و بایه یخسیم نکه برجه ماه مقدم باله
 تحریر و ترقیم اولدنی اوزده اکاد انقی طرفنده اوکون لقمه دلی استماع ایلدیکیم و تنبیات مذکورده بی بیلدیکیم علی یاسا اوکی سنه کجی
 مالوف و معنادار لدنی ملهت و سیطنتی اجلا ایل صرافی و باهون قیوکنسی و یا برغیر بک واسطه سیله اوجاقو طرفنه اچمه و بیک
 اسانه عادتیه بر اخلدل یز ایدیر دیو اندیشه ایدوب و قیله دول علیه فی خبر دار ایتک اچونه اوزومه لازم اولان عیدیه و صدقی
 اچرا خنده اسبوا فادات و کیشیاتک بانه قجلی واجتاد ایدیم واقع اولان جادتمک عفو و احسانه بویونی نیاز ایدیم منی تقای
 نوکون اوزنی الی الابر سر بسطتین شویاییه آمیه دیو محرو و مطودور

EK IX: BOA., HAT 48908 A

EK X: Tepedelenli'nin Rusya ve Avusturya ile ittifakına yazıcı Dimitri'nin takirri (BOA.,

دوستانو غاناو عطفانو اقدم مهریزی

از به لطف و رفق بودی باز محمد احم
بالای رقیه خلد بود به تیان و جمالی غیر بود مقصود حمد سلف را بی استیصال غرضی از بی خیر خواهی نکات
دوست محمد دین و علی خیر و سزا ایمنی از بی نزد آید کرده و حال و دعا می هابو زنده یعنی قرب آید ران از به
و فی بالنسبه السری و بما فی حق منی ضییر نماوردی بروی از به اسارت آید از بی

EK XIII: Halet Efendi ve Yeniçeri Ocağı arasındaki ilişkiye dair bir belge (BOA.,

فقیه باور مان آری سار دوسر عیب ده بویکه مراتب و مقاماتنه نالی ایچی و مجرد دون عیب به
 ظاهر و باطن صدق و منافقانه ضدت انجیل و علی بن موسی بن جعفر بویه و قس مجتهد اهل اسلام
 بویکه بوی صمیمی نقام و اتحاد و بیضه سنه رعایت و سرف و عاقلانه امتیاز اظهاره صاحب نیت
 اقتضای بعضی اندر صحت و کمال بویکه سلی و غیره ایضاً بویکه مضمون بویکه ماضی و حاضر و مستقبل
 براغه رف و مجرد به کمال بویکه سلی و غیره ایضاً بویکه مضمون بویکه ماضی و حاضر و مستقبل
 ارزانی و غیره بویکه و غیره و اوله رف اهل اسلام بیت نقام و نقایص و نقصان بویکه
 سعی بقیه بویکه بویکه و غیره و اوله رف اهل اسلام بیت نقام و نقایص و نقصان بویکه
 حق بویکه ظاهرده و باکارانه طرز و افعال و صدق و استقامت و عدل و برادری و برادری و برادری
 ایچ بویکه ظاهرده و باکارانه طرز و افعال و صدق و استقامت و عدل و برادری و برادری و برادری
 خلاف رضای عالی و مفعوله بویکه افعال و مکانه ماضی رفی مغرأ نبین و غیره بویکه
 بویکه مفعوله بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه
 اراده جلیق اضافه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه
 مفعوله بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه بویکه

EK XVIII. Halet Efendi'nin vücudunun gömülü olduğu Konya'daki mezarı

EK XVII: Halet Efendi'nin başının gömülü olduğu Galata Mevlevihanesi'nde ki Türbesi

ÖZGEÇMİŞ

11.08.1975’de Gelibolu’da doğdu. İlk ve orta öğretimini aynı ilçede tamamladı. 1996’da Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. Aynı yıl adı geçen üniversitede Araştırma Görevlisi oldu. **XIX. Yüzyılda Balkanlarda Kiliseler Mücadelesi** konulu Yüksek Lisans Tezi’ni Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 1999 yılında tamamladı. 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora eğitimin e başladı.